STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 08212

SEFER HA-ZIKHRONOT

Joseph Isaac Schneersohn

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ספרי׳ — אוצר החסידים — ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

היכל שמיני

שער שלישי

ספר הזכרונות

●

ליובאַוויטשער רבינ׳ס זכרונות

●

זכרונות פון כבוד קדושת

אדמו״ר יוסף יצחק

זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

צווייטער טייל

ארויסגעגעבן דורך
„אוצר החסידים״
770 איסטערן פארקוויי ברוקלין (13), נ. י.
יאָהר פינף טויזענט זיבען הונדערט פינף און צוואַנציג לבריאה

אַלגעמיינער אינהאַלט:

איינלייטונג פון אַרויסגעבער	IV
הקדמה פון כ״ק אדמו״ר שליט״א (צום ערשטן טייל)	V
ביאָגראַפישע דאַטן	VI
אינהאַלט	X
אַריינפיר	1-8
ספר הזכרונות — צווייטער טייל	9-425
הוספות און באַמערקונגען	426-442
פערזאָנען־אינדעקס	443-447

SEFER HAZICHRONOS

MEMOIRS OF

RABBI JOSEPH I. SCHNEERSOHN

of Sainted Memory

OF LUBAVITZ

Volume II

Published and Copyrighted, 1965, *by*
"KEHOT" PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway Brooklyn, N. Y. 11213
Tel. HYacinth 3-9250 — PResident 8-4600

Printed in the U. S. A. by
EZRA PRINTING AND OFFSET CO.
480 SUTTER AVENUE, BROOKLYN, N. Y. 11207

זכרונות פון ליובאַוויטשער רבי'ן
אדמו"ר יוסף יצחק
זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

ש נ י א ו ר ס א ה ן

●

איבערזעצט אין אידיש און צוגעגרייט צום דרוק

ד ו ר ך

ד. ל. מעקלער

●

צווייטער טייל

איינלייטונג פון אַרויסגעבער

ב״ה.

לויט דער אָנווייזונג פון כ״ק אדמו״ר שליט״א גיבן מיר דאָ אַרויס דעם צווייטן טייל[1]) פון ספר הזכרונות פון ליובאַוויטשער רבי'ן, כ״ק אדמו״ר ר' יוסף יצחק זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע.

ווי אין ערשטן טייל, זיינען די זכרונות געשריבן געוואָרן פון כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע אין לשון הקודש, און דערנאָך איבערזעצט אין אידיש און צוגעגרייט צום דרוק דורך רעדאַקטאָר ד. ל. מעקלער, און פאַרעפענטליכט געוואָרן אין וועכנטליכן צייטונג „אַמעריקאַנער"[2]).

* * *

אין צוגאָב צו אייניגע ענדערונגען, זיינען דאָ צוגעגעבן געוואָרן: א) הקדמה פון כ״ק אדמו״ר שליט״א צום ערשטן טייל. ב) קורצע ביאָגראַפישע דאַטן וועגן כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע. ג) הוספות און באַמערקונגען. ד) אינדעקס פון די מענטשן וועלכע זיינען דערמאָנט אין די זכרונות.

מערכת „אוצר החסידים"

עש״ק ר״ח טבת, ה'תשכ״ה, ברוקלין, נ. י.

---

1) ערשטער טייל — געדרוקט אין תש״ו.

2) אדר תשי״ב — אלול תשי״ג (ענטהאַלט אויך די פרקים וועלכע זיינען זיינערצייט געדרוקט געוואָרן אין מאָרגען זשורנאַל און ניט אריין אין ערשטן טייל).

הקדמה

פון כ״ק אדמו״ר מנחם מענדל שליט״א צו דער ערשטער אויסגאַבע פ.ון ערשטן טייל פון יאָהר ה׳תש״ז

●

ב״ה

זומער ה׳תש״ה, אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם דרייענדיגען יובל פון כ״ק מו״ח אדמו״ר שליט״א: א) פופציג יאָהר עסקנות הכלל. ב) פינף און צוואַנציג יאָהר נשיאות פון חסידי חב״ד. ג) ח״י יאָהר זינט דער באַפרייאונג פון תפיסה, וואו ער איז געזעסען פאַר זיין איבערגעגעבענער אַרבעט בחזוק התורה והיהדות,

איז די לייטונג פון „אוצר החסידים״ צוגעטראָטען צו דער זאַמלונג און צום צוגרייטען צום דרוק פון אַ יובל אויסגאַבע פון די מאמרים, בריף, שיחות, א. א. וו. פון כ״ק מו״ח אדמו״ר שליט״א.

די זאַמלונג איז איינגעטיילט אין פאָלגענדע חלקים:

היכל שמיני (דער אַכטער נשיא זינט דעם מיסד פון תורת החסידות — דעם בעל שם טוב). שער ראשון: מאמרים [א: מאמרים געשריבען אין לשון הקדש. ב: מאמרים געשריבען אין אידיש]. שער שני: בריף. שער שלישי: שיחות. שער רביעי: זכרונות.

* * *

אין דעם „ספר הזכרונות — ליובאַוויטשער רבינ׳ס זכרונות״ גייט אַריין אַ גרויסער טייל פון די זכרונות פון כ״ק מו״ח אדמו״ר שליט״א, וועלכע ער האָט געשריבען קומענדיג אין אַמעריקע. די זכרונות זיינען געשריבען אין לשון הקודש און אין פאַרשידענע צייטען. זיי זיינען געוואָרען איבערזעצט אין אידיש און צוגעגרייט צום דרוק דורך רעדאַקטאָר ד. ל. מעקלער און דאַן פאַרעפענטליכט אין „מאָרגען זשורנאַל״ *).

אַחוץ קליינע ענדערונגען, זיינען דאָ צוגעגעבן געוואָרען: א) אייניגע ביאָגראַפישע דאַטען וועגען כ״ק מו״ח אדמו״ר שליט״א. ב) הוספות און באַמערקונגען. ג) אינדעקס פון די מענשען וועלכע זיינען דערמאָנט אין די זכרונות.

* * *

אין נאָמען פון די טויזענטער לעזער פון די „זכרונות״ וויל איך דאָ זאָגען אַ הערצליכען יישר כח דעם זעהר געעהרטען רעד. ד. ל. מעקלער פאַר זיין איבערגעגעבענער אַרבעט אין דעם צוגרייטען צום דרוק און אין דער פאַרעפענטליכונג פון די זכרונות פון כבוד קדושת מו״ח אדמו״ר שליט״א.

מנחם שניאורסאהן

יב־יג תמוז, ברוקלין, נ. י.

---

*) פון ה׳ תשרי תש״א ביז ו׳ אדר תש״ב (7־טער אָקטאָבער 1940 — 23־טער פעברואַר 1942). אין דעם פאָרליגענדען בוך גייען אַריין די קאַפּיטלאַך פאַרעפענטליכט ביז ג׳ תשרי תש״ב (24־טער סעפּטעמבער 1941).

ביאָגראַפישע דאַטען

•

איינינע ביאָגראַפישע דאַטען [1] וועגען דעם ליובאַוויטשער רבי'ן, כ"ק אדמו"ר ר' יוסף יצחק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע שניאורסאָהן: געבאָרען יב תמוז תר"ם אין ליובאַוויטש. צו פופצען יאָר — תרנ"ה — הייבט ער אָן צו נעמען אַן אַקטיווען אָנטייל אין דער געזעלשאַפטליכער כלל אַרבעט. אין תרנ"ז — י"ג אלול — האָט ער חתונה מיט הרבנית נחמה דינה שליט"א, די טאָכטער פון הרה"צ והרה"ח הר' אברהם נ"ע. אין תרנ"ח ווערט ער דער מנהל־פועל פון ישיבת תומכי־תמימים. אין תרס"ו פאָרט ער אין אויסלאַנד און ווירקט אוים די אינטערווענץ פון פאַרשידענע קרייזען אויף אָפּשטעלען די פּאָגראָמען אויף אידען אין רוסלאַנד. פון יאָר תרס"ב ביז תרע"א, צוליב זיין געזעלשאַפטליכער כלל אַרבעט, ווערט ער אַרעסטירט פיר מאָל אין פאַרשידענע צייטען אין מאָסקווע און פעטערבורג. תר"ף, נאָך דער הסתלקות — מוצאי שבת קודש ב' ניסן — פון זיין פאָטער — כ"ק אדמו"ר מוהר"ר שלום דובער נ"ע [2] נעמט ער איבער די נשיאות פון חסידי חב"ד. תרפ"א — איז מסדר אַ ברייט־פאַרצווייגטע אַרבעט, איבער גאַנץ רוסלאַנד, אין חיזוק התורה והיהדות. גרינדעט ישיבת תומכי־תמימים אין וואַרשא. תרפ"ד — איבער אַ מסירה פון די „יעווסעקציע" ווערט ער גענייט פון דער „טשעקאַ" צו פאַרלאָזען זיין דענסטמאָלדיגע וואוין־שטאָט — ראָסטאָוו און באַזעצט זיך אין פעטערבורג. פאַרנעמט זיך מיט חיזוק התורה והיהדות, דורך גרינדען און שטאַרקען חדרים, ישיבות, רבנים, שובי"ם און מגידי שיעורים און גרינדען מקוואות. גרינדעט ספּעציעלע קאָמיטע צו העלפען די האַנט־אַרבעטער צו היטען שבת. גרינדעט אגודת חסידי חב"ד אין אַמעריקע און קאַנאַדע. תרפ"ז — גרינדעט ישיבות אין בוכאַרא. ט"ו סיון — ווערט אַרעסטירט, אויף אַ מסירה פון די „יעווסעקציע" פאַר זיין אַרבעט אין תורה ויהדות. ג' תמוז — ווערט געשיקט קיין קאָסטראָמאַ, ווערט אָבער באַפרייט יב־יג תמוז. תרפ"ח — באַזעצט זיך אין ריגא (דאַמאָלסט הויפּט־שטאָט פון לעטלאַנד). גרינדעט דאָרט אַ ישיבה. תרפ"ט־תר"ץ — באַזוכט צום ערשטען מאָל ארץ ישראל און דאַן אַמעריקע. תרצ"ד — באַזעצט זיך אין פוילען (וואַרשא און שפּעטער — אָטוואָצק). גרינדעט איגוד התמימים. גרינדעט אָפּטיילונגען פון ישיבת תומכי־תמימים אין פאַרשידענע שטעט אין פוילען. תרצ"ה — הייבט אָן ערשיינען דער קובץ „התמים". תרצ"ט — גרינדעט אגודת חסידי חב"ד העולמית. ת"ש — ט אדר שני — קומט אָן און באַזעצט זיך אין ניו־יאָרק. פאַרנעמט זיך אין דער רעטונג פון זיינע געבליבענע תלמידים אין אייראָפּע. גרינדעט דאָרט צענטראַלע ישיבת תומכי־תמימים. תש"א —

---

1) פאַר מער פרטים זע: שלשלת היחס פרק ואו (אין קובץ „היום יום" ע' 9), סאָם אַספּעקטס (אין ענגליש), „דער ליובאַוויטשער רבי" (קורצע ביאָגראַפיע).

2) קורצע ביאָגראַפישע ידיעות וועגען כ"ק אדמו"ר מהרש"ב נ"ע, זע „חנוך לנער" (ברוקלין, נ. י., תש"ג).

הייבט אָן ערשיינען די מאָנאַטליכע אויסגאַבע „הקריאה והקדושה". גרינדעט „מחנה ישראל" אויף שטאַרקען תורה, עבודה און גמילות חסדים. תש"ב — ערעפענונג פון פאַרלאַג „קה"ת" (קרני הוד תורה — ליובאַ־וויטש). גרינדעט „מרכז לעניני חינוך". גרינדעט ישיבת תומכי־תמימים אין קאַנאַדע. גרינדעט בתי־ספר פאַר מיידלעך „בית רבקה" און „בית שרה". פאַרנעמט זיך לטובת די אידישע סאָלדאַטן אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי. גרינדעט ישיבות אחי־תמימים אין די פּראָווינץ שטעט פון אַמעריקע. תש"ג — גרינדעט „ספרי' — אוצר החסידים — ליובאַוויטש". תש"ד — הייבט אָן ערשיינען „קובץ ליובאַוויטש". גרינדעט חברת „ביקור חולים". גרינדעט חברת „ניחח" (זאַמלונג פון ניגוני חסידי חב"ד). תש"ה — גרינדעט חברת „עדינו". גרינדעט „ועד מרכזי לעזרה ליהודי אירופא" מיט אַן אָפּטיילונג אין פּאַריז. גרינדעט ועד „של"ה" (שיעורי לימוד הדת — רעליגיעזע שטונדע פאַר אידישע קינדער אין די פּאָבליק סקולס). אָרדענט איין די אַרבעט אויף צו שטאַרקען דעם רוחניות'דיגען מצב פון די אידישע פאַרמערס אין אַמעריקע. יב־יג תמוז (אין יאָר תש"ה) פייערונג, איבער גאָר דער וועלט, פון דעם דרייפאַכען יובל פון כ"ק אדמו"ר: א) פופציג יאָר עסקנות הכלל. ב) פינף און צוואַנציג יאָר נשיאות חסידי חב"ד. ג) אַכצען יאָר זייט זיין באַפרייאונג פון תפיסה, וואו ער איז געזעסען פאַר זיין איבערגעגעבענער אַרבעט בחיזוק התורה והיהדות, עס ווערט אויך צוגעטראָטען צו דער זאַמלונג און צוגרייטונג צום דרוק פון אַ יובל־אויסגאַבע פון די מאמרים, בריף, שיחות, א. אַ. וו. פון כ"ק אדמו"ר (די דאָ געדרוקטע זכרונות זיינען אַ טייל פון דער יובל־אויס־גאַבע). גרינדעט כפר ספריא חב"ד (לעבן תל־אביב אין אה"ק ת"ו) פאַר די רוסישע פליכטלינגען. תש"ט — דערוועקט צו גרינדען „ועד המסדר" צו ראַטעווען די ערציאונג פון קינדער אין די מחנות המעבר אין אה"ק ת"ו. תש"י — אין די וואָכען פאַר זיין הסתלקות ליגט ער דעם יסוד און דעם סדר פאַר די אַרבעט פון ערציאונג און שטאַרקען תורה אין די לענדער פון צפון־אפריקא, וואָס אַלס פועל־יוצא פון דעם זיינען געגרינדעט געוואָרען דאָרט בתי־מדרש פאַר לערערינס, ישיבות, תלמוד תורה'ס פאַר אינגלעך און מיידלעך, אַלע אונטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען „אהלי יוסף יצחק — ליובאַוויטש".

* * *

אום שבת קודש פ' בא, יו"ד שבט ה'תש"י, אַכט אַזייגער אינדערפרי, איז ער נסתלק געוואָרען ומנוחתו כבוד אין ניו־יאָרק. זכר צדיק וקדוש לברכה לחיי העולם הבא נשמתו בגנזי מרומים זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל, ובמהרה בימינו נזכה ליעוד המקווה והקיצו ורננו שוכני עפר והוא בתוכם, אמן כן יהי רצון.

ערשינען אין דרוק*) פון ליובאַוויטשער רבי'ן כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע:

קונטרסים: קונטרס א' ביז קכ (תרפ"ח—תשי"ז).

לקוטי דבורים: לקוט א' ביז לח (תרצ"ג—תשי"ח).

ילמדנו רבנו: אין „הקריאה והקדושה". חוברת א' ביז ס"א (תשרי תש"א—אלול תש"ה).

אגרות קודש: אין „התמים" חוברת א' ביז ח' (וורשא, תרצ"ה—צ"ח).
מהני מילי מעלייתא: אין קובץ „ליובאַוויטש" חוברת א' ביז י"א (ברוקלין, תש"ד—תש"ו).

קובץ מכתבים: קובץ א—ג (תרצ"ז—תשי"ב).

זכרונות: אין „מאָרגען זשורנאַל" (ה' תשרי תש"א ביז ו' אדר תש"ב). אין „אַמעריקאַנער" (אדר תשי"ב—אלול תשי"ג).

איינצעלנע מאמרים**): גדולים מעשה צדיקים (וורשה, תרפ"ה). ביום השני הקריב (וורשה, תרפ"ה). לך אמר לבי (וורשה, תרצ"ו). וקבל היהודים („התמים" ח"ז). מאמר ב' אלול תרצ"ז (נ. י. תרצ"ז).

איינצעלנע שיחות: באַגריסונג (ריגא, תרצ"ב). רייד פאַר פרויען (ריגא, תרצ"ה). באַזוך אין גלובאָקע (וורשא, תרצ"ה). שביעי ש"פ תרח"ץ (אין „שמע ישראל", נ. י. תרצ"ט). ז' אדר שני תש"ג, י"ט כסלו תש"ד, י"ד אדר תש"ד, ב' אדר תש"ה (ברוקלין, תש"ג—תש"ה). אין „הקריאה והקדושה" (תש"א—תש"ה).

איינצעלנע בריף: לאיגוד התמימים (וורשה, תרצ"ה). קיום נפש מישראל (ריגא, תרצ"ט). מעסעדזש צו סאָלדאַטען (ברוקלין, תש"ה). אין „חכמי ישראל" (נ. י. תרפ"ד). פוקח עורים (י. י. ת"ש). קונטרס ומעין (ברוקלין, תש"ג). קובץ חידושי תורה (ברוקלין, תש"ה). קונטרס עץ החיים, קונטרס העבודה (ברוקלין, תש"ו) א. אַ. וו.

יובל אויסגאַבע: ספר המאמרים — קונטרסים (א—מג) (ברוקלין, תשכ"ב). ספר המאמרים — אידיש (ברוקלין, תש"ו). ספר המאמרים ה'ש"ת (ברוקלין, תשי"א). ספר המאמרים ה'תש"א (ברוקלין, תשכ"ד). ספר המאמרים ה'תש"ב (ברוקלין, תשכ"ד). ספר המאמרים ה'תש"ג (ברוקלין, תשי"ג). ספר המאמרים ה'תש"ד (ברוקלין,

---

*) פאַר מער פרטים זע קונטרס תורת החסידות ז. 30—32. ספר המפתחות (אין דרוק).

**) דאָ ווערט אָנגעגעבן בלויז דער אָרט און יאָהר פון דער ערשטער אויסגאַבע.

תשי"ד). ספר המאמרים ה'תש"ח (ברוקלין, תשי"ח). ספר המאמרים ה'תש"ט (ברוקלין, תשי"ב). ספר המאמרים ה'תש"י (ברוקלין, תשי"א). ספר המאמרים ה'תשי"א (ברוקלין, תשי"א). ספר המאמרים ה'תש"ה (אין דרוק). לקוטי דבורים — ד' כרכים (לקוט א—לח מיט הוספות) (ברוקלין, תשי"ז—תשי"ח). ספר השיחות — קייץ ה'ש"ת (ברוקלין, תש"ז). ספר השיחות ה'תש"א (ברוקלין, תשכ"ד). ספר השיחות ה'תש"ב (ברוקלין, תשכ"ד). ספר השיחות ה'תש"ג (אין דרוק). ספר הזכרונות — אידיש — ערשטער טייל (ברוקלין, תש"ז). צווייטער טייל (ברוקלין, תשכ"ה). ספר הזכרונות — לה"ק (אין דרוק). ספר הקיצורים — קיצורי שערי אורה (ברוקלין תש"ח).

איבערזעצונגען: ספר הזכרונות — אנגלית. חלק ראשון (ברוקלין, תש"ט). חלק שני (ברוקלין, תש"כ). קונטרס תורת החסידות — אנגלית (ברוקלין, תשי"ט). קונטרס לימוד החסידות — אנגלית (ברוקלין, תשי"ט). אדמו"ר הצמח צדק ותנועת ההשכלה — אנגלית (ברוקלין, תשכ"ב).

א י נ ה א ל ט

ליובאוויטשער רבינ׳ס זכרונות — צווייטער טייל

סב. דער פרוש פון דובראָוונע .... 9 ־15
אַ פרוש צו זעכצען יאָר. — דער שונא־ישראל וואָס וויל זיך שפּילן מיט דעם פרוש. — שמיץ אָן ווייטאָג.

סג. דעם אכזר׳ס שטראָף .... 15 ־19
דער דורכפאַל פון אַ שליח. — דעם אכזר׳ס שטראָף. — די עקרות בויען דעם „קלויז פון אַלטען פרוש״ און ווערן געהאָלפן.

סד. טאַטע און זון .... 19 ־25
דער „ווילדער״ בעטלער. — אַ טאַרבע פול מיט חשבונות. — די אַנטפּלעקונג פון דעם נסתר. — דער בעל־שם־טוב נעמט אַ האַנט.

סה. פּסח דער פּראַנצויז .... 25 ־31
פּרינץ ראַדזיוויל און זיין חבר. — דעם בעל שם טוב׳ס תורה. — דער פאַרזיגעלטער קאָנווערט. — ראַדזיוויל אין הארקי.

סו. דעם בעל שם טוב׳ס רפואה .... 31 ־37
דער בעל־שם־טוב שיקט אַ רפואה פאַר פּרינץ ראַדזיוויל. — שיקט אויך אַ רפואה פאַר אַ בעל־תשובה. — דער געוועזענער פראַנצויז העלפט שעפּן „מים שלנו״.

סז. דער יונגער שותק .... 37 ־42
ברוך, דער צוקונפטיגער פאָטער פון בעל התניא, הערט אַ מעשה וועגן אַ צווייטען ברוך. — ברוך וויאזנער׳ס דרך. — בייגעקומען אַ נסיון.

סח. תורה און עבודה .... 43 ־48
ברוך וויאזנער פאַראינטערעסירט זיך אין קבלה. — וויל אַנקומען אין דער בריסקער ישיבה. — אויף יחידות ביים ראש־ישיבה.

סט. רבי און תלמיד .... 48 ־53
דער ראש־ישיבה איז מקרב ברוך׳ן. — ברוך׳ס סיגופים. — רבי און תלמיד.

ע. ברוך׳ס נייער דרך .... 53 ־57
ברוך נעמט זען זיינע חסרונות. — ברוך׳ס נייער דרך.

עא. מענטש און וועלט .... 57 ־61
ברוך פאַראיינציגט זיך מיט דער נאַטור. — וואָס ער האָט געלערענט פון זיין רבי׳ן וועגן דער יצירה. — אלול טעג און ימים נוראים.

אינהאַלט

עב. ברוך האָט חתונה .... 62 ־67
ברוך'ס סוד ווערט אַנטפּלעקט און ער פאַרלאָזט בריסק. — ברוך באַקענט זיך מיט אַ נסתר אין סמילע. — ברוך'ס חתונה.

עג. די סלוצקער קנאים .... 67 ־71
ברוך באַזוכט ר' יואל'ן, דעם בעל־שם פון זאמאשטש. — באַזעצט זיך לעבן סלוצק. — זיין אייגנאַרטיגע ישיבה. — סלוצקער קנאים. — ברוך'ס השפּעה.

עד. ר' אדם בעל שם .... 72 ־76
אַ חשובער אורח אין סלוצק. — דער „גאַליציאַנער" מאַכט אַ רושם. — די „אָפּגענאַרטע" קנאים.

עה. סלוצקער היץ־קעפּ .... 77 ־81
די היץ־קעפּ זיינען גרייט מקיים־פּסק זיין אויף דעם אורח. — ר' אדם בעל שם דערציילט וועגן זיך. — סלוצקער פּעסטונג וואַקלט זיך.

עו. דער געהיימניספולער עילוי .... 81 ־86
ר' ברוך ויאזנער פאַרטיילט זיין פאַרמעגן. — אַן אומבאַקאַנטער ראש־ישיבה. — קבלה מיט פאַרזיכטיקייט.

עז. איד וואָס האָט פיינט דרשנים .... 86 ־91
דער אומבאַקאַנטער נעמט זיך דערציילן וועגן זיך. — דער בעל צדקה פון שווינציאַן. — פאַרוואָס ער האָט פיינט דרשנים.

עח. דער בעל־שם־טוב ווערט מנהיג .... 92 ־97
דער אורח וואָס האָט דעם עושר צוריק אַרויפגעפירט אויפן וועג. — ר' ברוך דערגייט ווער דער ראש־ישיבה איז. — ר' ברוך פאָרט צום בעל־שם־טוב.

עט. דער בעל־שם־טוב אין סלוצק .... 97 ־102
ר' ברוך לאָזט איבער די ישיבה צו זיינע זין און פאָרט קיין ארץ־ישראל. — דער בעל־שם־טוב זאָרגט וועגן פרנסה פאַר אידן. — אַ חסידישע ישיבה אין סלוצק.

פ. אַ לומדישע פרוי און איר טאָכטער .... 102־107
ר' ברוך, דער פאָטער פון בעל התניא, און זיין שוועסטער דבורה־לאה. — זייער פאָטער ר' שניאור זלמן. — זייער מוטער רחל. — זייער זיידע ר' ברוך בטלן. — אַ מעשה נורא אין פויזען.

פא. דעם בעל שם'ס סגולה .... 108־112
ווי צו פאַרטרייבען „ניט גוטע". — ר' יואל בעל שם'ס סגולה. — די „ניט גוטע" קערן זיך אום.

פב. אַ טשיקאַבע דין־תורה .... 113־117
דעם מתנגד'ס זון גייט אַראָפּ פון זינען, ר"ל. — ר' יואל בעל שם אין פויזען. — אַ דין־תורה מיט די „ניט גוטע".

פג. דער מהר"ל פון פראָג .... 118־123
ר' שניאור זלמן, דער זיידע פון בעל התניא, פינפטער דור פון מהר"ל. — די געשיכטע פון מהר"ל. — ר' יעקב פאַלאַק'ס ישיבה. — פערל, דעם מהר"ל'ס פרוי.

פד. דער כהן און די גרושה 128-123
די שטאָט קראָקע. — אַ מעשה פלא. — דער כהן וואָס האָט געוואָלט נעמען אַ גרושה. — דער אַלטער רב וואָס האָט זיך געגעגנגעשטעלט אַ פּרינץ און בישאָף.

פה. לעגענדע לשון של חירוף וגידוף 133-128
דער כהן באַקומט קורח׳ס סוף. — דער בישאָף גייט אַראָפּ פון זינען. — דער פּרינץ בעט זיך איבער.

פו. דעם מהר״ל׳ס אייניקל 138-133
פּערל באַקומט אַ משכון. — דער אוצר. — פּערל די מלומדת. — דעם מהר״ל׳ס אייניקל ר׳ שמואל אַ זעלטענער קינסטלער.

פז. אידישע חכמה און גוי׳אישע שנאה 142-138
דער קעניג פּערדינאַנד דער ערשטער. — די גזירה פון גירוש. — אַ וויכוח פון אַ פּרינץ און זיין אידישן פּאַרוואַלטער.

פח. דער מהר״ל און דער פּרינץ 148-143
דער פּרינץ לאַדעט איין דעם מהר״ל. — דער מהר״ל לייזט אַן אַסטראָנאָמישע פּראָבלעם. — פּרינץ פּערדינאַנד און פּרינץ מאקסימיליאן.

פט. די העצע געגען אידן 154-148
ווער צאָלט מער שטייערן. — דער דאַנקבאַרער פּרינץ. — אַ קעניגלעכע אסיפה. — דער קעניג פּאַרטיידיקט די אידן.

צ. די שבועה געגען שמד 158-154
דער קאַרדינאַל האָט די אויבערהאַנד. — אידן מוזן הערן קריסט־ליכע דרשות. — דער מהר״ל באַשווערט די אידן מקדש השם צו זיין.

צא. אידן ווערען ניצול פון אַ גזירה 163-158
אַ דעלעגאַציע צום פּויפּסט. — ר׳ שמואל, דעם מהר״ל׳ס אייניקל ווערט ראש הקהל. — דער וואונדער אויף דעם בית הקברות. — די ישיבה פון ר׳ אליהו בעל שם. — דער מהרש״א געגען קבלה. — ר׳ משה, דעם בעל התניא׳ס עלטער זיידע.

צב. דעם מהר״ל׳ס נצחון 167-163
קעניג רודאלף׳ס פּריינטשאַפט צום מהר״ל. — דעם מהר״ל׳ס וויכוח מיט קרדינאַלען. — אַ נצחון פאַרבונדען מיט אַ סונה. — דער מהר״ל אין פּויזען. — ר׳ משה ראש הקהל פון פּויזען הונדערט יאָר שפּעטער. — זיין זון ר׳ שניאור זלמן.

צג. די פּרוי וואָס האָט גע׳פּסק׳נט שאלות 172-168
רחל, דעם בעל התניא׳ס באָבע. — אַ פּרוי וואָס איז קלאָר אין שלחן ערוך. — רחל פּסק׳נט אַ שאלה. — איר טאָכטער דבורה לאה.

צד. תנאים אויפן בית עולם 177-173
ר׳ ברוך און דבורה לאה. — דער בעל שם טוב אַלס שדכן. — ר׳ יוסף יצחק, דבורה לאה׳ס חתן, דעם בעל שם טוב׳ס אַ חסיד. — תנאים אויפן בית עולם.

צה. דער רבי פון עם־הארצים 183-177
דאָס שטעטעל שאריי. — דער רב פראַוועט סיגופים. — ר׳ יעקב קערפיל. — אלף־בית מיט עלטערע אידען.

צו. שטומע ווערען רעדעוודיג 188-183
אַ משל וועגן שטומע. — ר׳ הערש לייב דער מלמד פאַרענטפערט אַ שווערע סוגיא. — כבוד און אומ׳כבוד. — יעקב קערפיל איז מצליח.

צז. דער לעבעדיגער משכון 192-188
אַן אַרענדאַר ווערט אַ יורד. — אַ קינד אַלס משכון. — דער גלח זוכט אַ קרבן. — פדיון שבויים.

צח. געראַטעוועט אַ אידישע נשמה 198-193
צרות אויף צרות. — יעקב קערפיל קומט צו הילף. — מסירות נפש פון אַ קינד. — די ישועה.

צט. ר׳ ישראל בעל שם טוב 204-198
צווישן די נסתרים. — דעם בעל שם טוב׳ס פּלאַן. — יעקב קערפיל ווערט געהאָלפען. — אַ קינד אויף דעם עלטער. — דבורה לאה׳ס מאַן.

ק. די שטאָט מינסק 209-205
יוסף יצחק, דער עילוי פון שאריי. — מינסק אַ צענטער פון תורה און חסידות. — נאָך די גירושים פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל.

קא. דער ועד ארבע הארצות 216-209
דער מצב פון אידן אין פּוילען. — גרינדונג פון „ועד ארבע הארצות״. — דער מנהג פון „עסען טעג״. — ר׳ יחיאל היילפּערין. — דער עילוי פון סעלץ, צוקינפטיגער ווילנער גאון.

קב. אַ באַשערטער שידוך 224-216
יונגער גאון פראַוועט גלות און סיגופים. — ר׳ יוסף יצחק אין וויטעבסק. — די אומדערוואַרטע גזירה.

קג. רדיפות אויף אידן 229-224
אַן עת צרה אין וויטעבסק. — אַ פאַרשטערטער ראש השנה. — די באַציאונג צו אידען.

קד. דעם בעל שם טוב׳ס רוח הקודש 234-229
דעם בעל־שם־טוב׳ס שליח. — די געהיימניס פון דער גזירה ווערט אויפגעדעקט. — די משפחה סגל.

קה. פון טרויער צו פרייד 239-234
אַ נייער בלבול. — ר׳ זאב וואָלף עטינגער, דער שתדלן. — פון טרויער צו פרייד.

קו. די סודות פון קבלה 244-239
דבורה לאה׳ס טאָגבוך. — די געשיכטע פון קבלה. — די קבלה ספרים פון ר׳ מאיר ן׳ גבאי. — „קבלה מעשיית״ און „קבלה עיונית״.

קז. פון קבלה צו חסידות 249-245
דער אר״י הקדוש און דער רמ״ק. — ר׳ אליהו פון ווירמייזע
פאַרשפרייט קבלה. — געגנער און אָנהענגער פון קבלה.

קח. תורה און גדולה 255-250
די באַציאונגען פון די פּויפּסטען. — רדיפות אין פּויזען. — די
געשיכטע פון ר׳ משה פון פּויזען. — ר׳ משה אין רוים.

קט. דער ויכוח מיטן וואַטיקאַן 261-255
קאַרדינאַלן אַן צלמים. — אַ אידישער יונגערמאַן צווישן די
קאַרדינאַלן. — ר׳ משה זוכט אַ פאַרבינדונג.

קי. אויפן שוועל פון שמד 267-262
ר׳ משה באַקענט זיך מיט׳ן פּוילישען יונגערמאַן. — דער פאַר־
בלאָנדזשעטער סטודענט. — ר׳ משה׳ס השפּעה.

קיא. דער אידישער נצחון 274-268
דער ויכוח ווערט באַנייט. — ר׳ משה׳ס באַדינגונגען. — אידישע
סטודענטען ווערען בעלי־תשובה.

קיב. דער נזיר אין רוים 280-274
ר׳ משה׳ס וואַנדערונגען און פּלענער. — דער נזיר קומט זען דעם
פּויפּסט. — דער געהויבענער גאַסט ווערט נעלם.

קיג. דער גר צדק 286-280
די מיספאַרשטענדעניש. — דער נזיר אין פּריוואַטער אודיענץ
ביים פּויפּסט. — דער גר צדק.

קיד. ר׳ משה ווערט פאַרלאָזן פון חסידים פון מינסק 293-287
רדיפות אין פּויזען. — פון פּראָג קיין פּוילען. — ר׳ משה אין
מינסק. — אַ געגנער פון קבלה.

קטו. זיידע און אייניקלעך 298-293
דבורה־לאה און ברוך זיינען דערוויטערט פון זייער זיידען
ר׳ משה. — ברוך וויל באַזוכען מינסק. — ברוך׳ס פריינטשאַפט
מיט דעם דאָבראָמיסלערס שמיד׳ס איידעם.

קטז. דער מינסקער בעדער און זיין זון 303-298
דאָס שטעטל הארקי. — אַ מגיפה אין שטעטל. — די שטעטלשע
„מאַמע״ און „באָבע״. — דער מינסקער בעדער.

קיז. דער שמש און זיין בת יחידה 309-304
אַ געהיימער שידוך. — אַ מערקווירדיקע חתונה. — די נסתרים
פון מינסק. — אַ בעדער׳ס זון אַ גאון.

קיח. פון בעדער צו רבנות 315-310
דער בעדער אַנטזאָגט זיך צו ווערען ראש ישיבה. — פאַרלאָזט
מינסק. — רב און מלמד אין הארקי. — ברוך שעפּט פון דעם
שמיד׳ס איידעם.

קיט. געזיכערט מיט גן עדן 321-316
ברוך הערט וועגן זיין שוואָגער. — אַ מעשה מיט אליהו הנביא׳ן.
— ברוך דערוויסט זיך וועגן אַנדערע מיוחסים אין זיין משפּחה.

קכ. אַ קאַלאַניע פון מקובלים .... 322־328
אַ ישוב פון אידישע פויערים. — מזל׳דיגע סחורה. — ר׳ ברוך בטלן׳ס שוואָגער ר׳ דוד און זיין זון קדיש.

קכא. ליבע צו קינדער .... 328־334
ר׳ ישראל חיים און זיין פרוי. — צער גידול בנים. — דער „מטורף״.

קכב. דעם צדיק׳ס תנאי .... 334־340
דער „מטורף״ אויף דער לוי׳. — אַ מערקווירדיגער תנאי. — דער צדיק געזעגנט זיך.

קכג. דאָס וואונדער־קינד .... 341־347
אַ נאָמען נאָכ׳ן צדיק. — אַ וואונדער קינד. — נחת פון עלטערן.

קכד. רבי און תלמידים .... 347־352
דער פעהיגער ראש הקהל. — די אידישע דעלעגאַציע. — ר׳ משה דערשרעקט זיך ניט.

קכה. דער שטאָלצער איד .... 352־358
גויאישע האַס. — דער אמת׳ער שולדיגער. — קעגען־זייטיגע משפחות ווערן פאַראייניגט דורך זייערע קינדער.

קכו. צוויי שידוכים .... 359־364
ר׳ יונה שמואל׳ס התמדה. — קדיש איז מנצח. — ר׳ משה קלייבט זיך אויס דעם בעסטן בחור פאַר אַן איידעם. — ר׳ ברוך בטלן׳ס מערקווירדיגער שידוך.

קכז. דעם בעל שם׳ס שליח .... 365־370
דעם שליח׳ס פאַרדינטער כבוד. — ר׳ משה׳ס בושה. — ר׳ ברוך בטלן׳ס גליק.

קכח. אייגענע און קהל׳שע צרות .... 370־376
דער שליח אַנטפלעקט זיין אמת׳ן פנים. — ר׳ משה׳ס איידים פאַרלירט זיין זכרון. — ר׳ שניאור זלמן בייט אום עשירות אויף עניות.

קכט. גוי׳אישע גוטסקייט און רשעות .... 376־383
אַ נייער בישאָף און אַ נייע וועג ווי צו פאַנגען אידישע נשמות. — די געפאַר פון אויסמישונג. — דער „גוטער״ בישאָף ווייזט זיינע אמת׳ע קאַלירען. — ר׳ משה פאַרלאָזט פויזען.

קל אידן אַנטלויפען פון פויזען .... 383־388
ר׳ משה באַזעצט זיך אין מינסק און אַ טייל פון זיין משפחה אין וויטעבסק. — ברוך דערוויסט זיך וועגן זיין אייגענער משפחה פון פרעמדע. — אַ באַגער צו באַקענען זיך מיט זיין אייגענעם זיידן.

קלא. תורה און מלאכה .... 389־394
ברוך טרעפט זיך מיט זיין משפחה. — פאַרטרויט זיין שוועסטער צו שליסען שידוך. — דעם צוקונפטיגענס שווער׳ס יחוס. — פינסקער ישיבות. — טעוועל דער פשוט׳ער אָבער פרומער בחור׳ל.

קלב. די יתומה 399-394
טעוועל׳ס ברייטע האַנט אין מתן בסתר. — חוה דבורה בלייבט אַ קיילעכדיגע יתומה. — פון אַ שלעכטען באַלעבאָס צו אַן ערגערען.

קלג. דער שידוך 405-399
טעוועל הערט ווי חוה־דבורה די יתומה גיסט אויס איר האַרץ פאַר׳ן אויבערשטן. — דער רב ווי אַ פאָטער צו די יתומים און אַ שדכן. — טעוועל האָט חתונה מיט חוה־דבורה׳ן. — ברייגגען אַראָפּ צו זיך אַ רבי׳ן צו לערנען תורה בסוד.

קלד. דער אוצר 410-405
דער סוד פון טעוועל און חוה־דבורה׳ס צדקה ווערט אַנטפּלעקט און די ישיבה באַקומט זייער נאָמען. — אַ צווייטע ישיבה אין פּינסק וואָס טראָגט דעם נאָמען פון ר׳ שמעון בעל האוצר. — וואָס מערער ר׳ שמעון טיילט צדקה אַלץ מער וואַקסט זיין עשירות. — ר׳ שמעון אַנטדעקט אַן אוצר.

קלה. גאָלדע לאה׳ס ישיבה 415-410
גאָלדע לאה גיט זיך אָפּ מיט פאַרשידענע מצוות. — מאַכט פון מרחץ כמעט אַ חדר. — שטיצט אַ נייע ישיבה וואָס טראָגט איר נאָמען.

קלו. דער נצחון איבער מתנגד׳ישער פּינסק 420-415
פּינסקער גאונים אין התפעלות פון ר׳ אלי׳ בעל־שם׳ס גאונות. — זיינע אָפּטע באַזוכער בלייבען שוין זיינע תלמידים מקובלים. — מתנגד׳ישע צאָרען און קאַמפּ געגען די מקובלים.

קלז. אין גאַנג פון די דורות 425-421
ר׳ אלי׳ בעל־שם פאַרלאָזט פּינסק. — די השפעה פון די געגנער צו קבלה אויף ר׳ אברהם׳ן. — ר׳ אברהם׳ס משפחה. — ר׳ ברוך׳ס שווער.

הוספות און באַמערקונגען 442-426

פּערזאָנען־אינדעקס 447-443

דער ליובאוויטשער רבי און זיינע זכרונות

(אריינפיר)

פון

ד. ל. מעקלער

א

די הפסקה צווישען דער צוגרייטונג צום דרוק פון דעם ערשטען טייל פונ'ם ליובאוויטשער רבינ'ס זכרונות, וואס זיינען פארעפענטליכט געווארען אין "מארגען זשורנאל", און דעם צווייטען טייל וואס מיר פאנגען איצט אן דרוקען אין „אמעריקאנער" — פון תש"א ביז תשי"ב — א משך פון עלף יאר, באצייכענט א גאנץ לענגליכע צייט אין א תקופה, וואס צייכענט זיך אויס מיט דער שנעלקייט מיט וועלכער אירע מרעיש־עולמ'דיגע פאסירונגען האבען געפאלגט איינע נאך די אנדערע. גרויסע ענדערונגען זיינען פארגעקומען אינ'ם אידישען לעבען אין די עלף יאר. דער ליובאוויטשער רבי אליין, אדמו"ר יוסף יצחק שניאורסאן זצ"ל, איז שוין מער ניט מיט אונז. ער איז מיט צוויי יאר* צוריק נפטר געווארען און זיין ארט ווערט פארנומען פון זיין איידעם, אדמו"ר ר' מנחם מענדל שניאורסאן שליט"א.

אין מיין אריינפיר צום ליובאוויטשער רבינ'ס זכרונות פון ערשטען טייל, וואס איז דערשינען אין „מארגען זשורנאל" און דערנאך אין בוך־פארם, האב איך זיך אפגעשטעלט אויף דעם טרויעריגען פאקט, וואס מיר האבען זיך דאמאלט געהאט געפונען אין צווייטען יאר פון דער וועלט־מלחמה. כאטש מיר האבען נאך דאמאלט ניט געוואוסט ווי גרויס עס וועט זיין דער חורבן, וואס די מלחמה וועט ברענגען פאר'ן אייראפעאישען אידענטום, האבען מיר שוין געהאט א פארגעפיל וועגען דעם. דער ליובא־

*) געמיינט פון דער צייט ווען דער דאזיגער אריינפיר איז געשריבען געווארען (תשי"ב).

וויטשער רבי, וועלכער האָט געהאט דורכגעמאכט די שרעקען פון קריג, ווען די נאַצים האָבען איינגענומען פוילען, האָט זיך ערשט געהאט געראַטעוועט קיין אמעריקע, וואוהין ער איז געקומען בויען א נייעם לעבען און העלפען באַפעסטיגען תורה־אידישקייט.

ניט געקוקט אויפ׳ן חורבן אין אייראָפּע האָט דער ליובאוויטשער רבי געגלויבט אין די גרויסע מעגליכקייטען וואָס אמעריקע גיט צו ראַטעווען דער אידישער שארית הפליטה אין אייראָפּע און דאָ אויפ׳ן אָרט, אויפצו־בויען א תורה־טריַיע אידישקייט. דער רבי האָט זיך דערפאַר באַלד פערנומען אויף א צווייפאַכע טעטיגקייט — הצלה און הרבצת תורה — הצלה פאַר די אידען אין אייראָפּע וואָס האָבען געקענט דערגרייכט ווערען און ארויס־געראַטעוועט ווערען פון פייער, און הרבצת תורה דאָ אויפ׳ן אָרט.

איצט, שרייבענדיג מיין אריינפיר צום צווייטען טייל פון דעם ליובאוויטשער רבינ׳ס זכרונות, עלף יאָר שפּעטער, דאַרף אונטערשטראָכען ווערען דער פאַקט, וואָס אין משך פון דער צייט האָבען מיר געזען א גרויסע אידישע אויפלעבונג אין אמריקע. תורה־אידישקייט האָט ענדליך געפונען אן אָנהאַלט דאָ אין לאַנד. דער בייטראַג וואָס דער ליובאוויטשער רבי האָט צו דעם געמאַכט קען קוים ווי געהעריג אָפּגעשאַצט ווערען.

די ספיקות וואָס מאַנכע האָבען געהאט ווען דער ליובאוויטשער רבי האָט דאָ געגרינדעט זיין ישיבה „תומכי תמימים״, זיינען שוין לאַנג פאַר־שוואונדען. דער רבי האָט באוויזען, אז ער האָט ניט געמאַכט קיין טעות אין אמעריקע און דער עיקר, אז דאָרט וואו דאָס פעלד ווערט געאַקערט און געזייט, מוז קומען פרוכט.

ניט ווייניגער צו באוואונדערען איז אויך דעם רבינ׳ס הצלה ארבייט וואָס האָט זיך אָנגעפאַנגען ניט מיט׳ן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, נאָר מיט׳ן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און האָט ניט אויפגעהערט זינט דאַמאָלט. די לעצטע עטליכע יאָר האָבען געבראַכט דער וועלט א גרויסע און זעלטענע אנטפּלעקונג.

פון הינטער דער „אייזערנער וואַנט״, וואָס רינגעלט ארום סאָוויעט־רוסלאַנד, האָבען זיך נאָך דער מלחמה ארויסגעריסען הונדערטער ליובא־וויטשער חסידים וואָס האָבען ארויסגערופען די גרעסטע באוואונדערונג מיט דעם וואָס זיי האָבען פּרעזערווירט תורה־אידישקייט אין סאָוויעט רוסלאַנד פאַר דרייסיג יאָר צייט אונטער די שווערסטע באַדינגונגען.

אָט די ליובאוויטשער חסידים וואָס האָבען זיך געראַטעוועט פון סאָוויעט־רוסלאַנד און האָבען געדאַרפט דורכמאַכען, און מאַכען נאָך איצט

דורך, דעם שווערען וועג פון דער אידישער שארית הפליטה אין איראָפּע, שטעלען מיט זיך פאר א גאַר אנדער עלעמענט ווי די אומגליקליכע אידען, וואָס האָבען דורכגעמאכט די היטלער אינקוויזיציע. זיי זיינען געזונטע אידען, אין קערפּער און אין גייסט, — מענשען וואָס האָבען זיך פאר צענדליגער יאָרען מוסר נפש געווען פאר אידישקייט אין סאָוויעט רוסלאנד און זיינען גרייט ווייטער זיך מוסר נפש צו זיין פאר אידישקייט אין די לענדער וואו זיי ווערען איבערגעפלאנצט.

דער גאנצער מארשרוט פון זייערע וואנדערונגען איבער איראָפּע, זינט זיי האָבען זיך ארויסגעריסען פון סאָוויעט רוסלאנד, איז איין לאַנגע קייט פון קאָנסטרוקטיווע מעשים, צו בויען און באפעסטיגען אידישקייט, צי דאָס איז בלויז פאר דערווייל אָדער פאר שטענדיג. ארויסקומענדיג פון סאָוויעט רוסלאנד מיט זייערע ישיבות און חדרים האלטען זיי ווייטער אין איין שאפען ישיבות און חדרים וואו זיי זאָלען ניט קומען.

מיט אַן אויג אויף דער גאנצער אידישער וועלט, האָבען אָט די ליובאוויטשער חסידים אויך ניט פארקוקט די געלעגענהייט טיילוויז צו באזעצען זיך אויך אין ארץ ישראל, מיטן פועל יוצא, וואָס אָט די פּליטים האָבען שוין זייער אייגענע קאָלאָניע — כפר חב"ד — און זיינען לשם ולתהלה ווי א בויענדיגער עלעמענט, אין גייסטיגען און מאטעריעלען זין.

ב

דער כח וואָס האָט די ליובאוויטשער חסידים דורכגעטראָגען אין סאָוויעט־רוסלאנד פאר דריי צענדליג יאָר, און וואָס טראָגט זיי דורך אויף זייערע וואנדערונגען איבער איראָפּע און מאכט זיי פאר א שאפענדיגען כח אין ארץ ישראל און אומעטום וואו זיי קומען איז דער כח, וואָס דער ליובאוויטשער רבי אליין האָט געוויזען אין איבער־פלאנצען זיך און זיין שיטה אין אידישקייט אין אמעריקע.

עס איז דער כח פון חב"ד'ישער חסידות. חב"ד איז תמיד געווען א קאָנסטרוקטיווער כח אין אידישען לעבען. צוזאמען מיט די גייסטיגע אייגענשאפטען וואָס חב"ד האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט פאר דורות, האָט חב"ד אויך געהאט אָרגאניזאטאָרישע פעאיגקייט. חב"ד איז תמיד געווען באוואוסטזיניג און צוועקמעסיג.

דער עיקר, חב"ד האָט שטענדיג געהאט אַן אידעאל — א פּראָגראם, פאר וועלכען אירע מנהיגים זיינען געווען גרייט זיך מוסר נפש צו זיין. דער גייסט וואָס האָט באוואויגען די גרינדער פון חב"ד

באוועגט אויך אירע פירער היינט צו טאָג. דער איצטיגער ליובאוויטשער רבי שפּינט ווייטער דעם גאָלדענעם פאָדים פון זיין שווער און אַלע פריערדיגע דורות רביים.

* * *

דער שרייבער האָט געהאַט די געלעגענהייט זיך צו באַקענען און פאַרברענגען מיט די ליובאוויטשער חסידים, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון סאָוויעט רוסלאַנד, סיי אין די דייטשע לאַגערן און סיי אין זייערע ציטווייליגע היימען לעבען פּאַריז. מיט א באַגער זיך צו דערגרונטעווען צום „סוד", פאַרוואָס אָט די חסידים האָבן, אפשר מער ווי אַלע אַנדערע אידישע גרופּירונגען, באַוויזען דעם וואונדער צו בלייבען גאַנצע אידען אין גוף און אין נשמה, טראָץ זייערע מורא׳דיגע איבערלעבונגען, האָט אויף מיר קיין אַנדער דערקלערונג — טאַקע מצד די זעלביגע חסידים — ניט געמאַכט, ווי די דערקלערונג פון איינעם, וואָס האָט עס אַלץ צוגעשריבען צום ליובאוויטשער רבי׳ן, וועלכער האָט ערשט אין די לעצטע פון די צוואַנציגער יאָרען זיך אליין געהאַט געראַטעוועט פון סאָוויעט רוסלנד.

— דער רבי, זאָל לעבען (דאָס איז געווען מיט פיר יאָר צוריק) — האָט יענער חסיד מיר געזאָגט פייערלעך — האָט אונז אַלעמען אָנגעזאָגט: „נאָר ניט קיין פּשרות" און ביי דעם האָבן מיר זיך געהאַלטען. מיר האָבן זיך אַנטזאָגט איינצוגיין אויף פּשרות. ווי שווער עס זיינען ניט געווען די באַדינגונגען אונטער וועלכע מיר האָבן געלעבט, און ווי גרויס עס איז ניט געווען די געפאַר, וואָס האָט אונז געדראָהט, האָבן מיר זיך אַנטזאָגט צו מאַכען פּשרות. אויב אידען, מוזען מיר זיין גאַנצע אידען, שטאַלצע אידען, אומקאָמפּראָמיסליכע אידען.

„נאָר ניט קיין פּשרות", און די ליובאוויטשער חסידים האָבן טאַקע ניט געמאַכט קיין פּשרות אַפילו אונטער׳ן סאָוויעטישען טעראָר. זיי האָבן ניט געמאַכט קיין פּשרות וואַנדערנדיג איבער אייראָפּע, אונטער די שווערליכסטע באַדינגונגען, און זיי מאַכען ניט קיין פּשרות באַזעצענדיג זיך אין ארץ ישראל אָדער אין וועלכען עס איז אַנדער לאַנד.

דער ליובאוויטשער רבי האָט זיינע חסידים אליין געוויזען דעם וועג פון אומקאָמפּראָמיסלעכקייט. ער האָט קיינמאָל ניט געמאַכט קיין פּשרות. דאָס איז אויך אזוי דער פאַל מיט די זכרונות. טאַקע דערפאַר זיינען אָט די זכרונות אזוי אַנדערש, אזוי אייגנאַרטיג.

אין שייכות מיט דעם וויל איך זאָגען א פּערזענליך וואָרט וועגען אָט די זכרונות און וועגען דעם חלק וואָס מיין אייגענע ווייניגקייט האָט אין צוגרייטען זיי צום דרוק.

עס איז נאָך געווען אין 1929, בעת דעם ליובאוויטשער רבינ׳ס ערשטען באזוך אין אמעריקע. כ׳האָב דאמאָלט געהאט דעם כבוד זיך צו באפריינדען מיט׳ן ליובאוויטשער רבין און זיינע באגלייטער, באזונדער זיין איידעם הרב שמריהו גור אריה און ר׳ מרדכי דובין ז״ל, וועלכער האָט דעם רבי׳ן זצ״ל באגלייט אויף זיין באזוך דאָ. שוין האָבענדיג זיך פארנו־מען א לענגערע צייט מיט שרייבען וועגען חסידות, האָבען די דאמאָלסדיגע רעדאקטאָרען פון „מאָרגען זשורנאל״, פרץ וויערניק און יעקב פישמאן,ביידע שוין אויפ׳ן עולם האמת, מיר געבעטען צו פארהאנדלען מיט׳ן רבי׳ן, אז ער זאָל אליין שרייבען די געשיכטע פו חב״ד פאר׳ן „מאָרגען זשורנאל״, אָדער זאָל מיר געבען דעם מאטעריאל פאר אָט דעם צוועק.

אלץ צו וואָס דער רבי האָט צוגעשטימט איז געווען מיר צו געבען די גענויע געשיכטע פון זיינע ביטערע דערפארונגען אין סאָוויעט רוסלאנד און דאן מאטעריאל פאר א סעריע ארטיקלען איבער חב״ד, וואָס איך האָב דאמאָלט געשריבען פאר דער צייטונג אונטערן פסעוודאָנים „בן שלמה״.

דער רבי האָט מיר אבער צוגעזאָגט, אז ביי אן אנדער געלעגענהייט וועט ער מיר איבערגעבען זיינע זכרונות וואָס ער וועט אליין שרייבען. די געלעגענהייט איז געקומען ווען ער איז צום צווייטען מאָל, און דאָס מאָל להשתקע, געקומען קיין אמעריקע.

וואָלטען אָט די זכרונות געווען צוגעגרייט אין פאָראויס און איך וואָלט זיך געהאט פריער באקאנט מיט זייער אינהאלט און דעם אופן ווי זיי זיינען געשריבען, וואָלט איך באלד געהאט געראטען דעם רבי׳ן, אז זיי דארפען און זאָלען ארויס אין בוך־פאָרם און ניט אין המשכים אין א צייטונג. דעם רבינ׳ס פארנעם איז אזוי גרויס און אזוי ברייט, אז די זכרונות קענען קוים איינגעצוימט ווערען אין ארטיקלען באזונדער ווען דאָס דארף נעמען יאָרען איידער זיי וועלען ארומנעמען אפילו א באדייטענדיגען פעריאָד פון חב״ד אָדער די פעריאָד וואָס האָט געפירט צו חב״ד.

דער רבי האָט אָבער זיינע זכרונות ערשט געהאלטען אין שרייבען און איך האָב זיי באקומען טיילווייז צוצוגרייטען צום דרוק. איך האָב זיך באלד ארומגעזען, אז דער רבי האָט זיין איינענעם סדר אין שרייבען און אז ביי אים בינדען זיך די פארשיידענע עפּאָכען און פערזאָנען, שיטות און געשעעענישען, אויף א גאנץ אנדער אופן ווי דאָס וואָלט געטאָן געוואָרן פון איינעם וואָס האָט דעם צייטיגגס לייענער אין זינען.

כאָטש דער רבי האָט אָנגעפאַנגען מיט דער גרינדונג פון ליובאוויטש ווי א שטעטל, האָט ער אָבער אין אמת'ן געהאט דער־ציילט די געשיכטע פון א רייע אנדערע שטעט און שטעטלאך, ממש די געשיכטע פון ליטווישען און פוילישען אידענטום פון דער צייט וואָס די גולי שפאַניע און פאָרטוגאַל האָבען דאָרט אָנגעהויבען אַריינשטראָמען און זינט יענע לענדער האָבען אָנגעהויבען ווערען צענטערן פון תורה.

די צענטראַלע פּערזאָן וועלכע דער רבי האָט אויסגעקליבען, איז געווען ר' ברוך, דער פאָטער פון דעם אַלטען רבי'ן ר' שניאור זלמן זצ"ל, דער בעל התניא און גרינדער פון חב"ד. אָבער ניט באַגנוגענדיג זיך מיט דערציילען די געשיכטע פון ר' ברוך'ן, איז דער ליובאוויטשער רבי, אין זיינע כתבים, צוריקגעגאַנגען אויף א רייע דורות און דערציילט וועגען די אבות פון דער שניאורסאָן משפחה און דער עיקר וועגען דער גאנצער אנטוויקלונג פון דעם לימוד פון קבלה, די אנטשטייאונג פון נסתרים און דאן די דערשיינונג פון די פארשיידענע בעלי שם ביז צו דער דער־שיינונג פון ר' ישראל בעל שם טוב, דער גרינדער פון חסידות.

דאָס האָט געשאַפען אזא קאַלירפול בילד און אַ געשיכטע רייך אין געשעענישען און אין איבערלעבונגען — א גאַלעריי פון אויסערגעוויינ־לעך אינטערעסאנטע און וויכטיגע פערזענליכקייטען, אז דאָס האָט דעם לייענער פשוט געמוזט בלענדען פאַר די אויגן.

ג

דער ערשטער טייל האָט ווייט ניט אָפּגעשלאָסען אפילו קיין ספעציעלען אָפּשניט אין ר' ברוך'ס לעבען. ברוך איז נאָך א יונגער בחור'ל און האָט נאָך אפילו זיך ניט ווי געהעריג באַקאַנט מיט דער נייער חסידישער לערע ווי זי איז דאַמאָלט פארשפרייט געוואָרען פון דעם בעל שם טוב און זיינע תלמידים, הויפּטזעכליך נסתרים.

זוכענדיג זיין אייגענעם דרך אין אידישקייט, האָט ער זיך אין דאַבראַמיסל, וויס־רוסלאַנד, באַקאַנט מיט'ן שמיד, ר' אליעזר ראובן, וועמען ער האָט פאַר א צייט ארויסגעהאָלפען ביי דער ארבייט כדי צו פאַרדינען זיין ברויט און די איבעריגע צייט צו לערנען תורה, ווי ער האָט זיך נוהג געווען. ברוך האָט ביי פארשידענע געלעגענהייטען באַזוכט דעם דאָזיגען שמיד, ווען נאָך עס איז אים אויסגעקומען צו זיין אין דאַבראַמיסל, באַזונדער אויף יום טוב, דאָס רוב פּסח.

ברוך'ס ליבע צו פשוט'ע אָבער ערליכע אידען, באַזונדער די וואָס לעבען מיגיעת כפּם, איז תמיד געווען גרויס. אָבער ברוך האָט געהאט

צום שמיד אויך אן אנדער צובונד. דאָס איז געווען צוליב זיין איידים ר' יצחק שאול וועלכער האָט געשטאַמט פון שטעטל הארקי און וועלכער, טראָץ זיין לומדות, האָט ער זיך אויסגעלערענט די מלאכה פון זיין אייגענעם טאטען, וועלכער האָט געהערט צו די נסתרים וואָס האָבען אין געהיים פאַרשפּרייט דעם בעל שם'ס לערע. אנטפּלעקענדיג פאַר אים דאָס וואָס איז דאַמאָלט נאָך געווען א סוד, ווענגען די געהיימע נאָכפאָלגער פון בעל שם טוב, איז דער יונגער ברוך געווען פאַרגאַפּט.

ר' יצחק שאול האָט ביי ברוך'ן ארויסגערופען א באגער זיך בעסער צו בעקענען מיט חסידות, דער עיקר ר' ישראל בעל שם טוב, וועלכער האָט די לערע פאַרשפּרייט דורך זיינע תלמידים אין דער פאָרמע ווי זי איז אונז איצט באַקאַנט. ר' יצחק שאול איז פאַר ברוך'ן געוואָרען א קוואַל פון ידיעות, דער עיקר פון מעשיות וואָס האָבען געשטאַמט פון בעל שם טוב און זיינע נאָכפאָלגער.

באַזונדערס האָט ברוך'ן אינטערעסירט אויסצוגעפינען פון ר' יצחק שאול'ן ווענגען שטעטעל הארקי, פון וואַנען ער, דעם שמיד'ס איידים, האָט געשטאַמט און וואָס איז געווען פאַר יאָרען א נעסט פון חסידות, מיט ר' יצחק שאול'ס אייגענעם טאטען, ר' ניסן, איינער פון די געהיימע נאָכפאָלגער פון בעל שם טוב און פאַרשפּרייטער פון זיין תורה, בראש.

ביים דאַבראַמיסלער שמיד אין הויז האָט ברוך אויך געהאַט אַנדערע מענשען פון וועמען ער האָט א סך געלערענט. דער דאָזיגער שמיד האָט געהאַט אַנדערע צוויי איידימס, וועלכע באַטש פון דעם מתנגדיש־לומדישן מין, האָבען געהאַט א סך וואָס צו זאָגען און דערציילען. ברוך האָט געקענט אויפן אָרט מאַכען א פאַרגלייך צווישען דעם מתנגדיש־לומדישען דרך און דעם נייעם דרך פון חסידות מיט וועלכען ער האָט זיך אַלץ מער און מער באַקאַנט דורך ר' יצחק שאול'ן.

אַן אַנדער, גאָר אינטערעסאַנטע דערפאַרונג פאַר ברוך'ן, איז געווען דאָס וואָס דעם שמיד'ס בן יחיד, שמואל נחום, וועמען ער, ברוך, האָט אליין צוגערעדט צו נעמען זיך צום לערנען און איז אוועק לערנען אין ישיבות, האָט אויך געהאַט א סך צו דערציילען.

דער ערשטער טייל פון דעם ליובאוויטשער רבינ'ס זכרונות ווערען פאַרענדיגט מיט ברוך'ס א נייעם באַזוך ביים דאַבראַמיסלער שמיד. ער קומט דאָרט אויף פסח, ווען אַלע דריי איידימס און שמואל נחום, דער בן יחיד, זיינען אין הויז.

ברוך זאפט איין אלץ וואס ער הערט און זעט. ער איז באזונדערס פארגאפט פון דעם וואס ר' יצחק שאול האט אים צו דערציילען.

פאר ברוך'ן איז ר' יצחק שאול ממש א מעין הנובע. זיינע מעשיות שעפען זיך גאר ניט אויס. דאס זיינען אבער ניט סתם מעשיות נאר פאסירונגען מיט מענשען וואס האבען עקזיסטירט אין פלייש און בלוט.

ברוך הערט אויך אן אויסטערלישע געשיכטע וואס שמואל נחום האט צו דערציילען, און מיט אט דעם ספור המעשה פאנגען מיר אן דעם צווייטען טייל פון דעם ליובאוויטשער רבינ'ס זכרונות.

ליובאוויטשער רבי'נס זכרונות

סב.

דער פרוש פון דובראָוונע

אַ פרוש צו זעכצען יאָר. — דער שונא־ישראל וואָס וויל זיך שפּילן מיט דעם פרוש. — שמיץ אָן ווייטאָג.

ברוך, ווּעמען די השגחה האָט באַשטימט צו זיין דער פאָטער פון דעם אַלטען רבי'ן, דער גרינדער פון חב"ד, ר' שניאור זלמן פון ליאַדי זצ"ל, איז נאָך דאַמאָלט געווען אַ גאָר יונגער בחור'ל. ער האָט שוין אָבער לאַנג געוואוסט דעם אמת'ן מיין פון דעם „מכל מלמדי השכלתי" און ער האָט גערן אויפגעכאַפּט אַלץ וואָס ער האָט געהערט פון מענשען און געלערענט אין ספרים.

ער האָט געהאַט דערגרייכט די מדרגה ווען ער האָט געקענט, און טאַקע געוואָלט, פאַרשטעהן און געהעריג אָפּשאַצען די פאַרשיידענע שיטות אין אידישקייט, — צי דאָס זיינען געווען שיטות אין לימוד התורה אָדער אין עבודת הבורא. דערפאַר איז דער רושם געווען אויף איהם נאָך גרעסער ווען ער האָט זיך אָנגעהערט מעשיות פון פאַרשידענע צדיקים, באַזונדערס פון די וואָס האָבען אין געהיים אָדער אין דער אָפען נאָכגעפאָלגט דעם דרך פון דעם בעל שם טוב, ווּעמעס נאָמען עס האָט אויך אָנגעהויבען גרייכען ברוך'ס אויערען.

אין הויז פון דעם שמיד אליעזר ראובן אין דאָבראָמיסעל, וואו ברוך האָט פאַרבראַכט אַ געוויסען פסח, האָט ער געהאַט אַ באַזונדערען שעת הכושר זיך אָנצוהערען, און זיך אויך פאַנאַנדערקלייבען, וועגען, אַלטע און נייע צדיקים, וועגען אַלטע און נייע שיטות אין עבודת הבורא.

אָט האָט ער זיך פון דעם שמיד'ס איידעם, ר' יצחק שאול'ן, וועלכער איז געווען פון די ערשטע חסידים, — אַ זוהן פון איינעם פון דעם בעל שם טוב'ס תלמידים און פאַרשפּרייטער פון בעל שם טוב'ס תורה, ר' ניסן פון האָרקי — זיך אָנגעהערט גאָר אַ סך וועגען בעל שם טוב און זיינע נאָכפאָלגער. ברוך איז געווען פאַרגאַפט. ער האָט אויך געהערט דאָרט פון דעם שמיד'ס זוהן, שמואל נחום'ן, — אַ ישיבה בחור —

מעשיות פון צדיקים, וואס האבען נאכגעפאלגט אן אנדער שיטה אין אידישקייט. ברוך האט געהאט ווענען וואס נאכצוטראכטען. ער האט געקענט מאכען פארגלייכען און אונטערציהען סך הכל'ען.

אויף איהם האט באזונדער געמאכט א גרויסען רושם שמואל נחום'ס מעשה וועגען דעם פרוש פון דובראוונע.

שמואל נחום איז געפארען קיין דובראוונע לערנען אין דער דארטיגער ישיבה. אבער איידער ער האט געקענט אריינגענומען ווערען אין דער ישיבה, האט מען איהם געדארפט פארהערען אין לערנען. דאס האט געדארפט נעמען צייט און דערווייל האט ער זיך ערגעץ געדארפט אויפ־האלטען. האט איהם ר' אברהם משה דער שמש גע'עצה'ט, אז ער זאל זיך פארקלייבען אין „קלויז פון אלטען פרוש", וואס האט זיך געפונען אין דער „קאלטער געסעל" פון דובראוונע.

אנגעקומען אין יענער קלויז, האט שמואל נחום דארט געפונען דעם אלטען פרוש און צדיק ר' חיים'ן. שמואל נחום האט געמיינט, אז אט דער ר' חיים איז עם דער פרוש אויף וועמעס נאמען דער בית מדרש ווערט גערופען. אויסגעפונען האט ער, אז די קלויז איז שוין א סך עלטער ווי אט דער אלטער ר' חיים איז געווען, און אז דער פרוש אויף וועמעס נאמען די קלויז רופט זיך, האט נאך געהערט צו א פריהערדיגען דור.

דאס האט געמוזט זיין מיט א יאר אכציג־ניינציג פריער. אין דובראוונע איז געווען א אינגעל מיט'ן נאמען פייוויש הענעך, וועלכער האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין יראת שמים.

תורה האט ער געלערענט ווייניג און קוים געהאט די כשרונות זיך צו פארטיפען אין די שווערע סוגיות פון ים התלמוד. דערפאר האט ער אבער מיט גרויס חשק און אויסערגעוויינליכער מתיקות כסדר געזאגט תהילים. ער האט ממש ניט אויפגעהערט זאגען תהילים און מיט תמיד שטייגענדיגער התלהבות און השתפכות הנפש.

פון שעהנעם אויסזעהן און מיט א געזונטען גוף, איז פייוויש הענעך געווען געבענשט מיט א זיסען קול. איז דער בית מדרש, וואו ער איז תמיד געזעסען און געזאגט תהילים, ממש פארקלונגען געווארען פון איהם. האט ער געזאגט די מזמורים מיט א פרייליכען קול, האבען אלע גע־קענט פיהלען די פרייד וואס זיין קול האט מיט זיך צעטראגען. איז ער געקומען צו יענע קאפיטלעך, אין וועלכע דער משורר גיסט אוים זיין שווער הארץ פאר'ן רבונו של עולם, איז פייוויש העניך'ס קול דורכגענומען גע־ווארען מיט עצבות און תחנונים און די צוהערער האבען געפיהלט ווי

זייערע הערצער ווערען דערדריקט פון צער און אז טרערען שטעלען זיך זיי אין די אויגען.

אז פיוויש הענעך איז געוואָרען זעכציג יאָר אַלט, האָט ער זיך אָפּגעזונדערט פון דער וועלט און אויפגעהערט ריידען צו מענשען. ער האָט געהאַלטען פארשטאָפּט זיין נאָז, אז עס זאָלען זיך צו איהם ניט דערטראָגען די ריחות פון מאכלים און ער זאָל האָבען וואָס א קלענערען באגעהר צום עסען. אויך די אויערען האָט ער געהאַלטען פארשטאָפּט, כדי ער זאָל ניט דארפען הערען קיין מענשליך קול. זיינע אויגען האָט ער געהאַלטען פארבונדען מיט א פאטשיילקע, כדי ער זאָל גאָרניט קענען זעהן.

תהילים און תפילות האָט ער געקענט אויף אויסענווייניג. אַלע וואָכעדיגע טעג האָט ער געפאסט. יעדען אָוועגט האָט ער אונטערגעלענט דאָס האַרץ מיט א טרוקן שטיקעל ברויט און פארטרינקען מיט וואסער. דאָס איז געווען אַלץ וואָס ער האָט געהאַלטען פאַר נויטיג כדי צו האַלטען די נשמה און גוף צוזאַמען.

פרייטאָג צו נאכט האָט ער געמאכט קידוש אויף א ברויטעל און גע־געסען מיט עטליכע כזית׳ן מעהר ווי אין דער וואָכען. אזוי האָט ער אויך געטאָן שבת. קיין אַנדערע מאכלים האָט ער ניט טועם געווען אפילו שבתים און ימים טובים.

ער פלעגט זיך אויך אַנטאָן א כח צו שלאָפען וואָס ווייניגער. ער האָט זיך געהיט פון אַלץ וואָס וואָלט געקענט זיין גוף פארשאפען תענוג. דער וואונדער דערביי איז געווען וואָס, ניט קוקענדיג אויף די אַלע פייניגונגען, איז זיין גוף געוואָרען שטאַרקער און זיין אויסזעהן שענער. דאָס איז פאַר מענשען געווען א פלא, און אזוי האָט ער זיך געפירט פילע יאָהרען.

פארשטעהט זיך, אז גאַנץ דובראָוונע האָט פון איהם גערעדט. זיין נאָמען איז אויך געוואָרען באַוואוסט אין די אַלע ארומיגע שטעט און שטעטלעך. אפילו גוים אין די דערפער האָבען גערעדט פון דעם וואונדער מיט׳ן יונגען תהילים־זאָגער.

ניט ווייט פון דובראָוונע האָט זיך געפונען א פריצישער גוט, וואָס איז פארוואַלטעט געוואָרען פון א גרויסען שונא ישראל. איז יענעם צורר היהודים איינגעפאַלען, אז ס׳וואָלט געווען א גוטע שטוקע פון זיין זייט ארונטערצוברענגען דעם דאָזיגען פרוש אויפ׳ן גוט, ווען ער וועט דאָרט האָבען פארקליבען די ארומיגע גוט־באזיצער, און פון אָט דעם פרוש טרייבען שפאס.

האָט ער אויסגעקליבען איינעם פון זיינע מענשען, אז יענער זאָל זיך ארונטערלאָזען אין דובראָוונע און ברענגען מיט זיך דעם פרוש. דער שליח האָט אָבער נאָר געדארפט צוקומען צום בית מדרש, וואו דער פרוש איז געזעסען און מיט גרויס התלהבות געזאָגט תהילים, און עס איז אויף איהם געפאַלען א פחד, אז ער האָט ניט געוואגט אריינקומען אינעווייניג. דער קול וואָס האָט זיך געטראָגען פון בית מדרש, דער קול פון פרוש זאָגענדיג תהילים מיט התלהבות און דבקות — איז געווען גענוג, אז יענער זאָל א דערשראָקענער זיך צוריקקערען אין פריצישען הויף און איבערגעבען זיין האר, אז דאָ האנדעלט זיך וועגען א מענשען וועמען אלע פארהייליגען און צו וועמען קיינער וואגט ניט צוצוקומען. זיכער קען דאָ ניט זיין קיין רייד פון מזלזל זיין איהם און איהם ארויס פאָדערען, און ווער רעדט פון נעמען מיט גוואלד, אין הויף אריין.

דער אכזריות'דיגער פארוואלטער פונ'ם פריצישען גוט איז אריין אין א גרימצאָרן. סטייטש, ווי האָט עס דער דינער זיינער געוואגט ניט אויסצופירען די שליחות צו ברענגען אין הויף אריין דעם פרוש? האָט ער דעם דינער געהייסען איינטיילען פופצען שמיץ און טאקע עפענטליך, כדי אַלע זאָלען וויסען, אז מ'ווערט באַשטראָפט אויב מ'פאָלגט ניט אוים זיינע באַפעלען.

ער האָט ארויסגעשיקט רייטער מיט טרומפייטען אָנצוזאָגען די באפעלקערונג פון דער גאנצער שכונה, אז מ'זאָל קומען צוקוקען ווי דער פארזינדיגטער שליח וועט באקומען זיין שטראָף פאר ניט אויספירען זיין שליחות.

עס האָט געזאָלט הייסען אַז נאָכדעם ווי ער וועט זיך אָפּפּארטיגען מיט אָט דעם שליח, וועט ער, דער צורר היהודים, ערשט אַלעמען ווייזען, אז דער פרוש האָט ביי איהם קיין באטרעף ניט און וועט איהם דווקא ארונטערברענגען אין הויף אריין כדי מיט איהם צו טרייבען שפּאַס.

דער פארוואלטער האָט שוין זיינע אַלע פּלענער געהאט פארטיג. ער האָט געלאָזט אויפבויען א גרויסע, הילצערנע פלאַטפאָרמע אונטער'ן פרייען הימעל און אויף אָט דער פלאטפאָרמע האָבען געזאָלט פארקומען צוויי ספעקטאקלען אין איינעם און דעם זעלביגען טאָג פאר דעם פארקליבע־נעם עולם פון דער גאנצער ארומיגער געגענט: צוערשט האָט דער פארזינדיגטער דינער געזאָלט געשמיסען ווערען און דאן האָט געזאָלט געבראכט ווערען דער פרוש פון דובראָוונע און אויף דער זעלביגער פלאַט־פאָרמע זיין אויסגעשטעלט צו חוזק.

דער דינער איז ארויפגענומען געוואָרען אויף דער פּלאַטפאָרמע פאר די שמיץ. ער איז צוגעבונדען געוואָרען צו א סלופּ מיט'ן נאקעטען רוקען צום פארזאמעלטען עולם.

פּאַראַבקעס מיט ספּעציעל־צוגעגרייטע ריטערנע קאַנטשיקעס זיינען געשטאנען פארטיג איינצוטיילען די שמיץ. דער שרייבער פון הויף האָט אָנגעהויבען אויסציילען די שמיץ: איינס, צוויי, דריי, פיר.

די שמיץ האָבען אָנגעהויבען קומען איינס נאָכ'ן צווייטען. א פּאַך דורך דער לופט מיט'ן געפלאָכטענעם ריטערנעם קאנטשיק און ס'האָט אָפּגעקלונגען א מעכטיגער קלאַפּ אויף א נאקעטען מענשליכען לייב.

געוויינליך האָט מען אין אזוינע פאלען, ביי די ערשטע עטליכע שמיץ, געקענט זעהן ווי אויפ'ן לייב לויפען אויף פּליאמעס — „סיניאקעס" — און א ווײַלע שפּעטער האָט אָנגעהויבען שפּריצען מיט בלוט. דער געשמיסינער פלעגט פון סאמע ערשטען שמיץ האַלטען אין שרייען, וויינען און בעטען רחמים. זיין קערפּער האָט זיך געוואָרפען אין קאָנ־וואולסיעס. עס איז געווען א ספּעקטאקעל פון א מענשען וואָס ווערט פארפּייניגט ביז צו חלשות אָדער גאָר צום טויט.

די אנגענומענע פּראָצעדור ביים איינטיילען שמיץ אין יענע צייטען איז געווען, אז נאָכדעם ווי דער געשמיסענער איז אָפּגעפּליצט געוואָרען מיט בלוט און איז נאָך די שמיץ געבליבען ליגען א צעקוילטער און צעביילטער, קוים זשיפּענדיג, האָט ער ערשט דאמאָלט, מיט זיינע לעצטע כחות, געמוזט צוקריכען אויף „אַלע פיר" צום פּריץ, וועלכער איז געזעסען אויבען־אָן, און קושען זיינע שיך. דאָס רוב פלעגט דער געש־מיסענער דאָן בלייבען ליגען א פאר'חלש'טער און מ'האָט איהם געמוזט אוועקטראָגען אהיים, וואו ער איז געלעגען טעג און אָפּט וואָכען ביז ער איז געקומען צו זיך.

אין פאל מיט יענעם דינער זיינען אָבער אַלע געווען פארגאפּט וואָס די שמיץ, וועלכע מ'האָט איהם אָנגעהויבען איינטיילען האָבען קיין סימן ניט איבערגעלאָזט אויף זיין נאקעטען קערפּער. מ'האָט איהם שוין געהאַט אויסגעציילט צעהן שמיץ און אויף זיין לייב האָבען זיך ניט געוויזען קיין פּליאמעס. זיין קערפּער האָט אונטער די מעכטיגע קלעפּ פונ'ם קאנטשיק אפילו קיין ציטער ניט געטאָן ווי דער בעל דבר וואָלט גאָר קיין יסורים ניט געפילט.

וואָס זאָל עס האָבען באַדייט? זיינען אפשר די ריטער געווען צו ווייכע? האָבען אפשר די פּאראַבקעס זיך ניט פארמאָסטען מיט גענוג כח?

דער פּאַרוואַלטער, זיצענדיג אויבען־אָן, האָט באַפוילען צו נעמען נייע ריטערנע־קאַנטשיקעס און ברענגען שטאַרקערע פּאַראַבקעס ווען ער האָט באַפוילען צו געבען די שמיץ מיט'ן גאַנצען כח וואָס זיי האָבען געהאַט. אָבער אויפ'ן געשמיסענעם האָט עס אַלץ קיין ווירקונג ניט געהאַט. ער האָט מקבל געווען די שמיץ ווי זיי וואָלטען איהם ניט אָנגערירט.

אז די צאָהל שמיץ איז געווען אויסגעטיילט און ער איז לויז נעמאַכט געוואָרען פון סלופּ, איז ער געבליבען שטעהן אויף די פיס ווי ס'וואָלט גאָרניט געהאַט פּאַסירט. ער האָט דאַן אַליין זיך אויסגעצויגען אויף דער פּלאַטפאָרמע און איז אויף „אַלע פיר" צוגעקראָכען צום פּאַרוואַלטער און געוואָלט קושען זיינע שיך. דאַן האָט ער זיך צוריק אויפ־געהויבען, און ווי ניט איהם וואָלט עס געמיינט איז ער זיך אַוועק, קענטיג א פרישער און געזונטער.

ווי האָט זיך עס אַלץ דערקלערט? נאָר ווער האָט בעת מעשה געוואָלט הערען א תירוץ אויף די קשיות. אוודאי איז קיינעם ניט איינגע־פאַלען, אז אין דעם האָט געשטעקט דער כח פון דעם הייליגען פּרוש.

דער פאַרזאַמעלטער עולם האָט איצט אַרויסגעקוקט פאַר'ן צווייטען ספּעקטאַקעל — און דער פּרוש זאָל באַלד געבראַכט ווערען אויף דער פּלאַטפאָרמע און אז דאָרט זאָל מיט איהם געטריבען ווערען שפּאַס, אַט ווי פּריצים פּלעגען עס געוועהנליך טאָן מיט אידען, ווען זיי האָבען געוואָלט אונטערהאַלטען זיך און אונטערהלאַטען אַנדערע.

דער פּאַרוואַלטער האָט קיין דובראָוונע געהאַט געשיקט אַנדערע שלוחים — פינף רייטער, אונטער דער אָנפירונג פון אַן עלטסטען — מיט'ן שטרענגען באַפעהל, אז זיי זאָלען אומבאַדינגט ברענגען מיט זיך דעם פּרוש, אפילו ווען זיי זאָלען איהם דאַרפען פון קלויז נעהמען מיט געוואַלד.

אָבער אַט זיינען די רייטער צוריקגעקומען, נאָר מיט ליידיגען.

דער פּאַרוואַלטער איז געווען אש להבה. אָבער דער אָנפירער פון די רייטער האָט געהאַט א פּאַרענטפערונג.

ער האָט געהאַט עפּעס צו דערציילן.

סג.

דעם אכזר'ס שטראָף

דער דורכפאַל פון אַ שליח. — דעם אכזר'ס שטראָף. — די עקרות בויען דעם „קלויז פון אַלטען פּרוש" און ווערן געהאָלפן.

— ס'איז געווען אוממעגליך צו איהם צוצוקומען, — האָט דער עלטסטער פון די רייטער זיך פאַרענטפערט. — ווען מיר זיינען אריין אין בית מדרש, וואו דער פּרוש געפינט זיך, האָט זיך צו אונז דערטראָגען זיין זיסער קול. ס'האָט אונז צענומען. אז איך האָב זיך צו איהם דערנענטערט און איהם דערזעהן ווי ער זיצט מיט פאַרבונדענע אויגען און זינגט אויס זיינע תפילות, ניט הערענדיג און ניט זעהענדיג וואָס ארום איהם טוט זיך, האָב איך נעקראָגען גרויס יראת הכבוד פאַר איהם. ער איז געווען איינגעוויקעלט אין אַ טלית און געטראָגען אויפ'ן קאָפּ אַ „שווארצען פעלענעם קעסטעלע" (תפילין).

— איך האָב דאָך זיך אָנגעטאָן אַ כח צוצוקומען נאָהענטער צו איהם און איהם זאָגען נאָך וואָס מיר זיינען געקומען — איהם צו נעמען אין הויף אריין, אָבער עפּעס האָבען זיך מיינע פיס ניט געקענט רירען פון אָרט און מיין קול איז פאַרגליווערט געוואָרען אין האַלז.

דער פאַרוואַלטער האָט בייז און אומגעדולדיג איהם אונטער־געבראָכען. — און וואָס איז דער סוף? — האָט ער געפאָדערט מיט צאָרען.

— איך האָב אַ פּאַך געטאָן מיט'ן קאַנטשיק אין דער לופט. איך האָב געוואָלט כאַטש, אַז יענער זאָל וויסען, אַז מיר זיינען געקומען צו איהם מיט אַ באַפעל. דער פּרוש האָט ווייטער געזאָגט תהילים מיט זיין שטענדיגען ניגון, ווי עס וואָלט איהם גאָרניט אָנגעגאַנגען. מיינע באַגלייטער, זעהענדיג ווי איך בין געבליבען שטעהן אַ פאַרגלי־ווערטער, זיינען ארויסגעלאָפען פון בית מדרש אין טויט־שרעק. איך האָב דאַן אליין אָנגעהויבען טראַכטען ווי פון דאָרט וואָס שנעלער צו אנטלויפען, און איך האָב עס פשוט באַטראַכט פאַר אַ חסד, וואָס איך האָב עס טאַקע געקענט באַוויזען. ווארום געמיינט האָב איך שוין, אַז איך וועל אויף שטענדיג בלייבען צוגעשמידט צום אָרט וואו איך בין געשטאַנען מיט מיין האַנט אויסגעשטרעקט אין דער לופט.

דער פארוואלטער איז אריין אין א גרימצאָרן.

— דו ביסט א פיגלינג. דו האָסט מיין באפעהל ניט אויס־געפירט — און האָט איהם אויפן אָרט געהייסען איינטיילען דרייסיג פייערדיגע שמיץ.

דאָס מאָל האָבען די שמיץ געהאט זייער ווירקונג אויף דעם געשמיסענעם. דער עלטסטער פון די רייטער האָט זיך געקאטשעט פון יסורים. זיין לייב איז פארלאָפען געוואָרען מיט פליאמעס. בלוט האָט אָנגעהויבען צו שפריצען. אז די שמיץ זיינען געווען פארענדיגט, איז דער גוי געבליבען ליגען א פאר'חלש'טער און פארבלוטיגטער. מ'האָט אויף איהם געמוזט גיסען עמערס מיט קאלטען וואסער כדי ער זאָל קענען קריכען אויף אַלע פיר צו גרייכען דעם אכזריות'דיגען פארוואלטער און קושען זיינע שיך.

זיך אָפגעפארטיגט מיט שמייסען דעם פארזינדיגטען רייטער, האָט דער פארוואלטער — ווי דאָס וואָלט פאר איהם געווען א ענין פון נצחון, מודיע געווען, אז ער וועט אליין זיך לאָזען קיין דובראָווונע אום פון דאָרט צו ברענגען דעם פרוש.

— איך וועל אייך ווייזען אז אָט די נפשות, מיינענדיג זיינע דינער, זיינען ניט מעהר ווי פאַראָבקעס, איבערגלויביגע. דער פרוש איז ניט קיין הייליגער, נאָר א בטלן און משוגענער. ער וועט נאָך דאָ פאר אונז אַלעמען מוזען טאנצען און ווייזען אנדערע שטוקעס אום אונז צו אונטערהאַלטען.

דער פארוואלטער האָט געהייסען אָנזאָטלען פערד פאר זיך און זיינע באגלייטער. ער האָט אויך געהייסען שפאַנען א קארעטע, אין וועלכער ער האָט געהאט בדעה צוריקפאָרענדיג מיט זיך מיטברענגען דעם פרוש.

ער האָט אויך געשיקט נאָכ'ן גלח און געוואָלט, אז יענער זאָל איהם באגלייטען אין שטאָדט אריין צום פרוש. איז עס געווען דערפאר וואָס דעם פארוואלטער האָט דאָך אָנגעהויבען שרעקען דאָס הארץ און דערפאר געוואָלט האָבען מיט זיך דעם גלח, וועלכער זאָל איהם „באַשי־צען" פון דעם וואָס האָט געקענט זיין „כישוף", אָדער אן אנדער „שווארצער" כח?, אָדער ער האָט פון דעם סתם געוואָלט מאכען א ספעקטאקעל.

דער גלח, וועלכער האָט געהאט א סך געהערט פון פרוש און האָט גראָד געהאט א געפיל פון יראת הכבוד צו איהם, האָט זיך אָפגעזאָגט

פון דעם פארוואלטער'ס פארלאנג. ער האט איהם אפילו גע'עצה'ט זיך אפצוזאגען פון זיין געדאנק דעם פרוש מבזה צו זיין.

— דו וועסט ניט אפשניידען גוט! — האט דער גלח איהם מתרה געווען און דערביי זיך גע'צלם'ט.

אבער דעם פארוואלטער איז עס שוין פשוט געגאנגען אין לעבען. ער האט געמוזט אויספירען זיינס.

אין דובראָוונע האט מען זיך שוין געהאט דערוואוסט אין פאר־אויס אז דער פארוואלטער אליין קומט אונטער דער באגלייטונג פון א מחנה רייטער, ארויסצונעמען דעם פרוש פון בית־המדרש, און איהם מיט גוטען אדער מיט בייזען ברענגען אין פריצישען הויף אריין. דער רב און ראשי הקהל האבען שנעל אפגעהאלטען אן אסיפה.

ס'איז געבליבען אז מ'זאל דעם אידישען עולם אין שטאדט אנזאגען צו בלייבען אין די הייזער און אפילו ניט ארויסקוקען דורך די פענסטער. ווער ווייסט צו וואס דאס קאן פירען! זאלען די גויים ניט האבען קיין אויסרייד צו שלאגען אידען.

דער רב און די ראשי הקהל זיינען אוועק אין בית מדרש, וואו דער פרוש איז געזעסען, און האבען דארט געווארט אויפן אנקומען פון פארוואלטער מיט זיינע רייטער. זיי האבען געהאפט מיט תחנונים ביי איהם צו פועל'ן ניט צו טשעפען דעם הייליגען ר' פייוויש הענעך'ן.

אז דער פארוואלטער, מיט א קאנטשיק אין האנט, האט זיך באוויזען אין בית מדרש, נאכגעפאלגט פון זיינע חוצפה'דיגע און פיינט־ליכע פאראבקעס, איז איהם דער רב געקומען אנטקעגען און אויסגעדריקט זיין פארלאנג, אז דער פרוש זאל ניט באלעסטיגט ווערען.

— אט קוק איהם אן דעם הייליגען מענשען, — האט דער רב געזאגט, אנווייזענדיג פון דער ווייט אויפ'ן פרוש ווי ער איז געזעסען אין זיין ווינקעל מיט פארבונדענע אויגען און געזאגט תהלים, — הער זיך צו צו זיין זאגען תהלים. ווער קען דען האבען דאס הארץ איהם צו דערנידעריגען?

— איך מוז איינמאל פאר אלע מאל באווייזען, אז דער מענש איז א חסר דעה, — האט דער פארוואלטער זיך צום רב ניט געוואלט צוהערען.

און ווי ער וואלט טאקע דעם רב און די ראשי הקהל אליין געוואלט איבערצייגען, אז מ'דארף זיך מיט אט דעם „בטלן" ניט רעכענען,

האט ער זיך א ריס געטאן צום פרוש און הויך אויפ'ן קול פרובירט איבערשרייען יענעמ'ס זינגענדיגען תהלים־זאגען. אז דער פרוש האט מיט קיין צייכען ניט געוויזען, אז ער האט עפעס געהערט אדער געוואוסט, אז אימיצער איז לעבען איהם אדער, אז ער ווערט בכלל פון אימיצען און עפעס געדראהט, איז דער פארוואלטער געווארען אויפגעבראכט און א פאך געטאן מיט'ן קאנטשיק.

אט־אט און ס'האט אויסגעזעהן ווי ער וועט דעם פרוש טרעפען מיט'ן קאנטשיק. אבער פלוצים איז פון פארוואלטער'ס האנט דער קאנטשיק ארויסגעפאלען. די האנט האט זיך מאכטלאז ארונטערגעלאזט און דער פארוואלטער האט זיך פלוצים א ווארף געטאן אין קאנוואולסיעס.

אין האנט, ווי דורך זיין גאנצען קערפער האט א שאס געטאן א שניידענדיגע וועהטאג וואס האט ביי אים, ניט ווילענדיג ארויסגערופען א ווילדען אויסגעשריי פון שרעק און פיין.

— ראטעוועט! — האט שוין דער פארוואלטער געשריען אומבא־האלפען.

דער פרוש האט ווייטער אויסגעזונגען פסוק נאך פסוק, קאפיטעל נאך קאפיטעל, ווי ס'וואלט גארניט פאסירט און ווי ער וואלט פון גארניט געוואוסט, אז עפעס האט לעבען אים פאסירט.

דעם פארוואלטער'ס באגלייטער האבען שוין מעהר ניט געטראכט פון פרוש נאר פון זייער האר, וועמעס אויסגעשרייען פון פיין און יסורים האבען אויף זיי געווארפען אן אימה. זיי האבען דעם פארוואלטער געמוזט ארויסטראגען פון בית מדרש און אנשטאט איהם ארויפצוזעצען אויף זיין געזאטעלטען פערד, איהם אויסגעצויגען אין דער קארעטע, קארטשענדיג זיך פון יסורים.

זיי זיינען מיט איהם צוריקגעפאהרען אין הויף אריין „אבל וחפוי ראש". און דער נאמען פון פרוש איז ביי אלעמען פארהייליגט געווארען.

זעקס וואכען איז דער פריץ געלעגען קראנק מיט זיין האנט און דערצו מיט געוואלדיג גרויסע יסורים. דער פריץ האט פיל מאל געשיקט שלוחים צום פרוש ביי אים בעטען מחילה, אבער ס'איז געווען אומ־מעגליך צו ריידען מיט'ן פרוש, ווארום ער האט שטענדיג געהאלטען פארמאכט זיינע אויגען און פארשטאפט זיינע אויערן. ער פלעגט זיי עפענען נאר צו קריאת התורה און ביים דאווענען.

דער פריץ האט אנגעהויבען זוכען א רפואה פאר זיינע וועהטאגען ביי דאקטוירים. יענע האבען אבער קיין אנדער אויסוועג ניט געהאט ווי

איהם אפצושניידען די האנט מיט וועלכער ער האט זיך געהאט פאר־מאסטען געגען פרוש. זיי האבען געזאגט, אז אויב זיי וועלען די האנט ניט ארונטערנעמען, וועט דער גאנצער גוף פארגיפטעט ווערען.

פון דאמאלט אן האט שוין מעהר קיינער ניט געצווייפעלט אין דער הייליגקייט פון פרוש. גוים ווי אידען אין דער גאנצער סביבה זיינען געווען איבערצייגט אין דער געטליכקייט פון אט דעם תהלים־זאגער.

אין דובראוונע האט זיך דאמאלט געפונען א געוויסער ר׳ זונדעל משה. ער האט געהאט א ווייב אן עקרה. איז איהר איינגעפאלען, אז זי זאל צוזאמענעמען אלע עקרות פון שטאט און אנהויבען קלייבען געלד כדי פאר ר׳ פייוויש הענעך׳ן צו בויען אן אייגענעם בית מדרש מיט א חדר מיוחד פאר איהם.

אט דער בית המדרש איז אויפגעבויט געווארען אויף דער קאלטער געסעל און איז געווארען באקאנט מיט׳ן נאמען „די קלויז פון אלטען פרוש״.

די עקרות וואס האבען דעם בית מדרש אויפגעבויט פאר׳ן פרוש זיינען אלע געהאלפען געווארען און געבארען קינדער, אינגלעך און מיידלעך, צווישען וועלכע עס איז אויך געבארען געווארען ר׳ אברהם משה.

עס איז שוין צוואנציג יאר זינט ר׳ אברהם משה האט זיך איבערגעקליבען פון דארף אין שטאט אריין, און איז געווארען דער שמש פון דער דאזיגער קלויז און פלעגט דעם פרוש ארומזועהן און באדינען. אויף וויפיל ער האט זיך געלאזט ארומזעהן און באדינען.

אין אט דער שול זיצט דאס דער פרוש ר׳ חיים שוין דרייסיג יאר, און מ׳זאגט וועגען אים אז ער איז א גרויסער תלמיד חכם.

סד.

טאטע און זון

דער „ווילדער״ בעטלער. — א טארבע פול מיט חשבונות. — די אנטפלעקונג פון דעם נסתר. — דעם בעל־שם־טוב געמט א האנט.

א מעשה וואס האט אויף ברוך׳ן געמאכט א גרויסען רושם, איז געווען וועגען געציל שלמה׳ן פון הארקי און זיין זוהן חיים שמואל׳ן. ר׳ יצחק שאול, דעם דאבראמיסלער שמיד׳ס איידעם וואס האט אט די מעשה דערציילט, האט ברוך׳ן דורך דעם נעגטער באקאנט מיט די ערשטע

חסידים, די נאָכפאָלגער פון ר' ישראל בעל שם טוב, אין א צייט ווען חסידות איז נאָך געווען אַן ענין פאר יחידי סגולה.

פאר ברוך'ן איז עס אלץ געווען ניי. דאָס שטעטל הארקי פונוואנען ר' יצחק שאול האָט געשטאמט, האָט זיך פאר אים אנטפּלעקט ווי א געהיימער צענטער פון חסידות מיט פארבאָרגענע צדיקים, וואָס זיינען געשטאנען אין ענגער פארבינדונג מיטן בעל שם טוב אין מעזעבוזש און האָבען אויסגעפאָלגט אלע זיינע באפעלען און אויסגעפירט אלע זיינע שליחות'ן.

פון אָט דער מעשה וועגען געציל שלמה'ן און זיין זוהן חיים שמואל'ן האָט ברוך אויך געלערנט ווי אזוי פשוט'ע אידען קענען זיין גרויסע צדיקים און אָפט אויך פארבאָרגענע לומדים.

געציל שלמה איז אין הארקי געווען באקאנט ווי אַן אָרימאַן וואָס גייט איבער די הייזער. דאָס איז אָבער נאָך ניט געווען אלץ. מען האָט אים אויך געהאלטען פאר אַן עם הארץ און חסר דעה.

ער האָט מיט קיינעם קיין וואָרט ניט אויסגערעדט און קיינער האָט זיך ניט אינטערעסירט צו וועלען הערען א וואָרט פון אים. מען האָט אפילו ניט געוואוסט צי ער קען א אידיש וואָרט.

מען האָט אים אמאָל געזען אין בית מדרש, אָבער מען האָט ניט געוואוסט צי ער קען דאוונען. אלץ וואָס מ'האָט פון אים געהערט איז געווען „שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד". דאָס פלעגט ער אויסרופען אָהן א וועלכען עס איז שייכות צו דעם וואָס מען האָט צו אים געזאָגט אָדער ער האָט געהאט בדעה צו זאָגען אנדערע.

פלעגט מען אים געבען א נדבה, האָט ער אויף דעם געענטפערט מיט „שמע ישראל"; האָט מען אים קיין נדבה ניט געגעבען, האָט ער אויך געזאָגט „שמע ישראל". אזוי איז געווען מיט אלץ. עס האָט אויסגעזען ווי „שמע ישראל" וואָלטען געווען די איינציגע ווערטער וואָס ער ווייס און קען ארויסזאָגען.

געציל שלמה האָט געהאט א זוהן, א בן יחיד, חיים שמואל. פארשטייט זיך, אַז ווייב און קינד האָבען געלעבט אין גרויס דחקות. דעם גרעסטען טייל פון יאָר איז געציל שלמה ניט געווען אין דערהיים, וואנדערנדיג איבער שטעט און שטעטלאך.

וואָס ער האָט געבראכט אהיים צו ווייב און קינד ווען ער פלעגט צוריקקומען קיין הארקי, האָט קיינער נישט געוואוסט און דאָס האָט אויך קיינעם ניט אינטערעסירט.

געציל שלמה האָט זיין חיים שמואל'ן קיינמאָל ניט געשיקט אין א חדר. קיינער אין שטעטל האָט זיך אויף אים ניט אומגעקוקט. אז חיים שמואל האָט געדאַרפט ווערען בר מצוה, האָט זיך א מלמד אויף אים מרחם געווען און אים אויסגעלערנט לייגען תפלין און די ברכות ביים לייגען תפלין.

אז חיים שמואל איז אַלט געוואָרען פערצען יאָר, האָט ער זיך ארויסגעלאָזט וואנדערען איבער שטעטלאך און דערפער, אָבער ניט נאָכצוטאָן זיין טאטען וואָס איז געגאַנגען איבער די הייזער, נאָר צו טאָן פארשידענע ארבייט, ממש עבודת פרך, כדי זיך צו דערנערען. דאָ האָט ער זיך פארדונגען ביי אימיצען פאר א פאסטוך און דאָרט האָט ער אימיצען געהאָלפען אין גאָרטען, אין פעלד, אָדער גאָר אין שטאָל ביי די בהמות.

אזוי זיינע אריבער צען יאָר צייט. חיים שמואל איז שוין געווען א בחור פון פיר־און־צוואנציג יאָר און ער האָט זיך נאָך אַלץ צו גאָרנישט דערשלאָגען. ער האָט נאָך אַלץ זיך דערנערט פון פיטערען בהמות און שאָף זומער און פון טאָן עבודת־פרך ווינטער.

אויסגעוואקסען איז חיים שמואל אן אמת'ער „פארשוין”, הויך, שלאנק און געזונט. אָבער דערפאר פראָסט, קוים א וואָרט עברי געקענט.

ער איז אָבער אין הארצען געווען א ווארימער איד און האָט געהאַט גרויס צער פון דעם וואָס ער ווייס אזוי ווייניג פון אידען און אידישקייט.

געפינענדיג זיך שטענדיג צווישען גוים, האָט ער געהאַט גרויסע נסיונות. ער איז אָבער אָט די נסיונות שטענדיג בייגעשטאַנען.

זייענדיג שטענדיג אין מורא, אז ער קען דורך זיין עם הארצות, חלילה, מיט עפּעס געשטרויכעלט ווערען, האָט ער אָפט געפאַסט תעניתים און דעם גאַנצען טאָג האָט ער געזאָגט חומש און תהלים.

חיים שמואל האָט שוין געמוזט זיין א יאָר דרייסיג ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט א ישובניק'ס א טאָכטער און זיך באַזעצט אין זעלבינגען דאָרף פון זיין שווער און ווייטער געטאָן אַלע שווערע ארבייטען כדי צו פאַרדינען אויפן שטיקעל ברויט פאַר'ן ווייב און זיך.

דערוויל איז זיין טאַטע געציל שלמה, ווידער געגאַנגען איבער די הייזער און מ'האָט פון אים ניט געהערט מער ווי „שמע ישראל”. קיינער האָט ניט געוואוסט צי געציל שלמה האָט ווען עס איז זיך אינטערעסירט

מיט'ן גורל פון זיין זוהן און צי האט ער בכלל געוואוסט וואו ער געפינט זיך און וואס עס איז פון אים געווארן.

אז נעציל שלמה איז אלט געווארן און זיינע לעצטע טעג האבען זיך דערנענטערט, איז ער פארבליבן אין הארקי. ער האט שוין פון בעט ניט געקענט ארונטערגיין, האט ער געשיקט רופען צו זיך איינעם פון די קברנים און צו אים אזוי געזאגט:

— גיב איבער דעם גבאי פון דער חברה קדישא מיין לעצטע בקשה: מען זאל מיך באגראבען דארט וואו ס'ווערען באגראבען אלע ארימע און פראסטע מענשען. איך בעט נאר, אז מען זאל מיט מיר אנפאנגען א נייע שורה קברים אויפ'ן בית עלמין און אז מיין קבר זאל זיין דער ערשטער אין דער שורה.

ער האט דעם קברן אנגעוויזען אויף א טארבע ביים בעט און ווייטער געזאגט:

— נעם אט די טארבע און זע, אז דאס זאל אריינגעלייגט ווערען מיט מיר אין קבר. קיין קבורה־געלט לאז איך ניט איבער, וויל איך אז חברה קדישא זאל האבען צוליב מיר וואס ווייניגער טרחה. איך האב דא צוגעגרייט א פעסעל מיט וואסער פאר מיין „טהרה". איך האב זיך אויך באזארגט מיט לייווענט פאר תכריכים.

דער קברן, אליין א פראסטער מענש, האט די רייד פונ'ם גוסס'— נעציל שלמה'ן אנגענומען ווי א שטיקל שפאס. עס איז בכלל געווען א נייעס, אז נעציל שלמה זאל האבען געקראגען לשון פאר'ן טויט און אז מען זאל פון אים הערען עפעס מער ווי די ווערטער „שמע ישראל".

דער קברן האט געבראכט די טארבע צום גבאי פון דער חברה קדישא און אים דערביי איבערגעגעבען די בקשה פון דעם גוסס.

— וואס א מענשען קען איינפאלען — האט ער דערביי באמערקט, ווי דאס וואלט געווען א מעשה־חוזק — מ'זאל אים מיטגעבען אויף יענער וועלט א טארבע!

— איז די טארבע א ליידיגע? — האט דער גבאי א פרעג געטאן וואָרפענדיג אן אויג אויפן זאק.

דער קברן האט אריינגערוקט די האנט אינווייניג און פון דארט ארויסגעצויגען פארשידענע פאפירען.

— כ'קען שווערען, אז דאס איז נעציל שלמה'ס א חיבור וואס

ער וויל מיטנעמען אין קבר אריין! — האָט דער קברן נאָך אלץ פּרובירט טרייבען שפּאַס פון גאַנצען ענין און זיך צעלאַכט.

דער גבאי האָט איבערגענומען די כתבים און דעם קברן צוריק־געשיקט צום גוסס'ן געציל שלמה'ן, כדי אימיצער זאָל כאָטש זיין ביי יציאת נשמה.

אימיצער דאַרף אויך מיט אים זאָגען וידוי — האָט ער באַמערקט.

דער גבאי האָט אריינגעקוקט אין די כתבים און דאַן זיי גענומען צום רב ר' נחמן יצחק.

נאָך אַ גענויער חקירה ודרישה האָט זיך ארויסגעוויזען, אַז דאָס זיינען געווען חשבונות — געציל שלמה'ס חשבונות פון די אַלע נדבות וואָס ער האָט זיין גאַנצען לעבען אריינגעטראָגען גייענדיג איבער די הייזער. דאָס איז נאָך ניט געווען אַלץ. ער האָט דאָרט אויך געהאַט פאַרשריבען צו וועמען ער האָט דאָס געלט אָפּגעגעבען.

געציל שלמה האָט פּשוט קיין איין פּרוטה ניט גענומען פאַר זיך. ער האָט געקליבען פאַר אַנדערע אָרימע אידען, וואָס האָבען זיך געשעמט אויסצושטרעקען אַ האַנט צו אימיצן. דאָס האָט ער אַזוי געטאָן זיין גאַנצען לעבען. אָט די חשבונות, האָט ער אָנגעזאָגט, זאָל מען אים מיטגעבען אין קבר אריין.

דער רב און דער גבאי זיינען איצט, מיט יראת הכבוד, אַוועק צום גוסס'ן געציל שלמה'ן. ער איז שוין אָבער געווען טויט.

— מאָדנע — האָט דער קברן געזאָגט — דאַכט זיך קיינמאָל פון אים ניט געהערט מער ווי „שמע ישראל", אָבער פאַר'ן טויט האָט ער געקראָגען לשון און אליין געזאָגט מיט גרוים כונה וידוי. קיין איין וואָרט האָט מען אים ניט געדאַרפט אונטערזאָגען.

די לויה פאַר געציל שלמה'ן איז שוין געווען גאָר אַ גרויסע און אַ בכבוד'ע. דער רב האָט געזאָגט נאָך אים אַ הספד. ער האָט אים שוין ניט גערופען סתם געציל שלמה נאָר ר' געציל שלמה.

אַלע אין האַרקי האָבען געוואוסט, אַז מען האָט דאָ געהאַט צו טאָן מיט אַ נסתר.

ר' געציל שלמה'ס אָנזאָג אים צו באַגראָבען צווישען די אָרימע און פּראָסטע, איז דערפילט געוואָרען, אָבער זיין קבר איז באַלד פון אָנפאַנג פאַרהייליגט געוואָרען.

איצט האָט מען זיך אויך דערמאָנט אָן דעם זוהן חיים שמואל'ן זאָל כאָטש זיין ווער ס'זאָל זאָגען קדיש נאָכ'ן נפטר. דער רב הגאון ר' נחמן יצחק האָט געזאָגט, אַז ביז מ'וועט געפינען חיים שמואל'ן וויל ער זוכה זיין אין דער מצוה און זאָגען קדיש פאַר די נשמה פון ר' געציל שלמה, וואָרום ער איז זיכער אַז ער איז געווען אַ צדיק נסתר.

עס איז ניט געווען אזוי לייכט צו געפינען חיים שמואל'ן. מ'האָט אים אָבער דאָך געפונען אין אַ ווייטען דאָרף.

חיים שמואל האָט זיך שפּעטער אריינגעקליבען אין הארקי און כאָטש זיין טאַטע איז שוין געווען פארהייליגט, האָט מען זיך אָבער אויף אים ווייניג־וואָס אומגעקוקט.

חיים שמואל איז געווען אַ גרויסער אָרימאַן, ממש אַ מחוסר־לחם. ער האָט זיך אָבער פאַר קיינעם ניט באַקלאָגט. אַ חוץ דחקות האָט ער אויך געהאַט אַ סך אויסצושטיין פון זיין פלונית'טע וועלכע איז געווען אַן אמת'ע שלעכטע פּרוי.

ער וואָלט שוין מסתמא אזוי אויסגעלעבט זיינע יאָרען. האָט אָבער עפּעס פּאַסירט, וואָס האָט געבראַכט אַן ענדערונג אין זיין לעבען.

ר' אברהם מענדעל און ר' עזריאל יוסף זיינען געווען די אָנפירער פון די פאַרבאָרגענע חסידים אין הארקי. זיי פלעגען פון צייט צו צייט, בשתיקה, באַזוכען דעם בעל שם טוב אין מעזעבוזש און אויספירען פאַר אים אַלערליי שליחות'ן.

איינמאָל האָט דער בעל שם טוב אַ זאָג געטאָן צו ר' אברהם מענדל'ען בזה הלשון:

— אַז דו וועסט זיך צוריקערען קיין הארקי זאָלסטו מקרב זיין חיים שמואל'ן און אים דערנענטערען צו חסידות. לערן מיט אים און זיי אים מדריך.

דער בעל שם טוב האָט דאַן זיין חסיד און תלמיד פון הארקי מסביר געווען:

— חיים שמואל האָט אַ הויכע נשמה. זיין נשמה איז אין צווייטען גלגול — כדי מתקן צו זיין אין דעם ענין פון צדקה. ער איז בייגעשטאַנען אַ סך נסיונות. איצט איז עס דעם אויבערשטענ'ס רצון, אַז ער זאָל נתעשר ווערען.

ר׳ אברהם מענדעל האָט, ווי מען קען זיך משער זיין, דערפילט דעם בעל שם טוב׳ס שליחות. ער האָט מיט חיים שמואל׳ן געהאט א לאנגען שמועס און זיך אָנגעבאָטען מיט אים צו לערנען בשתיקה.

חיים שמואל איז געווען אין זיבעטען הימעל. ביסלעכווייז איז ער געוואָרען א מלומד און א חבר פון די באהאלטענע חסידים אין הארקי.

דערווייל האָט אים אויך אָנגעהויבען מצליח זיין און ער איז געוואָרען א גרויסער עושר.

ער איז געוואָרען מפורסם פאַר א גרויסען בעל צדקה, בעל מידות און צו אלעמענס איבעראשונג, אויך אלס א למדן. וואָרום מיט ר׳ אברהם מענדעל׳ס הילף איז שוין חיים שמואל, וועמען אלע האָבען איצט גערופען ר׳ חיים שמואל, טאַקע באמת געוואָרען א ידען אין די שווארצע פינטעלאך.

וואָס מ׳האָט אין הארקי נאָך ניט געוואוסט, איז אז ר׳ חיים שמואל איז א באהאלטענער חסיד און א חשוב׳ער חבר פון דער כיתה חסידים. ער איז שוין עטליכע מאָל געווען ביים בעל שם טוב אין מעזעבוזש און איז געוואָרען אָנגעזען צווישען די חסידים. די צייט פאַר דער אנטפּלעקונג פון די חסידים אין הארקי איז נאָך ניט געווען געקומען. געקומען איז עס שפּעטער ביי אן אנדער געלעגענהייט.

סה.

פסח דער פראַנצויז

פרינץ ראַדזיוויל און זיין חבר. — דעם בעל שם טוב׳ס תורה. — דער פאַרזיגעלטער קאָנווערט. — ראַדזיוויל אין הארקי.

די אנטפּלעקונג פון די פארבהאלטענע חסידים אינ׳ם שטעטל הארקי, איז געקומען אומגעריכט, דורך א מאָדנעם צופאל — דורך דער געשיכטע, וואָס איז זיך פארלאָפען מיט׳ן „פראַנצויז״, וואָס איז שפּעטער געוואָרען באקאנט צווישען אידען ווי „ר׳ פסח דער פראנצויז״, און מיט איינעם פון דער פּוילישער פּרינצליכער ראדזיוויל פאמיליע.

הארקי האָט זיך געפונען אויף די גיטער פון אָט דעם פּרינץ ראַדזיוויל, וועמעס ערשטער נאָמען איז געווען בענעדיקט. די דאָזיגע גיטער זיינען באשטאנען פון גרויסע וועלדער און פון א סך דערפער און שטעט־לאך.

כאַטש אַט די גיטער האָבען געהאַט אַ גרויסען ווערט, האָט אָבער בענעדיקט זיך דאָרט זעלטען געוויזען. ער האָט זיך די מערסטע צייט אויפגעהאַלטען אין פראַנקרייך, וואו ער איז פאַקטיש אויפגעבראַכט גע־וואָרען.

אין פראַנקרייך האָט ער פון זיין סאַמע יוגענט זיך גע'חבר'ט מיט איינעם פון זיין עלטער, אַ געוויסער פּיער לואי. צי פּרינץ ראַדזיוויל האָט געוואוסט, אַז אַט דער פּיער לואי שטאַמט פון אידען איז אין ספק. פּיער לואי אַליין האָט עס אויך שוין פאַרגעסען. זיין טאַטע, אַ פאַרגויאישטער איד, האָט אים אויפגעהאָדעוועט ווי אַ גוי.

פּיער לואי איז אין אויסזען און אין אויפירונג ווי אויך אין דערציאונג, געווען אַ פולשטענדיגער פראַנצויז. ער איז דעם פּרינץ ראַדזיוויל געווען באַזונדער צום הארצען דערפאַר וואָס ער האָט געוואוסט ווי צו לעבען אַ גוטען טאָג און איז דערפאַר פאַר'ן פּוילישען פּרינץ געווען אַן אויסגעצייכענטער קאָמפּאַניאָן.

בענעדיקט איז שפּעטער פאַר'שדכנ'ט געוואָרען מיט דער עכט־רוסישער פירסטליכער פאַמיליע דמיטראַוו, וועלכע האָט געהאַט גרויסע גיטער אין פאַרשיידענע טיילען פון רוסלאַנד און פּאַלאַצען אין מאָסקווע. בענעדיקט האָט זיך נאָך דער חתונה באַזעצט אויף די גיטער פון זיין ווייב'ס פאַמיליע. ניט וועלענדיג זיך שיידען מיט זיין חבר פּיער לואי'ן אין פראַנקרייך, האָט ער אים מיטגענומען מיט זיך קיין רוסלאַנד און אים ביסלעכווייז רוסיפיצירט.

כדי זיין חבר פון אידישען אָפּשטאַם צוצובינדען צו רוסלאַנד, האָט פּרינץ ראַדזיוויל פאַרהייראַט פּיער לואי'ן צו אַ רוסישער פרוי, די טאָכטער פון איינעם פון די פאַרוואַלטער פון די דמיטראַוו־גיטער.

בענעדיקט און פּיער־לואי האָבען איצט געקענט פאָרזעצען זייער פרייליך לעבין. זיי פלעגען צוזאַמען פאַרברענגען אין מאָסקווע און אָפט אויך מאַכען רייזעס קיין פראַנקרייך און אין אַנדערע לענדער וואו זיי האָבען זיך געלאָזט וואויל־באַקומען אויף אַ הולטאַיסקע־פּריצישן אופן.

אזוי זיינען יאָרען פאַרגאַנגען. פּיער לואי איז שוין געווען פינף און פופציג יאָר אַלט. זיין רוסישע פרוי איז אים געשטאָרבען, און ווי אַ „פרייער מענש" האָט ער זיך ערשט דאַמאָלט אריינגעוואָרפען אינ'ם הול־טאַיסקן לעבען פון די הויכע אַדעליגע. ווי אַ חבר פון פּרינץ ראַדזיוויל האָט ער דערצו געהאַט אַלע געלעגענהייטען.

אודאי איז אים גאָר אויפן געדאנק ניט געקומען, אז זיין לעבען וועט נעמען אן אנדער קורס, און אז ער וועט צוריקגעקערט ווערען צו דער אידישער אומה פון וועלכער ער איז געווען אן אפּגעריסענער אבר.

הארקי, ווי געזאָגט, איז געווען ארומגערינגעלט פון גרויסע וועל־דער. האָט בענעדיקט אָנגעהויבען קומען אין יענע וועלדער פאר יאגד. פריער איז עס געווען זעלטען, שפּעטער איז עס געוואָרען צוויי מאָל א יאָר רעגלמעסיג — איינמאָל ווינטער און א צווייטען מאָל זומער.

פּרינץ ראדזיוויל פלעגט נאטירליך ניט קומען אליין, נאָר מיט א גאנצער סוויטע, אין וועלכער עס האָט אויך ניט געפעלט פּיער לואי. אין אמת'ן איז פּיער לואי תמיד געווען דער הויפּט־מחותן. פּרינץ ראדזיוויל האָט זיך אָהן אים קיין ריר ניט געטאָן.

פאר'ן יאגד און נאָכ'ן יאגד — דערהויפּט נאָכ'ן יאגד — פלעגען געפּראוועט ווערען גרויסע הוליאנקעס אויף אן אמת־הולטאיסקן שטייגער. די פּריצים פון דער גאנצער געגענט, פלעגען צו אָט די הוליאנקעס זיין געלאדען. די הוליאנקעס פלעגען אָנהאלטען פון צוויי ביז דריי וואָכען צייט.

סיי אין יאגד און סיי אין די הוליאנקעס האָט פּיער־לואי זיך אזוי אויסגעצייכענט, אז ניט בלויז זיין פריינט פּרינץ ראדזיוויל, נאָר אויך אלע אנדערע האָבען צו אים ארויפגעקוקט מיט א גרויסער מאָס פארערונג. קיינער האָט נאטירליך ניט געוואוסט, אז אָט דער וואויל־יונגערישער פּיער־לואי שטאמט פון אידען.

די אידען פון הארקי וועמען עס איז אויסגעקומען צו זען דעם פּרינץ ראדזיוויל און זיינע באגלייטער אויף די באזוכען, האָבען אויך ניט פארדאכט, אז פּיער לואי דער רוסיפיצירטער פראנצויז איז א איד.

דערוויל האָט עפּעס פּאסירט:

ר' ניסן, דער טאטע פון דעם דאבראמיסלער שמיד'ס איידעם, ר' יצחק שאול, וועלכער, ווי ידוע, איז געווען א געהיימער חסיד, האָט געמאַכט א נסיעה צום בעל שם טוב אין מעזעבוש. פאר זיין אוועק־פאָרען צוריק אהיים, האָט דער בעל שם טוב ר' ניסן'ען ארייננערופען צו זיך אין חדר און צו אים אזוי געזאָגט:

— ס'שטייט געשריבען: "יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים" (די וואָס לאָזען זיך אויפן ים אין שיפען און טוען זייער ארבייט אויפן וואסער). "אניה" — האָט דער בעל שם ווייטער געזאָגט —

קען געטייטשט ווערען אויף צוויי אופנים: "אניה" איז שיף און "אניה" איז אויך קלאָג. „יורדי הים" זיינען די נשמות, וואָס נידערן אַרונטער פון הימעל אַנגעטאָן צו ווערען אין גופים. דער מענשליכער גוף איז געגליכען צום ים. אַזוי ווי דער ים דעקט צו אַלץ וואָס איז אין אים, אַזוי דעקט דער גוף צו די געטליכע נשמה וואָס איז אין אים. עס ווערט וועגען די נשמות וואָס נידערן אַרונטער פון הימעל, גערעדט ווי "יורדי הים", ווייל עס זיינען פאַראַן צווייערליי "ירידות" פאַר די וואָס לאָזען זיך איבערן ים און פאַר די נשמות וואָס באַהעפטען זיך מיט מענשליכע גופים. פאַראַן אַזוינע וואָס פאָרען אויף ימים אין אַ שיף, עס הייסט אַזוינע וועמעס לעבען איז קלאָר און באַשטימט; זיי געפינען זיך צווישען אידען, קענען לערנען תורה און אָפּהיטען מצוות. אַזעלכע „יורדי הים" זיינען גליקליכע.

— אַנדערש איז אָבער מיט די "יורדי הים", מיט וועלכע עס טרעפט אַן אומגליק. די שיף זינקט און זיי מוזען זיך ראַטעווען ווי ס'לאָזט זיך. דאָס מיינט נשמות וואָס ווערען פאַרטראָגען דאָרט וואו זיי זיינען ווייט פון אידען און אידישקייט. פאַר אָט די פאַרבלאָנדזשעטע נשמות מוז מען האָבען "עושי מלאכה במים רבים", אנשי מעשה, וואָס זאָלען זיי ראַטעווען און צוריקברענגען צו אידען און אידישקייט, זיי צוריק פאַרבינדען מיט'ן אידישען כלל פון וועלכען זיי זיינען דורך געוויסע סיבות אָפּגעריסען געוואָרען.

ר' ניסן האָט מיט גרויס יראת־הכבוד זיך צוגעהערט צום בעל שם'ס רייד, אָבער האָט קוים געכאַפּט צו וואָס דער צדיק צילט דאָ. דער בעל שם האָט אָבער דאָס מאָל גראַד געוואָלט זיין קלאָר און באַשטימט און באַלד מסביר געווען ר' ניסנ'ען וואָס ער איז אויסען מיט זיינע ווערטער.

דער בעל שם טוב האָט דאָ פּשוט אין זינען געהאַט פּרינץ ראַדזיוויל'ס פאַרגוי'אישטען חבר פּיער לואי'ן, און ווי דער בעל שם טוב האָט ווייטער געזאָגט צו ר' ניסן'ען: אָט דער פּיער לואי איז אַ איד און זיין אידישער נאָמען איז פּסח צבי — אַ נאָמען נאָך זיין מאַמע'ס זיידען, וועלכער איז געווען אַ גדול בתורה און אַ ירא שמים.

פון בעל שם טוב, פאַר וועמען ס'זיינען ניט געווען קיין סודות, האָט ר' ניסן זיך אויך דערוואוסט, אַז אָט דער פאַרגוי'אישטער פּיער לואי איז פון געבורט געווען אַ כשר אידיש קינד. ניט בלויז האָט אים זיין מאַמע געלאָזט מל זיין און געגעבען אַ אידישען נאָמען נאָך איר זיידען, נאָר האָט אפילו געהאַט בדעה אים אויפצוברענגען ווי אַ איד.

אָבער איר מאַן, פּיער לואי'ס טאטע, איז געווען א בעל עבירה'ניק און איז אוועק אויף אנדערע דרכים. ער איז אליין אוועק פון אידען און האָט זיין זוהן דערצויגען אין ניט־אידישען גייסט.

דער בעל שם טוב האָט געהאט פאַר ר' ניסן'ען א באַשטימטע שליחות אין שייכות מיט אָט דעם פּיער לואי'ן.

ער האָט אים דערלאַנגט א פאַרזיגעלטען קאָנווערט און צו אים אזוי געזאָגט:

— ס'קומט אָן דער ווינטער. ראַדזיוויל וועט קומען פאַר יאַגד אין די וועלדער ארום הארקי. ווי תמיד וועט זיין אידישער פריינט פּיער לואי זיין מיט אים. זיי וועלען ארונטערקומען אין שטעטל אריין. אויפ'ן צווייטען טאָג וואָס זיי וועלען זיך געפינען אין שטעטעל וויל איך, אז דו ניסן, זאָלסט עפענען דעם קאָנווערט, וואָס איך האָב דיר דאָ דערלאַנגט און איבערלייענען דאָס צעטיל וואָס איך האָב דאָרט אריינגעטאָן. דו וועסט דאַן וויסען וואָס דו האָסט צו טאָן.

כדי עס זאָל ביי ר' ניסן'ען, דעם געהיימען חסיד פון הארקי, ניט זיין קיין ספק וואָס ער וועט דאַן האָבען צו טאָן, האָט אים דער בעל שם טוב אָנגעזאָגט, אז ווען ער וועט האָבען געעפענט דעם קאָנווערט און איבערגעלייענט דאָס צעטל, זאָל ער מקיים זיין דאָס וואָס שטייט אין צעטיל. אויך זאָל ער זיך מעלדען צו פּיער לואי'ן און אים זאָגען בפה מלא, וואָס ער ווייס אליין ניט, אז ער שטאַמט פון אידען, אז זיין אידישער נאָמען איז פסח צבי — א נאָמען נאָך זיין מאַמע'ס זיידען. טאָמער וועט עס פאַר אים ניט זיין קלאָר זאָל ר' ניסן אים אויפקלערען, אז פּיער איז פאַר פסח און לואי פאַר לוי דערפאַר ווייל ער איז אַ לוי.

— און טאָמער וועט זיך אָט דער פּיער לואי צו דיר ניט וועלען צוהערען — האָט אים דער בעל שם צוגעגריט — זאָלסטו צו אים קומען טאָג נאָך טאָג דורך דער צייט וואָס ער וועט זיך אויפהאַלטען מיט'ן פּרינץ אין הארקי. פאָלג דערביי אויס אלץ וואָס עס איז געשריבען אין צעטל פון דעם פאַרזיגעלטען קאָנווערט. ער האָט אים אויך אָנגעזאָגט ניט צו מגלה זיין פאַר מענשען וועגען דעם אלעם.

עס איז איבעריג צו זאָגען, אז ר' ניסן, וועלכער האָט שוין געהאט דורכגעפירט א סך שליחות'ן פאַר'ן בעל שם — א סך פון אָט די שליחות'ן גאַנץ ריזיקאַלישע — האָט פייערלעך צוגעזאָגט צו טאָן אלץ וואָס דער הייליגער צדיק און מנהיג פאַרלאַנגט פון אים. דער בעל שם האָט ר' ניסן'ען אין פאָראויס מבטיח געווען, אז ער וועט מצליח זיין.

ווען ר׳ ניסן האָט זיך צוריקגעקערט פון מעזשעבוזש קיין הארקי, איז געווען אין מיטען כסלו. אין שטעטל האָט מען זיך שוין געהאלטען אין גרייטען פאר׳ן אָנקומען פון פרינץ ראדזיוויל מיט זיין סוויטע פאר׳ן יאגד.

פאַר הארקי האָט אָט דער יאגד, ווען אין שטעטל האָט געשוויבלט און געגריבעלט מיט פריצים פון אַלע מינים און זייערע באַגלייטער, געמיינט א קוואל פון פרנסה. קרעמער און סוחרים האָבען זיך געהאט צוגעגרייט מיט אַלערליי סחורות וואָס די פריצים פלעגן ביי אָט דעם שעת הכושר קויפן.

פרינץ ראדזיוויל פלעגט זיך נוהג זיין צו פאַרברענגען אין שטעטל א טאָג אָדער צוויי פארן יאגד און דאָרט פראווען א גרויסע סעודה פאר די ארומיגע פריצים וואָס האָבען אים דערנאָך געדארפט באגלייטען אויפן יאגד אין די דערבייאיגע וועלדער. נאָכ׳ן יאגד זיינען פאָרגעקומען גרויסע הוליאנקעס אינ׳ם שלאָס ניט ווייט פון הארקי. נאָך די הוליאנקים פלעגט דער פרינץ, באגלייט פון פיער לואי׳ן, ווידער קומען קיין הארקי פאר א טאָג אָדער צוויי און פון דאָרט אָפּפאָרען קיין מאָסקווע.

אויף זייערע באַזוכען אין הארקי האָבען זיי זיך תמיד אויפגע־האַלטען ביים גלח.

האָט יענעם ווינטער, נאָכ׳ן יאגד, פּאַסירט אָט וואָס:

פרינץ ראדזיוויל, באַגלייט פון פיער לואי׳ן, איז אָנגעקומען צום גלח׳ס הויז. און איבערטרעטענדיג די שוועל פון גלח׳ס היים, האָט זיך פרינץ ראדזיוויל פארטשעפּעט א פוס און איז אומגעפאלען. באוואָפּענט מיט א פּיסטאָלעט אריינגערוקט אין גארטעל, האָט דאָס כלי־זיין פון זיך אויסגעשאָסען און די קויל איז דעם פרינץ אריין אין בויך. ראדזיוויל איז אָפּגעגאַנגען מיט בלוט און איז געבליבען ליגען באַוואוסטלאָז.

עס איז געוואָרען א מהומה. מיט׳ן פרינץ פלעגט תמיד מיטפאָרען א דאָקטאָר. ער האָט געזאָלט זיין גרייט פאר אלערליי מעגליכע אומגליקען בשעת׳ן יאגד.

דער דאָקטאָר האָט באַלד אָנגעווענדעט די נויטיגע מיטלען צו פארהאלטען דאָס פלייצען פון בלוט, אָבער עס האָט ניט געהאָלפען. דער פרינץ האָט כסדר געהאלטען אין בלוטיגען. דערוויל האָט ער אויך געקראָגען היץ און זיין מצב איז געוואָרען קריטיש.

פארצווייפעלט, האָט דער דאָקטאָר ארויסגעשיקט רייטער אין די

דערבייאינע שטעט צו ברענגען פון דארט אנדערע דאקטוירים. ער האט מער ניט געוואגט שטעלען אויף זיך אליין.

דער פארוואונדעטער פרינץ איז געלעגען אין גרויסע יסורים.

צווישען די אידען אין הארקי האט די געשעעניש ארויסגערופען א רעש, אידען זיינען געווען אין גרויס צער.

דער פרינץ איז געווען גוט צו אידען. ער איז בכלל געווען א גוטער מענש. אידען האבען זיך פארזאמעלט אין בית מדרש מתפלל צו זיין פאר'ן קראנקען שררה.

ר' ניסן האט דאמאלט דערפילט, אז דאס איז די צייט ער זאל עפענען דעם פארזיגעלטען קאנווערט וואס דער בעל שם האט אים מיטגעגעבען, און לייענען דאס צעטל וואס דער באגרינדער פון נייעם דרך החסידות האט דארט ארייגעלייגט.

סו.

דעם בעל שם טוב'ס רפואה

דער בעל־שם־טוב שיקט א רפואה פאר פרינץ ראדזיוויל. — שיקט אויך א רפואה פאר א בעל־תשובה. — דער געוועזענער פראנצויז העלפט שעפן „מים שלנו".

גרויס איז געווען ר' ניסנ'ס פארוואונדערונג צו לייענען אין בעל שם טוב'ס בריוו וואס פאר רפואות עס זאלען אנגעווענדעט ווערען פאר איינעם וואס איז פארוואונדעט, אט ווי דאס איז געווען פרינץ ראדזיוויל. דער בעל שם טוב האט געהאט גענוי אויסגערעכענט ווי אזוי אט די רפואות זאלען צוגעגרייט ווערען און ווי אזוי זיי זאלען געברויכט ווערען פאר'ן חולה.

האט עס ניט געוויזען, אז דער בעל שם טוב האט דורך רוח הקודש פאראויסגעזעהן וואס ס'וועט געשעהן מיט'ן פרינץ ראדזיוויל און געוואלט אז ר' ניסן זאל זיין דער שליח דורך וועמען דער פרינץ זאל קריגען זיין רפואה?

ר' ניסן איז געווען פארגאפט.

דער בעל שם טוב האט ניט דערמאנט דעם פרינץ ראדזיוויל ביים נאמען. ער האט אבער גענוי אויסגעשריבען, אז ווען ר' ניסן וועט א פארוואונדעטען געבען די רפואה און די רפואה וועט ברענגען די געוואונ־שענע רעזולטאטען, זאל ער פון בעל דבר ניט נעמען קיין באלוינונג,

אפילו ווען יענער וועט עס אים אָנבאָטען, נאָר זאָל פון אים פאַרלאַנגען צו זיין גוט צו אידען. און זיי געבן פון וואָס צו פאַרדינען.

איז פון דעם ניט געוועז צו דרינגען, אז דער בעל שם טוב האָט טאַקע געהאַט אין זינען דעם פרינץ ראַדזיוויל און האָט מכוון געוועז פונקט אַזאַ שעת הכושר ווען ער וועט שוועבען צווישען לעבען און טויט א פאַרוואונדעטער פון א קויל פון זיין אייגענעם פיסטאָלעט?

דער בעל שם טוב האָט ר׳ ניסנ׳ן ווייטער געהאַט אָנגעזאָגט, אז אויב מען וועט ביי איהם פרעגען ווי אַזוי די רפואות קומען צו איהם, זאָל ער ניט מאַכען קיין סוד, אז דאָס קומט פון זיין רבי׳ן, דעם באַגרינ־דער פון א נייעם דרך אין אידישקייט — ר׳ ישראל בעל שם טוב פון מעזעבוזש.

איג׳ם בריוו האָט דער בעל שם טוב אויך געהאַט דערמאָנט ר׳ ניסנ׳ן ניט צו פאַרגעסען צו טאָן וואָס ער האָט איהם שוין געהאַט אָנ־געזאָגט בעל פה — צו זאָגען פרינץ ראַדזיוויל׳ס פריינט און באַגלייטער פיער לואי׳ן, אז ער איז א איד.

פאַר ר׳ ניסנ׳ען איז איצט אַלץ געוועז קלאָר. ער האָט גענוי גע־וואוסט וואָס ער האָט צו טאָן: ער האָט איצט געזאָלט באַלד געהן צום גלח, אין וועמעס הויז דער פרינץ איז געלעגען א פאַרוואונדעטער, און זיך מעלדען מיט די רפואות וואָס ער האָט שוין געהאַט צוגעגרייט לויט דעם בעל שם טוב׳ס אָנווייזונגען.

דאָס איז געוועז פונקט אויפ׳ן צווייטען טאָג וואָס דער פרינץ איז פאַרוואונדעט געוואָרען. דער שרפה איז געוואָרען ערגער יעדע שעה. די היץ האָט זיך געשטאַרקט און ער איז געלעגען איינגאַנצען באַוואוסטלאָז.

דער דאָקטאָר וואָס האָט איהם באַגלייט איז געוועז פאַרצווייפעלט. ער האָט ניט געזעהן קיין מעגליכקייט דעם פרינץ צו ראַטעווען פון טויט. די דאָקטוירים נאָך וועלכע ער האָט געשיקט אין די דערבייאיגע שטעט זיינען נאָך ניט געוועז אָנגעקומען. ס׳האָט אויסגעקוקט, אז ווען זיי וועלען אָנקומען וועט שוין זיין צו שפּעט, און אויב אפילו ניט, וועלען זיי סיי ווי מיט גאָרניט קענען העלפען דעם גוסס׳ן שרפה.

מיט אַמאָל באַווייזט זיך ר׳ ניסן אין גלח׳ס הויז. שוין זיין אויס־זעהן און הילוך — א איד אין א לאַנגער קאַפּאָטע און מיט באָרד און פאות — האָבען צוגעצויגען אויפמערקזאַמקייט פון די וואָס זיינען געוועז פאַרזאַמעלט אַרום דעם פאַרוואונדעטען פרינץ.

דער ערשטער וואָס האָט באַמערקט ר' ניסנ'ען איז געווען פּיער לואי. ער האָט דעם באַהאַלטענעם חסיד אָנגעקוקט מיט פאַרוואונדערונג און אויך מיט ניט ווייניג שפּאָט.

ס'איז ניט געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס פּיער לואי האָט געזעהן אַ איד אין אידישען טראַכט. עס איז אָבער געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס ער איז געקומען מיט אַ אידען פון ר' ניסנ'ס מין פּנים אל פּנים.

וואָלט ער ניט געווען אַזוי פאַרצער'ט איבער דער קריטישער לאַגע פון פּרינץ ראַדזיוויל, וועלכער האָט געפּאָבעט מיט דער נשמה, וואָלט ער אפשר אויף ר' ניסנ'ס חשבון פּרובירט טרייבען אַביסעל שפּאַס. איצט האָט ער איהם אָנגעקוקט מיט רוגזה, ווי ער וואָלט געוואָלט איהם פרעגען: נאָך וואָס איז ער געקומען אומגעבעטענערהייט אין אַזאַ ערנסטען מאָמענט?

ר' ניסן האָט אָבער ניט געוואַרט אַז אימיצער זאָל איהם דאַרפען עפּעס פרעגען. אַזוי ווי פּיער לואי איז געווען דער ערשטער וואָס איז איהם געקומען אַנטקעגען, האָט ער באַלד איהם אויפגעקלערט די שליחות מיט וועלכער ער איז געקומען:

— איך האָב געהערט אין וואָס פאַר אַ מצב דער פּרינץ געפינט זיך — האָט ער געזאָגט — בין איך געקומען מיט רפואות, וואָס איך בין בטוח, אַז מיט'ן אויבערשטענ'ס הילף וועלען זיי ברענגען די ריכטיגע פּעולה.

פּיער לואי האָט שיער ניט אויסגעשאָסען מיט אַ געלעכטער. גע־הערט אַ מעשה? דער דאָקטאָר האָט שוין פּאַקטיש אויפגעגעבען אַלע האָפענונגען פאַר דעם פאַרוואונדעטען פּרינץ. קומט אַ „אידעל" און זאָגט אַז ער האָט פאַר איהם אַ רפואה!

פּרינץ ראַדזיוויל'ס קאָמפּאַניאָן וואָלט ר' ניסנ'ען באַפוילען וואָס שנעלער זיך פון דאָרט אָפּצוטראָגען. אָבער דער דאָקטאָר האָט צופעליג געהאַט געהערט וואָס ר' ניסן האָט געזאָגט, אַז ער האָט אַ רפואה פאַר'ן חולה. אין זיין פאַרצווייפלונג איז ער געווען להוט זיך אָנצוכאַפּען אין וואָס ניט איז.

— לאָמיר הערען וואָס ער האָט צו זאָגען! — האָט דער דאָקטאָר זיך אַריינגעמישט. — מיר האָבען ניט וואָס צו פאַרלירען.

פּיער לואי האָט איבערגעלאָזט ר' ניסנ'ען צום דאָקטאָר און יענער האָט דעם אידען אָנגעהויבען אויספרעגען וואָס ער האָט אין זינען.

ר' ניסן איז געקומען באַלאָדען מיט די רפואות וועגען וועלכע ער האָט גערעדט.

— לאָזט מיר צו צום חולה און איך וועל אייך מיט'ן אויבערש־טענ'ס הילף וויזען וואָס ס'קען געטאָן ווערען — האָט ר' ניסן, פאַרלאָזענדיג זיך אויפ'ן בעל שם טוב, גערעדט מיט פולען בטחון.

אין צווייפעל, איז אָבער דער דאָקטאָר דאָך געווען גרייט אויס־צופּרובירען יעדע תרופה און ער האָט אַריינגעבראַכט ר' ניסנ'ען אין צימער וואו פרינץ ראדזיוויל איז געלעגען מער טויט ווי לעבעדיג.

אויספאָלגענדיג וואָס דער בעל שם טוב האָט אָנגעזאָגט, האָט ר' ניסן קודם אויסגעשמירט ראדזיוויל'ס קערפּער מיט א זאלב. ער האָט עפּעס צוגעטאָן צו דער וואונד און דאן איהם אַריינגעגעבען אין מויל עטליכע טראָפּענס.

ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און מען האָט אָנגעהויבען מערקען אין פּרינץ אַן ענדערונג צום גוטען. א שעה איז אַוועק און דער חולה האָט געעפענט די אויגען. די טעמפּעראַטור האָט ביי איהם אָנגעהויבען אַרונ־טערגעהן. די וואונד האָט אויפגעהערט צו בלוטיגען.

דער דאָקטאָר, און אַלע אַנדערע וואָס האָבען זיך געפונען ביים בעט, איינשליסענדיג פּיער לואי, זיינען געווען פאַרגאַפט.

זיי האָבען צוגעזעהן עפּעס אַזוינס וואָס האָט נאָר געקאָנט באַט־ראַכט ווערען ווי א נס.

— ער וועט לעבען! — האָט דער דאָקטאָר אויסגערופען מיט פרייד. דער קריזיס איז געווען פאַראיבער.

— איך בין אין דעם געווען בטוח באַלד ווי איהר האָט מיר צוגעלאָזט צום פּרינץ — האָט ר' ניסן געזאָגט מיט פולער איבערצייגונג.

— מיט וואָס זייט איהר עס געווען אַזוי בטוח? — האָט דער דאָקטאָר אָנגעקוקט דעם חסיד אין שטוינען.

— דערפאַר וואָס די רפואות קומען פון מיין הייליגען רבי'ן און ער האָט מיר זיי געהייסען באַנוצען — איז געווען ר' ניסנ'ס ענטפער.

— און ווער איז עס אייער הייליגער רבי וועגען וועמען איהר רעדט מיט אַזוי פיל יראת הכבוד? האָט שוין פּיער לואי געשטעלט א פראַגע אין א גאַנץ פריינטליכען טאָן.

— זיין נאָמען איז ר' ישראל בעל שם טוב. ער איז דער באַגרינ־דער פון א נייעם דרך אין עבודת הבורא.

ר' ניסן האָט זיך שוין געפיהלט היימיש און האָט א זאָג געטאָן צו פיער לואי'ן אז ער וויל עפּעס מיט איהם רײדען, אָבער אונטער פיער אויגען.

פיער לואי האָט איהם אַרײנגענומען אין א באזונדערען חדר.

— איך האָב אייך פריהער געזאָגט, אז דאָס שטאַמט אַלץ פון מיין הייליגען רבי'ן, דעם בעל שם טוב — האָט ר' ניסן אָנגעפאַנגען. — איצט וויל איך אייך זאָגען אין נאָמען פון מיין רבי'ן אז איהר זאָלט וויסען, אז איהר זייט אַ איד און אז אייער אידישער נאָמען איז פּסח צבי — א נאָמען נאָך אייער מאַמע'ס זיידען. דער בעל שם טוב האָט מיר אויך געהייסען אייך זאָגען, אז איהר זייט ביז אהער געגאַנגען אויף אַ שלעכטען דרך. איהר מוזט זיך גלייך צוריקקערען צו אייער ג־ט!

ר' ניסן איז אַוועק. פיער לואי האָט איצט געדאַרפט אַליין פאַר־נעמען אַלץ וואָס ער האָט געזעהן און געהערט.

אויפ'ן דריטען טאָג — ס'איז געווען ערב שבת — איז פּרינץ ראַדזיוויל שוין געווען גענוג שטאַרק זיך אויפצוזעצען. נאָך שבת איז ער שוין געווען אויף זיינע פיס.

איצט האָט ער געשיקט נאָך ר' ניסנ'ען און האָט זיך ביי איהם אָנגעהויבען גענוי פאַרנאַנדערפרעגען וועגען די רפואות וואָס ער האָט אָנגעווענדעט אויף איהם און וועלכע האָבען אזוי וואונדערליך געווירקט. ער האָט אויך געוואָלט וויסען מעהר וועגען בעל שם טוב און דעם נייעם חסידישען דרך.

ר' ניסן האָט איהם אויף אַלץ געגעבען אַ קלאָרע תשובה.

— און וואָס פאַר אַ באַלוינונג וואָלסטו פאַרלאַנגט? — האָט ראַדזיוויל געוואָלט וויסען.

— קיין באַלוינונג — האָט ר' ניסן געזאָגט — אַלץ וואָס איך בעט איז אז דו זאָלסט זיין גוט צו אידען און זיי געבען אַ מעגליכקייט צו האָבען פּרנסה.

אין עטליכע טעג אַרום איז פּרינץ ראַדזיוויל געווען שוין פולקאָם געזונט און ער האָט געקענט פאַרלאָזען הארקי. אויך פיער לואי האָט איהם נאָכגעפאָלגט.

ס'האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט און קיין הארקי איז פיער לואי ווידער אַרונטערגעקומען. ער איז גלייך אַוועק צו ר' ניסנ'ען.

— פון דעם טאָג וואָס איך בין פון דאַנען אוועק — האָט ער איהם דערצעהלט — האָב איך מעהר ניט געקענט רוהען. איך האָב מעהר זיך ניט געקענט צוריהרען צו טרפות און האָב ניט געקענט בלייבען צווישען גוים. מיין הארץ האָט מיר געצויגען צו אידען. עפּעס האָט מיר געשטויסען צוריק צו מיין אמונה. איך האָב דאַן אַלץ אַנטפּלעקט צו פרינץ ראַדזיוויל און ער האָט מיר געזאָגט, אַז ניט געקוקט אויף דעם וואָס ער וואָלט ניט געוואָלט זיך שיידען מיט מיר, האַלט ער אָבער, אַז איך דאַרף טאָן וואָס מיין געוויסען דיקטירט מיר.

פּיער לואי, אָדער פּסח צבי, ווי ער האָט זיך איצט געוואָלט רופען מיט זיין אידישען נאָמען, האָט שוין געהאַט באַשלאָסען וואָס צו טאָן — בלייבען אין הארקי צווישען אידען. דאָס ערשטע האָט ער געוואָלט לערנען אידישקייט. ער האָט זיך אויסגעזוכט א לומדישען יונגערמאַן, וואָס האָט אויך געקענט ריידען גויאיש, און יענער איז געוואָרען זיין רבי, אָנפאַנגענדיג מיט איהם פון אלף בית.

אין משך פון א יאָהר צייט האָט ער שוין געוואוסט אַלע ברכות און געקענט דאַווענען, ווי אויך חומש.

די פּסח טעג האָבען זיך דערנענטערט און אין הארקי האָט זיך אָפּגעשפּילט אַזאַ סצענע:

ווען מ'האָט געדאַרפט געהן שעפּען אין טייך „מים שלנו" פאַר מצות, איז דער אַלטער רב פון הארקי, ר' נחמן יצחק, געווען אין פאַר-אוים. ר' ליפּע ברוך, דער אידישער פריץ וואָס איז אויף דער עלטער געוואָרען א בעל-תשובה, האָט איינגעשפּאַנט זיין קאַרעטע און גענומען דעם אַלטען רב צום טייך. אויך פּסח צבי איז געזעסען אין דער קאַרעטע און זיין פּנים האָט געשטראַלט פון שמחה וואָס ער באַטייליגט זיך אין א מצווה.

אָנגעטאָן אין די הויכע שטיוועל, וואָס ער פלעגט פריהער טראָגען בשעת דעם יאַגד, איז פּסח צבי, דער פריהערדיגער פּיער לואי, אריין אין טייך צוהאַלטענדיג אונטער'ן אָרעם דעם אַלטען רב, וועלכער איז געגאַנגען אויף דער „קלאַדקע" צו זיין דער ערשטער אָנצושעפּען דעם „מים שלנו" פאַר מצות.

פרינץ ראַדזיוויל האָט זיין פריינט פּסח צבי'ן אָפּגעגעבען דעם גוט ביי הארקי און די דאָרטיגע אידען האָט ער געשענקט די ערד אויף וועלכער זייערע הייזער זיינען געשטאַנען.

איצט האָט שוין גאַנץ האַרקי געוואוסט פון בעל שם טוב און זיינע נאָכפאָלגער. ניט ר׳ ניסן און ניט אימיצער אַנדערש האָט געדאַרפט האַלטען בסוד אַז זיי זיינען חסידים. אַט אַזוי זיינען די חסידים אין האַרקי ענטפלעקט געוואָרען.

סז.

דער יונגער שותק

ברוך, דער צוקינפטיגער פאָטער פון בעל התניא, הערט אַ מעשה וועגן אַ צווייטען ברוך. — ברוך וויאזנער׳ס דרך. — בייגעקומען אַ נסיון.

דער פסח, וואָס ברוך, דער טאַטע פון קינפטיגען גרינדער פון חב״ד, האָט פארבראכט ביים שמיד ר׳ אליעזר ראובן אין דאַבראַמיסל, איז געווען צו ענד. דעם שמיד׳ס עלטערע צוויי איידימס זיינען צוריקגעפאָהרען אין די ישיבות וואו זיי האָבען געזאָגט שיעורים.

דעם שמיד׳ס זוהן, שמואל נחום, איז אויך אוועקגעפאָהרען. ער איז איצט געפאָהרען לערנען אין דער וויטעבסקער ישיבה. אין אַט דער ישיבה האָט ברוך׳ס אייגענער שוואָגער, ר׳ יוסף יצחק, געזאָגט א שיעור. ברוך וואָלט איצט געקענט מיטגעבען שמואל נחום׳ן א בריוו צו זיין שוואָגער.

דאָס וואָלט אָבער געמיינט, אַז זיין שוואָגער און דורך איהם אויך די שוועסטער, וואָלטען זיך דערוואוסט וואו ער איז און אין וואָס פאר א מצב ער געפינט זיך. דאָס האָט ברוך ניט געוואָלט.

ער האָט נאָך ניט געהאט געפונען דעם דרך וואָס ער האָט געזוכט. זיינע וואנדערונגען זיינען נאָך ניט געווען פארענדיגט.

דערווייל איז ער געבליבען אין דאַבראַמיסל. ער האָט געוואָלט הערען וואָס דעם שמיד׳ס דריטער איידים ר׳ יצחק שאול האָט ווייטער צו דערצעהלען וועגען חסידות בכלל און דעם בעל שם טוב בפרט.

עפּעס האָט ברוך געפיהלט ווי ר׳ יצחק שאול וואָלט פאר איהם גע־עפענט א נייע וועלט. ער, ברוך, האָט אַזוי ווייניג געהאט געוואוסט וועגען דעם נייעם דרך החסידות, און דאָ האָט ער געהאט פאר זיך ר׳ יצחק שאול׳ן וואָס איז געווען ווי א מעין הנובע. זיינע ידיעות וועגען בעל שם טוב און זיינע נאָכפאָלגער האָבען זיך קיינמאָל נישט אויסגעשעפּט. די מעשיות וואָס ער האָט געהאט צו דערצעהלען האָבען זיך קיינמאָל ניט גע־ענדיגט.

ברוך האָט געמיינט, אז אויך נאָך יום טוב וועט ר' יצחק שאול קענען מיט איהם פארברייינגען ווי אין די יום־טוב'דיגע טעג און איהם ווייטער פיהרען פון חדר צו חדר אין די גינגאָלדענע פאלאצען פון חסידות. ר' יצחק שאול אין אָבער איצט געווען פארנומען אין קוזניע.

דער שוועך האָט זיך געהאט ארויסגעלאָזט צווישען די גוים אין די דערבייאיגע דערפער. ר' יצחק שאול האָט געדארפט אָנפירען מיט דער ארבייט אין קוזניע און ארבייט איז געווען לרוב. ווארום זינט ר' יצחק שאול האָט פארפאָלקאָמט א נייעם סאָרט אקער, האָט מען איהם פארוואָרפען מיט ארבעט.

איצט האָט דעם שמיד'ס איידים אויך געהאלטען אין פארפולקאָמען א נייע סאָרט „בראנא", וואָס האָט בעסער צעברעקעלט דעם פאראקערטען ערד. ער האָט די „בראנא" שוין געהאט אויספּרובירט ביי עטליכע פויערים אויף זייערע פעלדער און יעגע זיינען געווען אנטציקט.

האָט ברוך אויסגענוצט די טעג, ווען ר' יצחק שאול איז געווען פארנומען אין דער קוזניע, נאָכצודענקען וועגען דעם וואָס ער האָט שוין געהאט געהערט און פּרובירען קומען צו א מסקנא וועגען דעם באדייט פון חסידות. אין די אָוועגטען, ווען ר' יצחק שאול איז געווען פריי פון מלאכה און האָט געוועהנליך פארבראכט אין לערנען, האָט ברוך ווידער מיט איהם געשמועסט און ביי איהם געמאָנט נייע סיפּורים פון וועלכע מען קען עפּעס לערנען.

האָט איהם ר' יצחק שאול דערצעהלט א מעשה — פון א צווייטען ברוך'ן — ר' ברוך וויאזנער ווי מען האָט איהם גערופען.

האָט דער ספּור המעשה האָט אויף אונזער ברוך'ן געמאכט א נייעם רושם.

ברוך וויאזינער איז געווען דער זוהן פון א געוויסען ר' יוסף'ן, און געשטאַמט פונ'ם שטעטעל איליא, ניט ווייט פון ווילנע. ברוך איז נאָך אלס אינגעל געוואָרען מפורסם פאר זיין לומדות.

אז ער איז געוואָרען בר־מצוה האָט איהם זיין טאטע אוועקגע־פיהרט קיין סלוצק אין דער דאָרטיגער ישיבה וועלכע איז אָנגעפיהרט גע־וואָרען פון ר' אלחנן זאלקאווער און גע'שם'ט ווי א מקום תורה. ר' אלחנן איז געווען א תלמיד מובהק פון דעם לובלינער גאון ר' שכנא.

אז ר' אלחנן האָט פארהערט דעם יונגען ברוך'ן איז ער געווען אנטציקט פון זיין בקיאות און חריפות און ער האָט איהם באלד אריינ־גענומען אין דער ישיבה וואו ער איז געווען דער אינגסטער.

ר׳ יוסף האָט פון שטוב מיטגענומען אַ זאַק מיט געטריקענטע ברויט און טרוקענעם קעז און האָט דאָס אוועקגעגעבען זיין זון ברוך׳ן, ער זאָל האָבן פון וואָס זיך צו דערנערען ביז מ׳וועט אים איינאָרדענען צו גלייך מיט אַלע אַנדערע תלמידים פון ישיבה.

ווי דער מנהג איז דאַן געווען, האָבען זיך די תלמידי הישיבה אויפגעהאַלטען אויפ׳ן חשבון הקהל אָדער ביי פּריוואַטע בעלי בתים. ברוך אָבער האָט ניט געוואָלט נהנה זיין פון וועמען ס׳איז, האָט ער ביי זיך אָפּגעמאַכט אַליין צו פאַרדינען זיין ברויט. דעריבער ווען דאָס עסען וואָס זיין טאַטע האָט איהם איבערגעלאָזט איז אויסגעגאַנגען, פלעגט ער פון צייט צו צייט אַרויס אין דעם דערבייאיגען וואַלד, דאָרט אָנהאַקען האָלץ און עס ברייננען אויף די אייגענע פּלייצעס אין שטאָט אריין צום פאַרקויפען און מיט דעם האָט ער זיך דערנערט.

דערביי האָט ער אַרויסגעוויזען זעלטענע מדות. ער האָט קיינמאָל ניט געזאָגט דעם קונה וויפיל ער פאַרלאַנגט פאַר זיין סחורה. וויפיל מען האָט איהם געגעבען, האָט ער צוגענומען. פון אָרימעלייט, האָט ער אינגאַנ־צען ניט גענומען קיין געלט. האָט ער זיך דערוואוסט אַז ערגעץ איז דאָ אַן אָרימע משפּחה, וואָס האָט ניט קיין האָלץ פאַר באַהייצונג אָדער צו מאַכען דעם אויווען אויף שבת, האָט ער דאָרט געבראַכט בינטלעך האָלץ און זיי איבערגעלאָזט ביים טיהר און איז נעלם געוואָרען.

פאַרטיג געוואָרען מיט זיין „מלאכה״, האָט ער זיך באַלד צוריק־געקעהרט אין דער ישיבה און געלערנט מיט גרויס התמדה.

ניט ווי די אַנדערע ישיבה־בחורים האָט זיך ברוך מיט קיינעם נישט געחבר׳ט. ער האָט בכלל ווייניג גערעדט. אַט דערפאַר האָט מען איהם גערופען דער שותק.

קיין קוואַרטיר, ווי די אַנדערע ישיבה־בחורים, האָט ברוך ניט גע־דאַרפט. ער איז געשלאָפען אין בית מדרש.

צוויי יאָהר האָט ברוך פאַרבראַכט אין דער סלוצקער ישיבה און האָט זיך צוריקגעקעהרט אַהיים קיין איליא מיט אַ גרויס פאַרמעגען פון ידיעת התורה.

ביי דער צייט האָט ער זיך שוין געהאַט אַ נדר געטאָן, אַז ער וועט זיך דערנערען פון דער פּראַצע פון זיינע אייגענע הענט. אפילו ביי זיין טאַטענ׳ס טיש האָט ער ניט געוואָלט עסען אומזיסט.

ברוך האָט אָבער געוואָלט מקיים זיין די עצה פון חכמינו ז"ל להיות גולה למקום תורה, דעריבער ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס די שטאָט איליא האָט פאַרמאָגט גרויסע לומדים וועלכע האָבען געלערנט תורה מיט התמדה, און ברוך'ן איז געווען ליב צו הערן פון זיי חידושי תורה, פונדעסטוועגען האָט ער פאַרלאָזט איליא, און האָט זיך געלאָזט געהן צופוס קיין ווילנא, וועלכע האָט גע'שמ'ט ווי אַ מקום תורה.

כאָטש ווילנע איז ניט ווייט פון איליא, האָט עס אָבער ברוך'ן גענומען עטליכע וואָכען ביז ער האָט דערגרייכט די שטאָט. ניט נאָר האָט ער געדאַרפט געהען צופוס, נאָר האָט געמוזט אונטערוועגנס זיך אָפּשטעלען דאָ און דאָרט כדי צו פאַרדינען גענוג צום עסען און אנדערע הצטרכות'ן.

ווילנע האָט אויף ברוך'ן געהאט אַ גרויסען רושם מיט איהר לומדות און עבודת הבורא. ער איז אָבער דאָרט פאַרבליבען נאָר דריי חדשים. דאָס איז געווען דערפאַר וואָס דאָרט איז איהם אָנגעקומען שווער צו פאַרדינען זיין ברויט.

ברוך האָט ניט נאָר געוואָלט זיך דערנעהרען פון דער אייגענער פּראַצע נאָר האָט אויך געוואָלט, אז ער זאָל פון קיינעם דערביי ניט אוועקנעהמען קיין פּרנסה. דאָס איז געווען שווער. עס האָט איהם אויסגעזעהן, אז צו וואָס ער האָט זיך ניט צוגעריהרט, האָט ער מקפּח פּרנסה געווען ביי אימיצען.

איז ער געקומען צו דער מסקנא, אז אין אַ קליין שטעטעל וועט איהם אָנקומען לייכטער צו פאַרדינען זיין ברויט. איז ער צוערשט אוועק קיין טראַקי, אָבער דאָס שטעטעל איז באַשטאַנען פון פּראָסטע מענשען. עס איז לחלוטין דאָרט ניט געווען קיין מקום תורה.

האָט ער אָנגעהויבען געהן פון שטעטעל צו שטעטעל ביז ער איז אָנגעקומען אין וויאזין, וואו עס האָט זיך געפונען דער גאון ר' שאול וועלכער האָט זיך אויסגעצייכענט ווי אַ מרביץ תורה און אָנגעפיהרט מיט אַ ישיבה, וואָס האָט אין יענער צייט געהאט אַ גרויסען שם.

לעבען וויאזין האָט זיך געפונען אַן אלמנה, וואָס האָט געהאַלטען אַ פּאַכט. האָט זי געדאַרפט האָבען אַן ארויסהעלפער, וואָס זאָל ברייגגען דאָס מילך, פּוטער און קעז אין וויאזין אריין. האָט זיך ברוך ביי איהר פאַרדונגען צו טאָהן די אַרבייט.

זיין עובדא איז געווען צו ברענגען קיין וויאזין צוויי מאָל אַ וואָך די מילכיגע סחורה און עס פאַרטיילען צווישען דער אלמנה'ס קונדען און דאן

צוריק ברענגען פאר זיין בעל הבית'טע סחורה פאר'ן קליטעל וואס זי האט געהאלטען אין צוגאב צו דעם פאכט.

ברוך האט געהאט פרנסה בריוח. ער האט נאך געקענט אפלייגען אביסעל געלט אפילו נאכדעם ווי ער האט א צענטל פון זיינע פארדינסטען פארטיילט אויף צדקה.

צוויי חדשים האט ברוך פארבראכט אין ר' שאול'ס ישיבה און גע־לערענט מיט גרוים התמדה. ברוך איז געווען צופרידען אי פון דעם ראש ישיבה, פון וועמען ער האט א סך געלערענט, און אי פון די תלמידים.

א גרויסע השפעה האבען אויף ברוך'ן געהאט צוויי תלמידים — איינער פון בריסק און דער צווייטער פון פינסק. נאך א גרעסערע השפעה האט אויף איהם געהאט דער זקן ר' ליפע וואלף, וועלכער האט זיך אויפגע־האלטען אין איינעם פון די בתי מדרשים פון שטאט. ברוך, וועלכער האט לכתחילה געשלאפען אין א צווייטען בית מדרש, האט זיך שפעטער אריבער־געקליבען אין דעם בית מדרש וואו ר' ליפע וואלף האט זיך אויפגעהאלטען כדי צו זיין נאהענט צו איהם און לערנען זיינע מדות, באזונדער די סגופים וואס דער זקן האט אויף זיך גענומען און די תפילות וועלכע ער פלעגט זאגען מיט גרוים השתפכות הנפש און ביטערען געוויין.

ברוך וואלט מסתמא ווייטער געבליבען אין וויאזין, וואו ער האט זיך שוין אנגעהויבען פיהלען היימיש, האט אבער אין מיטען פון יענעם ווינטער מיט איהם עפעס פאסירט, וואס האט פארביטערט זיין לעבען.

אין א קאלטען ווינטערדיגען טאג האט ברוך געבראכט קיין וויאזין דער אלמנה'ס מילכיגע סחורה און דאן גענומען א פאק סחורה אויף צוריק פאר איהר קלייטל. ווען ער איז אנגעקומען אין דער אלמנה'ס הויז אינ'ם דארף וואו זי האט געוואוינט, איז שוין געווען שפעט אין אווענט. ער איז געווען מיד און דורכגענומען פון קעלט.

זיך אפגערוהט און דערוואמט האט ברוך געדאווענט מעריב און דאן האט די אלמנה איהם געגעבען א מאלצייט. ברוך איז שוין געווען גרייט זיך צוריקצוקעהרען אין שטאט אריין און פארברייננגען די נאכט אין לערנען.

זאגט די אלמנה צו איהם אזוי:

— ס'איז אזוי שפעט, און אין דרויסען איז אזוי קאלט. בעסער שלאף איבער די נאכט דא. דו וועסט צוריקגעהן אין שטאט אריין אין דער פרי.

האָט ברוך צו דעם מסכים געווען.

די אלמנה האָט פאַר איהם צוגעגרייט א געלעגער און, נאָכדעם ווי ער האָט געלייענט קריאת שמע מיט גרויס כוונה, האָט ער זיך געלייגט שלאָפען.

ברוך האָט אָבער ניט געקענט איינשלאָפען. געגען זיין ווילען און צו זיין גרויס שרעק, האָבען איהם אָנגעהויבען קריכען אין קאָפּ ניט קיין גוטע מחשבות. ער האָט פּלוצים דערפילט, — פון וואָס ער האָט נאָך קיינמאָל פריער ניט געוואוסט — א הרהור עבירה.

דאָס האָט אויף איהם אָנגעיאָגט אזא פּחד, אז ער האָט זיך א הויב געטאָן פון געלעגער, ארויסגעלאָפען אין דרויסען און אָנגעהויבען זיך קייקלען א האלב נאַקעטער אין שניי, ווי א טייל פון די סגופים וואָס ער האָט שוין געהאט באשלאָסען צו נעהמען אויף זיך ווי א תשובה פאַר די זינדיגע מחשבות וואָס זיינען איהם געקומען אין מוח.

א דערפראָרענער איז ער צוריק אריין אין הויז, האָט זיך שנעל אָנגעטאָן און איז באלד צוריק אוועק אין שטאָט אריין.

עס איז געווען נאָך האלבע נאַכט ווען ער איז אָנגעקומען אין בית מדרש וואו ער האָט שטענדיג געשלאָפען. אנשטאט זיך צו לייגען שלאָפען, האָט ער אָנגעהויבען זאָגען תהילים מיט יללות און תחנונים. זיין הארץ האָט איהם וועה געטאָן פאַר דעם וואָס ער האָט זיך געלאָזט צורעדען פון דער אלמנה צו איבערשלאָפען די נאַכט אונטער איין דאַך מיט איהר, און עובר זיין אויף „יחוד", און אזוי דורך דעם קומען צו א הרהור עבירה.

ער האָט דאן ביי זיך אָפּגעמאַכט מעהר צו דער אלמנה ניט צוריקקערען. ער האָט אפילו געהאט בדעה זיך מתודה צו זיין פאַר'ן זקן ר' ליפּע וואָלף'ן, אָבער ער האָט ביי זיך ניט געקענט פּועל'ן עס צו טאָן. ער איז פאַר דעם געווען צו שעמעוודיג.

ברוך האָט איצט געדארפט זוכען א נייעם מקור פאַר פּרנסה, און ער האָט עס טאַקע באלד געפונען.

סח.

תורה און עבודה

ברוך וויאזנער פאראינטערעסירט זיך אין קבלה. — וויל אנקומען אין דער בריסקער ישיבה. — אויף יחידות ביים ראש־ישיבה.

ברוך האט זיך איצט פארדונגען ביי דעם ישוב'ניק ר' אליהו שלמה, וועלכער האט געוואוינט אין א דערבייאיגען דארף און האט געדארפט אז עמיצער זאל פאר איהם טאן אומגעפער די זעלביגע ארבייט וואס ברוך האט פריער געטאן פאר דער אלמנה. נאר אנשטאט צו טראגען דאס מיל־כיגס פון דארף אין שטאדט און דאן די סחורה פון שטאדט אין דארף אויף די אייגענע פלייצעס, האט איהם דער בעל־הבית געהאט געגעבען פאר דעם פערד און וואגען.

ס'האט ברוך'ן גענומען צוויי טעג, זונטאג און מיטוואך, צו דערפילען זיינע עובדות פאר ר' אליהו שלמה'ן. די איבעריגע צייט האט ער געהאט פריי צו לערנען אין דער ישיבה.

ברוך וואלט אוודאי געווען צופרידען מיט זיין מערכה, באזונדערס וואס זיין באלעבאס ר' אליהו שלמה האט איהם אויסגעזעהן צו זיין א נסתר. ווארום ער האט איהם געטראפען אפט מאל לערנענדיג ביחידות מיט גרוים התמדה. ברוך האט אבער דערפילט א באגעהר פאר עפעס מעהר ווי בלויז צו לערנען גמרא. זיין הארץ האט געגארט צו געפינען א נייעם דרך אין עבודת הבורא.

עס איז איהם געקומען צו האנט דער ספר עבודת הקודש וואס האט דעם באגעהר דערוועקט אין זיין הארצען. דער ספר האט איהם אבער ניט צופרידענגעשטעלט.

ער האט געהאט געהערט, אז אין בריסק געפינט זיך א ישיבה אנגעפירט פון דעם גאון און צדיק ר' שלמה'ן. דארט האט ער געזאלט געפינען וואס זיין הארץ האט געגארט און ער האט זיך געלאזט צופוס קיין בריסק.

ר' שלמה איז געווען ידוע ניט נאר פאר זיין לומדות, נאר אויך פאר זיין דרך אין עבודת הבורא. אין זיין ישיבה האט ער געהאט זעכציג תל־מידים, אלע עלטערע פון ברוך'ן — אייניגע שוין פארהייראטע, — איידימס אויף קעסט.

צוהערשט האָט ברוך ניט געוואָגט זיך צו מעלדען צום ראש ישיבה און פאר איהם אנטפּלעקען, אז דאָס וואָס ס'האָט איהם געצויגען צו איהם איז זיין, ר' שלמה'ס דרך אין עבודת הבורא וועגען וועלכען ער האָט זיך א סך אָנגעהערט. ברוך האָט זיך איניגע טעג ארומגעדרעהט אין דער ישיבה, וואו עס האָט זיך געפונען א באזונדערער חדר פול מיט ספרים, אזעלכע פון וועלכע ברוך האָט ביז דעמאָלט אפילו ניט געהאט געהערט.

ווי א דורשטיגער האָט ער זיך א וואָרף געטאָן צו די דאָזיגע ספרים, וועלכע זיינען באשטאנען ניט נאָר פון פירושים אויף דער גמרא, נאָר אויך פון חקירה, קבלה און מוסר. ברוך האָט איצט זיך געקענט באקענען מיט ענינים וועגען וועלכע ער האָט פריער קיין ידיעה ניט געהאט.

צוויי ספרים האָבען געמאכט אויף איהם א באזונדערען רושם — איינער דער ספר „המפואר" פון ר"י כלץ און דער ספר „ראשית חכמה" פון ר"א די ווידאש. די דאָזיגע ספרים האָבען פאר איהם אנטפּלעקט א נייע וועלט. פונ'ם ערשטען ספר האָט ער געלערענט ווי מדקדק צו זיין אין די מזמורים פון די תפילות, ווי אריינצוגעבען כוונות אין יעדעס וואָרט און אין יעדען אות און ווי אזוי די תפילות צו זאָגען מיט א קלאָרער שפּראַך און מיט א ריינעם מויל, ווי עס פּאַסט ווען מ'וויל אז די תפילות זאָלען גרייכען אזש צום כסא הכבוד. פון צווייטען ספר האָט ער גע־לערענט ווי צו רייניגען זיך דאָס הארץ און ווערען א בעל מדה.

איידער מ'איז אריינגענומען געוואָרען אין דער בריסקער ישיבה, האָט מען גערארפט פארהערט ווערען אין לערנען פון איינעם פון די ראשי ישיבה, א געוויסער ר' חיים אורי. ברוך האָט איצט גערארפט ווארטען ביז ר' חיים אורי וועט איהם פארהערען. דערוויל האָט ער זיך געקענט צו־הערען צו די שעורים און זיך ארומקוקען אין דער ישיבה. ביי מערסטע צייט האָט ברוך אָבער פארבראכט אין דעם חדר וואו ס'האָבען זיך געפונען די אלמערס און פּאָליציעס, אלע אָנגעפּיקעוועט מיט ספרים. ער האָט זיך פון דאָרט נישט געקענט אוועקרייסען.

דער חדר איז געווען קליין. דאָרט זיינען געווען צוויי פענסטער, איינער האָט ארויסגעקוקט אין חצר און דער צווייטער אין גאָרטען אריין. ברוך האָט זיך אויסגעקליבען דעם פענסטער וואָס קוקט ארויס צום גאָרטען און פלעגט אָפּזיצען שעה'ן נאָכאנאנד, פארטיפט אין דעם אָדער יענעם ספר.

איינמאָל אז ברוך איז געזעסען פארטיפט אין דעם ספר „ראשית חכמה", איז אין חדר אריינגעקומען דער גאון ר' שלמה. ברוך האָט אפילו ניט באמערקט אז אימיצער איז אריינגעקומען אין חדר און אז יענער שענקט

איהם אויפמערקזאמקייט. פלוצים האט ער דערהערט ווי מען רעדט צו איהם.

— ווער ביזטו בחור׳ל? אין וואס פאר א ספר ביזטו אזוי פאר־טיפט? — האט א שטימע צו איהם גערעדט.

ברוך האט אוועקגעריסען די אויגען פון ספר. פאר איהם איז געש־טאנען דער ראש ישיבה ר׳ שלמה. ברוך איז געבליבען א פארציטערטער. פון פחד און יראת הכבוד איז ביי איהם אפגענומען געווארען דאס לשון.

ברוך האט זיך געהאט פארטיפט אין שער היראה פרק י״ד פון יענעם ספר, וואו עס רעדט זיך וועגען דעם ענין פון יראה. ס׳ווערט דארט געבראכט די מכילתא אויף׳ן פסוק „ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו וירא אליכם כבוד ה׳״. אויף דעם זאגט די מכילתא, אז משה האט אנגעזאגט די אידען, אז זיי זאלען ארויסרייסען פון זייערע הערצער דעם יצר הרע און פילן די יראה פאר׳ן רבונו של עולם; זיי זאלען אלע האבען איין געדאנק ווי צו דינען דעם אויבערשטען, ווארום „כשם שהוא יחיד בעולם״, פונקט ווי דער אויבערשטער איז דער איינציגער אויף דער וועלט, „כך היא עבודתכם מיוחדת לפניו״, אזוי דארף אייער דינען איהם זיין איינציג אין מין.

אויף דעם זאגט דער „ראשית חכמה״, אז אין דעם מענשענס האר־צען געפינען זיך צוויי „בתים״ (אפטיילונגען): איינער פאר׳ן יצר טוב און דער צווייטער פאר׳ן יצר הרע. מיט דעם דערקלערט זיך וואס אין די גוטע מעשים פון מענשען איז אויך פאראן א חלק פון יצר הרע. דאס איז די „עבודה זרה״, וואס געפינט זיך אין מענשענ׳ס הארצען. וואס דערפאר מוז דער מענש רייניגען זיין נשמה, אינגאנצען ארויסצוזעצען דעם יצר הרע פון זיין הארץ. דעם מענשענ׳ס עבודת הבורא וועט דעמאלט דורכאויס זיין באהערשט פון דעם יצר טוב.

דאס האט אויף ברוך׳ן געמאכט א רושם. ער האט דערפאר קוים פארנומען וואס דער גאון און צדיק רעדט צו איהם.

אז ער איז געקומען צו זיך, האט ער דעם ראש ישיבה געענטפערט אויף זיינע פראגען. ער האט איהם געזאגט ווער ער איז און אין וועלכען ספר ער איז געווען פארטיפט.

ר׳ שלמה האט מעהר גארניט געזאגט און איז ארוים פון חדר. ברוך איז א גאנצען טאג געווען אונטער׳ן רושם פון זיין באגעגעניש מיט׳ן גאון וועגען וועמען ער האט אזוי פיל געהאט געהערט, און איז ביז דעמאלט מיט איהם נאך ניט געקומען פנים אל פנים.

אין אָוונט האָט ברוך געהאַט אַ נייע איבערראַשונג. דער שמש פון דער ישיבה, ר' אברהם שאול, האָט ברוך'ן אוועקגענומען אין אַ זייט און איהם איבערגעגעבען, אַז דער ראש ישיבה בעט איהם, אַז ער זאָל אריינ־קומען צו איהם אין חדר, אָבער דאָס מוז זיין בסוד.

ברוך איז געווען פאַרגאַפּט.

אַז ער איז אריין צו ר' שלמה'ן אין חדר, האָט איהם דער גאון אָנגעהויבען אויספרעגען וועגען זיינע ידיעות אין לערנען, אויף ווי ווייט ער איז באַהאַוונט אין גמרא מיט רש"י און תוספות און האָט איהם גלייך אויפ'ן אָרט פאַרהערט אין עטליכע מסכתות. ברוך האָט געפילט, אַז ר' שלמה איז צופרידען.

ר' שלמה האָט דאַן אָנגעהויבען אויספרעגען ברוך'ן ווי אַזוי ער דערנערט זיך, צי ער קריגט עפּעס פון דער אַלגעמיינער קאַסע פון דער ישיבה, אָדער ער עסט „טעג" ביי די בעלי־בתים פון שטאָדט. ער האָט אויך געוואָלט וויסען וואו ער שלאָפט.

אויף דעם האָט איהם ברוך מודיע געווען, אַז ער איז זיך מפרנס פון דער פּראַצע פון זיינע אייגענע הענט און אַז שלאָפען שלאָפט ער אין אַ דערבייאיגען בית מדרש. פאַר איינוועגס האָט ער דעם גאון שוין אויך דער־צעהלט, וואָס אַזוינס ס'האָט איהם געבראַכט קיין בריסק. ער איז ניט נאָר געקומען לערנען תורה, נאָר אויך געפינען אַ נייעם דרך אין עבודת הבורא. דערוויילע האָט ער שוין אַליין גענומען אויף זיך סגופים און זיך געפּייניגט. יעדען טאָג האָט ער שעה'ן לאַנג געפּראַוועט התבודדות אין פעלד און וואַלד, וואו ער האָט געקוקט אויפ'ן הימעל און דערביי פאַרגאַסען טרערען.

דער גאון איז געווען פאַראינטערעסירט. ברוך האָט ווייטער דער־צעהלט.

— אַ האַלב יאָהר — האָט ברוך געזאָגט — האָב איך זיך געפּיי־ניגט דורך אַלערליי סגופים, אָבער האָב דערביי ניט אויפגעהערט צו לערנען תורה. אין ר' שאול'ס ישיבה אין וויאַזין בין איך געווען געזעסען צווישען די תלמידים פון צווייטען טיש, כאָטש איך בין געווען דער איינגסטער.

דאָס איז אָבער פאַר ברוך'ן נישט געווען גענוג, אַז ער זאָל ווייטער בלייבען אין וויאַזין, האָט ער מסביר געווען ר' שלמה'ן.

— עפּעס האָט מיר געזאָגט דאָס האַרץ. עפּעס האָט מיר געצויגען צו אַ נייעם דרך אין דינען דעם אויבערשטען. איך האָב אין וויאַזין ניט געקענט געפינען קיין רו פאַר מיין נשמה.

און כדי זיך צו מאכען מעהר פארשטענדליך צו ר׳ שלמה׳ן, האט ברוך ווייטער געזאגט:

— ס׳איז מיר אריינגעפאלען דער ספר „מראות אלקים" און ווען איך האב אין איהם אריינגעקוקט, איז מיך באפאלען א פחד. איך האב געפילט, אז אין אט דעם ספר ווערען אנטפלעקט גרויסע סודות, אבער האב אט די סודות נים געקענט אויסגעפינען. דאס האט מיר פארשאפט צער. פון דער אנדערער זייט האב איך פשוט מורא געהאט אין די סודות אריינצודרינגען. אפשר בין איך גארנים ראוי דערצו. האב איך אויף זיך גענומען נייע סיגו־פים, געפאסט תעניתים און געפראוועט חצות. איך האב געוואלט דורך דעם רייניגען מיינע מחשבות פון א שמץ פון זינד און אויף אזא אופן דער־הויבען זיך צו דער געהעריגער מדרגה, אז איך זאל קענען פארנעמען די סודות פון יענעם ספר.

ברוך האט ווייטער דערצעהלט ווי אזוי מיט אלע זיינע מאטערנישען האט ער דאך נים געקענט אריינדרינגען אין די פארבארגענישען פונ׳ם דערמאנטען ספר. ער האט אין וויאזין געהאט צוויי חברים, תלמידים פון דער ישיבה. האט ער זיך אין זיי פארטרויט און געוואלט אז צוזאמען זאלען זיי זיך דערגרונטעוועו צו די סודות פונ׳ם ספר. פאר א צייט האבען אלע דריי זיך געמאטערט אויפ׳ן ספר. די צוויי חברים זיינע זיינען באלד מיד געווארען און מעהר דעם ספר נים געוואלט לערנען. ברוך האט אבער צום ספר געקראגען נאך א גרעסערע תשוקה און ביי זיך אפגעמאכט, אז ער מוז זוכען א רבי׳ן וואס זאל מיט איהם לערנען יענעם ספר און איהם אריינ־פירען אין די חדרי חדרים פון די סודות וואס אט דער ספר אנטהאלט.

ברוך איז אנטשוויגען געווארען. ער האט געווארפען א בליק אויפ׳ן גאון, ווי ער וואלט געוואלט אויסגעפינען אויב ער האט שוין זיך נים פארערדט צופיל.

— דערצעהל ווייטער, — האט ר׳ שלמה איהם דערמוטיגט מיט א צוגעלאזטען שמייכעל.

— צו מיינע אויערען האט זיך דערטראגען וועגען דער ישיבה אין בריסק, — האט ברוך גערעדט ווייטער. — איך האב אויך געהערט וועגען אייך, רבי, אז מ׳קען פון אייך לערנען דאס וואס מיין הארץ און נשמה גארען אזוי שטארק צו וויסען. האב איך פארלאזט וויאזין און בין צופוס געגאנגען פון שטעטעל צו שטעטעל ביז איך בין אנגעקומען אהער. אונטער־וועגס בין איך קראנק געווארען. דאס האט מיר אבער נים צוריק געהאלטען פון געהן ווייטער. איצט בין איך, ברוך השם, שוין אין אייער ישיבה, רבי, און איך ווארט אויפ׳ן שעת הכושר, אז איך זאל קענען לערנען פון אייך

אייער דרך אין עבודת הבורא. איך האָב ניט געוואגט קומען צו אייך וועגען דעם ביז איך וועל זוכה זיין אז איר וועט נאָך מיר שיקען רופען.

סט.

רבי און תלמיד

דער ראש־ישיבה איז מקרב ברוך'ן. — ברוך'ס סיגופים. — רבי און תלמיד.

בעת ברוך האָט געהאַלטען אין אויסגיסען זיין הארץ פאַר ר' שלמה'ן האָט דער ראש ישיבה פון איהם ניט ארונטערגענומען די אויגען. עס איז געווען קלאָהר, אז דער ראש ישיבה איז געווען שטאַרק פאַראינטערעסירט אין דעם בחור'ל. ברוך אַליין האָט געפיהלט ווי דער גאון וואָלט איהם געהאַט דורכגענומען דורך און דורך, אָפּמעסטענדיג איהם פון קאָפּ ביז די פיס און אריינקוקענדיג אין דער סאַמע טיפעניש פון זיין נשמה.

וועט אָבער דער גאון איהם האַלטען ראוי צו נעהמען פאַר א תלמיד און לערנען מיט איהם פאַרבאָרגענע ענינים? ברוך האָט געפיהלט ווי זיין גורל וואָלט געהאַנגען אויפ'ן וואָגשאָל. דאָס האָט איהם אזוי צעגומען, אז ער האָט זיך פאַנאַנדערגעוויינט. דאָס געוויין איז געקומען פון דער סאַמע טיפעניש פון זיין נשמה.

— צו וואָס וויינסטו? — האָט ר' שלמה געפרעגט מיט רחמנות.
— האָסט דאָך דערגרייכט דאָרט וואו דו האָסט געוואָלט זיין און ביזט ענד־ליך אויפ'ן ריכטיגען וועג פון עבודת הבורא!

ברוך האָט עפּעס געוואָלט זאָגען. איהם האָט נאָך געפעהלט שלמות. איהם האָבען אויך געפעהלט ידיעות און פאָלגליך אויך די נויטיגע זיכער־קייט און פעסטקייט. ער האָט זיך גענויטיגט אין א מדריך, אין איינעם ווי ר' שלמה'ן אין וועמען ער האָט געהאַט גרויס אמונה. אָבער זיין הארץ איז געווען פול און טרערען האָבען איהם געשטיקט אין האַלז. ער האָט ניט גע־קענט מעהר זאָגען קיין וואָרט.

ר' שלמה האָט זיך פאַרטראַכט און נאָך א ווייל'ע שטילשווייגען זיך אָפּגערופען צו ברוך'ן, אז ער זאָל קומען צו איהם אין חדר מאָרגען נאָך מעריב.

ברוך האָט פאַרלאָזען ר' שלמה'ן דורך א הינטער טיר. קיינער האָט ניט געזאָלט וויסען, אז ער איז געווען ביים צדיק ביחידות.

דערווייל האָט ברוך גענומען אויף זיך א תענית פון דריי מעת־לעת — 72 שעה — לויט דעם מספר „חסד". עס איז געווען זיין טיפער וואונש אז דער אויבערשטער זאָל מיט איהם טאָן חסד און איהם געבען לייט־זעליגקייט אין די אויגען פונ'ם גאון. ער האָט אויף זיך אויך גענומען פאר די גאַנצע דריי מעת לעת ניט צו שלאָפען און מיט קיינעם קיין וואָרט ניט צו ריידען.

די נאכט האָט ער פאַרבראַכט אין בית מדרש, וואו ער פלעגט נעכטיגען, אין תורה און תפלה. ער האָט דערפיהלט א גרויסע שוואכקייט אין קערפּער, אליין ניט וויסענדיג פון וואנען דאָס נעהמט זיך, ווייל תע־ניתים זיינען ביי איהם, אייגענטליך, ניט געווען קיין נייעס און קיין סגופים אויך ניט. ער איז אויך געוועזן געוואוינט צו שווערע ארבייט פון וואָס ער האָט זיך דערנערט.

ווען איך האָב אָנגעהויבען — דערציילט ברוך — ריכטען תקון חצות האָב איך געפילט אז מיין הארץ איז פאַרמאַכט געוואָרען. נאָך א לענגערע צייט פון שטאַרקע אָנשטרענגונג האָב איך געפילט אז ענדליך האָט זיך מיין הארץ געעפענט צו עבודת הבורא. אָבער, פון יענעם מאָמענט האָט אָנגעהויבען אריינפאַלען צו מיר שלעכטע געדאַנקען, עס האָבען זיך מיר אויך פאָרגעשטעלט אזוינע שוידערליכע בילדער, וואָס אין מיין גאַנצען לעבען האָב איך דאָס ניט געזעהן.

מיין גאַנצע אָנשטרענגונג אויף פּטור צו ווערען פון די שלעכטע געדאַנקען און די שוידערליכע פאָרשטעלונגען האָט ניט געהאָלפען. האָב איך אָנגעהויבען בעטען זיך ביים אויבערשטען אז ער זאָל פון מיר אוועקנעמען די שלעכטע געדאַנקען און פאָרשטעלונגען, און איך האָב פון זיך אויסגעשריען „אוי, רבונו של עולם!" און דאָס האָט געהאָלפען. און פון יענעם מאָמענט בין איך באַפרייט געוואָרען פון די ניט גוטע גע־דאַנקען, און איך האָב אָפּגעריכט תקון חצות מיט גרוים געוויין.

דאָס האָט איהם ענדליך טאַקע לייכטער געמאַכט אויפ'ן הארצען. מיט א שפּראָץ אויף טאָג, האָט ער געדאַוועט „ותיקין" און איז ארוים אין דרויסען זיך עטוואָס אָפּצורוהען.

דעם גאַנצען טאָג האָט ער ווייטער פאַרבראַכט אין תורה און עבודה. דאָס אַלץ האָט געזאָלט זיין א צוגרייטונג פאר דעם וואָס ער האָט געזאָלט הערען פון ר' שלמה'ן, צי ער איז גרייט איהם צו מאַכען פאר זיין תלמיד.

נאך מעריב האט איהם דער שמש א וואונק געטאן. עס איז געווען צייט, אז ער זאל בשתיקה ווידער קומען צום ראש ישיבה אין חדר אריין.

דאס הארץ האט איהם שטארק געקלאפט. ער האט זיך אבער גע־פיהלט דערמוטיגט, ווען ער האט געזעהן דעם צדיק׳ס פריינדליכען פנים. ר׳ שלמה האט צו איהם גערעדט בנעימות ווי א טאטע צו א קינד.

ר׳ שלמה האט צוערשט געוואלט וויסען וועלכע פרקים ער האט געלערענט אין די ספרים „עבודת הקודש" און „ראשית חכמה". ברוך האט אויף דעם געענטפערט אז אין „ראשית חכמה" האט ער געלערענט דעם „שער היראה" און האלט דארט ביי פרק י"ד. אין „עבודת הקודש" האט ער שוין געהאט אויסגעלערענט אלע פיער־און־פערציג פרקים פון דעם צוויי־טען חלק. דערביי האט ער מוסיף געווען, אז ער האט זיך שטארק געמא־טערט צו פארשטעהן אלץ וואס ער האט דארט געלערענט אבער גאר א סך איז איהם געבליבען אומפארשטענדליך, איבער זיינע השגות.

ר׳ שלמה האט איהם געפרעגט:

— איצט זאג מיר, צי דען אז מ׳לערנט עטליכע פרקים אין „עבודת הקודש" און אין „ראשית חכמה" דארף מען זיך פארנעמען מיט תעניתים און סיגופים, ווער האט דיר דאס מתיר געווען? די חכמים האבען דאך געזאגט „עשה לך רב", כדי א מענש זאל ניט טאן קיין זאך מיט זיין איינענער דעה. ווארום אויך אזוינע זאכען — ווי פאסטען און פראוועז סיגופים — זיינען אפטמאל נאר די מעשים פון יצר הרע, ער וויל דורך דעם מבטל זיין דעם מענשען פון תורה און אז מען זאל זיך אין די אייגענע אויגען אנהויבען פיהלען ווי א צדיק.

ר׳ שלמה זאגט אים ווייטער: דעם מאל וועל איך ניט צושטערען דיין נדר פון צו פאסטען 72 שעה אהן אויפהער. אבער אויף ווייטער זאלסטו אליין אזוי ניט טאהן סיידן מיט רשות פון א רב מובהק.

— די חז"ל — האט ר׳ שלמה איהם מסביר געווען — זאגען אויפ׳ן יצר הרע, אז ער איז א גרויסער „קינצלער" אנצוריידען מענשען ניט צו טאהן דעם רצון פון בורא עולם. יעדען מענשען פרובירט דער יצר הרע צוצוריידען צו אן עבירה לויט זיין אייגענעם דרך און לויט זיינע אייגענע מדרגות. דערפאר איז אין יעדען דרך פון עבודת הבורא אויך דא א שטיקעל סכנה, אז דורך אט דעם דרך, ווי שלמות׳דיג ער זאל ניט זיין, וועט מען חלילה קומען צו א קלקול.

פון דעם גאון׳ס ווערטער האט ברוך קלאהר געזעהן, אז ר׳ שלמה וויים אלץ ברוח הקודש. ר׳ שלמה האט גערעדט ווי ער וואלט געגוי גע־

וואוסט אז ער, ברוך, האָט גענומען אויף זיך אַ תענית און סגופים. ווער האָט עס איהם דערצעהלט. בכלל האָט עס אויסגעזעהן ווי ער וואָלט גע־וואוסט אלע ברוך'ס מחשבות, אפילו וועגען זיין אמאָליגען נסיון מיט דער אלמנה אין וויאזין.

ר' שלמה האָט איהם אָבער ניט פארשטויסען. ער האָט געמאכט אָט דעם אויספיהר:

— דייןביישטיין דעם נסיון אין הויז פון דער אלמנה, און איבערהויפט, דיין החלטה טובה אָפצולאָזען דיין אַרבעט דאָרט, האָט מיטגעבראַכט אז דער בית דין של מעלה האָט אָפגעפסק'ענט אז דיין הארץ זאָל ערוועקט ווערען צו וועלען דינען דעם אויבערשטען אין דעם ריכטיגען וועג.

ברוך האָט די ווערטער אויסגעהערט פארגאפט. הייסט עס אז ער האָט דערגרייכט זיין ציל?

דער צדיק האָט ווייטער געזאָגט:

— איצט וועגדעט זיך אויב דו ביסט גרייט איינצוגעהן אויף די תנאים וואָס איך וועל דיר שטעלען כדי איך זאָל בעזרת השם, קענען מיט דיר לערנען דעם דרך פון עבודת הבורא. די תנאים זיינען, אז דו זאָלסט לערנען און מתפלל זיין מיט אַ גאנץ און ריכטיג הארץ; דו זאָלסט זיך האַלטען עניוות'דיג. מיין הויפט תנאי איז אָבער, אז קיינער זאָל ניט וויסען אז איך לערנען מיט דיר עפּעס. עס זאָל אויף דיר אויך ניט זיין קענטיג אז דו האָסט מיט מיר אַ מגע ומשא.

— איך נעהם אויף זיך אלע תנאים — האָט ברוך באלד מסכים געווען.

אין ר' שלמה'ס ישיבה האָט זיך געפיהרט, אז ווען נאָר אַ תלמיד האָט זוכה געווען, אז דער גאון זאָל איהם רופען צו זיך און מיט איהם ריידען, אזוי האָבען אלע פון די גרעסטע ביז די קלענסטע תלמידים, ביי זיין ארויסקומען פון גאון'ס חדר, איהם אָפגעגעבען אַ מזל טוב און יענער האָט געדאַרפט איבערזאָגען די תורה וואָס ער האָט זוכה געווען צו הערען פון ראש ישיבה. עס איז געווען אַ זעלטענהייט אז אימיצער זאָל האָבען די זכיה אריינגערופען צו ווערען צום גאון אין חדר. עס זיינען געווען תלמידים וואָס האָבען שוין אין דער ישיבה געהאַט געלערנט יאָהרען און האָבען נאָך אַזאַ זכיה ניט געהאַט.

כאַטש ברוך'ס צווייטער באַזוך ביים גאון האָט געזאָלט זיין א סוד ווי דער ערשטער באַזוך, האָט מען זיך אָבער אין דער ישיבה דאָך דער־וואוסט דערפון. באלד ווי ברוך איז ארויסגעקומען פון ר' שלמה'ס חדר האָבען די ישיבה־לייט איהם ארומגערינגעלט און איהם אָפּגעגעבען א הארציגען „מזל טוב!"

ברוך איז געווען געפּלעפט. ער האָט ניט געוואוסט וואָס צו זאָגען. די תלמידים האָבען ביי איהם געפאָדערט, אז ער זאָל איבערזאָגען די תורה וואָס ער האָט געהערט פון גאון. ער איז געווען מבולבל.

דער סאַמע וויכטיגסטער תלמיד פון ר' שלמה'ס ישיבה איז געווען דער עילוי שמואל גדליה פון פינסק. מען האָט אויף איהם געזאָגט, אַז ר' שלמה האָט איהם עטליכע מאָל מכבד געווען מיט זאָגען א פּלפּול פאַר די אנדערע תלמידים.

א צווייטער וויכטיגער תלמיד איז געווען יחיאל גרשון. ברוך האָט גוט געדענקט ווי אַז דער יחיאל גרשון איז אמאָל ארויסגעקומען פון ר' שלמה'ס חדר און ווי אלע האָבען איהם אָפּגעגעבען מזל טוב. שפּעטער האָבען אלע תלמידים זיך ארומגעקליבען ארום איהם און זיך צוגעהערט צו דער תורה וואָס ער האָט איבערגעזאָגט פון רבי'ן.

איצט האָט עס געזאָלט הייסען, אַז ברוך דאַרף איבערזאָגען די תורה, וואָס ער האָט אליין געהערט פון ר' שלמה'ן. וואָס האָט ער דאָ געזאָלט טאָן?

בכלל איז עס פאַר די תלמידים געווען א גרויסע פּלא וואָס ער, ברוך, דער איינגסטער פון זיי און דערצו נאָך גאָר ניט לאַנג אין דער ישיבה האָט שוין געהאַט די זכיה צו זיין ביים ראש ישיבה ביחידות!

מ'האָט ברוך'ן דערביי דערצעהלט, אַז עס האָט פּאַסירט נאָר איינ־צעלנע מאָל, אַז ר' שלמה זאָל רופען צו זיך נייע תלמידים. איינמאָל איז עס געווען מיט א שעמעוודיגען בחור'ל וואָס האָט זיך פּשוט באַהאַלטען פון מענשען. ווען ער איז אַרויסגעקומען פון ר' שלמה'ס חדר איז ער געווען גאָר אַן אנדערער.

מען האָט זיך דאַן דערוואוסט, אַז ער איז א קיילעכדיגער יתום. זיין פאָטער איז געווען א באַוואוסטער צדיק. דער בחור'ל איז שפּעטער געוואָרען איינער פון די וויכטיגסטע תלמידים אין דער ישיבה.

אַן אנדער פאַל איז געווען מיט א בחור גאָר ניט קיין בעל מידה. ער איז געווען א פרעסער און א בעל גאווה. דערצו א כעס'ן און א ליגנער.

ער האָט אָבער געהאט גרויסע כשרונות אויך. אָט דער בחור האָט זיך איינגאנצען געענדערט נאָך זיין באזוך ביי ר' שלמה'ן.

ברוך'ן איז געוואָרען ענג אין מוח.

ע.

ברוך'ס נייער דרך

ברוך נעמט זען זיינע חסרונות. — ברוך'ס נייער דרך.

ברוך איז געווען אין א פארלעגענהייט. ער האָט ניט געטאָרט דער־צעהלען דעם אמת, וועגען זיין באזוך ביים ראש ישיבה, און קיין ליגען האָט ער ניט געוואָלט זאָגען. ער האָט א ווייל נאָכגעטראכט און דאן דערצעהלט די ישיבה לייט, וואָס האָבען איהם ניט אָפּגעלאָזט, אז נאָכדעם ווי ער האָט זיך דערקונדיגט וועגען דער צדקות און הנהגה פון ר' שלמה'ן, האָט זיך ביי איהם דערוועקט א באגעהר צו טאָן תשובה פאר זינד וואָס ער האָט אמאָל באגאנגען.

עס איז איהם נאָך שווערער מיה געלונגען צוגעלאָזט צו ווערען צום גאון ביחידות און ער האָט פון ר' שלמה'ן געהערט דברי מוסר וועגען דעם ענין פון עניוות און אמת, ווייל ביידע זיינען א צוגרייטונג צו ריכ־טיגער עבודת הבורא.

ביי דער געלעגענהייט האָט ברוך איבערגעזאָגט עטליכע געדאנקען וואָס ער האָט געלערנט אין „ראשית חכמה" און אין „עבודת הקודש". דאָס האָט אויף די תלמידים געמאַכט א גרויסען רושם. ברוך האָט אויף אַזאַ אופן נישט געזאָגט קיין ליגען און אין דער זעלביגער צייט האָט ער נישט ארויסגעגעבען אז דער צדיק האָט זיך אונטערגענומען מיט איהם צו לערנען ביחידות.

צוריקקומענדיג אין בית מדרש, וואו ער האָט גענעכטיגט, איז ברוך איבערגעגאנגען אין רעיון דאָס וואָס ער האָט געהערט פון ר' שלמה'ן און איז געקומען צו דער מסקנא, אז ערשט איצט דארף ער וויזען עניוות און זיך דערווייטערען פון שקר. ער האָט ארויסגענומען פון ר' שלמה'ס רייד אז ער, ברוך, איז נאָך ניט פריי פון גרויסהאלטעריי און פון שקר.

ברוך האט קוים געקענט משיג זיין ווי אזוי גאווה און שקר, האבען נאך געקענט בלייבען אין איהם נאכדעם ווי ער האט אויף זיך געהאט גענומען אזוי פיל תעניתים און האט דורכגעמאכט אזוי פיל סגופים.

ער האט דערפאר זיך אליין אנגעהויבען מוסר׳ן און זיך גערופען „שקרן" און „בעל גאוה" און דערביי פארגאסען א סך טרערען. די טרערען האט ער צונויפגענומען אין זיינע הויפענס און געוואשען מיט זיי זיין פנים. דאס האט געזאלט הייסען, אז מיט דעם וואשט ער אפ די איינדרוקען וואס די חטאים מאכען אויפ׳ן שטערן און פנים.

ברוך האט דאס נאכגעפאלגט דעם דרך פון די בעלי מוסר פון יענער צייט און פון די פריהערדיגע צייטען. ער האט נאך וועגען דעם געהערט פון זיין עלטערען ברודער זלמן לייב, א מוסר׳ניק. ער האט אויך געהאט געהערט וועגען דעם אלטען פרוש ר׳ זלמן חיים שרגא, וועלכער איז אפגעזעסען זיבעציג יאהר אין פרישות, אז ווען ער פלעגט פראווען חצות, פלעגט ער פארגיסען טרערען און די טרערען אנזאמלען און מיט זיי דערנאך זיך וואשען דעם פנים.

זיין זיידע דער צדיק ר׳ ישראל אלי׳ האט דערציילט ברוך׳ן, אז ווען ער איז נאך געווען אין דער יוגענט איז שוין ר׳ זלמן חיים שרגא געווען א פרוש און איז געווען אנגענומען ביי אלעמען אלס א קדוש, און כאטש דער פרוש איז שוין געווען א זקן מופלג האט ער אויס־געזעהן ווי אין די זעכציגער, און ברוך׳ס זיידע האט דאס ערקלערט, אז ווען מ׳וואשט אפ די פלעקען פון די זינד קען איינער וואס איז אלט הונדערט יאהר אויסזעהן ווי ער וואלט אלט געווען מער ניט ווי זעכציג.

דער תענית פון דריי מעת־לעת, וואס ברוך האט אויף זיך גענומען, האט זיך געדארפט ענדיגען פרייטאג ערב שבת „בחוקותי". כאטש דער תענית האט איהם געהאט אפגעשוואכט, איז ער די גאנצע נאכט דאנער־שטאג אויף פרייטאג געזעסען און געלערענט מיט גרוים התמדה.

פרייטאג האט ער געמאכט אלע הכנות פאר׳ן הייליגען שבת. גע־לייענט די סדרה פון דער וואך „שנים מקרא ואחד תרגום". ער האט עס געטאן מיט גרוים התעוררות און דבקות. מען וואלט אויף איהם ניט דערקענט, אז דאס טוהט ער אלץ נאך א תענית פון דריי מעת־לעת.

ר׳ שלמה האט זיך נוהג געווען אז יעדען זמן האט ער אויסגעק־ליבען איינעם פון די נייע תלמידים פון דער ישיבה איהם צו באדינען אין הויז. דער דאזיגער תלמיד פלעגט דאן שלאפען אין ראש ישיבה׳ס הויז און עסען ביים צדיק׳ס טיש.

דעם קומענדיגען זונטאג האט מען ברוך'ן מודיע געווען, אז ער איז דער דאזיגער וועמען ר' שלמה האט אויסגעקליבען פאר זיין משמש אין משך פון זמן. דינסטאג האט ער שוין געדארפט זיין אין גאון'ס שטוב.

מען קען זיך משער זיין, אז ברוך האט זיך געפיהלט גאר לעילה'דיג פאר אט דער אויסצייכענונג. עס האט איהם אבער געמאטערט דער געדאנק, ווי אזוי ער וועט זיך ארויסדרעהען אז ער זאל נישט דארפען עסעןביים גאון'ס טיש ווי אלע אנדערע תלמידים, וואס האבען איהם באדינט, האבען עס געטאן. ברוך האט דאך געהאט גענומען אויף זיך, אז ער זאל ניט עסען ביי קיין פרעמדען טיש און זיך דערנעהרען נאר פון דער פראצע פון זיינע אייגענע הענט. דאס האט איהם שטארק געמאטערט. ער האט ניט געוואוסט וואס ר' שלמה וועט פון איהם פארלאנגען.

יענעם דינסטאג אין דער פריה האט ברוך געדאווענט מיט'ן ערשטען מנין, און איז דאן געקומען צום ראש ישיבה אין הויז, גרייט צו טאן וואס מען וועט איהם הייסען. ר' שלמה האט געהאלטען ביים ענדיגען זיין טעג־ליכען שיעור משניות און גמרא וואס ער האט געלערענט ביחידות.

עס איז געקומען די צייט פון עסען. אבער ר' שלמה האט ברוך'ן ניט גערופען צום טיש. דאס האט ברוך'ן פארשאפט נחת רוח. עס האט איהם ארויסגענומען פון א פארלעגענהייט. ער האט ניט געדארפט טאן עפעס וואס איז ניט געווען לויט זיין רצון.

איצט האט ר' שלמה געקענט האלטען זיין צוזאג צו לערנען מיט ברוך'ן דאס וואס ער האט אזוי שטארק געגארט צו לערנען, און קיינער זאל דערפון ניט וויסען. ווארום ברוך'ס זיין ביים גאון אין הויז איז דאך, לפנים, געווען א גאנץ געווענהנליכער ענין — כדי דעם ראש ישיבה משמש צו זיין ווי א סך אנדערע תלמידים האבען עס געטאן פריהער.

ר' שלמה האט מיט ברוך'ן געלערענט א סך ספרים, באזונדער די וואס האבען א שייכות מיט עבודת הבורא — מוסר און מדות טובות.

ברוך האט געהאט אפגעשפארט א קליינע אפותיקי פון די פארשי־דענע מלאכות וואס ער האט געטאן איידער ער איז געקומען קיין בריסק. אפילו נאכדעם ווי ער האט אפגעגעבען מעשר אויף צדקה, איז איהם אלץ געבליבען אויף זיינע הצטרכות'ן פאר א לענגערע צייט. ער האט דערפאר קיין דאגות וועגען אויסקומעניש ניט געהאט.

ברוך האט ליב געהאט התבודדות. ער האט זיך אויך געהיט אויסצור־ריידען אן איבעריג ווארט מיט אימיצען. דערפאר אבער, ווען ער האט

געלערענט, האָט ער עס געטאָן הויך אויפ'ן קול. ער איז דערצו געווען געבענשט מיט א זיסען קול. אז ער האָט געלערענט האָט מען איהם געהערט ממש איבער'ן גאנצען בית מדרש.

אין לערנען האָט ברוך אויך ליב געהאט צו ריידען געגוי און קלאָהר. די רייד פון די תנאים און אמוראים זיינען פאר איהם געווען ווי פון לעבעדיגע מענשען וואָס וואָלטען געשטאנען לעבען איהם און מיט איהם זיך דורכגעשמועסט. ער האָט יעדענ'ס רייד און סברות איבערגעזאָגט געגוי ווי דאָס וואָלט געקומען גלייך פון יענעמ'ס מויל.

מענשען פלעגען זיך אָפט אָפּשטעלען און מיט טיפען אינטערעס זיך צוהערען ווי ברוך לערענט און ווי ער טענה'ט זיך אוים מיט די חכמי התלמוד.

הינטער ר' שלמה'ס הויז האָט זיך געפונען א גאָרטען. אין אָט דעם גאָרטען האָט ברוך, יעדען טאָג, א שעה אָדער צוויי זיך פארקליבען אין א ווינקעל און האָט געפּראוועט התבודדות.

ברוך'ן וואָלט געווען ליבער אָט די התבודדות צו פּראווען אין פעלד און וואלד, ווייט פון מענשען. אָבער דאָס האָט ער ניט געקענט. ער האָט געמוזט בלייבען אין גאון'ס הויז אָדער ארום זיין הויז.

אינגיכען האָט זיך אָבער געמאכט א געלעגענהייט אז ברוך זאָל קענען טאקע זיין אין פעלד און וואלד. דאָס איז געווען דעמאָלט ווען ר' שלמה האָט איהם מיטגענומען צו דער חתונה פון זיינע א פּלימעניצע, די טאָכטער פון זיין אינגערען ברודער, ר' חיים ישראל. דער דאָזיגער ר' חיים ישראל איז געווען דער איידים פון א רייכען פּאָסעסאָר, וואָס האָט געהאט זיין גוט ארום דרייסיג וויאָרסט פון בריסק. ר' חיים ישראל איז נאָך דאַ־מאָלסט געזעסען ביי זיין שווער אויף קעסט און פארבראכט זיין צייט על התורה ועל העבודה.

פאר זיין איידים האָט ר' חיים ישראל אויסגעקליבען דעם עילוי שמואל גדליה, א תלמיד פון ר' שלמה'ס ישיבה. ר' שלמה מיט א צאָהל פון זיינע תלמידים, זיינען געפאָהרען אויף דער חתונה, און ווי געזאָגט, איז ברוך אויף ר' שלמה'ס פארלאנג אויך מיטגעפאָהרען.

צעהן טעג איז ר' שלמה פארבליבען אויפ'ן גוט פון זיין ברודער'ס שווער. האָט ברוך אין די דאָזיגע צעהן טעג דערוויל געהאט א געלעגענ־הייט צו דערנעהנטערען זיך צו ג־ט'ס יצירה וואָס ער האָט אַזוי ליב געהאט. גאנצע שעה'ן האָט ער פארבראכט אין פעלד און וואלד.

אין גרויס התלהבות פאר ג־ט׳ס יצירה איז ברוך אריין ווען ער איז איינמאל, א נאכמיטאג, אוועק אין פעלד און פארגאנגען צו א פונקט וואו ער איז פארכאפט געווארען פון די וואונדער פון דער טבע. ער איז פאר־גאנגען אויף א בארג פון וואנען ער האט געקענט ארונטערקוקען אויף דער גאנצער לאנדשאפט אויף מיילען ווייט. פרעכטיגע פעלדער האבען זיך אויסגעשפרייט אויף ווי ווייט זיין אויג האט געקענט זעהען. א שטראמיגער טייך האט געפלאסען אונטען ביים בארג. דאס גערויש פונ׳ם שטראמיגען וואסער האט זיך צעגאסען אין א געזאנג ווי א מחנה מלאכים וואלטען געזונגען שירה.

עא.

מענטש און וועלט

ברוך פאראייניגט זיך מיט דער נאטור. — וואס ער האט געלערנט פון זיין רבי׳ן וועגען דער יצירה. — אלול טעג און ימים נוראים.

ברוך איז אריין אין התפעלות.

— „הללו את ה׳ מן הארץ״ — האט ער אויסגערופען אנטציקט. ער האט זיך פון דער שיינקייט פון ג־ט׳ס יצירה ניט געקענט אוועקרייסען. ער האט ממש פארגעסען, אז ער דארף זיך צוריקקערען צו זיין רבי׳ן כדי איהם משמש צו זיין.

וואונדערליך איז געווען דער זון־אונטערגאנג. גלייכצייטיג האט איהם ארומגענומען א פחד ווען דער בין־השמשות איז אנגעקומען. די טבע האט זיך געביטען אין קאליר און אין געמיט. ברוך איז געבליבען ווי צוגעקאוועט צו זיין ארט.

באלד האט זיך איבער זיין קאפ אויסגעשפרייט א הימעל מיט מיל־יארדען פינקלענדיגע שטערען. די לבנה, ווי א מלכה, איז ארויס צווישען די שטערען און האט באגאסען דעם גאנצען כדור הארץ מיט איהרע זילבער־נע שטראלען.

אנשטאט דעם אומעט וואס דער בין השמשות האט געבראכט, האט איצט די לבנה אין ברוך׳ן דערוועקט א פרייד — א פרייד וואס ער האט

נאָך קיינמאָל פריער אין זיין יונגען לעבען ניט געהאט געפילט. דאָס איז געווען די פרייד פון דער יצירה, די פרייד פון דער ג־ט'הייט זעלבסט.

ברוך האָט גאָרניט געדאַרפט געדענקען, אז עס איז געקומען די צייט צו דאווגען מעריב. די תפילות האָבען זיך אליין ארויסגעגאָסען פון „כל עצמותי תאמרנה ה'".

אז ס'איז געקומען צו „שמע ישראל ה' אלקינו, ה' אחד" האָט ברוך עס ארויסגעזאָגט מיט אזוי פיל עקסטאז און אזוי פיל כוונה ווי ער וואָלט אליין געווען א טייל פון דעם „אחד", וועלכען ער האָט איצט אויף גאָר א באזונדערען אופן מכוון געווען.

ער האָט דעם „אחד" געהאַלטען אין אויסציען. זיין קול האָט זיך געקרייזעלט אין דעם חלל פון דער וועלט און האָט דעם חלל אָנגעפילט. ברוך'ס „אחד" האָט זיך געקייקעלט איבער בארג און טאָל, איבער פעלד און וואַלד, זיך צוזאַמענגעבונדען מיט'ן געזאַנג פונ'ם לויפענדיגען וואסערל אונטערן בארג און איז געוואָרען דאָס געזאַנג פון דער גאנצער וועלט, טראָגענדיג זיך אַלץ העכער און העכער ביז דאָס האָט זיך אָנגעשלאָגען אין די פינקעלדיגע שטערן און אין דער זילבערנער לבנה צעגעהענדיג זיך ווי א באלזאם און אריינגיסענדיג זיך אין דער גאנ־צער געטליכער יצירה.

ברוך איז אַנטשוויגען געוואָרען ווי ער וואָלט פון גרויס התפעלות געבליבען אָהן לשון. אָבער ערשט דאן האָט זיך פונדערווייטענס דערטראָגען צו איהם דער בת־קול פון זיין אייגענעם „אחד". ווידער איז דער „אחד" פון בת־קול אויפגענומען געוואָרען פון בארג און טאָל, פון פעלד און וואַלד, פון טייך און פעלז, פון בוים און גראָז, אריינציהענדיג אין דעם ברוך'ן אליין. אַלץ איז געוואָרען צוזאַמענגעשמאָלצען אין דעם „אחד". אַלץ איז געוואָרען א טייל פון דעם „מלא כל הארץ כבודו".

א היילינער ציטער האָט ארומגענומען ברוך'ן. עס איז פאר איהם געווען א צייכען, אז זיין קול איז געהערט געוואָרען אין די הימלען און אז פון דאָרט, אזש פון סאמע כסא הכבוד קומט דער בת־קול מיט'ן „ה' אחד" אויף צוריק, ווי אן ענטפער צו איהם.

אז ברוך האָט זיך שפּעט אין דער נאכט צוריקגעקערט אויף דער פּאָסעסיע, האָט ער זיך געפילט ווי ער וואָלט געווען א נייער מענש א מעהר געלייטערטער, א מעהר דערהויבענער, ער האָט דעם רושם פון יענעם אָוונט קיינמאָל ניט פארגעסען זיין גאנץ לעבען.

איז משך פון יענעם זומער האָט ברוך א סך געלערנט פונ'ם גאון ר' שלמה'ן. בעת אין דער ישיבה האָט ער געלערנט גמרא און פירושים, האָט ער ביי ר' שלמה'ן געלערנט מוסר און מדות, דעם דרך פון עבודת הבורא. אלץ וואָס ער האָט געלערנט האָט ברוך געמאכט אלע אָנשטרענ־גונגען אָפּצוהיטען; ווארום דער עיקר איז ביי איהם געווען דאָס מקיים זיין די מצוות — לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה.

מיט'ן אָנקומען פון חודש אלול האָט מען אין דער ישיבה, ווי דאָס איז געווען דער מנהג, אויפגעהערט זאָגען און לערנען די שיעורים. די תלמידים האָבען פון דעמאָלט ביז נאָך יום כפור, זיך אָפּגעגעבען מערסטענס מיט ענינים פון יראת שמים און עבודת הבורא. א סך תלמידים האָבען געפאַסט תעניתים, געפּראוועט חצות, דער עיקר, זיך אָפּגעגעבען מיט ענינים פון חשבון הנפש, מוסר און תשובה.

פאר ברוך'ן איז עס געווען א שעת הכושר נאָך מעהר זיך אָפּ־צוגעבען מיט די לימודים פון מוסר און מדות. ער האָט די צייט אויך אויסגענוצט פאר התבודדות אין פעלד און וואלד. פון דער צייט וואָס ער האָט מיט זיין רבי'ן פארבראכט אויף זיין ברודער'ס שווער'ס פּאַסעסיע און האָט דאָרט פארנומען דעם באדייט פון ג־ט'ס יצירה, האָט ברוך געקראָגען נאָך א גרעסערע תשוקה און גרעסערע ליבע צו דער טבע. די גרויסע „אנטפלעקונג" וואָס ער האָט געהאט יענעם אָווענט אויף דער פּאַסעסיע, האָט אויף איהם איבערגעלאָזט אזא רושם, אז ער האָט איצט, אין די אלול טעג, אָנגעהויבען אָפּטער ארויסגעהן אויסערען שטאָדט צו פארברענגען אין פעלד און וואלד, פילענדיג אז אויף אזא אופן דערנענטערט ער זיך מעהר צום באשאפער פון דער וועלט.

פון דעם וואָס ער האָט געלערנט פון ר' שלמה'ן האָט ברוך געהאט א גענויע פאָרשטעלונג פון דער גאנצער יצירה. אלץ וואָס דער אויבערשטער האָט באשאפען, האָט אים ר' שלמה געלערנט, איז צעטיילט אין „צבא השמים" (די ערשאַפט פון הימעל) און „צבא הארץ" (די ערשאַפט פון דער ערד). אָט די צוויי ערשאַפטען האָבען יעדע געהאט זייערע אייגענע פּארטיילונגען:

דער עולם התחתון ווערט פארטיילט אין פיר חלקים: דער „דומם" (מאטעריע), דער „צומח" (דאָס וואָס וואקסט), דער „חי" (דאָס וואָס לעבט) און דער מדבר (דאָס וואָס רעדט — דער מענש). יעדער פון די דאָזיגע פיר חלקים האָט זיך זיין אייגענעם „נפש" — דער לעבענס־כח וואָס האַלט עס אלץ אויף. די פיר חלקים וואָס שטעלען צוזאמען דעם „צבא הארץ", זיינען, ווי מ'קען זיך משער זיין, ניט גלייך אין זייערע מדרגות. איינער איז

העכער פון צווייטען. דער „צומח" איז העכער פונ'ם „דומם" און דער „חי" איז העכער פונ'ם „צומח". דער „מדבר" — דער מענש — איז העכער פון זיי אלעמען.

דעם העכערען אין מדרגה רופט מען „עליון" און דעם נידעריגערען — „תחתון". עס איז די אויפגאבע פון „תחתון" צו דינען דעם „עליון". אין אנדערע ווערטער — דאָס העכערע פון דער יצירה שפּייזט זיך אויף דאָס נידעריגערע. אזוי שפּייזען זיך די פלאנצען — פון דער ערד און די שטומע באשעפענישען — פון די פלאנצען. דער מענש, שפּייזט זיך — פון די שטומע באשעפענישען. עס איז דער תכלית פון דער יצירה, אז דאָס וואָס איז נידעריגער אין מדרגה זאָל ברענגען נוצען דאָס, וואָס איז העכער אין מדרגה אין ג־ט'ס באשאף.

כאָטש אָט די פיער „כתות", ווי מ'רופט זיי, האָבען זיך יעדע אן אייגענעם „נפש" זיינען אָבער די „נפשות" פון אלע פיער פון באזונדערע מינים. די דאָזיגע נפשות האָבען טאקע זייער שורש אין דעם אויבערשטען אליין, דעם יחיד ומיוחד, דער וואָס האָט ניט קיין אָנפאַנג און קיין סוף, קיין עליון און קיין תחתון, אָבער זייערע מדרגות זיינען לויט זייער שטאנד אין דער יצירה. א „דומם" האָט א „נפש" פון א „דומם", א „צומח" האָט א „נפש" פון א „צומח". אזוי איז אויך מיט'ן „חי" און מיט'ן „מדבר". דאָס מיינט פשוט, אז דער „נפש" פון מענש — די מענשליכע נשמה — איז די העכסטע.

פאר ברוך'ן איז עס געווען אן אנטפלעקונג וואָס האָט איהם פשוט געעפענט די אויגען. ער האָט איצט אין אלץ געזעהן א טייל פון דער יצירה און אין אלץ האָט ער געזעהן די חכמה און די גבורה פון דעם אויבער־שטען. ער האָט געפיהלט אין אלץ דעם „חלק אלוקה ממעל".

די זון אין איהר גאנצער מאכט און די לבנה און די שטערען אין זייער מאיעסטעטישער שעהנקייט האָבען ביי ברוך'ן ארויסגערופען די זעל־ביגע באוואונדערונג ווי דאָס ווערימעל וואָס קריכט אויף דער ערד און ווי די מוראשקע וואָס בויט איהרע אייגענע וועלטען. אלץ האָט דערצעהלט די „מעשי אלקים" און די „נפלאות הבורא".

אין אלץ האָט ברוך געזעהן א נשמה און דורך אלץ האָט ער גע־לערנט ווי צו ליבען און מורא האָבען פאר'ן רבונו של עולם.

עס איז שוין געווען אין צווייטען העלפט פון חודש אלול. ברוך איז ארויס אין פעלד פאר התבודדות. אָט האָט ער זיך געפונען אויף א פעלד פון וועלכען די תבואה איז געווען ארונטערגענומען. דאָ און דאָרט האָבען זיך געוואלגערט זאנגען. דאָ און דאָרט איז געלעגען א פארגעסענער

„סנאָפּ". אביסעל ווייטער האָט זיך געפונען א סאַד, פון וועלכען די פּירות זיינען שוין געווען אַרונטערגענומען. אויפ'ן גראָז, ביי די בוימער, האָבען זיך דאָ און דאָרט געוואַלגערט עפּעל און בארען, וואָס האָבען געהאַלטען אין פוילען. אויף די צווייגען פון די ליידיגע בוימער זיינען געשטאַנען קראָהען און געקראַקעט. אן אומעט האָט ברוך'ן אָנגעהויבען דריקען אויפ'ן הארצען. די וועלט איז געשטאַנען ביים גרעניץ, ווען איין יאָר האָט זיך געדאַרפט פאַרענדיגען און א צווייטער האָט זיך געדאַרפט אָנפאַנגען. די וועלט האָט זיך געדאַרפט באַנייען. כ"ה אלול איז, ווי חז"ל זאָגען, דער טאָג ווען דער אויבערשטער האָט באַשאַפען די וועלט. ראש השנה איז דערפאַר דער זעקסטער טאָג פון דער יצירה לויט אָט דעם חשבון. דאָס איז דער טאָג ווען עס איז באַשאַפען געוואָרען דער בחיר היצורים — דער מענש. אויב דאָס אַלטע יאָהר ווערט אַרויסבאַגלייט מיט אומעט, דאַרף אָבער דאָס נייע יאָהר אויפגענומען ווערען מיט פרייד.

פאַרנומען מיט אָט די געדאַנקען האָבען בליצען אָנגעהויבען דורכשניידען די טונקעלקייט פון די וואָלקענס אין וועלכע דער הימעל האָט זיך פלוצים געהאַט איינגעוויקעלט. דונערען האָבען אָנגעהויבען קנאַלען. א רעגען האָט אָנגעהויבען גיסען. ברוך האָט ניט געפיהלט קיין מורא פאַר די בליצען און דונערען און זיך ניט געקימערט פאַר'ן רעגען. אין די דונערען האָט ער געהערט די שטימע פון דער יצירה און אין די בליצען האָט ער געהערט דעם אָפּשיין פון דער ג־טליכקייט אַליין. באַלד זיינען די וואָלקענס צעשפּאָלטען געוואָרען. שטיקלאַך בלויער הימעל האָבען זיך באַוויזען. די זון האָט אָנגעהויבען אַרויסשיינען פון צווישען די וואָלקענס. געגענאיבער דער זון, וואו א וואָלקען איז נאָך געהאנגען, האָט זיך איבער'ן הימעל באַוויזען א רעגענבויגען אין זיין גאַנצער מאַיעסטעטישער און מיסטיפיצירענדיגער שעהנקייט.

מיט גרויס יראת הכבוד און עקסטאַז האָט ברוך געמאַכט די ברכה איבער'ן רעגענבויגען. א געדאַנק איז ברוך'ן דורכגעלאָפען, אז דער מענש איז אייגענטליך ווי דער בוים אין פעלד. ער האָט זיין צייט פון אויפגאַנג, זיין צייט פון ברענגען פרוכט און פון אָנהאַלטען זיין גלייכגעוויכט און דאַן זיין צייט פון ירידה. דער מענש איז ביי איהם געוואָרען א טייל פון דער גאַנצער ג־טליכער יצירה.

אז די ימים נוראים זיינען אָנגעקומען, האָט ברוך שוין געפיהלט ווי ער וואָלט אַליין געווען א טייל פון דער יצירה. די תפילות פון ראש השנה און יום כפור האָבען זיך אַליין אַרויסגעגאָסען פון איהם. זיין נשמה איז דורך אָט די תפילות געקומען צום פולען אויסדרוק. ער איז געווען איינגאַנצען רוחניות.

עב.

ברוך האָט חתונה

ברוך'ס סוד ווערט אַנטפּלעקט און ער פּאַרלאָזט בריסק. — ברוך באַקענט זיך מיט אַ נסתר אין סמילע. — ברוך'ס חתונה.

די ימים נוראים זיינען פאַראיבער. נאָך סוכות האָט ברוך געדאַרפט פאַרלאָזען ר' שלמה'ס הויז. זיין עובדא אַלס משמש פון'ם גאון האָט זיך געענדיגט. אימיצער אַנדערש פון די תלמידים האָט געדאַרפט פאַרנעמען זיין אָרט אַלס דעם ראש ישיבה'ס משמש.

נאָך יום טוב האָט ברוך שוין אויך געדאַרפט זוכען אַ מקור צו פאַרדינען זיין ברויט. ער איז עטליכע מאָל אין וואָך אַרויס אין מאַרק און געטראָגען משאות און געטאָן אַנדערע שווערע אַרבייט. אין דער זעלביגער צייט האָט ער נאָך מיט מעהר התמדה געלערנט אין דער ישיבה, און באַהאַלטענערהייט — די לימודים וואָס ר' שלמה האָט מיט איהם געלערענט.

ברוך האָט זיך איצט אַ סך אָפּגעגעבען מיט לערנען קבלה. כדי קיינער זאָל ניט אויסגעפינען וועגען דעם, האָט ער מעהר ניט געוואָלט נעכטיגען אין בית מדרש וואו מענשען וואָלטען באַמערקט וואָס ער טוט, און האָט זיך געדונגען אַ קוואַרטיר וואו ער האָט די נעכט פאַרבראַכט אין לערנען די פאַרבאָרגענע לערע.

זיין קוואַרטיר איז באַשטאַנען פון אַ דאַך־שטיבעל, וואו קיינער האָט אים ניט נאָכגעקוקט וואָס ער טוט. ברוך האָט געקענט זיין זיכער, אַז מ'מיינט אַז ער שלאָפט די נעכט בעת אין דער אמת'ן איז ער גאָר געזעסען און געלערענט קבלה.

אַזוי איז אַוועק דער ווינטער. אין חודש אָדר האָט עפּעס פּאַסירט. אין זעלביגען הויז וואו ברוך האָט זיך אָפּגעדונגען דאָס דאַך־שטיבעל, האָט אַן אַנדער תלמיד פון דער ישיבה זיך אָפּגעדונגען אַ חדר. ברוך האָט גאָר־ניט געוואוסט, אַז ער האָט איצט אַ שכן.

איינמאָל, אינמיטען נאַכט, ווען ברוך, איז ווי תמיד געווען פאַרטיפט אין אַ קבלה ספר, האָט ער מיטאַמאָל דערפילט, אַז ער איז ניט אַליין. ער האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און דערזעהן פאַר זיך דעם ישיבה־בחור, דעם קוואַרטיראַנט פון הויז. יענער האָט איהם אָנגעקוקט אין שטוינען ער האָט געהאַט אַנטפּלעקט ברוך'ס סוד.

ברוך איז געווען געפּלעפּט. ער האָט שנעל פאַרמאַכט דעם ספר און פּרובירט מאַכען אַן אָנשטעל ווי ס'וואָלט גאָרניט געשעהן. ס'איז אָבער געווען צו שפּעט.

ברוך, ווי דאָס וואָלט איהם געגאַנגען אין לעבען, האָט אָנגעהויבען זיך בעטען ביים ישיבה־בחור, אַז ער זאָל איהם געבען אַ תקיעת־כף צו קיינעם נישט אַנטפּלעקען וואָס ער האָט אויסגעפונען.

דער ישיבה־בחור האָט איהם דאַן מודיע געווען, אַז ער האָט ניט דעם רשות איהם צו געבען אַזאַ צוזאָג. דאָס איז דערפאַר וואָס ער האָט ברוך'ן נאָכגעפאָלגט אין זיין דאַך־שטיבעל אום אויסצוגעפינען וואָס ער טוט, ניט אויף זיין אייגענעם חשבון, נאָר אין שליחות פון די אַנדערע תלמידים אין דער ישיבה.

דערביי האָט זיך ארויסגעוויזען, אַז זינט ברוך האָט זיך ארויס־געצויגען פון בית המדרש, וואו ער פלעגט נעכטיגען, און זיך געדונגען דווקא אַ דאַך שטיבעל, האָט מען אין דער ישיבה אָנגעהויבען צו רעדען, אַז אוודאי האָט ער עפּעס אַ סוד צו באהאַלטען.

זיינען די תלמידים געקומען צו דער מסקנא, אַז מ'זאָל אויסגעפינען וואָס ברוך טוט אין באהאַלטעניש. מ'האָט געוואָרפען גורל און אויף יענעם ישיבה־בחור איז געפאַלען, אַז ער זאָל נאָכהיטען ברוך'ן. פאַר אָט דעם צוועק האָט ער זיך אריינגעצויגען אין זעלביגען הויז וואו ברוך האָט גע־וואוינט, אָבער ער האָט אויסגענומען אַ תנאי מיט דעם בעל הבית, אַז ער זאָל נישט דערציילען ברוך'ן, אַז אימיצער אַנדערש פון דער ישיבה איז דאָרט געוואָרען אַ קוואַרטיראַנט.

איינזעהענדיג, אַז דער ישיבה־בחור איז מחויב איבערצוגעבען צו די חברים אין דער ישיבה וואָס ער האָט אויסגעפונען, האָט ברוך פון איהם פאַרלאַנגט נאָר דריי טעג צייט כדי ער זאָל זיך איבערלייגען אויב ער אליין זאָל ניט דערציילען וועגען אַלץ מיטאַנאַנדער. אין דער אמת'ן האָט ברוך נאָר געוואָלט האָבען אַ געלעגענהייט איבערצורייידען דעם ענין מיט ר' שלמה'ן. וואָרום דאָס האָט מען נאָך אין דער ישיבה ניט געהאַט אויסגע־פונען, אַז ער, ברוך, האָט זיך גענומען צו קבלה ניט מיט זיינע אייגענע כחות און זיין אייגענער דעה.

דאָס האָט איהם דער ישיבה־בחור צוגעזאָגט. ווען ברוך האָט דעם ענין איבערגערעדט מיט זיין רבי'ן ר' שלמה'ן, איז יענער געקומען צו דער מסקנא, אַז די צייט איז געקומען פאַר איהם, ברוך'ן, צו פאַרלאָזען בריסק.

פאר ברוך'ן האָבען זיך ווידער אָנגעפאנגען וואָכן און חדשים פון וואנדערונגען. ער איז געגאנגען צו פוס פון שטאָדט צו שטאָדט, און פון שטעטעל צו שטעטעל. אומעטום וואו ער האָט זיך אָפּגעשטעלט האָט ער זיך אָפּגעזוכט עפּעס א מלאכה כדי זיך צו מפרנס צו זיין. דערווייל האָט ער אויך בסוד געלערענט קבלה.

אויף זיינע וואנדערונגען האָט ברוך זיך באַגעגענט מיט גאונים און צדיקים און סתם נסתרים וואָס האָבען אָפּגעריכט גלות. ער אליין איז געוואָרען איינער פון זיי. יעדער האָט זיך געהאט זיין איינענע שליחות אין לעבען. דאָס זעלביגע איז איצט געווען מיט ברוך'ן.

נאָך לאנגע וואנדערונגען איז ברוך אָנגעקומען אין סמילע. דאָרט האָט ער זיך, ווי זיין שטייגער, פארקליבען אין בית מדרש, וואו ער האָט געלערענט און זיך דערנערט פון די איבערגעבליבענע פארדינסטען.

אין זעלביגען בית־מדרש האָט זיך אויך אויפגעהאלטען אן אורח אויף וועמען ברוך האָט געהאט אן אויג. פאר ווי ווייט ברוך האָט געוואוסט, איז אָט דער אורח געגאנגען איבער די הייזער. ברוך האָט אָבער געפילט, אז דער איז עפּעס מעהר ווי א חוזר על הפתחים.

ברוך האָט געהאט צו זאָרגען וועגען פרנסה. האָט ער זיך איינ־געקויפט א וועגעלע, א זעג און א האק. ער פלעגט מיט אָט די מכשירים אַרוים אין וואלד אריין, אָנהאקען האָלץ און עס אויפ'ן וועגעלע ברענגען אין שטאָדט אריין און עס פארקויפען.

אזוי ווי ס'איז געווען זומער, ווען קיין בעלנים אויף האָלץ זיינען נישט געווען קיין סאך, האָט ער דערווייל אוועקגעלייגט אין זאַפּאַס אין א שטיבעל לעבען בית מדרש דאָס האָלץ, און ווען דער ווינטער איז געקומען האָט ער געהאט גרייטע סחורה צום פארקויפען בינטעלווייז.

עס איז געווען אין מיטען ווינטער. שפּעט ביינאכט איז דער אורח אָנגעקומען אין בית מדרש. ברוך האָט באמערקט אז ער האָט זיך פארקלי־בען אין א ווינקעל און געוויינט. דאָס איז עפּעס ניט געווען יענעם אידענ'ס דרך. איז ברוך צו איהם צוגעגאנגען און איהם געפרעגט, וואָס אזוינס עס דריקט איהם אויפ'ן הארצען.

דער איד האָט אים געענטפערט, אז דאָ אין שטאָדט איז היינט נפטר געוואָרען ר' יוסף אברהם דער אויוועז־מאכער. דערביי האָט דער איד ברוך'ן אנטפלעקט, אז אָט דער אויוועז־מאכער איז געווען א נסתר. ניט נאָר איז ער געווען א גרויסער צדיק נאָר אויך א מקובל.

ער האָט זיך נוהג געווען — האָט דער אורח געזאָגט — אז ער האָט קיינמאָל ניט איבערגעלאָזט פון איין טאָג אויפ'ן צווייטען א פרוטה. דאָס וואָס ער האָט אָפּגעשפּאָרט פון זיינע קליינע פאַרדינסטען, האָט ער אוועק־געגעבען אויף צדקה און אַלץ בסתר.

דער נסתר, — האָט דער אורח ווייטער דערציילט, — איז געווען 58 יאָהר אַלט. ער האָט איבערגעלאָזט אן אלמנה און א בת יחידה. אין הויז איז א גרויסער עלענד. די פענסטער זיינען צעבראָכען ווייל עס איז קיינמאָל ניט געווען קיין געלט ארייננצושטעלען שויבען. די קעלט דאָרט איז מורא'דיג. עס איז נישטאָ מיט וואָס צו קויפען א בינטעל האָלץ. קיין ברויט איז אויך נישטאָ. מען האַלט זיי אין שטאָדט פאַר אזוי שפּל, אז קיינער קוקט זיך אויף זיי ניט אום.

ברוך האָט פון דעם אורח'ס רייד שוין פאַרשטאַנען, אז ער אַליין איז אויך א נסתר. צום ערשטען מאָל האָט ער איהם געפרעגט זיין נאָמען.

— מ'רופט מיך נחום אהרן דער שניידער — האָט יענער געענט־פערט.

ברוך האָט דעמאָלט געהאַלטען אין לערנען דעם „זוהר". ער איז צוגעקומען צו א פונקט וואָס איז איהם געווען שווער צו באַנעמען; האָט ער איצט גאָר אהן ווייטערדיגע צערעמאָניעס אויסגעדריקט דעם פאַרלאַנג, אז אָט דער איד, ר' נחום אהרן דער שניידער, זאָל איהם מסביר זיין דעם שטיקעל זוהר. ר' נחום אהרן האָט זיך ניט געלאָזט בעטען און האָט ברוך'ן געגעבען די אויפקלערונג וואָס ער האָט פאַרלאַנגט. ברוך איז אריין אין התפעלות. ער האָט שוין געוואוסט אז ער האָט פאַר זיך ניט סתם א נסתר נאָר א גרויסען בעל מקובל.

ברוך האָט איצט געהאט אויך עפּעס צו זאָגען וועגען דער אלמנה און איר טאָכטער:

— איהר ווייסט דאָך, ר' נחום אהרן, — האָט ער געזאָגט, — אז איך האָב צוגעגרייט האָלץ. קודם לאָמיר מאַכען וואַרים דאָרט אין הויז.

האָבען ביידע גענומען צו בינטלעך אויף די פּלייצעס און זיינען אוועק צום הויז וואו די אלמנה און טאָכטער האָבען געוואוינט. דאָס הויז איז פשוט געווען א חורבה. ר' יוסף אברהם דער אויווען־מאַכער האָט דאָרט געהאט געלעבט גאַנצע דרייסיג יאָהר.

אין משך פון שבעה זיינען ר' נחום אהרן און ברוך אהין געגאַנגען יעדען טאָג דאַוונען און לערנען. זיי האָבען מיט גרוים מי צוזאַמענגע־

נומען א מנין אידען כדי צו דאוונען בציבור און זאגען קדיש. שבנ׳ישע אידען האבען קוים געוואלט קומען צום מנין. וואס פאר א באטרעף האט געהאט פאר זיי יאסע אברהם אוויוענמאכער! אויסצוזאגען אז ער איז געווען א נסתר, האט ר׳ נחום אהרן פארבאטען אפילו נאכ׳ן אוויוענמאכער׳ס פטירה.

צווישען ברוך׳ן און דעם נסתר ר׳ נחום אהרון דעם שניידער האט זיך דערוייל פארקניפט א נאענטע פריינדשאפט. זיי האבען אנגעהויבען לערנען צוזאמען און האבן עס אנגעהאלטען דעם גאנצען ווינטער.

איינמאל גיט ר׳ נחום אהרן א זאג צו ברוך׳ן :

— דער אלמנה׳ס טאכטער וואלט געדארפט טאן א שידוך. איך האלט, אז דו ביסט איהר ריכטיגער זיווג.

ברוך איז געווען מרוצה אויפ׳ן שידוך און גאר אין גיכען איז נעפראוועט געווארען די חתונה. ברוך האט זיך מיט׳ן ווייב און שוויגער ארויסגעקליבען אין א דערבייאיגען דארף. ס׳איז איהם ניט שווער געווען צו געפינען א מקור פאר פרנסה.

אפגעבענדיג זיך אזוי לאנג מיט האקען האלץ און עס פארקויפען צו סוחרים האט ברוך גענומען האנדלען מיט האלץ און עס האט איהם באלד פון אנפאנג מצליח געווען. ער האט אנגעהויבען אפקויפען שטיקלעך וואלד און שפעטער אויך אפדינגען פעלדער און וועלדער. ברוך איז גע־ווארען אן עושר, און האט געטיילט א סאך צדקה.

ברוך האט געזארגט אז אין דארף זאלען זיך ארייננקלייבען אויך אנדערע אידען. ער האט יעדען פון זיי באזארגט מיט פרנסה און אויך אכטונג געגעבען אויף זייערע רוחניות׳דיגע באדערפעניש‏ען. ער האט מיט זיי געלערענט תורה.

אין משך פון דער צייט האט ברוך דארט אויך אויפגעבויט א בית מדרש און דארט אריינגעזעצט עשרה בטלנים אויסהאלטענדיג זיי מיט זייערע משפחות.

אלע האבען שוין געוואוסט וואס פאר א גוטע נשמה ברוך איז. מ׳האט אויך געוואוסט אז ער איז א גרויסער למדן ; אבער אז ער איז אויך א מקובל און אז לערענט וויטער קבלה, איז געווען א סוד.

ברוך, אדער ר׳ ברוך, ווי מען האט איהם שוין גערופען, איז אפשר געווען דער איינציגער נסתר וואס איז דערביי אויך געווען א גרויסער עושר. ער האט געהאט אויפגעבויט א גרויס הויז פאר אורחים וואוהין עס פלעגען אפט אויך קומען נסתרים, מיט באזונדערע שליחות׳ן צו ר׳ ברוך׳ן.

אין יענער צייט האָט איבער דער וועלט אָנגעהויבען שם'ן ר' יואל דער בעל שם פון זאמאָשטש, א תלמיד און נאָכפאָלגער פון ר' אליהו'ן דעם בעל שם פון ווירמייזע.

דער נסתר ר' נחום אהרן דער שניידער, וועלכער איז געווען אן אָפטער גאסט ביי ר' ברוך'ן, איז געווען א מקורב מיט ר' יואל'ן און האָט וועגען איהם א סך דערציילט ר' ברוך'ן. ר' ברוך האָט ביי זיך אָפגעמאכט, אז ער זאָל זיין ביי ר' יואל בעל שם און זיך נאָענטער באקאַנען מיט איהם.

עג.

די סלוצקער קנאים

ברוך באַזוכט ר' יואל'ן, דעם בעל־שם פון זאמאשטש. — באַזעצט זיך לעבן סלוצק. — זיין אייגנאַרטיקע ישיבה. — סלוצקער קנאים. — ברוך'ס השפעה.

באשלאָסען צו פאָהרען צום בעל שם פון זאמאשטש, ר' יואל'ן, האָט ר' ברוך וויאזנער אָנגעהויבען מאכען הכנות צו דער נסיעה. אָנגעקומען קיין זאמאשטש, איז ר' ברוך פארבליבען ביי ר' יואל'ן גאנצע זעקס חדשים.

ווען ער האָט זיך צוריקגעקעהרט אויף זיין גוט, האָט מען גלייך באמערקט, אז ר' ברוך איז שטארק אויפגעלעבט. עס איז געווען קענטיג, אז ער איז געווען צופרידען מיט דער נסיעה.

ר' ברוך האָט זיך נאָך מעהר אָנגעהויבען אָפגעבען מיט קבלה און האָט אין אָט דעם געהיימען לימוד אויך אריינגעצויגען די צעהן בטלנים, וואָס ער האָט אויסגעהאלטען אין בית מדרש אויף זיין גוט.

צעהן יאָהר זיינען אוועק זינט ר' ברוך האָט געמאכט זיין נסיעה צום בעל שם אין זאמאשטש. אין אָט די אלע יאָהרען איז ער תמיד געווען אין פארבינדונג מיט'ן בעל שם'ס תלמידים, וועלכע האָבען אומגעוואנדערט איבער אידישע שטעט און שטעטלאך ווי נסתרים. ר' ברוך איז פאר דער צייט געוואָרען מפורסם פאר א גרויסען מקובל.

פלוצים האָט ר' ברוך מודיע געווען, אז ער האָט בדעה צו פארלאָזען זיין גוט אויף וועלכען ער האָט געהאט אָפגעלעבט פופצעהן יאָהר און האָט דאָרט געהאט אויפגעבויט א אידישען ישוב. ער האָט פארקויפט

זיינע נחלאות און אוועקגעשענקט די צעהן בטלנים פון זיין בית מדרש הייזער און גערטנער. ער האָט אויך געגעבען גרויסע נדבות פאַר די וויכטיגע אידישע מוסדות אין דער דערבייאיגער שטאָט סמילע. ווען אַלץ איז געווען באַזאָרגט האָט ער זיך מיט זיין משפחה פון דאָרט ארויסגעקליבען.

ר׳ ברוך האָט זיך דאַן באַזעצט אויף א נחלה, אין ערך צעהן וויאָרסט פון סלוצק. דאָרט האָט ער זיך אויפגעבויט א בית מדרש און א הכנסת אורחים. אין משך פון עטליכע חדשים האָט ער שוין אין זיין בית מדרש געהאט נייע צעהן בטלנים, וועמען ער האָט אויסגעהאַלטען מיט אַלע זייערע הצטרכות׳ן. ער האָט געוואָלט אז זיי זאָלען אָהן זאָרג קענען רוהיג זיצען און לערנען.

אויף זיין נייעם מקום האָט ר׳ ברוך קיינעם ניט געהאט דערצעהלט פון וואנען ער איז געקומען. אַלץ וואָס מען האָט געוואוסט וועגען איהם איז, אז ער איז א גדול בתורה און א גרויסער צדיק דערצו.

ר׳ ברוך האָט נאָך פון פריהער געהאט חשק צו זאָגען א שיעור פאַר געקליבענע תלמידים. איצט האָט ער באַשלאָסען איז געקומען די צייט פאַר דעם און ער האָט אויף זיין נחלה געגרינדעט א ישיבה.

די דאָזיגע ישיבה איז געווען אויף א גאָר נייעם שטייגער. די תלמידים האָבען ניט נאָר געמוזט האָבען גרויסע כשרונות נאָר אויך זיין פון א געוויסען עלטער — ניט אינגער פון פופצעהן יאָהר און ניט עלטער פון זעכצעהן. יעדער תלמיד האָט זיך געדאַרפט מתחייב זיין, אז ער וועט אין דער ישיבה זיצען נישט וויינינגער פון זעקס יאָהר. אין אָט די זעקס יאָהר האָט ער די ישיבה ניט געטאָרט פאַרלאָזען אפילו פאַר איין טאָג. זיי האָבען אויך געמוזט צוזאָגען זיך ניט צו רעכענען מיט קיין זאַך, נאָר כסדר זיצען און לערנען בהתמדה און זיך נוהג זיין לויט דעם דרך וואָס מען וועט זיי לערנען אין דער ישיבה.

ר׳ ברוך, פון זיין זייט, האָט גענומען אויף זיך אויסצוהאַלטען די תלמידים מיט עסען און טרינקען, מיט קוואַרטיר און מיט שוכען און קליידען.

פון די צעהן בטלנים, וואָס ר׳ ברוך האָט געהאט אויף זיין גוט אין סמילע, האָט ער מיטגענומען אויף זיין נייער נחלה ר׳ מנשה ישראל, א גרויסער למדן און דערצו ר׳ ברוך׳ס אן אנפאַרטרויטער. ר׳ מנשה ישראל איז געווען א תלמיד מובהק פון ר׳ יואל׳ן דער בעל שם פון זאַמאָשטש. זיינע קינדער האָט ער פאַר יאָהרען לאַנג געהאַלטען אין ר׳ יואל׳ס ישיבה.

ר' מנשה ישראל האט געהאט דריי זיהן, וואס האבען זיך שוין געהאט צוריקגעקעהרט פון בעל שם'ס ישיבה — אלע דריי יראים ושלמים און גרויסע לומדים אין נגלה און אין נסתר. צו ר' מנשה ישראל'ן און זיינע דריי זיהן, האט ר' ברוך איבערגעגעבען די הנהלה פון זיין ישיבה. ער, ר' ברוך אליין האט געזאלט פאר די תלמידים זאגען די שיעורים.

זעקס און צוואנציג בחורים'לאך האט ר' ברוך אויסגעקליבען פאר זיין ישיבה. באלד אין ערשטען יאהר האט מען געקענט זעהן, אז ער האט מיט זיינע תלמידים געטאן א גרויסע פעולה. די הנהגה איז געווען פונקט ווי ער האט געוואלט און דאס האט ר' ברוך'ן שטארק געפרעהט.

אויפ'ן צווייטען יאהר האט ער אריינגענומען נאך צוואנציג תלמידים. אזוי האט ער געטאן יעדעס יאהר פאר א משך פון זעקס יאהר. דאס מיינט, אז די צאהל תלמידים האבען כסדר געהאלטען זיך אין פארגרעסערען. נאך די זעקס יאהר, ווען די ערשטע זעקס און צוואנציג תלמידים האבען זיך נעדארפט צוריקקעהרען אהיים, זיינען, מיט די ניי־צוגעקומענע תלמידים, דארט פארבליבען די זעלביגע צאהל תלמידים ווי אין זעקסטען יאהר און אזוי כסדר.

בעת ר' ברוך האט זיך אפגעגעבען מיט דער ישיבה, האט ער אויך ניט פארגעסען אין זיינע עסקים. ער האט געדונגען, און אין עטליכע פאלען געקויפט, נייע נחלאות, און תמיד מיט איין צוועק כדי אויף אט די נחלאות צוצוציהען אידען און זיי באזארגען מיט פרנסה.

א סך אידען האט ער באזעצט אויפ'ן לאנד און זיי געלאזט בעאר־בייטען די פעלדער. אנדערע האט ער פארדונגען די אזערעס צו פאנגען פיש. גאר אנדערע האט ער אפגעגעבען אין ארענדע מילען און קרעטשמעס אדער זיי געזעצט אויף מלאכה, אזוי, אז יעדער האט געהאט א מקור פון פרנסה. אייניגע זיינען געווארען עשירים.

אלע האבען זיי געוואוסט וועגען ר' ברוך'ס ישיבה. ר' ברוך האט אכטונג געגעבען, אז א סך פון די תלמידים זאלען פון די אידען אויף זייערע נחלאות גענומען ווערען פאר איידימס. אזוי איז די השפעה פון זיין ישיבה כסדר געוואקסען.

פופצעהן יאהר זיינען אוועק און די צאהל פון ר' ברוך'ס תלמידים האט זיך פארמעהרט. די מעהרסטע זיינען געווארען איידימס אויף קעסט אין דער סביבה. אזוי ווי אלע זיינען זיי געווען גרויסע לומדים און דערצו יראים ושלמים, נאכפאלגענדיג דעם באשטימטען דרך אין עבודת הבורא, וואס ר' ברוך האט זיי געלערענט אין דער ישיבה, און אין דער גאנצער סביבה האט זיך געהערט דער קול התורה.

צו יענער צייט האָט דער „ועד הארצות", וואָס האָט געהאט א גרויסע השפעה אויפ'ן אידישען לעבען, אָפּגעהאַלטען א גרויסע אסיפה אין סלוצק. אָט דער ועד האָט געפונען פאר נויטיג צו שיקען זיין ברכה צו ר' ברוך'ן פאר דעם פיינעם אופן ווי ער איז מרביץ תורה, פארבינדענדיג תורה מיט דרך ארץ און זאָרגענדיג ניט נאָר פאר די רוחניות נאָר אויך פאַר די גשמיות פון די אידען. ר' ברוך'ס עובדות זיינען שוין געווען גוט און גע־וואָרען גרויס געלויבט.

סלוצק איז דאַמאָלסט געווען איינע פון די שטעדט, וואָס האָט ארויסגעוויזען גרויס התנגדות צו די וואָס גיבען זיך אָפּ מיט קבלה און באזונדערס צו די נסתרים, וועלכע פלעגען ארומוואנדערען פארשטעלטער־הייט און אומעטום וועקען און רופען דעם אידישען המון צו עבודת הבורא. ניט איינמאָל איז אין סלוצק אָט דער ענין פון די נסתרים אויפגעשוואוּמען געוואָרען אויף גרויסע אסיפות ווען דאָרט זיינען פאָרגעקומען די יארידען. אויף די אסיפות האָט מען זיך א סך מתוכח געווען און טאקע אויך זיך ארומגעקריגט וועגען די נסתרים. ניט אלע זיינען געווען מיט דער זעלביגער דעה.

סלוצק איז אין יענער צייט געווען מפורסם פאַר איהרע לומדים. אין קהל־שטיבעל האָבען זיך געפונען ספעציעלע חדרים פאר לומדישע אורחים, פאר וועמען עס האָט ניט געזאָלט זיין לפי כבודם זיך אויפצו־האַלטען אין דעם שטאָטישען הכנסת אורחים. זאָל דערביי געזאָגט ווערען, אז אויך אין דעם הכנסת אורחים איז געווען א באזונדער אָרט פאר לומ־דים. אין אמת'ן איז דער הכנסת אורחים אין סלוצק — און אזוי האָט מען זיך נוהג געווען אין אנדערע אידישע קהלות — געווען איינגעטיילט אין 3 חלקים — פאַר סתם אורחים, פאַר בני תורה און פאַר גדולי תורה.

אויך די חדרים אין קהל־שטיבעל זיינען געווען אין צוויי חלקים — פאַר מופלגי תורה, וואָס זיינען געקומען אין שטאָדט און פאַר גאָר בארימטע גדולים.

די סלוצקער לומדים זיינען געווען ידוע פאר זייער קנאות. האָבען זיי זיך ביי עפּעס געהאַלטען, איז עס תמיד געווען מיט גרויס קנאות. זיי האָבען תמיד געפונען א טעם פאר דעם וואָס זיי האָבען געהאַלטען פאַר ריכטיג. אזוי איז עס אויך געווען מיט זייער התנגדות צו מקובלים און נסתרים, פשוט מבזה געווען און אויף זיי אויסגעטראַכט כל דבר אסור.

ר' אליהו, דער בעל שם פון ווירמייזע, און זיין נאָכפאָלגער ר' יואל דער בעל שם פון זאמאשטש, פלעגען אין סלוצק אָנגערופען ווערען מיט די ערגסטע נעמען. האָט מען דאָרט געכאַפּט א מקובל אָדער א נסתר, האָט

מען איהם געזידעלט כאחד מן הרקים. עס איז געקומען אזוי ווייט, אז ווען מען האָט אימיצען גערופען „סלוצקער", האָט עס געמיינט ווי צו זאָגען, אז יענער איז א געשוואָרענער און פארביסענער געגנער פון די דערמאָנטע צוויי בעלי שם און זייערע נאָכפאָלגער.

די מקובלים און די נסתרים האָבען זיך גאָר וויינינ־וואָס גערעכענט מיט דער שנאה און דער התנהגות אין סלוצק. זיי פלעגען גראד אָפט קומען אין שטאָט כדי מתקן צו זיין דאָס, וואָס די סלוצקער קנאים האָבען קאַליע געמאכט. זיי האָבען אָבער דאָרט גאנץ וויינינ געקענט אויפטאָן. אזוי פאר'סמ'ט זיינען דאָרט געווען די מוחות מיט שנאה און בטול צו די מקובלים און די נסתרים.

א שינוי האָט זיך אָנגעהויבען מערקען נאָכדעם ווי ר' ברוך האָט זיך באזעצט לעבען סלוצק און האָט אָנגעפאנגען זיין ישיבה. וויסענדיג ווי גרויס עס איז די שנאה מצד די סלוצקער תושבים צו מקובלים און נסתרים, האָט ר' ברוך געמאכט א סוד פון דעם וואָס ער איז אליין א מקובל און האָט פארבינדונגען מיט די נסתרים, די נאָכפאָלגער פון בעל שם פון זאמאשטש.

ער האָט זיך געהיט ניט צו לערנען קיין קבלה מיט די תלמידים פון זיין ישיבה. אנדערש וואָלט ער באלד געשטעלט געוואָרען מחוץ למחנה. ערשט דורך דעם וואָס ער האָט באזייטיגט אלע חששות, אז ער איז אליין א מקובל און האָט צו טאָן מיט נסתרים, האָט ער געקענט צוגרייטען די תלמידים פון זיין ישיבה פאר א נייער עובדא — אָפצושוואכען די השפעה פון די סלוצקער קנאים.

דאָס איז, אייגענטליך געווען דער הויפט צוועק פון זיין קומען אין יענער געגענט. ר' ברוך וויאזנער האָט פשוט, אין די גרעניצען פון סלוצק, אָנגעהויבען צוגרייטען דעם כח וואָס האָט מיט דער צייט געדארפט אונטערמינעווען דאָס וואָס סלוצק האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט — התנגדות געגען די מקובלים און נסתרים.

עס איז געווען א שווערע עובדא אָבער ער האָט זיין עובדא דערפילט און אויף אזא אופן געטאָן אין דער אָפען — כאָטש פארשטעלטערהייט — דאָס וואָס די נסתרים האָבען פרובירט טאָן פארבאָרגענערהייט. ווארום אפילו די מקובלים און נסתרים האָט ר' ברוך אויסגעהאלטען אין דעם הכנסת אורחים וואָס ער האָט ספעציעל געבויט פאר אָט די פארבאָרגענע וואנדערער.

עד.

ר' אדם בעל שם

אַ חשובער אורח אין סלוצק. — דער „גאליציאנער" מאַכט אַ רושם. — די „אַפגעגאַרטע" קנאים.

כּאָטש מיט זיין ישיבה האָט ר' ברוך וויאזינער געהאט געשאפען א געגען־כּח פאר די פאנאטישע געגנערם פון די נסתרים און מקובלים אין דער דאמאָלסדיגער סלוצק, איז ער אָבער נאָך ניט געווען זיכער, אויב די מחלקה, וואס האָט דאמאָלט געהאט צוטיילט די אידישע מחנה, וועט זיך אויך ניט אריינרייסען אין זיין אייגען הויז, אויף זיינע קינדער. ר' ברוך האָט געהאט צוויי זיהן, יוסף און אברהם. ביידע זיינען דערצויגען געוואָרען אין זייער פאָטער'ס ישיבה און זיינען אייגענטליך, געגאנגען אין זייער פאָטער'ס פוסטריט.

אָבער עס איז געקומען די צייט זיי חתונה צו מאכען. מען האָט זיי גערעדט שידוכים מיט באלעבאטישע טעכטער אין סלוצק. זיי האָבען נאָך געקענט אריינפאלען צו די קנאים און אזוי ארום אליין ווערען אָנגע־שטעקט מיט התנגדות צו מקובלים און נסתרים. דאָס וואָס ר' ברוך האָט פרובירט אויפבויען מיט אזוי פיל מיה, האָט נאָך געקענט צושטערט ווערען פון זיינע אייגענע קינדער.

ווי אזוי באווארענט מען זיך געגען דעם? ר' ברוך האָט זיך גע־האלטען אן עצה מיט די נכבדים, צווישען זיי די נסתרים וואס פלעגען איהם באזוכען, און עס איז געבליבען אז ער זאָל שיקען זיינע זיהן נאָך לעמבערג, וואו זיי האָבען חתונה געהאט מיט די טעכטער פון גרויסע לומדים און צדיקים אָבער אָרימעלייט. כּדי עס זאָל הייסען אז זיינע זיהן זיצען אויף קעסט, האָט ר' ברוך אויסגעהאלטען נישט נאָר זיינע זיהן נאָר אויך די מחותנים.

די ערשטע עטליכע יאָהר נאָך דער חתונה זיינען די זיהן געזעסען און געלערענט. שפּעטער האָבען זיי זיך גענומען צו מסחר און איבער־גענומען די פּאָסעסיע אין ארענדע, פיהרענדיג זיך ווי זייער טאטע. זיי האָבען אויפ'ן גוט אויסגעבויט א בית מדרש און אן הכנסת אורחים. זיי האָבען אויך געגעבען צדקה מיט א ברייטער האנט.

דערווייל זיינען פארגעקומען ענדערונגען אין דער קנאי'שער סלוצק. ויט נעקוקט אויף דער התנגדות צו די נסתרים און מקובלים, האָבען אין די

יאָהרען צווישען תס"ד און תס"ט דאַך אָנגעהויבען אריינקומען אין שטאָט נסתרים און מקובלים און אַלץ אין א גרעסערער צאָל און אַלץ אָפטער. אוודאי איז עס געווען צו פאַרדאנקען ר' ברוך'ן און זיין ישיבה. א סך תלמידים זיינען געוואָרען תושבים אין און ארום סלוצק. זייער השפּעה האָט זיך אָנגעהויבען פיהלען.

דאָס האָט דערמוטיגט די נסתרים און די מקובלים דאָרט צו קומען. זיי האָבען שוין אפילו זיך געפיהלט בכח צו פארמעסטען זיך געגען די קנאים כדי צו שטארקען זייערע אייגענע פּאָזיציעס.

דאָס איז זיי ניט אָנגעקומען לייכט. די התנגדות אין שטאָדט איז געווען אזוי גרויס, אז מען האָט אויף יעדען אורח געקוקט מיט חשד, אז ער איז א נסתר אָדער מקובל. די וואָס מען האָט אָנגענומען פאר נסתרים און מקובלים האָט מען שטארק גע'רודפ'ט. אין א סך פאַלען האָט מען זיי פשוט ארויסגעטריבען פון שטאָט.

די נסתרים פון זייער זייט האָבען אויך ניט געשוויגען. זיי האָבען געגען אַלע רדיפות אריינגעדרונגען אין שטאָט. דאָס האָט געפיהרט צו ביטערע צוזאמענשטויסען. די מחלוקת'ן אין שטאָט האָבען זיך צופלאַקערט.

איינמאָל האָט פּאסירט אזוינס וואָס האָט אויף די בני תורה פון סלוצק און פון דער נאָנטער סביבה איבערגעלאָזט אַן אומפארגעסליכען רושם.

אין אַ געוויסען טאָג האָט זיך אין סלוצק באוויזען אַן אורח וואָס האָט מיט זיין אויסזעהן באלד ארויסגערופען גרויס יראת הכבוד. זיין הדרת פנים איז ממש געווען געטליך. זיין באָרד און פּאות האָבען איהם צוגעגעבען חן און אויסזעהן. זיינע אויגען האָבען אויסגעדריקט שטארקייט און אנטשלאָסענקייט.

זיין גרויסע לומדות האָט מען געקענט זעהן באלד ביים ערשטען שמועס מיט איהם. ער איז געווען אַן אויסערגעוועהנליכער בקי און חריף. ווי דאָס איז געווען דער שטייגער מיט אזוינע בכבוד'יגע אורחים, האָט מען איהם באלד אָפּגעגעבען דעם חדר מיוחד אין קהל־שטיבעל און מען האָט איהם צוגעטיילט גרויס כבוד. מען האָט איהם געהאַט אָנגענומען פאר א גאון וואָס ריכט אָפּ גלות. ווי עס האָט זיך געפיהרט אין אזוינע פאַלען, האָט מען איהם אפילו ניט געפרעגט זיין נאָמען. ער אליין האָט זיין נאָמען ניט אָנגעגעבען.

די ראשי הקהל האָבען צווישען זיך באַשלאָסען אַז מען זאָל פאַר דעם גאונישען אורח צוגרייטען א פּאסיגען קבלת פנים. עס איז באַשטימט

געוואָרען א טאָג ווען דער אורח האָט געזאָלט זאָגען אין דער גרויסער שוהל א פלפול.

כדי די לומדים פון סלוצק זאָלען זיין געהעריג צוגעגרייט פאר די חדושי תורה וואָס מען האָט דערוואַרט צו הערען פון דעם אורח, האָט מען אין פאָראויס מודיע געווען וועגען וואָס פאר א סוגיא דער פלפול וועט זיין. אזוי האָט מען זיך תמיד נוהג געווען אין סלוצק מיט גדולי תורה וואָס זיינען דאָרט געקומען.

אין צווישענצייט האָבען שטאָטישע לומדים געהאַלטען אין קומען אין קהל־שטיבעל מקבל פנים זיין דעם אורח ביחידות, אָדער מען האָט עס געטאָן צו עטליכע מיט אמאָל. פארשטעהט זיך אז מען האָט נאָר גערעדט תורה. א סך זיינען געקומען מיט פארטיגע שאלות. אַנדערע האָבען סתם געוואָלט זיין זיכער אויב זיי האָבען דאָ טאקע צו טאָן מיט אן אמת׳ן למדן.

דער אורח האָט אַלעמען ממש איבערראַשט מיט זיין גרויסער לומדות. עס איז גאָר ניט געווען קיין ווינקעל אין דעם ים התלמוד וואו ער איז ניט געווען באהאוועגט. עס האָט מעהר ביי קיינעם ניט געקענט זיין קיין ספק אז מען האָט צו טאָן מיט א גדול בישראל.

אין דעם טאָג, ווען אָט דער אורח האָט געדאַרפט האַלטען זיין דרשה אין דער גרויסער שוהל, איז אָנגעקומען א ריזיגער עולם. מען איז אין שוהל ממש געשטאַנען קאָפּ אויף קאָפּ. עס זיינען געקומען ניט נאָר די תושבים פון סלוצק, נאָר אויך פון די שטעטלאך און דערפער ארום. אויך ר׳ ברוך וויאזינער און ר׳ מנשה ישראל מיט זיינע קינדער האָבען ניט גע־פעהלט. די תלמידים פון ר׳ ברוך׳ס ישיבה זיינען געבראַכט געוואָרען כדי צו הערען די לומדות פונ׳ם אורח.

ווען דער אורח איז ארויף אויף דער בימה איז אין שוהל געוואָרען שטיל. דער עולם האָט געוואַרט מיט פארכאַפּטע אָטעמס, אז דער אורח זאָל אָנפאַנגען זיין דרשה.

דער אורח האָט אָנגעפאַנגען מיט א סוגיא אין „נגעים". ר׳ ברוך און ר׳ מנשה ישראל, וועלכע זיינען געווען וויט פון דער בימה, האָבען געמוזט זיך שטארק אָנשטרענגען אָנצוקוקען דעם אורח׳ס הדרת פנים און אויפצוכאַפּען זיינע רייד.

ר׳ מנשה ישראל האָט געכאַפּט דעם ערשטען בליק אויפ׳ן אורח און ער איז בלייך געוואָרען. ער האָט זיך צוגעבויגען צו ר׳ ברוך׳ן און האָט אריינגערוימט אין אויער:

— ווייסט איהר ווער ער איז? — האָט ער געזאָגט אַ פּאַרציטער־טער. — דאָס איז דאָך ניט קיין אַנדערער ווי ר׳ אדם בעל שם פון ראַפּשיץ. צו איהם האָט דאָך ר׳ יואל, דער בעל שם פון זאַמאָשטש איבער־געגעבען די הנהלה פון די נסתרים. שוין זעקס־זיבען יאָהר ווי ער איז אונזער מנהיג!

ר׳ ברוך האָט שוין געהאַט געהערט, אַז ר׳ יואל האָט פאַר זיין פּטירה איבערגעגעבען די הנהלה צו איינעם פון זיינע תלמידים מיט׳ן נאָמען ר׳ אדם בעל שם וואָס האָט געשטאַמט פון ראַפּשיץ, גאַליציע. ער האָט אָבער קיינמאָל ר׳ אדם׳ן ניט געהאַט געזעהן. ער האָט ניט געהאַט קיין פאָרשטעלונג פון זיין אויסזעהן.

ר׳ אדם בעל שם, וועמען נאָר די צוויי, ר׳ ברוך און ר׳ מנשה ישראל, האָבען געקענט, האָט זיך אַריינגעלאָזט אין אַ טיפען פּלפּול. ער האָט גערעדט מיט אַ קלאָהרען חתוך הדבור. כאָטש ער האָט גערעדט „גאַליציאַניש" האָבען איהם אָבער די סלוצקער אידען גוט פאַר־שטאַנען. ער האָט אַלעמען באַצויבערט הן מיט׳ן תוכן פון זיין פּלפּול און הן מיט׳ן אופן ווי ער האָט אַלץ מסביר געווען. אַזאַ פּלפּול האָט מען שוין אין דער לומדישער סלוצק לאַנג ניט געהאַט געהערט.

ר׳ אדם בעל שם האָט שוין געהאַט פאַרענדיגט זיין פּלפּול, אָבער דער עולם איז געשטאַנען פאַרגאַפט. איצט האָט מען דעם גאונישען אורח געוויזען נאָך אַ גרעסערען יראת הכבוד. מען האָט איהם ממש אויף די הענט אַריינגעטראָגען אין קהל־שטיבעל אין זיין חדר אריין.

אַלע זיינען איצט געווען שטאַרק נייגעריג צו וויסען ווער ער איז, אָבער קיינער האָט ניט געוואַגט צו פרעגען זיין נאָמען. אַז ער איז ניט קיין נסתר אָדער מקובל, האָט מען אָנגענומען אויפ׳ן סמך פון דעם וואָס נסתרים און מקובלים האָבען געוועהנליך באַהאַלטען זייער לומדות און האָ־בען זיך פאַר קיינעם ניט געוואָלט אַנטפּלעקען.

די פּני פון שטאָט האָבען איצט איינגעאָרדענט אַ גרויסאַרטיגע סעודה לכבוד דעם אורח. די סעודה איז געפּראַוועט געוואָרען טאַקע אין קהל־שטיבעל. צו אַלעמענס איבעררּאַשונג האָט דער אורח מודיע געווען אַז יענעם טאָג ווען די סעודה איז געווען איינגעאָרדענט איז ביי איהם אַ תענית. נאָך מעריב, האָט ער פון זיין קלומיק אַרויסגענומען אַ שטיקעל פאַרטריקענט ברויט, איינגעטונקט עס אין זאַלץ און מיט דעם האָט ער אָפּגעפאַסט פאַרטרינקענדיג דערנאָך מיט וואַסער. דערביי האָט ער געלאָזט וויסען, אַז ער איז זיך נוהג פון קיינעם גאָר ניט נהנה צו זיין.

אין מיטען דער נאכט האָט דער אורח געפּראַוועט חצות. ער האָט פאַרנאָסען א סך טרערען און האָט געהאַלטען אין זאָגען תפילות ביז א שפּראַץ אויף טאָג. דאַן איז ער אַוועק אין בית מדרש דאַווענען „ותיקין". נאָכ'ן דאַווענען האָט ער זיך פאַרשלאָסען אין זיין חדר און געלערענט ביחידות ביז האַלבען טאָג.

צי דאָס איז געווען דערפאַר, וואָס פון אָט דער הנהגה, האָט עמי־צער אָנגעהויבען חושד צו זיין, אז דער אורח איז ניט קיין געוועהנליכער גאון נאָר א מעגליכער מקובל, צי אימיצער האָט געהאַט אויפגעכאַפּט וואָס ר' מנשה ישראל האָט אַריינגערוימט ר' ברוך'ן אין אויער, איבער סלוצק איז באַלד פאַרשפּרייט געוואָרען, אז דער אורח איז איינער פון די מקובלים און נסתרים און תלמיד פונ'ם בעל שם פון זאמאשטש.

דאָס האָט אַרויסגערופען א שטורעם אין שטאָט. ווי אזוי האָבען די קנאים פון סלוצק זיך געקענט אזוי טועה זיין און אָפּגעבען אָט דעם מקובל און נסתר אזוי פיל כבוד? עס איז גאָר ניט געווען זייער דרך.

דאָס וואָס ר' אדם בעל שם האָט זיי אזוי איבערראַשט מיט זיין לומדות, האָט פאַר זיי קיין באַטרעף ניט געזאָלט האָבען. מען האָט דעם אורח ניט געטאָרט פאַרגעבען פאַר דעם וואָס ער זאָל האָבען געווען א מקובל און נסתר.

איז געוואָרען א געשריי איבער'ן שטאָדט, אז מען זאָל דעם אורח מחרים זיין, איהם אַרויסטרייבען פון קהל־שטיבעל און איהם מבזה זיין ברבים. מען האָט דעם אורח ניט געטאָרט פאַרשווייגען פאַר דעם „נבלה" וואָס ער איז באַגאַנגען אין „אָפּנאַרען" די לומדישע קנאי'שע סלוצק!

א סך פון די גאָר גרויסע לומדים אין שטאָט, וואָס זיינען אויך געווען פאַררופען ווי צדיקים, האָבען צו זיי מסכים געווען. דער אורח האָט גערדאַרפט קריגען זיין פּסק.

עס זיינען אָבער אין סלוצק אויך געווען אַנדערע, מעהר געלאַסענע און מעהר איבערלייגטע מענשען, וואָס האָבען געזאָגט, אז דער אורח האָט געוויזען אזוינע גאונות, אז עס איז פּשוט זיין גלייכען ניטאָ אין דער לומדישע וועלט, היינט ווי קען מען עס האָבען די העזה איהם שלעכטס צו טאָן און באַזונדערס איהם מבזה צו זיין?

יענע האָבען גע'טענה'ט, אז דער אורח איז א גאון איז דאָך זיכער. אויב ער איז א נסתר און א מקובל דאָס איז אין ספק. איז עס א פּאַל פון ברי ושמא ווען ברי איז עדיף.

זיינען אין שטאָט די מחנות געוואָרען צעטיילט, איין מחנה האָט געפיהרט א שטרייט מיט דער צווייטער.

עה.

סלוצקער היץ־קעפ

די היץ־קעפ זיינען גרייט מקיים־פסק זיין אויף דעם אורח. — ר' אדם בעל שם דערציילט וועגן זיך. — סלוצקער פעסטונג וואקלט זיך.

די קנאים אין סלוצק זיינען געווען צו גרויס אין צאהל, אז זיי זאלען זיך וועלען צוהערען צו די, וואס האבען גע'עצה'ט, אז מ'זאל דעם גאונ'־שען אורח, דעם פארשטעלטען ר' אדם בעל שם פון ראפשיץ, באהאנדלען מיט'ן געהעריגען דרך ארץ. די קנאים, אין וועמען ס'האט געברענט די שנאה צו די מקובלים און נסתרים, האבען געליארמעט, אז דער אורח, ווי־באלד ער איז איינער פון די מקובלים און נסתרים, איז אין גדר פון א פושע ישראל, מיט וועמען מ'דארף ניט האבען קיין אייזעהעניש.

סלוצק האט קיינמאל ניט געהאט קיין איינזעהעניש מיט די וועמען מען האט אנגענומען פאר מקובלים און נסתרים. האט אט דער אורח, ניט געקוקט אויף זיין גאונות, אויך ניט פארדינט קיין בעסערע מערכה.

האבען די קנאים זיך געשטארקט און האבען צו זיך אינגאנצען ניט געוואלט לאזען ריידען. קיינער האט מער אויף זיי קיין השפעה ניט געהאט. זיי זיינען געווען גרייט אויף דאס ערגסטע.

ארום קהל־שטיבעל, וואו דער אורח האט זיך אויפגעהאלטען, האט זיך פארקליבען א געזעמעל. עס איז געווארען א טומעל און א געפילדער. היץ־קעפ האבען שוין געשריען בקול רם, אז מען דארף דעם אורח אנלער־נען אויף אן אופן, אז ער זאל עס האבען צו געדענקען. עס האבען זיך געפונען עטליכע עזות פנים'ער, ביטערע יונגען, וואס האבען זיך א לאז געטאן צום טיר פונ'ם אורח'ס חדר, גרייט די טיהר אויפצוברעכען און דעם אורח ארויסשלעפען און איהם פשוט שלאגען כאחד מן הריקים.

ס'איז ניט געווען קיינער, וואס זאל זיי צוריק־האלטען אדער זיין בכח אויף זיי משפיע צו זיין. זיי האבען שוין געהאט די טיר אויפגעריסען. אבער ווען זיי האבען אריינגעקוקט אין חדר אריין זיינען זיי געבליבען אפהענטיג און פארגאפט. דער אורח איז געשטאנען אין טלית און תפילין און געדאווענט מיט גרויס כוונה. ער איז געווען אזוי פאר'דבקה'ט, אז ער האט גארנישט געהערט וואס ס'קומט פאר ארום איהם. ער האט ניט גע־הערט דעם טומעל און ניט געזעהן דעם אויפגעקאכטען און אויפגערעגטען המון.

א פחד איז באפאלען די קנאים. קיינער האט ניט געוואגט לייגען א האנט אויף דעם אורח אין מיטען פון זיין תפילה.

— לאמיר ווארטען ביז ער וועט אפדאווענען, — האבען זיי געמורמלט איינער צום אנדערען, אבער שוין מיט וויינינגער אנטשלאסענקייט.

דעם אורח'ס תפילה האט גענומען עטליכע שעה. ר' אדם בעל שם איז געווען פארטראגען אין אנדערע וועלטען, אין דרויסען האט זיך דערווייל געקאכט און געטומעלט. יונגעלייטלאך און אויך עלטערע היץ־קעפ האבען ניט געזשאלעוועט קיין זידעל־ווערטער פאר'ן אורח. נאר טלית און תפילין האבען איצט געשיצט דעם אורח פון המונ'ס צארן.

ענדלאך האט דער אורח פארענדיגט זיין תפילה. ערשט איצט האט ער זיך אין טלית און תפילין, געזעצט לערנען זיין טעגליכען שיעור, ווי ער האט זיך תמיד נוהג געווען. באלד האט זיך צוטראגען זיין מתיקות'דיגער ניגון מיט וועלכען ער האט געלערנט. ווידער זיינען די קנאים געווען מאכט־לאז. זייער צארען האט אבער נאך אלץ געברענט. ערשט איצט האט זיי פארדראסען, וואס זיי קענען גארניט טאן צו איהם ווי ער האט עס, אין זייער מיינונג „פארדינט".

אבער דא האבען זיך ארויסגערוקט עטליכע פון די סלוצקער גדולי תורה, אליין באוואוסטע קנאים, וואס זיינען אריין צום צדיק אין חדר און, ניט ווארטענדיג ביז ער וועט פארענדיגען לערנען, איהם געפרעגט די דאזיגע שאלה:

איז ער טאקע א מקובל און א חבר פון די נסתרים? זאל ער זאגען דעם אמת.

דער אורח האט ניט געלייקענט. ער האט דרייסט דערקלערט, אז ער געהערט צו די נסתרים און איז א תלמיד פון דעם בעל שם פון זאמאשטש ר' יואל'ן. אז ער איז ר' אדם בעל שם, ר' יואל'ס ממלא־מקום, האט ער ניט געזאגט. ער האט עס מסתמא ניט געהאלטען פאר נויטיג.

דער אורח האט זיך אויפגעהויבען פון זיין ספר און איז מיט די סלוצקער בני תורה ארוים אין דרויסען וואו עס האט געשוויבעלט און געגריבעלט מיט דערצארענטע קנאים, ווארטענדיג נאר אויף א שעת הכושר, זיך א ווארף צו טאן אויף דעם „פושע ישראל".

די יונגעלייטלעך האבען ר' אדם'ן באגעגענט מיט אן אויסגעשריי פון זידלערייען, דער צדיק איז געבליבען רוהיג און אויפגעלייגט.

ער האָט אָנגעהויבען רעדען צום עולם געלאַסען און מיט גרויס פריינטליכקייט. עס האָט זיך אין זיינע רייד אפילו געפילט א טאָן פון רחמנות.

צו ערשט איז דער טומעל געווען צו גרויס, אז מען זאָל איהם קענען הערען. אָבער באַלד האָט זיין קול אַלעמען גובר געווען און מ'האָט פון איהם געהערט די פאָלגענדע ווערטער:

— פון אייער השקפה — האָט ער גערעדט לאַנגזאַם און מיט ישוב הדעת — זייט איהר אוודאי גערעכט. אין אמת'ן קומט אייך א יישר כח פאר דעם, וואָס איהר האלט זיך ביי דעם, וואָס איהר באַטראַכט פאר אמת. איהר זייט אויסגעהאַלטען, ניט אחד בפה ואחד בלב, דאָס איז א הויכע מדרגה. אויך איך, ווען איך בין געווען יונג, בין איך געווען אזוי ווי איהר. דאָס איז געווען דאַמאָלסט ווען איך האָב געלערנט אין דער ישיבה פון דעם גאון ר' שלמה שמואל אין פּאָלאָצק. ר' שלמה שמואל, כידוע, איז געווען א תלמיד מובהק פון ר' שמאי זונדעל, דער זון פון ר' פנחס זעליג, דער גאון פון שפייער, וועלכער האָט געפירט מלחמה געגען דעם בעל שם פון ווערמייזע, ר' אליהו'ן. אויך זיין זוהן ר' שמואל זונדעל און דאן מיין רבי ר' שלמה שמואל, זיינען געווען גרויסע געגענער פון די מקובלים און נסת־רים. האָב איך געהאַלטען מיט מיין רבי'ן און בין געווען א ביטערער שונא פון מקובלים און נסתרים. אָבער געווען אָפּגעהיט ניט צו זינדיגן מיט מיין מויל און ניט ארויסצוברייגגען אויף מיינע ליפּען קיין זידלערייען און שימפּ־ווערטער.

דער אורח האָט זיך אָפּגעשטעלט, קענטיג צו כאַפּען א בליק צו זעהן אויף ווי ווייט זיינע ווערטער האָבען געהאַט א ווירקונג אויף זיינע צוהערער. דער עולם איז געווען פארגאַפט. קיינער האָט נאָך ניט געקענט אויסמאַכען צו וואָס דער אורח צילט און ווי אזוי ער וועט פארענדיגען זיינע רייד.

— אין משך פון יאָהרען, — האָט ער ווייטער גערעדט, — בין איך געקומען צו דער מסקנא, אז סיי מיין רבי און סיי די אנדערע, וואָס האָבען געפירט מלחמה געגען די מקובלים און נסתרים, האָבען זיך טועה געווען. איך בין דאַמאָלט געווען דריי־און־דרייסיג יאָהר אלט. איך בין אוועק לערנען אין דער ישיבה פון ר' יואל'ן דער בעל שם פון זאַמאָשטש. אין אָט דער ישיבה בין איך פארבליבען פופצעהן יאָהר, איך האָב דאָרט געלערנט קבלה. איך בין דאן געוואָרען א חבר פון די נסתרים.

— אָט ווייסט איהר אלץ, וואָס עס איז דאָ צו וויסען וועגען מיר. איר, וואָס זייט דאָ פארזאַמעלט, זייט מערסטענס יונגעלייט. עס איז נאָך צו פרי פאר אייך צו האָבען א געהעריגע מיינונג וועגען אזא ענין, דער טאָג וועט אָבער קומען ווען איהר וועט ווערען קליגער און אויסגעפינען דעם אמת.

וואָס איז נוגע מיר אליין — האָט ער פארענדיגט — זיינען אייערע היינטיגע זידעל־ווערטער מיר טייערער ווי דער כבוד וואָס איר האָט מיר צוגעטיילט נעכטען.

די דאָזיגע רייד האָבען געמאכט א גרויסען רושם אויף די צוהערער, קיינער האָט שוין ניט געוואגט עפענען א מויל געגען אים. א טויטע שטיל־קייט האָט געהערשט.

דער אורח איז צוריק אריין אין זיין חדר. אין א שעה ארום איז ער שוין געווען מיט זיין שטעקען אין האנט און מיט זיין פעקעל אויף דער פלייצע, גרייט צו פארלאָזען סלוצק.

די עלטערע לומדים פון שטאָט, וועלכע האָבען געפילט, אז ס'איז באגאנגען געוואָרען אן אומרעכט געגען אים, האָבען דעם אורח אָנגעהויבען בעטען, אז ער זאָל נאָך פארבלייבען אין שטאָט. ער האָט זיך אָבער ניט געלאָזט ריידן. ער האָט פארלאָזען סלוצק און מיט אים זיינען פון שטאָט אויך אוועק ארום 20 אנדערע אידען.

ערשט דאמאָלט האָט מען אויסגעפונען, אז אָט די מענשען זיינען אלע נסתרים, וואָס האָבען די גאנצע צייט אָנגעפירט מיט זייער ארבייט אין געהיים אין און ארום סלוצק דאָרט צו פארפלאנצען דעם לימוד פון קבלה און די הנהגה פון די נסתרים.

דאָס זיינען געווען די נסתרים, וואָס האָבען געהאט צוגעגרייט דעם וועג פאר דעם אורח, ר' אדם בעל שם. זיי זיינען אויך געווען די וואָס האָ־בען געלאָזט וויסען, אז אָט דער אורח, וועלכער האָט אליין ניט געוואָלט אָנגעבען זיין נאָמען, איז געווען ניט קיין אַנדערער ווי ר' אדם בעל־שם פון ראפשיץ. ער איז געווען ניט סתם א נסתר נאָר דער סאמע מנהיג פון די נסתרים, דער ממלא מקום פון דעם בעל שם פון זאמאָשטש און דער וואָס האָט נאכהער איבערגעגעבען די הנהגה צו ר' ישראל בעל שם טוב, דער גרינדער פון חסידות. אָט־די געשעהעניש האָט אין סלוצק געמאכט אן איבער־קערעניש. קיינמאָל זיינען די דאָרטיגע קנאים נאָך נישט געהאט געקומען אזוי פנים אל פנים מיט א נסתר ווי ר' אדם בעל שם. די גאנצע באגעגעניש מיט איהם איז געווען אזוי איינדרוקספול.

א סך האָבען איצט אָנגעהויבען ווערען ווייכער צו די מקובלים און נסתרים, האָבען זיי דאָך געהאט פאר זיך איינעם, וועלכער האָט זיי ממש איבערגעוועלטיגט מיט זיין גאונות און צדקות. זיי האָבען אויך געהאט גע־הערט פון ר' אדם'ן אליין, אז ער איז אין זיין יוגענד געווען א מתנגד פון די מקובלים און נסתרים. ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, אז ער איז געווען אומגערעכט. די סלוצקער קנאים האָבען געהאט וואָס נאָכצודענקען.

לכל הפחות האָבען זיי געדאַרפט אריינקוקען טיפער אין דעם ענין און ניט זיין סתם בלינד אין דעם. פון דער צווייטער זייט זיינען אנדערע געוואָרען נאָך מעהר פארביטערט נעגען די מקובלים און נסתרים. זיי האָבען זיך איצט געפילט ווי „אָפּגעגנאַרטע" אָדער גאָר „אָפּגעשמיסענע".

אין סלוצק נאָך אַלץ געבליבען א פעסטונג פון התנגדות אָבער שוין ניט אַזוי שטאַרק ווי פריער. ר' אדם בעל שם האָט מיט זיין באַזוך אין שטאָט די דאָזיגע פעסטונג איינגעבראָכען אויב ניט איינגענומען.

אויף דער סביבה איז דער רושם פון ר' אדם בעל שם'ס באַזוך געווען נאָך גרעסער. דאָרט האָבען זיך געפונען, ווי מיר ווייסען שוין א סך געוועזענע תלמידים פון ר' ברוך וויאזינער'ס ישיבה, און אויב זיי זיינען ניט דערצויגען געוואָרען צו זיין מקובלים און נסתרים, ווייל ר' ברוך האָט ניט געוואָלט, אז מ'זאָל זיך כאַפּען, אז ער אַליין געהערט צו די מקובלים און נסתרים, זיינען זיי אָבער געווען גרייט צו פארנעמען די דאָזיגע לעהרע און אַזוי ארום פריער, שפּעטער ווערען נאָכפאָלגער פון ר' אדם בעל שם. אויף אַזא אופן האָט ר' ברוך וויאזינער אוים געפירט א גאָר וויכטיגע שליחות — די שליחות פון צוגרייטען סלוצק אין די סביבה פאר די מקובלים און נסתרים און דאַן פאר דעם קומענדיגען דרך החסידות פון ר' ישראל בעל שם טוב.

ע.

דער געהיימניספולער עילוי

ר' ברוך וויאזנער פארטיילט זיין פארמעגן. — אַן אומבאַקאַנטער ראש־ישיבה. — קבלה מיט פארזיכטיקייט.

אז ר' ברוך וויאזינער איז געוואָרען זעכציג יאָהר אַלט, — אין יאָהר תע"ח — האָט ער באַשלאָסען אויפצוגעבען זיינע געשעפטען און זיך גאָר אָפּגעבען מיט תורה און עבודה. האָט ער ארונטערגעבראַכט זיינע צוויי זיהן, ר' יוסף און ר' אברהם, פון לעמבערג און צוזאַמען מיט זיין פלונית'טע, האָט ער מיט זיי געמאַכט א חשבון פון זיין פארמעגען.

זיין פרוי, וועלכע איז געווען, ווי מיר ווייסען, די טאָכטער פון א נסתר אין סמילע, האָט ער באַטראַכט ווי די, וואָס האָט איהם געבראַכט הצלחה אין לעבען. ער האָט דערפאַר מיט איהר זיך תמיד גע'עצה'ט אין ענינים פון מסחר און בכלל גאָרנישט געטאָן אָהן איהר וויסען און אָהן איהר הסכמה. ער האָט זי אויך געהאַלטען פאר א פולבארעכטיגטע שותפ'טע אין זיין פארמעגען.

אויסגערעכענט וויפיל זיין פארמעגן באטרעפט אין מזומנים און אין גיטער, האט ר' ברוך, קודם, ארונטערגענומען א פינפטעל פאר צדקה. דאס איבעריגע — 4 חלקים — האט ער צוטיילט אין פינף גלייכע חלקים, א חלק, יעדען — די צוויי זיהן דעם ווייב און זיך — און דאס פינפטע חלק, ווידער פאר צדקה.

דאס מיינט, אז פאר צדקה האט ר' ברוך געהאט אוועקגעלעגט א גאר גרויסען טייל פון זיין פארמעגן. פארוואנדלענדיג עס אין מזומנים, האט ער א העלפט פון דעם איבערגעגעבען צום מנהיג פון די נסתרים ר' אדם בעל שם, וועלכער איז שוין געווען באוואוסט איבער די אידישע תפוצות, און דאס צווייטע העלפט, האט ער אליין פארטיילט צווישען פארשיידענע מוסדות און אויף פארשידענע צוועקען.

די געשעפטען און גיטער האט ער איבערגעגעבען צו זיינע צוויי זיהן. די הכנסה איז יעהרליך צעטיילט געווארען אין פיר חלקים, נאכדעם ווי א צעהנטעל איז ארונטערגענומען געווארען פאר צדקה.

אין יענער צייט האט זיך אויף ר' ברוך'ס גוט, וואו עס האט זיך געפונען די ישיבה און איז געווען גוט באזעצט מיט אידען, באוויזען א יונגערמאן פון א יאהר דרייסיג. קיינער האט ניט געוואוסט פון וואנען ער איז געקומען און ווער ער איז געווען. ער האט זיך געהאלטען אפגעזונדערט פון אלעמען און קיינעם ניט אנגעגעבען זיין נאמען. ער האט אנגעהויבען אריינקומען אין דער ישיבה, זיך צוגעהערט צו די שיעורים, וואס די ראשי ישיבה האבען געזאגט און דאן, ווען די תלמידים האבען איבערגע'חזר'ט די שיעורים, אפט מיט זיי מפלפל געווען ווי ער וואלט זיי געוואלט ארויס-העלפען.

האט מען באלד געקענט זעהן, אז דער יונגערמאן איז א גרויסער למדן. ר' ברוך און אויך דער מנהל פון דער ישיבה, ר' מנשה ישראל, האבען זיך פאראינטערעסירט אין דעם דאזיגען יונגערמאן. זיי האבען פרובירט פון איהם אויסגעפינען וועגען זיין אפשטאם אבער האבען גאר נישט געקענט דערגעהן. זיינע ליפען זיינען געווען פארזיגעלט בנוגע זיך אליין.

ר' ברוך האט זיך שוין געהאט איבערצייגט, אז דער יונגערמאן איז א גדול בתורה. ער האט געוואלט אז ער זאל זאגען א שיעור אין דער ישיבה.

— זאגט מיך אבער ווער איהר זייט? — האט ער זיך ביי איהם געבעטען.

— אויב איהר ווילט אז איך זאָל זיך דאָ אָפּשטעלען און זאָגען א שיעור, מוזט איהר מיר צוזאָגען, אז איהר וועט מיר ניט פרעגען, און אויך ניט פּרובירען אויסגעפינען ווער איך בין און פון וואנען איך קום. דאָס גאַנצע וואָס איך קען אייך דערציילען, אז מיין נאָמען איז אהרן יעקב ב"ר יוסף, — איז געווען יענעמ'ס ענטפער. ר' ברוך האָט וועגען דעם זיך דורכגערעדט מיט ר' מנשה ישראל'ן.

— עס קען זיין, אז ער איז גאָר אהער געשיקט געוואָרען פון די מתנגדים, אויסגעפינען געגויערס וועגען אונזער ישיבה און וועגען אונזערע פארבינדונגען מיט די מקובלים און נסתרים — האָט ר' מנשה ישראל ארויסגעזאָגט זיין פארדאכט.

אין ר' ברוך'ס ישיבה האָט מען טאקע ניט געלערענט קיין קבלה. מען האָט דאָרט בכלל גאָר ניט געטאָן וואָס זאָל משפּיע זיין אויף די תלמי־דים לטובת די נסתרים און די מקובלים. מען האָט בלויז פון צייט צו צייט דאָרט דערצעהלט מעשיות וועגען נסתרים און מקובלים. די האַלטונג צו נסתרים און מקובלים מצד די ראשי ישיבה איז געווען א פריינדליכע. דאָס אליין איז געווען אין היפּוך צו דעם וואָס די מתנגדים פלעגען טאָן. עס איז אָבער געווען קלאָהר, אז אין ר' ברוך'ס ישיבה גרייט מען צו די תלמי־דים פאר א נייעם דרך אין עבודת הבורא — א דרך וואָס איז נוטה צו דעם דרך פון די נסתרים און מקובלים.

אָבער נישט קוקענדיג אויף וואָס ר' מנשה ישראל האָט אָפען זיך ארויסגעזאָגט געגען דעם געהיימניספולען יונגערמאַן, האָט ר' ברוך אזוי שטארק געהאלטען פון זיין לומדות, אז ער האָט דאָך באשלאָסען איהם אָנצושטעלען פאר א ראש ישיבה. ר' ברוך האָט געחשבונ'ט, אז ווער דער יונגערמאַן זאָל ניט זיין, דאַרף ער איהם ניט אוועקלאָזען. אפשר האָט ר' ברוך געמיינט, אז מיט דעם וואָס ער וועט דעם עילוי'שען יונגערמאַן מקרב זיין, וועט ער איהם אריבערציהען אויף זיין זייט, אפילו ווען ער זאָל האָבען געווען א שליח פון די מתנגדים. בדרך כלל, האָט ר' ברוך געהאלטען, אז אין משך פון דער צייט, וועט ער פון איהם ארויסקריגען וועגען זיין אָפּ־שטאַם.

איז דער יונגערמאַן באשטימט געוואָרען צו זאָגען א שיעור פאר די סאַמע בעסטע תלמידים, ווייל וועגען זיין לומדות האָט מעהר קיין ספק ניט געקענט זיין. ער איז געווען ראוי דערצו.

דריי מאָל א וואָך האָט דער יונגערמאַן געזאָגט א שיעור, וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט הגיון און עמקות. די תלמידים, און טאקע ר' ברוך אליין, וואָס האָבען בטבע פיינט געהאט פּלפּול, פלעגען אריין אין התפּעלות

פון זיינע שיעורים. ר' ברוך איז אָבער דאָך געווען אנטוישט, ווייל דריי חדשים זיינען שוין געווען אוועק און ער האָט נאָך גאָר נישט געהאט אויס־געפונען וועגען יונגען ראש ישיבה.

ר' מנשה ישראל און זיינע זיהן האָבען כסדר געהאלטען אן אויג אויפ'ן ראש ישיבה. זיי האָבען געוואָלט דערגעהען צי עס איז טאקע ניטאָ קיין גרונט פאר זייער חשד, אז ער איז אהער געשיקט געוואָרען ווי א שליח פון די מתנגדים. זיי פלעגען זיך צוהערען צו יעדעם וואָרט וואָס ער האָט ארויסגעזאָגט סיי אין לערנען און סיי אין שמועסען. זיי האָבען אָבער גאָר ניט געקענט אויסגעפינען.

פאר ר' ברוך'ן איז עס געווען א שטיקעל נחמה. עס האָט געוויזען, אז ער, ר' ברוך, איז נישט געווען אומגערעכט מיט דעם וואָס ער האָט דעם יונגען עלוי פארהאלטען אין דער ישיבה. און עס איז נישט געווען קיין גרונט איהם צו האלטען אונטער חשד.

ר' ברוך'ן איז אָבער שוין געגאנגען אין נצחון, אז ער זאָל דאָך זיך דערגרונטעווען ווער ער איז. ווי האָט זיך עס געשיקט, אז ר' ברוך, וואָס איז געווען פארבונדען מיט די נסתרים פון יענער צייט, זאָל ביי זיך האָבען אזא „נסתר" וועגען וועלכען ער קען גאָר ניט אויסגעפינען. עס האָט ר' ברוך'ן אויך געלאָקט דער געדאנק, וואָס ער האָט נאָך אפילו ניט געוואוסט וועגען סאמע מהות פון יונגערמאַן. ער האָט געוואוסט גענוי אז ער איז א גרויסער למדן, אָבער האָט גאָר ניט געוואוסט וועגען זיין דרך אין עבודת הבורא און די שיטה אין אידישקייט וואָס ער פאָלגט נאָך.

איז ר' ברוך געפאלען אויף א המצאה. ער האָט אויסגעדריקט א פארלאנג, אז דער יונגער ראש ישיבה זאָל קובע זיין א צייט אזביידע זאָלען לערנען צוזאמען רמב"ם. ר' ברוך האָט זיך משער געווען, אז נאָכדעם ווי ער וועט מיט'ן יונגערמאן זיין נאָהענט, לערנען צוזאמען, וועט ער פון איהם דערגעהן ווער ער איז און וואָס ער שטעלט מיט זיך פאָר.

דריי וואָכען זיינען אוועק זינט זיי האָבען אָנגעהויבען לערנען רמב"ם צוזאמען. ר' ברוך פון זיין זייט, האָט דעם יונגען ראש ישיבה שטארק מקרב געווען. אָבער אלץ וואָס ער האָט פאר דער צייט אויסגעפונען איז געווען, אז ער, דער יונגערמאַן, איז בקי אין חקירה און מוסר ספרים און אז אלץ איז ביי איהם מיט א סדר.

ער איז געווען קלאָהר אין די שיטות פון רמב"ן און דעם בחיי, פון רמב"ם און דעם רלב"ג. פון דעם, וואָס ר' ברוך האָט פון איהם ארויסגע־קראָגען, האָט ער געוואוסט, אז ער האָט געהאט א סך צו זאָגען וועגען די

שיטות פון די אויבענדערמאָנטע גדולים. בעת דער רמב״ן און דער בחיי זיינען געווען מקובלים, האָט זיך דער רמב״ם ניט אָפּגעגעבען מיט קיין קבלה. דער יונגער ראש ישיבה האָט אָבער געקענט באווייזען אז אויך אין דעם ענין קבלה איז דער רמב״ם ניט געווען פרעמד.

דאָס האָט ר׳ ברוך׳ן שוין אינגאנצען צעטומעלט. ער האָט נישט געקענט זאָגען באשטימט מיט וועלכער שיטה דער יונגער ראש ישיבה האלט און צו וועלכער פון זיי ער איז מעהר נוטה. איין זאך האָט ער יאָ ארויס־באַקומען, אז ניט נאָר איז ער נישט פרעמד אין קבלה נאָר אויך, אז ער איז נוטה צו אָט דער דאָזיגער געהיימער לעהרע.

דאָס האָט ר׳ ברוך׳ן דערפרעהט. אויב אזוי האָט ער דאָך נישט געקענט זיין קיין שליח פון די וואָס זיינען געגען קבלה. קיין פאַרזיכערונג איז עס אָבער ווייט ניט געווען. עס איז נאָך אלץ נישט געווען באשטימט אויב דער יונגערמאַן איז אליין דורכגעדרונגען מיט דער לעהרע פון קבלה באזונדער ווי דאָס איז אויפגעפאסט געוואָרען פון די נסתרים און מקובלים פון זייער צייט — די נאָכפאָלגער פון ר׳ אדם בעל שם.

א לענגערע צייט איז אוועק און ר׳ ברוך האָט זיך נאָך אלץ ניט געהאט דערגרונטעוועט אין דעם יונגערמאַן. ער האָט ארויסגערופען ר׳ ברוך׳ס באוואונדערונג מיט זיינע גרויסע ידיעות אָבער ער האָט דאָך נישט געקענט ארויסבאַקומען וואָס ער אליין שטעלט מיט זיך פאָר. האָט ר׳ ברוך איהם געשטעלט די פראגע, איינמאָל פאר אלעמאָל, וואָס האלט ער וועגן קבלה?

אויף דער דאָזיגער פראגע האָט ער געגעבען אַ קלאָהרע תשובה: ניט נאָר האָט ער געהאלטען פון קבלה נאָר האָט טאַקע אויך געקענט קבלה. ער האָט געקענט ריידען ברייט און טיף וועגען אזוינע קבלה ספרים ווי „עבודת הקודש״, „דרך אמונה״, „תולעת יעקב״ און „פרדס רמונים״ פון ר׳ משה קורדיבירו. ער האָט אויך געוואוסט גענוי וועגען די כתבים פון דעם אר״י הקדוש. און האָט דערביי ערקלערט דעם חילוק פון די אויבענדערמאָנטע קבלה ספרים ביז די כתבים פון אר״י הקדוש, אַז די אויבענדערמאָנטע ספרים איז אין אַ געוויסער מאָס ערקלערען זיי די ענינים וואָס קענען ערקלערט ווערען. אנדערש אָבער די כתבים פון אר״י הקדוש, אין וועלכע עס ווערען איבערגעגעבען הויכע און טיפע ענינים, אָבער אָהן קיינע ערקלערונגען.

ער האָט ממשיך געווען, אַז דעריבער איז גרינגער אַ טעות צו האָבען אין די כתבי האריז״ל ווי אין די אַנדערע ספרים.

דערביי האָט ער אָבער באמערקט, אז מען קען וועגן אָט די כתבים ניט ריידען מיט קלאָרקייט און באשטימטקייט דערפאר וואָס זיי זיינען פון עמיצען איבערגעשריבען געוואָרען. ער האָט אויך ארויסגעזאָגט דעם געדאנק, אז קבלה מוז מען לערנען פאָרזיכטיג און מיט א געהעריגען „ביאור", ווייל דער קלענסטער טעות אין אויסטייטשען א געוויסען געדאנק קען גורם זיין גרוים שאָדען.

דער יונגער ראש ישיבה האָט דערביי זיך סומך געווען אויף דעם וואָס די גמרא דערצעהלט אין סוטה (דף כ' עמוד א'), אז ווען ר' מאיר איז געקומען צו ר' ישמעאל'ן, האָט איהם יענער געפרעגט וואָס עס איז זיין מלאכה, האָט ער געענטפערט אז ער איז א „לבלר" (איינער וואָס שרייבט איבער תורה, נביאים און כתובים) האָט אויף דעם ר' ישמעאל באמערקט:

— מיין קינד, זיי פאָרזיכטיג, ווייל דיין מלאכה איז א הייליגע. אויב דו וועסט אויסלאָזען איין אות אָדער צושטעלען אן אות, וועסטו חרוב מאכען די גאנצע וועלט.

דער ראש ישיבה האָט מיט דעם געוואָלט ארויסברייגגען דעם געדאנק, אז וואָס איז נוגע די כתבים פון אר"י הקדוש, קען מען דאָרט מאכען גרויסע און שעדליכע טעות'ן אויב מען לערענט ניט די דאָזיגע חכמה מיט'ן געהעריגען וויסען און מיט'ן געהעריגען צוגאנג.

— אָט דערפאר — האָט ער אויסגעפיהרט — האָט ער מורא צו־צוטרעטען צו דער לעהרע פון אר"י, ווייל זיין שיטה אין קבלה איז ניט גענוי פארשריבען און עס איז מעגליך אז עס איז איבערגעשריבען געוואָרען מיט טעותים.

עז.

איך וואָס האָט פיינט דרשנים

דער אומבאַקאַנטער נעמט זיך דערציילן וועגן זיך. — דער בעל צדקה פון שווינציאַן. — פאַרוואָס ער האָט פיינט דרשנים.

ר' ברוך וויאזינער איז געקומען צו דער מסקנא, אז דער געהיימנים־פולער יונגער ראש ישיבה, מיט וועמען ער האָט געלערנט א שיעור ביחי־דות, איז ניט קיין געגנער פון קבלה. ער האָט טאקע געהאט א גאנץ קליינע ידיעה וועגן דער קבלה־שיטה פונ'ם אר"י, אויף וועלכער דער שפעטער־דיגער דרך פון חסידות איז געבויט געוואָרען. דאָס איז אָבער געווען נאָר

דערפאַר, ווי דער יונגער עילוי האָט עס מסביר געווען, וואָס כדי צו דער־גרונטעווען זיך צו דעם אר״י׳ם שיטה, מוז מען זיין געהעריג צוגעגרייט און ער האָט זיך נאָך ניט געהאַלטען צו זיין געהעריג צוגעגרייט פאַר דעם.

פון דער צווייטער זייט איז ער געווען גוט באַ׳הבנ׳ט אין די שיטות פון די מקובלים פאַר׳ן אר״י, באַזונדער יענע מקובלים וואָס האָבען געהאַט פירושים אויף זיך און וועמענס שיטות זיינען געווען געגוי באַשטימט. דאָס האָט ר׳ ברוך׳ן שטאַרק הנאה געטאָן. ער האָט דאָ ניט געהאַט צו טאָן מיט קיין מתנגד פון קבלה.

ר׳ ברוך האָט דערפאַר ביי זיך אָפּגעמאַכט, אז ער וועט מיט׳ן יונ־גערמאַן פאַרפירען א שמועס וועגען נסתרים, אָט די וואָס האָבען נאָכגע־פאָלגט און דורכגעפירט די שליחות׳ן פריער פון ר׳ יואל׳ן דעם בעל שם פון זאַמאָשטש און נאָך זיין פטירה פון ר׳ אדם בעל שם פון ראָפּשיץ. עס האָט דאַן געזאָלט קלאָר ווערען, צי ער האַלט מיט די נסתרים אָדער איז זייערער א מתנגד.

ר׳ ברוך האָט שוין ביי זיך געהאַט באַשלאָסען, אז אויב נויטיג וועט ער מיט׳ן יונגערמאַן אריינקנעלען און אים אויפקלערען וואָס די נסתרים שטעלען מיט זיך פאָר און וואָס עס איז זייער עובדא אין לעבען. ער האָט אים געוואָלט מקרב זיין און אים צוזאַמענברענגען מיט ר׳ אדם בעל שם, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט די נסתרים.

כדי צו זיין זיכער, אז ער מאַכט ניט קיין טעות, האָט ר׳ ברוך וועגען דעם איבערגערעדט מיט׳ן מנהל פון דער ישיבה ר׳ מנשה ישראל. דער מנהל האָט שוין אליין געהאַט א גוטע מיינונג פון דעם יונגען ראש ישיבה. ער האָט זיך איבערגעציינט, אז דער יונגער עילוי איז, א חוץ א גרויסער למדן אויך א גרויסער בעל־מידות. אין ר׳ מנשה ישראל׳ס אויגען איז דער יונגערמאַן געשטאַנען אויף א מדרגה פון שלימות.

האָט ר׳ ברוך לאַנג ניט געוואַרט און געפרעגט דעם יונגען ראש ישיבה, וואָס עס איז זיין דעה וועגען די נסתרים און זייער שיטה וועגען וועלכע די אידישע וועלט איז דאַמאָלט געווען צעטיילט.

דער יונגערמאַן האָט לאַנג ניט געטראַכט און געענטפערט:

— איך האָב דריי יאָהר אָפּגעריכט גלות און אויסגעוואַנדערט א וועלט. פאַר דער צייט האָב איך זיך איבערציינגט, אז די נסתרים טוען א גרויסע אַרבעט וואָס ברענגט גאָר גרויסע נוצען דעם כלל ישראל.

ר׳ ברוך האָט געקליבען נחת. ער האָט אין דעם יונגען ראש ישיבה ניט געזעהן קיין מתנגד. מען האָט אים פאַרדעכטיגט אומזיסט.

דערביי האָט ר' ברוך צום ערשטען מאָל געהערט ווי דער יונגערמאַן רעדט וועגען זיך אַליין. ער האָט אָנגעהויבען ארויסגעבען פּרטים וועגען זיך.

ער האָט, למשל, דערציילט, אז מיט פיר יאָהר צוריק האָט ער באַש־לאָסען איבערצולאָזען זיין ווייב און קינדער אויף פינף יאָהר צייט: דריי יאָהר אָפּצוריכטען גלות, און צוויי יאָהר צו זיצען און לערנען מיט גרויס התמדה. די דריי יאָהר גלות האָט ער שוין געהאַט פארענדיגט איידער ער איז אָנגעקומען אויף ר' ברוך'ס „גוט". ווען ער איז אריין אין ר' ברוך'ס ישיבה און זיך באַקענט מיט די ראשי ישיבה און די תלמידים האָט ער דערפילט, אז דאָרט איז דער ריכטיגער אָרט וואו ער זאָל פארברענגען די צוויי יאָהר און לערנען תורה. אָט דערפאַר האָט ער אַזוי גערן מסכים געווען דאָרט זיך אָפּצושטעלען ווי א ראש ישיבה.

און אַז דער יונגערמאַן האָט שוין אָנגעהויבען דערציילען וועגען זיך, האָט ער אויך דערציילט וועגען זיינע דערפאַרונגען פאַר דער צייט וואָס ער האָט אָפּגעריכט גלות.

אין דעם ערשטען שטעטל וואו ער איז אָנגעקומען, ווען ער האָט אָנגעפאַנגען אָפּריכטען גלות, האָט ער זיך דאָרט באַגעגענט מיט פינף אַנ־דערע, וואָס האָבען אָפּגעריכט גלות. האָבען זיי אַלע געוואַנדערט צוזאַמען. צוויי פון זיי האָבען ארויסגעוויזען זייער לומדות. האָט ער מיט זיי גערעדט תורה. די אַנדערע דריי האָבען מיט גאָרניט זיך געוואָלט ארויסגעבען. זיי האָבען געמאַכט דעם אָנשטעל, אז זיי זיינען פּראָסטע מענשען. וואו זיי זיינען אָנגעקומען האָבען אָט די דריי זיך נאָר געח'בר'ט מיט די פּשוט'ע פאָלקס־מענשען.

שפּעטער האָט ער אויף זיינע וואַנדערונגען באַגעגענט אַנדערע, וואָס האָבען אָפּגעריכט גלות. צווישען זיי זיינען געווען גרויסע גאונים און מקובלים. געווען אַזוינע וואָס האָבען גענומען אויף זיך סגופים. עס זיינען צווישען זיי אויך געווען פּראָסטע מענשען פּשוט'ע עם־הארצים. ער האָט זיך אָנגעהערט א סך מעשיות וועגען נסתרים, אָבער קיין נסתרים גופא האָט ער קיינמאָל ניט באַגעגענט, אָדער זיי האָבען זיך צו אים ניט ארויסגעגעבען.

דער יונגער עילוי האָט ווייטער דערציילט, אַז אין משך פון זיינע וואַנדערונגען איבער שטעט און שטעטלאַך האָט ער זיך נוהג געווען אויפצו־האַלטען אין די קברנים־שטיבלעך. דאָס האָט ער געטאָן מיט א באַשטימטער כוונה. די קברנים־שטיבלאַך האָבען זיך תמיד געפונען אין עק שטאָט, ביי די בית עלמין'ס. זעלטען אַז מען האָט דאָרט געהאַט א מנין. פאַר איינעם וואָס האָט אָפּגעריכט גלות זיינען אָט די קברנים־שטיבלאַך געווען דאָס

בעסטע אָרט זיך אויפצוהאַלטען. מען האָט דאָרט געקענט לערנען וויפיל דאָס הארץ האָט געגלוסט און פון קיינעם ניט „געכאַפּט" ווערען ביים האַנט.

ר׳ ברוך האָט געוואָלט וויסען פאַרוואָס ער האָט אויסגעמידען די הכנסת אורחימ׳ס און די הקדש׳ן, וואָס זיינען פאַראַן אין אידישע שטעט און שטעטלאַך פאַר אורחים.

— אין די הכנסת אורחימ׳ס און די „הקדש׳ן" — האָט דער יונגערמאַן געענטפערט — האָט מען לומדישע אורחים צוגעזעהן אַ סך מער ווי פּראָסטע. איך האָב אָבער ניט געוואָלט, אַז מען זאָל מיט מיר האָבען וועלכע עס איז איינזעעניש ווייל איך בין אַ בן תורה און אַז מען זאָל בכלל אין מיר דערקענען דעם בן תורה.

און אַז דער יונגער ראש ישיבה האָט זיך שוין צורעדט וועגען זיינע דערפאַרונגען אין משך פון אָפּריכטען גלות, האָט ער דערציילט אַזאַ מעשה:

איינמאָל איז ער אָנגעקומען אויף אַ פּאָסעסיע לעבן שווינציאַן — אַ שטעטעל ניט ווייט פון ווילנע. די דאָזיגע פּאָסעסיע איז געהאַלטען געוואָרען אין ארענדע פון אַ באַוואוסטען שווינציאַנער גביר און נכבד מיט׳ן נאָמען ר׳ צדוק יחיאל וועלכער האָט דאָרט געמאַכט זיין היים.

ר׳ צדוק יחיאל האָט אויפן גוט אויפגעבויט אַ בית מדרש און דאָרט אריינגענומען תלמידי חכמים, וואָס זיינען געזעסען על התורה ועל העבודה און זיינען פון אים אויסגעהאַלטען געוואָרען מיט אַלע זייערע הצטרכות׳ן. ר׳ צדוק יחיאל איז אויך געווען אַ גרויסער בעל צדקה און מכניס אורח, אַזוי אַז זיין נאָמען איז געווען לשם ולתהלה אין דער גאַנצער סביבה.

אָבער ווי ליב דער פּאָסעסאָר האָט געהאַט אורחים, אַזוי האָט ער פיינט געהאַט מגידים און מוסר־זאָגער, וואָס פלעגען וואַנדערען איבער שטעט און שטעטלאַך. ווען נאָר אַ בעל־דרשן און מוסר־זאָגער האָט זיך באַוויזען אויף זיין „גוט" און געוואָלט האַלטען אַ דרשה אין בית מדרש, האָט ר׳ צדוק יחיאל איהם געגעבען אַ פיינע נדבה און איהם באַלד משלח געווען. ער האָט יענעם אפילו ניט געלאָזט איבערנעכטיגען אויף דער פּאָסעסיע.

אויף דער פּאָסעסיע האָבען געוואוינט אַ היבש ביסעל אידען. עס האָבען זיך אויך געפונען אידען אין די דערבייאיגע דערפער. אַלע האָבען זיי גראָד געלעכצט צו הערען אַ מגיד און אַ מוסר־זאָגער. זיי פלעגען אָפט צושטיין צו ר׳ צדוק יחיאל׳ן, אַז ער זאָל ניט אַוועקשיקען די דרשנים. פאַרוואָס זאָלען זיי, די פּראָסטע אידען, נישט הערען אַ דבר־תורה, אַ משל און סתם אַ ווערטל פון אַ מגיד!

ר' צדוק יחיאל פלעגט זיך אנברוגז'ן:

— צו וואס דארפט איר די נארישע דרשות פון די מגידים? פלעגט ער פרעגען. — קוקט בעסער אריין אין א גמרא אדער אין א וועלכען עס איז ספר. אויב איר קענט אליין ניט לערנען, זיצען אין בית מדרש לומדישע אידען און זיי וועלען מיט אייך לערנען אלץ וואס איר ווילט, היינט צו וואס אוועק'פטר'ן צייט אויף הערען פוסטע דרשות?

אין אמת'ן האט טאקע ר' צדוק יחיאל געזארגט, אז אויף זיין גוט זאל מען לערנען סיי מיט עלטערע און סיי מיט אינגערע, מיט יעדען איינעם לויט זיינע השגות. אלץ איז געווען אויף זיין חשבון. טאמער האט זיך געפונען אימיצענס א אינגעל וואס האט ארויסגעוויזען כשרונות צום לערנען, האט ער איהם געשיקט אין א ישיבה אויף זיינע הוצאות.

— אז איך בין אנגעקומען אויף ר' צדוק יחיאל'ס פאסעסיע — האט דער יונגער עלוי דערציילט ר' ברוך'ן — און האב געהערט וועגען דער מאדנער, כמעט ניט פארשטענדליכער שנאה זיינער צו דרשנים און מוסר־זאגער, בין איך געווען שטארק פארוואונדערט. אין אמת'ן האט מען מיך אליין חושד געווען, אז איך בין א מגיד און מען האט מיר באלד גענומען אויפן צימבעל. מען האט מיר אנגעבאטען א געהעריגע נדבה מיט'ן פאר־לאנג, אז איך זאל זיך פון דארט גלייך אפטראגען. איך האב אבער פארזי־כערט, אז איך בין ניט קיין מגיד. איך האב נאר געוואלט וויסען פון וואנען עס נעמט זיך, אז אזא בעל צדקה און בעל־מידות, ווי דער פאסעסאר ר' צדוק יחיאל, זאל טראגען אזא שנאה צו דרשנים און מוסר־זאגער!

אויף דעם האט מען מיר געגעבען אזא אויפקלערונג:

ר' צדוק יחיאל איז אין זיינע פריערדיגע יאהרען געווען א גרויסער עם־הארץ. ער האט זיך דערווארבען א גרוים פארמעגען, אבער זיין גייסטי־גער באגאזש איז געבליבען אזוי ארים ווי פריער. ער האט ממש קיין עברי ניט געקענט. ער האט ניט געקענט אונטערשיידען צווישען א „ב" און א „כ" און צווישען א „ד" און „ר". מען קען זיך פון דעם משער זיין ווי אזוי ער האט „אוועקגע'הרג'עט" א דאוונען און אלץ וואס עס איז ארוים פון זיין מויל... עס האט זיך בכלל ביי איהם כסדר פארטשעפעט די צונג... מענשען וואס פלעגען זיך צוהערן פון דער זייט ווי ער דאווענט האבען פשוט זיך געהאלטען ביי די זייטען לאכענדיג. קיין גרויסער זהיר אין מצוות איז ער אויך ניט געווען, פשוט דערפאר וואס ער האט ניט געוואוסט בעסער.

זיין עם הארצות האט זיך אויך גענומען דערפון וואס ער האט תמיד געהאנדעלט מיט פריצים און האט זיך פון זיי אפגעלערנט א סך פון זייערע

מעשים. עס איז געווען דורך זיין האנדעל מיט פריצים וואס עס האט איהם מצליח געווען און ער איז געווארען א גרויסער עושר.

אבער ווי פראסט און ניט אפגעהיט ר' צדוק יחיאל איז געווען אין מצוות, איז ער געווען א גוט-הארציגער מענש. ער האט געהאט א ברייטע האנט. ער האט געגעבן צדקה אויף גאר א גרויסען שטייגער.

זיין ווייב איז געווען אן עקרה. אזוי ווי ער האט שטארק געבענקט נאך קינדער האט ער אויפגעשטעלט א בית יתומים וואס ער האט אליין אויסגעהאלטען.

איינמאל איז קיין שווינציאן אנגעקומען א בעל דרשן פון דעם מין וואס איז געווען גוט באקאנט אין יענער צייט. ר' צדוק יחיאל איז געווען צווישען עולם וואס איז געקומען הערען דעם בעל דרשן.

יענער האט געדרש'נט אויפן שטייגער פון די אנדערע דרשנים. ער האט געשטראפט די בעל עבירה'ניקעס און געמאלען פאר זיי דעם גיהנום מיט אלע זיינע גרוילהאפטיגקייטען. א גרויסע פארציע מוסר האט ער געהאט פאר די עם הארצים. זייער גרעסטע זינד האט געזאלט זיין, ווי דער בעל דרשן האט געזאגט, דאס וואס זיי טוילען ניט צו גענוג כבוד די תלמידי-חכמים. ער האט דערביי געבראכט א מאמר חז"ל צו באווייזען, אז די דאזיגע עם הארצים דערווארט א גאר שווערע שטראף אויפן עולם האמת.

אט די דרשה האט שווער געטראפען דעם פראסטען אבער גוטהא-ציגען ר' צדוק יחיאל'ן. ער האט אנגעהויבען נאכטראכטען וועגען דעם, וואס דער בעל דרשן האט געזאגט. אויב אזוי, איז דאך קיין פעולה ניט וואס ער טוט גוטס! זיין גורל איז שוין סיי ווי א פארזיגעלטער. צוליב זיין עם-הארצות וועט ער זיך סיי ווי מיט גארניט קענען אויסקויפען. אויב אזוי האט ער כאטש, לפחות, געדארפט הנאה האבען פון דער וועלט. יענע וועלט איז דאך אים שוין געווען א פארלארענע.

עח.

דער בעל־שם־טוב ווערט מנהיג

דער אורח וואָס האָט דעם עושר צוריק אַרויפגעפירט אויפן וועג. — ר' ברוך דערגייט ווער דער ראש־ישיבה איז. — ר' ברוך פאָרט צום בעל־שם־טוב.

פון דעם טאָג וואָס ר' צדוק יחיאל האָט געהערט יענע מוסר־דרשה, האָט ער זיך איינגאַנצען געביטען. ער האָט זיך אָוועקגעקערט פון אידישקייט, וואָס ער האָט שטענדיג אָפּגעהיט און האָט אָנגעהויבען לעבען א גוטען טאָג. קומענדיג, צוליב מסחר, שטענדיג אין פאַרבינדונג מיט פריצים און סתם רייכע גוים, האָט ער געהאַט אַלע מעגליכקייטען צו פאַרברייננגען און לעבען א גוטען טאָג אויפ'ן שטייגער פון די פריצים און די אַנדערע רייכע גוים.

אפילו די הנהגה פון זיין הויז איז געוואָרען אַנדערש. מ'האָט דאָרט אָנגעהויבען הולטייעווען אויף גאָר ניט קיין אידישליכען שטייגער. מען האָט דאָרט געפּראַוועט הוליאַנקעס און פאַרבראַכט די צייט אין שכור'ן און אין שפּילען קאָרטען.

ר' צדוק יחיאל האָט זיך איצט נאָר געַ'חבר'ט מיט ליידאַקעס, לצים און סתם „גוטע־ברידער". אין איין פּרט האָט ער זיך ניט געענדערט: ער איז נאָך אַלץ געווען גוטהאַרציג און געטיילט צדקה מיט א ברייטער האַנט.

גראָד האָט זיין עשירות געהאַלטען אין שטייגען, און כאָטש ער האָט מער ניט געהאַלטען פון קיין פרומקייט, האָט ער אָבער נאָך אַלץ געהאַלטען פון גוטסקייט.

וואָלט ער שוין מסתמא אַזוי אויסגעלעבט אַלע זיינע יאָהרען. האָט ער אָבער געטראָגען א באַהאַלטענעם צער אין האַרצען. זיין ווייב האָט איהם ניט געבאָרען קיין קינדער און ר' צדוק יחיאל האָט שטאַרק געגאַרט האָבען קינדער. אויך זיין פלונית'טע האָט געבענקט נאָך קינדער.

— צו וואָס טויג אונז די עשירות? — פלעגט זי זיך אָפט באַקלאָגען, — אַז מיר וועלען עס אפילו ניט האָבען פאַר וועמען איבערצולאָזען?

פּאַסירט אַזאַ מעשה:

קיין שווינציאַן קומט אַן אורח וואָס האָט, דאַכט זיך, גאָרניט געוואָלט, אַז מ'זאָל זיך אויף איהם אומקוקען. מען האָט אָבער נאָר גע־

דארפט רעדען מיט איהם עטליכע ווערטער און מען האט באלד געקענט איינזעהן, אז מען האט דא צו טאן ניט מיט אבי־ווער־עמען, כאטש ער האט בשום אופן ניט געוואלט מאכען פון זיך א וועזען, אדער, אז אימיצער זאל איהם מיט וואס ניט־איז מהנה זיין.

צי דאס איז געוועזן על פי צופאל, צי ער האט טאקע געהאט אן אויג אויף דעם וואויל־יונגערישען אבער גוט־הארציגען ר׳ צדוק יחיאל׳ן, דער אורח האט אויף דעם קינדערלאזען עושר געמאכט א טיפען רושם מיט זיינע רייד און מיט זיין צוגאנג צו פארשידענע ענינים.

אנשטאט אז דער אורח זאל זיך צו ר׳ צדוק יחיאל׳ן, דעם הולטיים־קען גביר, באציהען ווי צו אן עם הארץ אויף וועמען דער אמאליגער בעל־דרשן האט געזאגט, אז ער וועט ניט האבען קיין חלק עולם הבא, האט יענער גאר צו איהם גערעדט ווי ער וואלט געוועזן א מענש מיט הויכע מדרגות, אויב ניט צוליב עפעס אנדערש, איז עס צוליב דעם וואס ער טיילט אויס צדקה מיט א ברייטער האנט.

— צדקה איז א גרויסער ענין, — האט דער אורח מסביר געוועזן ר׳ צדוק יחיאל׳ן, — בכלל איז אידישקייט גיכער אן ענין פון מעשים טובים אידער פון בלויז לערנען תורה: לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, זאגען די חכמים.

דערביי האט דער אורח געננוי מסביר געוועזן ר׳ צדוק יחיאל׳ן דעם געדאנק פון דאזיגען מאמר און אוועקגעלייגט די הנחה, אז דאס וואס א איד דארף האבען, זיינען אמונה אין אויבערשטען און א ריין הארץ. צוליב אמונה, האט דער אורח איהם געגעבען צו פארשטעהן, זיינען אידען אויס־געלייזט געווארען פון מצרים.

די דאזיגע רייד — דער היפוך פון דעם וואס ער האט געהאט גע־הערט פון דעם אמאליגען בעל דרשן, זיינען אריינגעדרונגען טיף אין ר׳ צדוק יחיאל׳ס געדעכעניש. ער האט דעם אורח אנגעהויבען מקרב צו זיין. ער האט איהם באזארגט מיט א דירה און איהם נאר געוואלט האבען לעבען זיך און ממש געשלונגען יעדעס ווארט וואס איז ארויס פון דעם אורח׳ס מויל.

די השפעה וואס דעם אורח׳ס רייד האבען געהאט אויף ר׳ צדוק יחיאל׳ן האט מען גאר איינגיכען געקענט זעהן. דער גביר האט זיך אנגע־הויבען דערווייטערען פון זיינע הולטייסקע גוטע־ברידער און האט זיך צוריק אנגעהויבען פיהרען אידישלעך און כסדר אלץ שטרענגער.

אין משך פון א פאר יאהר, איז ער שוין געווען א גרויסער ירא שמים.

אין א געוויסען טאג האבען ר' צדוק יחיאל און זיין פלונית'טע זיך ארויסגעלאזט אויף א ווייטער נסיעה צו א געוויסען מקובל, אט דער מקובל האט זיי געבענטשט מיט קינדער און די ברכה איז גאר איינגיכען מקוים געווארען. ר' יצחק יחיאל איז געווארען א טאטע.

שפעטער האט מען זיך דערוואוסט, אז דער אורח וואס האט ר' צדוק יחיאל'ן ארויפגעבראכט אויפ'ן דרך הישר, איז געווען איינער פון די וואנדערענדיגע נסתרים. דער אופן, ווי ער האט גערעדט צו ר' צדוק יחיאל'ן און דעם אורח'ס נייער דרך אין אידישקייט האבען געוואונען דעם עושר'ס הארץ און איהם מחזיר למוטב געווען.

ר' צדוק יחיאל פלעגט זאגען, אז דער מגיד מיט זיינע שטראף רייד האט אים פארטריבען פון „בית ה'", און דער צדיק, דער נסתר, מיט זיינע זיסע רייד, האט אים צוריקגעבראכט צום „בית ה'".

— אז איך האב זיך דערוואוסט די דאזיגע געשיכטע — האט דער יונגער געהיימניספולער ראש ישיבה דערצעהלט ר' ברוך וויאזינער, — האב איך געקראגען גרוים דרך ארץ פאר די נסתרים. פון דעמאלט אן האב איך אויף מיינע וואנדערונגען געהאלטען אן אויג אויף זיי. אייניגע פון זיי האב איך טאקע באגעגענט אונטערוועגנס. איך האב זיך תמיד צוגעהערט צו זייערע רייד און זיך צוגעקוקט צו זייער הנהגה. דער עיקר האט מיך אינטערעסירט צו וויסען ווי אזוי זיי האבען מעורר געווען די פשוט'ע פאלקס-מענשען צו היטען די תורה.

פאר ר' ברוך'ן איז דאס וואס דער יונגער ראש ישיבה האט איהם דערצעהלט וועגען די נסתרים נים געווען קיין נייעס. ער האט גוט געוואוסט וואס די נסתרים טוען און ווי אזוי זיי זיינען משפיע אויף דעם פשוט'ען פאלקס-מענשען. וואס ר' ברוך האט פון דעם אלעם ארויסגעדרונגען איז, אז דער יונגער עלוי איז גוט באקאנט מיט'ן דרך פון די נסתרים און אז ער באציהט זיך צו זיי מיט פריינטליכקייט. עס איז אבער געווען קלאר, אז ער איז נאך נים איינגאנצען באקאנט מיט זייערע מעשים און הנהגה.

ר' ברוך האט דערפאר בלויז אויסגעדריקט זיין באדויערען וואס ער, דער ראש ישיבה האט זיך אויף זיינע וואנדערונגען נים באקאנט נעהנטער מיט די נסתרים, אז ער זאל וויסען א סך מעהר וועגען זיי.

איינמאל איז אויף ר' ברוך'ס גוט, לעבען סלוצק אנגעקומען איינער פון די נסתרים וועמען ר' מנשה ישראל האט גוט געקענט. יענער האט

באלד דערקענט דעם יונגען ראש ישיבה, וועלכער איז פאר ר׳ ברוך׳ן און פאר ר׳ מנשה ישראל׳ן געווען אזא רעטעניש.

— ווייסט איהר ווער ער איז? — האט דער נסתר געפרעגט ר׳ מנשה ישראל׳ן, — דאס איז דאך דער גאון ר׳ אהרן יעקב פון פינטשאוו. מען רופט איהם דער פינטשאווער עילוי און ער שטאמט פון גרוים יחוס.

דער נסתר האט דאן דערצעהלט אלץ וואס ער האט געוואוסט וועגען דעם יונגען עלוי, אז ער איז געווען פופצעהן יאהר אלט האט ער שוין גע׳שם׳ט פאר זיין גאונות. צו דריי־און־צוואנציג יאהר האט מען איהם אנגעבאטען דעם כסא הרבנות אין פאלאצק, אויפ׳ן ארט פונ׳ם באוואוסטען גאון ר׳ צבי.

פארשטעהט זיך, אז ר׳ מנשה ישראל האט עס באלד איבערדער־צעהלט צו ר׳ ברוך׳ן, אבערביידע האבען עס געמוזט האלטען ווי א סוד. זיי האבען דעם יונגען גאון ניט געוואלט ווייזען מיט קיין זאך, אז זיי האבען אויסגעפונען זיין סוד. דער אפמאך מיט איהם איז דאך געווען, אז מ׳זאל איהם ניט פרעגען ווער ער איז און קיינער זאל ניט פרובירען זיך נאכפרעגען וועגען איהם. אנדערש האט ער ניט געוואלט בלייבען אין דער ישיבה פאר די צוויי באשטימטע יאהר וואס ער האט געהאט צו בלייבען אין דער פרעמד נאך זיין אפריכטען גלות.

אז די צוויי יאהר זיינען פאראיבער האט ר׳ אהרן יעקב, דער יונגער ראש ישיבה, געלאזט וויסען ר׳ ברוך׳ן, אז די צייט איז געקומען אז ער זאל פארלאזען די ישיבה און זיך צוריקקערען צו זיין משפחה. ר׳ ברוך האט איהם אנגעבאטען א באדייטענדיגען סכום געלד פאר שכר לימוד. ער האט זיך אבער אנטזגאט צו נעמען אפילו א פרוטה.

— אויב אזוי, — האט ר׳ ברוך געהאט אן אנדער אנבאט, — שלאג איך אייך פאר, אז איהר זאלט דא ווערען א שטענדיגער ראש ישיבה. איך וועל אייך באזארגען מיט אלע אייערע הצטרכות׳ן. איך וועל שיקען נאך אייער משפחה און אויף מיינע הוצאות אלעמען אהער ברענגען.

ר׳ אהרן יעקב האט אנגענומען דעם אנבאט צו ווערען ראש ישיבה, אבער די משפחה, האט ער געזאגט, וועט ער אליין ברייגגען. ער האט ניט געוואלט אז דורך שיקען שלוחים זאל מען זיך דערוויסען צופיל וועגען זיין גרויסען יחוס.

עטליכע חדשים זיינען פאראיבער און ר׳ אהרן יעקב האט זיך צוריק־געקערט מיט זיינע בני בית. ר׳ ברוך האט דאן איבערגעגעבען די ישיבה

אין זיינע און אין ר׳ מנשה ישראל׳ס הענט. ר׳ ברוך אליין האט באש־לאסען צו דערפילען זיין אלטען וואונש — צו פאהרען צו ר׳ אדם בעל שם און לערנען ביי איהם תורה און מעשים טובים.

ביי ר׳ יואל׳ן, דעם בעל שם פון זאמאשטש האט ר׳ ברוך געהאט פארבראכט א לענגערע צייט. איצט האט ער אויך געוואלט פארברענגען א לענגערע צייט ביי ר׳ יואל׳ס ממלא מקום, ר׳ אדם׳ן, וועמען ער האט געהאט געזעהן אין סלוצק, אויף ר׳ אדם׳ס באזוך, אבער האט דאמאלט קוים געהאט א שעת הכושר מיט איהם זיך צו באקענען.

ר׳ ברוך האט דאן אויך געהאט באשלאסען איבערצוגעבען ר׳ אדם׳ן א גרויסען טייל פון זיין פארמעגען אויסצוהאלטען די נסתרים. אין צוגאב האט ער אויפ׳ן וועג צו ר׳ אדם׳ן אויך מיטגענומען אן אנדער סכום געלד, כדי אליין צו קענען פארטיילען אויף צדקה.

דריי יאהר איז ר׳ ברוך געווען אוועק פון דעם היים. אין יאהר תפ״ב האט ער זיך צוריקגעקערט. ביי ר׳ אדם בעל שם, וועלכער האט געהאט זיין היים אין ראפשיץ, האט ר׳ ברוך פארבראכט אכט חדשים צייט. ער האט ביים בעל שם געלערנט קבלה און זיך אויך באקאנט מיט די סאמע וויכטיגסטע נסתרים און מקובלים, דעם בעל שם׳ס תלמידים.

ר׳ ברוך האט ר׳ אדם׳ן דערצעהלט וועגען דעם גאונישען ראש ישיבה זיינעם ר׳ אהרן יעקב און איהם איבערגעגעבען דעם טעם פארוואס ער, ר׳ אהרן יעקב, וויל ניט לערנען דעם אר״י׳ס קבלה — ווייל ער האלט, אז אין דער לעהרע פון אר״י זאלען זיך האבען ארייגעכאפט גרייזען ווען דאס איז איבערגעשריבען געווארען.

אויף דעם האט ר׳ אדם בעל שם גארניט געענטפערט. ר׳ ברוך האט אט דעם שטילשווייגען פון בעל שם געהאלטען פאר א פלא.

ווען ר׳ ברוך איז אלט געווארען זיבעציג יאהר איז ער ווידער געפאהרען צו ר׳ אדם בעל שם. דאס מאל האט זיין נסיעה געדויערט נאר א יאהר. דערווייל איז נפטר געווארען ר׳ מנשה ישראל, דער מנהל פון דער ישיבה, און ר׳ ברוך האט זיך פון דעם שטארק מצער געווען. ער האט ר׳ מנשה ישראל׳ן געהאלטן פאר זיין נאהענטסטען פריינט.

אין פינף יאהר ארום האט ר׳ ברוך געקראגען צו וויסען, אז ר׳ אדם בעל שם האט זיך אליין אפגעזאגט אלס מנהיג פון די נסתרים און האט די הנהגה איבערגעגעבען צו ר׳ ישראל בעל שם טוב, וועלכער האט דאמאלט געהאט זיין היים אין טלוסט.

ווי עס איז דאמאלס דערצעהלט געווארן האט ר' אדם בעל שם געהאט געזאגט, אז זיין רבי, אחיה השילוני, האט איהם געלאזט וויסען, אז אין הימעל וויל מען, אז ר' ישראל בעל שם טוב זאל ווערען דער מנהיג הדור.

איצט, אז די הנהגה פון די נסתרים איז איבערגעגאנגען אין נייע הענט, האט ר' ברוך געקראגען חשק צו פארען צום נייעם מנהיג — צו ר' ישראל בעל שם טוב אין טלוסט.

צי דאס איז געווען צוליב זיין הויכען עלטער, צי צוליב אנדערע טעמים, ר' ברוך האט די נסיעה געמאכט ניט אליין. ער האט אויך מיטגע־נומען זיינע צוויי זיהן. ער האט געוואלט, אז אויך זיינע זיהן זאלען זיך באקאנען מיט'ן נייעם מנהיג און זיין שיטה.

שטארק פארוואונדערט זיינען ר' ברוך און זיינע צוויי זיהן געווען, וואס ווען זיי זיינען אריבער די שוועל פון דעם בעל שם טוב'ס חדר, האט דער צדיק זיי באלד געזאגט ווער זיי זיינען און אלץ וואס ס'האט מיט זיי פאסירט אין זייער לעבען.

דער בעל שם טוב האט אנגעזאגט ר' ברוך'ן, אז באלד ווי ער וועט זיך צוריקקערען אהיים זאל ער אנהויבען מאכען הכנות צו פאהרען קיין ארץ ישראל. ער האט איהם פארגעזאגט אריכת ימים אין הייליגן לאנד.

עט.

דער בעל־שם־טוב אין סלוצק

ר' ברוך לאזט איבער די ישיבה צו זיינע זין און פארט קיין ארץ־ישראל. — דער בעל־שם־טוב זארגט וועגן פרנסה פאר אידן. — א חסידישע ישיבה אין סלוצק.

ר' ברוך וויאזינער און זיינע צוויי זיהן האבען פארבראכט ביי ר' ישראל בעל שם טוב אין טלוסט א חודש צייט.

ווען זיי האבען זיך צוריקגעקערט אהיים, אויף זייער גוט ביי סלוצק, האט ר' ברוך באלד זיך אנגעהויבען גרייטען אין וועג אריין קיין ארץ ישראל, ווי דער בעל שם טוב האט איהם געהאט אנגעזאגט.

ער און זיינע זיהן זיינען שוין געווען פולשטענדיג באקאנט מיט'ן חסידישען דרך פון ר' ישראל בעל שם טוב.

ר' ברוך האט איצט, אויף דאס ניי איבערגעגעבן זיינע עסקים און זיין פארמעגען צו די זיהן. ער האט זיי אויך איבערגעגעבן זיין גייסטיגע ירושה — די ישיבה.

אט די ישיבה איז שוין געווען פערציג יאהר אלט. בעת פריהער האט זי צוגעגרייט תלמידים וואס זאלען קענען פארנעהמען די שיטה פון די נסתרים און די מקובלים, האט זי איצט אנגעהויבען צוגרייטען תלמידים וואס זאלן פארנעהמען די שיטה פון חסידות.

ר' ברוך האט אנגעזאגט זיינע זיהן אז זיי זאלען פיהרען די ישיבה אין זעלביגען גייסט ווי ער האט זי געפיהרט און אז זיי זאלען אויך בלייבען נאכפאלגער פון ר' ישראל בעל שם טוב.

לפחות איין מאל אין דריי יאהר האבען זיי געזאלט פאהרען צום בעל שם טוב.

אז ר' ברוך האט זיך אפגעפארטיגט מיט אלע זיינע הכנות פאר זיין נסיעה קיין ארץ ישראל, האט ער פארלאזען זיין גוט און איז ווידער גע־פאהרען צום בעל שם טוב, נאכהער ווי ער האט פארבראכט ביים בעל שם טוב פיר וואכען צייט, איז ער פון דארט געפאהרען קיין ארץ ישראל.

דער בעל שם טוב האט איבערגעגעבן ר' ברוך'ן א סך שליחות'ן אין ארץ ישראל. עס איז אבער ניט געווי באקאנט וואס אט די שליחות'ן זיינען געווען. עס איז אויך ניט באקאנט וואס עס האט מיט ר' ברוך'ן ווייטער פאסירט אין הייליגען לאנד.

מען קען זיך משער זיין, אז ר' ברוך האט אין הייליגען לאנד פאר־שפרייט דעם נייעם דרך פון בעל שם טוב און האט זיך אפט דורכגעשריבען מיט'ן בעל שם טוב.

עס איז קיין דריי יאהר ניט אוועק און ר' ברוך'ס זיהן זיינען ווידער געפאהרען קיין טלוסט צום בעל שם טוב, ווי זייער פאטער האט זיי אנגע־זאגט. דער בעל שם טוב האט פאר זיי געהאט א וויכטיגע עובדא.

ער האט זיי אנגעזאגט, אז ווען זיי וועלען זיך צוריקקעהרען אהיים, זאלען זיי אפדינגען די גיטער פון פרינץ ראדזיוויל מיט די טייכען, ווילען, קרעטשמעס, ציגעלניעס און אלע אנדערע איינריכטונגען. אט די גיטער זאלען באנוצט ווערען דארט צו באזעצען אידען כדי יענע זאלען האבען א מקור פאר פרנסה.

— אז אידען וועלען האבען פרנסה — האט דער בעל שם טוב געזאגט, — וועלען זיי בעסער זיך קענען אפגעבען מיט דינען דעם אויבער־שטען.

דער בעל שם טוב האָט ר׳ ברוך׳ס זיהן אויך אָנגעזאָגט, אז עס איז געקומען די צייט, אז זיי זאָלען די ישיבה איבערפיהרען קיין סלוצק גופא.

סלוצק, די שטאָדט פון מתנגדישע קנאים, פריהער מתנגדים פון די נסתרים און מקובלים און שפעטער פון די חסידים, האָט זיך שוין געהאט א סך געענדערט. מען האָט שוין מעהר ניט אזא ישיבה ווי די וואָס ר׳ ברוך און זיינע זיהן האָבען אזוי לאנג אויסגעהאלטען, געדארפט האָבען ווייט אוועק פון סלוצק. מען האָט שוין געקענט די ישיבה האָבען אין סלוצק גופא און פאר קיינעם מעהר קיין מורא ניט האָבען.

דאָס האָבען ר׳ ברוך׳ס זיהן טאקע געטאָן. זיי האָבען אין סלוצק אויפגעבויט א גרויסען מויער וואוהין זיי האָבען אריבערגעטראָגען די ישיבה.

אין חודש סיון פון יאָהר ת״ק איז פאָרגעקומען דער חנוכת הבית פון דעם דאָזיגען בנין.

א גרויסער יום טוב איז געפּראַוועט געוואָרען צו דער געלעגענהייט.

ר׳ ברוך׳ס זיהן האָבען אויסגעדריקט א וואונש, אז ר׳ ישראל בעל שם טוב זאָל קומען צום חנוכת הבית פון דער ישיבה. עס איז געווען דער שעת הכושר, אז מתנגד׳ישע סלוצק זאָל זיך באקענען מיט׳ן מנהיג פון דער נייער חסידישער שיטה.

דער בעל שם טוב האָט צו דעם מסכים געווען און איז ארונטער־געקומען קיין סלוצק און איז דאָרט פארבליבען א חודש צייט.

סלוצק איז שוין מעהר ניט געווען די זעלביגע ווי אין דער צייט, ווען ר׳ אדם בעל שם איז דאָרט געווען. די קנאים זיינען איהם ניט באפאַ־לען. אויב אין שטאָדט זיינען נאָך אלץ געווען מתנגדים, האָבען זיי אָבער ניט געהאַט די העזה און אויך ניט דעם כח ארויסצוטרעטען מיט שטורם געגען בעל שם טוב און זיינע חסידים.

אין דעם חודש צייט וואָס דער בעל שם טוב האָט פארבראכט אין סלוצק, זיינען צו איהם געקומען זיינע חסידים פון ווייט און פון נאָהענט.

סלוצק איז געוואָרען א צוזאמענטרעף־אָרט פאר די חסידים. דאָרט האָבען זיי אויך געהערט נייע תורה׳ס פונ׳ם בעל שם טוב און זיינע נאָ־הענטע תלמידים האָבען יעדער באקומען נייע שליחות׳ן.

קיין סלוצק זיינען דאמאָלט אויך געקומען צום בעל שם טוב די באהאלטענע חסידים פון שטעטעל הארקי, פון וואנען עס האָט געשטאמט

ר׳ יצחק שאול, דער אײדים פון דעם שמיד אין דאַבראָמיסעל, פון וועמען ברוך, דער פאָטער פונ׳ם קינפטיגען גרינדער פון חב״ד, האָט געשעפּט זײנע ערשטע ידיעות וועגען בעל שם טוב און זײן נײע שיטה אין עבודת הבורא.

פון דעם, וואָס ברוך האָט געהערט פון ר׳ יצחק שאול׳ן, איז אויך ר׳ ניסן, ר׳ יצחק שאול׳ס טאטע געקומען צום בעל שם טוב אין סלוצק.

ר׳ ניסן האָט דאמאָלט געהאט פארשריבען א סך תורה׳ס פונ׳ם בעל שם טוב און האָט זײ כסדר געהאלטען אין איבער׳חזר׳ן. אָט די תורה׳ס האָט איצט ר׳ יצחק שאול אויך איבערגעזאָגט פאר דעם יונגען ברוך׳ן.

אויף אזא אופן האָט ברוך מיט אמאָל זיך דערפיהלט פארבונדען, לפחות דערנעהנטערט, צום בעל שם טוב און זײנע חסידים.

דער גאנצער סדר ווי אזוי די הנהגה פון די נסתרים און די מקו־בלים איז געקומען צום בעל שם טוב איז קלאָר געוואָרען פאר ברוך׳ן. ער האָט שוין אויך געהאט א ידיעה ווי אזוי חסידות איז אויסגעוואקסען פון די פריערדיגע נסתרים און מקובלים און וואָס ר׳ ישראל בעל שם טוב האָט דאָ מחדש געווען.

ר׳ ברוך וויאזינער, וועגען וועמען ר׳ יצחק שאול האָט איהם געהאט דערצעהלט אזוי פיל, איז פאר דעם יונגען ברוך׳ן געוואָרען דאָס רינגעלע וואָס האָט פאר איהם פארבונדען עטליכע דורות פון בעלי שם, אָנפאנגענדיג מיט ר׳ אליהו דעם בעל שם פון ווירמייזע, דאן זײן ממלא מקום ר׳ יואל דער בעל שם פון זאמאָשטש, פון וועמען די הנהגה איז אריבער צו ר׳ אדם בעל שם פון ראפּשיץ און צולעצט צו ר׳ ישראל בעל שם טוב אליין, אונטער וועמענס הנהגה חסידות האָט געקראָגען פרסום און האָט אָנגעהויבען פארשפּרייט צו ווערען אין די אידישע תפוצות.

דער יונגער ברוך האָט איצט געהאט א סך נאָכצוטראכטען. האָט ער טאקע שוין געפונען דעם נײעם דרך אין עבודת הבורא, וואָס ער האָט אזוי געזוכט?

איז טאקע ר׳ יצחק שאול, דער יונגער אײדים פון א פּשוט׳ן שמיד און אײנער וואָס האָט זיך אליין גענומען צו זײן שווער׳ס מלאכה, געווען דער וועמען דער אויבערשטער האָט אויסגעקליבען איהם צו ברײנגען אויפ׳ן דרך החסידות?

ברוך האָט שוין לאנג געהאט געפילט, אז ער דארף דווקא ניט געהן צו די וואָס שם׳ן פאר זײער לומדות און גרויסען זיך מיט זײער תורה,

אויסצוגעפינען דאָס וואָס זיין יונגע נשמה האָט געוואָלט וויסען. ער האָט דעם ענטפער אויף א סך שאלות, וואָס האָבען איהם געמאַטערט, אָפּט געפונען ביי פּשוט'ע אידען — אידען מיט הארץ און געפיהל.

אין ר' יצחק שאול'ן האָט ער געפונען אלץ וואָס זיין הארץ האָט געגארט. ער איז געווען א למדן, א צדיק און דערצו איינער מיט זעלטענע מדות טובות. ער האָט ניט געוואָלט מאכען תורה פאר א „קרדום לחפור בה", און האָט פארדינט זיין ברויט „בזיעת אפיו" דורך ארבייט אין זיין שווער'ס קוזניע.

ער האָט געהאט אזוי פיל צו דערצעהלען, אזוי פיל צו אנטפּלעקען. און ברוך האָט עס אלץ פארנומען. ווי א דורשטיגער האָט ער פארשלונגען אלע רייד פון דעם יונגען שמיד, וועלכער איז געווען א פייערדיגער חסיד פון ר' ישראל בעל שם טוב.

האָט ברוך נאָך גענדארפט ווייטערדיגע ידיעות?

אפשר האָט ער גאָר געזאָלט אליין זיך אוועקלאָזען צום בעל שם טוב?

ער איז נאָך געווען אזוי יונג. ער האָט געהאט פארלאָזען זיין אייגענע פאמיליע, זיין שוועסטער דבורה לאה'ן וועלכע האָט שטארק געוואָלט, אז ער, ברוך, זאָל זיין פסח ביי איהר אין וויטעבסק וואו זי האָט געוואוינט מיט איהר מאן ר' יוסף יצחק, דער ראש ישיבה.

ברוך האָט איהר און איהר מאן אויסגעמידען. ער האָט קוים אליין געוואוסט פארוואָס. איהם האָט געצויגען קיין דאָבראָמיסעל צום שמיד און זיין איידים ר' יצחק שאול, פון וועמען ער האָט געקענט הערען וועגען חסידות און איהר מנהיג.

ברוך'ן האָט זיך גענדוכט, אז ער האָט דאָ אויפגעדעקט א נייע וועלט, וועלכע וואָלט אנדערש געבליבען פאר איהם פארבאָרגען.

אין אמת'ן וואָלט ער פון זיין אייגענער שוועסטער און טאַקע אויך פון איר מאן, אויב ער וואָלט זיך נאָר מיט זיי נאָהענטער באקאנט, גע־קענט האָבען אויסגעפונען, אז זיין גאנצע משפחה האָט געהאט א שייכות מיט אָט די שיטות אין אידישקייט וואָס האָבען צוגעגרייט דעם וועג און ממש דערפיהרט צו דער שיטה פון חסידות.

ברוך'ס גלוסטונג צו וואנדערען האָט איהם אוועקגענומען אין דער פרעמד ווען ער איז נאָך געווען א יונגער אינגעל, א קיילעכדיקער יתום. אָבער זיין אייגענע שוועסטער וואָלט איהם געקענט גאָר א סך דערציילען

וואָס וואָלט איהם צוניץ געקומען אין זיינע זוכענישען פאר עפעס וואָס זאָל איהם אריינגעבען א נייעם רוח חיים און א נייע פארשטענדיגונג פאר דער תורה און איהרע מצוות.

ברוך איז ניט נאָר געבליבען פרעמד צו דער טראַדיציע פון זיין משפחה נאָר אויך צו זיין איינציגע שוועסטער וועלכע האָט אָט די טראַדיציע געהאט אין איהר זכרון און טאקע אויך בכתב אזוי אז זי האָט תמיד געקענט דערצעהלען די פארכאַפענדיגסטע געשיכטעס וועלכע וואָלטען פאר ברוך׳ן ממש געווען אן אנטפּלעקונג.

פ.

אַ לומדישע פרוי און איר טאָכטער

ר׳ ברוך, דער פאָטער פון בעל התניא, און זיין שוועסטער דבורה־לאה. — זייער פאָטער ר׳ שניאור זלמן. — זייער מוטער רחל. — זייער זיידע ר׳ ברוך בטלן. — אַ מעשה נורא אין פויזען.

ווען ברוך, דער פאָטער פונ׳ם קינפטיגען גרינדער פון חב״ד׳ישער חסידות, ר׳ שניאור זלמן זצ״ל, דער „בעל התניא״, האָט זיך אָנגעהויבען באקענען מיט דעם דרך פון חסידות, האָט ער נאָך קוים געוואוסט, אז איי־גענטלעך איז חסידות פארוואָרצעלט אין פריערדיגע דורות און איז דער פועל־יוצא פון א לאנגען פּראָצעס פון אנטוויקלונגען.

נאָר וויינִיג האָט ער געוואוסט, אז זיין אייגענע משפחה האָט פאר א משך פון דורות געהאט צוגעגרייט דעם באָדען פאר חסידות ווי אָט די לערע איז שפּעטער אנטפּלעקט געוואָרען דורך ר׳ ישראל בעל שם טוב. ברוך איז אוועק פון דערהיים ווען ער איז געווען נאָך גאָר א יונגער אינגעל. ער האָט אפילו ניט געהאט קיין שעת הכושר זיך צו באקענען מיט זיין שוועסטער דבורה לאה׳ן, וועלכע האָט גראָד יאָ געוואוסט וועגען די אלע זאכען און וואָלט פאר אים געווען א קוואל פון ידיעות.

דבורה לאה, וואָס איז געווען פארהייראט צום וויטעבסקער ראש ישיבה ר׳ יוסף יצחק, איז געווען אַ מערקווירדיגע פרוי, אַן אמת׳ע צדקנית און א גרויסע מלומדת. פון איר סאמע קינדהייט האָט זי אין זיך איינגע־זאפּט קדושה און האָט זיך געפירט לויט די שענסטע מידות ווי זיי ווערען געלערענט דורך אונזערע חכמים.

ווען זי איז נאך געווען א מיידעל פון א יאהר זיבען־אכט האט זי שוין ארויסגעוויזען איהר גוט־הארציגקייט און איינזעעניש פאר אנדערע. זי פלעגט ארויסהעלפען די שכנישע ארימע פרויען מיט זייער הויז־ארבעט און מיט ניאנטשען זייערע קינדער. פון העלפען איהר אייגענער מוטער איז קיין רייד ניט געווען. זי איז געווען געהארכזאם און גוטהארציג. זי האט אפילו געהאט גרויס איינזעעניש מיט דער ציג וואס זייערע עלטערן האבען פאר־מאגט. דבורה לאה פלעגט איהר טרייבען אין פעלד אריין און פארנאכט ברענגען זי צוריק אין הויז. זי האט דער ציג צוגעזעהן ווי זי וואלט געווען א צוויי־פיסיגע באשעפעניש.

אז דבורה לאה איז אלט געווארען צעהן יאהר, איז זי שוין געווען די גאנצע באלעבאסטע אין הויז. מען האט אויף איהר געזאגט, אז זי האט „גאלדענע הענט". זי איז געווען די אמת'ע עקרת הבית. שכנים האבען זיך ממש מיט איר געבענשט.

איהר גוטהארציגקייט האט געהאט א שם. דער פאטער, ר' שניאור זלמן, וועמען מען האט גערופען דער פויזנער מלמד, האט פון זיין מלמדות קוים פארדינט געגוג אויף חיונה. ווען אן ארעמאן איז געקומען פאר א נדבה איז זעלטען געווען א מטבע איהם צו געבען.

אין אזא פאל האט מען אן ארעמאן געגעבען א שטיקעל ברויט. אבער אויך ברויט האט געפעלט אין הויז. דאס ביסען ברויט איז געווען אן אויסגעציילטער.

דבורה לאה איז תמיד געווען די ערשטע אפצוגעבען אן ארימאן איהר „המוציא" ברויט, באמערקענדיג דערביי, אז זי איז ניט הונגעריג אדער, אז זי האט שוין געגעסען. פלעגט זי דערפאר אפט אונטערהונגערען, אבער זי האט עס קיינמאל ניט ארויסגעוויזען ווארום זי איז תמיד געווען מונטער און פריילעך, גרייט צו טרייסטען און דערמוטיגען יעדען מר נפש.

א חוץ וואס זי האט אפט אונטערגעהונגערט דערפאר וואס זי האט ארימעלייט אוועקגעגעבען איהר ברויט, האט זי אויך ניט געהאט קיין רוה, ווייל זי האט תמיד געהאט אימיצען ארויסצוהעלפען מיט דער הויז־ארבייט.

פונדעסטוועגען האט איהר פנים געלויכטען. איהר פנים האט אויך אפגעשפיגעלט דעם גאנצען אידישען אדעל.

ווען זי האט געהאט פרייע צייט איז זי אין די זומער־טעג געזעסען אויפ'ן גאניק און עפעס גענייט אדער פארלאטעט. פאראיינם האט זי זיך צוגעהערט ווי דער שכן ר' נח, א דרדקי מלמד, לערנט מיט די קינדער.

איהר אייגענער פאָטער, וועלכער האָט געלערנט מיט גמרא־אינגלעך, איז געווען איבער איהר השגה. דערפאַר אָבער האָט זי געקענט פאַרנעמען אלץ וואָס ר׳ נח האָט געלערנט מיט זיינע תלמידים. אזוי האָט זיך דבורה לאה אויסגעלערנט די תפילות און דעם פירוש־המילות פון געוויסע פסוקים. זי האָט דערנאָך אליין געקענט אריינקוקען אין א סידור, דערנאָך אין א חומש און שפּעטער אין גאנץ תנ״ך.

איהר פאָטער ר׳ שניאור זלמן, האָט געהערט צו די וואָס האָבען געהאלטען, אז מיידלעך דאַרף מען ניט לערנען קיין תורה. פון זיין זייט וואָלט דבורה לאה אפילו ניט געדאַרפט קענען קיין עברי. דבורה לאה האָט פון דעם געהאט גרוים צער. זי האָט זיך אָנגעכאַפּט אין דער געלעגנהייט וואָס דורך צוהערען זיך צו דעם דרדקי מלמד ר׳ נח׳ן, האָט זי זיך אויסגע־לערנט דאָס וואָס זי האָט אזוי שטאַרק געגאַרט צו קענען.

דאָס איז אָבער פאַר איר ניט געווען גענוג. ערשט איצט האָט זיך אין איהר דערוועקט א תשוקה צו לערנען. אָבער ווי אזוי וועט זיך פאַר איר עפענען די טיהר צו תורה? פון איהר פאָטער האָט זי געמוזט באהאלטען אפילו וועגען דאָס ביסעל וואָס זי האָט זיך אויסגעלערנט צוהערענדיג זיך ווי ר׳ נח לערנט מיט די תלמידים.

איהר מוטער, רחל, איז גראָד געווען א למדנית, אָבער אויך זי, רחל, האָט מיט איהר ניט געלערנט.

דבורה לאה איז אָפטמאָל געווען געפּלעפט פאַרוואָס איהר מוטער קימערט זיך ניט, אז זי זאָל אויך ווערען א למדנית. פון דער צווייטער זייט האָט זי זיך געוואונדערט ווי אזוי דאָס קומט אז איהר מוטער׳ס טאַטע האָט יאָ מעגלעך געמאכט אז זיין טאָכטער זאָל לערנען תורה, בעת איהר אייגע־נער טאַטע, רחל׳ס מאַן, איז לחלוטין געגען, אז זיין טאָכטער זאָל עפּעס לערנען!

אז איהר מוטער איז א למדנית און טאקע פון גאָר א גרויסען פאַרנעם, האָט דבורה לאה זיך שנעל דערקונדיגט. יעדעס מאָל ווען ר׳ שניאור זלמן איז ניט געווען אין דערהיים פלעגט רחל נעמען א ספר און לערנען מיט גרוים כוונה. פון אָנפאנג האָט דבורה לאה גאָרניט געוואוסט וואָס פאַר א ספר דאָס איז. שפּעטער האָט זי אויסגעפונען, אז דאָס איז געווען א גמרא.

רחל פלעגט לערנען גמרא מיט׳ן זעלביגען ניגון און מיט דער זעל־ביגער התמדה ווי מאַנסבילען.

דבורה־לאה פלעגט זיצען אין א ווינקעל און עפעס נייען אדער „פארצירעווען" א זאך בעת איהר מוטער איז געזעסען איבער דער גמרא און געלערנט מיט גרוים מתיקות און התמדה. דבורה לאה פלעגט דאמאלט פילען א קנאה צו איהר מוטער. עס האט איהר געעגבערט אין מח די שאלה, פארוואס איהר מוטער קימערט זיך ניט, אז אויך זי זאל לערנען. דבורה לאה'ן פלעגען זיך דאמאלסט שטעלען טרערען אין די אויגען.

איינמאל האט עס דבורה לאה'ן אזוי פארדריקט ביים הארצען, אז זי האט זיך צעוויינט, אבער שטילערהייט אום ניט צו שטערן איר מוטער, דעריבער איז זי אויך אריין אין א צווייטען חדר און דארט זיך שטארק פאנאנדערגעוויינט. די מוטער, זעענדיג אז איר טאכטער פארזאמט זיך אין חדר שני, איז צו איר אריינגעגאנגען, און זעענדיג דבורה לאה'ס רויטע פארוויינטע אויגען איז זי געווארען זייער דערשראקען און צוטומעלט, און פרעגט ביי איר: וואס איז דיר, וואס וויינסטו, טאכטערשע?

דבורה־לאה האט צום ערשט, צוליב כיבוד אם, ניט געוואלט דער־ציילען איר מוטער די אמת'ע אורזאך פון איר וויינען, אבער נאכקומענדיג איר מוטער'ס פארלאנג האט זי פאר איהר געעפנט דאס הארץ:

ווי קומט עס וואס זי, רחל, קען יא תורה, און איהר, דבורה לאה'ן, לערנט מען ניט, און דאס ביסעל וואס זי קען האט זי געמוזט אויפכאפען אליין?

רחל האט איר טאכטער צוגעטוליעט צו זיך און איהר געגעבען א לאנגע אויפקלערונג וועגען אט דעם ענין.

איהר פאטער, עס הייסט דער זיידע, ר' ברוך פון פויזען אדער ווי מען האט איהם גערופען ר' ברוך בטלן, האט געהאלטען פון א גאר אנדער שיטה ווי ס'האלט ר' שניאור זלמן, דבורה לאה'ס פאטער, ווארום עס האט געהערשט א צעטיילונג אין די שיטות בנוגע חינוך, באזונדערס בנוגע דעם חינוך פון מיידלעך.

ר' ברוך בטלן, רחל'ס פאטער, האט דבורה לאה זיך דערוואוסט צו איהר שטוינען, איז געווען א נאכפאלגער פון ר' אליהו בעל שם פון וויר־מייזע. ער האט זיך שפעטער אנגעשלאסען אין די מקובלים און נסתרים און איז געווארען א נאכפאלגער פון ר' יואל'ן, דעם בעל שם פון זאמאשטש.

רחל האט פאראיינס שוין אויך דערציילט איהר טאכטער א מעשה נורא וואס האט זיך פארלאפען אין פויזען פונוואנען די משפחה האט געשטאמט. די מעשה, האט רחל דערציילט, איז געווען פארשריבען אין פויזנער פנקס.

ר׳ ברוך בטלן האָט מיט זיין משפחה דאמאָלט געוואוינט אין א דירה אויף דער פּאָרטוגאַלער גאס אין פּויזען. גערופען האָט מען די גאס מיט אָט דעם נאָמען דערפאר וואָס די מערסטע באוואוינער פון גאס זיינען געווען די גולי פּאָרטוגאַל, אידען וואָס זיינען אנטלאָפען פון יענעם לאַנד צוליב דער אינקוויזיציע.

די גאס איז געווען א שיינע, די הייזער אימפּאָזאנטע. דאָס הויז וואו ר׳ ברוך בטלן האָט געהאט זיין דירה האָט געהערט צו א געוויסען גאָלד־שמיד, אביגדור טוביה און זיין ווייב שרה גיטעל. אחוץ דעם בעל הבית פון הויז, האָבען דאָרט געוואוינט נאָך זיבען משפחות, אַלע בעל הבית׳שע מענשען, פרומע און לומדישע אידען. ר׳ ברוך בטלן האָט אין הויז געהאט אָפּגעוואוינט גאנצע דרייסיג יאָהר.

אביגדור טוביה, דער בעל הבית פון הויז, איז גראָד ניט געווען אזא לייטישער ווי זיינע שכנים. ער איז געווען א קאָרטען שפּילער און האָט האַלט געהאט דעם ביטערען טראָפּען.

אין משך פון א קורצער צייט זיינען מאן און ווייב געשטאָרבען. קיין קינדער האָבען זיי ניט געהאט. איז זייער דירה געבליבען ליידיג.

באלד אָבער האָט זיך צוטראָגען איבער׳ן הויז און טאקע איבער דער גאנצער גאס, אז אין אָט דער ליידיגער דירה פונ׳ם פארשטאָרבענעם פּאָרעל, האָבען זיך פארקליבען ניט־גוטע, רחמנא לצלן.

קיין ראיות האָט מען פאר דעם ניט געדארפט. ווארום יעדער איינער אין דער שכונה האָט געוואוסט, אז עפּעס טהוט זיך דאָרט אויף טיש און בענק.

ווי נאָר עס איז צוגעפאלען די נאכט, האָט מען פון דאָרט געהערט ווילדע געשרייען ווי פון מענשען וואָס שכור׳ן און הוליענען אויף א הולטייסקען אופן. מען האָט געהערט א טאָפּטשען פון פיס און א פּליאסקען פון הענט, ווי פון באזויפענע מענשען וואָס לאָזען זיך אוועק אין א ווילדען טאנץ. מען האָט אויך געהערט שפּילען און זינגען.

איז דאָס גאנצע הויז געגאנגען כּאָדאָראָם. די שכנים האָבען קיין רוה ניט געהאט. זיי האָבען דורך די נעכט ניט געקענט צוטאָן מיט אן אויג.

ר׳ ברוך בטלן איז געווען דער ערשטער וואָס האָט אָנגעהויבען זוכען א נייע דירה. אין עטליכע חדשים ארום האָט ער זיך אויפגעבויט אן אייגען הויז אויף דער שוהל גאס און האָט זיך דאָרט מיט זיין משפחה אריבערגעקליבען.

ר׳ ברוך האָט זיך נוהג געווען, איינמאָל אין דריי יאָהר צו פאָהרען צו זיין רבי׳ן ר׳ יואל דעם בעל שם פון זאמאָשטש. אויף זיין נייעם באזוך

ביים בעל שם האָט ער איהם דערצעהלט וועגען די ניט־גוטע אין יענעם הויז אויף דער פּאָרטוגאַלער גאַס וועלכע האָבען גורם געווען, אז ער זאָל זיך מיט זיין משפחה ארויסקלייבען פון דער דירה.

ר׳ יואל האָט זיך אָנגעהויבען פאַנאַנדערפרעגען וועגען דעם פאַר־שטאָרבענעם גאָלדשמיד אביגדור טוביה און זיין ווייב שרה גיטעל. ר׳ ברוך האָט דעם בעל שם געקענט איבערגעבען אַלע פּרטים.

אביגדור טוביה האָט געהאַט געגוג הכנסה פון הויז. דערצו האָט ער אויך געהאַנדעלט מיט צירונג, באַזונדערס ווייבערישע צירונג און דערפאַר האָט ער געהאַט דעם נאָמען גאָלדשמיד.

געהאַנדעלט האָט ער מעהרסטענס מיט פּריצה׳טעס און אַנדערע גבירענטעס. א קאָרטענשפּילער, א שיכור און אויך א ניבול פה׳ניק, האָט ער אָבער געהאט א פרייע האַנט און געגעבען צדקה.

זיין ווייב שרה גיטעל איז אויך געווען א גוט־האַרציגע. זי האָט זיך אָפּגעגעבען מיט הכנסת אורחים און הכנסת כלה, דער עיקר מיט העלפען אָרעמע קימפּעטאָרינס. זי האָט אָבער געהאַט א „גרוים מויל״, זי האָט כסדר געשאָלטען מיט טויטע קללות, רחמנא לצלן. „זאָל אייך דער טייוועל נעה־מען!״ איז ביי איהר געווען א שטענדיגע קללה.

שרה גיטעל׳ס „מויל אויף שרויפען״ און איהרע טויטע קללות האָבען געהאָט א שם אין גאַנץ פּויזען. מענשען האָבען פאַר איהרע קללות געציטערט ווי פאַר פייער, ווייל מען האָט געזאָגט, אז ווען איהרע קללות קומען אָן, זאָל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין.

מ׳האָט געזאָגט, אז ניט איינער אָדער איינע איז פון דער וועלט אוועק צוליב איהרע קללות.

אויסגעהערט וואָס ר׳ ברוך האָט געהאַט צו דערצעהלען וועגען דאָס פּאָרעל, האָט ר׳ יואל בעל שם געהאַט צו זאָגען אָט וואָס:

מ׳זאָל די פאַרשטאָרבענע מאַן און ווייב וואָס האָבען ניט איבער־געלאָזט קיין קינדער געבען א תיקון. דאָס זאָל געטאָן ווערען דורך דעם, וואָס מען זאָל דאָס הויז איבערגעבען צו קהל פאַר א בית מדרש. נאָר אויף אזא אופן וועט מען פון דאָרטען פאַרטרייבען די ניט גוטע.

אזוי ווי דאָס הויז האָט איצט געהערט צו איינעם פון די יורשים האָט מען געדאַרפט אויפזוכען אָט דעם יורש און איהם צוריידען אוועקצו־געבען דעם בנין פאַר א שוהל.

פא.

דעם בעל שם׳ס סגולה

ווי צו פאַרטרייבען „ניט גוטע". — ר׳ יואל בעל שם׳ס סגולה. — די „ניט גוטע" קערן זיך אום.

ר׳ יואל דער בעל שם פון זאמאָשטש האָט פאר ר׳ ברוך׳ן מסדר געווען ווי זיך נוהג צו זיין ביים פארוואנדלען דעם גאָלדשמיד׳ס הויז אין א בית מדרש און אזוי ארום געבען א תיקון צו די נשמות פון דעם פאר־שטאָרבענעם פאָרל און גלייכצייטיג פארטרייבען פון הויז די „ניט־גוטע".

דעם נייעם בית מדרש האָט מען גערארפט, אויפ׳ן בעל שם׳ס אָנזאָג, מחנך זיין אויף אזא אופן:

צען פון ר׳ יואל׳ס תלמידים אין פויזען, מיט ר׳ ברוך׳ן בראש, האָבען דעם זונטאָג פון יענער וואָך גערארפט אָנפאנגען מיט א תענית און מיט לייענען „ויחל". די נאַכט האָבען זיי געזאָלט זיין אויף און לערנען תורה. אויף מאָרגען האָבען זיי גערארפט געהן טבילה און מכוון זיין געוויסע כוונות וואָס דער בעל שם האָט ר׳ ברוך׳ן איבערגעגעבען בכתב.

דאן האָבען זיי געזאָלט געהן אין דער שטאָטישער שוהל און דאָרט נעמען דריי ספרי תורה און, איינגעוויקעלט אין טליתים, זאָל זיי דער גאנ־צער מנין ברענגען אינ׳ם גאָלדשמיד׳ס הויז, וואָס האָט גערארפט ווערען א בית מדרש. ביים טיר, איידער זיי געהען אריין אינעווייניג, האָבען זיי גערארפט זאָגען קאפּיטלעך תהלים און דאן אויסרופען אז די רוחות וואָס געפינען זיך אינעווייניג זאָלען זיך אָפּטראָגען און לאָזען פּלאַץ פאר די הייליקע תורה. דאָס האָבען זיי גערארפט טאָן דריי מאָל. נאָכן דריטען מאָל, ניט רעכענענדיג זיך מיט די ניט־גוטע, זאָלען צוויי מענשען עפענען דעם טיר און די וועלכע טראָגען די ספרי תורה זאָלען אריינגיין אין דירה פון אביגדור טוביה׳ן, אוועקשטעלען די ספרי תורה און דאווענען שחרית, נאָך שחרית זאָל מען מאַכען א סעודת מצוה.

דער בעל שם האָט אָנגעזאָגט אז אין נייעם בית מדרש זאָל מען דאווענען 3 מאָל א טאָג און קובע זיין א צייט צו לערנען תורה און מען זאָל דאָרט אויך איינפירען א חדר פאר קליינע קינדער.

ווען ר׳ ברוך האָט זיך צוריקגעקערט קיין פויזען פון זיין באזוך ביים בעל שם אין זאמאָטשט, האָט ער זיך דערוואוסט, אז די „ניט־גוטע" אין גאָלדשמיד׳ס הויז האָבען אָנגעהויבען פראווען נאָך ווילדערע שטוקעס ווי פריער. די גאנצע שכונה איז געווען אין שרעק.

די שכנים האָבען אַלע זיך שוין ארויסגעקליבען פון הויז. קיינער האָט ניט געוואָלט ריזיקירען דאָרט צו בלייבען וואוינען. יעדע נאכט האָבען זיך פון יענעם הויז געטראָגען ווילדע קולות.

עס איז דערגאנגען אזוי ווייט, אז דער שר פון פויזען, א פרומער קריסט, איז אליין ארונטערגעקומען אויף דער פּאָרטוגאלער גאס, צום גאָלד־שמיד׳ס הויז, אויסצוגעפינען אויב ס׳איז טאקע אמת וואָס ס׳האָט זיך צו איהם דערטראָגען וועגען די ניט־גוטע רחמנא לצלן. ס׳האָט זיך איהם ניט געוואָלט גלויבען, אז דאָס וואָס מ׳האָט איהם דערצעהלט זאָל זיין אמת.

ווען ער האָט דערהערט ווי פון הויז טראָגען זיך געשרייען, קוויטשערייען, א זינגען און קלאַפּען, האָט ער זיך שטארק דערשראָקען. ער האָט געלאָזט רופען דעם בישאָף און פון איהם פארלאנגט, אז ער זאָל עפּעס טאָן די רוחות צו פארטרייבען.

דער בישאָף האָט צוזאמענגענומען גלחים און אָפּגעהאלטען א תפילה אין קלויסטער. נאכהער האָט ער איינגעאָרדענט א פּראָצעסיע מיט צלמים און הייליגע בילדער און פאָנען ביים הויז פון פארשטאָרבענעם גאָלדשמיד. די פּראָצעסיע האָט עטליכע מאָל ארומגערינגעלט דאָס הויז און דערנאָך זיך אָפּגעשטעלט ביי די פענסטער פון אביגדור טוביה׳ס דירה. דער בישאָף אליין האָט אָנגעהויבען ארויסשיקען זיילען ווייררויך און באשפריצט מיט „הייליגען" וואסער די ווענט פונ׳ם הויז בעת די גלחים האָבען געפּרע־פּעלט תפילות.

אין מיטען פון אָט דער קריסטליכער צערעמאָניע האָבען זיך די פענסטער פון אביגדור טוביה׳ס דירה פּלוצים אָן עפען־געטאָן און ס׳האָבען זיך פון אינעווייניג באוויזען פּנים׳ער וואָס האָבן געוואָרפען א שרעק מיט זייער אויסזעהן. זיי האָבען ארויסגעשטעקט לאנגע, רויטע צינגער, באגלייט פון הילכיגע, שפּיציגע געלעכטערס, פארוואָרפענדיג די גלחים מיט אַלערליי זידעל־ווערטער.

אויף די גלחים איז געפאלען א טויט־שרעק. אייניגע פון זיי האָבען גע׳חלש׳ט אויפ׳ן אָרט. די אנדערע זיינען זיך צעלאָפען העגדום־פּענדום. דער בישאָף אליין איז ממש געבליבען אָהן לשון.

פויזען איז צוליב דעם דעמאָלט געגאנגען אויף רעדלעך.

ר׳ ברוך איז איצט געווען איבערצייגט, אז ס׳איז געקומען דער שעת הכושר מקדש השם צו זיין דורך ווייזען דעם כוח פון זיין רבי׳ן, דער בעל שם פון זאמאָשטש.

ער האָט צוזאַמענגערופֿען די ראשי הקהל און זיי דערציילט וואָס ר' יואל האָט איהם אָנגעזאָגט. זיי זיינען געווען גרייט צו טאָן וואָס דער בעל שם האָט פאַרלאַנגט. די ראשי הקהל האָבען גע'פועל'ט ביים גאָלדשמיד'ס יורש אז ער זאָל אָפּגעבען דאָס הויז פאַר א בית מדרש אויפ'ן נאָמען פון אביגדור טוביה'ן און זיין ווייב שרה־גיטעל, און ר' ברוך און נאָך ניין פון דעם בעל שם'ס נאָכפאָלגער אין פּויזען האָבען זיך גענומען צו דער ארבייט מחנך צו זיין דעם נייעם בית מדרש אין הסכם מיט'ן בעל שם'ס פאַרזאָג.

ווען דער מנין פון ר' יואל'ס תלמידים האָבען גענומען פון דער שטאָטישער שוהל די דריי ספרי תורה און זיך געלאָזט געהן צום נייעם בית מדרש, זיינען זיי באגלייט געוואָרען פון הונדערטער מענער און פרויען, אידען און ניט־אידען, אלע שטארק נייגעריק צו זעהן וואָס ס'וועט געשעהן.

אז דער מנין מיט די ספרי תורה איז אָנגעקומען צו דער טיר פון גאָלדשמיד'ס הויז, איז דער געפּילדער פון אינעווייניג געוואָרען שטארקער. עס האָבען זיך געהערט געשרייען און ווילדע געלעכטערס: א בילען פון כלבים, א קרייען פון הענער, א מיוקען פון קעץ, א קראַקען פון זשאַבעס און א הירזשען פון פערד און אנדערע משונה'דיגע קולות.

אויפ'ן באגלייטענדיגען עולם איז געפאַלען א פחד, אָבער ניט אויף ר' ברוך'ן און די אנדערע ניין פון בעל שם'ס תלמידים. זיי האָבען זיך געפילט באשיצט דורכ'ן בעל שם'ס כח.

דריי מאָל האָבען די צען אויסגערופען צו די רוחות, אז זיי זאָלען פון דאָרט אוועק. אז דער געפּילדער אינעווייניג איז ניט איינגעשטילט גע־וואָרען, האָבען די צוויי אידען וועלכע זיינען געגאַנגען אין פאָראויס, א שטויס געטאָן די טיר מיט זייער גאַנצען כח און זי האָט זיך באַלד געעפענט און האָבען גלייך אריינגעלאָזען די זעקס אידן מיט די דריי ספרי תורה.

ווי נאָר די אידען מיט די ספרי תורה האָבען זיך באוויזען אויפ'ן שוועל, האָט זיך דערהערט א בריאזג פון צעבראָכענעם גלאָז. אלע שויבען זיינען צעשמעטערט געוואָרען און דורך די פענסטער האָט זיך א ריס־געטאָן אין דרויסען ארויס א מחנה פון כל־ערליי משונה'דיגע ברואים, וואָס האָבען מיט זייער אויסזעהן אָנגעוואָרפען א פחד. איצט זיינען זיי אליין געווען אין טויט־שרעק און זיך געאיילט צו אנטלויפען ווי זייערע לעבענס וואָלטען דערביי געשטאנען אין קאָן.

דאָס הויז איז געוואָרען אויסגערייניגט. עס איז נאָר איבערגעבליבען נאָך די אלע באשעפענישען א געשטאנק און א שטיקענדיגער רויך, וואָס

זיינען שנעל פארשווינדען באלד ווי דער מנין אידען האט אנגעהויבען זאגען תפילות.

באלד האט גאנץ פויזען געוואוסט וואס ס׳איז געשעהן און אז דאס איז אלץ געשעהן מיט׳ן כח פונ׳ם בעל שם פון זאמאשטש. אויך דער שר פון שטאט און דער בישאף האבען געהערט וועגען דעם וואונדער און זיי האבען מיט התפעלות גערעדט וועגען דעם צדיק פון זאמאשטש.

איצט וואלט מען געקענט האבען דערוואַרט, אז ר׳ יואל׳ס נאכ־פאלגערשאפט אין פויזען זאל פארגרעסערט ווערען און אז די מתנגדים פון דעם דרך פון די נסתרים און די מקובלים זאלען אנשוויגען ווערען און אויפהערען קריגען אויפ׳ן בעל שם און זיין שיטה.

דאס האט אבער ניט פאסירט. די מתנגדים זיינען נאך אלץ געבליבען פארביסען, אין אמת׳ן, זיינען זיי איצט געוואָרען נאך פייערדיגער אין זייער התנגדות. זיי האבען ניט געוואלט, אז דורך דער געשיכטע מיט די ניט־גוטע, זאל דער נייער דרך פון די נסתרים און מקובלים קריגען א שטארקערען אנהאלט אין פויזען און פון דארט אין אנדערע אידישע שטעט און שטעט־לעך.

גאר שטארק האט זיך איצט געקאכט געגען ר׳ יואל׳ן און זיינע תלמידים, ר׳ שלמה משה, וועלכער האט אין פויזען געהאט א שם פאר זיין לומדות.

ר׳ שלמה משה איז אליין געווען איינער פון די שכנים אין אביגדור טוביה׳ס הויז. ער האט גוט געוואוסט אלע פרטים וועגען די ניט־גוטע און ווי אזוי זיי האבען „געקעניגט" אין הויז. ער האט דערפאר בעסער ווי אימיצער אנדערער איינגעזעהן וואס דער בעל שם פון זאמאשטש האט דא אויפגעטאן. ר׳ שלמה משה האט עס אבער אלץ מבטל געווען. ער האט צום גאנצען ענין ניט געוואלט צוגעבען קיין חשיבות.

ער האט איננאנצען אפגעלייקענט, אז דאס איז געווען מיט׳ן כח פון בעל שם, וואס די ניט־גוטע זיינען פארטריבען געוואָרען פון הויז, נאר אז דאס איז געווען ניט מעהר ווי א סיבה. ס׳איז פשוט געווען געקומען די צייט, אז דאס הויז זאל אפגערייניגט ווערען בפרט ווען עס איז געוואָרען א בית מדרש.

האט מען אין פויזען זיך מתוכח געווען, צי דער בעל שם פון זאמאשטש האט דא יא אדער ניט מיט וואס ניט איז מחדש געווען.

זעקס וואכען זיינען אוועק און מיט אמאל האט מען אין זעלביגען הויז ווידער דערהערט א פייפעריי און א בילען פון כלבים. די משונה׳־

דיגע קולות זיינען איצט געקומען פון קעלער, פונ'ם סקלאד וואו מ'האָט געהאַלטען האָלץ. ס'האָט אויסגעזעהן, אז די ניט־גוטע האָבען זיך געהאט פארקליבען אין קעלער.

ס'האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז ווען אביגדור טוביה'ס יורש האָט אָפּגעשריבען דאָס הויז צו קהל פאר א בית מדרש, האָט ער ניט דערמאָנט דעם קעלער און סקלאַד.

האָט דער יורש איצט אונטערגעשריבען א נייעם כתב און איבער־געגעבען צו קהל אויך דעם קעלער. דאָס האָט אָבער ניט געהאָלפען, די רוחות האָבען ווייטער געארבייט אויף אַלע כלים.

איז געוואָרען א נייע מהומה אין דער שכונה. מ'האָט שוין גערעדט אָפען, אז די ניט־גוטע געוועלטיגען אויף דאָס נייע הויז. אין בית מדרש וואגען זיי טאקע ניט אַריינצושטעלען א פוס. אָבער דערפאר פילען זיי זיך פראנק און פריי אין אנדערע טיילען פון בנין, דערהויפּט אין קעלער.

ר' שלמה משה האָט זיך איצט געפילט ווי ער וואָלט אָפּגעהאַלטען א נצחון. אויב אזוי איז ער דאָך טאקע גערעכט, אז דער בעל שם פון זאמאָשטש האָט דאָ גאָרניט אויפגעטאָן, א ראיה אז די ניט־גוטע זיינען צוריקגעקומען, גאָרניט קימערענדיג זיך איבער דעם בעל שם'ס סגולות.

ר' שלמה משה האָט דערפאר פארשטארקט זיין התנגדות געגען בעל שם און זיינע נאָכפאָלגער. אויך די אנדערע מתנגדים זיינען ביי זיך געוואָ־רען תקיף'ער.

ר' יואל'ס תלמידים איז איצט געגאנגען אין לעבען, אז זיי זאָלען באווייזען דעם כח פון זייער רבי'ן. זיי האָבען דערפאר ביי זיך אָפּגעמאכט, אז זיי זאָלען איצט אַרונטערברענגען קיין פויזען ר' יואל'ן אליין און זאָל ער ווייזען זיינע כחות. זאָלען די מתנגדים מעהר ניט האָבען קיין אוסרייד צו קריגען אויף איהם.

האָבען אָבער ר' שלמה משה און די אנדערע מתנגדים אויפגעהויבען א געשריי, אז מ'טאָר עס ניט טאָן, מ'זאָל דעם בעל שם ניט אַרונטער־ברייגען, ווייל דער גאנצער ענין איז א חילול השם און קען ברייננגען צו לייטישע געלעכטער. אמת'ע אידישקייט קען ניט האָבען צו טאָן מיט אזוינע זאכען ווי צו פירען מלחמות מיט ניט־גוטע.

פב.

אַ טשיקאַווע דין־תורה

דעם מתנגד׳ס זון גייט אַראָפּ פון זינען, ר״ל. — ר׳ יואל בעל שם אין פויזען. — אַ דין־תורה מיט די „ניט גוטע״.

די ביטערע געגנערשאַפט מצד די מתנגדים אריינצובריינגען אין פויזען ר׳ יואל׳ן דעם בעל שם פון זאַמאָשטש, כדי צו פארטרייבען די ניט־גוטע פונ׳ם קעלער פונ׳ם גאָלדשמיד׳ס הויז, האָט געהאַט אַ ווירקונג אפילו אויף ר׳ ברוך בטלן און די אנדערע נאָכפאָלגער פון בעל שם וואָס האָבען איהם יאָ געוואָלט האָבען אין שטאָט. דעם בעל שם׳ס נאָכפאָלגער האָבען אָנגעהויבען מורא האָבען, אז אין אנגעזיכט פון דער גרויסער התנגדות קען נאָך קומען דערצו, אז אימיצער זאָל דעם בעל שם פוגע בכבוד זיין. היינט צו וואָס דעם צדיק מטריח זיין און איהם בריינגען אין שטאָט?

בעת ר׳ ברוך און די אנדערע פון ר׳ יואל׳ס תלמידים האָבען זיך געהאַלטען אין ישוב׳ן וועגען דעם, האָט דערוויל עפּעס פּאַסירט וואָס האָט אויפגעברויזט גאַנץ פויזען. ר׳ שלמה משה, וועלכער איז געווען דער אָנפיה־רער פון די מתנגדים און האָט אזוי געשטורמט געגען ארונטערבריינגען דעם בעל שם, אויסלאָזענדיג זיך אז ער דער בעל שם, האָט פריהער פארטריבען די ניט־גוטע און אז ער איז עם ביכולת צו טאָן אויף דאָס ניי, האָט גע־האַנדעלט מיט פעלען. זיין סחורה האָט ער תמיד געהאַלטען אין קעלער פון דעם גאָלדשמיד׳ס הויז פון וועלכען די ניט־גוטע זיינען פארטריבען געוואָרען און וואו זיי האָבען זיך פון דאָס ניי פארקליבען, דאָס מאָל טאַקע אין קעלער, וואו ער, ר׳ שלמה משה האָט געהאַלטען זיינע פעלען.

פון צייט צו צייט פלעגט אין שטאָט אונטערקומען א סוחר וואָס האָט אָפּגעקויפט די פעלען וואָס ר׳ שלמה משה האָט אָנגעזאַמעלט אין משך פון א געוויסער צייט. ר׳ שלמה משה האָט געשיקט זיין זוהן מנשה׳ן אז ער זאָל דעם סוחר ארונטערנעהמען אין קעלער און איהם ווייזען די סחורה. זיי האָבען גענדארפט פארבייגעהן די טיהר פון דעם סקלאַד, וואו די ניט־גוטע האָבען זיך געהאַט פארקליבען אויף דאָס ניי.

פּלוצים האָט זיך די טיהר פון סקלאַד אָן עפּען געטאָן און א מענ־שעלע מיט א גוף פון א קינד, פּיס פון אן עוף, א קאָפּ גרויס ווי א פּעסעל, פליגעל פון אן אָדלער, אן עק פון א האָז און א פּנים שוואַרץ ווי קויל — האָט זיך פאר זיי באַוויזען. דאָס באַשעפעניש האָט אן עפּען געטאָן דאָס מויל און ארויסגעשטעקט א צונג רויט ווי בלוט, שטשירענדיג צייהן ווי פון

א פערד. דער ניט־גוטער האָט אונטערגעבראָכט ווי א לייב און דערביי געמאכט אלערליי משונה׳דיגע העוויות.

אויפ׳ן פרעמדען סוחר איז אָנגעפאלען אזא פחד, אז ער איז שיער נישט געפאלען אין חלשות. זיין פנים איז געבליבען צוקרימט. מנשה, ר׳ שלמה משה׳ס זוהן איז פון שרעק ארונטער פון זינען. ביידע האָבען אָנגע־הויבען לויפען אין טויט שרעק, שרייענדיג מיט ווילדע קולות. ווען זיי זיינען ארויס פון קעלער אין הויף אריין, זיינען זיי ביידע געפאלען אין חלשות.

מיט גרויס מיה האָט מען זיי אויפגעמינטערט. מען האָט זיי געמוזט לאָזען צאפען בלוט און טאָן אנדערע סגולות כדי זיי צו ברייגגען צו זיך. דעם סוחר האָט אינגאנצען אָפּגענומען דאָס לשון. מנשה האָט גערעדט ווי א משוגענער. ער איז געווען אזוי ווילד, אז ער האָט געשלאָגען מענשען און קיינעם ניט צוגעלאָזט צו זיך. מען האָט איהם געמוזט בינדען מיט שטריק.

איצט, אז אימיצער האָט דערמאָנט, אז עס איז צייט ארונטערצו־ברייגגען דעם בעל שם פון זאמאָשטש כדי די ניט־גוטע צו פארטרייבען, האָט שוין ר׳ שלמה משה גאָר ניט געהאט אויסצוזעצען. אויך די אנדערע מתנגדים האָבען געהאלטען מויל.

אז ר׳ יואל בעל שם איז ארונטערגעקומען קיין פויזען, האָט ער זיך דווקא פארקליבען אינ׳ם הויז וואו די ניט־גוטע האָבען געבושעוועט — אין דעם בית מדרש, וואָס האָט זיך געפונען אין דער פריהערדיגער דירה פונ׳ם גאָלדשמיד אביגדור טוביה. ער האָט אָנגעהויבען מאכען א גענויע חקירה ודרישה וועגען דעם גאנצען ענין.

עס איז געווען מיטוואָך ווען דער בעל שם האָט גערופען צו זיך דעם בית דין פון פויזען און פארלאנגט פון די דיינים, אז זיי זאָלען אויף זיך נעהמען א תענית און צוגרייטונג צו א דין תורה.

צו ערשט זיינען אלע געווען געפּלעפט. וואָס פאר דין תורה דארף דאָ פאָרקומען? באלד האָט דער בעל שם זיי מודיע געווען אז די דין תורה וועט זיין צווישען איהם, דער בעל שם, און די ניט־גוטע רחמנא לצלן און טאקע אין בית מדרש.

געהערט אזא מעשה, האָבען די דיינים געגאפט אָבער געטאָן וואָס דער בעל שם האָט פון זיי פארלאנגט. זיי האָבען אָנגעהויבען פאסטען פון מנחה אָן אין זעלביגען טאָג. אויף מאָרגען, דאָנערשטאג, נאָכ׳ן דאווגען האָבען זיך די דיינים אויסגעזעצט גרייט צו הערען די טענות.

דער בעל שם פון זאמאשטש האט פאר זיי ארויסגערופען די מזיקים און כת לצנים צו א דין תורה. דערביי האט דער בעל שם די מזיקים און כת לצנים פארשווארען מיט פארשיידענע השבעות אז זיי זאלען קיינעם ניט מזיק׳ן ניט ביי זייער אנקומען און ניט ביי זייער אוועקגעהן.

אלע האבען איצט געווארט מיט פארכאפטע אטעמס. אין א ווייל ארום האבען זיך באוויזען די ניט-גוטע פאר׳ן בית דין. דער בעל שם האט זיך אויפגעשטעלט און אויסגערופען:

— רוחות רעות, איך פאדער אייך אויף צו א דין תורה דערפאר וואס איהר האט עובר געווען אויף דעם וואס איהר זייט איבערגעטראטען די גרעניץ וואס דער אויבערשטער האט באשטימט פאר אייך, רוחות. איהר האט זיך פארקליבען צווישען מענשען וואו איהר האט ניט קיין רשות צו זיין.

עס האבען זיך באלד פון די מזיקים דערהערט משונה׳דיגע קולות. אבער קיין ווערטער האט מען ניט געקענט אויפכאפען.

ר׳ יואל האט געזאגט צום הויפט פון די דיינים:

— מיט׳ן כח פון דער תורה הקדושה און מיט׳ן כח פון בית דין זייט גוזר, אז איינער פון די רוחות זאל ריידען און אז זיינע רייד זאלען זיין קלאהר.

דער ראש פונ׳ם בית דין האט זיך אויפגעשטעלט און גוזר געווען אז דעם בעל שם׳ס פארלאנג זאל דערפילט ווערען. באלד האט זיך דער־הערט א קול וואס איז געווען קלאהר. עס איז געווען אן ענטפער אויפ׳ן בעל שם׳ס טענה:

אויב די רוחות האבען איבערגעטראטען די גרעניץ און זיך פאר־קליבען צווישען מענשען וואו זיי האבען ניט קיין רשות צו זיין, האבען זיי עס געטאן ע״פ דין תורה און מיט דער הסכמה און טאקע אויסדריקליכען פארלאנג פון דעם אשמדאי, דעם שר פון אלע שדים און רוחות.

— אבער דער אשמדאי האט ניט קיין רשות אייך צו שיקען צווישען מענשען, — האט דער בעל שם באלד אפגעענטפערט. — אייער ארט איז אין די מדבריות און פוסטע פעלדער און וועלדער!

ווידער איז געקומען א קול פון די ניט-גוטע:

— מיר האבען יא רשות. מיר האבען דא נאר איבערגענומען אונזער אייגענער נחלה — האט דער ניט-גוטער גע׳טענה׳ט. — מיר זיינען די

קינדער פונ׳ם פּאָרעל אביגדור טוביה און שרה גיטעל... מיר זיינען געקומען אויף דער וועלט דורך די שלעכטע און זינדיגע מחשבות מיט וועלכע אביגדור טוביה האָט זיך שטענדיג ארומגעטראָגן און זיינע שלעכטע מעשים, און דאן די טויטע קללות וועלכע פלעגן זיך כסדר שיטען פון שרה גיטעל׳ס מויל. על פּי דין געהערט דאָס הויז צו אונז.

דער בעל שם האָט אויף דעם געהאט א פארטיגען ענטפער:

די ניט־גוטע קענען ניט באטראכט ווערען פאר די געזעצליכע יורשים פון פארשטאָרבענעם גאָלדשמיד און זיין ווייב, אויף וועלכען אופן זיי זאָלען ניט האָבען געקומען אויף דער וועלט. ניט די גוטע מלאכים וואָס ווערען באשאפען דורך א מענשען׳ס גוטע מעשים זיינען דעם מענשענס יורשים. די גוטע מלאכים זיינען נאָר דעם מענשענ׳ס סניגירים. די שלעכטע מלאכים די מלאכי חבלה — וואָס ווערען געבאָרען דורך א מענשענ׳ס חטאים זיינען דעם מענשענ׳ס מקטרגים לאחר מאה שנים. זיינע יורשים זיינען זיי ניט.

די ניט־גוטע זיינען אָבער, דורך זייער בעל טענה, דעם בעל שם אויך ניט געבליבען שולדיג קיין ענטפער:

— מיר וועלען אָבער דעם קעלער ניט פארלאָזען — האָט זייער מליץ יושר געזאָגט — ווייל דער אשמדאי האָט אונז אָנגעזאָגט דאָרט צו בלייבען. מיר פאָלגען דעם אשמדאי און ניט אימיצען אנדערש. מיר זיינען פריער געווען אין אביגדור טוביה׳ס דירה אויבען. מיר זיינען פון דאָרט אוועק צוליב דעם גרויסן ליכט וואָס איז געוואָרען ווען מען האָט דאָרט געבראַכט ספרי תורה און די דירה געמאַכט פאר א בית מדרש. איצט זיינען מיר אין קעלער און פון דאָרט וועלען מיר ניט ארויס.

אז דער ניט־גוטער האָט געהאט פארענדיגט זיין פזמון האָט ער אָנגעהויבען קרייען און קוויטשען. דאָס איז אויפגעכאפּט געוואָרען פון דער גאנצער כנופיה ניט־גוטע.

אויפ׳ן סטעליע און אויף די ווענט האָבען זיך באוויזען ווערים: גרינע, רויטע, שווארצע. עס האָבען אָנגעהויבען קריכען זשאבעס און פליגען און זשוקעס פון פארשיידענע גרויסען און קאָלירען. עס האָט זיך דערהערט א זשומען פון ביהנען, א קראקען פון זשאבעס און אנדערע מאָדנע קולות. דורך דער לופט האָבען זיך אָנגעהויבען טראָגען געשטאלטען פון קליינע קינדער, שווארצע און איינגעדארטע, מיט פליגעל און מיט עקען.

אויף די פארזאמעלטע אין בית מדרש איז געפאלען א גרויס פחד. עס האָט יעדען ממש געקלאפּט א צאָן אָן א צאָן פון שרעק. דער איינציגער

וואָס איז געבליבען רוהיג איז געווען דער בעל שם. ער האָט אויסגערופען הויך, אויפ׳ן קול:

— איך פארשווער אייך, שדים און רוחות רעות און בין גוזר אויף אייך אין נאָמען פון דעם שם וואָס קומט ארויס פונ׳ם פסוק: „יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש״, אז איהר זאָלט איינגעשטילט ווערען און זאָלט פארבאָרגען ווערען פון מענשליכע אויגען. איהר זאָלט זיך צו־הערען און זיך צוגרייטען אויסצוהערען און מקיים צו זיין דעם פסק פון דעם בית דין צדק. איהר זאָלט ניט מזיק זיין קיין מענשען און איהר זאָלט ניט ארויסגעבען פון זיך קיין שלעכטע ריחות מטמא צו זיין די לופט.

עס איז געוואָרען שטיל אין בית מדרש. די ברואים זיינען פאר־שוואונדען פון די ווענט פון דיל און פון סטעליע. די געשטאַלטען זיינען נעלם געוואָרען. די דיינים און דער פארקליבענער עולם אין בית מדרש האָבען פרייער אָפגעאָטעמט.

די דיינים האָבען זיך איצט מיישב געווען וועגען א פסק דין און באלד איז זייער פסק דין ארויסגעטראָגען געוואָרען קלאָהר און באשטימט:

די ניט־גוטע האָבען ניט קיין חלק און קיין נחלה אין דער ירושה וואָס אביגדור טוביה און זיין ווייב האָבען איבערגעלאָזט.

דער פסק דין איז ארויס פון בית דין און אין דער לופט האָט זיך צעטראָגען א שטילער געוויין.

— האָט איהר געהערט דעם פסק דין? — האָט דער בעל שם געפרעגט. — פארלאָזט באלד דאָס הויז און דערביי זאָלט איהר קיינעם ניט מזיק׳ן און קיין שאָדען ניט אָנטאָן.

אָפגעזאָגט די דאָזיגע ווערטער און דער בעל שם האָט דעם עולם געהייסען זאָגען „קטרת״ און דערנאָך דאווענען מנחה.

פון דעמאָלט אָן זיינען די ניט־גוטע פארשוואונדען און מעהר זיך ניט געוויזען.

פג.

דער מהר"ל פון פראג

ר' שניאור זלמן, דער זיידע פון בעל התניא, פינפטער דור פון מהר"ל. — די געשיכטע פון מהר"ל. — ר' יעקב פאלאק'ס ישיבה. — פערל, דעם מהר"ל'ס פרוי.

נאך דער גרויסער עובדא מיט די ניט־גוטע איז ר' יואל דער בעל שם פון זאמאשטש, פארבליבען א וואך צייט אין פויזען. אלע, קינד און קייט, זיינע נאכפאלגער אזוי גוט ווי פריערדיגע מתנגדים, זיינען געקומען פאר זיין ברכה.

צווישען די חולאים וועמען ער האט געבראכט א רפואה שלמה איז געווען דער סוחר און ר' שלמה משה'ס זוהן מנשה, וועלכער איז ארונטער פון זינען ווען ער איז איבערגעשראקען געווארען דורך די ניט־גוטע.

אויך ר' ברוך בטלן, דער אנפירער פון דעם בעל שם'ס נאכפאלגער אין פויזען, איז צו ר' יואל'ן געקומען פאר א ברכה. ער האט מיט זיך מיטגעבראכט זיינע צוויי קינדער רחל און בנימין, וועלכע זיינען ביי אים געבליבען פון ניין.

רחל האט שפעטער געקענט איהר טאכטער דבורה לאה'ן דערציילען אלץ וואס זי האט גערענקט פון אט דעם באזוך איר'ן ביי ר' יואל'ן. איר פאטער האט פון ר' יואל'ן געוואלט א ברכה, אז אט די צוויי קינדער זיינע, רחל און בנימין, זאלען האבען אריכת ימים. דער בעל שם האט זיי געגעבען די ברכה און ער און זיין פלונית'טע זיינען געווען אין זיבעטען הימעל.

דער הויכער עלטער וואס רחל און בנימין האבען דערגרייכט האט באוויזען, אז דעם בעל־שם'ס ברכה איז מקוים געווארען.

רחל האט דערביי אויך דערציילט איר טאכטער וועגען דעם חילוק וואס עס איז תמיד געווען צווישען די וואס זיינען געגאנגען מיטן דרך פון די מקובלים און די וואס זיינען געגאנגען מיט'ן דרך פון די מתנגדים, בנוגע דער דערציהונג פון קינדער, באזונדער מיידלעך.

ר' יואל בעל שם'ס תלמידים — און אזוי אלע אנדערע וואס האבען נאכגעפאלגט דעם דרך פון די מקובלים — האבען געהאלטען, אז מען דארף לערנען תורה מיידלעך אזוי גוט ווי אינגלעך, נאטירלעך צו־פאסענדיג די לימודים צו מיידלעך לויט זייערע השגות.

ווי אן איבערגעגעבענער תלמיד פון דעם בעל שם פון זאמאשטש,

האָט ר' ברוך בטלן, נאַטירלעך, אויך ניט פאַרפעלט צו לערנען תורה זיין טאָכטער רחל. רחל איז געוואָרען א מלומדת. ר' ברוך האָט מיט איהר אָנגעפאַנגען לערנען ווען זי איז געווען פינף יאָהר אַלט. ברוך אליין האָט אויפגעפאַסט אויף איהרע למודים. ער האָט איהר אָפט פאַרהערט אין לערנען. צו פופצען יאָהר האָט זי געקענט גוט לערנען גמרא. זי האָט אָנגע־האַלטען איהרע לימודים ביז זי איז פאַר'קנס'ט געוואָרען צו שניאור זלמנ'ען.

ווידער שניאור זלמן, מיט וועמען זי האָט חתונה געהאַט, האָט גראָד געהערט צו די מתנגדים פון די מקובלים, און געהאַלטען אז מען טאָר מיט מיידלעך ניט לערנען קיין תורה. דערפאַר האָט עס געקענט געשעהן, אז בעת רחל די מוטער, איז געווען א מלומדת, איז דבורה לאה, די טאָכ־טער, געבליבען אומוויסענד.

דבורה לאה הערענדיג אָט די אויפקלערונג פון איהר מוטער, האָט געוואָלט וויסען מעהר וועגען איהר אָפשטאַם סיי פון איהר מוטער'ס צד און סיי פון איהר פאָטער'ס צד.

זי האָט אויסגעפונען, אז ר' ברוך איהר זיידע פון איהר מאַמע'ס צד, האָט אָפגעשטאַמט פון שפּאַניע און פּאָרטוגעזישע אידען, וואָס זיינען ארויסגעטריבען געוואָרען פון זייערע לענדער. אָט די שפּאַנישע און פּאָר־טוגעזישע אידען האָבען געהאַלטען פון קבלה, וואָס איז שטענדיג געווען א טייל פון זייער לימוד. ר' ברוך אליין איז פון זיין יוגענט דערצויגען געוואָרען אין גייסט פון דער קבלה.

רחל'ס מוטער, ווידער, האָט געשטאַמט פון א באַוואוסטער משפחה אין פּויזען. אָט די משפחה האָט זיך גע'יחוס'ט מיט'ן גרויסען גאון ר' שלמה לוריא ווי דער שטאַם־פאָטער פון דער דאָזיגער משפחה. אויך ר' שלמה לוריא, וועלכער איז באַקאַנט אין דער אידישער וועלט ווי דער מהרש"ל, איז אויך געווען ידוע ווי א מקובל און דערפאַר א נאָכפאָלגער פון דרך הקבלה.

וואָס איז שייך רחל'ס מאַן און דבורה לאה'ס פאָטער, ר' שניאור זלמן, האָט ער געשטאַמט פון דעם באַרימטען מהר"ל פון פּראַג. ר' שניאור זלמן'ס פאָטער ר' משה, איז געווען דער פערטער דור פונ'ם מהר"ל אָדער ווי זיין נאָמען האָט געהייסען ר' יהודא ליוואַ.

דער מהר"ל איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר רע"ב. זיין פאָטער איז געווען דער גאון ר' בצלאל, וועלכער איז געווען דער פינפטער דור פון דעם גאון ר' יהודא ליווא פון ווערמייזא. ער איז נפטר געוואָרען אין יאָהר

ה' אלפים ר'. אויף זיין מצבה איז געווען אויסגעקריצט, אז ער האט געשטאמט פון דוד המלך.

רחל האט איהר טאכטער דבורה לאה'ן דערציילט גאר א סך זאכן וואס זיינען אין דער פאמיליע איבערגעגאנגען פון דור צו דור וועגען דעם מהר"ל פון פראג. צו זיבען יאהר האט ער זיך שוין מתוכח געווען מיט באוואוסטע גאונים וואס פלעגען קומען צו זיין פאטער ר' בצלאל'ן און זיין זיידען ר' חיים'ן.

ר' בצלאל איז געווען א איד אן ארימאן. ער האט דערפאר געוואלט משדך זיין זיינע פיר זיהן פון וועלכע דער מהר"ל איז געווען איינער, ווען זיי זיינען נאך געווען גאר יונג. די אנדערע דריי זיהן, עס הייסט די ברידער פון דעם מהר"ל, זיינען געווען ר' חיים, ר' סיני און ר' שמשון.

דער פאטער האט געזוכט פאר זיינע זיהן שידוכים מיט באלעבאטישע אידען וואס זאלען זיך מתחייב זיין צו שיקען זייערע איידימס אין ישיבות פאר דער חתונה און נאך דער חתונה זיי אויסהאלטען מיט קעסט, זיי זאלען ווייטער זיצען און לערנען.

אזוי איז עס געשען, אז צו צען יאהר איז דער מהר"ל פאר'שדכנ'ט געווארען צום גביר און למדן ר' שמואל בן ר' יעקב רייך פון פראג, א מקורב למלכות, דורך וועמעס שתדלנות טויזענטער אידען זיינען געהאלפען געווארען.

צו יענער צייט איז געווען שטארק מפורסם די ישיבה אין פרעמישלע. דער ראש פון דער דאזיגער ישיבה איז געווען דער גאון ר' יעקב פאלאק, וועלכער איז געווען א תלמיד און געגאנגען אין דעם דרך פון ר' יעקב מרגלית פון נירענבערג.

ר' יעקב פאלאק האט געהאט זיין אייגענארטיגע שיטה אין לערנען. ער האט פארפולקאמט דעם דרך פון פלפול, איינטיילענדיג יעדע סוגיא אין דער גמרא לויט איהרע ענינים און יעדען ענין מדקדק געווען און עס צעטיילט לויט זיינע סברות און יעדער סברא אויפגענומען באזונדער און איהר מברר געווען ביז צו דער סאמע העכסטער מדרגה.

זיין ישיבה האט געהאט אזא גרויסען שם, אז מען האט זיך פון אומעטום געריסען צו איהר. אבער דער ראש ישיבה, ר' יעקב, האט שטארק מדקדק געווען ביים ארייננעהמען תלמידים.

ער האט געוואלט אין זיין ישיבה האבען געקליבענע תלמידים מצוינים, די שארפסטע מוחות, ער פלעגט אויסקלייבען פאר זיין ישיבה

איינעם פון צוואנציג אדער פינף און צוואנציג וואס האבען געוואלט אנגענומען ווערען.

אין אט דער ישיבה איז דער מהר"ל געשיקט געווארען דורך זיין קינפטיגען שווער און איז באלד אריינגענומען געווארען. ער איז דאמאלט געוועזן ניט מעהר ווי צוועלף יאהר אלט.

אין אט דער ישיבה איז ער פארבליבען פיר יאהר צייט. ער האט, פארשטעהט זיך, געלערענט מיט גרויס התמדה.

עס איז געוועזן א טראדיציע אין דער משפחה, אז דער ראש ישיבה ר' יעקב האט געזאגט אויף זיין יונגען תלמיד — אפשר דער איינגסטער אין זיין ישיבה — אז ער איז דער דריטער פינטעלע פון דעם „סגל" וואס ער האט מיט דער הילף פון השם יתברך אויפגעשטעלט ביי אידען. פון די טויזענטע תלמידים וואס ר' יעקב פאלאק האט געהאט, האט ער באזונדערס שטאלצירט מיט אט די דריי תלמידים: ר' מאיר קאצענעלענבאגען — דער מהר"ם פון פאדובא; ר' שלום שכנא פון לובלין און דער מהר"ל פון פראג.

דער מהר"ל פון זיין זייט, פלעגט אין די שפעטערדיגע יאהרען זאגען וועגען זיין רבי'ן ר' יעקב, אז אין דער ישיבה אין פרעמישלע האט ער ניט נאר געלערענט ווי אויסצוטרעטען א שטעזשקע דורך די פיינסטע און איידעלסטע סברות, נאר אויך אויפצובויען א פאלאץ פון דריי שטאק.

אין יאהר רפ"ב האט ר' יעקב פארלאזט פרעמישלע און איז געווארען רב אין פראג. דער יונגער מהר"ל איז דאן אוועק אפריכטען גלות.

ער האט אפגעריכט גלות צוויי יאהר צייט און איז דאן צוריקגעקומען קיין פראג. צו יענער צייט איז ר' יעקב ווי דער רב פון פראג, אפגעפאהרען קיין לובלין דארט צו באקוקען די ישיבה וואס זיין תלמיד, דער פריהערדערמאנטער ר' שלום שכנא, האט אנגעפיהרט. אין לובלין איז ר' יעקב געווארען קראנק און נפטר געווארען. ער איז געוועזן אין גאר א הויכען עלטער.

זיין מחותן ר' שמואל רייך, האט געוואלט אז דער מהר"ל זאל חתונה האבען מיט זיין טאכטער און נאך דער חתונה ווידער פאהרען אין א ישיבה וואס ער אליין וועט אויסקלייבען. דער מהר"ל האט אבער געהאלטען אז זיין כלה, פערל, וועלכע איז געוועזן פערצעהן יאהר אלט, איז צו יונג חתונה צו האבען. ער האט דערפאר פארלאנגט אז מען זאל איהם שיקען אין א ישיבה פאר נאך פיר, פינף יאהר צייט און ערשט דאן זאל ער חתונה האבען און זיצען ביי זיין שווער אויף קעסט.

די כלה פערל, האָט זיך געהאט אויסגעצייכענט מיט איהרע זעלטענע כשרונות און מיט איהר לומדות. ווען זי איז פאר'קנס'ט געוואָרען צום מהר"ל איז זי אינגאַנצען געווען זעקס יאָהר אַלט.

זי האָט געוואוסט, אַז איהר חתן איז אַ גרויסער למדן און אַ זעלטענער בעל מוח. האָט זי דערפאר ביי זיך אָפּגעמאַכט, ווי יונג זי איז דאַמאָלט ניט געווען, אויך צו ווערען אַ מלומדת כדי איהר חתן זאָל זיך מיט איהר ניט דאַרפען שעהמען. האָט זי אָנגעהויבען לערנען אין געהיים און האָט אַזוי געלערנט זעקס יאָהר ביז איהר חתן האָט זיך צוריקגעקעהרט פון דער ישיבה. זי האָט אים דאַן ווענגען דעם דערציילט און דער מהר"ל האָט שטאַרק הנאה געהאַט פון דעם.

איידער דער מהר"ל איז אָפּגעפאָהרען אין אַ ישיבה פאר נאָך פיר, פינף יאָהר, האָט ער אַליין מסדר געווען פאַר זיין כלה איהרע לימודים און זי האָט איהם צוגעזאָגט ווייטער צו לערנען מיט דער זעלביגער התמדה וואָס פריהער.

אין די צוויי יאָהר וואָס דער מהר"ל האָט אָפּגעריכט גלות האָט ער אונטערוועגענס זיך באַגעגענט מיט באַוואוסטע גאונים. בעת ער אַליין האָט באַהאַלטען זיין נאָמען, האָט ער אָבער אומעטום זיך צוגעהערט צו דער תורה פון די גרויסע לומדים וואָס ער האָט באַגעגענט און ער האָט די תורה פאַרשריבען.

זייענדיג אונטער וועגענס האָט ער געהערט, אַז אין פּויזען געפינט זיך אַ גרויסער גאון מיט'ן נאָמען ר' יצחק קלובער וועלכער האָט געשטאַמט פון ווירמייזא. אָט דער גאון האָט געזאָלט האָבען אַ נייע שיטה אין לערנען נאָכפאָלגענדיג דעם דרך פון די גאונים אין דייטשלאַנד און פראַנקרייך. האָט דער מהר"ל ביי זיך אָפּגעמאַכט, אַז ער זאָל לערנען תורה ביי אָט דעם גאון און דערפאַר געזאָלט פאָהרען קיין פּויזען אויסצופיהרען זיין באַשלוס. אָנגעקומען אין פּויזען, האָט ער זיך באַקענט מיט ר' יצחק'ס אייניקעל, ר' שלמה בן יחיאל לוריא פון בריסק, וועלכער איז דאַמאָלסט געווען זיבעצען יאָהר אַלט, צוויי יאָהר אינגער פון מהר"ל.ביידע זיינען געוואָרען חברים און תלמידים פון ר' יצחק'ן, ר' שלמה'ס זיידע.

ר' יצחק איז שוין דאַמאָלט געווען אַ זקן. ער האָט אויף אָט די צוויי תלמידים זיינע געזאָגט, אַז אַ סך האָט ער געלערענט פון זיינע אייגענע רביים אָבער נאָך מעהר האָט ער געלערענט פון אָט די צוויי תלמידים זיינע, זיין אייניקעל און דעם מהר"ל.

די פיר יאָהר זינט דער מהר"ל איז געפאָרען לערנען אין ישיבות,

זיינען אוועק. ער האָט אָבער נאָך ניט געוואָלט זיך צוריקקעהרען אהיים קיין פראג חתונה צו האָבען מיט פערל'ען. ער האָט זיך פשוט נישט געקענט שיידען מיט זיין רבי'ן און מיט זיין חבר. האָט ער אוועקגעשריבען צו זיין מחותן און צו זיין כלה, פארלאַנגענדיג פון זיי א דערלויבעניש צו פאַר־בלייבען אויף נאָך דריי יאָהר אין פויזען. די דאָזיגע ערלויבעניש איז איהם געגעבען געוואָרען.

אין משך פון אָט די דריי יאָהר וואָס דער מהר"ל איז געבליבען אין פויזען איז זיין מחותן דערוויייל פאַראָרימט געוואָרען. ער האָט געמוזט אלץ אויספארקויפען כדי צו באַצאָהלען חובות. ער איז ממש געבליבען בעירום ובחוסר כל.

האָט ער געלאָזט וויסען דעם מהר"ל אין פויזען וואָס עס איז מיט איהם געשעהען און אז ער וועט ניט קענען דערפילען זיינע התחייבות'ן צו איהם וואָס איז נוגע קעסט און אנדערע ענינים. דער מחותן האָט איהם דערפאַר מתיר געווען אָפצוזאָגען זיך פון דעם שידוך מיט זיין טאָכטער און זיך אָפזוכען אן אנדער שידוך.

אויף דעם האָט דער מהר"ל געענטפערט זיין מחותן מיט א טרייסט־בריוו און גלייכצייטיג אויך געשריבען א באַזונדערען בריוו צו זיין כלה, אז סיידען זיי אליין ווילען אויף איהם מעהר ניט ווארטען, אנדערש איז ער גרייט צו באַשטעהן אויפ'ן שידוך אָרים צי רייך.

פד.

דער כהן און די גרושה

די שטאָט קראָקע. — אַ מעשה פלא. — דער כהן וואָס האָט געוואָלט נעמען אַ גרושה. — דער אַלטער רב וואָס האָט זיך געגעגנגעשטעלט אַ פרינץ און בישאָף.

ווען זייער רבי, דער גאון ר' יצחק קלובער, איז נפטר געוואָרען — אין יאָהר רצ"ח — האָבען דער מהר"ל און זיין חבר ר' שלמה לוריא צוזאַמען מיט אנדערע תלמידים באַשלאָסען צו פארלאָזען פויזען און פאָרען קיין קראָקע, וואָס איז אין יענער צייט געווען א מקום תורה. פינף יאָהר האָט דער מהר"ל פארבראַכט אין קראָקע. דריי יאָהר האָט ער געלערענט מיט זיין חבר ר' שלמה'ן, וועלכער איז שפּעטער באַרימט געוואָרען אלס דער מהרש"ל, און צוויי יאָהר האָט ער געלערנט מיט ר' משה בן ר' ישראל איסערליש, וועלכער איז שפּעטער באַוואוסט געוואָרען אלס דער רמ"א.

דער מהר״ל פלעגט אין זיינע שפעטערדיגע יאָהרען ריידען מיט גרויס התפעלות וועגען קראָקע. ער האָט געזאָגט, אז ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געהאט געזעהן אזא שטאָט ווי קראָקע, וואו מען זאָל אזוי פארערן און ליב האָבען תלמידי חכמים.

קצבים, וואסערטרעגער און האָלצהעקער זיינען דאָרט געווען גרויסע לומדים. די באציאונג פון מענש צו מענש איז אין קראָקע געווען א זעלטענע. קראָקע איז געווען א מוסטער פון תורה און מידות טובות. מ׳האָט דאָרט געלערענט אי נגלה און אי נסתר.

אויפ׳ן מארק, אינמיטען שטאָט פון קראָקע, האָט זיך דאמאָלט געפונען א קיילעכדיגער שטח פון ארום דרייסיג איילען ארומגערינגעלט מיט א מויער. שוין דאמאָלט האָט מען געזאָגט, אז אָט דער מויער איז געווען הונדערט און זעכציג יאָהר אלט.

מען האָט וועגען אָט דעם ארומגערינגעלטען שטח געזאָגט, אז איינמאָל האָט זיך דאָרט די ערד געעפענט און פארשלונגען א מאן און א פרוי פאר די אויגען פון א גרויסען עולם.

די מעשה פלא, ווי זי איז דערציילט געוואָרען איז אזא:

עס איז געווען אין יאָהר פינף טויזענט הונדערט און דריי און צוואנציג. אין קראָקע איז אויפגענומען געוואָרען פאר רב דער גאון ר׳ יצחק, וועלכער איז ארויסגעטריבען געוואָרען פון דייטשלאנד אין דעם גירוש וואָס איז דאָרט פאָרגעקומען אויף אידען. קראָקע האָט דאמאָלט געהערט צו איינעם פון די פוילישע פרינצען. דער פארוואלטער פון די גיטער פון דעם פרינץ איז געווען א דייטשער איד א כהן, שלמה זעליגמאן, א לייכט־זיניגער מענש און א בעל עבירה׳ניק. אָט דער שלמה האָט געהאט געענדערט זיין אידישען נאָמען שלמה אויף זיגמונד. דערצו איז ער געווען א מחלל שבת, אן אוכל טריפות און בכלל געטאָן כל דבר אסור.

אָט דער חטאת׳ניק האָט געוואָרפען אן אויג אויף א קראָקער אידישער פרוי, אַ גרושה. ניט געקוקט וואָס אַ כהן איז פארבאָטען חתונה צו האָבען מיט א גרושה, איז שלמה אָדער זיגמונד געקומען צום קראָקער רב, ר׳ יצחק׳ן און פון אים פארלאנגט אז ער זאָל איהם געבען חופה וקדושין מיט דער גרושה.

פארשטייט זיך, אז דער רב האָט זיך אנטזאגט און דערביי פרובירט אויפקלערען דעם בעל־עבירה׳ניק, אז דאָס איז א בפירוש׳ער פארבאָט פון דער תורה.

אויף דעם האָט זעליגמאן חוצפה'דיג געענטפערט, אז ער איז מוחל די כהונה אבי ער זאָל קענען חתונה האָבען מיט דער פרוי. דערביי האָט ער דעם רב מתרה געווען, אז אויב ער וועט ניט טאָהן זיין רצון און זיי געבען חופה וקדושין וועט ער מיט דער פרוי אוועק אין אן אנדער שטאָט און דאָרט מיט איהר חתונה האָבען.

האָט דער רב געלאָזט צו זיך רופען דאָס פרוי און איהרע קרובים וועלכע זיינען געווען נכבדים אין שטאָט, און זיי מתרה געווען, אז זיי זאָלען פאר קיין פאל ניט דערלאָזען צו אזא נבלה. אין פאל דאָס זאָל חלילה געשעהן, וועט ער איר מחרים זיין.

דער גרושה'ס קרובים, וועלכע האָבען געפירט מסחר מיט זעליג־מאנ'ען, האָבען איהם גראָד געוואָלט האָבען אין דער משפחה. האָבען זיי אָנגעהויבען „איינטענה'ן" מיט'ן רב, אז ער זאָל פארבויגען דעם דין. זעליגמאן אליין, האַלטענדיג זיך פאר א גרויסען תקיף, איז אריין אין א גרימצאָרן, בפרט אז דער רב האָט געלאָזט אויסרופען אין שוהל די התראה, אז די גרושה זאָל זיך ניט דערוועגען חתונה צו האָבען מיט'ן כהן זעליגמאן.

ווי א פועל־יוצא איז קראָקע צעטיילט געוואָרען אין צוויי מחנות. די לומדים און סתם ג־ט'ספאָרכטיגע האָבען אלע, ווי מען קען זיך משער זיין, געהאַלטען מיט'ן רב. דער גרושה'ס רייכע קרובים און אנדערע וואָס האָבען תמיד געזוכט א „היתר" אויף זאכען, האָבען געהאַלטען מיט זעליג־מאנען, האָבענדיג מסתמא דערביי אין זינען, אז דורך דעם וועלען זיי זיך ביי איהם איינקויפען אין לאסקע און כאפען ביי איהם א פארדינסטל.

זעליגמאן האָט דערוויל ניט גערוט. א חשוב ביים פוילישען פרינץ וועמעס גיטער ער האָט פארוואלטעט, האָט ער דעם שררה דערציילט די גאנצע מעשה און דערביי אונטערגעהעצט דעם גוי געגען דעם רב פאר זיין „פאנאטיזם" און „עקשנות" ניט צו וועלען טאָהן אזא „קלייניגקייט" ווי צו געבען חופה וקדושין צו א כהן מיט א גרושה.

האָט דער פרינץ ארויסגערופען צו זיך דעם רב און געוואָלט ניט אנדערש אז דערביי זאָל אויך זיין דער בישאָף. דער רב וועלכער איז שוין געווען אויף די עלטערע יאָהרען, איז געקומען צום פרינץ אין באגלייטונג פון איינעם פון די קראָקעווער ראשי הקהל.

דער פרינץ האָט געוואָלט וויסען פארוואָס דער רב דערלאָזט ניט, אז צוויי מענשען, ווי זעליגמאן און די גרושה, וואָס האָבען זיך אזוי גערן, זאָלען חתונה האָבען. האָט דער רב מסביר געווען דעם פרינץ דעם דין וואָס פארבאָט א כהן חתונה צו האָבען מיט א גרושה און דערביי דער־

קלערט, אז דאָס איז א ענין וואָס איז ניט אָפּהענגיג פון זיין אייגענעם ווילען. א דין איז א דין.

אויסגעהערט וואָס דער רב האָט געהאט צו זאָגען, האָט דער פּרינץ זיך געווענדעט צום בישאָף און געוואָלט וויסען צי האלט ער, אז דער רב האָט רעכט, און צי איז טאקע דאָ אזא דין אין דער תורה אז א כהן טאָהר ניט חתונה האָבען מיט א גרושה.

דער בישאָף וועלכער איז געווען א שונא ישראל האָט געענטפערט, אז אין תורת משה געפינט זיך טאקע אזא פארבאָט, אָבער די רבנים, האָט ער געזאָגט, אז זיי ווילען קענען זיי מתיר מאכען דאָס וואָס עס איז אין דער תורה גע'אסר'ט און אסר'ן דאָס וואָס איז אין דער תורה ערלויבט. די חכמי התלמוד האָבען עס שטענדיג געטאָהן, האָט דער בישאָף געוואָלט ווייזען זיין „קענטשאפט" אין אידישע ענינים.

דאָ האָט הרב ר' יצחק ווידער גענומען דאָס וואָרט און געלייקענט דעם בישאָף'ס באהויפּטונג, אז רבנים קענען מתיר מאכען דאָס וואָס עס איז פארבאָטען אין דער תורה און פארבאָטען דאָס וואָס עס איז דערלויבט.

— ווען דער אויבערשטער האָט געגעבען די תורה צו משה רבנו — האָט דער רב מסביר געווען — איז אלץ געווען בכתב. אָבער צו דער תורה בכתב האָט דער אויבערשטער אויך צוגעגעבען א סך אויפקלערונגען און פּירושים בעל פּה. אָט די אויפקלערונגען און פּירושים זיינען איבערגעגאַנגען פון דור צו דור אין משך פון הונדערטער יאָהרען, ביז די צייטען פון די חכמי התלמוד, וועלכע האָבען עס ענדלעך פארשריבען.

אויף אזא אופן, האָט דער קראָקעווער רב געוואָלט פעסטשטעלען, אז תורה שבכתב און תורה שבעל פּה זיינען ניט קיין באזונדערע זאכען נאָר דערגאנצעווען איינע די אנדערע.

דאָ האָט דער בישאָף מיט א טאָן פון חוזק און ביטול אָנגעהויבען שטעלען דעם רב שאלות מיט דער כוונה דעם זקן צו שטעלען אין א פארלעגענהייט און איהם סתם מאכען לעכערליך אין די אויגען פונ'ם פּרינץ.

דער רב וועלכער איז געווען גוט באקאנט מיט די גענג פון די שונאי-ישראל, האָט זיך ניט פארלאָרען. ער איז געווען גענוג קלאָהר אין ים התלמוד צו קענען ענטפערען אויף שאלות פון בישאָף, צי קלוג צי נאריש. דערצו איז דער רב אויך געווען באהאווענט מיט דעם וואָס פריערדיגע, אזוי ווי דער רמב"ן, למשל, וועלכע האָבען געהאט וויכוחים מיט באוואוסטע קריסטליכע פירער, האָבען געענטפערט אויף ענליכע שאלות. דערצו האָט

דער רב גערעדט געלאסען און געהאט א צחת־הלשון און זיינע ענטפערס צום בישאף זיינען ארויס קלאהר און פול מיט חכמה. כאטש ער האט גערעדט דורך א דאלמעטשער איז אלץ געווען איינדרוקספול.

אויפ'ן פרינץ האבען דעם רב'ס רייד געמאכט א גרויסען רושם. אבער דערפאר איז דער בישאף אריין אין א גרימצארן. איהם האט פאר־דראסען וואס דער רב, וועלכער האט ניט גערעדט די שפראך פון פרינץ, זאל דאך האבען געמאכט א רושם אויפ'ן שרה מיט זיין גרויסען וויסען. האט ער אנגעהויבען ווארפען זלזולים אויפ'ן רב און אויף אלע אידען.

דער רב איז וויטער געבליבען רואיג און געלאסען, כאטש אין הארצען האט איהם געערגערט וואס ער דארף אויסהערען אזוינע זלזולים. ער האט דערמאנט דעם בישאף, אז אייגענטליך וואלט ער געדארפט ריידען מיט מעהר דרך ארץ וועגען אידען און אידישקייט, ווייל דער דרך העולם איז, אז מען שפייט ניט אין ברונעם פון וועלכען מען טרינקט. ניט נאר האבען די קריסטען געשעפט פון אידישען ברונעם, האט דער רב געזאגט, נאר אויך איז דער וואס האט זיי געגעבען זייער אמונה, געקומען פון אידען.

דא איז דער בישאף שוין ארויס פון די כלים.

— ניט גלויביגער וואס דו ביזט! — האט ער זיך צעשריען אויפ'ן רב — דו וואגסט פאר מיר אין די אויגען צו לעסטערן אונזער גאט? און ווער איז דען געווען אייער משה?!

— משה — האט דער רב געענטפערט געלאסען ,— איז געבארען געווארען ווי אלע שטערבליכע מענשען. ער האט געהאט א טאטען עמרם און א מאמען יוכבד. ער איז געבארען געווארען דעם זיבעטען טאג אין אדר אין יאהר צוויי טויזענט דריי הונדערט און אכט און זעכציג נאך בריאת העולם. ער האט געלעבט הונדערט מיט צוואנציג יאהר און איז נסתלק געווארען דעם זיבעטען אדר צוויי טויזענט פיר הונדערט און אכט און אכציג יאהר נאך בריאת העולם.

— ווי עס זעהט אויס ביזטו א מאדים צו געדענקען ווען משה איז געבארען געווארען און ווען משה איז געשטארבען — האט דער בישאף פרובירט חוזק'ן פון רב.

— אלע אידען וויסען עס — האט דער רב ניט פארלארען זיין גלייכגעוויכט — ווייל זינט מיר זיינען א פאלק געווארען ווערט עס איבער־געגעבען פון דור צו דור.

— און וואס איז מכח דעם קריסטליכען גאט? — האט דער בישאף איהם געוואלט כאפען.

— עס איז דאָ נאָר איין גאָט פאַר אַלעמען — האָט דער רב געענטפערט און האָט אָנגעהויבען ברענגען ראיות ניט נאָר פון אידישע נאָר אויך פון קריסטליכע מקורים.

דער בישאָף האָט שוין איינגעזעהן, אַז ער איז אַריינגעפאַלען. דער רב איז געווען מעהר באַקאַנט אפילו אין די קריסטליכע כתבים, ווי ער, דער הויכער קריסטליכער גייסטליכער...

דאָ האָט שוין דער פּרינץ זיך אַריינגעמישט. כאָטש ער האָט גוט געוואוסט אַז דער רב האָט די אויבערהאַנט אין וויכוח, האָט ער אָבער ניט געוואָלט אַז דער בישאָף זאָל באַזיגט ווערען. ער האָט אָפּגעשטעלט דעם וויכוח און זיך צוריקגעקערט צום ענין זעליגמאַן מיט דער גרושה.

אין אַ טאָג פון איינעם וואָס קוקט אויפ'ן רב פון אויבען אַראָפּ, האָט דער פּוילישער פּרינץ אַרויסגעזאָגט באַפעלעריש:

— זאָל זיין ווי דו זאָגסט, אַז די תורה פאַרבאָט אַ כהן חתונה צו האָבען מיט אַ גרושה. אָבער ווייבאַלד זעליגמאַן איז מוותר אויף דער כהונה, הייס איך אַז דו זאָלסט איהם געבען די פאַרלאַנגטע חופה וקדושין און איהם לאָזען רואיג לעבען מיט דער פרוי וועלכע ער האָט שטאַרק גערן.

פה.

לעגענדע לשון של חירוף וגידוף

דער כהן באַקומט קורח'ס סוף. — דער בישאָף גייט אַראָפּ פון זינען. — דער פּרינץ בעט זיך איבער.

דער אַלטער רב פון קראָקע, דער גאון און צדיק ר' יצחק, האָט זיך ניט דערשראָקען פאַר'ן פּרינץ און זיין באַפעהל. ער האָט געלאַסען אָבער אַנטשלאָסען דערקלערט דעם פּרינץ:

— איך וואָלט טאַקע געווען גערן צו דערפילען דיין ווילען, אָבער איך האָב אַ העכערע מאַכט וועמעס ווילען צו דערפילען — דער האר פון דער וועלט. — די תורה פאַרבאָט אַ כהן חתונה צו האָבען מיט אַ גרושה און איך וועל קיינמאָל ניט געהן געגען דער תורה און חתונה מאַכען זעליגמאַנ'ען מיט דער גרושה.

הערענדיג די דאָזיגע ווערטער איז דער פּוילישער פּרינץ אַריין אין אַ גרימצאָרן.

— און איך באשטעה נאך אלץ אז דו זאלסט טאן וואס איך הייס, — האט ער אויסגערופען באפעהלעריש. — דו מוזט זיך בויגען פאר מיין ווילען.

עטליכע טעג זיינען אוועק און דער רב פון קראקע האט, נאטירליך, זיך געהאלטען ביים אידישען דין. דער פרינץ האט דאן געשיקט באוואפענטע זעלנער צום רב, מיט'ן אנזאג, דעם מרא דאתרא צו ברענגען אויף דעם מארק אין מיטען שטאדט.

אויפ'ן באפעהל פונ'ם פרינץ האט דער אלטער רב דארט, אויפ'ן אפענעם מארק, אונטערן פרייען הימעל, פאר די אויגען פון אלע וואס װעלען זיך פארזאמלען, אידען ווי ניט־אידען, געזאלט געבען חופה וקדושין שלמה'ן אדער זיגמונד זעליגמאנ'ען און דער גרושה.

ווען דער רב איז, אין באגלייטונג פון די באוואפענטע זעלנער, אנגעקומען אויפ'ן מארק, האבען שוין דארט אויף איהם געווארט זעליגמאן און די גרושה. דארט זיינען אויך געוועזן דער גרושה'ס רייכע קרובים און א גרויסער עולם פון אידען און ניט־אידען, וואס איז זיך אנגעלאפען ווי אויף א בייז־וואונדער. אלע זיינען געוועזן נייגעריג צו זעהן וואס דא וועט געשעהן; ווער פון די צוויי עס וועט זיך אונטערגעבען, דער פרינץ אדער דער רב.

דער אלטער רב האט אנגעקוקט דעם חתן, די כלה און איהרע קרובים און האט צו זיי געזאגט מיט פעסטער אנטשלאסענקייט:

— איך בין אייך מתרה, אז איך וועל ניט עובר זיין אויף א געבאט פון דער תורה, אפילו ווען איך זאל דארפען דערביי פארלירן דאס לעבען. איך וועל אייך קיין חופה און קדושין ניט געבען, וואס עס זאל מיט מיר ניט געשעהן.

דער רב האט דאן ביי זיי אנגעהויבען בעטען תחנונים, אז זיי זאלען חרטה האבען אויף דעם וואס זיי האבען זיך אריינגענומען אין קאפ — חתונה צו האבען.

— אויב איהר וועט לאזען וויסען, אז איהר ווילט ניט חתונה האבען, — האט דער רב גערעדט צו חתן־כלה, — וועט דער פרינץ מעהר ניט באשטעהן, אז איך זאל דערפילען אייער רצון. דאס גאנצע אומגליק נעמט זיך אין אמת'ן נאר פון אייך.

אבער זעליגמאן און די גרושה זיינען געבליבען פאר'עקשנ'ט.

איינזעהענדיג אז ער וועט ביי זיי גארניט פועל'ן, האט דער רב אויסגערופען הויך אויפ'ן קול:

— רבונו של עולם, זיי ווילען מיך צווינגען, אז איך זאל עובר זיין אויף דיין געבאט. איך בעט דיר, זיי מקדש דיין נאמען, כדי די וואס היטען אפ דיין תורה און האלטען הייליג דיין נאמען מיט פולער און ריינער אמונה אין דיר, האר פון דער וועלט, זאלען זיך פילען געשטארקט. קוק ארונטער, באשעפער פון דער וועלט, פון דיין הייליגער הויך, און וויז חסד צו די וואס געהען אין דיינע וועגען און באשטראף די וואס שטעלען זיך אנטקעגען דיר מיט קופערנע שטערענס.

אפגעזאגט זיין איינגעפארפאסטע תפילה, האט ר' יצחק ווידער אמאל פרובירט פועל'ן ביי חתן־כלה, אז זיי זאלען חרטה האבען. אבער יענע האבען זיך מיט חוצפה אפגעזאגט. זיי האבען דערביי אפילו געוויזען, אז זיי באציען זיך צום אלטען רב מיט פחיתת הכבוד.

דער אלטער רב האט אנגעהויבען שטיל אבער מיט גרויס דבקות שעפטשען א תפילה:

— ענני, ה' ענני! — האט דער רב אויסגעבראכען אין א געוויין. — עשה למען שמך הקדוש, הגדול והנורא!

נאך איידער דער רב האט פארענדיגט זיין תפילה, האט זיך דורך דער לופט צעטראגען אן אויסגעשריי פון חתן־כלה און די מחותנים. די ערד האט זיך אנגעהויבען עפענען אונטער זייערע פיס. א תהום האט מורא'דיג אויף זיי ארויסגעקוקט און באלד, כהרף עין, איידער זיי האבען צייט געהאט זיך אוועקצורוקען פון תהום, זיינען זיי שוין געווען פארשלונגען ביז זייערע העלזער.

דער גרויסער עולם, וואס האט עס אלץ צוגעזעהן, איז געווען פארגאפט. א פחד האט אלעמען ארומגענומען, עס האט געדויערט נאר עטליכע רגע'ס און חתן־כלה זיינען געווען אינגאנצען פארשלונגען פונ'ם תהום. די געעפנטע ערד האט זיך ווידער פארשלאסען און אלץ איז געווען אפגעווישט ווי ס'וואלט גארניט געהאט פאסירט.

די באוואפענטע זעלנער האבען זיך צוגעקוקט מיט שרעק צו דעם וואס ס'איז געשעהן פאר זייערע אויגען. זיי האבען געמיינט, אז זיי קענען עפעס טאן דערביי. זיי האבען אריינגעשטעקט זייערע פיקעס אין דער ערד צו באצייכענען דעם ארט וואו דאס פארל איז אזוי געהיימניספול פארשלונגען געווארען.

באלד האָט זיך די אימה־אָניאָגענדיגע פאסירונג פארשפרייט איבער׳ן שטאָדט און עס איז געוואָרען א גרויסער רעש. קינד־און־קייט זיינען זיך אָנגעלאָפען אויפ׳ן מארק. די ידיעה האָט אויך דערגרייכט דעם פרינץ. ער איז געווען געפּלעפט. ער האָט שוין געמוזט איינזעהן דעם כח פון קדושה, דעם כח פון דעם אלטען קראָקאָווער רב, וועלכער האָט ניט געוואָלט עובר זיין אויף דער תורה.

דער פרינץ האָט געשיקט נאָכ׳ן בישאָף, צו הערען וואָס ער האָט וועגען דעם צו זאָגען. דער פרינץ האָט שוין געוואָלט זיך איבערבעטען מיט׳ן רב, ביי איהם בעטען מחילה. ער האָט מורא געהאט, אז די שטראָף וואָס איז צוגעטיילט געוואָרען צום פארזינדיגטן פּאָרל, וועט מעגליך אויך איהם צוגעטיילט ווערען.

ווען דער שליח פונ׳ם פרינץ איז אָנגעקומען צום בישאָף האָט ער יענעם געפונען אין א צושטאנד פון משוגעת. ער איז אין אַט דעם צו־שטאנד אריינגעשליידערט געוואָרען באלד ווי עס האָט איהם דערגרייכט די ידיעה וועגען דעם וואָס ס׳איז געשעהן מיט זעליגמאנ׳ען און דער גרושה אויפ׳ן מארק.

דער שליח האָט זיך צוריקגעקערט צום פרינץ מיט דער טרויעריגער ידיעה וועגען בישאָף. דער פרינץ האָט דאן באשלאָסען באלד צו פאָרען צום קראָקעווער רב און האָט ביי איהם געבעטען מחילה פאר דעם וואָס ער האָט איהם מבזה געווען און זיך אזוי לייכטזיניג באצויגען צום אידישען גלויבען און צו תורת משה.

דער פרינץ האָט געבעטען א תשובה אויף זיינע זינד.

אויף דעם האָט דער אלטער רב איהם געענטפערט, אז אייגענטליך האָט דער פרינץ פאר גאָרניט איהם צו בעטען מחילה. ער האָט איהם, דעם רב, מיט גאָרניט מבזה געווען. וואָס איז נוגע דער אידישער אמונה, איז דער פרינץ אין דעם ניט שולדיג. ער איז דאָך דערצויגען געוואָרען אין א גאנץ אנדער אמונה.

דער רב האָט צום פרינץ געהאט א פארלאנג: היות ווי דער דין פארבאָט כהנים צו זיין דאָרט וואו עס געפינען זיך קברים, זאָל דער פרינץ באפעלעהן, אז דאָס אָרט אויפ׳ן מארק וואו דאָס פּאָרל איז פארזונקען געוואָרען, זאָל ארומגעצוימט ווערען מיט א דיקער שטיינערנער וואנט.

דאָס האָט דער פרינץ באלד צוגעזאָגט און טאקע געהאלטען זיין צוזאָג. א וואנט איז אויפגעבויט געוואָרען ארום דעם אָרט וואו זעליגמאן און די גרושה זיינען פארשלונגען געוואָרען אין דער ערד.

דער ראש הקהל פון קראָקע איז דעמאָלט געווען דער גביר און בעל צדקה ר' ישראל איסערליש. זיין זוהן איז געווען דער עילוי ר' משה, דער שפּעטער וועלט־בארימטער רמ"א.

ווען דער מהר"ל און דער מהרש"ל זיינען אָנגעקומען אין קראָקע לערנען תורה, איז דער רמ"א געווען אכצען יאָהר אלט. ער איז געווען דער איידעם פון הגאון ר' שלום שכנא פון לובלין.

זיין פאָטער, דער ראש הקהל, האָט געהאט אויפגעבויט פאר איהם א באזונדערען בית מדרש, וואו דער יונגער עילוי איז געזעסען על התורה ועל העבודה.

פארשטעהט זיך, אז ווי פאר דעם זוהן פון א גרויסען גביר, האָט דעם רמ"א גאָרניט געפעלט. די צוויי אָנגעקומענע יונגע עילויים, דער מהר"ל און דער מהרש"ל האָבען געלערענט צוזאמען מיט'ן רמ"א בערך דריי יאָהר צייט. ווען דער מהרש"ל האָט, נאָך די דריי יאָהר, פארלאָזט קראָקע, איז דער מהר"ל דאָרט געבליבען און האָט געלערענט מיט'ן רמ"א פאר נאָך צוויי יאָהר.

אין יאָהר ש"ג איז אין בעהמען פאָרגעקומען א מלחמה. דער הער־שער פון פּראג האָט געפירט מלחמה מיט זיינע שכנ'ישע הערשער. דער מהר"ל האָט זיך דעמאָלט צוריקגעקערט קיין פּראג צו זיין משפחה און צו זיין כלה און מחותן.

צוליב דעם וואָס דער מחותן איז פאראָרימט געוואָרען, האָט פּערל, די כלה, זיך געהאט געעפענט א קלייטל און דערנערט זיך און איהרע עלטערן.

צוועלף יאָהר זיינען געווען אוועק זינט דער מהר"ל איז אוועק אין דער פרעמד לערנען תורה. פאר אָט די 12 יאָהר צייט איז פּערל געוואָרען א פול־אנטוויקעלטע פרוי. זי האָט באוויזען איהר בריה'שקייט אין ווערען די ברויט־געבערין פאר איהרע פאראָרימטע עלטערן. גלייכצייטיג האָט זי זיך אויך פארפולקאָמט אין לערנען און געקענט גאָר פיין שמועסען מיט איהר חתן אין תורה.

דער מהר"ל איז דעמאָלט שוין געווען צוויי און דרייסיג יאָהר אלט. פּערל איז געווען מיט פיר יאָהר אינגער. עס איז געווען צייט, אז זיי זאָלען חתונה האָבען.

נאָך דער חתונה איז פּערל געבליבען די ברויט־געבערין פאר איהר מאן: פארשטעהט זיך, אז זיי האָבען קוים געהאט אויסצוקומען.

אָבער דאָס האָט ניט געאַרט ניט דעם מהר"ל און ניט זיין פרוי. דער מהר"ל איז ווייטער געזעסען און געלערענט און פערל האָט אָנגעפירט אי מיט'ן קלייטעל און אי געלערענט תורה אין דער פרייער צייט.

פו.

דעם מהר"ל'ס אייניקל

פערל באַקומט אַ משכון. — דער אוצר. — פערל די מלומדת. — דעם מהר"ל'ס אייניקל ר' שמואל אַ זעלטענער קינסטלער.

דעם מהר"ל'ס פרוי די למדנישע פערל, האָט פון איהר שפּייז־קלייטעל אין פראג ניט נאָר מפרנס געווען איהר מאַן און זיך, נאָר אויך איהר פאַראָרימטען טאטען ר' שמואל רייך, און די גאנצע משפחה. פאַר־שטעהט זיך, אז די פרנסה פונ'ם קלייטעל איז געווען בצמצום. אלע האָבען זיי אָבער געדאנקט השם יתברך פאַר'ן חסד, וואָס זיי האָבען צו קיינעם ניט געדאַרפט אָנקומען.

ווי פריער דערציילט האָט אין יענער צייט אין בעהמען אויסגע־בראָכען א קריג און לאנגזאם האָט זיך דער קריג דערנעהנטערט צו פראג.

איינמאָל, ווען דער קריג האָט שוין געפלאקערט ממש ביי די טויערען פון פראג, איז צו פערלען אין קלייטעל אריינגעקומען אַ באַוואָפנטער זעלנער. ס'איז געווען קלאָר, אז ער קומט פון שלאכט־פעלד.

ער האָט זיך געהייסען געבען ברויט און אנדערע עסענוואַרגען. דער זעלנער האָט עס אלץ אָנגעלאָדען אינ'ם וואָגען מיט וועלכען ער איז געקומען.

אז עס איז געקומען צום באצאָלען און פערל האָט איהם צוגעשטעלט א חשבון, האָט דער זעלנער געלאָזט וויסען, אז ער האָט ניט קיין געלט.

פערל האָט דעם זעלנער געגעבען צו פארשטעהן, אז זי האָט איהם אוועקגעגעבען איהר גאנצע סחורה, וואָס איז אלץ וואָס זי פארמאָגט. אויב זי זאָל ניט קריגען באצאָלט פאַר דער שפּייז וואָס דער זעלנער האָט גענומען, וועט זי און איהר גאנצע משפחה פשוט מוזען הונגערען און ניט האָבען מיט וואָס צו קויפען נייע סחורה פאַר'ן קלייטעל.

דער זעלנער איז געווען גערירט. ער האָט איהר דערלאנגט א מלבוש, וואָס ער האָט געהאַט מיט זיך. דער מלבוש איז געווען פיין אויסגענייט און באצירט.

— האלט עס פאר א משכון, — האט דער זעלנער געזאגט. — אויב איך וועל אין א צוויי־דריי טעג ארום נישט צוריקקומען מיט׳ן געלט אויס־צולייזען דעם משכון, וועט דער מלבוש זיין דיינער.

וואס פאר א ווערט ס׳האט אט דער מלבוש, האט פערל ניט געוואוסט. זי האט אבער געהאפט, אז דער זעלנער וועט קומען אויסלייזען דעם משכון.

ס׳זיינען אוועק עטליכע טעג און דער זעלנער האט זיך ניט געוויזען, האט פערל געהאט א שמועס וועגען דעם מיט איהר מאן מהר״ל.

— אין מלחמה צייט, — האט דער מהר״ל געזאגט, באהאלטען שררות און סתם הויכע אפיצירען אין אט אזוינע מלבושים דימענטען און אנדערע איידעלשטיינער. קוק אריין, אפשר וועסטו דארט געפינען עפעס פון א גרויסען ווערט.

האט פערל אויפגעריסען די נוטען פונ׳ם מלבוש און עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז דארט זיינען טאקע געווען איינגענייט טייערע שטיינער און בריליאנטען.

קיינער איז ניט געווען וואס זאל אט דעם אוצר מאנען. דער נאמען פון דעם צו וועמען אט דער מלבוש האט געהערט אדער פונ׳ם זעלנער, וואס האט איהם איבערגעלאזט, איז פערל׳ען און דעם מהר״ל געווען אומ־באקאנט. דאס וואס זיי האבען געפונען אין בגד איז געווען א כשר׳ע מציאה.

איז די משפחה אויפגעריכט געווארען און דעם מהר״ל׳ס אמאל עושר׳דיגער שווער, ר׳ שמואל רייך, וואס האט אין די לעצטע יאהרען גע־דארפט לעבען אויף זיין טאכטער׳ס פדיון אין קלייטעל, האט אויף דאס־ניי געקענט פאנאנדערפירען די הענט אין מסחר.

ווען דער קריג איז פארענדיגט געווארען, האט ר׳ שמואל אנגענומען ביי דער ממשלה דעם פאדריאד צוריק אויפצובויען איהרע געביידעס און פעסטונגען ארום שטאט, וואס זיינען אין משך פון קריג צעשטערט געווארען. ר׳ שמואל איז דערפון נתעשר געווארען.

האט ר׳ שמואל ווידער אנגעהויבען טיילען צדקה מיט א ברייטער האנט, און די פראגער אידישע קהילה האט ווידער אנגעהויבען ארויסקוקען צו איהם פאר פירערשאפט.

דער מהר״ל האט איצט געקענט ווייטער לערנען אהן זארג.

אויך פערל האט איצט אפגעגעבען א סך צייט צום לערנען. יעדען

טאָג האָט זי געלערענט א שיעור מיט איהר מאן, וועלכער האָט איהר באטראכט פאר א חבר אין לערנען. זיי האָבען געלערענט צוזאמען ניט נאָר גמרא און פוסקים נאָר אויך מוסר און חקירה.

פערל האָט געהאט געזאָגט אויף זיך, אז זינט זי איז געוואָרען אכט יאָהר אלט, איז ניט אוועק קיין איין טאָג וואָס זי זאָל ניט האָבען געלערנט תורה לכל הפחות פינף שעה.

שפּעטער אז דער מהר"ל איז געוואָרען וועלט-בארימט און עס פלעגען צו איהם קומען שאלות פון פארשידענע קהילות, פלעגט פערל פאר איהם לייענען די דאָזיגע שאלות און דערנאָך אויסשרייבען איהר מאנ'ס תשובות אויף אָט די שאלות. זי האָט אויך מסדר געווען און פאקטיש רעדאגירט דעם מהר"ל'ס אלע פיר און צוואנציג חיבורים. עס ווערט אפילו דערציילט, אז ניט ווייניגער ווי אין אכט ערטער האָט זי אין מהר"ל'ס חיבורים געפונען גרייזען; דאָ איז עס געווען אין לשון פון א מאמר חז"ל און דאָ אין דעם לשון פון רש"י אָדער תוספות.

דער מהר"ל האָט זיין ווייב שטארק הויכגעשעצט פאר דעם. ער האָט אויף איהר געזאָגט דעם פסוק „רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה".

פערל האָט געבוירען דעם מהר"ל איין זוהן — ר' בצלאל — און דריי טעכטער: רייכיל, טילע און רעאלינם.

ר' בצלאל איז געווען א גרויסער חריף און האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע זעלטענע כשרונות. ער האָט באזונדער שטארק ליב געהאט צו לערנען מיט אנדערע. ער האָט געהאט אן אויסערגעוויינליכען טאלאנט אין זאָגען א שיעור פאר תלמידים.

אין דער פראגער ישיבה איז צו יענער צייט געקומען געוואָרען אלס ראש ישיבה ר' אפרים, דער מחבר פון „עוללות אפרים", האָט ר' בצלאל, וועלכער איז געוואָרען דער איידים פון א גרויסען מיוחס און איז ביי זיין שווער געזעסען אויף קעסט צוועלף יאָהר צייט, זיך איבערגעקליבען קיין קעלן און דאָרט געעפענט זיין אייגענע ישיבה. די דאָזיגע ישיבה האָט שפּעטער געקראָגען גרוים פירסום און צוגעצויגען א גרויסע צאָל תלמידים.

ר' בצלאל האָט געהאט צוויי זיהן, מנחם און שמואל, און א טאָכטער ליפּט. מנחם דער בכור, איז נפטר געוואָרען אלס קינד. שמואל איז געווען באגאבט מיט גרויסע כשרונות. עס האָט איהם אָבער געפעלט דער חשק צו לערנען. ער האָט זיך אויסגעצייכענט מיט א זעלטען שעהנער האנטשריפט, מיט א טאלאנט צו מאָלען און מיט אויסארבעטען פארשיידענע האנט ארבעטען. באזונדער אין מעטאלען, ווי גאָלד, זילבער און קופּער.

צו זעכצען יאָהר, ווען ער האָט געלערנט אין זיין פאָטער'ס ישיבה, האָט ער אָנגעשריבען א ספר תורה אויף פּארמעט, א טפח און א האלב די לענג און וועניגער ווי א טפח די ברייט.

דער כתב איז געווען קלאָר און אלץ על פי דין. דער כתב איז אָבער געווען אזוי קליין, אז מ'האָט אין אָט דער ספר תורה געדארפט לייענען דורך א פארגרעסער גלאָז.

שמואל האָט פאר אָט דער קליינער ספר תורה'לע אויך געמאכט עץ־חיים'ס וואָס זיינען געווען פיין אויסגעשניצט. אויף זיי זיינען געווען אויסגעקריצט די פאָלגענדע ווערטער:

„וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי ה' ביד משה, עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבו־תיה שלום: אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד, ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב".

שמואל האָט געמאכט א „יד" פאר דער דאָזיגער ספר תורה'לע לויט איהר גרויס און האָט אויף דעם אויסגעקריצט אנדערע פסוקים פון דער תורה און אויך א בילד פון קריעת ים סוף, ווי די מצרים ווערען דער־טרונקען אין ים בעת די אידען ראטעווען זיך לעבעדיגע. ער האָט אויך געלאָזט אויסגיסען א „כתר" פאר דער תורה און אויסגעקריצט אויף דעם דאָס בילד ווי די אידען נעמען די תורה ביים בארג סיני.

ר' שמואל האָט דאן ווייטער געוויזען זיין גרויסען טאלאנט דורך דעם וואָס ער האָט פאר דער ספר תורה'לע מיט איהר „כתר" געמאכט א ספּעציעלען ארון קודש'ל, וואָס איז געווען אינגאנצען אויסגעשניצט פון איין שטיק עלעפאנט־ביין. אויפ'ן מערב־זייט פון דאָזיגען ארון קודש'ל איז געווען אויסגעשניצט דאָס בילד פון בית המקדש און אויפ'ן דרום־זייט — דאָס בילד פון דעם מזבח הנחושת. אויפ'ן צפון זייט איז געווען דער שלחן מיט'ן לחם הפנים און אויפ'ן מזרח־זייט, דאָרט וואו ס'זיינען געווען די צוויי טירעלעך פון ארון קודש'ל, האָט ער אויסגעשניצט די לוחות און דעם ארון פון דרויסען. און די מנורה און דעם גאָלדענעם מזבח פון אינעווייניג.

מיט דעם איז דער יונגער קינסטלער ר' שמואל נאָך ניט געווען פארטיג. ער האָט גענומען א גרויסען מארמאָר שטיין און האָט אין איהם אויסגעהאקט אן עפענונג וואָס זאָל זיין גרויס גענוג פאר'ן עלעפאנט בייגערנעם ארון קודש'ל. דערביי האָט ער אויסגעהאקט פון שטיין א „כפּו־רת".

אויפ'ן שטיינערנעם ארון האָט ר' שמואל אויסגעקריצט א בילד פונ'ם חורבן בית המקדש און א צווייטבילד ווי אידען געהען אין גלות. דאן אן אנדער בילד פון חנה מיט איהרע זיבען זיהן וואָס זיינען זיך מקריב פאר קידוש השם. אן אנדער בילד איז דאָרט אויסגעהאקט געוואָרען אין שטיין פון א אידען מיט א פעקעל אויף זיין פלייצע און מיט א וואנדער שטעקען אין איין האנט און א ספר תורה אין דער צווייטער האנט — א סימבאָל פון דעם איד אין גלות. דריי יאָהר צייט האָט געווערט בא ר' שמואל'ן שרייבן דאָס ספר תורה'לע און מאַכן די פאַרשידענע ארונות.

צו ניינצען יאָהר האָט ר' שמואל'ן זיין פאָטער משדך געווען מיט דער טאָכטער פון אַ באַוואוסטן אידישען מנהיג און בעל צדקה פון דייטש־לאנד — ר' מרדכי זאלצהיים. די חתונה איז פאָרגעקומען אין פּראג ביי זיין זיידען דעם מהר"ל, וועלכער איז שוין דעמאָלט געווען דריי און אכציג יאָהר אלט.

זיין גרויסע קונסט־ווערק, די ספר תורה'לע מיט איהרע ארונות, האָט ר' שמואל אוועקגעגעבען אלס מתנה זיין זיידען דעם מהר"ל וועלכער האָט זיך מיט דעם שטארק געצאצקעט און דערפון געהאט גרויס הנאה.

אין יאָהר ש"ם איז ר' בצלאל נפטר געוואָרען אין קעלן און ר' שמואל האָט זיך איבערגעקליבען אין פראג. אין קעלן האָט ר' שמואל געהאט געצווינגען זיין פרנסה פון דעם וואָס ער האָט געהאנדעלט מיט גאָלד, זילבער און טייערע שטיינער. די הויפּט פרנסה האָט ער געהאט פון דעם וואָס ער פלעגט איינפאסען טייערע שטיינער און פערל און פון מאכען אנדערע צירונג וואָס זיינען געווען אמת'ע קונסט שטיקער.

אין פּראג האָט ר' שמואל אָנגעהאלטען דעם זעלביגען מסחר און די זעלביגע מלאכה. באזונדער האָט ער זיך אָפּגעגעבען מיט אויסקריצען ביל־דער אין פאַרשיידענע קאָלירען אויף מעטאלען. ער האָט זיך פון דעם דערוואָרבען א פארמעגען.

אין דער צייט וואָס דער מהר"ל האָט אין פּראג און איבער דער גאָרער וועלט גע'שם'ט מיט זיין גדלות אין תורה און זיינע מעשים טובים, האָט זיין שוועער ר' שמואל רייך זיך דערהויבען צו א גאָר גרויסער הויך אין דער פּאָליטישער וועלט. ער איז געוואָרען א מקורב למלכות.

דער מושל פון פּראג איז דעמאָלט געווען פערדינאנד דער ערשטער. ר' שמואל רייך האָט ביי איהם געפונען חן אין די אויגען פאר זיין שכל הישר און זיינע גרויסע פעהיגקייטען.

פארשטייט זיך, אז די גדולה זיינע האָט ארויסגערופען גרויס קנאה און שנאה מצד א סך הויפליט וועלכע האָבען ניט געקאָנט פארטראָגען וואָס א איד איז אזוי עולה לגדולה געוואָרען.

מ'האָט געגען איהם אָנגעהויבען פירען אינטריגעס און ס'זיינען געמאכט געוואָרען אויף איהם מסירות. ר' שמואל'ס מערכה איז אָבער ניט קאליע געוואָרען אין קעניגליכען הויף.

פז.

אידישע חכמה און גוי'אישע שנאה

דער קעניג פערדינאנד דער ערשטער. — די גזירה פון גירוש. — אַ וויכוח פון אַ פרינץ און זיין אידישן פאַרוואַלטער.

קעניג פערדינאנד דער ערשטער איז געוועזן א פרומער קאטויליק. דאָס האָט אָבער ניט געשטערט זיין פריינטשאפט צו דעם אידען שמואל רייך, דעם מהר"ל'ס שווער. ער איז אויך געווען פריינטליך צו אנדערע אידען. עס איז אָבער געקומען א צייט ווען דעם קעניג'ס מוח האָט אָנגעהויבען פאַר'סם'ט צו ווערען געגען אידען.

אין יאָהר שט"ז האָבען די קאטוילִיקען אין רוים, אויפ'ן פויפסט'ס באפעהל, אָנגעהויבען עפענטליך פארברענען דעם תלמוד און אנדערע אידישע הייליגע ספרים. די אינקוויזיציע האָט טראומפירט, און דער גייסט פון דער אינקוויזיציע האָט זיך אָנגעהויבען פארשפרייטען פון רוים איבער דער גאנצער קאטוילישער וועלט. האָט דער גייסט פון דער אינקוויזיציע אויך דערגרייכט קעניג פערדינאַנד'ס הויף אין פראָג. קאטוילישע פאנאַטיקער האָבען אָנגעפאנגען א העצע געגען אידען און קעניג פערדינאַנד האָט זיך געלאָזט פון זיי באאיינפלוסען.

אין יאָהר שי"ז האָט דער קעניג געלאָזט צו זיך רופען די אידישע פיהרער פון פראג און זיי מודיע געווען, אז פאר'ן קומענדיגען יאָהר וועט ער ניט באנייען דעם שוץ-טראקטאט וואָס זיי האָבען אין זיין קעניגרייך. על כן וועלען אלע אידען מוזען פארלאָזען בעהמען, מעהרען און שלעזיע וועלכע זיינען געווען אונטער זיין ממשלה.

ר' שמואל רייך, וועלכער האָט זיך אין פאָראויס דערוואוסט וואָס עס ווערט צוגעגרייט פון די שונאי-ישראל, האָט געהאט בדעה צו אונטער-קויפען געוויסע הויפליט. ער האָט גוט געוואוסט וועלכע פארשוינען עס

וועלען זיך לאָזען אונטערקויפען. ער איז געווען גרייט אָפּצוגעבען זיין גאנצען פארמעגען אבי ראטעווען אידען פון דעם וואָס האָט געשמעקט מיט א גירוש.

ער האָט זיך וועגען דעם מיישב געווען מיט זיין איידים דעם מהר"ל. דער מהר"ל איז געווען געגען דעם. ער האָט געהאלטען, אז עס שטעקט פאר אידען א גרויסע סכנה אויב זיי זאָלען זיך דארפען דערווערבען זייער רעכט צו בלייבען אין א לאנד דורך אונטערקויפען זייערע שונאים.

אין יענע צייט איז דעם קעניג'ס זוהן פרינץ פערדינאנד, דער הער־צאָג פון בעהמען, געווען צו גאסט ביי הערצאָג יאָהאן פון מעהרען. ביידע פאראינטערעסירט אין אסטראָנאָמיע האָבען זיי זיך מתוכח געווען א וויכטיגען מאטעמאטישען פּראָבלעם וואָס זיי האָבען זיך באמיהט צו לייזען. קיינער פון די געלערנטע האָט ניט געהאט דעם ריכטיגען ענטפער. האָבען די צוויי הערצאָגען געמאכט א וועט, אז דער וואָס וועט דעם פּראָבלעם לייזען זאָל ווערען דעם צווייטענ'ס גייסטיגער האר און דער צווייטער דעם ערשטענ'ס גייסטיגער שקלאַף. זיי האָבען זיך געגעבען א האלב־יאָהר צייט צו געווינען, אָדער פארלירען דעם וועט.

קומענדיג צוריק צו זיך אין פּאלאַץ אין פּראַג, האָט פּרינץ פערדינאנד צוזאמענגערופען די גרעסטע געלערענטע פון זיין געגענד און האָט פאר זיי פאָרגעלייגט דעם מאטימאטישען פּראָבלעם, אָבער צו זיין באדויער האָבען אויך די גרויסע וויסענשאפטליכע ניט געפונען קיין לייזונג. אזוי איז א דורך א חודש, צוויי, דריי, ביז פינף חדשים און קיין לייזונג האָט דער פּרינץ נאָך ניט געהאָט.

אחוץ זיינע אייגענע גיטער, איז פּרינץ פערדינאנד, הערצאָג פון בעהמען, דעם קעניג'ס זוהן געווען באשטימט צו ירש'נען די גיטער פון א געוויסען קינדערלאָזען הערצאָג. די דאָזיגע ירושה איז באשטאנען פון שלע־סער, דערפער, שטעטלאך, מילען, וועבערייען, גאסט־הייזער וכדומה. דער פארוואלטער פון אָט די אלע גיטער איז געווען א פּראגער איד מיט'ן נאָמען ר' משה יצחק סאָבעל. ער איז געווען שטארק חשוב ביי דעם פריהער־דיגען אייגנעטימער פון די דאָזיגע גיטער און שפּעטער אויך ביי דעם נייעם יורש זייערען, קעניג פערדינאנד'ס זוהן — פּרינץ פערדינאנד.

נאָך זיין וועט מיט'ן הערצאָג פון מעהרען, האָט דער הערצאָג פון בעהמען פּרינץ פערדינאנד, באזוכט די דאָזיגע גיטער און, פארשטעהט זיך, אז ער האָט זיך צוזאמענגעטראָפען מיט'ן אידישען פארוואלטער ר' משה יצחק'ן. האָט דער אידישער פארוואלטער באמערקט, אז דער פּרינץ איז עפּעס פארזאָרגט. האָט ער געוואָלט וויסען וועגען וואָס אזוינס עס האנדעלט

זיך, אז דער פרינץ זאָל זיין פארזאָרגט. פרינץ פערדינאנד האָט איהם דער־צעהלט וואָס עס דריקט איהם אויפ'ן הארצען.

— דו האָסט זיך, ווי איך זעה, געווענדעט צו אלע געלערענטע, אָבער ניט צו קיין אידישע געלערנטע, — האָט ר' משה יצחק סאָבעל געזאָגט.

דער פרינץ האָט זיך צולאכט.

— וואָס ווייסען דען אידען פון אזוינע ענינים? — האָט דער פרינץ געזאָגט אין א טאָן פון חוזק. — אידען קענען זיך פייניגען און קלאָגען אויפ'ן חורבן פון זייער בית המקדש. זיי ווייסען אויך ווי צו חלום'ען וועגען גאולה, וואָס דאַרף, לויט זייער פאָרשטעלונג, קומען דורך נסים. אָבער וואָס ווייסען זיי וועגען וויסענשאפטליכע ענינים?

ר' משה יצחק וועלכער האָט דעם פרינץ געקענט פון זיין יוגענט, האָט פאר איהם געהאט א פארטיגע תשובה:

— דו האָסט א פאלשע פאָרשטעלונג וועגען אידען — האָט ער געזאָגט. — די שולד איז פון דיין דערציהער וועלכער איז א שונא ישראל. ער האָט דיר דערצעהלט וועגען אידען זאכען וואָס זיינען לחלוטין פאלש. אוודאי קלאָגען אידען אויפ'ן חורבן בית המקדש און מיר ריכטען אָפּ חצות. מיר גלויבען אויך, אז אונזער גאולה וועט קומען מיט'ן אויבער־שטענ'ס הילף. אָבער דאָס מיינט ניט אז מיר האָבען ניט צווישען אונז קיין גרויסע געלערנטע און וויסענשאפטלער. אויב דו ווילסט זיך באגעגענען מיט אן אמת גרויסען אידישען געלערנטען האָסטו איהם אין דער פערזאָן פון דעם פראגער רב. עס איז ניטאָ די חכמה אויף דער וועלט אין וועלכער ער זאָל ניט זיין בא'הבינ'ט.

—אויב דו ביזט איבערצייגט, אז דער פראגער רב איז ביכולת צו לייזען פאר מיר מיין מאטימאטישע פראָבלעם — האָט דער פרינץ געזאָגט — ברענג איהם צו מיר. אָבער איך בעט דיר, אז דאָס זאָל געטאָן ווערען בשתיקה. זאָל קיינער פון דעם ניט וויסען. ווארום עס וועט פאר מיר זיין א חרפה, אויב מען וועט זיך דערוויסען אז איך האָב געדארפט אָנקומען צו אזא שפּל'ן און אומוויסענדען פאָלק ווי אידען, צו לייזען א וויסענ־שאפטליכען פראָבלעם.

דער פרינץ האָט עס ארויסגעזאָגט געלאסען און זאָגאר פריינטליך, ווי ער וואָלט דערביי גאָר ניט געפיהלט, אז דערמיט באליידיגט ער זיין אידישען פארוואלטער ר' משה יצחק'ן. ר' משה יצחק האָט זיך טאקע דערפיהלט שטארק געקרענקט פון די דאָזיגע ווערטער און ער איז דעם פרינץ ניט געבליבען שולדיג קיין ענטפער.

— מיין האר — האָט ער געזאָגט. — אויב איך וואָלט ניט גע־וואוסט, אז דו ביזט א מענש מיט יושר און איינזעהעניש און דו האָסט בכלל א גוט הארץ און פיינע מדות, וואָלט איך אָנגענומען, אז דו פאר־אורטיילסט מענשען גאָר ניט קענענדיג זיי און דו האנדעלסט לויט דיינע פאראורטיילען און ניט לויט דיין פארשטאנד און דיינע איבערצייגונגען. נאָך ערנסטער איז דער ענין, ווייל עס האנדעלט זיך דאָך ניט וועגען א יחיד, נאָר וועגען א גאנץ פאָלק. פארוואָס זאָלסטו אזוי ריידען וועגען אידען, אז דו קענסט זיי אפילו ניט? דו האָסט ניט קיין ידיעה וועגען זייער לעבען און וועגען זייער תורה. עס רעדט פון דיר ארויס די שנאה פון די גלחים און אנדערע שונאי ישראל, וואָס האָבען קיין אנדער גרונט פאר זייער שנאה צו אידען ווי קנאה. דער מינדסטער צווישען אידען ווייס מעהר ווי דיינע גלחים.

ר׳ משה יצחק סאָבעל האָט גענומען אויפקלעהרען דעם הערצאָג, אז ער איז פארפיהרט פון די גלחים וועלכע קענען ניט פארגעסען אידען דאָס וואָס זיי האלטען זיך ביי דער תורה און שטייען אויף א העכערער מדרגה פון וויסען און מאָראל ווי זיי.

— און פארוואָס זאָלסטו אידען באצייכענען אלס שפּל דערפאר וואָס זיי טוען כל עבודת פרך צו פארדינען זייער ברויט? — האָט ר׳ משה יצחק שוין גערעדט מיט היץ. — און פארוואָס זאָלסטו זיי באצייכענען אלס אומוויסענד, דערפאר וואָס זיי פארברענגען זייער צייט אין תורה און עבודה? ווער נאָך איז אזוי ארבעטזאם ווי אידען? ווער נאָך פארברענגט שבתים און ימים טובים אויף אזא גייסטיגען אופן ווי א איד?

דאָ איז שוין דער פרינץ ארויס מיט טענות געגען אידען, ווי ער וואָלט געוואָלט איבערצייגען זיין אידישען פארוואלטער, אז ער ווייס וואָס ער רעדט:

— אידען זיינען געלט־מענשען — האָט ער געזאָגט. — זיי יאָגען זיך נאָך געלט און זיינען אלע רייך!

ר׳ משה יצחק האָט אָנגעהויבען אויפקלעהרען דעם פרינץ אז ער איז זיך טועה. אידען האָבען מעהר אָרימע לייט ווי אנדערע. דער חילוק איז נאָר וואָס אידען, אפילו די אָרימסטע, לעבען מיט א חשבון. זיינען ניט קיין פארשווענדער. וויסענדיג שטענדיג, אז עס קענען קומען שלעכטע צייטען זיינען זיי שפּאָרזאם און לייגען תמיד עפּעס אָפּ אויף שפּעטער. דאגעגען זיינען גוים פארשווענדער. ווען זיי פארדינען עפּעס פארטרינקען און פאר־הוליען זיי דאָס. זיי קימערען זיך נישט פאר׳ן מאָרגענדיגען טאָג. און דער־פאר דוכט זיך תמיד די גוים, אז אידען זיינען אָנגעשאָטען מיט גאָלד.

פאראיינס האָט ר׳ משה יצחק שוין אָנגעוויזען דעם פּרינץ, אז אידישע בעל־מלאכה׳ס און אפילו קליינע הענדלער מוזען שטענדיג ארבייטען שווער פאר זייער ברויט און דאָך ווערען אויף זיי געלייגט שווערע שטייערען.

— און טראָץ דעם אַלעמען זיינען מיר אין דיינע אויגען שפּל און אומוויסענד — האָט ר׳ משה יצחק פארענדיגט מיט טרערען אין זיינע אויגען.

דער הערצאָג האָט ארונטערגעלאָזט דעם קאָפּ. ער איז געווען גערירט פון זיין פארוואלטער׳ס ווערטער.

ר׳ משה יצחק האָט אויסגענוצט די געלעגענהייט און האָט ווייטער זיך אויסגע׳טענה׳ט מיט׳ן הערצאָג.

— פארנעהמסטו ניט אונזער גרויסע טראגעדיע? ניט גענוג וואָס מיר זיינען פארטריבען געוואָרען פון אונזער לאַנד דארפען מיר איצט וואנדערען איבער דער וועלט און אומעטום אוועקגעבען אונזערע כחות פאר אנדערע, אָנפילען די שאצקאמערען פון פרעמדע, און ווען עס קומט צו עפּעס, בארויבט מען אונז פון דאָס לעצטע וואָס מיר פארמאָגען און מען טרייבט אונז איינגאנצען ארויס פון די לענדער וואו מיר וואוינען, ווי מיר וואָלטען געווען פארברעכער! אָט שטעהען מיר פאר א גזירה, אז מיר זאָלען מוזען פארלאָזען בעהמען, מעהרען און שלעזיען וואו מיר האָבען געלעבט הונדערטע יאָהרען און וואו מיר האָבען געשאפען גרויסע עשירות פאר די לענדער. פון דעסטוועגען באקלאָגען מיר זיך ניט געגען די וואָס זיינען שולדיג אין אָט דער גזירה, נאָר מיר זיינען מתפּלל צום רבונו של עולם און נעהמען די זינד אויף זיך ווי מיר אליין וואָלטען געווען שולדיג אין אָט דער געפּלאנטער רשעות צו אונזער פאָלק!

ר׳ משה יצחק איז איצט אריבער צו דער גזירה גופא און האָט אָנגעהויבען באווייזען דעם פּרינץ ווי גרויס עס איז די אומרעכט וואָס דאָ ווערט באגאנגען געגען אידען.

פח.

דער מהר"ל און דער פרינץ

דער פרינץ לאַדעט איין דעם מהר"ל. — דער מהר"ל לייזט אַן אַסטראָנאָמישע פּראָבלעם. — פּרינץ פערדינאַנד און פּרינץ מאַקסימיליאַן.

די רייד פון ר' משה יצחק'ן, דער אידישער פאַרוואַלטער פון זיינע גיטער, האָט אויף פּרינץ פערדינאַנד, הערצאָג פון בעהמען און זוהן פון קעניג פערדינאַנד דעם ערשטען, געמאַכט א גרויסען רושם. דער פּרינץ האָט צום ערשטען מאָל געהערט וועגען אידען אזוינס וואָס ער האָט ניט געוואוסט.

דער פּרינץ האָט געהאַט א ידיעה, אז אין קעניגליכען הויף קומען פאָר אינטריגעס און אז די קאַטוילישע גלחים פירען אָן א העצע געגען אידען. ער האָט אויך גוט געוואוסט וועגען דעם כח פון די גלחים און ווי אזוי זיין אייגענער פאָטער, דער קעניג, איז אָפטמאָל הילפלאָז געגען זיי.

ר' משה יצחק'ס אויפקלערונג האָט דערפאַר געמאַכט אויף איהם א באַזונדערע ווירקונג. דאָס איז איהם אריין אין קאָפּ. ער האָט אָנגעהויבען פילען, אז עפּעס ווערט געגען אידען באַגאַנגען אַן אומגערעכטיגקייט.

עטליכע טעג, איז דער פּרינץ ארומגעגאַנגען פאַרזונקען אין מחשבות, ווי ער וואָלט עפּעס געדאַרפט באַשליסען. דאַן האָט ער געשיקט רופען צו זיך ר' משה יצחק'ן. דער פאַרוואַלטער פון זיינע גיטער האָט שוין געהאַט גע'עצה'ט דעם פּרינץ, אז ער זאָל איינלאַדען צו זיך דעם פּראַגער רב דעם מהר"ל, אין שייכות מיט זיין וועט.

ער האָט דעם מהר"ל פאַר איהם פאָרגעשטעלט, ווי איינער פון די גרעסטע קענער ניט נאָר אין אידישע לימודים נאָר אויך אין וועלטליכע, און דערפאַר דער ריכטיגער מענש, מיט וועמען ער זאָל זיך באַראַטען וועגען דעם אַסטראָנאָמישען פּראָבלעם אויף וועלכען ער האָט געדאַרפט האָבען אַן ענטפער כדי ניט צו פאַרלירען דעם וועט, וואָס ער האָט געמאַכט מיט הערצאָג יאהאַן פון מעהרען.

דער פּרינץ האָט פאַרלאַנגט פון זיין אידישען פאַרוואַלטער, אז ער זאָל צו איהם ברענגען דעם מהר"ל.

— זיי דער שליח, וואָס זאָל דעם רב איבערגעבען מיין פאַרלאַנג, אז איך וויל איהם האָבען ווי מיין גאַסט.

ר' משה יצחק האָט אויך וועגען דעם געהאַט עפּעס אויפצוקלערען דעם פּרינץ:

— אנטשולדיג מיר, מיין האר, — האָט ער געזאָגט, — איך קען נישט אונטערנעמען די דאָזיגע שליחות. איך קען ניט קומען צו אָט דעם גרויסען גאון און איהם זאָגען, אז ער זאָל צו דיר קומען. צו ערשט מוז איך זיך מיט איהם בּאראטען אויב ער איז מרוצה צו דיר צו קומען. נאָך אלעם, פירט זיך עס דאָך ניט, אז אפילו צו א פרינץ זאָל מען אימיצען באפוילען צו קומען, בפרט ווען מ'האָט צו טאָן מיט אזא גרויסען מענשען ווי דער מהר"ל.

דער פרינץ האָט עס אויסגעהערט פריינטלאך. ער האָט עס ניט אָנגענומען ווי א באליידיגונג מצד זיין אידישען פּארוואלטער. פּארקערט, ערשט איצט איז ער געוואָרען נייגעריג צו וויסען וואָס פאר א מענש עס איז דער מהר"ל און ווי אזוי ער קומט צו דאָס רבנות פון פּראג. ער האָט בכלל געוואָלט וויסען מעהר וועגען אידישע גדולים.

ביי דער ערשטער געלעגענהייט האָט ר' משה יצחק באזוכט דעם מהר"ל און האָט איהם איבערגעגעבען דעם פארלאנג פון פרינץ, אָנווייזענדיג, אז אויב דער גאון איז מרוצה צו מאכען דעם באזוך, וועט דער פרינץ שיקען נאָך איהם זיין קארעטע צו ברענגען איהם אין שלאָס אריין. דער מהר"ל האָט איינגעוויליגט צו באזוכען דעם פרינץ, אָבער האָט זיך אנטזאָגט צו פאָהרען אין דער קארעטע, וואָס דער פרינץ האָט געזאָלט שיקען נאָך איהם. ער האָט געהאלטען, אז עס וועט זיין גלייכער, אז ער זאָל פאָהרען צום פרינץ אין א פשוט'ן וואָגען.

אין א וואָך ארום, איז שוין דער מהר"ל געוועזען ביי דעם פרינץ אין שלאָס, און ווען יענער האָט פאר איהם פאָרגעלייגט די אסטראָנאָמישע פּראָבלעמען אויף וועלכען ער האָט געזוכט אן ענטפער, האָט איהם דער מהר"ל, גאָר אָהן שוועריגקייטען, באלד געגעבען די נויטיגע אויפקלערונגען.

דער מהר"ל האָט דעם ענטפער דערצו אָנגעשריבען אין דעם פרינץ פערדינאנד'ס אייגענער שפראך, וואָס איז פאר יענעם געוועזען נאָך א גרעסערע איבעראשונג.

דער פרינץ האָט אָנגעבאָטען דעם מהר"ל א באלוינונג פאר זיין מיה, אָבער יענער האָט זיך אנטזאָגט עפּעס צו נעמען. ער האָט דערקלערט: אז עס איז א קבלה ביי אידען, פון די צייטען פון משה רבנו, אז תורה און וויסענשאפט זאָל מען לערנען אומזיסט. בלויז די, וואָס נויטיגען זיך אין פרנסה מעגען קריגען באלוינט פאר דעם ווי שכר בטול מלאכה.

א וואָך צייט איז דער מהר"ל פארבליבען ביים פרינץ אין שלאָס. געגעסען און געשלאָפען האָט ער ביי ר' משה יצחק'ן אין הויז וואָס האָט

זיך געפונען לעבען דעם פרינצליכען שלאָס. אָבער די גאנצע צייט האָט ער פארבראכט אין שלאָס אין שמועסען מיט'ן פרינץ וועגען פארשיידענע חכמות און וויסענשאפטען. עס איז פאקטיש ניט געווען קיין ענין מיט וועלכען דער מהר"ל זאָל ניט זיין באקאנט.

פאראיינוועגס האָט שוין דער מהר"ל געשמועסט מיט'ן פרינץ וועגען אידען. דער פרינץ איז געווען נייגעריג צו וויסען מעהר וועגען דער אידישער אמונה, וועגען דער אידישער געשיכטע און וועגען אידישען לעבען.

— ווי קומט צו אייך אזוי פיל וויסען? — האָט דער פרינץ גע־פרעגט מיט פארוואונדערונג און פארהערונג.

ווען די זעקס חדשים פון דער טערמין פאר'ן וועט, וואָס די צוויי הערצאָגען האָבען געמאכט צווישען זיך זיינען געווען פאריבער, האָט פערדינאנד איינגעלאַדען צו זיך דעם הערצאָג יאהאן פון מעהרען. ער האָט אויך געלאַדען צו זיך דעם בישאָף און זיין ברודער מאקסימיליאן. פערדי־נאנד האָט אין זייער אלעמענס געגענוואַרט געגעבען יאהאנ'ען דעם ענטפער אויף דער פראגע וועגען וועלכער זיי האָבען זיך געוועט.

אלע זיינען געווען אנטציקט. אין דעם ענטפער איז געווען גרויס חכמה און וויסען.

— מיינט אָבער ניט, — האָט פרינץ פערדינאנד געזאָגט — אז דאָס איז מיין אייגענע חכמה און וויסען. דער ענטפער איז מיר געגעבען געוואָרען פון אימיצען אנדערש. איך וואָלט אייך גערן אויסגעזאָגט ווער ער איז, אָבער יענער האָט פון מיר פארלאנגט, אז איך זאָל זיין נאָמען ניט ארויסגעבען.

אין א קורצער צייט ארום האָט דער קעניג איינגערופען אן אסיפה פון אלע זיינע ראטגעבער און פרינצען. זיינע צוויי זיהן, די פרינצען פער־דינאנד און מאקסימיליאן זיינען אויך געווען געלאַדען. עס האָט געדארפט באהאנדעלט ווערען די פראגע ווי אזוי אָנצופילען די אויסגעליידיגטע קאסע פון דער מלוכה. אן אנדער פראגע, וואָס איז געשטאנען אויפ'ן סדר היום, איז געווען די פאָדערונג פון די גלחים, אז מ'זאָל פון לאנד ארויסטרייבען אלע אידען.

די צוויי פרינצען זיינען געווען ניט צו פריינטלאך צווישען זיך. זיי זיינען אויך געווען מענשען מיט באזונדערע כאראקטערען און געוואוינ־הייטען. איינער האָט ניט געוואוסט וואָס ביים צווייטען טוט זיך. אָפט זיינען זאָגאר געפירט געוואָרען אינטריגעס פון איינעם געגען צווייטען.

זייענדיג איצט צוזאמען אין זייער פאטער'ס קעניגליכען פאלאץ, האבען זיי זיך דאך ברידערליך דורכגערעדט וועגען פארשיידענע ענינים. איינער האט געוואלט וויסען ווי דעם צווייטענ'ס גיטער ווערען פארוואלטעט. מאקסימיליאן האט זיך באקלאגט, אז זיינע גיטער ברענגען איהם גארניט אריין און אז ער לענט גאר צו געלט צו זיי.

— אין אמת'ן בין איך איצט א גרויסער בעל חוב, — האט ער זיך אפילו מודה געווען פאר זיין ברודער. — און ווי געהט עס דיר? — האט ער געוואלט וויסען.

פערדינאנד האט איהם דערקלערט, אז ער האט זיך ניט אויף וואס צו באקלאגען. וואס איז נוגע זייערע גיטער ברענגען זיי איהם אריין גאר א סך.

מאקסימיליאן איז געווען פארוואונדערט.

— ווי קומט עס? — האט ער געוואלט וויסען. — מיינע גיטער זיינען, דאכט זיך, נאר גרעסערע און רייכערע ווי דיינע, הייננט ווי דער־קלערט זיך עס, וואס דו האסטו פון דיינע גיטער יא ריוח בעת איך לעג צו זיי צו געלד?

— דעם ענטפער וואלט דיר, צום בעסטען, געקאנט געבען מיין פארוואלטער, — האט פערדינאנד געזאגט.

— און ווער אזוינס איז עס דיין פארוואלטער, אז ער זאל קענען וויזען אט דעם וואונדער? — האט דער אינגערער ברודער געוואלט וויסען.

— ער איז אן אלטער איד וואס פארוואלטעט די גיטער פאר די לעצטע פופציג יאהר. איך האב איהם גע'ירש'ענט צוזאמען מיט די גיטער. — האט פערדינאנד געזאגט.

מאקסימיליאן האט אנגעקוקט זיין ברודער אין גרויס פארוואונ־דערונג.

— איך וואלט קיינמאל ניט געגלויבט, אז דו וועסט האבען א אידען ווי דער פארוואלטער פון דיינע גיטער! — האט מאקסימיליאן געזאגט, — מיין פארוואלטער איז א דייטש, א מענש מיט וויסען און אן אמת'ער ריטער.

פרינץ פערדינאנד האט א שמייכעל געטאן.

— איצט זעה איך נאך מעהר בולט דעם אונטערשייד פון מיין פארוואלטער און דיין פארוואלטער, — האט ער באמערקט. — עס איז ניט

דער אונטערשייד אין מענשען נאָר אויך אין דעם פאקט וואָס מיין פאר־וואלטער איז א איד און דיינער איז א דייטש.

דערוויל האָט דער קעניג אָנגעהויבען מאָהנען ביי זיין זוהן, מאק־סימיליאן, אז ער זאָל אריינטראָגען אין דער מלוכה קאסע די סומע וואָס ער האָט פון דאָרט געליען. אן אויספאָרשונג האָט באוויזען, אז דער פּרינץ איז געווען פארשולדיגט איבער׳ן קאָפּ און אז ער קען ממש ניט ארויס־קריכען פון זיינע חובות.

דער קעניג האָט עס ניט געקענט פארשטעהן.

— און וואָס איז געשעהן מיט דיינע גיטער? זאָל עס הייסען אז דו ביסט אזא פארשווענדער, אז וויפיל גיטער דו זאָלסט ניט האָבען קלעקען זיי ניט פאר דיר? — האָט דער פאָטער געמאָנט אן אויפקלערונג ביי זיין זוהן.

דער קעניג איז גראָד געווען א מענש מיט חשבון און האָט ליב געהאט צו דערגרונטעווען זיך אין זאכען. ער האָט ניט געוואָלט אָפּלאָזען אָט דעם ענין וואָס זיין זוהן מאקסימיליאן זאָל זיין פארזונקען אין חובות בעת ער האָט אזוינע רייכע גיטער.

האָט דער קעניג ארויסגעשיקט זיינע אָנפארטרויטע אויסצוגעפינען געננוי וואָס עס קומט פאָר מיט מאקסימיליאנ׳ס גיטער און פארוואָס זיי ברענגען איהם ניט אריין קיין ריוח.

די דאָזיגע אָנפארטרויטע האָבען נאָך א לאנגער חקירה ודרישה אויסגעפונען, אז דער דייטשער פארוואלטער פון פּרינץ מאקסימיליאן׳ס גיטער איז א גנב. ער האָט דעם פּרינץ פּשוט באשווינדעלט.

דער קעניג האָט דעם דאָזיגען שווינדלערישען פארוואלטער באלד געלאָזט ארעסטירען. דאָס האָט אָבער דעם פּרינץ דערוויל ווייניג וואָס געהאָלפען. ער האָט נאָך אלץ ניט געהאט מיט וואָס צו באצאָלען זיינע חובות. אויף א באזוך ביי זיין ברודער פערדינאנד האָט מאקסימיליאן אויסגעגאָסען זיין ביטער הארץ.

— איך וועל האָבען א שמועס מיט מיין פארוואלטער, — האָט פערדינאנד איהם פּרובירט טרייסטען. — איך בין זיך משער, אז מיט זיין חכמה און וויסען, וועט ער געפינען אן עצה ווי איינצושטעלען אָרדענונג אין דיינע פינאנציעלע ענינים.

מאקסימיליאן האָט שוין מעהר ניט גערעדט מיט קיין גרינגשעצונג

וועגען אידען און האט געדאנקט זיין ברודער, וואס ער נעמט זיך די מיה צו פאראינטערעסירען אין זיינע ענינים זיין אידישען פארוואלטער.

אז פערדינאנד האט אויפגענומען דעם ענין פון זיינע ברודער'ס גיטער מיט ר' משה יצחק'ן, האט יענער איהם צוגעזאגט, אז ער וועט אין דעם אריינקוקען.

אין א קורצע צייט ארום, האט ר' משה יצחק שוין געהאט א פלאן ווי צו ראטעווען פרינץ מאקסימיליאנ'ען פון באנקראט. ער האט אבער וועגען דעם נאך ניט געוואלט ריידען געגוי ביז וואנען ער וועט ניט זיין פולשטענדיג זיכער וועגען דער דורכפירבארקייט פון זיין פלאן.

פט.

די העצע געגען אידען

וועד צאלט מער שטייערן. — דער דאנקבארער פרינץ. — א קעניגלעכע אסיפה. — דער קעניג פארטיידיקט די אידן.

נאכדעם ווי ר' משה יצחק האט זיך געגוויער באקענט מיט מאקסימיליאנ'ס רואינירטע גיטער, האט ער מיט זיין שארפען מח און לאנגער דערפארונג אויסגערעכענט, אז אייגענטליך קען גאנץ לייכט געבראכט ווערען ארדענונג אין דער פארוואלטונג פון די דאזיגע גיטער אנשטאט היזוק זאלען זיי גאר אריינברענגען ריוח. צו ערשט האט אבער געדארפט איינגעשטעלט ווערען א נייע פערוואלטונג.

ער האט אפילו געהאט די מענשען וועלכע וואלטען זיך אויסגעטויגט איבערצונעמען די פערוואלטונג פון מאקסימיליאנ'ס גיטער. דאס זיינען געווען די דריי באוואוסטע פראגער אידען: ר' מרדכי מייזעל, ר' מרדכי צמח און ר' אלחנן בראנדיס. אלע דריי זיינען געווען באוואוסטע גבירים און געשעפטסלייט.

ר' משה יצחק האט באשלאסען צו רעקאמענדירען צו פרינץ מאקסימיליאנ'ע'ן, אז ער זאל די פארוואלטונג פון זיינע גיטער איבערגעבען צו אט די דריי אידען. ר' משה יצחק אליין האט שוין געהאט א געגוי'עם פלאן און געגויע ציפערען וועגען דעם, וואס די דאזיגע גיטער קענען אריינברענגען הכנסה.

ער האט אפילו געקענט אנווייזען דעם פרינץ ווי אזוי זיינע חובות זאלען אויסגעצאלט ווערען אין משך פון א באשטימטען טערמין און זאל

דערביי אויך האָבען גענוג אויף אַלע זיינע באדערפעענישען. כדי דעם פּרינץ צו באפרייען פון זיינע חובות האָט ר' משה יצחק געהאט א פּלאַן, אז די דריי דערמאָנטע אידען פון פּראג זאָלען זיינע חובות אויסצאָלען אין פאַר־אויס און אזוי ארום דעם פּרינץ ארויסשלעפּען פון דער בלאָטע אין וועלכער ער האָט געשטעקט.

מיט אָט דעם פּלאַן אין זינען, האָט ר' משה יצחק פריער געוואָלט ריידען מיט די דריי דערמאָנטע אידען אין פּראג כדי צו זיין זיכער, אז זיי וועלען זיין מרוצה איבערצונעמען די פארוואלטונג פון די גיטער און אז זיי וועלען אויך איינגעהן אויף די באדינגונגען, וואָס ער האָט געהאט בדעה זיי פאָרצושלאָגען.

נאָך א חקירה ודרישה, האָבען די דריי סוחרים זיך איבערצייגט, אז ר' משה יצחק'ס אָנבאָט צו זיי איז געווען גענוי אויסגערעכענט און האָט זיך געלוינט אי פאר זיי און אי פאַר'ן פּרינץ. זיי זיינען דערפאר געווען מרוצה איבערצונעמען די גיטער אויף די תנאים וואָס ר' משה יצחק האָט זיי פאָרגעלייגט.

ר' משה יצחק האָט איצט געקענט קומען צו פּרינץ פערדינאנד, מאקסימיליאנ'ס ברודער, און איהם לאָזען וויסען ווי אזוי מאקסימיליאן קען געהאָלפען ווערען און טאקע אויף אן אופן וואָס ער דארף ניט האָבען קיינעמ'ס טובות. פּרינץ פערדינאנד האָט איצט צוזאמענגעבראכט זיין ברודער מיט ר' משה יצחק'ן און, האָבענדיג אליין אויסגעהערט פון איהם וואָס ער האָט בדעה צו טאָן, איז מאקסימיליאן געווען שטארק צופרידען.

אין עטליכע טעג שפּעטער זיינען שוין געווען די דריי אידען פון פּראָג, וועלכע האָבען זיך דערקלערט גרייט איבערצונעמען די גיטער אויף די תנאים וואָס זיינען זיי פאָרגעשלאָגען געוואָרען. מאקסימיליאן איז געווען אזוי לעילה'דיג, וואָס ער קען ענלאָך ארויסקריכען פון זיינע חובות, אז ער איז באלד אוועק צו זיין קעניגליכען פאָטער און איהם אַלץ דערציילט און דערביי אויך דערציילט פון וואנען זיין ישועה איז געקומען.

אָבער איידער דער קעניג האָט זיך געקענט גענוי פאנאנדערקלייבען וועגען וואָס עס האנדעלט זיך דאָ, האָט דערווייל דער הויפּט פון דער קאטוילישער קירך אין זיין קעניגרייך זיך געמעלדעט און געלאָזט וויסען דעם קעניג, מיט גאָרניט וועניג תקיפות, אז די צייט איז געקומען אז ער, דער קעניג, זאָל באצאָלען די קעניגליכע צינזען צו דער קירך פון וועלכע א טייל דארפען איבערגעשיקט ווערען צום פּויפּסט אין רוים. אזוי ווי דער טערמין פאר אָט די צינזען איז שוין געווען פאריבער, האָט דער הויכער

גייסטליכער געמאָנט אז דער קעניג זאָל באצאָלען ניט בלויז דעם קרן, נאָר אויך דעם פּראָצענט וואָס איז פאר דער צייט אָנגעוואַקסען אויף דער סומע.

דער קעניג האָט זיך געפילט שטארק געטראָפען. עס האָט איהם פארדראָסען ווי אזוי דער הויכער גייסטליכער מאָהנט ביי איהם די צינזען און די תקיפות וואָס ער ווייזט דערביי ארוים.

ער האָט אָבער זיין פאריבעל נישט געוויזען, נאָר געזאָגט געלאַסען, אז ער האָט בדעה אלץ צו באצאָלען. אָבער די רעגירונגס קאסע איז ליי־דיג, האָט דער קעניג געלאָזט וויסען. ער האָט דערפאר אָנגעבאָטען דעם הויכען גייסטליכען אז די קירך זאָל דערוויל אויסלייען דאָס געלט פון איהר אייגענע קאסע. דער חוב וועט צו דער קירך שפּעטער צוריקגעקערט ווערען.

אויף דעם האָט דער הויכער גייסטליכער געענטפערט, אז אויך די קאסע פון דער קירך איז א ליידיגע.

— און ווי אנדערש קען עס זיין, — האָט דער הויכער גייסטליכער געמאכט א באמערקונג, — אז די קריסטליכע באפעלקערונג איז אזוי אָרים. אידען נעמען אוועק די גאנצע עשירות פון לאנד.

דער הויכער גייסטליכער האָט דאָ געהאט געפונען א געלעגענהייט צו סמ׳ן דעם קעניג׳ס מח געגען אידען.

— אָבער מאָדנע, — האָט דער קעניג אויף דעם געענטפערט, — ערשט נעכטען האָב איך געהאט פאר זיך די רשימה פון די שטייער־צאָלער, איז לויט אָט דער רשימה, זיינען נייניציג פּראָצענט פון די וואָס צאָלען שטייערען אידען. פון דער צווייטער זייט זיינען די פיהרער פון דער קירך און אלע טיטולירטע פארשוינען פריי פון שטייערען.

דער גייסטליכער האָט דערפילט דעם שטאָך פון קעניג׳ס ווערטער, אָבער האָט עס פארשוויגען.

דער קעניג, פון דער צווייטער זייט, האָט איצט געטויער אָנגעהוי־בען נאָכטראכטען וועגען דעם וואָס זיין זוהן האָט איהם דערצעהלט וועגען די אידען וואָס זיינען גרייט צו שטעלען איהם אויף די פיס פינאנציעל בלויז דורך א געהעריגע פארוואלטונג פון די גיטער.

דאָס וואָס ער האָט פריער ניט געהאלטען פאר צו וויכטיג איז ביי איהם פּלוצים אויסגעוואַקסען אין גאָר גרויסע וויכטיגקייט. הייסט עס דאָך,

אז אידען האָבען די פייהיגקייט און דעם וויסען ווי צו פארוואלטען מיט גיטער און ווי צו ברענגען עשירות פאר אנדערע און פאר זיך.

דער פרינץ מאקסימיליאן האָט געוואָלט זיך טרעפען מיט אָט די דריי אידען פון פראג פנים אל פנים. נאָך אין זעלביגען טאָג זיינען שוין די דריי אידען געווען ביי איהם אין פאלאץ.

זיי זיינען געקומען מיט'ן געלט, וואָס זיי האָבען געהאט צוגע־זאָגט פרינץ מאקסימיליאנ'ען אין פאָראויס. די קאָנטראקטען זיינען דאן אונטערגעשריבען געוואָרען אין אָנוועזנהייט פון פרינץ, און די דריי אידען, מייזעל, צמח און בראנדיס, זיינען געוואָרען די פארוואלטער פון פרינץ מאקסימיליאנ'ס רייכע גיטער. פאר א טערמין פון פופצען יאָהר.

פרינץ מאקסימיליאן, וויסענדיג, אז דאָס אַלץ איז געקומען דורך דער רעקאָמאָנדאציע און די באמיאונגען פון זיין ברודער'ס אידישען פאָרוואלטער, ר' משה יצחק סאבעל, האָט ער יענעם געהאָט אָנגעבאָטען א גרויסע סומע מעקלעריי. ר' משה יצחק האָט אָבער זיך אָנטזאָגט צו נעמען וועלכע עס איז באלוינונג.

— איך האָב עס ניט געטאָן פאר געשעפט, — האָט ער געזאָגט.
— איך האָב עס נאָר געטאָן אויס פריינטשאפט צו דיין ברודער און צו דיר.

פרינץ מאקסימיליאן האָט שוין געפילט אזא פארהערונג פאר דעם אידען ר' משה יצחק, אז ער האָט וועגן איהם דערציילט זיין פאָטער. דאָס האָט אויפ'ן קעניג געמאכט א גרויסען איינדרוק.

מאקסימיליאן האָט איצט געוואָלט כאָטש ווייזען זיין דאנקבארקייט צו ר' משה יצחק'ן דורך דעם וואָס ער האָט אָנגעבאָטען גרייט צו פראווען פאר איהם א שמחה אין זיין שלאָס און איינלאדען געהויבענע געסט צו אָט דער געלעגענהייט. ר' משה יצחק האָט אָבער זיך אָנטזאָגט פון דעם כבוד.

— מיר אידען האָבען א סך שונאים, — האָט ער אויפגעקלערט דעם פרינץ. — מען איז אונז מקנא אונזער דערפאָלג. אויב מ'וועט זעהן ווי דו טיילסט מיר צו כבוד, אָדער ווייזט מיר ארויס דאנקבארקייט, וועלען זיי נאָך ווערען אונז גרעסערע שונאים. זאָל דערפאר אָט דער ענין בלייבען בלויז צווישען אונז. מיין באלוינונג איז גענוג גרויס, וואָס דו ווייזט אנערקענונג און בינסט מיין פריינט.

אייניגע יאָהר זיינען אריבער זינט די דריי אידען האָבען איבער־גענומען די פאָרוואלטונג פון פרינץ מאקסימיליאנ'ס גיטער. אַלץ איז גע־

גאנגען כשורה. דער פּרינץ האָט געקראָגען זיינע יערליכע צאָהלונגען און די אידען האָבען דערביי געמאכט ריוח.

איינמאָל האָט קעניג פּערדינאנד איינגערופען א מלוכה־ראט צו וועלכן, ווי דאָס האָט זיך שטענדיג געפירט, ער האָט אויך געלאדען זיינע זיהן, די פּרינצען פּערדינאנד און מאקסימיליאן. דאָרט איז אויך געווען דער קארדינאל, וועלכער האָט די געלעגענהייט אויסגענוצט אויסצופּעקלען זיין גאנצען גיפט געגען אידען. אייגענטליך איז עס ניט געווען ניי. ווען נאָר ער האָט געהאט א געלעגענהייט האָט ער געגאָסען פּעך און שוועבעל אויף אידען. דאָס מאָהל איז ער אָבער געווען נאָך גיפטיגער און נאָך פּארביטערטער ווי ווען עס איז פריער.

דער קארדינאל איז איצט ארויס מיט אן אָפענער פאָדערונג, אז מ׳זאָל די אידען ארויסטרייבען פון לאנד.

— ווי לאנג וועלען מיר פון די אידען ליידען? האָט דער קאר־דינאל געפרעגט. — זיי זיינען שונאים פון אונזער אמונה און זיי זיינען שונאים פון לאנד אלס אזעלכעס. מיר טאָרען זיי לענגער ניט דולדען. לאָמיר זיי ארויסטרייבען און קאָנפעסקירען זייערע פארמעגענס. דאָס איז דער איינציגער וועג ווי אזוי מיר וועלען אויסלייזען זייערע זינדיגע נשמות און דאָס איז אויך דער אופן ווי אזוי מיר וועלען אָנפילען די קאסעס פון דער רעגירונג און פון דער קירך.

די פּרינצען פּערדינאנד און מאקסימיליאן זיינען געווען די ערשטע צו זאָגען א גוט־וואָרט אין פארטיידיגונג פון די אידען.

— די אידען זיינען נוצליך פאר׳ן לאנד, — האָבען זיי גע׳טענה׳ט. — אלע וויסען וואָס אידען טוען אויף. פארקערט, לויט אונזער מיינונג וואָלט מען גאָר די אידען געדאַרפט געבען נייע און מעהר הנחות. דאָס לאנד וואָלט פון דעם א סך געוואונען.

דער קעניג אליין האָט אויך געהאט צו זאָגען עטליכע פריינטליכע ווערטער וועגען אידען.

די אידען זיינען גוטע סוחרים, פלייסיגע בעל מלאכה׳ס. זיי זיינען אויך די גרעסטע און פּינקטליכסטע צאָלער פון שטייערן. וואָס זיי טוען, טוען זיי גרונטלאך און מיט גרויס דערפאָלג. די גיטער וואָס זיי נעמען איבער אין ארענדע, פאַרוואַלטען זיי אויפ׳ן בעסטען מעגליכען אופן. קיי־נער קען זיך מיט זיי ניט פארגלייכען. דאָס לאנד ווערט פון זיי רייך. היינט פארוואָס זאָלען מיר זיי וועלען ארויסטרייבען פון דאנען? דאָס וואָלט דאָך פשוט רואינירט דעם לאנד?

דער קעניג האָט נאָך געהאט צו זאָגען א סך מעהר וועגען אידען און די ברכה וואָס זיי זיינען פאר'ן לאנד. דאָ האָט אָבער פרינץ מאקסי־מיליאן זיך נאָך מעהר צעווארימט און האָט אָנגעהויבען דערציילען וואָס ער האָט וועגען די אידען געוואוסט פון זיין אייגענער דערפאַרונג:

—אָט נעמט די דריי אידען, מייזעל, צמח און בראנדיס, — האָט ער אָנגעהויבען דערציילען פון דער ווירקליכקייט. — זיי פארוואלטען מיינע גיטער. אלע ווייסען אין וואָס פאר א צושטאנד זיי זיינען געווען, ווען זיי זיינען פארוואלטעט געוואָרען פון ניט קיין אידען. איך בין ארייגעש־טויסען געוואָרען אין חובות. איך בין פשוט געווען רואינירט. איצט, אָבער, האָב איך א גרויסע איינקונפט פון מיינע גיטער. אלע מיינע חובות זיינען באצאָלט. דאָס איז אָבער נאָך ניט אלץ: די אידישע פארוואלטער פון מיינע גיטער האָבען אין משך פון דער צייט פשוט באוויזען וואונדער. זיי האָבען אויפגעבויט מילען און קרעטשמעס און אונטערנומען פארשיידענע אנדערע זאכען, וואָס איז א ברכה פאר'ן לאנד, פאר מיר און אויך פאר זיי אליין. הונדערטע מענשען האָבען פרנסה. זיי האָבען אריינגעבראכט לעבען אין דער גאנצער סביבה. וואָס וואָלט געוואָרען אויב, חלילה, די אידען זאָלען ארויס־געטריבען ווערען פון לאנד. וואָלט איך געדארפט ווידער איבערגעבען מיינע גיטער צו דער פארוואלטונג פון דעם דייטש, וועלכער האָט מיר באשווינ־דעלט און פשוט רואינירט? דאָס קען בשום אופן ניט דערלאָזט ווערן.

אָבער דער פרינץ איז ניט געווען דער וואָס דאָמינירט די קעניגליכע אסיפה. עס זיינען געווען אזוינע פון וועמען מען האָט געהערט גאָר אנדערע דיבורים — ביטערע און גיפטיגע אָנפאלען אויף אידען. די שונאי ישראל האָבען געשריען, אז עס וואָלט געווען די גרעסטע טובה פאר'ן לאנד אויב מ'זאָל פון די אידען פטור ווערען. דער עיקר, האָט מען זיך דאָ געדארפט קוואפען אויפ'ן רויב — אויף די פארמעגענס וואָס מ'וועט פון אידען אוועקנעמען. די רעגירונג און די קירך וועלען קענען קומען צו זיך.

די מיינונג איז אויך ארויסגעזאָגט געוואָרען, אז אויב מען באשליסט די אידען ארויסצוטרייבען, דארף און זאָל עס געטאָן ווערען באלד, אָהן אפלייגעניש און טאקע פלוצים איידער זיי, די אידען, האָבען צייט צו פארוואנדלען זייערע פארמעגענס אין גאָלד און דימאנטען און דאן עס מיטנעמען מיט זיך אין אנדערע לענדער.

די גזירה פון דעם גירוש, האָבען די שונאי ישראל גע'עצה'ט, דארף קומען ווי א דונער פון קלאָהרען הימעל כדי די אידישע פארמעגענס זאָלען קענען איבערגענומען ווערען אין גאָר א קורצער צייט.

די דאָזיגע רייד האָבען געהאט א באזונדערען אפיל צו יענע רשעים, וואָס האָבען ניט געהאט ג־ט אין הארצען.

דער קעניג איז אָבער געוואָרען שטארק אויפגעבראכט געגען אָט די עצות. ער האָט די אידען ווידער פארטיידיגט און זיך ארויסגעזאָגט געגען דער פּראָיעקטירטער גזירה.

צ.

די שבועה געגען ישמד

דער קאַרדינאַל האָט די אויבערהאַנד. — אידען מוזן הערן קריסטליכע דרשות. — דער מהר״ל באשווערט די אידען מקדש השם צו זיין.

ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס קעניג פערדינאנד איז געווען געגען דער פאָדערונג ארויסצוטרייבען די אידען פון זיין קעניגרייך און וואָס די צוויי פּרינצען, פערדינאנד און מאקסימיליאן, האָבען די אידען אָפען פאר־טיידיגט, איז אָבער דער הויפּט פון דער קאטוילישער קירך באשטאנען, אז די גזירה זאָל אָנגענומען ווערען. ער האָט דערקלערט, אז דאָס איז דער אויסדריקליכער פארלאנג פונ׳ם פּאַפּסט, וועלכער האָט גע׳שמ׳ט פאר זיין שנאה צו אידען. אגב, האָט עס געזאָלט הייסען, אז דורך א פּראָקלאמירטען גירוש וועט מען ניט נאָר קענען ארייננבאקומען די אידישע פארמעגענס נאָר אויך אידישע נשמות. דער חשבון איז געווען, אז א סך אידען וועלען איבערגעהן צום קריסטענטום.

דער קעניג איז געווען הילפלאָז. אויך זיינע זיהן האָבען גאָר ניט געקענט טאָהן אָפּצושטעלען די גזירה. עס איז נאָר געווען א פראגע, וויפיל צייט מען זאָל געבען צו פארלאָזען דעם לאנד. דער באשלוס איז געווען, אז דער טערמין זאָל זיין ניט מעהר ווי צוויי יאָהר צייט.

אויפ׳ן פארלאנג פון די גלחים איז אויך באשלאָסען געוואָרען, אז דערוויל זאָלען אידען אויפגעפאָדערט ווערען צו קומען אין די קלויסטערס צו הערען די גלח׳ישע דרשות, און אז די אידישע ראשי הקהל זאָלען פאר־באָטען ווערען צו שטערען וועלכען עס איז אידען, וואָס וועט וועלען קומען הערען די דאָזיגע דרשות. דאָס האָט געזאָלט זיין א צוגרייטונג אָפּצושמד׳ן אידען.

באלד האָבען די ראשי הקהל געקראָגען דעם נייעם דעקרעט. די אידען האָבען אויפגענומען מיט מעהר פיין די גזירה, אז זיי מוזען קומען הערען די דרשות פון די גלחים אין די קאטוילישע קירכעס, ווי די גזירה, אז זיי וועלען נאָך אַ טערמין פון צוויי יאָהר מוזען פארלאָזען בעהמען, מעהרען און שלעזיען די לענדער איבער וועלכע קעניג פערדינאנד דער ערשטער האָט געקעניגט.

ווען דער ראש הקהל פון פראג האָט באקומען דעם דאָזיגען דעקרעט, איז ער באלד אוועק צום מהר"ל. אין דער זעלביגער צייט זיינען די אידען פון פראג אויפגעפאָדערט געוואָרען דורך דער ממשלה דעם קומענדיגען זונטאָג צו קומען אין די קירכען הערען די דרשות פון די גלחים.

דער מהר"ל האָט באלד געהייסען איינרופען אן אסיפה פון אלע מענער, פרויען און קינדער. די אסיפה איז פאררופען געוואָרען אויפ'ן שוהל־הויף באלד נאָכ'ן ערשטען מנין אויפ'ן קומענדיגען פריהמאָרגען. יונגעלייט זיינען ארויסגעשיקט געוואָרען איבער'ן שטאָט אָנצוזאָגען די אידען, אז קיינער פון זיי, מאן אָדער פרוי און אפילו א קינד טאָר ניט פעהלען ביי דער אסיפה.

דערווייל האָט נאָך קיינער ניט געוואוסט וועגען וואָס עס האנדעלט זיך און פאר וועלכען צוועק די אסיפה איז איינגערופען געוואָרען. יעדער האָט שוין אָבער געפיהלט, אז עס האנדעלט זיך וועגען עפּעס ערענסטעס. ווארום נאָך קיינמאָל פריהער איז אזא אסיפה גערופען געוואָרען אין פראג.

אין משך פון דער נאכט, איז אויפ'ן פראגער שוהל־הויף אויפגע־שטעלט געוואָרען א בימה, און ווען דער עולם האָט זיך גאנץ פריה אָנגע־הויבען צו פארזאמלען, איז אלעמען באפאלען א מורא. די בימה איז געווען אן אָנזאָג, אז עס האנדעלט זיך וועגען אן אויסגעוועהנליכען ענין.

באלד ווי מען האָט אין דער גרויסער שוהל פארענדיגט דעם ערשטען מנין, האָבען זיך די טירען פון שוהל געעפענט און דער ערשטער וואָס איז פון דאָרט ארויסגעקומען, איז געווען דער מהר"ל. ער איז געווען אָנגעטאָן אין טלית און תפילין. ער האָט געטראָגען א ספר תורה אין דער האנט. נאָך איהם האָט נאָכגעפאָלגט דער ראש הקהל ר' מרדכי מייזעל, אויך אָנגעטאָן אין טלית און תפילין און מיט אַ ספר תורה אין דער האנט. אזוי זיינען אויך געגאנגען די אנדערע שטאָטישע רבנים און די ראשי ישיבה פון פראָג, וואָס האָבען נאָכגעפאָלגט איינער נאָכ'ן אנדערען. אלע האָבען זיי זיך אויסגעשטעלט אויף דער בימה.

אויפ'ן עולם איז געפאלען א פחד. וואָס האָט עס געזאָלט באדייטען ? האָט איינער געפרעגט דעם צווייטען.

לאנג האָט דער עולם ניט געדארפט ווארטען אויף קיין ענטפער.

דער מהר"ל איז געווען דער ערשטער וועמענס קול עס איז געהערט געוואָרען.

— שמע ישראל, ה' אלקינו ה' אחד — האָט דער מהר"ל אויסגע־שריען אין גרויס דבקות.

דער עולם האָט אויסגעבראָכען אין א געוויין. מען האָט שוין געקענט זיך אָנשלאָגען, אז עס האנדעלט זיך וועגען עפּעס אן אומגליק. אויך דער מהר"ל און די אנדערע רבנים און ראשי הקהל אויף דער בימה האָבען זיך צעוויינט.

אז דער עולם האָט זיך בארוהיגט און זיך איינגעשטילט האָט דער מהר"ל געהאט צו זאָגען דאָס פאָלגענדע:

— הערט זיך איין, אידען. מיט אָט דעם „שמע ישראל" האָבען אונזערע אבות מנצח געווען די יונים וועלכע האָבען געוואָלט צושטערען דעם אידישען דת און האָבען געהאט פאראומרייניגט דעם בית המקדש. מיט'ן „שמע ישראל" האָבען אידען זיך געוואָרפען אין פייער פון שלאכט נעגען זייערע שונאים און האָבען מקדש השם געווען. זאָל אָט דער „שמע ישראל" אָנצינדען דאָס פייער פון מסירת נפש אויך אין אונזערע הערצער און געבען אונז כח און מוט בייצושטיין אלע נסיונות.

דער מהר"ל האָט דאן ווייטער געזאָגט:

— דאָס פאָלק צווישען וועלכען מיר לעבען דאָ, איז גראד פריינדליך צו אונז. אויך דער קעניג און זיינע שרים זיינען פריינטליכע מענשען. אָבער צום באדויערען, זיינען די גלחים אונזערע שונאים. זיי האָבען זיך פארמאָסטען נעגען די קינדער פון אברהם יצחק און יעקב.

דער מהר"ל האָט דאן פאָרגעלייענט דעם דעקרעט פון קעניג, אז אידען זאָלען קומען הערען די גלח'ישע דרשות אין די קלויסטערס און אז קיינער פון די אידישע מנהיגים זאָל זיי אין דעם ניט שטערען.

געהערט וועגען וואָס עס האנדעלט זיך האָט אויף דאָס ניי אויס־געבראָכען א געוויין. איצט איז דאָס געוויין געווען ממש עד לב השמים. פרויען האָבען גע'חלש'ט. עלטערע אידען האָבען זיך געבאָדען אין זייערע אייגענע טרערען.

אז דער עולם האָט זיך גוט אויסגעוויינט, האָט דער מהר"ל בא־פוילען עס זאָל ווערען שטיל. און ווידער האָט זיך צעטראָגען זיין קול:

— לאָמיר אויפהערען וויינען און ניט ווייזען קיין שוואכקייט — האָט ער געזאָגט. — לאָמיר אלע, אלט און יונג, מענער און פרויען ווייזען אונזער שטארקייט און מקדש השם זיין. לאָמיר אלע שווערען פאר אָט די

דריי ספרי תורה וואס מיר האבען דא פאר זיך, אז קיינער פון אונז וועט ניט געהן הערען קיין דרשה פון א גלח, און אויב מען וועט אונז מיט געוואלד וועלען נעהמען אין קירך, זאלען מיר זיך פארשטאפען די אויערען. זייט איהר אלע מסכים דערצו און זייט איהר גרייט צו נעהמען אויף זיך די שבועה?

— מיר שווערען, מיר שווערען — האבען אלע בקול אחד אויסגע־רופען — מיר שווערען מיט אונזערע לעבענס און מיט די לעבענס פון אונזערע קינדער. מיר וועלען קיינמאל ניט הערען די דרשות פון די גלחים וועגען אמונה ענינים.

דער מהר"ל האט דאן דעם עולם געהייסען נאכזאגען ווארט ביי ווארט דעם חזן וועלכער האט פאראויס געזאגט דאס פאלגענדע:

— שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד; ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד; ה' הוא האלקים!

מען האט געבלאזען שופר און די כהנים האבען זיך אויסגעשטעלט און אויפהויבענדיג זייערע הענט האבען זיי געבענשט די פארזאמעלטע עדה אידען.

ווען דאס איז געווען פארענדיגט, האט דער מהר"ל צוזאמען מיט די אנדערע רבנים און די ראשי הקהל צוגעגרייט א פעטיציע צום קעניג, פאר־לאנגענדיג, אז די גזירה זאל אפגעשאפט ווערען. אין דער פעטיציע איז אנגעוויזען געווארען אז דאס וואס די ראשי הקהל ווערען פארבאטען צו־ריקצוהאלטען אידען פון געהען אין די קירכען, איז אזוינס וואס זיי זיינען טאקי מחויב צו טאן. אבער גלייכצייטיג האבען די אידען געשווארען צו בלייבען טריי זייער אמונה. אויב אזוי מיינט די קעניגליכע גזירה, אז אידען וועלען זיך דארפען מקריב זיין פאר זייער אמונה. דאס מיינט, אז די גזירה קען פיהרען צו א טראגעדיע און דערפאר האט די פעטיציע פארלאנגט אז די גזירה זאל צוריקגעצויגען ווערען.

אין זעלביגען טאג האט דער מהר"ל אין באגלייטונג פון די ראשי הקהל, באזוכט דעם פרינץ פערדינאנד און צו איהם פראטעסטירט געגען דער חוצפה פון די גלחים וועלכע האבען באלד אנגעהויבען אריינדרינגען אין די אידישע גאסען און באליידיגט אידען און זייער אמונה. דאס האט שוין אפילו געהאט געפיהרט צו צוזאמענשטויסען.

גראד זיינען די אידען ארויסגעהאלפען געווארען פון זייערע גוי'־אישע שכנים, וועלכע האבען ניט געקענט צוקוקען צו דער שרעקליכער האנדלונג פון די גלחים. און מער ווי אין איין פאל, זיינען די גלחים מיט

געוואלט פארטריבען געווארען פון די אידישע גאסען. די גלחים האבען עס אויסגענוצט ווי א שעת הכושר און געמאכט בלבולים אויף אידען. אבער די גוי׳אישע שכנים האבען זיי פארטיידיגט און מ׳האט ארעסטירט די גוי׳אישע טומלער.

אזוי איז עס אנגעגאנגען טאג אין טאג. די גלחים וועלכע האבען געמיינט, אז אין משך פון דער צייט וועלען זיי קענען אפ׳שמד׳ן א סך אידען זיינען געווען ביטער אנטוישט. זיי האבען גאר ניט געקענט דער־גרייכען. טראץ דעם באפעהל, אז אידען מוזען קומען אין די קלויסטערס הערען די גלח׳ישע דרשות, האט קיין איד אין קיין קירכע אריינגעשמעקט. די גלחים האבען געהאט גערודנגען בויאנעס וועלכע זיינען געקומען אין די אידישע גאסען און פון דארט געשלעפט אידען מיט געוואלד אין די קירכען אריין. אבער ווען מען האט די אידען געגען זייער ווילען געבראכט אין די קלויסטערס האבען זיי פארשטאפט זייערע אויערען און צו די גלח׳ישע דרשות זיך ניט צוגעהערט.

די גלחים האבען געוואלט ווייזען, אז זיי קענען דאך פאנגען אידישע נשמות. אבער, נאך אלע אנשטרענגונגען, האבען זיי באוויזען אפצו׳שמד׳ן ניט מעהר ווי דריי אידען. און ווער מיינט איהר זיינען אט די דריי אידען געווען? איינער איז שוין פאר פופצעהן יאהר געווען משוגע. דער צווייטער איז פון זיין געבוירענטאג אן געווען א מטורף און דער דריטער איז געווען א באוואוסטער שיכור וואס האט זיך שטענדיג געוואלגערט אין די גאסען באטרונקען.

כדי אריינצוקריגען אט די דריי אידען האבען די גלחים זיך געלאזט קאסטען א פארמעגען. די גלחים האבען שוין געמוזט איינזעהן, אז מען קען אידען ניט שמד׳ן ניט מיט גוטען און ניט מיט בייזען.

צא.

אידען ווערען ניצול פון א גזירה

א דעלעגאציע צום פויפסט. — ר׳ שמואל, דעם מהר״ל׳ס אייניקל ווערט ראש הקהל. — דער וואונדער אויף דעם בית הקברות. — די ישיבה פון ר׳ אליהו בעל שם. — דער מהרש״א געגען קבלה. — ר׳ משה, דער בעל התניא׳ס עלטער זיידע.

דריי חדשים איידער דער צוויי־יאהריגער טערמין ארויסצוטרייבען די אידען פון פערדינאנד׳ס קעניגרייך איז געווען פאראיבער, איז דער הויפט פון דער קאטויל׳ישער קירך געקומען צום קעניג און איהם דערמאנט

אין זיין צוזאָג דורכצופירען דעם גירוש אויף אידען. דער פינאַנציעלער מצב פון דער מלוכה איז דאמאָלט געווען א סך ערגער ווי פריער. דער קעניג האָט גוט געוואוסט, אז אויב די אידען זאָלען טאקע ארויסגעטריבען ווערען פון לאַנד, וועט דער פינאַנציעלער קריזיס אין לאַנד ווערען נאָך שאַרפער. דער איינקונפט פון די צינזען וועט דאן נאָך מער פארקלענערט ווערען.

פון דער צווייטער זייט האָט אָבער דער קעניג געפילט, אז ער האָט נישט קיין ברירה און מוז האַלטען זיין צוזאָג. איז ער דערפאַר געווען אין א גרויסער פאַרלעגענהייט.

זיינע זיהן, די פרינצען פערדינאַנד און מאַקסימיליאַן, האָבען געע־עצה׳ט, אז אימיצער פון די אידישע מנהיגים זאָל פאָרען קיין רוים צום פאַפּסט און ביי איהם זיך משתדל זיין, אז ער זאָל מתיר מאַכען דעם קעניג צו ברעכען דעם נדר וואָס דער קאַרדינאַל האָט אויף איהם ארויפגעצוואונגען — דורכצופירען דעם גירוש.

אויסגעקליבען פאַר אָט דער שליחות האָט מען ר׳ מרדכי צמח׳ן פון פּראַג.

דער פּאַפּסט איז דעמאָלט געווען פּיוס דער פערטער, ער האָט איבער־גענומען דעם פּאַפּסטליכען טראָן פון פּאַול דעם פערטען. פּיוס איז געווען א סך פריינטליכער צו אידען ווי זיין פאָרגענגער.

ווען ר׳ מרדכי צמח האָט זיך דערשלאָגען צום פּאַפּסט האָט ער אויף פּיוס׳ן געמאַכט א גוטען איינדרוק. דער פּאַפּסט האָט מסכים געווען צו געבען דעם קעניג פון בעהמען און מעהרען דעם פאַרלאַנגטען היתר ניט דורכצופירען דעם גירוש אויף אידען.

אז ר׳ מרדכי איז צוריקגעקומען קיין פּראַג מיט דעם היתר פון פּאַפּסט, איז די שמחה צווישען אידען געווען אין לשער. דער קעניג האָט איצט איבערגעגעבען דעם גאַנצען ענין וועגען די אידען צו זיין זוהן מאַקסימיליאַן, וועלכער האָט, אין יאָהר שכ״ג, אינגאַנצען בטל געמאַכט די גזירה געגען די אידען.

אין יאָהר שס״א איז ר׳ מרדכי מייזעל, דער ראש־הקהל פון פּראָג נפטר געוואָרען און אויף זיין אָרט איז באַשטימט געוואָרען אלס ראש־הקהל דעם מהר״ל׳ס אייניקעל ר׳ שמואל. דער מהר״ל איז נפטר געוואָרען י״ח אלול, שס״ט, אין עלטער פון זיבען און ניינציג יאָהר.

דער מהר״ל האָט געהאַט צוגעגרייט אויפ׳ן פּראָגער בית־עלמין דריי קברים — פאַר זיך, פאַר זיין פרוי, די למדנית פּערל, און פאַר זיין איינציגען

זוהן ר׳ בצלאל. אָבער, היות ווי ר׳ בצלאל איז נפטר געוואָרען און געקומען צו קבורה אין קעלן וואו ער איז געווען ראש ישיבה, האָט דער מהר״ל דעם דריטען קבר אָפּגעזאָגט פאר זיין אייניקעל ר׳ שמואל׳ן.

ר׳ שמואל האָט געהאט א זוהן וועמען ער האָט א נאָמען געגעבען נאָכ׳ן זיידען דעם מהר״ל — יהודה ליב. דאָס אייניקעל איז געווען באגאבט מיט גרויסע כשרונות און איז אויסגעוואקסען א גרויסער למדן.

אָט דער ר׳ יהודה ליב האָט אין זיין פאמיליען־לעבען געהאט גרויס צער. צוויי פרויען זיינען איהם געשטאָרבען און בײדע האָבען איהם אי־בערגעלאָזט קינדער.

ווען ר׳ שמואל איז געוואָרען ניין און זיבעציג יאָהר אלט און האָט דערפילט, אז ער ווערט שוואכער יעדען טאָג, האָט ער גערופען דעם גבאי פון חברה קדישא און איהם דערמאָנט, אז דער דריטער קבר לעבען מהר״ל געהערט צו איהם.

— אָבער דאָס פּלאץ איז אזוי ענג — האָט דער גבאי פון דער חברה קדישא באמערקט — ס׳קוים מעגלעך דאָרט צו האָבען נאָך א קבר.

דאָס איז טאקע געווען אמת. אין משך פון די יאָהרען איז דער פּראגער בית־עולם אזוי פארלענגט געוואָרן און עס זיינען געווען אזוי פיהל נכבדים, וואָס האָבען דווקא געוואָלט ליגען לעבען מהר״ל, אז פאר׳ן דריטען קבר וואָס דער מהר״ל האָט איבערגעלאָזט פאר זיין אייניקעל איז קוים געבליבען אן אָרט.

— איך באשטיי אויף מיין רעכט צו האָבען דאָרט מיין קבר — האָט ר׳ שמואל געלאָזט וויסען מיט תקיפות — אלץ וואָס איך קען עצה׳ן איז, אז מען זאָל גיין אויפ׳ן קבר פון מיין הייליגען זיידען און איהם דער־מאָנען וועגען דעם קבר וואָס ער האָט איבערגעלאָזט פאר מיר און געוויס וועט ער מקיים זיין זיין הבטחה אין דעם.

ר׳ שמואל׳ס עצה איז אויסגעפאָלגט געוואָרען און ווען דעם מהר״ל׳ס אייניקעל איז נפטר געוואָרען אין תט״ו, איז דאָס שמאָל שטיקעל ערד, לעבען דעם מהר״ל׳ס און זיין רביצינ׳ס קברים אויס־געברייטערט געוואָרען פון זיך אליין, אזוי אז עס איז געווען גענוג אָרט דאָרט אויסצוגראָבען א קבר פאר זייער אייניקעל.

ר׳ שמואל׳ס זוהן, ר׳ יהודה ליב, האָט פון זיין טאטען גע׳ירש׳נט א גרויסען פארמעגען. נאָכ׳ן טויט פון זיין צווייטער פרוי האָט מען איהם פאר׳שדכנ׳ט צו א דריטער פרוי פון פּויזען. צוליב דעם האָט ער זיך איבערגעקליבען אין יענער שטאָט.

ער איז דאמאָלט געווען זעקס־און־פופציג יאָהר אלט. זיין דריט ווייב האָט איהם געבאָרען א זוהן משה אין יאָהר תכ״ז.

ר׳ אליהו דער בעל שם פון ווירמייזע, איז געוואָרען מפורסם נאָך אין די צייטען פון מהר״ל. נאָכדעם ווי ר׳ אליהו האָט ארויסגעגעבען פון זיינע ישיבות, צו ערשט אין ווירמייזע און דערנאָך אין כעלם, פּוילען, הונדערטער תלמידים, האָט ער זיך געהאט באזעצט אין פּראג וואו ער האָט איבערגעטראָגען זיין ישיבה.

דעם מהר״ל׳ס אייניקעל, ר׳ שמואל, וועלכער איז געווען א גרויסער עושר, האָט אויסגעהאלטען די דאָזיגע ישיבה, וואו מען האָט געלערנט נסתר פּונקט ווי נגלה, מיט גרויסע סכומים געלט.

אין זיין ישיבה אין פּראג האָט דער בעל שם פון ווירמייזע מחדש געווען דאָס וואָס ער האָט דאָרט אויך איינגעפירט א מכינה פאר אינגערע בחורים און זיך ניט באגרעניצט נאָר צו יונגעלייט ווי אין ווירמייזע און כעלם. ר׳ שמואל האָט דאָרט אויך געהאט אריינגעגעבען זיין זוהן ר׳ יהודה לייב׳ן און ער האָט געטאָן א גרויסע פּעולה.

ווען ר׳ שמואל איז נפטר געוואָרען איז ר׳ אליהו געווען הונדערט און אכט יאָהר אלט. ווען מען האָט געדאַרפט גיין אויפ׳ן מהר״ל׳ס קבר צו דערמאָנען דעם צדיק וועגען דעם קבר, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט פאר זיין אייניקעל, האָט ר׳ אליהו געשיקט צען פון זיינע תלמידים, צו דערמאָנען דעם מהר״ל וועגען זיין הבטחה צו זיין אייניקעל ר׳ שמואל, און איז אליין געגאנגען צו זיין לויה און האָט איהם מספיד געווען.

דער זוהן משה, וואָס שרה האָט געבאָרען ר׳ יהודה־לייב׳ן, איז עס געווען דער עלטער־זיידע פון ר׳ שניאור זלמנ׳ען דער בעל התניא, דער גרינדער פון חב״ד.

פּויזען איז אין יענער צייט געווען א מקום תורה. ר׳ יהודה לייב האָט דאָרט געפונען גענוג לומדים מיט וועמען צו פארברענגען אין תורה. ספּעציעל מיט די תלמידים פון ר׳ יצחק קלובר׳ס תלמידים, וועלכע זיינען געווען גרויסע גאונים סיי אין נגלה סיי אין קבלה. (ר׳ יצחק קלובר איז געווען דער רבי פונ׳ם מהרש״ל).

איינער פון די ילידי פּויזען איז געווען דער גאון ר׳ שמואל אליעזר הלוי איידיל, באקאנט אלס מהרש״א. ער איז געווען רב אין טיקטין און דערנאָך אין אוסטרא. ער האָט זיך בארימט געמאכט מיט זיין ישיבה וועלכע האָט ארויסגעגעבען גדולי תורה.

דער מהרש״א איז געווען א געגענער פון קבלה. אזוי זיינען אויך געווען זיינע תלמידים. אזוי ווי א סך פון אָט די תלמידים זיינען געווען פון פויזען האָט פויזען געהאט א גאָר שטארקען צד וואָס איז געווען זעהר געגען דעם לימוד פון קבלה.

די התנגדות צו קבלה אין פויזען איז געווען פיל שטארקער ווי אין א סך אנדערע אידישע קהלות, נאָך די טרויעריגע געשעעגישען מיט שבתי צבי דער פאלשער משיח. א סך האָבען געמיינט, אז אין אָט דעם טרויערי־גען פאל מיט שבתי צבי איז שולדיג געווען דער לימוד פון קבלה. עס האָט געזאָלט הייסען, אז ווען ניט קבלה וואָלט ניט געקומען צו דעם, אז שבתי צבי זאָל זיך דערקלערען פאר משיח׳ן און א סך אידען זאָלען דורך איהם פארפירט ווערען.

פאר צוואנציג יאָהר צייט האָט געפלאקערט די מלחמה צווישען די אָנהענגער און די געגנער פון קבלה. דאָס זיינען געווען די צוואנציג יאָהר וואָס ר׳ משה, ר׳ יהודה לייב׳ס זוהן, האָט זיך געהאלטען אין אנטוויקלען. צוליב אָט דער מלחמה איז ר׳ משה דערצויגען געוואָרען נאָר אויף די לי־מודים פון נגלה און ניט נסתר. ער האָט זיך אָנגעזאפט מיט תורה, דער־הויפט מיט הלכה און חקירה אָבער ניט מיט קיין קבלה.

צו זיבעצען יאָהר איז ר׳ משה פאר׳שדכנ׳ט געוואָרען צו דער יתומה שרה, די טאָכטער פון ר׳ שלמה זלמנ׳ען, וועלכער האָט געצויגען זיין יחוס פון ר׳ יצחק כ״ץ, דעם מהר״ל׳ס אן איידעם. אויף אזא אופן האָבען זיך דאָ פארבונדען אָפּשטאמער פון מהר״ל׳ס איינציגען זוהן און איינציגע טאָכטער.

ר׳ שניאור זלמן איז געווען א סוחר פון דימאנטען און פערל. זיין טאָכטער, כאָטש נאָך גאָר א יונג מיידעל, האָט ווען איהר פאָטער איז נפטר געוואָרען, איבערגענומען איהר פאָטער׳ס מסחר און האָט זיך אין איהם שטארק אויסגעצייכענט. זי האָט זיך דערוואָבען א פארמעגען, אחוץ די ירושה פון איהר פאָטער.

ר׳ משה איז שפּעטער געוואָרען דער ראש הקהל פון פויזען. דאָס איז געווען אין יאָהר תנ״ב, פונקט הונדערט יאָהר נאָכדעם ווי דער מהר״ל האָט געהאט באזוכט פויזען.

ר׳ משה איז געווען דער פאָטער פון א זוהן וועמען ער האָט א נאָמען געגעבען נאָך זיין ווייב׳ס פאָטער שניאור זלמן און וועלכער איז געווען דער זיידע פון דעם קינפטיגען ר׳ שניאור זלמן — דער גרינדער פון חב״ד.

ווען ר' משה איז געוואָרען א פאָטער איז ער געווען צוויי און צוואנציג יאָהר אלט. דריי יאָהר שפּעטער איז ער געוואָרען ראש הקהל פון פויזען — אן אויסצייכנונג וואָס קיין אנדערער האָט נאָך ניט געהאט אין אזא עלטער.

דאָס איז ניט געווען צוליב זיין יחוס און לומדות און אויך ניט צוליב זיין עשירות, נאָר הויפּטזעכליך צוליב זיינע אַנדערע גרויסע מעלות. ער האָט גאָר אין א פריען עלטער ארויסגעוויזען גרויסע פעאיגקייטען צו זיין א מנהיג ביי אידען.

צב.

דעם מהר"ל'ס נצחון

קעניג רודאלף'ס פריינטשאפט צום מהר"ל. — דעם מהר"ל'ס וויכוח מיט קארדינאלען. — אַ נצחון פאַרבונדען מיט אַ סכנה. — דער מהר"ל אין פויזען. ר' משה ראש הקהל פון פויזען הונדערט יאָר שפּעטער. — זיין זון ר' שניאור זלמן.

ווען ר' משה, דער עלטער־זיידע פון דעם גרינדער פון חב"ד, איז אויסגעקליבען געוואָרען אין יאָהר תנ"ב ווי דער ראש הקהל פון דער דע־מאָלט באַרימטער אידישער שטאָט פויזען, איז געווען פונקט הונדערט יאָהר ווי דער מהר"ל פון פראָג, פון וועמען ר' משה האָט געשטאַמט האָט פאר א יאָהר צייט פארבראכט אין אָט דער שטאָט. דער מהר"ל איז געקומען קיין פויזען דערפאר וואָס ער איז פאר א צייט געווען געצוואונגען צו פארלאָזען פראָג, וואו ער איז געווען רב און איז פארהערט געוואָרען פון אידען און ניט־אידען.

די סיבות, וואָס האָבען געפירט צו דעם, אז דער מהר"ל זאָל זיין געצוואונגען צו פארלאָזען פראג, זיינען געווען ווי פאָלגט:

עס איז געווען דעמאָלט ווען רודאָלף דער צווייטער איז געזעסען אויפ'ן טראָן אין פראג. רודאָלף איז געווען א מענש מיט פרייע געדאנקען און האָט זיך דערפאר וויניג וואָס געלאָזט באאיינפלוסען פון די גלחים. ער האָט געוויזען באזונדערע פריינטשאפט צו אידען און האָט גאָר שטארק געהאלטען פונ'ם מהר"ל, וועלכער איז ביים קעניג געווען א יוצא ונכנס.

דער קעניג פלעגט שעה'ן לאַנג פארברענגען מיט'ן מהר"ל און שטארק הנאה געהאט פון זיין חכמה און וויסען. דער קעניג פלעגט מיט'ן גאון

און צדיק דיסקוטירען וועגען אלע וויכטיגע ענינים, רעליגיעזע און וויסענשאפטליכע.

דעם קעניג׳ס קאלטקייט, און אפשר טאקע געגנערשאפט, צו דער קריסטליכער אמונה זיינען צוגעשריבען געווארען צו דעם וואס ער האט זיך גע׳חבר׳ט מיט׳ן מהר״ל. האבען די גלחים זיך וועגען דעם געווענדעט צום פויפסט, זאל ער עפעס טאן כדי דעם קעניג צו מאכען פרומער און איהם מעהר פאראינטערסירען אין דער קאטוילישער קירך.

אין יאהר ש״ך האט דער פויפסט ארונטערגעשיקט קיין פראג דריי קארדינאלען. ער האט פאר אט דער שליחות אויסגעקליבען די סאמע וויכטיגסטע פון זיינע קארדינאלען. זייער אויפגאבע האט געזאלט זיין אויסצוּמוסר׳ן קעניג רודאלף פאר זיין אפיקורסות און ארויסרופען ביי איהם מעהר ווארימקייט צום קאטוליציזם. זיי האבען אויך געדארפט געפינען א מיטעל ווי דעם קעניג צו דערווייטערען פון דעם מהר״ל, וועמענס איינפלוס, ווי דאס איז איבערגעגעבען געווארען צום פויפסט, איז געווען א „שעדליכער״.

די קארדינאלען זיינען אנגעזאגט געווארען, אז זיי זאלען איינארדענען אין קעניגליכען הויף אין פראג אן עפענטליכען וויכוח מיט דעם מהר״ל כדי איהם צוצונאגלען פאר׳ן קעניג אין די אויגען צום „שאנדקלאץ״ און אזוי ארום איבערצייגען רודאלפ׳ן, אז דער רב פון פראג איז פשוט „אומוויסענד״.

דאס איז ניט געווען דאס ערשטע מאל וואס קאטוילישע גייסטליכע האבען געהאט וויכוחים מיט אידישע פירער. דער פויפסט איז געווען זיכער, אז וואס איז נוגע דעם מהר״ל וועלען זיינע דריי אויסגעקליבענע קארדינאלען איהם זיכער מנצח זיין.

קעניג רודאלף האט די פויפסטליכע שלוחים אויסגעהערט מיט א שמייכעל. ער איז געווען בטוח, אז דער מהר״ל וועט צעקלאפען אלע זייערע טענות. האט ער דערפאר באלד צוגעשטימט צו זייער פארלאנג איינצוארדענען דעם וויכוח. ער איז געווען גערן אט דעם וויכוח צו האבען, ווייל ער האט גראד ערווארט אויף אזא אופן די קארדינאלען אפצושמייסען אין דער עפענטליכקייט.

קעניג רודאלף האט געוואלט צו דעם עפענטליך וויכוח צוציען וואס מעהר צושויער און טאקע די וויכטיגסטע מענשען אין לאנד. ער האט ארויסגעשיקט שטאפעטען איבער׳ן לאנד און פארבעטען צום וויכוח די סאמע געהויבענסטע פארשוינען אין דער קאטוילישער קירך און אלע

אדעליע. אויב שוין יאָ אַן עפענטליכער וויכוח, זאָל ער זיין אַ גרויסער ספעקטאַקעל וואָס אַלע וועלען האָבען צו געדענקען.

אין הסכם מיט ביידע צדדים, האָבען געזאָלט באַשטימט ווערען שרייבער וואָס זאָלען פאַרנאָטירען יעדעס וואָרט פון ביידע זייטען, כדי עס זאָל דערנאָך ניט קענען געזאָגט ווערען, אַז עפּעס איז מיט׳ן וויכוח ניט צוגעגאַנגען ווי ס׳באַדאַרף צו זיין.

צען טעג האָט זיך געצויגען דער וויכוח. די קאַרדינאַלען האָבען דעם מהר״ל ממש פאַרהאָגעלט מיט שאלות. דער מהר״ל האָט אָבער אויף יעדער שאלה געהאַט דעם ריכטיגען ענטפער. ווען די צען טעג פון וויכוח זיינען געווען פאַראיבער, איז פאַר אַלעמען געווען קלאָר, אַז דער מהר״ל האָט זיינע געגנער מנצח געווען.

די קאַרדינאַלען וואָלטען שוין געווען מרוצה דעם גאַנצען ענין צו מאַכען צו־נישט, אַבי ס׳זאָל ניט צעפּויקט ווערען, אַז מ׳האָט זיי צעקלאַפּט. קעניג רודאָלף איז אָבער באַשטאַנען, אַז דער פּראָטאָקאָל, וואָס איז געהאַל־טען געוואָרען פון די שרייבער מיט גרויס פּינקטליכקייט, זאָל באַשטעטיגט ווערן פון ביידע צדדים און פון זיי גע׳חתמ׳ט ווערען.

די קאַרדינאַלען האָבען קיין ברירה נישט געהאַט. דאָרט איז געווען פאַרשריבען יעדעס וואָרט וואָס זיי האָבען געזאָגט פּונקט ווי דאָס וואָס דער מהר״ל האָט געזאָגט. זיי האָבען גאָרניט געקאָנט פאַרלייקענען.

נאָך דעם ווי די קאַרדינאַלען, פון איין זייט, און דער מהר״ל, פון דער צווייטער זייט, האָבען געגעבען זייערע חתימות אויפ׳ן פּראָטאָקאָל, האָט דער קעניג געלייגט זיין פּעטשאַט אויפ׳ן דאָקומענט און דער ענין איז געווען אַ געשלאָסענער. איצט האָט מען שוין אומעטום געוואוסט, אַז די קאַרדינאַלען זיינען דורכגעפאַלען.

די ידיעות וועגען מהר״ל׳ס גרויסען נצחון האָבען זיך פאַרשפּרייט איבער׳ן לאַנד. זיי האָבען אויך דערגרייכט דעם פּויפּסט אין רוים.

דער עלטסטער פון די דריי קאַרדינאַלען, אויף וועמען דער פּויפּסט האָט געלייגט אַלע האָפענונגען, אַז ער וועט באַזיגען דעם אידישען מנהיג, האָט זיין דורכפאַל שטאַרק גענומען צום האַרצען. ער האָט עס באַטראַכט אַי פאַר אַ פּערזענליכען דורכפאַל אַי פאַר אַ דורכפאַל פאַר זיין אמונה. ער האָט פּשוט ניט געוואָגט צו ווייזען זיין פּנים פאַר׳ן פּויפּסט.

האָט ער זיך איינגעשלאָסען אין אַ חדר אין אַ פּראַגער קירך און האָט קיינעם ניט געוואָלט צולאָזען צו זיך און זיך מעהר ניט געוואָלט ווייזען

אויף דער ווייסער וועלט. אין א קורצער צייט ארום האָט מען איהם אין זיין חדר געפונען אן אויפגעהאנגענעם. פאר חרפה און עגמת נפש האָט ער זיך גענומען דאָס לעבען.

דאָס האָט דעם וויכוח צוגעגעבען נאָך גרעסערע וויכטיגקייט. די גלחים זיינען געווען דערשלאָגען. קעניג רודאָלף האָט שמייכעלדיג געשוויגען. דער מהר״ל האָט זיך אָבער געפילט שטארק געטראָפען.

ער האָט געהאט א נצחון, אָבער דער נצחון האָט געקענט זיך שווער אָפּרופען אויף אידען. ווענען זיין אייגענעם גורל האָט איהם ווייניג וואָס געאַרט. ער האָט גוט געוואוסט, אז די גלחים וועלען ערשט איצט ווערן פארביטערט געגען איהם. זיי וועלען איהם קיינמאָל נישט פארגעבען וואָס ער האָט באזיגט די קארדינאלען. אוודאי וועלען זיי זוכען מיטלען ווי אין איהם זיך נוקם צו זיין.

האָט ער באשלאָסען צו פארלאָזען פראָג ביז וואנען דער „אינצידענט" וועט פארגעסען ווערען. דריי יאָהר צייט האָט דער מהר״ל פארבראכט וואנדערענדיג אין דער פרעמד. פון דעם האָט ער איין יאָהר צייט — שנת שנ״ב — פארבראכט אין פויזען.

פאר דער צייט וואָס דער מהר״ל איז געווען אוועק פון פראג, האָט ער געהאט איבערגעלאָזט זיין זוהן, ר׳ בצלאל׳ן, פאר זיין ממלא מקום. ער האָט איהם געהאט אָנגעזאָגט, אז אויב ער וועט האָבען עפּעס א שווערע שאלה זאָל ער זיך ווענדען צו זיין לומדישע מוטער פערל, וואָס ווייזט ווי גרויס עס איז געווען פערל׳ס לומדות און אין וואָס פאר א חשיבות דער מהר״ל האָט זי געהאלטען.

פאר דער צייט וואָס דער מהר״ל האָט פארבראכט אין פויזען האָט ער דאָרט איינגעפירט א חברה צו לערנען משניות יעדען טאָג. ער האָט איינגעפירט א פנקס אין וועלכען ער האָט פארצייכענט געוויסע תקנות, ווי אויך די נעמען פון די חברים פון חברה משניות. פון דעמאָלט אָן האלט זיך אָט דער מנהג צו לערנען משניות און צו האָבען באזונדערע חברות פאר׳ן דאָזיגען צוועק פארשפרייט איבער אלע אידישע קהילות.

טאקע דערפאר, ווען עס איז געוואָרען פונקט הונדערט יאָהר זינט דער מהר״ל האָט פארבראכט אין פויזען, איז די געשעהעניש געפייערט געוואָרען דורך דער קהילה מיט׳ן אָנטיילנעמונג פון אלע רבנים, ראשי ישיבות, בעלי בתים, און הגאון ר׳ יהודה ליב — וועלכער איז יענעם יאָר אויסגעקליבען געוואָרען אלס ראש הקהלה — בראשם.

ר' משה'ס זוהן, ר' שניאור זלמן, האָט זיך פון זיין סאמע קינדהייט אויסגעצייכענט מיט גרויסע כשרונות. זיין זיידע ר' יהודה לייב איז געווען זיין מדריך און האָט פאר יאָהרען לאנג מיט איהם געלערענט תורה, דער־הויפּט האָט ער מיט איהם געלערענט מוסר. ר' יהודה לייב איז נפטר געוואָרען אין תס"ד אין עלטער פון דריי און ניינציג יאָהר.

ווען ר' שניאור זלמן איז געווען זעכצען יאָהר אלט, איז ער געפאָרען קיין הוראדנע, ליטע, צו לערנען אין דער דאָרטיגער ישיבה, וואו ער איז פארבליבען פינף יאָהר צייט. פון דאָרט איז ער געפאָרען לערנען אין דער פּראגער ישיבה און דאָרט פארבראכט צוויי יאָהר צייט. אין תע"ב האָט ער חתונה געהאט מיט דער מלומדת רחל, די טאָכטער פון ר' ברוך בטלן.

כל זמן ר' שניאור זלמן איז געזעסען ביי זיין גביר'ישען פאָטער ר' משה'ן, האָט איהם גאָרניט געפעהלט. שפּעטער אָבער אז זיי האָבען אלע געמוזט פארלאָזען פּויזען און אויסוואנדערען קיין פּוילען, האָט ער אָנגע־הויבען ליידען דחקות.

האלטענדיג זיך מיט דער שיטה, אז מיט קיין פרויען דארף מען ניט לערנען קיין תורה, האָט ר' שניאור זלמן איבערגעלאָזט זיין טאָכטער דבורה לאה'ן אין אומוויסענדהייט, נישט געקוקט אויף דעם וואָס זיין אייגען ווייב, רחל, איז געווען א גרויסע למדנית.

רחל אליין, כאָטש זי האָט ניט געהאלטען פון אָט דער שיטה פון איהר מאן האָט אָבער רעספּעקטירט זיינע וואונשען, אז זי זאָל איהר אייגענע טאָכטער ניט לערנען.

ווען דבורה לאה האָט געקראָגען די אופקלערונג וועגען דעם פון איהר אייגענער מוטער, האָט זי אָנגעהויבען פארשטעהן ווי אזוי דאָס איז געווען מעגליך, אז איהר מוטער זאָל זיין א מלומדת און זי, דבורה לאה, זאָל אליין האָבען געדארפט אויפכאַפּען ידיעות.

רחל האָט אָבער שוין געהאט איינגעזעהן ווי גרויס עס איז איהר טאָכטער'ס באגעהר צו לערנען תורה, האָט זי באשלאָסען אָנצוהויבען לער־נען מיט איהר טאָכטער בשתיקה אזוי, אז איהר מאן, ר' שניאור זלמן, זאָל פון דעם נישט וויסען.

צג.

די פרוי וואָס האָט גע'פסק'נט שאלות

רחל, דעם בעל התניא'ס באָבע. — אַ פרוי וואָס איז קלאָר אין שלחן ערוך. — רחל פסק'נט אַ שאלה. — איר טאָכטער דבורה לאה.

רחל, די באָבע פונ'ם גרינדער פון חב"ד דער בעל התניא, איז געווען א זעלטענע פרוי. מיר ווייסען שוין פון איהר גרויסער לומדות. א חוץ איהר לומדות האָט זי אויך נאָכגעפאָלגט דעם זעלביגען דרך וואָס איהר פאָטער, ר' ברוך בטלן, וועלכער איז געווען א נאָכפאָלגער פון בעל־שם פון זאמאָשטש און דערפאר פארבונדען מיט די נסתרים און מקובלים פון יענער צייט.

אויב רחל האָט נאָכגעפאָלגט דעם דרך פון איהר פאָטער, האָט זי אויך געהאט א מוטער פון וועמען זי האָט א סך געלערענט. וואָרום אויך רחל'ס מוטער איז געווען א זעלטענע פרוי — א גרויסע מלומדת און א גרויסע צדקנית. זי איז געווען אָפּגעהיט אין אַלע מצוות פון דער תורה און האָט, ממש פון געבורט, אריינגעפלאנצט א ליבע צו אידישקייט אין אירע קינדער.

זי פלעגט ביינאכט האלטען לעבען בעט א כלי מיט וואסער. ווען א קינד האָט זיך אויפגעכאפט צו זויגען און מיט א געוויין אויפגעוועקט די מוטער פון שלאָף, האָט זי צוערשט אָפּגעגאָסען נעגעל־וואסער זיך אליין און אויך דאָס קינד. ערשט דאמאָלט האָט זי איהם געגעבען זויגען.

סיי די מוטער און סיי דער פאָטער האָבען זייערע קינדער פון סאמע קינדהייט, צוויי מאָל א טאָג, צוגעטראָגען צו דער מזוזה כדי עס א קוש צו טאָן — איינמאָל אין דער פרי ביים אויפשטיין פון שלאָף און א צווייטען מאָל אין אָוונט, פארן גיין שלאָפען.

דער מוטער'ס השפעה אויף רחל'ען איז געווען גרויס.

ר' ברוך בטלנ'ס פאמיליע־נאָמען איז געווען פאָרטוגאלער, ווייל ער האָט געשטאמט פון די אידישע גרושים פון פאָרטוגאל. „בטלן" איז געווען א צונאָמען. אָט דער צונאָמען איז אזוי „צוגעקלעפּט" געוואָרען צו ר' ברוך'ן, אז רחל, זיין טאָכטער, האָט א לאנגע צייט געמיינט, אז דאָס איז טאקע זייער פאמיליע־נאָמען. אָבער דער צונאָמען „בטלן" איז ניט געווען צוליב גרינגשעצונג אָדער חלילה לגנאי, נאָר גראָד לשבח.

רחל האָט אָנגעהויבען לערנען תורה ממש פונ'ם טאָג וואָס זי האָט אָנגעהויבען ריידען. אין אָנפאנג האָט מען איהר געלערענט „מודה אני" די גוטיגע ברכות און אנדערע זאכען וואָס א אידישע טאָכטער דארף וויסן. שפּעטער האָט איהר פאָטער מיט איהר אָנגעהויבען לערנען אידישע למודים בהדרגה — עברי, חומש, נ"ך, דאן משנה און גמרא. פון גמרא איז ער מיט איהר אריבער צום רמב"ם און שולחן ערוך.

רחל האָט באזונדער זיך אָפּגעגעבען מיט'ן שולחן-ערוך, אזוי אז זי האָט גענוי געוואוסט אלע דינים.

עס איז כאראקטעריסטיש וואָס כאָטש ר' ברוך בטלן האָט אליין געלערענט תורה מיט זיין טאָכטער און האָט אויך געהאַט אָנגעשטעלט א מלמד מיט איהר צו לערנען אין צוגאָב, האָט ער אָבער פונדעסטוועגען געהאלטען, אז דאָס דארף זיין בסוד. צי דאָס איז געווען צוליב עניוות אָדער צוליב דעם וואָס ער האָט געמיינט, אז אין די אויגען פון אנדערע קען עס גאָר זיין א חסרון וואָס זיין רחל איז א מלומדת, איז ניט קלאָר. מעגלעך, אז ער האָט געהאלטען, אז אימיצער קען זיין גרעסטענער טאָכטער פשוט געבען אן עין-הרע.

יעדענפאלס, ווען רחל איז צו ניינצען יאָהר פאר'קנס'ט געוואָרען צו דעם לומדישען ר' שניאור זלמן, האָט קיינער ניט געוואוסט אז די כלה איז א גרויסע למדנית. אויך דער חתן האָט פון דעם ניט געוואוסט.

האָבענדיג אויסגעפונען, אז איהר חתן שניאור זלמן געהערט צו די וואָס האלטען, אז פרויען דארפען ניט לערנען קיין תורה און אז עס איז זיי ממש פארבאָטען צו לערנען תורה, האָט רחל פון איהם באהאלטען איהר לומדות. זי האָט מיט קיין וואָרט זיך ניט ארויסגעגעבען אז זי ווייס מער ווי עס ווייס די געוויינליכע אידישע טאָכטער.

רחל האָט געשמייכעלט ווען נאָך דער חתונה האָט שניאור זלמן געמאכט צו איהר א באמערקונג, אז מסתמא האָט איהר מוטער זי שוין אויסגעלערענט אלע דינים וואָס א אידישע פרוי דארף וויסען נאָך דער חתונה. עס איז איהם ניט איינגעפאלען, אז ער האָט פאר זיך א למדנית.

אָבער מיט איהר גאנצער לומדות, איז זי געווען א זעלטענע בעל הבית'טע.

רחל'ס באהאווענטקייט אין שולחן ערוך איז געווען אזא, אז זי האָט גענוי געוואוסט, אז עס זיינען פאראן דינים וואָס ווערען אָפּגעהיט לויט דעם מנהג פון א געוויסער שטאָט, אמאָל לקולא און אמאָל לחומרא.

אין דער סביבה פון פויזען, למשל, האט מען זיך נוהג געווען לויט דעם „שבלי לקט", אז מען זאל ניט ארויס שבת אין גאס מיט הענטשקעס וואס זיינען ניט צוגענייט צו די ארבעל. מען פלעגט דערפאר אכטונג געבען, אז די הענטשקעס זאלען צוגענייט ווערען פרייטאג. אין פויזען גופא האט מען געהאט אן עירוב און דערפאר איז מען געגאנגען מיט הענטשקעס אפילו ווען זיי זיינען ניט געווען צוגענייט צו די ארבעל.

האט פאסירט אז א קורצע צייט נאך רחל'ס חתונה איז די גאנצע משפחה געגאנגען אהיים פון בית המדרש. אין פאראויס זיינען געגאנגען די מאנסבילען: ר' ברוך בטלן, זיין זוהן בנימין און דער איידים ר' שניאור זלמן. נאך זיי האבען נאכגעפאלגט די פרויענצימער, רחל בתוכם.

די פרויען האבען געטראגען הענטשקעס לכבוד שבת, ווי דאס איז געווען דער מנהג אין פויזען, און ווי דער שטייגער, ניט קיין צוגענייטע צו די ארבעל. בנימין האט נאך דערצו געטראגען אונטערן אָרים א פאר ספרים וואס ער האט מיטגענומען פון בית מדרש אהיים אריינצוקוקען אין זיי נאך דער שבת'דיגער סעודה.

זיי זיינען שוין געווען אינמיטען וועג, ווען עס איז אנגעלאפען א פארסאפעטער דער שמש און אויסגערופען, אז דער עירוב איז פלוצים איבערגעריסען געווארען. הייסט עס, אז מען טאר אין שטאט ניט טראגען. זיינען אלע געבליבען שטיין און נישט געוואוסט וואס צו טאן מיט די הענטשקעס. זאל מען זיי אוועקווארפען? און וואס זאל בנימין טאן מיט די ספרים. זאלען זיי בלייבען שטיין און זיך ניט רירען פון אָרט?

ר' ברוך בטלן האט זיך געווענדעט, האלב אין שפאס און האלב אין ערנסט, צו זיין לומדישער טאכטער רחל'ען:

— נו, רחל, דו ביסט דאך עפעס קלאר אין שלחן ערוך און קענסט דאך פסק'נען א שאלה, ווי דארף מען זיך נוהג זיין?

דערביי האט ר' ברוך באמערקט צו די מאנסבילען וועלכע האבען איהם באגלייט:

— מיר, מאנסלייט, זיינען צופיל פארטאן אין גמרא און אנדערע לימודים, אז עס קומט צו א דין ווייסען מיר אפטמאל ניט. בלייבט דעריבער ניט קיין אנדער ברירה ווי פרעגען ביי רחל'ען.

ר' שניאור זלמן, וועלכער איז געווען מיט פיר יאהר עלטער פון זיין פרוי, האט אויסגעשטעלט א פאר אויגען, וואונדערנדיג זיך וואס זיין שווער'ס ווערטער באדייטען? האט ר' ברוך בטלן טאקע געמיינט וואס ער

האָט געזאָגט, אָדער איז עס נאָר געווען אין שפּאַס? ווי קומט צו זיין פרוי אַזוינע ידיעות? ער האָט דאָך איהר אָנגענומען פאַר אַ גאַנץ פּשוט׳ער פרוי און זי, רחל, פון איהר זייט, האָט קיינמאָל ניט ארויסגע־וויזען איהר לומדות?

רחל האָט אָנגעהויבען רויטלען, ווי מען וואָלט דאָ אנטפּלעקט אַ ניט־אָנגענמען סוד וועגען איר. זי האָט געוואוסט, אז פאַר איהר מאַן מוז עס זיין אַ גרויסע איבעראשונג. ווער ווייסט, אפשר וועט ער נאָר צוליב דעם וואַרפען אַן אומ׳חן אויף איהר. זי האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אז ער איז געגען דעם, אז פרויען זאָלען לערנען תורה!

רחל איז בכלל געווען אַ שעמעוודיגע און צוריקגעהאַלטענע. זי וואָלט אַזוי שנעל נאָך דער חתונה ניט געוואָלט ארוים מיט׳ן סוד, אז זי קען די שווארצע פינטעלעך!

אָבער איהר פאָטער האָט איהר געהאַלטען ווי צוגענאָגעלט. ער האָט אנדערש ניט געוואָלט, ווי נאָר אז זי זאָל די שאלה פּסק׳נען אויפ׳ן אָרט פאַר איהר איז עס געווען אַ גאַנץ לייכטע שאלה צו פּסק׳נען.

— מען דאַרף ניט אויסטאָן די הענטשקעס — האָט רחל גע׳פּסק׳נט — דאָס איז דאָך אַן ענין פון בדיעבד און דאָ קען ניט זיין קיין חשש, אז יאָמער וועט זיי אימיצער אויסטאָן און טראָגען אין האַנט און מיט דעם טאָן אַן עבירה! מיר גייען דאָך דאָ אין אַ חבורה (קאָמפּאַניע) און אויב אימיצער זאָל די הענטשקעס אומגערן אויסטאָן, וועט באַלד זיין ווער עס זאָל יענעם דערמאָנען. וואָס שייך די ספרים, דאַרף מען זיי איבערגעבען איינעם צום צווייטען, אין אַ שטח פון ווייניגער ווי פיר איילן, און פון רשות הרבים אין הויף דאַרף דאָס אַ גוי אריינטראָגען.

קיינער פון די מאַנסלייט האָט ניט געקענט באַשטעטיגען, אויב רחל האָט ריכטיג גע׳פּסק׳נט, כאָטש איהר פּסק איז אויף ר׳ ברוך׳ס וואָרט אויס־געפאָלגט געוואָרען.

אז מען איז געקומען אין הויז האָבען ר׳ שניאור זלמן און בנימין אריינגעקוקט אין שלחן ערוך, ווי זיי וואָלטען זיך דאָך ניט געוואָלט פאַר־לאָזען אויף רחל׳ען. דאָרט איז געשטאַנען פּונקט ווי רחל האָט געזאָגט אויף אויסעווייניג.

ר׳ ברוך איז געווען שטאָלץ מיט זיין טאָכטער. אויך בנימין איז געווען צופרידען מיט זיין שוועסטער׳ס לומדות. אָבער דער מאַן ר׳ שניאור זלמן האָט געוויזען אומצופרידענקייט. ער האָט אָנגעהויבען מאַכען שאַרפע

און שטעכיגע באמערקונגען, ווי ער וואלט דא אויף זיין פרוי אנטדעקט מי יודע וואס פאר א חסרון.

— די גמרא זאגט, אז „אשת חבר כחבר״, אז די פרוי פון א למדן איז אליין א למדן, אבער אין מיין פאל זעהט עס אויס, אז איך דארף זיך באנוגענען צו זיין א „חבר״ ווי מיין ווייב — האט ר׳ שניאור זלמן א זאג געטאן מיט קענטיגען פרדרוס.

אויף דעם האט ר׳ ברוך געענטפערט מיט א שמייכעל:

— דער ירושלמי זאגט אבער אויך אז „אשת לסטים כלסטים״ (אז די פרוי פון א גזלן איז ווי דער גזלן). איך האב איבערגעגעבען מיין טאכ־טער אין דיינע הענט, בלייבט איצט פאר דיר, אז זי זאל זיין אדער די פרוי פון א „חבר״ אדער פון א „לסטים״.

ר׳ שניאור זלמן האט געכאפט דעם מיין פון זיין שווער׳ס באמער־קונג און האט אויפגעהערט זיך ברוגז׳ן. פון דאמאלט אן האט ער אנגע־הויבען שטאלצירען מיט זיין פרוי׳ס לומדות און איהר שטארק פארערט פאר איהרע קענטניסען און איהר צדקות.

וואס איז נוגע איהר טאכטער, דבורה לאה׳ן, האט רחל, ווי מיר וויסען שוין, מיט איהר אנגעהויבען לערנען ערשט ווען זי, דבורה לאה האט עס פארלאנגט. האט זי אבער מיט דבורה לאה׳ן אנגעהויבען צו לערנען איז עס געווען גרונטלאך און לויט א באשטימטער ארדענונג. אין משך פון דער צייט איז דבורה לאה געווארען א למדנית ווי איהר מוטער.

אנגעפאנגען לערנען מיט איהר טאכטער האט רחל אהן דעם וויסען פון איהר מאן. זי האט עס אבער פון איהם לאנג ניט געהאלטען בסוד. זי האט ניט געוואלט מאכען דערפון קיין געהיימינס.

ווען זי האט וועגען דעם דערציילט איהר מאן, האט ר׳ שניאור זלמן גארניט געזאגט דאגעגען. ער האט פון דעם געהאט הנאה.

צד.

תנאים אויפן בית עולם

ר' ברוך און דבורה לאה. — דער בעל שם טוב אַלס שדכן. — ר' יוסף יצחק, דבורה לאה'ס חתן, דעם בעש"ט'ס אַ חסיד. — תנאים אויפן בית עולם.

ר' שניאור זלמן, דער זיידע פון דעם גרינדער פון חב"ד, וועמעס נאָמען איז אויך געווען ר' שניאור זלמן, און זיין ווייב, די גרויסע מלומדת רחל, האָבען מיט זיך פאַרגעשטעלט צוויי באַזונדערע וועלטען און טאַקע אויך באַזונדערע שיטות אין אידישקייט ווי זיי זיינען נאָכגעפאָלגט געוואָרען אין יענער צייט. דער חילוק צווישען ר' שניאור זלמן'ען און זיין ווייב רחל, האָט זיך שפּעטער איבערגעטראָגען אין זייערע צוויי קינדער, די טאָכטער דבורה לאה און דער זוהן ברוך.

ברוך און דבורה לאה זיינען געווען פאַרשידען ניט נאָר אין עלטער, נאָר אויך אין כאַראַקטער. בעת דבורה לאה איז געווען געפּיהלפּול און צוגעלאָזט צו מענשען, תמיד פאַראינטערעסירט אין, און גרייט צו דינען, די שכנים, אלע מאָל גרייט אימיצען מיט עפּעס צו העלפען, איז ברוך געווען צוריקגעהאַלטען, אָפּגעזונדערט פון מענשען, ליבענדיג התבודדות.

דבורה לאה איז דורכאויס געווען געראָטען אין דער מאַמען — רחל, און ברוך — אין דעם טאַטען ר' שניאור זלמן.

אַט דער קאָנטראַסט פון ברודער און שוועסטער האָט מען באַזונדערס געקענט זעהן אין די לעצטע יאָהרען פון ר' שניאור זלמן'ען און זיין ווייב רחל, ווען די משפּחה האָט געוואוינט אין וויטעבסק, וואו ר' שניאור זלמן האָט מיט גרויס מאַטערניש געצויגען זיין חיונה פון מלמדות.

דבורה לאה, ווי מיר ווייסען, האָט זיך געהאַלטען ביי איהר מוטער, ניט בלויז דערפאַר וואָס זיי האָבען זיך איינגע די אנדערע בעסער פאַרשטאַנען, נאָך אויך דערפאַר וואָס די טאָכטער האָט געלערענט תורה ביי איהר למדנישער מוטער. דבורה לאה האָט געלערענט מיט חשק. שטענדיג האָט זי געהאַט וואָס צו פרעגען. זי האָט אָבער ניט תמיד געוואָלט באַלעסטיגען איהר מוטער מיט די שאלות וואָס זי האָט געהאַט.

זי וואָלט גערן די שאלות געפרעגט ביי איהר פאָטער, אָבער פאַר ר' שניאור זלמן'ען האָט דאָך געמוזט זיין א סוד אז זי לערנט בכלל תורה. זי

וואָלט זיך באנוגענט מיט פרעגען שווערע ענינים ביי איהר ברודערל ברוך'ן. ווארום כאָטש א יונג אינגעל, איז ברוך שוין געווען באוואוסט פאר זיינע כשרונות און זיין לומדות.

ברוך האָט זיך אָבער געהאלטען קאלט און פרעמד צו זיין שוועסטער, ווי זי וואָלט זיך מיט איהם גאָרניט אָנגעהערט. זי איז ביי איהם געווען ווי א פרעמדע — מיט וועלכער ער דאַרף ניט האָבען צו טאָן. דאָס האָט דבורה לאה'ן שטארק וועה געטאָן.

די מוטער, רחל, האָט גוט געוואוסט וועגען דער קאלטקייט און צוריקגעהאלטנקייט פון איהר זוהן. זי האָט גוט באַמערקט ווי ער האלט זיך פון זיין שוועסטער פון דערווייטענס. דאָס האָט איהר פארשאפט עגמת נפש. זי האָט פיעל מאָל געהאט בדעה צו ריידען צו ברוך'ן, איהם דערצעהלען אלץ וואָס זי האָט דערצעהלט דבורה לאה'ן. זי האָט זיך משער געווען, אז די טראדיציע פון זייער משפחה וואָלט אויף ברוך'ן געמאכט א רושם ווי דאָס איז געווען דער פאל מיט דבורה לאה'ן. ברוך איז אָבער געווען צו יונג אז זי זאָל שוין מיט איהם קענען ריידען וועגען אזוינע ענינים. דערצו האָט ער געוויזען אזא דערווייטערונג, אפילו צו דער מאמען, אז רחל האָט פשוט ניט געהאט דעם מוט מיט איהם צו פארפיהרען אן אינטימען שמועס.

זי האָט עס אָפּגעלייגט פון טאָג צו טאָג, ביז עס איז שוין געווען צו שפעט. רחל האָט אָנגעהויבען ווערען שוואכער אין געזונט, ביז אין א געוויסען טאָג האָט זי זיך געלייגט א קראנקע אין בעט און איז שוין מעהר ניט אויפגעשטאנען.

ווען זי האָט דערפיהלט, אז איהרע מינוטען זיינען געצעהלטע, האָט זי צוגערופען צו זיך דבורה לאה'ן און ברוך'ן און האָט אויף זייערע קעפ ארויפגעלייגט איהרע אויסגעדארטע הענט און זיי געבענטשט. זי האָט, קענטיג, געהאט גאָר א סך צו זאָגען אין איהרע לעצטע מינוטען פון לעבען, אָבער זי האָט שוין מעהר קיין כח ניט געהאט. זי האָט בלויז באוויזען צו זאָגען ווידוי און דאן מיט א שמע ישראל אויף די ליפען, אומגעפאלען און אויסגעהויכט איהר נשמה.

דבורה לאה האָט אויסגעבראָכען אין א יאָמערליכען געוויין. עס זיינען אָנגעלאָפען די שכנים. ר' שניאור זלמן איז אויך אריינגעקומען. ער האָט ביטער געוויינט. ברוך איז געשטאנען פארטומעלט, אָבער זיינע אויגען זיינען געבליבען טרוקען.

ערשט שפעטער, אז מ'האָט די טויטע מאמע אונטערגעהויבען פון בעט און איהר אויסגעצויגען אויף דער ערד און די יללות אין הויז זיינען

געוואָרען גרעסער, האָט אויך ברוך זיך צעוויינט פון טיפעניש פון הארצען און האָט געשריען מיט א ביטערן געשריי: „טשעפּעט ניט מיין מוטער, דבורה לאה וואו ביסטו". און איז פון שברת הלב אומגעפאלען אין חלשות.

פאר א שטיקעל צייט האָט דבורה לאה געפונען טרייסט אין דעם וואָס זי האָט געפיהרט די ווירטשאפט אין הויז. זי איז שוין געווען א יאָהר זעכצעהן. זי איז מיט לייב און לעבען געווען איבערגעגעבען צום טאטען און ברודער, וועלכער איז נאָך אלץ געווען קאלט און זיך געהאלטען אָפּגעזונדערט.

ר' שניאור זלמן איז געווען א גרויסער חלוש, ער האָט שוין פּשוט קיין כח ניט געהאט אָנצוגעהן מיט דער מלמדות. ער האָט פּרובירט זוכען פרנסה ביי עפּעס אנדערש. ער האָט ארויסגעהאָלפען א געוויסען למדן אין וויטעבסק ברייגנען אין אָרדענונג זיינע כתבים.

ערשט דאמאָלט האָט דבורה לאה באשלאָסען אויך צו ווערען די ברויט-געבערין. זי האָט געקענט גוט נייהען. האָט זי זיך אָנגעהויבען אָפּ-געבען מיט נייעריי און דערביי פאָרדינט גענוג אז אין הויז זאָל גאָרניט פעהלען. פארשטעהט זיך, אז דערביי האָט זי אויך געטאָן די גאנצע הויז-ארבייט.

ר' שניאור זלמן האָט לאנג ניט געלעבט. ביסלעכווייז זיינען איהם אויסגעגאנגען די כחות.

פאר זיין פטירה האָט ער אָנגעזאָגט די קינדער, אז זיי זאָלען זיך פיהרען ווי ס'פּאסט פאר אָפּשטאמער פון אזא יחוס'דיגער, למדישער און פרומער משפחה.

דבורה לאה וואָלט איצט גערן אָנגעגאנגען ווי פריהער און מפרנס געווען און אויפגעפּאסט אויף איהר ברודער. זי האָט דורכאויס געוואָלט אז ברוך זאָל ווייטער לערנען תורה און טאקע לערנען מיט איהר אליין.

אָבער ברוך האָט שוין געהאט זיינע אייגענע פּלענער, ער איז פארשוואונדען געוואָרען פון וויטעבסק.

דבורה לאה איז געבליבען אליין. דער זיידע ר' משה, דער אמאָ-ליגער ראש הקהל פון פויזען, האָט זיך געפונען אין מינסק און ער האָט געוואָלט דאָס אייניקעל ביי זיך. אָבער דבורה לאה האָט ניט געוואָלט אוועק פון וויטעבסק צוליב דעם וואָס דאָרט האָבען זיך געפונען די קברים פון איהר טאטע-מאמע. אָט די קברים זיינען ביי איהר געוואָרען א טייל

פון איהר לעבען. זי איז אפט געגאנגען אויפ׳ן בית עולם און דארט ביי די קברים פון איהרע עלטערען זיך אויסגערעדט דאס הארץ. דבורה לאה פלעגט אלץ „דערצעהלען" טאטע־מאמען ווי זיי וואלטען געווען לעבעדיגע און זיך צוגעהערט צו איהרע רייד.

עס איז געווען צוליב אט די קברים וואס דבורה לאה האט בעסער באשלאסען זיך איבערצוקלייבען צו איהר פעטער ר׳ קדיש׳ן, וועלכער האט געוואוינט אין וויטעבסק. זי האט אבער דערביי אויסגענומען א תנאי מיט׳ן פעטער און דער מוהמען, אז זי זאל ווייטער אנהאלטען איהר נייטעריי כדי אליין זיך מפרנס צו זיין.

אזוי איז עס טאקע געווען ביז אין א געוויסען טאג האט איהר דער פעטער ר׳ קדיש מודיע געווען, אז ער האט פאר איהר א שידוך — מיט׳ן יונגען עילוי ר׳ יוסף יצחק׳ן, באקאנט אלס דער עילוי פון טשאריי.

איידער דבורה לאה האט מסכים געווען אויפ׳ן שידוך איז זי פריהער אוועק אויפ׳ן בית עולם צו די קברים פון איהרע עלטערן. דארט האט זי טאטע־מאמען „מודיע" געווען וועגען פארגעשלאגענעם שידוך און זיי געבעטען, אז אויב דאס איז טאקע דער ריכטיגער זיווג דאן זאלען זיי זיך משתדל זיין אז אלץ זאל זיין מיט הצלחה, טאמער אבער ניט, דאן זאל דער שידוך בטל ווערען.

שפעטער האט זי געהאט א שמועס מיט דעם חתן, ר׳ יוסף יצחק׳ן. זי האט איהם דערצעהלט אלץ וואס זי האט געוואוסט וועגען איהר אפשטאם און האט פארענדיגט דערמיט, אז זי פיהלט ווי זי וואלט געהערט צו די וואס געהען אויפ׳ן דרך פון קבלה און חסידות. זי האט געוואלט, אז ער זאל עס אלץ וויסען אין פאראויס.

ר׳ יוסף יצחק האט איהר אויסגעהערט מיט גרויס אינטערעס און דאן איהר דערצעהלט וועגען זיין אייגענעם יחוס און האט פארענדיגט, אז ער אליין איז א נאכפאלגער פון חסידות, ווי אט די נייע לעהרע האט שוין אנגעהויבען פארשפרייט צו ווערען דורך ר׳ ישראל בעל שם טוב.

ר׳ יוסף יצחק האט איהר אויך דערצעהלט, אז א תלמיד פון בעל שם טוב האט איהם גענוי באקאנט מיט׳ן דרך פון חסידות און אז ער באטראכט זיך פאר א חסיד. וואס איז פאר דבורה לאה׳ן געווען נאך וויכטיגער, איז דאס וואס ר׳ יוסף יצחק האט איהר דערצעהלט, אז עס איז געווען אויפ׳ן פארלאנג פון בעל שם טוב, ווי דאס איז איהם איבערגעגעבען געווארען דורך יענעם תלמיד, אז ער זאל קומען זוכען זיין זיווג אין

וויטעבסק און האָט איהם אפילו אָנגעגעבען אז דאָס רעדט זיך וועגען אזא וואָס איז א קיילעכדיגע יתומה.

דבורה לאה האָט שוין מעהר ניט געקענט זיין אין ספק, אז דאָס איז איהר ריכטיגער זיווג.

ביידע זיינען דאן אוועק אויפ'ן בית עולם צו די קברים פון דבורה לאה'ס עלטערן און דאָרט האָבען זיי צווישען זיך געשלאָסען פאָלגענדען תנאים, וואָס האָט געזאָלט זיין זייער אייגענער סוד.

ערשטענס, אז ר' יוסף יצחק זאָל מיט איהר, דבורה לאה'ן, נאָך דער חתונה לערנען א שיעור, א צוויי־דריי מאָל א וואָך; צווייטענס, אז דבורה לאה זאָל ווייטער אָנגעהן מיט איהר נייטעריי כדי צו קענען טראָגען דעם עול פון פרנסה; דריטענס, אז ביידע זאָלען זיין שותפים אין אלע מצוות און מעשים טובים; פערטענס, אז עס זאָל בלייבען א סוד אז זי לערנט תורה; פינפטענס, זיי זאָלען זיך פיהרען אז זיי זאָלען זיין חסידים און נאָכפאָלגען דעם דרך פון בעל שם טוב; זעקסטענס, זייער חסידות זאָל בלייבען א סוד ביז די צייט וועט קומען ארויסצוטרעטען אין דער אָפען; זיבעטענס, אז אויב זיי וועלען האָבען קינדער זאָלען זיי זיי מדריך זיין אין דרך החסידות; אכטענס, אז אויב זיי וועלען האָבען א טאָכטער זאָל מען איהר לערנען תורה; נײנטענס, אז זיי זאָלען פון אלע זייערע פארדינסטען אָפלייגען א צענטעל פאַר צדקה.

נאָך זייער חתונה איז ר' יוסף יצחק געוואָרען ראש אין דער וויטעבסקער ישיבה. דבורה לאה איז געווען גליקליך. אָבער איין זאך האָט פארביטערט איהר לעבען — דאָס וואָס זי האָט ניט געוואוסט וואו איהר ברודער ברוך איז אהינגעקומען.

צח.

דער רבי פון עם־הארצים

דאָס שטעטעל שאריי. — דער רב פראַוועט סיגופים. — ר' יעקב קערפיל. — אלף־בית מיט עלטערע אידען.

דער עילוי פון שאריי, ר' יוסף יצחק, מיט וועמען דבורה לאה האָט חתונה געהאט, איז געווען, ווי מיר ווייסען שוין פון פריער, א באהאלטענער חסיד. פון וועמען ער האָט זיך געלערענט זיין חסידות, האָט דבורה לאה זיך ערשט דערוואוסט נאָך דער חתונה.

אין שאריי, א קליין שטעטעל אין וואָלינער גובערניע, פון וואנען ר׳ יוסף יצחק האָט געשטאמט, האָבען זיך געפונען ארום פינף און פופציג אידישע משפחות. דאָס שטעטעל האָט זיך מיט ווייניג וואָס אויסגעצייכענט.

ווי אין א סך אנדערע שטעטלעך, האָבען זיך אין שאריי געפונען עטליכע לומדישע אידען. אייניגע בעלי בתים האָבען געהאט גענומען לומדישע יונגעלייט פאר איידימס וועלכע זיינען ביי זיי געזעסען אויף קעסט און געלערענט.

אָט די יונגעלייט האָבען אין שטעטעל אריינגעבראכט דעם גייסט פון תורה און פארמערט די צאָל לומדים. שאריי איז מעהר ניט געווען קיין אָפגעשטאנען אידיש שטעטעל.

דער רוב מנין ורוב בנין פון די אידען אין שטעטעל זיינען אָבער געווען פּראָסטע מענשען. די גרעסטע מערהייט פון אָט די אידען האָט ניט געקענט מעהר ווי דאווענען און זאָגען א קאפּיטעל תהלים. עטליכע פון זיי האָבען אויך געקענט פּארטייטשען א פּרשה חומש. אָבער אלע ווי איינע, זיינען זיי געווען ערליכע אידן וועלכע האָבען מהדר געווען אין מצות מיט אויסערגעוויינליכע אמונה און ערענסקייט.

עס זיינען אָבער אין שטעטעל אויך געווען א פּאָר מנינים אָדער מעהר, וואָס זיינען געווען אמת׳ע עמי־הארצים, דאָס וואָס מען קען רופען בורים מדאורייתא ומדרבנן. זיי האָבען אפילו קיין צורת אות ניט געקענט.

אָט די אידען האָבען ניט געקענט דאווענען מיט קיין מנין. זיי האָבען פּשוט ניט געקענט נאָכפאָלגען דעם שליח ציבור.

זיי האָבען זיך באנוגענט מיט זאָגען קריאת שמע און א פּאָר אנדערע תפילות וואָס זיי האָבען זיך געהאט אויסגעלערענט אויף אויסווייניג, און אויך דאָס מיט גרייזען.

דער רב פון שאריי דאמאָלט, האָט געהייסען ר׳ שמואל עקיבא. זיין גדלות אין תורה איז ניט געווען גרויס. דערפאר איז ער געווען א גאָר גרויסער ירא שמים. אין משך פון פופציג יאָהר האָט ער תמיד געפאסט פון שבת ביז שבת. ער האָט אויך געהאט גענומען אויף זיך סגופים.

ווינטער האָט ער זיך א נאקעטער געקייקעלט אין שניי. זומער האָט ער זיך א נאקעטער געקייקעלט אויף די נעסטען פון מוראשקעס, כדי זיי זאָלען בייסען זיין לייב ביז בלוט.

ער איז געווען דער איידים פון הגאון ר׳ חיים משה פון פּינטשעוו, א תלמיד פון ר׳ יום טוב העליר, דער בעל תוספות יום טוב. אָט דער

ר' חיים משה איז געוועז רב אין שארייי. ער האָט ר' שמואל עקיבא'ן גענומען פאר אן איידים ווארום אלט זייענדיג צוואנציג יאָר איז ער שוין באוואוסט געווארען פאר זיין גרויס יראת שמים, און זיין שווער האָט איהם געמאכט פאר א בעל דרשן.

דער איידים האָט זיך באזונדערס אויסגעצייכענט מיט זאָגען דעם עולם מוסר. ער פלעגט מיט זיינע דרשות פשוט אָניאָגען א שרעק אויף זיינע צוהערער, לומדים און פראָסטע אידען.

ר' שמואל עקיבא האָט אין זיינע מוסר־דרשות תמיד אָנגעוויזען אויף דעם גרויסען עונש וואָס דערוואַרט די יעניגע, וואָס געהען ניט אויפ'ן דרך הישר. ער פלעגט אויסמאָלען דעם גיהנום וואָס וואַרט אויף די חטאת'־ניקעס.

נאָך זיין שווער'ס פטירה איז לויט'ן אָנזאָג פון זיין שווער איז ר' שמואל עקיבא געווארען דער מרא דאתרא אין שארייי. ער האָט ווייטער זיך געהאלטען ביי זיין דרך פון פאסטען תעניתים א גאנצע וואָך און פון נעמען אויף זיך סגופים. ער האָט אויך ווייטער געהאלטען זיינע שארפע מוסר־דרשות.

ווי אלע לומדים פון יענער צייט, האָט ער זיך געהאלטען פון דערווייטען פון עם־הארצים. דאָס וואָס יענע האָבען ניט געהאט ווער עס זאָל זיי מדריך זיין, האָט איהם ניט געקימערט. דאָס איז איהם, דער רב, קענטיג, גאָר אויף דעם געדאנק ניט געקומען.

זיינען די עם־הארצים געקומען צו זיינע דרשות איז געוועזן מה־טוב. ער זאָל זיך פאראינטערעסירען אין זייער גורל, און ווער רעדט נאָך פון וועלען עפעס טאָן כדי צו דערהויבען זיי גייסטיג, דאָס איז איהם גאָרניט איינגעפאלען.

איינער פון די סאמע גרעסטע עם־הארצים אין שארייי איז געוועזן א געוויסער יעקב קערפיל, וועלכער האָט זיך מפרנס געוועזן פון דעם וואָס ער איז א גאנצע וואָך געגאנגען איבער די דערפער און געהאנדעלט מיט די גויים. ער פלעגט זיך צוריקקערען אין שטעטעל נאָר אויף שבת.

ער האָט זיך נוהג געווען, אז יעדען פרייטאָג ווען ער איז אָנגעקומען אין שטעטעל, האָט ער צוערשט, איידער ער איז געגאנגען אהיים צו זיין פרוי, זיך אָפּגעגעבען זיין „וואָכער" פאר'ן רב אליין און פאר אלע צדקה הצטרכות'ן אין שטעטעל, אַט ווי ביקור חולים, הכנסת כלה, מלביש ערומים, תלמוד תורה און כהנה וכהנה.

אז ער איז פארטיג געוואָרען מיט אָפּצאָלען דעם „וואָכער" ביים רב, איז ער אוועק אין בית מדרש און דאָרט אריינגעוואָרפען עטליכע מטבעות אין דער קהל'ישער פושקע, כדי מקיים צו זיין די מצווה פון מתן בסתר. ערשט דעמאָלט איז ער געגאַנגען אהיים און אוועקגעגעבען זיין פרוי דאָס איבעריקע געלט זי זאָל דערמיט אָפּצאָלען אירע חובות און איינקויפען אויף שבת, און האָט זיך אָנגעהויבען מכין צו זיין פאַר'ן שבת. ער האָט אָפּגערייניגט די שטיוועל, זיי אויסגעשמירט מיט אויל און דאן זיך געלאָזט אין מרחץ אריין.

יעקב קערפּיל האָט אפילו ניט געקענט קיין צורת אלף. די עטליכע תפילות וואָס ער פלעגט זאָגען האָט ער געקענט אויף אויסווייניג און דאָס אויך מיט א סך גרייזען. ער האָט אין משך פון די יאָהרען זיך אויסגע־לערענט קריאת שמע און שמונה עשרה. נישט קוקענדיג אויף די גרייזען, מיט וועלכע ער פלעגט זאָגען די תפילות, האָט ער זיי אָבער תמיד געזאָגט מיט גרוים כוונה און דבקות. ער האָט ארויסגעוויזען כוונה, סיי ווען ער האָט געדאַוונט פאַר זיך אונטערוועגנס, וואנדערענדיג איבער די דערפער, און סיי ווען ער האָט געדאַוונט מיט'ן ציבור שבתים און ימים טובים אין בית מדרש אין שאריי.

זיין פרוי, ציפּע ברכה, איז אויך געווען פּראָסט אָבער שטארק פרום. זי איז געווען די טאָכטער פון שארייער בעדער, ר' יוסף יצחק האָט ער געהייסען און איז געווען א בן תורה. זי איז געבליבען א יתומה ווען זי איז נאָר געווען א קליין קינד. קהל האָט זי שפּעטער חתונה געמאכט מיט יעקב קערפּיל'ן.

מאן און פרוי האָבען געהאט א גוט לעבען צווישען זיך און וואָלטען געווען באמת גליקליך, האָבען זיי אָבער געהאט צער גידול בנים.

צוערשט האָבען זיי אינגאנצען ניט געהאט קיין קינדער. שפּעטער אז ציפּע ברכה האָט אָנגעהויבען ברענגען קינדער אויף דער וועלט, האָבען זיך די קינדער, פאַר קיין אידען געדאַכט, ניט געהאלטען, זיי זיינען געשטאָר־בען באַלד נאָכ'ן געבורט.

איינמאָל, אז יעקב קערפּיל האָט געוואנדערט איבער די דערפער ווי תמיד, האָט ער זיך באגעגענט מיט אן אנדער אידען, וואָס האָט אויך געוואנדערט איבער די דערפער אויף אן ענליכען אופן ווי ער. האָבען זיי געוואנדערט צוזאמען.

יעקב קערפּיל האָט באמערקט ווי יענער איד האלט כסדר אין שעפּטשען, ווי ער וואָלט גערעדט צו זיך אליין. איז יעקב קערפּיל געוואָרען

נייגעריג צו וויסען וואָס אזוינס יענער רעדט צו זיך. אז ער האָט זיך אָנגעהויבען נאָכפרעגען ביים אידען וואָס ער „מורמעלט" אונטער׳ן נאָז, האָט יענער איהם געזאָגט, אז דאָס לערענט ער משניות אויף אויסעווענינ.

— איך טו עס תמיד — האָט ער געזאָגט. — ווען איך בין אין שטעטעל זיץ איך אין בית מדרש און לערען גמרא. אונטערוועגענס, אז איך מוז לערנען אויף אויסווענינ, לערען איך משניות און תנ"ך.

אז יעקב קערפיל האָט זיך דערוואוסט יענעמ׳ס סוד, האָט זיך דער איד מעהר מיט גאָרניט געדאַרפט אויסבאהאלטען מיט זיין לערנען בלחש. ער פלעגט שוין לערנען אויף אויסווענינ הויך אויפ׳ן קול ווען נאָר זיי זיינען געווען מיט זיך אליין, געהענדיג פון איין דאָרף צום צווייטען. דערצו האָט יענער געהאַלטען אין לערנען מיט א זיסען ניגון. יעדעס מאָל ווען יעקב קערפיל האָט עס געהערט פלעגט עס איהם פארנעמען ביים הארצען.

איינמאָל האָט יעקב קערפיל זיך צעוויינט ווי א קליין קינד.

— וואָס וויינט איהר? — האָט איהם יענער איד, וועמעס נאָמען איז געווען ר׳ הערש לייב, געפרעגט מיט רחמנות.

— ווי זאָל איך ניט וויינען — האָט יעקב קערפיל מסביר געווען, — אז איך בין אזא וויסטער עם הארץ. איך קען אפילו ניט קיין עברי. ווי שטארק איך בין אייך מקנא וואָס איהר קענט לערנען. איך וואָלט א שטיק לעבען אוועקגעגעבען צו קענען לערנען ווי איהר.

ר׳ הערש לייב האָט איהם אָנגעהויבען טרייסטען און איהם צוגע־זאָגט, אז ווען זיי וועלען אָנקומען אין שטאָט וועט ער מיט איהם, יעקב קערפיל׳ן, אָנהויבען לערנען און טאַקע אָנהויבען פון סאמע אלף בית.

יעקב קערפיל האָט זיך אָנגעכאַפּט.

— איך וועל עס טאָן נאָר מיט איין תנאי — האָט ר׳ הערש לייב געזאָגט, — אז דאָס זאָל בלייבען א סוד. נאָר אייער ציפע ברכה וועט מעגען וויסען וועגען דעם. קיין אנדערער זאָל אָבער פון דעם ניט וויסען.

יעקב קערפיל האָט קוים געקענט פארשטעהן פארוואָס יענער וויל דערפון דווקא מאכען א סוד, אָבער האָט דערצו מסכים געווען. באלד ווי זיי זיינען אָנגעקומען אין שטעטעל, און זיי האָבען ביידע, צוליב די שלעכטע וועטערען וואָס האָבען זיך אָנגעפאנגען, געמוזט בלייבען אין דער היים, האָט ר׳ הערש לייב מיט יעקב קערפיל׳ן אָנגעהויבען לערנען. ביסלעכווייז האָט יעקב קערפיל אָנגעהויבען טאָן א פעולה.

אין א פּאָר חדשים צייט האָט ער שוין געקענט זאָגען עברי און געוואוסט דעם טייטש פון א היבש ביסעל ווערטער. יעקב קערפּיל איז געווען מלא שמחה. זיין פלונית'טע, ציפּע ברכה, איז געווען אין זיבעטען הימעל.

ר' הערש לייב אליין, האָט זיך אויפגעהאלטען אין בית מדרש. אזוי ווי אויפ'ן אויסקוק האָט מען איהם אָנגענומען פאר א פּראָסטען מענשען, האָט זיך קיינער אויף איהם ניט אומגעקוקט. ער האָט פון קיינעם גאָרניט געבעטען און קיינעם גאָרניט אָנגעבאָטען.

עס האָט געהייסען, אז מ'האָט דאָ צו טאָן מיט א וואנדרער, — וואָס, צוליב דעם וועטער, איז ער פארבליבען אין שטעטעל לענגער ווי געוועהנליך.

דעם ערשטען שבת האָט מען איהם געהאט אָנגעבאָטען צו נעמען צו אימיצענס טיש פאר אן אורח. שאריי האָט זיך אין דעם ניט אונטער־שיידט פון אנדערע אידישע שטעטלעך. אָבער ר' הערש לייב האָט מסביר געווען, אז ער איז זיך נוהג ניט צו עסען ביי קיין פרעמדע טישען. האָט מען איהם אָפּגעלאָזט און מעהר ניט געשענקט קיין אויפמערקזאמקייט.

דורך יעקב קערפּיל'ן, זיין געהיימען תלמיד, האָט ר' הערש לייב זיך דערוואוסט וועגען יעדען איינעם אין שטעטעל. דער עיקר האָט ער געוואָלט וויסען וועגען די פּראָסטע אידען אין שאריי. די וואָס האָבען קיין אידיש וואָרט ניט געקענט.

ר' הערש לייב האָט זיך דאן מיט אָט די אידען אָנגעהויבען חבר'ן און פאר יעדערען פון זיי געהאט א גוט וואָרט, יעדען האָט ער געטרייסט און געמונטערט און דערמיט אין זיי אריינגעגעבען א נייע נשמה און ארויסגערופען האָפענונג און בטחון.

— קיין איד טאָר ביי זיך ניט זיין געפאלען, — פלעגט ר' הערש לייב איינ'טענה'ן מיט יעדען פון די דאָזיגע אידען. — ביים אויבערשטען זיינען באליבט אלע אידען. ווען דער אויבערשטער האָט געזאָגט צו משה'ן „דבר אל בני ישראל", האָט ער קיין חילוק ניט געמאכט צווישען איין איד און דעם צווייטען. ער האָט געהאט אין זינען דעם עם הארץ אזוי גוט ווי דעם למדן. אלע זיינען מיר דעם אויבערשטענ'ס קינדער.

ר' הערש לייב האָט אויך אָנגעהויבען דערמוטיגען די פּראָסטע אידען, אז דאָס וואָס זיי האָבען פארפעלט צו לערנען אין דער יוגענט איז ניט קיין מניעה פאר זיי צו לערנען איצט, ווייל עס איז קיינמאָל ניט צו שפּעט צו לערנען.

אז די אידען האָבען אויפגעשטעלט מויל און אויערען און געפרעגט ווי אזוי זיי קענען איצט לערנען, אז זיי האָבען ניט ווער ס׳זאָל זיך מיט זיי אָפּגעבען, האָט ר׳ הערש לייב זיי געגעבען צו פעשטעהן, אז ער אליין איז גרייט מיט זיי צו לערנען און טאקע פון סאמע אלף בית.

דאָס איז פאר די אלע אידען געווען א גרויסע פּלא. זיי האָבען זיך אויף דעם ניט געריכט. עס איז געווען אינגאנצען ניי פאר זיי. זיי האָבען געזעהן ווי עס זיצען און לערנען אידען לומדים, אידען וואָס קענען גמרא, משניות אָדער אפילו א פרשה חומש. אָבער, אז עס זאָלען לערנען אידען וואָס קענען ניט קיין עברי, דאָס האָבען זיי נאָך קיינמאָל ניט געזעהן און ניט געהערט. קיינער האָט זיך אויף זיי ניט געהאט אומגעקוקט. איצט האָט אָבער א פרעמדער איד גערעדט צו זיי ווי זיי וואָלטען איהם געווען נאָהענט צום הארצען און ווי ס׳וואָלט איהם געגאנגען אין לעבען אז אויך זיי זאָלען לערנען תורה.

די אידען האָבען זיך אָנגעכאַפּט אין ר׳ הערש לייב׳ס אָנבאָט און זיי זיינען גערן געוואָרען זיינע תלמידים.

צו.

שטומע ווערען רעדעוודיג

אַ משל וועגן שטומע. — ר׳ הערש לייב דער מלמד פאַרענטפערט אַ שווערע סוגיא. — כבוד און אומ׳כבוד. — יעקב קערפּיל איז מצליח.

אין עק פון שטעטעל שאריי האָט זיך געפונען א קליינער בית מדרש׳ל, וועלכען מ׳האָט גערופען „פייווע זלמן׳ס בית מדרש״. דאָס איז געווען דערפאר ווייל א געוויסער פייווע זלמן פון די בעלי בתים פון שאריי, ניט האָבענדיק קיינע קינדער האָט עס געבויט אויף זיין נאָמען.

אָט אין יענעם בית מדרש׳ל האָט עס דער פרעמדער איד ר׳ הערש לייב זיך פארקליבען און האָט דאָרט, ווי א דרדקי מלמד, אָנגעהויבען לערנען מיט די עם הארצישע אידען פון שטעטעל. ער האָט מיט זיי אָנגע־הויבען ממש פון אלף בית, ווייל די מערסטע האָבען אפילו א צורת אלף ניט געוואוסט.

א נייער גייסט האָט די דאָזיגע פּראָסטע אידען באלעבט. זיי זיינען געוואָרען האָפענדיגער און מוטיגער. זיי האָבען זיך מעהר ניט געפילט

פארלאָזען און פארשטויסען ווי זיי וואָלטען, רחמנא לצלן, געשטאנען מחוץ למחנה און ניט געווען אָנגעהעריג צום אידישען פאָלק.

פינף יאָהר איז ר' הערש לייב פארבליבען אין שאריי. פאר אָט דער צייט האָט ער כסדר געהאלטען אין לערנען מיט יענע אידען. אין משך פון די פינף יאָהר האָט ער פיל פון די דאָזיקע אידען אויסגעלערנט עברי, און די וואָס האָבען שוין געקענט עברי, האָט ער זיי געלערנט דעם פירוש המלות פון דאוונען און גאָר אן אנדער גייסט האָט זיך שוין פארצייגען איבערן המון.

נישט באנוגענדיק זיך מיט דעם האָט ער זיי אויך געלערנט און ערצוינגען אויפצופירן זיך מיט מידות טובות און דרך ארץ.

ער האָט כסדר אָנגעוויזען ווי שטארק נויטיג דאָס איז, אז אידען זאָלען זיין ערליך אין האנדל, און גוט און חבר'יש איינער צום אנדערן. אויך די פרויען האָט ער ניט אויסגעלאָזט פון חשבון. ער האָט זיי געלערנט מידות טובות און זיי אויך געלערנט ווי צו זיין אָפגעהיט, נישט צו שילטען זיך, ניט צו זיין בייז און ניט ארומצוקריגען זיך.

פאר דער גאנצער צייט, וואָס ער איז געווען אין שאריי און געקנעלט מיט די אידען, האָט ר' הערש לייב פון קיינעם קיין פרוטה נישט גענומען און האָט פון קיינעם אויף קיין האָר ניט נהנה געווען. ער האָט קיינמאָל ביי קיינעם'ס טיש ניט געזעסען, ניט אין דער וואָכען און ניט שבתים און ימים טובים. ווען ער האָט ניט געהאט זיינע תלמידים ארום זיך, איז ער אליין געזעסען און געלערענט מיט גרויס התמדה. ער האָט זיך דערנערט פון זיין אייגענס, מיט וואָס ער איז קענטיג געווען באזאָרגט.

איבער'ן שטעטעל האָט זיך שוין לאנג געהאט צעטראָגען די ידיעה, אז אָט דער אומבאקאנטער ר' הערש לייב זיצט אין פייווע זלמן'ס בית מדרש'ל און לערענט מיט די פראָסטע אידען פון שאריי ווי א מלמד. דער רב פון שטעטעל, ר' שמואל עקיבא, האָט פון דעם געהערט און האָט עס באטראכט פאר א גרויסע עובדא.

אין א געוויסען טאָג איז דער רב ארונטערגעקומען אין יענעם בית־מדרש'ל, דעמאָלט ווען ר' הערש לייב איז געזעסען מיט א טוצען אידען ארום זיך, אייניגע פון די אידען שוין מיט גרויע בערד, זיצענדיק ביי אָפענע סידורים האָט ער זיי פארטייטשט דעם פירוש המלות פון תפלה.

ווען דער רב איז אריינגעקומען אין בית מדרש האָבען ר' הערש לייב און זיינע תלמידים זיך פאר איהם אויפגעשטעלט. דער רב איז צוגע־קומען צו ר' הערש לייב'ן און איהם דערלאנגט די האנט און אויסגעדריקט

זיין גרויסע אָנערקענונג פאר דעם וואָס ער טוט. דער רב איז אריין אין אזא התפעלות פון דעם וואָס ר׳ הערש לייב האָט געטאָן, אז ער האָט איהם א קוש געטאָן אין האנט. דאָס האָט אויף אלעמען געמאכט א גרויסען רושם.

דער רב האָט געהאלטען א קורצע דרשה וועגען ר׳ הערש לייב׳ס גרויסען אויפטו. ער האָט וועגען דעם געזאָגט אזא משל:

אין א געוויסער מדינה איז געווען א מלך, א גרויסער חכם און דערצו א גוט־הארציגער מענש. זיין גלייכען האָט מען פשוט אין דער וועלט נישט געקענט געפינען. ער האָט זיינע אונטערטאנען שטארק ליב געהאט און כסדר געזאָרגט פאר אלע זייערע באדערפענישען. כדי יעדער איינער זאָל קענען קומען צו איהם מיט זיינע בקשות, האָט דער מלך באשטימט א צייט, דריי מאָל אין טאָג ווען מען זאָל קענען צו איהם צוקומען.

אין דעם קעניג׳ס הויפט־שטאָט איז געווען א גאס וואו ס׳האָבען געוואוינט לויטער שטומע מענשען. האָבען זיי ניט געקענט קומען צום קעניג און איהם זאָגען וואָס זיי פארלאנגען, האָבען זיי פון דעם זיך שטארק מצער געווען. האָט זיך אָפּגעזוכט א רופא, וואָס האָט דערפילט דעם גרויסען צער פון די שטומע מענשען און האָט זיך אונטערגענומען זיי אלעמען צו געבען זייער לשון.

מיט זיין גרויסער חכמה, האָט זיך דער רופא טאַקע געפּרואווט צו באווייזן דעם וואונדער, צו מאכען די שטומע רעדעוודיג. און דער אויבערשטער האָט אים טאַקע געהאָלפען. איינמאָל זיינען אָט די גע־וועזענע שטומע מענשען געקומען צום קעניג, און צו זיין גרויסער פארוואונדערונג גערעדט צו איהם ווי אלע מענשען און ארויסגעזאָגט זייערע פארלאנגען מיט וועלכע זיי האָבען זיך אזוי לאנג ארומגעטראָגען אָבער עס קיינמאָל נישט געקענט ארויסזאָגען, סיידען דורך צייכענס וואָס קיינער האָט נישט געקענט גענוי פארשטעהן.

דער מלך האָט ניט נאָר דערפילט זייערע פארלאנגען נאָר האָט אויך גערופען צו זיך דעם רופא, וואָס האָט זיי רעדעוודיג געמאכט, און האָט איהם באשאָנקען מיט טייערע מתנות.

דער רב האָט זיך דאן געווענדעט צו ר׳ הערש לייב׳ן און זיינע תלמידים און צו זיי אזוי געזאָגט:

— מיינע, טייערע ברידער, איהר זייט אלע אייערע יאָהרען געווען שטומע. איהר האָט ניט געקענט קיין עברי און ניט געוואוסט קיין פירוש המלות. איהר האָט געדינט דעם אויבערשטען אין שטילשווייגען און מיט

צער אין אייערע הערצער, איז געקומען דער גרויסער רופא, ר' הערש לייב, און האָט געפּרואווט עפענען אייערע אויגען און אייך מאכען פאר רעדעוודיגע מענשען, ארייבררענגענדיג אין אייך א נײ לעבען. און דער אויבערשטער האָט אים טאקע געהאָלפען. איהר קענט איצט זיין אידען ווי עס באדארף צו זיין. זאָל דער אויבערשטער אייך בענשען און דערפילען אלע אייערע בקשות און די בקשות פון כל ישראל, אמן.

אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס דער רב האָט ארויסגעוויזען צו ר' הערש לייב'ן אזוי פיל אכטונג און פארעהרונג, זיינען געווען עטליכע לומדישע אידען אין שאריי וואָס האָבען עס איהם נישט געקענט פארגעבען. זיי זיינען געווען געוואוינט צו קוקען אויף אָט די עם הארצים פון אויבען ארונטער. זיי האָבען זיך שטענדיג געהאלטען פון זיי פון דערווייטענס און דאָ, מיט אמאָל, איז געקומען דער פרעמדער ר' הערש לייב, און האָט יענע אידען דערהויבען צו א נייער מדרגה און אויף אזא אופן אָפּגעשאפט די מחיצה וואָס האָט אָט די פראָסטע אידען די גאנצע צייט געהאלטען אָפּגעזונדערט פון כלל.

די געגנערשאפט פון אָט די לומדישע אידען צו ר' הערש לייב'ן איז געוואָרען נאָך גרעסער און זיך פארוואנדעלט אין אמת'ער פיינטשאפט צוליב א געוויסער פּאסירונג.

דער פּרוש ר' אליהו שמואל האָט זיך געהאלטען אין מאטערען אין א שווערער סוגיא. ער האָט וועגען דעם זיך גע'פלפול'ט מיט אנדערע לומדישע אידען אין שטעטעל. פיר טעג זיינען זיי אלע „געשטאנען" ביי אָט דער סוגיא און פון איר ניט געקענט אוועק. מיט אמאָל איז געקומען דער זעלביגער ר' הערש לייב און האָט די סוגיא אויפגעקלערט אויף א גאָר פשוט'ן אָבער קלאָרען אופן אזוי אז אלע קשיות זיינען פארענטפערט געוואָרען.

דאָס האָט ביי די לומדים ארויסגערופען קנאה־שנאה און מ'האָט אויף איהם אָנגעהויבען זוכען חסרונות. האָט מען אָבער אויף איהם קיין חסרונות נישט געפונען, וואָרום ר' הערש לייב איז גראָד געווען א מענש א בעל מידה. האָט מען קיין אנדער אופן ווי איהם מזלזל זיין ניט געפונען ווי איהם צו געבען דעם צונאָמען „הערשעל דער געלער" דערפאר וואָס ער איז געווען א בלאָנדער.

אָבער בעת די לומדים פון שאריי האָבען פרובירט ר' הערש לייב'ן מזלזל צו זיין, איז זיין חשיבות געוואקסען ביי ר' יעקב קערפּיל'ן, דעם דאָרפס־איד, וועלכער האָט איהם, ר' הערש לייב'ן געבראכט אין שטעטעל

אריין און ער איז געווען זיין ערשטער תלמיד. יעקב קערפּיל האָט די גאַנצע צייט געלערענט ביי ר׳ הערש לייב׳ן און ער איז געוואָרען אַן אמת׳ער יודע ספר. עס האָט זיך ארויסגעוויזען אז אָט דער געוועזענער עם הארץ האָט געהאט גרויסע כשרונות וועלכע האָבען זיך אין לערנען שטארק ארויס־געוויזען.

יעצט האָט ער שוין ניט געדאַרפט טראַכטן גייענדיג פון דאָרף צו דאָרף און זיצענדיג ביים עסן נאָר די ווערטער פון קריאת שמע און די שמונה עשרה׳ס, וואָס דאָס איז געווען זיין גאַנצער קענטעניש, אזוי אז ווען ער פלעגט ענדיקען צו טראַכטען די וואָכענדיגע שמו״ע, פלעגט ער זיך ערשט נעמען צו איבערטראַכטען די אנדערע שמונה עשרה׳ס וואָס ער האָט געקענט, פריער דעם שחרית פון שבת דערנאָך דעם מוסף א. א. וו. יעצט אָבער האָט ער שוין געקענט אויף אויסווייניק אַלע פינף חומשים און דעם גאַנצען תהלים און פּרקי אבות, און נאָך דערצו אויך פארשטאַנען די טייטשען דערפון, אזוי אז אָן קיין שום אָנשטריינגונג פלעגט ער עס איבערטראַכטן, וואו ער האָט נאָר געקענט.

פאַר דער צייט האָט זיך אויך פארבעסערט יעקב קערפּיל׳ס פּרנסה. יעקב קערפּיל און זיין פּלונית׳טע האָבען זייער הצלחה צוגעשריבען צום זכות פון ר׳ הערש לייב׳ן, צו דעם וואָס אויף ר׳ הערש לייב׳ס עצה האָבען זיי געהאט ארונטערגענומען א צעהנטעל פון אַלע פארדינסטען פאַר צדקה. ר׳ הערש לייב האָט כסדר געהאלטען אין לערנען זיינע תלמידים, אז זיי זאָלען אוועקגעבען מעשר אויף צדקה.

ר׳ הערש לייב האָט געהאַלטען אין אויפקלעהרען אז דאָס איז א סגולה צו הצלחה, און אזוי איז טאקע געווען. יעקב קערפּיל׳ן האָט אָנגעהויבען מצליח זיין אין אַלץ וואָס ער האָט געטאָן און דאָס האָט זיין צובונד צו ר׳ הערש לייב׳ן נאָך שטארקער געמאכט.

ער האָט איצט אויסגעפאָלגט אַלץ וואָס ער האָט ביי ר׳ הערש לייב׳ן געלערענט.

איין זאך האָט יעקב קערפּיל׳ן שטארק מצער געווען: דאָס וואָס ער האָט ניט געהאט קיין קינדער. ער האָט אָבער וועגען דעם ניט מתרעם געווען פאַר׳ן רבונו של עולם און האָט זיך קיינמאָל ניט באַקלאָגט אפילו פאַר ר׳ הערש לייב׳ן.

אנשטאט דעם האָט ער פּרובירט געפינען טרייסט אין דעם וואָס ער האָט געזאָרגט פאַר זיין שוועסטער׳ס קינדער. זיין שוועסטער איז געווען אַן אלמנה. ער האָט אויך געהאט א ברודער א חולה, וואָס האָט ניט געקענט

מפרנס זיין זיין משפחה, האָט ער פאַר איהם און זיין משפחה געזאָרגט און געשיקט זיינע זיהן לערנען אין ישיבות.

יעקב קערפיל האָט אויף זיין שוועסטער'ס און ברודער'ס משפחות אויסגעגעבען כמעט זיין גאנצען פארמעגען.

צז.

דער לעבעדיגער משכון

אַן ארענדאר ווערט אַ יורד. — אַ קינד אַלס משכון. — דער גלח זוכט אַ קרבן. — פדיון שבויים.

יעקב קערפיל, דער אמאָליגער עם הארץ פון שאריי, האָט איצט, א דאנק ר' הערש לייב'ן, שוין געקענט פארעכענט ווערען צווישען די לומדישע אידען פון שטעטל. דערצו נאָך א איד מיט א ברייטער האנט, איז ער געוואָרען שטארק אָנגעזען אין שאריי.

איינמאָל האָט עפעס פאסירט וואָס האָט אויף דעם פרומען און נוטהארציגען יעקב קערפיל'ן געמאכט א גרויסען רושם.

אין א דאָרף, ניט ווייט פון שאריי, האָט געוואוינט א איד מיט'ן נאָמען גרשון יצחק, וועמען יעקב קערפיל האָט געקענט פאר א סך יאָהר. גרשון יצחק האָט געהאלטען אין ארענדע די אָזערעס און טייכען אויף די גיטער פון א רייכען פּריץ דאָרט צו פאנגען פיש. דערצו האָט ער געהאט א קרעטשמע און א קראָם אין דאָרף וואו ער איז געווען א תושב.

גרשון יצחק איז געווען א גרויסער עם הארץ. ער איז געווען א מטופל אין א סך קינדער, מערסטענס אינגלעך, אָבער האָט פאר זיי קיין מלמד ניט געהאלטען און האָט זיי אויך ניט געשיקט אין דעם דערבייאיגען שטעטל צו א מלמד. ווענען די מיידלעך איז דאָך געווען אָפּגערעדט, ווער האָט דען בכלל געהאלטען, אז מיידלעך דארף מען לערנען?

פונדעסטוועגען אז עס איז געקומען צו טאָן שידוכים פאַר זיינע טעכטער האָט גרשון יצחק פאר זיי דווקא געזוכט לומדישע חתנים. ער האָט אָט די חתנים צוגעזאָגט א פיינעם נדן און אויך קעסט.

וואָלט מסתמא אלץ געווען בשורה מיט גרשון יצחק'ן. פאסירט, אז דער אלטער פּריץ, ביי וועמען גרשון יצחק האָט געהאלטען די אָזערעס און טייכען אין ארענדע, האָט איבערגעגעבען די אויפזיכט פון זיינע גיטער צו

זיין עלטערען זוהן. דער אלטער פּריץ איז געווען אן אכזר. דאגעגען איז דער זוהן געווען א גוטהארציגער מענש.

אַט דער בייט וואָלט אוודאי געווען פאר דעם אידישען ישוב׳ניק לטובה. קומט אָבער אָן אין דאָרף א נייער גלח, א גרויסער שונא ישראל, און ער הויבט אָן העצען די גוים, אז זיי זאָלען ניט גיין צו גרשון יצחק׳ן אין דער קרעטשמע און ניט געבען איהם צו לייזען אין זיין קראָם.

א איד, קלערט אויף דער גלח צו די גוים, גלויבט ניט אין דער קריסטלעכער אמונה. דערפאר דארף מען מיט איהם קיין מגע ומשא ניט האָבען.

האָט גרשון יצחק אָנגעהויבען פארלירען פדיון סיי אין קרעטשמע און סיי אין קלייט. ער האָט געמוזט אינגאנצען זיך פארלאָזען פאר פּרנסה אויפ׳ן פיש־פאנג. אָבער אויך דאָס פיש־פאנג האָט אָנגעהויבען אָפּצופאלען, פּונקט ווי די פיש וואָלטען זיך אויך געהאט צוגעהערט צו די פארלוימ־דונגען פון גלח געגען גרשון יצחק׳ן און זיך אנטזאגט ארייננצופאלען אין די נעצען וואָס ער האָט פאר זיי אויסגעשפּרייט אויף די אָזערעס און טייכען.

אז אין דער קרעטשמע און אין קלייט איז דער פדיון קליין און דאָס פיש־פאנג אין די אָזערעס און טייכען ברענגט ניט אריין גענוג ריוח, הויבט אָן ווערען ענג אין גרשון יצחק׳ס קעשענע און ער קען מער ניט צאָלען דעם פּריץ די ראטעס אין צייט. גרשון יצחק קען אָבער דעם יונגען פּריץ פון זיין קינדהייט. ער דארף איהם נאָר דערציילען, אז איהם איז ענגלעך און יענער איז גרייט צו ווארטען פאר די צאָלונגען.

גרשון יצחק׳ס חוב צום פּריץ וואקסט. ווען דער אלטער פּריץ גיט אמאָל א קוק אריין אין די חשבונות פון זיינע גיטער און דערזעט אז גרשון יצחק איז שולדיג א סך געלט, ווערט ער מלא רציחה און רופט דעם אידען באלד צו זיך. זיין זוהנ׳ס אלע פארענטפערונגען העלפען ניט.

— איך וועל ניט דערלאָזען אז דער חוב זאָל ווייטער וואקסען — וואָרענט ער גרשון יצחק׳ן. — באצאָל וואָס דו קומסט. איך גיב דיר ניט מער ווי א חודש צייט גוטצומאכען דעם חוב!

אז דער חודש איז אוועק און גרשון יצחק האָט ניט געהאט דאָס געלט צו באצאָלען דעם חוב, האָט דער אלטער פּריץ ווען דער ענין איז שוין געגאנגען אין נצחון, געלאָזט וויסען גרשון יצחק׳ן, אז ער וועט איהם און זיין ווייב ארייננשליידערען אין תפיסה און צונעמען זייער בעל׳עבאַ־טישקייט פאר׳ן חוב.

גראָד איז עס געווען אין מיטען ווינטער. די קעלטען זיינען געווען גרויס. קיינער האָט זיך ניט געוויזען אויף די וועגען. ניט האָט גרשון יצחק געהאט פדיון און ניט האָט ער צו וועמען געקענט צוקומען צו באָרגען געלט.

דערווייל האָט דער צורר־היהודים'דיגער גלח אויף א טייוולשען אופן זיך אריינגעמישט און געגעבען דעם פריץ אזא עצה:

צו וואָס זאָל ער פארשפארען אין תפיסה דעם ארענדאר און זיין ווייב, ווען דאָס וועט איהם גאָרניט אריינברענגען. זאָל ער בעסער נעמען איינעם פון דעם אידענ'ס אינגלעך פאר א משכון. דער איד וועט שוין דאמאָלסט ניט רוען און ממש אָנלעגען מיט'ן קאָפּ צו שאפען דאָס געלט וואָס ער קומט דעם פריץ און אויסלייזען זיין קינד. דאנעגען, אויב ער וועט דאָס געלט ניט קענען שאפען, וועט דער פריץ האָבען אין זיין רשות דעם אידישען אינגעל און וועט איהם קענען אָפּ'שמד'ן.

דער גלח האָט אפילו אָנגעוויזען וועלכען פון גרשון יצחק'ס אינגלעך דער פריץ זאָל נעמען פאר א משכון, דאָס איז געווען דער צוועלף־יאָהריגער דוד.

די עצה איז דעם פריץ געפעלען געוואָרען און ער האָט דעם צוועלף־יאָהריגען דוד'ן גענומען צו זיך, באשטימענדיג א צייט ביז וואנען דער ארענדאר וועט קענען אויסלייזען זיין לעבעדיגען משכון.

ביי גרשון יצחק'ן אין הויז איז געוואָרען א יללה, וואו נעמט מען אזא אפּותיקא אויסצולייזען זיין קינד?

יעקב קערפּיל וועלכער פלעגט פון צייט צו צייט ארונטערקומען אין דאָרף אריין און תמיד איינשטיין ביי גרשון יצחק'ן, האָט זיך יענעם ווינטער, צוליב די גרויסע קעלטען, נישט געוויזען פאר וואָכען נאָכאנאנד. א וואָך איידער דער באשטימטער טערמין איז אויסגעגאנגען, האָט דער פריץ גע־שיקט נאָך גרשון יצחק'ן און זיין ווייב. ווען זיי זיינען געקומען אין הויף אריין האָט דער אכזריות'דיגער פריץ זיי באגעגענט מיט זלזולים פארוואָס זיי האָבען איהם ניט געבראכט דאָס געלט.

— איך בין אייך מתרה, — האָט ער געשריען — אז דער טערמין וועט זיין פאָראיבער און דאָס געלט וועט ניט צוגעשטעלט ווערען, וועל איך אייך ביידען נעמען פאר מיינע קנעכט. דוד וועט דאן זיין אינגאנצען מיינער אויף שטענדיג. ער וועט זיין מיינער פאר'ן פראָצענט וואָס איז אָנגעוואקסען אויפ'ן חוב. איר וועט ביידע דארפען אָפּארבייטען פארן קרן.

דער פריץ האָט זיי דערביי געלאָזט וויסען, אז ער האָט שוין אָפּגעמאכט ביי זיך אָפּצו׳שמד׳ן דוד׳ן. אין אמת׳ן האָט ער איהם שוין אָנגעהויבען צוגרייטען פאר שמד. ער שטייט שוין אין רשות פון גלח, האָט ער זיך געריצט מיט די עלטערען.

טאטע־מאמע האָבען אויסגעבראָכען אין א גערויין. זיי האָבען אָנגע־הויבען בעטען תחנונים ביים פריץ, אז ער זאָל פון זיי ניט אוועקרייסען זייער קינד.

— איך וועל איינלייגען וועלטען און אויפזאמלען דאָס געלט וואָס איך קום דיר — האָט גרשון יצחק זיך געבעטען. — איך וועל דיר אויך באצאָלען דעם אָנגעוואקסענעם פּראָצענט, אבי נעם אונזער דוד׳ן אוועק פון גלח.

דער פריץ האָט זיך אָבער ניט געלאָזט ריידען.

— איר ביידע קענט זיך אויסקויפען פון קנעכטשאפט — האָט דער פריץ שטרענג געזאָגט — ווען איר וועט מיר ברענגען דאָס געלט וואָס איהר קומט מיר, אָבער אייער דוד מוז אריבערגיין צו אונזער אמונה. ער איז צו גוט צו זיין א איד.

כדי צו איבערצייגען גרשון יצחק׳ן און זיין ווייב, אז זיין ווילען מוז געשעהן, האָט ער מיט׳ן קאנטשיק וואָס ער האָט געהאט אין האנט אומ׳ברחמנות׳דיג אָנגעהויבען שלאָגען דעם אידישען ארענדאר און זיין ווייב. זיי זיינען ביידע אָפּגעגאנגען מיט בלוט. מ׳האָט זיי אוועקגענומען קוים לעבעדיגע.

אָבער זיי איז מער ניט געגאנגען אין זייער אייגענעם לעבען. זיי וואָלטען גערן מקריב געווען זייערע לעבענס אבי זייער דוד זאָל געראטעוועט ווערען פון שמד.

האָט זיך גרשון יצחק באדענקט און איז אוועק צום יונגען פריץ. יענער איז טאקע געווען פריינטליך און צוגעלאָזט, גאָרניט ווי זיין אכזריות׳־דיגער פאָטער. דער ארענדאר האָט אָנגעהויבען בעטען תחנונים. דער עיקר, זאָל דער יונגער פריץ זיך איינשטעלען און ראטעווען זייער קינד פון שמד.

דער יונגער פריץ האָט דעם ארענדאר צוגעזאָגט, אז ער וועט זיך באמיען צו דערפילען זיין פארלאנג. ער איז געווען מסופק אויב ער וועט עפּעס קענען אויספירען ביי זיין פאָטער.

אלענפאלס האָט ער געזאָלט זיך דערקונדיגען ווי עס האלט מיט דוד׳ן וועלכער איז שוין געווען אין גלח׳ס רשות. די עלטערען האָבען פון איהם מעהר קיין ידיעה ניט געהאט.

אין עטליכע טעג אַרום האָט דער יונגער פּריץ טאַקע געהאַט די אידישע טאַטע־מאַמע וואָס צו דערציילן וועגן זייער קינד. פון איין זייט האָבען זיי זיך געהאַט געפילט עטוואָס געטרייסט פון דעם וואָס זיי האָבען געהערט. פון דער צווייטער זייט זיינען זיי געוואָרען נאָך מער פאַרביטערט.

דער יונגער פּריץ האָט זיי איבערגעגעבען, אַז דער גלח האָט גלייך פון אָנפאַנג מיט געוואַלד פּרובירט אַרויפצווינגען אויף דוד׳ן די קריסטליכע אמונה. כאָטש דוד איז געווען גאַנץ ווייניג באַקאַנט מיט אידישקייט, ווייל ער איז קיינמאָל ניט געגאַנגען אין חדר און קיין מלמד איז פאַר איהם ניט געהאַלטען געוואָרען, האָט ער אָבער געוויזען גרויס עקשנות, ממש מסירת נפש, און דעם גלח ניט געפאָלגט.

דער גלח האָט איהם באַפוילען צו עסען חזיר, אָבער דוד האָט זיך אַנטזאָגט. ער האָט זיך בכלל אַנטזאָגט צו פאָלגען דעם גלח. האָט דער גלח איהם געשלאָגען. דאָס האָט אָבער נאָר געשטאַרקט דוד׳ס עקשנות. האָט דער גלח איהם נאָך מעהר געשלאָגען, ביז דוד איז געבליבען ליגען א צעקיילטער און צעביילטער און זיך מעהר פון אָרט ניט געקענט רירען.

דער גלח האָט שוין געהאַט איינגעזעהן, אַז ער קען מיט דוד׳ן נאַרניט מאַכען און האָט איהם פאַר דערווייל געהאַט אָפּגעלאָזט.

— דער גלח וועט איצט מוזען אָפּוואַרטען עטליכע טעג ביז דוד וועט קומען צו זיך — האָט דער יונגער פּריץ געטרייסט דעם אַרענדאַר. — ער וועט איהם ניט קענען שמד׳ן אַזוי גיך ווי ער האָט געוואָלט.

ווי שווער עס איז די עלטערען ניט געווען אויפ׳ן הארצען האָבען זיי עס דאָך באַטראַכט פאַר א שטיקעל נחמה.

ערשט איצט האָט גרשון יצחק אָנגעהויבען טראַכטען ווי אַזוי צו שאַפען דאָס געלט וואָס ער קומט דעם פּריץ. ער האָט געמוזט אַריינקריגען געגעוג, אַז ער זאָל דעם פּריץ קענען באַצאָלען אי דעם קרן און אי דעם פּראָצענט, אַז ער זאָל ניט האָבען קיין תביעה אויף דוד׳ן.

צח.

גערעטעוועט א אידישע נשמה

צרות אויף צרות. — יעקב קערפיל קומט צו הילף. — מסירות נפש פון א קינד. — די ישועה.

גרשון יצחק האט געהאט נאך א קורצע צייט צוצוטראגען דאס געלט צום פריץ. אבער וואו נעמט אן ארימאן ווי ער אזא סכום געלט? האט ער באשלאסען צו פארקויפען די קרעטשמע, וואס איז געווען זיין אייגענס. אבער וואו נעמט מען א בעלן אויף דער קרעטשמע?

אין דארף האט זיך געפונען א רייכער גוי וואס האט געהאט חשק צו אזא געשעפט. אבער דער פרייז וואס דער גוי איז געווען גרייט צו באצא־לען פאר דער קרעטשמע איז געווען צו קליין צו באצאלען דעם פריץ זיין חוב. האט גרשון יצחק אנגעהויבען אויספארקויפען אלע זיינע הויז חפצים. אלץ וואס ער האט געהאט האט ער אוועקגעגעבען בחצי חנם, אבי צו קריגען דערפאר מזומנים מיט וואס אויסצולייזען זיין זוהן און ראטעווען איהם פון שמד.

דער גוי האט איבערגענומען די קרעטשמע, נאך איידער גרשון יצחק און זיין הויז געזינט האבען זיך פון דארט ארויסגעצויגען. גרשון יצחק האט נאך פון דארט ניט געקענט אוועק כל זמן ער האט ניט געהאט דעם גאנצען סכום געלט צו באצאלען דעם פריץ און דערמיט אויסלייזען דעם לעבעדיגען משכון, זיין זוהן.

דער נייער גוי'אישער בעל הבית פון דער קרעטשמע האט אבער קוים געוואוסט ווי אנצופירען מיט'ן געשעפט. עס האט גענומען נאר עטליכע טעג, אז ער זאל זיך ארומזעהן, אז ער האט אויספארקויפט דעם גאנצען בראנפען און האט דערביי ניט געמאכט קיין פרוטה ריוח.

וואלט גרשון יצחק ניט געווען אויף די אויגען, וואלט דער גוי מסתמא ניט געהאט צו וועמען זיך צו באקלאגען פאר דעם מקח־טעות וואס ער האט געמאכט. אבער אזוי ווי דער איד איז נאך געווען אין דער קרעטשמע, איז ער באלד צו איהם געקומען מיט טענות, אז ער האט איהם אפגענארט און געמאנט דאס געלט צוריק.

גרשון יצחק האָט נאַטירלעך דאָס געלט ניט געוואָלט געבען צוריק. ער האָט גע'טענה'ט, אז אין אמת'ן האָט דער גוי געקראָגן די קרעטשמע א מציאה און אז עס איז זיין שולד וואָס ער ווייסט ניט ווי אָנצוגיין מיט'ן געשעפט.

דער גוי איז אָבער אויפגעהעצט געוואָרען פון גלח, וועלכער האָט געהאט זיינע אייגענע כוונות, אז פון דעם מסחר מיט דער קרעטשמע זאָל גאָרניט ווערען. ווארום אויב גרשון יצחק זאָל ניט דארפען צוריקקערען דעם גוי דאָס געלט, קען ער נאָך מעגליך האָבען געגוג מיט וואָס צו באַצאָלען דעם פריץ דעם חוב און אזוי ארום זיין בארעכטיגט צוריקצוקריגען זיין פאר'משכנ'טען זוהן. דער גלח האָט דווקא געוואָלט האָבען א געלעגענהייט דעם אידישען אינגעל אפצו'שמד'ן, מיט גוטען אָדער מיט בייזען.

האָט דער גלח אויפגעהעצט דעם גוי אז ער זאָל דווקא באשטיין, אז דער איד זאָל איהם צוריקגעבען זיין געלט און אויב ער וועט עס ניט וועלען טאָן זאָל ער איהם שלאָגען.

— ווארום צו וואָס בכלל צאָלען דעם איד פאר זיין קרעטשמע און זיינע חפצים? ער וועט פון דאָרף סיי ווי ארויסגעטריבען ווערען און וועט די אלע זאכען ניט קענען מיטנעמען!

דער גוי האָט געטאָן וואָס דער גלח האָט איהם געהייסען. גרשון יצחק האָט קיין ברירה ניט געהאט, נאָכדעם ווי ער איז פון גוי געשלאָגען געוואָרען, צוריקצוגעבען דעם ערל דאָס געלט. פון דער קניה איז גאָר ניט געוואָרען און גרשון יצחק האָט אפילו ניט געהאט קיין טייל פונ'ם געלט וואָס ער האָט געדארפט אין עטליכע טעג ארויף ברענגען צום פריץ.

וואָס טוט מען איצט? ער און זיין פלונית'טע זיינען געווען פארצווייפעלט.

ער האָט זיך ניט געהאט צו ווענען צו קערען און צו ווענדען.

אָבער אין מאָמענט פון זיין גרעסטער פארצווייפלונג האָט איהם א בליץ געטאָן אין מוח: פארוואָס זיך ניט ווענדען צו יעקב קערפּיל'ן אין שאריי?

אָט דער יעקב קערפּיל, ווען נאָר ער פלעגט קומען אין דאָרף פאר מסחר, איז ער פארפאָרען צו גרשון יצחק'ן. דער ארענדאר האָט גוט געוואוסט אז יעקב קערפּיל האָט מצליח געווען. ער איז געווען לייכט אויף דער מטבע און דערצו איז ער געווען גוטהארציג און א איד א בעל צדקה.

זינט יעקב קערפּיל האָט זיך געהאט באגעגענט מיט ר׳ הערש לייב׳ן און איז געוואָרען זיין תלמיד, האָט ער, ווען ער פלעגט קומען צו גרשון יצחק׳ן, אפילו פרובירט מיט איהם לערנען. ער האָט געוואָלט, אז גרשון יצחק זאָל אויך עפּעס וויסען אין די שווארצע פינטעלעך. נאָר גרשון יצחק׳ן איז עס ניט געקראָכען אין קאָפּ אריין.

— איך בין אלע מיינע יאָהרען געווען אן עם הארץ און וועל שוין פארענדיגען מיינע יאָהרען אן עם הארץ — פלעגט ער זיך מתנצל זיין וואָס זיין קאָפּ באנעמט ניט די אלע זאכען וואָס יעקב קערפּיל פרובירט לערנען.

איצט האָט זיך גרשון יצחק געוואונדערט פארוואָס יעקב קערפּיל איז איהם פריער ניט געקומען אויפ׳ן געדאנק. ער איז געווען דער איינציגער צו וועמען ער האָט געקענט קומען פאר הילף אין אן עת צרה.

אזוי ווי עס איז געווען אין מיטען ווינטער און די נסיעה קיין שארייע איז ניט געווען קיין לייכטע, האָט גרשון יצחק אָנגעהויבען מאכען הכנות זיך צו לאָזען אין וועג אריין. אָבער מעשה שטן, פונקט דאמאָלט ווען ער איז שוין געווען פארטיג פאר דער נסיעה, זיינען צו איהם ארונטערגעקומען באוואָפענטע שומרים פון פריץ און איהם מודיע געווען, אז אויפ׳ן באפעל פון פריץ וועלען זיי איהם מהיום והלאה היטען, אז ער זאָל ניט אנטלויפען פון דאָרף.

איצט האָט שוין דער ארענדאר ניט געקענט ארויס פון הויז. אָבער ווי זאָל ער זיך אָפּזאָגען פון דער נסיעה קיין שארייע צו יעקב קערפּיל׳ן, אז דאָס איז געווען זיין איינציגע האָפענונג צו קריגען דאָס געלט, וואָס ער האָט געדארפט צו באצאָלען זיין חוב צום פריץ און דערמיט אויסלייזען זיין זוהן?

די באוואָפענטע שומרים וואָס האָבען באוואכט זיין קרעטשמע זיינען געווען זיינע אלטע באקאנטע. ער האָט מיט זיי פארפירט א שמועס און זיי אויפגעקלערט וואָס ער האָט געהאט בדעה צו טאָהן.

— איצט קען איך זיך ניט רירען פון אָרט! — האָט ער געזאָגט.

איינער פון די שומרים האָט איהם גע׳עצה׳ט, אז ער זאָל גיין צום פריץ, איהם אויפקלערען דעם ענין און פארלאנגען פון איהם א דערלויבעניש צו פאָרען קיין שארייע.

דער ארענדאר האָט די עצה אָנגענומען. אָבער ווי נאָר ער האָט זיך געוויזען פאר׳ן אלטען פריץ האָט יענער איהם אכזריות׳דיג געשלאָגען.

— דו ווילסט אנטלויפען.

— דאָס איז נאָר א שפּיצעל — האָט דער פּריץ געשוימט מיט רציחה.

אָבער אז דער ארענדאר האָט פאָרגעשלאָגען אז מיט איהם זאָל מיטפאָרען קיין שאריי א באוואָפענטער שומר, איז דער פּריץ געוואָרען וויכער און האָט אויף דעם צוגעשטימט.

האָט גרשון יצחק ענדליך זיך געלאָזט אין וועג אריין באַגלייט פון איינעם פון די שומרים. אז ער איז אָנגעקומען צו יעקב קערפּיל'ן און איהם דערציילט אין וואָס פאר א צרה ער געפינט זיך, האָט יענער באלד געהאט א ישוב הדעת מיט זיין ווייב און זיי זיינען שנעל געקומען צו א הסכם: זיי זאָלען צונויפנעמען אַלץ וואָס זיי האָבען און באזאָרגען גרשון יצחק'ן מיט געגנוג געלט אויסצולייזען זיין זוהן פון שמד.

יעקב קערפּיל האָט אפילו ניט געוואָלט בעטן אנדערע אידען פון שטעטעל זיך משתתף צו זיין אין דער גרויסער מצווה. ער האָט די מצווה געוואָלט האָבען פאר זיך אליין. אויב ער האָט ניט געהאט גענוג געלט, האָט ער דאָס איבעריגע געבאָרגט. אז ער האָט ענדליך געהאט דעם פולען סכום האָט ער באַגלייט גרשון יצחק'ן צוריק אין דאָרף אריין.

ווען זיי זיינען אָנגעקומען אין דער קרעטשמע, האָבען זיי גרשון יצחק'ס ווייב באגעגענט מיט א גרויסע יללה. א ידיעה האָט איהר דערגרייכט, אז דער גלח האָט ווידער געשלאָגען זייער דוד'ן ווען ער האָט זיך אנטזאָגט צו עסען טריפות. ער האָט דעם אינגעל, ווי א שטראָף, אריינגעוואָרפען אין שטאָל מיט די חזרים.

אין דער זעלביגער צייט האָט דער גלח מודיע געווען, אז ער גרייט צו דוד'ן צו שמד און וועט איהם אָפּ'שמד'ן אונטער אלע באדינגונגען, צי ער וויל, צי ער וויל ניט.

מיט'ן געלט, וואָס יעקב קערפּיל האָט איהם געהאט געגעבען איז גרשון יצחק באלד אוועק צום פּריץ און איהם באצאָלט דעם חוב, וואָס ער איז איהם געקומען. ער האָט איהם אויך באצאָלט דעם פּראָצענט וואָס דער פּריץ האָט איהם גערעכענט אויפ'ן חוב.

איצט האָט דער ארענדאר פארלאַנגט, אז דער פּריץ זאָל באפרייען זיין דוד'ן. דער פּריץ האָט אָבער קאַלטבלוטיג איהם מודיע געווען, אז דאָס קען ער ניט טאָן, ווייל ער האָט שוין דוד'ן איבערגעגעבען צום גלח מיט דער פולער הסכמה פון זיין זייט, אז מ'זאָל איהם שמד'ן.

עס האָט אויסגעזעהן ווי גרשון יצחק'ס גאַנצע מיה וואָלט געווען אומזיסט. גרשון יצחק און זיין ווייב, וועלכע האָט איהם געהאט באַגלייט

צום פריץ האָבען אויסגעבראָכען אין א יללה. זיי האָבען זיךביידע געריסען די האָר פון קאָפּ.

אין הויף איז געוואָרען א טומעל. עס זיינען אָנגעלאָפען פאַראַבקעס און האָבען זיי ביידען מערדערליך געשלאָגען. מאן און ווייב האָבען זיך צוריקגעקערט אהיים מיט ליידיגען און ביידע צעקיילטע און צעביילטע.

יעקב קערפּיל, דערוויסענדיג זיך וואָס עס איז געשעהן, האָט איצט אליין אָנגעהויבען זוכען עצות ווי ארויסצוקריגען דוד'ן פון גלח'ס הענט. ער האָט אין דאָרף געהאט א סך באקאנטע גויים. ער האָט מיט זיי גע־האנדעלט א סך יאָהרען. ס'זיינען געווען אזעלכע, וואָס זיינען תמיד געווען פריינטליך צו אידען. זיי האָבען איצט געהאלטען מיט גרשון יצחק'ן און מיטגעפילט זיין צער. זיי האָבען איינגעזעהן די עוולה וואָס איז באגאנגען געוואָרען געגען אידען.

דער גלח איז געגאנגען צו ווייט. ער האָט ניט געטאָרט פארהאלטען דוד'ן מיט געוואלד און איהם וועלען צווינגען אָנצונעמען אן אנדער אמונה.

יעקב קערפּיל האָט זיך אויך געווענדעט צום יונגען פּריץ, וועלכער איז תמיד געווען פריינטליך צו אידען. יעקב קערפּיל האָט זיך פאר איהם אויסגערעדט דאָס הארץ.

— אָט האָב איך געמאכט אלע אָנשטרענגונגען צו באזאָרגען גרשון יצחק'ן מיט'ן נויטיגען געלט צו באצאָלען דיין טאטען דעם חוב און אפילו דעם פּראָצענט — האָט יעקב קערפּיל געזאָגט. — גרשון יצחק האָט דאָס געלט צוגעשטעלט איידער דער טערמין איז אויסגעגאנגען. אָבער וואָס האָט דיין טאטע איהם געזאָגט, אז עס איז שוין צו שפּעט צו ראטעווען זיין קינד פון שמד. ער איז שוין אין גלח'ס רשות. אָבער וואָס טוט דער גלח מיט איהם? פּרובירט ער איהם געווינען דורך גוטסקייט, דורך איבער־צייגונג? ניין, ער פּייניגט און מאטערט דוד'ן. ער וויל איהם צווינגען עסען טריפות געגען זיין ווילען און איצט וואלגערט ער זיך, ווי מ'גיט מיר איבער, אין חזיר שטאַל, א צעשלאָגענער. דאָס איז אָן אומגעהערטער פארברעכען. עס איז דיין חוב עפּעס צו טאָן! דוד מוז צוריקגעברענגט ווערען צו זיינע עלטערען.

יעקב קערפּיל'ס רייד האָבען געהאט ווירקונג אויפ'ן יונגען פּריץ. יענער האָט זיך אריינגעמישט און דער גלח האָט קיין ברירה ניט געהאט און געמוזט צוריקקערען דוד'ן צו זיין טאטע־מאמע.

עס איז געווען א ביטערער רחמנות אָנצוקוקען דוד'ן ווען ער איז געבראַכט געוואָרען אהיים. ער איז געווען אזוי צעשלאָגען, אז מ'האָט איהם

געדארפט איינבאנדאזשירען און איהם איינגעבן פארשידענע קרייטעכער אידער ער איז געקומען צו זיך.

יעקב קערפיל האט דוד'ן גענומען צו זיך קיין שאריי און אז דוד איז געזונט געווארען האט ער איהם געשיקט קיין באריסאוו אין א דארטיגער ישיבה.

דערווייל איז יעקב קערפיל געבליבען א בעל חוב. כדי אויסצור-צאלען די חובות האט ער פארקויפט זיין הויז און אלץ וואס ער האט געהאט.

ער האט זיך אבער אויף גארניט געקלאגט. ער איז געווען צופרידען וואס ער האט געטאן אזא מצווה, די פרייד פון טאן די מצווה איז געווען זיין שכר. יעקב קערפיל איז געווען אזא בעל סוד, אז ער האט אפילו קיינעם ניט דערציילט וואס פאר א חלק ער האט געהאט אין אויסלייזען דוד'ן פון שמד און אין ראטעווען גרשון יצחק'ן פון אן אומגליק. ער האט ניט געוואלט זיך גרויסען מיט דער מצווה וואס ער האט געטאן.

צט.

רבי ישראל בעל שם טוב

צווישן די נסתרים. — דעם בעש"ט'ס פלאן. — יעקב קערפיל ווערט געהאלפען. — א קינד אויף דעם עלטער. — דבורה לאה'ס מאן.

יעקב קערפיל און זיין פרוי ציפע ברכה פון קליינעם שטעטל שאריי, זיינען געבליבען פארטונקט אין חובות, ווי א פועל-יוצא פון דעם וואס זיי האבען אליין געטראגען דעם עול פון אויסלייזען דעם צוועלף-יאהריגען דוד'ן פון שמד, און פון באפרייען זיין טאטען, גרשון יצחק'ן, פון דעם חוב צו אן אכזריות'דיגען פריץ. מאן און ווייב האבען זיך פאר קיינעם ניט באקלאגט. זיי האבען געפונען צופרידענקייט אין דעם וואס זיי האבען געטאן א מצוה, און טאקע לשמה, שלא על מנת לקבל פרס.

יעקב קערפיל איז שפעטער קראנק געווארען. דאס האט דאס קינדער-לאז פארל נאך מער אריינגעשלעפט אין חובות. יעקב קערפיל'ס חולאת איז געווען אזוי ערנסט, אז מען האט פאר איהם געדארפט מתפלל זיין אין בית-מדרש פאר'ן ארון קודש און איהם צוגעבען א נייעם נאמען — חיים — ווי א סגולה פאר אריכות ימים. אויך דאס האבען מאן און ווייב מקבל באהבה געווען און ניט מתרעם געווען אויפ'ן רבונו של עולם און זיינע דרכים.

אפילו פאר זיין רבי'ן ר' הערש לייב, איז געבליבען א סוד, אז דער באלעבאטישער יעקב קערפיל איז אין א גערדיקטען מצב.

אין שאריי האבען אין יענער צייט זיך אנגעהויבען אפט ווייזען אורחים, וואס האבען זיך אונטערשיידט פון די געוויינליכע אורחים פון שטאט, און אט די נייע אורחים האבען זיך שטענדיג אויפגעהאלטען אין דעם בית המדרש'ל וואו ר' הערש לייב איז געזעסען און געלערענט און דארט אויך געגעסן און געשלאפן.

קיינער האט זיך ניט פארגעשטעלט, אז אט די אורחים וועלכע זיינען אלע געווען נסתרים, האבען דוקא געהאט צו טאן מיט ר' הערש לייב'ן וועלכער איז אויך געווען א נסתר, און אז זיי האבען געהאט צווישען זיך פארבארגענע ענינים איבערצוריידען.

די דאזיגע אורחים האבען זיך נוהג געווען ווי ר' הערש לייב אליין: זיי זיינען צו קיינעם ניט אנגעקומען פאר וואס ניט איז, ניט פאר קיין מאלצייט און ניט פאר קיין נאכטלעגער. זיי האבען זיך תמיד גע'חבר'ט מיט די פראסטע אידען, און דערציילט זיי וועגן די שטארקייט פון געוויסע אידען אויך אין די צייטען פון גזירות, ניט אפצונויגען חס-ושלום פון תורה און מצוות, און פון צייט צו צייט פלעגן די אורחים אויך פארטייטשען פארשידענע פסוקים פון תורה פאר'ן המון.

קיינעם אין שאריי איז ניט איינגעפאלען, אז אט די אורחים ווי ר' הערש לייב אליין, זיינען פארבארגענע צדיקים, און אז זיי זיינען נאכפאלגער פון בעלי שם וואס זיינען געווען די פירער פון די נסתרים, פריער פון ר' אדם בעל שם פון ראפשיץ און דערנאך פון ר' ישראל בעל שם טוב פון אקופ.

אט די נסתרים האבען איצט געהאט די אויפגאבע צו פארשפרייטען דעם נייעם דרך פון חסידות. יעדער פון זיי האט געהאט זיין באשטימטע שליחות, וואס ער האט געדארפט דורכפירען אויף זיינע וואנדערונגען.

די דאזיגע נסתרים האבען צו קיינעם ניט געדארפט אנקומען, ווייל זיי זיינען אויסגעהאלטען געווארען מיט זייערע הצטרכות'ן פון דער אלגעמיי-נער קאסע וואס איז, אונטער דער השגחה פון די מנהיגים, געשאפען געווארען אויסצוהאלטען זיי אונטערוועגנס.

שאריי איז געווארען א געהיימער פונקט וואו אט די נסתרים פלעגען זיך צוזאמענטרעפען און פון דארט אויספירען שליחות'ן, וועלכע זיינען הויפטזעכליך באשטאנען אין דעם וואס די נייע לערע פון חסידות איז איינגעווארצעלט געווארן.

בעת יחידי סגולה זיינען כסדר צוגעצויגען געוואָרען צום דרך החסידות, איז אָבער פאר'ן אידישען עולם אין אלגעמיין חסידות נאָך געבליבען א געהיימנים.

צו אכצען יאָהר איז ר' ישראל בעל שם טוב שוין געווען א בכבוד'ער חבר פון די נסתרים, דאמאָלט אוטער דער הנהגה פון ר' אדם בעל שם. ר' ישראל, דער קינפטיגער באגרינדער פון חסידות, האָט שוין דאמאָלט געהאלטען אין אויסטרעטען א נייעם דרך, אָדער אין מחדש זיין עפּעס אין דעם פריערדיגען דרך פון די נסתרים.

ער האָט געהאט א סך נייע עובדות, וואָס ער האָט געהאלטען, אז די נסתרים דארפען אויספירען אין זייערע וואנדערונגען איבער אידישע שטעט און שטעטלעך.

ר' ישראל האָט זיינע גערדאנקען געהאלטען אין איבערגעבען צו א געוויסען נסתר, וועלכער איז געוואָרען שטארק צוגעבונדען צו איהם און ארויפגעקוקט צו איהם ווי אויף זיין מדריך. ר' מרדכי איז געווען דער נאָמען פון דעם דאָזיגען נסתר.

עס האָט ניט געדויערט לאנג און ר' ישראל'ס געדאנקען און פּלענער זיינען איבערגעגעבען געוואָרען צו דעם מנהיג ר' אדם בעל שם, און יענער האָט געבעטען דעם זעלביגען ר' מרדכי'ן, אז ער זאָל צוציען צו זיך א צווייטען נסתר מיטן נאָמען קהת, און א דריטען — ר' ישראל'ן אליין, אז זיי זאלבעדריט זאָלען אָט די נייע געדאנקען און פּלענער פאָרברענגען פאר דער אסיפה פון די נסתרים, וואָס האָט געזאָלט איינגיכן אָפּגעהאלטען ווערן.

איינע פון ר' ישראל בעל שם טוב'ס הצעות פאר יענער אסיפה פון די נסתרים איז געווען, אז די נסתרים, וואָס ווערען ארויסגעשיקט איבער אידישע שטעט און שטעטלעך, זאָלען זיך אָפּגעבען מיט באשטימטע אויפגאבען. זיי זאָלען ווערען מלמדים דאָרט וואו מען דאַרף האָבען מלמדים, באזונדערס אין דערפער, וואו עס האָבען זיך געפונען אידישע ישוב'ניקעס, וועלכע האָבען ניט געהאלטען קיין מלמדים, און זייערע קינדער געלאָזט אויסוואקסען ממש ניט קענענדיג קיין צורת אות.

די נסתרים האָבען אויך געזאָלט לערנען מיט דערוואקסענע אידען — אזוינע וואָס זיינען געבליבען פארגרעבט און פשוט ניט געוואוסט פון אידישקייט.

דאָס האָט נאטירלעך געפאָדערט נייע סכומים געלט. האָט ר' ישראל אויסגעקליבען צוויי נסתרים, ר' אהרן דוד, א סטאָליער פון בראָד

און ר' שלמה חיים, א שניידער פון לעמבערג, אז זיי זאָלען נעמען אויף זיך די עובדא צו זאמלען די געלדער וואָס מען האָט געהאט נויטיג פאר אָט דעם צוועק, און אָט די צוויי נסתרים האָבען געהאט גרויס הצלחה.

עס איז געווען דאמאָלט ווען אין שאריי איז אראָפּגעקומען ר' קהת, איינער פון די דריי וועמען ר' אדם בעל שם האָט באַשטימט צוצוגרייטען די נייע עובדות פאר די נסתרים. ר' הערש לייב איז שוין אין שאריי געווען פון פריער, און ווי מיר ווייסען, האָט ער זיך דאָרט טאַקע אפּגעגעבען מיט לערנען פּראָסטע אידען תורה, אָנגעפאנגען מיט זיי ממש פון אלף־בית. ר' קהת האָט זיך באלד דורכגערעדט מיט ר' הערש לייב'ן און האָט זיך שטארק נאָכגעפרעגט אויף יעקב קערפּיל'ן.

— מיך האָט אַהער געשיקט ר' ישראל בעל שם טוב — האָט ער אָנגעפאנגען. דער בעל שם טוב האָט צו מיר אזוי געזאָגט: אין שאריי געפינט זיך א איד מיטן נאָמען יעקב קערפּיל, א פּראָסטער איד, אָבער מיט א גוט הארץ און א גרויסער בעל מדרגה. זיינע מעשים האָבען אין הימעל געמאַכט א רושם. אָט דער יעקב קערפּיל מיט זיין פרוי ציפּע ברכה האָבען געטאָן אן אויסערגעוויינליכע גרויסע מצוה. האָט אָבער דער שטן אויף זיי מקטרג געווען. ער האָט געזאָגט צו דער פּמליא של מעלה: איר זייט נתפּעל פון אָט דעם יעקב קערפּיל און זיינע מעשים טובים. פריער גיט אים איבער אין מיינע הענט און לאָמיך אים אויספּרובירען. האָט מען עס געטאָן. האָט דער שטן אויף יעקב קערפּיל'ן אָנגעשיקט א חולאת. ער איז אָבער דעם נסיון בייגעקומען און האָט ניט משנה געווען זיין דרך. אָט דערפאר לאָזט ר' ישראל בעל שם טוב וויסען, אז יעקב קערפּיל און זיין ווייב וועלען איצט קענען האָבען דערפילט זייער גרעסטען וואונש — צו האָבען א קינד. זיי וועלען געבענשט ווערען מיט א קינד און דווקא א בן זכר. זיי וועלען אויך געבענשט ווערען מיט עשירות.

ר' הערש לייב איז געווען פאר חידוש'ט. ער האָט פון ר' קהת'ן איצט געהערט צום ערשטען מאָל, אז יעקב קערפּיל איז דורכגעגאנגען אזא שווערע צייט, דערפאר וואָס ער האָט זייז גאנץ געלט אוועקגעגעבען אויסצולייזען א אידיש קינד פון שמד, און א אידישע משפחה פון א צרה, און איז צוליב דעם איינגעטונקט געוואָרען אין חובות.

ר' קהת האָט געהאט ביי זיך הונדערט און פופציג רענדלעך. דאָס געלט איז אים מיטגעגעבען געוואָרען כדי ער זאָל מיט דעם ארויס־

העלפען ר' יעקב קערפיל'ן, ער זאל זיך קענען ארומצאלען די חובות און דאן האבען מיט וואס פארנאנדערצופירען די הענט אין מסחר.

— איך בין זיך משער, אז יעקב קערפיל איז פון יענע אידען וואס וועט ניט נעמען קיין נדבות — האט ר' קהת געזאגט נאכטראכטענדיג — ער וועט דאס געלט מסתמא אויך ניט וועלען נעמען בתורת גמילות חסד. דארף מען געפינען אן עצה ווי אזוי דאס געלט אים איבערצוגעבען. דאס איז אייער עובדא, ר' הערש לייב. פאר דעם בין איך געשיקט געווארען צו אייך, איר קענט דאך דעם יעקב קערפיל'ן א סך בעסער.

ר' הערש לייב האט טאקע באלד געפונען אן עצה. ער האט גענומען ר' קהת'ן מיט זיך און איז אוועק צו יעקב קערפיל'ן. ער האט אים דער־ציילט, אז אט דער ר' קהת, א דורכגייער, האט ביי זיך הונדערט און פופציג רענדלעך. ער דארף זיך לאזען אין א ווייטען וועג אריין און וויל דאס געלט איבערלאזען אין זיכערע הענט. על כן, האט ער, ר' הערש לייב, גע'עצה'ט ר' קהת'ן, אז ער זאל זיין געלט איבערלאזען ביי אים, יעקב קערפיל'ן. ער טוט עס בתורת גמילות חסד.

יעקב קערפיל האט זיך לכתחילה שטארק געקווייקעלט, ווי קען ער נעמען אויף זיך די אחריות צו האלטען ביי זיך פרעמד געלט? מאלע וואס עס קען זיך מאכען! אבער אז ר' הערש לייב, זיין רבי, און ר' קהת האבען אים שטארק צוגערעדט, האט ער זיך ענדלעך געלאזט איבעררײדען און צוגענומען דאס געלט.

ר' קהת איז אוועק פון שאריי און יעקב קערפיל האט געקענט באנוצען דאס געלט וואס יענער האט ביי אים איבערגעלאזט.

צום ערשט האט ער זיך ארומגעצאלט די דרינגענדע חובות, באזונדערס די וואס ער האט געקומט פאר סחורה. איצט האט ער געקענט קריגען נייע סחורה און מיט דעם זיך ארויסלאזען איבער די דערפער.

יעקב קערפיל האט געהאט הצלחה פון ערשטען טאג אן. דאס רעדל פון הצלחה האט זיך פאר אים אויף דאס ניי א דריי געטאן.

עס האט לאנג ניט גענומען און יעקב קערפיל האט פון זיין ציפע ברכה'ן געהערט די בשורה, אז זי האט דערפילט אז זי דארף ווערען א מוטער.

דער חידוש איז געווען גרויס. ביידע זיינען שוין מער ניט געווען יונג. יעקב קערפיל איז געווען דריי און זעכציג יאר אלט און ציפע ברכה — זיבען און פופציג יאר אלט.

פון אָנפאנגס איז זייער שרעק געווען גרויס, טאָמער וועט דאָס קינד נישט לעבן. בכלל ווער האָט געקענט זיין זיכער וואָס פאר א בריה דאָס וועט זיין, מאלע וואָס פאר א פארזעעניש ס'קען ביי מענשען פון אזא עלטער געבאָרען ווערען!

אָבער צו זייער פרייד איז דאָס קינד, א בן זכר, גראָד געווען א געראָטענער, מען האָט עס געקענט זען פון סאמע אָנפאנג. אלע סמנים האָבען געוויזען אז דאָס קינד וועט לעבען און געדייען.

די עלטערען האָבען דאָס קינד א נאָמען געגעבען יוסף יצחק, נאָך ציפע ברכה'ס טאטען. דאָס איז דער זעלביגער יוסף יצחק וואָס האָט שפעטער חתונה געהאט מיט דבורה לאה'ן, די שוועסטער פון ברוך'ן, דער טאטע פון דעם בעל התניא און גרינדער פון חב"ד. ער איז געקומען אויף דער וועלט מיט דער ברכה פון ר' ישראל בעל שם טוב.

עטליכע יאָר איז דער געהיימניספולער ר' הערש לייב פארבליבען אין שאריי. פאר דער גאנצער צייט האָט ער זיך אָפּגעגעבען אין לערנען תורה מיט די פראָסטע אידען פון שטעטעל.

ניט וויניג פון אָט די פראָסטע אידען זיינען געוואָרען באהאוועַנט אין אידישע לימודים.

אז ר' הערש לייב איז א נסתר און אז ער איז קיין שאריי געשיקט געוואָרען פארן צוועק צו לערנען מיט די פראָסטע אידען, האָט נאטירלעך קיינער ניט געוואוסט. ווען ר' הערש לייב'ס שליחות אין שאריי איז געווען פארענדיגט, האָט ער געקראָגען אן אנדערע שליחות. ער האָט געדארפט פארלאָזען שאריי.

אָבער איידער ער איז אוועק פון דאָרט, איז ר' הערש לייב געקומען צו זיין ערשטען תלמיד, יעקב קערפיל, מיט וועמען ער האָט אויך געהאט געטאָן די גרעסטע פעולה אין לערנען. יעקב קערפיל איז ניט נאר שוין געווען א לומדישער איד, נאָר איז אויך געווען א גרויסער עושר.

א דאנק דעם גמילות־חסד פון הונדערט און פופציג גאָלדענע רענדלעך, וואָס דער בעל שם טוב האָט אים געשיקט דורך זיין חבר, דעם נסתר ר' קהת, איז יעקב קערפיל נתעשר געוואָרען. ער האָט אָבער נאָך ניט געוואוסט פון וועמען דאָס געלט איז געקומען און אז עס איז בכלל דאָ א בעל שם טוב אויף דער וועלט, וואָס איז דער באגרינדער פון א נייער שיטה אין עבודת־הבורא, — די שיטה פון חסידות.

די גאַנצע צייט האָט ר' הערש לייב פון יעקב קערפּיל'ען עס געהאַל־טען בסוד. איצט אָבער, אז ער האָט געדאַרפט פאַרלאָזען שאַריי, האָט ער זיין תלמיד אנטפּלעקט דעם דאָזיגען סוד — ערשטענס, אז ער, ר' הערש לייב, איז א נסתר, און צווייטענס, אז דאָס געלט וואָס איז איבערגעלאָזט געוואָרן ביי אים, יעקב קערפּיל'ען, געהערט ניט צו ר' קהת'ן, נאָר שטאַמט פון ר' ישראל בעל שם טוב און קומט פון דער קאַסע פון די נסתרים.

יעקב קערפּיל האָט זיך איצט צום ערשטען מאָל דערוואוסט וועגען דעם דרך פון די נסתרים און דעם נייעם דרך פון חסידות, וואָס איז אָנגעצייכענט געוואָרען פון ר' ישראל בעל שם טוב און ווי אזוי אָט דער דרך ווערט פאַרשפּרייט צווישען אידען דורך דעם בעל שם טוב'ס שלוחים — די נסתרים.

ר' יעקב קערפּיל איז געווען פאַרגאַפט. ער האָט ר' הערש לייב'ן צוריקגעצאָלט די הונדערט און פופציג רענדלעך און צוגעלייגט נאָך צוויי מאָל אַזויפיל כדי דאָס זאָל אַריינגעטראָגען ווערען אין דער קאַסע פון די נסתרים.

דאָס איז נאָך פאַר אים ניט געווען גענוג. יעקב קערפּיל האָט איצט געוואָלט זיך אליין באַקענען מיט די נסתרים און מיטן נייעם דרך פון חסידות. ער איז דערפאַר באַשטאַנען אז ר' הערש לייב זאָל אים מיטנעמען אויף זיינע וואַנדערונגען. ר' הערש לייב האָט צו דעם מסכים געווען.

עטליכע חדשים האָט יעקב קערפּיל געוואַנדערט מיט דעם נסתר ר' הערש לייב און ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט קיין שאַריי האָט ער געהאַט א סך צו דערציילען וועגען די נסתרים מיט וועלכע ער האָט זיך אונטערוועגענס באַגעגענט, וועגן זייערע מעשים און דאַן אויך וועגען דעם בעל שם טוב צו וועמען ר' הערש לייב האָט אים געהאַט געבראַכט.

ק.

די שטאָט מינסק

יוסף יצחק, דער עילוי פון שאריי. — מינסק אַ צענטער פון תורה און חסידות. — נאָך די גירושים פון שפאניען און פארטוגאַל.

יעקב קערפּיל, וועלכער איז געווען באשאַנקען מיט א זוהן יוסף יצחק — און ווי ער האָט שוין געוואוסט, איז עס געווען אויף דער ברכה פון בעל שם טוב — איז איצט געווען באשלאָסען, אז זיין קינד זאָל דערצויגען ווערען אין גייסט פון חסידות.

גראָד האָט זיך דאָס קינד געהאט ארויסגעוויזען צו זיין מיט אלע מעלות. באזונדער, איז ער געווען באשאַנקען מיט זעלטענע כשרונות. צו דריי יאָר האָט יוסף יצחק שוין געקענט עברי און געוואוסט אלע ברכות. צו פינף יאָר איז ער געווען קלאָר אין תנ"ך און אין א טייל משניות.

עס איז געווען קלאָר, אז מען האָט דאָ צו טאָן מיט אן עלוי. האָט יעקב קערפּיל אויסגעקליבען איינעם פון די אורחים וואָס זיינען דורכ־געגאנגען שאריי, אלס א מלמד פאר זיין זוהן. ווי עס ווייזט אויס איז אָט דער אורח געווען איינער פון די נסתרים וועלכע האָבען זיך שוין פאר יעקב קערפּיל'ן מער ניט באהאלטען.

עס איז א סברה, אז אָט דער נסתר איז טאקע אהין געשיקט געוואָרען פון בעל שם טוב כדי צו לערנען מיטן יונגען עלוי.

יעקב קערפּיל האָט זיך אינטערעסירט ניט בלויז מיט זיין איינענעם זוהן נאָר אויך מיט'ן בחור'ל דוד, וועמען ער האָט געהאט געראטעוועט פון שמד און האָט אים געשיקט לערנען תורה אין א ישיבה. אז אָט דער דוד איז אונטערגעוואַקסען האָט אים יעקב קערפּיל משדך געווען מיט דער טאכטער פון זיין קראנקען ברודער.

זיין איינענער זוהן האָט פאר זעקס יאָר צייט געלערנט ביים מלמד דעם נסתר. צו יענער צייט איז יוסף יצחק שוין באמת געוואָרן א גרויסער למדן. אויף דער עצה פון דעם נסתר און, ווי ס'קוקט אויס, אויך אויף דעם אָנזאָג פון בעל שם טוב אליין, האָט יעקב קערפּיל דאן אוועקגעשיקט זיין זוהן קיין מינסק אין א דארטיגער ישיבה.

מינסק האָט דאמאָלט געשמ׳ט פאר א עיר ואם בישראל. דאָרט האָט מען ערשט דערזען די גדלות פון דעם יונגען בחור׳ל און מען האָט אים טאקע אנגעהויבען באצייכענען מיטן נאָמען דער עלוי פון שאריי.

יעקב קערפּיל וועלכער איז שוין געווען אויף די עלטערע יאָרען ווען יוסף יצחק איז געבאָרען געוואָרען, איז איצט שוין געווען א זקן. ער האָט מער ניט געוואָלט אָנהאלטען זיינע מסחרים.

האָט ער זיינע עסקים צעטיילט צווישען די קינדער און איידימס פון זיין ברודער און שוועסטער פאר וועלכע ער האָט געזאָרגט ווי פאר אייגענע קינדער און האָט זיך מיט זיין פלונית׳טע ציפּה ברכה ארויסגעקליבען קיין מינסק. טאטע־מאמע האָבען געוואָלט זיין צוזאמען מיט זייער זוהן, דערהויפּט נאָך, אז יוסף יצחק האָט שוין אין מינסק געשמ׳ט ווי אן עלוי און אלע האָבען זיך מיט אים געצאצקעט.

צו יענער צייט איז שוין יעקב קערפּיל געווען פארבונדען מיט די נסתרים און מיט די חסידים פון בעל שם טוב. ער האָט די נסתרים ווי דעם בעל שם טוב אליין אונטערשטיצט מיט א ברייטער האנט.

זיין הויז אין מינסק איז געוואָרען א בית ועד פון פארבאָרגענע צדיקים און באהאלטענע חסידים. יוסף יצחק האָט דערפאר, פון זיין סאמע יוגענט, אָנגעהויבען איינזאפּן אין זיך דעם נייעם דרך פון חסידות און איז געוואָרען באקאנט מיט דער גאנצער חסידישער תורה.

בעת יוסף יצחק האָט געלערענט אין דער ישיבה האָט דער טאטע, יעקב קערפּיל, וועלכער האָט איצט געלעבט פון גרייטען און דערפאר געהאט גענוג צייט, געמאכט א נייע נסיעה צום בעל שם טוב, וועלכער האָט זיך דאמאָלט געפונען אין טלוסט. ער האָט שוין ניט גערארפט האָבען אימיצען וואָס זאָל אים צום בעל שם טוב ברענגען. ער איז שוין ביים גרויסען צדיק געווען אן אייגענער מענש.

יעקב קערפּיל האָט געהאט א באזונדער כוונה מיט זיין נייעם באזוך ביים בעל שם טוב ער האָט געוואָלט הערען פון בעל שם טוב אליין וואָס ער זאָל טאָן מיט זיין פארמעגען, וואָס ער האָט מיטגעבראכט פון שאריי קיין מינסק.

דער בעל שם טוב האָט אים געהאט אָנגעזאָגט, אז ער זאָל פון זיין פארמעגען נאָר א צענטעל איבערלאָזען פאר זיין זוהן. די איבעריגע ניין חלקים האָט אים דער בעל שם טוב געהייסען צעטיילען אויף צדקה.

יעקב קערפיל, ניט איבערטראכטענדיג אפילו, האט זיך באלד מתחייב געווען דאס צו טאן. ער האט מיט א ברייטער האנט אנגעהויבען טיילען צדקה פאר אלע וויכטיגע ענינים, באזונדערס האט ער גאר א סך געגעבען פאר די הצטרכות'ן פון די נסתרים. זיין הויז אין מינסק איז געווארען דער פארזאמלונגס־פונקט פאר אט די פארבארגענע צדיקים און שליחים פון דעם בעש"ט, און האט זיי באזארגט מיט אלע זייערע באדערפענישען.

דער בעל שם טוב האט אויך געהאלטען אן אויג אויף יעקב קערפיל'ס עלוי'שן זוהן יוסף יצחק וועמעס פרסום איז געוואקסען פון טאג צו טאג און וועמעס נאמען האט געקלונגען ניט נאר אין מינסק נאר אויך אין דער גאנצער סביבה, און א סך ווייטער ווי די מינסקער סביבה. דער בעל שם טוב האט דעם יונגען עלוי אליין מסדר געווען זיינע לימודים.

דער בעל שם טוב האט עס געטאן אין א בריוו וואס ער האט מיטגעגעבען יעקב קערפיל'ן און אים געהייסען אים איבערגעבען צום נסתר ר' משה ניסן אין מינסק. אין אט דעם בריוו האט דער בעל שם טוב דעם דאזיגען נסתר געמאכט פארן מורה־דרך פאר דעם יונגען יוסף יצחק'ן.

ר' משה ניסן איז דאמאלט געווען דער ראש פון די נסתרים אין מינסק. דעם סדר פון די לימודים וואס דער בעל שם טוב האט דורך ר' משה ניסנ'ן צוגעגרייט פארן יונגען עלוי, איז געווען פאר זעקס יאר צייט.

דער בעל שם טוב האט אויך געהאט אנגעזאגט אז יוסף יצחק זאל דערנאך צוויי יאר צייט לערנען אין דער ישיבה פון סמארגאן, וואס איז געווען א צענטער פון חסידישער צוגרייטונג. ער האט אפילו געהאט באזארגט, אז דארט אין סמארגאן זאל יוסף יצחק זיך חבר'ן מיט א געוויסען נחום מאיר'ן, א זוהן פון איינעם פון די נסתרים.

פארשטייט זיך, אז אלץ וואס דער בעל שם טוב האט אנגעזאגט איז פינקטלעך אויסגעפאלגט געווארען. ווען יוסף יצחק איז אנגעקומען אין סמארגאן האט ער זיך גע'חבר'ט מיט אט דעם דערמאנטען נחום מאיר'ן.ביידע האבען דאן, אויפן בעל שם טוב'ס אנווייזונגען, בשתיקה געלערנט געוויסע לימודים וואס האט זיי אריינגעפירט אין די חדרי חדרים פון דער חסידישער תורה.

ווען ר' יוסף יצחק האט זיך צוריקגעקערט צו זיינע עלטערען קיין מינסק, האט ער מיטגעבראכט פון דער סמארגאנער ישיבה א כתב וואו ער איז באטיטעלט געווארען: „מורנו הרב ר' יוסף יצחק עלוי משאריי".

זיין פאטער יעקב קערפיל, האט לאנג ניט געלעבט. נאך זיין פטירה האט זיין מוטער ציפה ברכה איבערגעגעבען צו איינעם פון די נסתרים דריי־און־צוואנציג הונדערט רענדלעך וואס איז געווען יוסף יצחק'ס ירושה. איר אנזאג איז געווען, אז דאס געלט זאל בלייבען ווי א „קרן" פון וואס איר זוהן זאל ציען זיין חיונה, אבער ער זאל זיך קיינמאל ניט אפגעבען מיט קיין מסחר, נאר זיצען על התורה ועל העבודה.

א קורצע צייט שפעטער איז אויך זיין מוטער אוועק אויפן עולם האמת.

אפילו א ספר תורה אין ארון קודש, זאגען אונזערע חכמים, דארף האבען מזל, א כל־שכן אידישע שטעט און שטעטלאך. וועגען גאנצע לענדער איז דאך אפגערעדט.

אין גאנג פון דער אידישער געשיכטע האט דער „אור התורה", דאס ליכט פון אידישקייט, אויפגעלויכטען דא אין איין לאנד און דא אין א צווייט לאנד. אזוי איז עס אויך געווען מיט שטעט און שטעטלעך. דא איז די שטאט און דא איז אן אנדער שטאט געווארען דער צענטער פון תורה און חכמה.

אפטמאל זיינען עס געווען עטליכע שטעט מיט אמאל. שטעט האבען אפילו קאנקורירט איינע מיט די אנדערע, איבערצושטייגען זיך אין תורה — קנאת סופרים תרבה חכמה.

דאס ליכט פון מינסק ווי א צענטער פון תורה איז אויפגעגאנגען נאך איידער חסידות האט אויסגעטראטען פאר זיך א וועג אין אידישען לעבען. דער סאמע גייסט פון חסידות האט אנגעהויבען קלאפען אין מינסק, לאנג איידער דעם בעל שם טוב'ס נייער דרך אין עבודת הבורא, איז באקאנט געווארען צו דער ברייטער וועלט.

דאס איז געווען צו זעהן פון דעם, וואס ר' יוסף יצחק, דבורה לאה'ס מאן און פעטער פון דעם בעל התניא, גרינדער פון חב"ד, האט זיך באקאנט מיט חסידות און אנגעזאפט מיט זיין גייסט דוקא אין מינסק, וואו ער איז געשיקט געווארען לערנען תורה און וואוהין, זיינע עלטערען האבען זיך שפעטער אריבערגעקליבען און דארט פארענדיגט זייערע יאהרען.

אין דעם גאנג פון די אנטוויקלונגען פון יענער צייט, האָט עס גענומען גאָר לאנג ביז מינסק איז געוואָרען מפורסם פאר איהרע גדולי התורה און ישיבות. עס האָט געדויערט ביז פוילען און ליטע זיינען בכלל געוואָרען באוואוסט פאר זייער תורה.

כדי צו האָבען א גענויערע פאָרשטעלונג וועגען דעם „מארשרוט״ פון תורה אין יענע יאָהרען, דאַרף מען זיך באקאָנען מיט די אנטוויקלונגען אין משך פון דער צייט זינט די גירושים פון שפאניע און פאָרטוגאל.

אָט די גירושים האָבען אויף די אידען אין אלע לענדער און באזונדער אויף די אידען אין פוילען און ליטע, געמאכט א מורא׳דיגען איינדרוק. וויסענדיג, אז די גירושים זיינען די ארבעט פון דער קאטוילישער קירך, האָבען אידען אין די קאטוילישע לענדער זיך אָנגעהויבען שרעקען אז אויך דאָרט וועלען זיי ניט האָבען קיין מנוחה.

קא.

דער ועד ארבע הארצות

דער מצב פון אידן אין פוילען. — גרינדונג פון „ועד ארבע הארצות״. — דער מנהג פון „עסען טעג״. — ר׳ יחיאל היילפערין. — דער עילוי פון סעלץ, צוקינפטיקער ווילנער גאון.

אין פוילען איז אידען דאמאָלט גראד נישט געגאנגען שלעכט. מאטעריעל זיינען זיי געווען אין גאָר א גוטען צושטאנד. גייסטיג האָבען זיי אויך ניט געהאט קיין שטערונגען. די ממשלה אזוי גוט ווי די באפעלקערונג איז געווען צו זיי גוט.

אָבער די פיינטליכע ווינטען פון רוים, וואָס האָבען געבראכט דעם שטורם אין שפאניע און פאָרטוגאל, האָבען אויך דערגרייכט פוילען און ליטע. די גלחים האָבען שוין געהאט אויפגעהויבען זייערע קעפּ.

די רבנים און אידישע מנהיגים האָבען באצייטענס אָנגעהויבען טראכטען פון עצות און תחבולות, ווי אויסצוהיטען זיך פון א מעגליכען שטורם.

עס איז באשלאָסען געוואָרען צו שאפען א פאראייניגטע קערפּערשאפט פון אלע קהלות, וואָס זאָל האָבען די אויפגאבע צו באשיצען אידען מאטעריעל און גייסטיג.

ביז דאמאָלט האָבען אידען זיך פארלאָזן אויף די שתדלנים פון זייערע אייגענע קהילות געבעטענע און ניט געבעטענע, געקרוינטע און זעלבסט־געקרוינטע. אָבער ניט תמיד האָבען אָט די שתדלנים געקאָנט עפּעס אויפטאָן פאר זייערע קהילות.

עס האָבען זיך אין יענער צייט געהאט פארמעהרט מוסרים, וואָס האָבען אידען אָנגעטאָן צרות. אידען האָבען פאר יעדער הנחה געמוזט צאָהלען שוחד און דאָס האָט זייער מצב געמאכט אומזיכער.

זיגמונד דער ערשטער איז דאמאָלט געווען קעניג פון פוילען. ווען ער איז ארויף אויפ'ן טראָן איז די קאסע פון דער ממשלה געווען ליידיג און די הוצאה איהרע איז געווען געוואלדיג גרויס.

די אויפמאָהנער פון די צינזען זיינען געווען גרויסע כאבארניקעס און האָבען פשוט „פארקוקט" וואָס די פריצים האָבען נישט געצאָהלט קיין שטייערען. דאָס האָט דער ממשלה געשטעלט אין א שווערער לאגע.

בלויז די אידען האָבען רעגעלמעסיג געצאָהלט זייערע צינזען. דאָס האָט ביים קעניג ארויסגערופען א ווארימען געפיהל צו זיי. ער האָט גערופען צו זיך אידישע מנהיגים און זיי פארזיכערט אז עס וועט אידען קיין שלעכטס געשעהן מצד די גלחים.

דאָס האָט אָבער בלויז געשטארקט די העצע מצד די גלחים און געוויסע פאָליטישע פיהרער געגען די אידען, פאָדערענדיג שוין אָפען אז מען זאָל אידען ארויסטרייבען פון פוילען ווי מען האָט זיי ארויס־געטריבען פון שפאניע און פארטוגאל. דערביי זיינען געגען אידען פארשפרייט געוואָרען אלערליי שענדליכע בלבולים. עס האָט געהייסען, אז דאמאָלט ווען מען וועט אידען ארויסטרייבען וועט מען קאָנפיסקירען זייערע פארמעגענס, כדי דערמיט אָנצופילען די ליידיגע קאסע פון דער ממשלה.

עס האָט זיך אָנגעפאנגען א גערანגעל צווישען קעניג און זיינע יועצים ווי אויך די גלחים. עס זיינען געפאָדערט געוואָרען געגען אידען גזירות. דערהויפט, אז מען זאָל אויף זיי לייגען באזונדערע שטייערען.

די מנהיגים פון אלע אידישע קהילות האָבען אָפּגעהאלטען א בעראטונג, און עס איז באשלאָסען געוואָרען צו רופען א גרויסע אסיפה פונ'ם גאנצען לאנד, כדי צו באקאָנען אידען וועגען דער געפאהר וואָס דראָהעט זיי.

עס איז געווען ביי אָט דער אסיפה, וואו עס איז אויפגענומען געוואָרען די אײנשטימיגע החלטה, צו שאפען א פאראייניגטען ועד פון די אידען אין פוילען און ליטע, צו באשיצען אידען אין ביידע לענדער וואָס זיינען דאמאָלט געווען אונטער איין ממשלה.

עס איז באשטימט געוואָרען א ועד וואָס זאָל פארהאנדלען מיט דער ממשלה, צו דערלויבען אידען צו האָבען די אָרגאניזירטע פארטרעטערשאפט.

אין יאָהר פינף טויזענט צוויי הונדערט און אכציג לויט דעם אידישען לוח, האָט קעניג זיגמונד דערלויבט אידען צו שאפען א קערפערשאפט וואָס זאָל דערוועהלט ווערען דורך די אידישע קהילות איבער׳ן לאנד. די דאָזיגע קערפערשאפט האָט געהאט די פולע דעה איבער אלע אידישע ענינים אזוי, אז אידען האָבען געקראָגען פאקטישע אויטאָנאָמיע אין פוילען און ליטע.

א נייע גרויסע אסיפה איז איינגערופען געוואָרען צו לאָזען אידען וויסען וועגען דער אויטאָנאָמיע וואָס איז געגעבען געוואָרען. די קערפערשאפט איז געשאפען געוואָרען און האָט געקראָגען דעם נאָמען „ועד הארצות״ וועלכער האָט געקראָגען קאָנטראָל איבער אלע אידישע ענינים, גייסטיגע און עקאָנאָמישע.

דער זיץ פון דעם „ועד הארצות״ איז באשטימט געוואָרען אין קראָקע.

די אסיפות פונ׳ם ועד פלעגען פארקומען אין דער צייט פון יארידען אין פארשידענע שטעט, ווייל דאמאָלט פלעגען אידישע סוחרים און אפילו רבנים זיך צוזאמענקומען אין די דאָזיגע שטעט.

דאָס האָט אָנגעהאלטען פאר הונדערט און דריי יאָהר. אין יאָה. שצ״ג זיינען זיך צוזאמענגעקומען די גדולי התורה פון בריסק, ווילנע, גראָדנע, סלוצק און פינסק און זיינען געקומען צום שלוס, אז אזוי ווי דער „ועד הארצות״ קען ניט נאָכקומען די פאָדערונגען פון אלע אידישע קהלות, זאָל אויך געשאפען ווערען א ספעציעלער ועד פאר ליטע. אָט דער ועד האָט גראד געהאט הצלחה, נאָך מעהר הצלחה ווי דער ועד פאר פוילען. דער ליטווישער ועד האָט אָנגעהאלטען זיין ממשלה פאר הונדערט יאָהר.

אונטער דעם ועד זיינען געגרינדעט געוואָרען אין א רייהע ליטווישע שטעט גרויסע ישיבות. דאָס איז געווען דער פאל מיט וויטעבסק, בעשניקאָוויטש און פאָלאָצק.

מינסק איז דאמאָלסט שוין געווען דער צענטער פון תורה און חכמה. דורך דער גרינדונג פון ישיבות אין אנדערע שטעט איז דער איינפלוס פון מינסק געוואקסען, ווייל די גדולי תורה פון מינסק פלעגען ארונטערקומען אין יענע שטעדט.

דאָס האָט אויך געווירקט אז אין א שטאָט ווי וויטעבסק, למשל — ווייל דאָרט האָבען אָנגעהויבען ארונטערקומען אורחים, — האָט מען געגרינדעט א הכנסת אורחים און אויך א קיך וואו צו שפייזען אורחים. פאר תלמידי חכמים האָט מען אין הכנסת אורחים געהאט באזונדערע חדרים.

אָט דער אויפטו פון וויטעבסק האָט געהאט די ווירקונג, וואָס מינסק, וועלכע האָט געזאָלט זיין ווייט אין פאראויס ווי א תורה צענטער, האָט אויך באשלאָסען צו שאפען אזא הכנסת אורחים, און דער עיקר אכטונג צו געבען אז קיין לומדישע אורחים זאָלען ניט פארקוקט ווערען אין שטאָט. דאָס איז אָבער געטאָן געוואָרען ערשט ווען מינסק האָט געהאט א מערקווירדיגע דערפאהרונג מיט א יונגען בחור'ל וואָס האָט זיך ארויסגעוויזען צו האָבען געווען ניט קיין אנדערער ווי דער שפּעטער באריהמטער ווילנער גאון.

אָבער וועגען דעם וועלען מיר נאָך דערצעהלען שפּעטער. דאָ זאָל פארצייכענט ווערען ווי אזוי אונטער דער השפעה פון דעם ליטווישען ועד הארצות, איז ליטע געוואָרען א מקום תורה, ישיבות זיינען געגרינדעט געוואָרען אין איהרע שטעט און שטעטלאך.

דער ועד האָט אנערקענט, אז די ישיבה איז דער סאמע יסוד פון אידישקייט אין אלע דורות און אין אלע צייטען. דאָס יונגוואָרג האָט געמוזט דערצויגען ווערען אין גייסט פון תורה, און כדי צו לערנען תורה, האָבען געמוזט זיין וואָס מעהר ישיבות. ישיבה־לייט האָבען געמוזט באזאָרגט ווערען מיט אלע זייערע באדערפענישען.

אין יעדער אידישער קהילה וואו עס זיינען געווען פופציג משפחות, האָט מען זיך באמיהט צו האָבען א ישיבה. עס איז איינגעפיהרט געוואָרען אז פון אלע הכנסות פאר צדקה, זאָל מען ארונטערנעהמען א געוויסען טייל פאר דער ישיבה. עס איז פאקטיש נישט געווען קיין איין שעת הכושר ווי א ברית, א בר־מצוה, א חתונה, אָדער אפילו א לויה, וואו מען זאָל ניט קלייבען געלט פאר די ישיבות.

די פופציג משפחות האָבען זיך אויך געדארפט מתחייב זיין אויסצו־האלטען מיט'ן עסען לפחות דריי תלמידים פון דער ישיבה, וואָס זיינען

געקומען פון די דערבייאיגע ישובים. זיי האָבען די דאָזיגע תלמידים געמוזט שפּייזען ביי זיך אין הויז און ניט אָפּקומען מיט געלט.

פון דעם האָט זיך אָנגעפאַנגען דער מנהג פון עסען „טעג". וואָרום די תלמידים האָבען געדאַרפט האָבען באַשטימטע טעג, ווען צו עסען אין דעם אָדער יענעם הויז.

עס איז אויך אָנגעזאָגט געוואָרען, אַז די פרויען פון אַט די בעלי בתים זאָלען אכטונג געבען, אַז אין די טעג ווען די ישיבה־לייט עסען ביי זיי, זאָלען זיי אַט די ישיבה־לייט צוטיילען גוטע און דער־נעהרענדיגע שפּייזען, כדי די ישיבה־לייט זאָלען חלילה נישט אָפּגעשוואַכט ווערען. לויט דעם גייסט פון יענער צייט, פלעגען די באַלעבאָסטעס פשוט אליין אונטערהונגערען, אבי די ישיבה־לייט זאָלען געהעריג געש־פּייזט ווערען.

די פאַרטיילונג איז געווען, אַז פיר וואָכיגע טעג פלעגט א ישיבה בחור עסען אין איין הויז, און די אַנדערע צוויי וואָכעדיגע טעג און שבת אין א צווייטע הויז. די בעלי בתים האָבען געדאַרפט און געזאָלט אַרויסווייזען ליבע צו די ישיבה־לייט ווי צו אייגענע קינדער.

דאָס האָט איינגעפלאַנצט א גרויסע ליבע צו תורה אין די הערצער פון אידישע מענער און פרויען. דאָס האָט אויך געווירקט אויף דער יוגענט. וואָרום, זעהענדיג ווי זייערע טאַטע־מאַמע האַלטען טייער די ישיבה־בחורים, זיינען די קינדער אויסגעוואַקסען מיט אַן אייגענעם באַגעהר צו לערנען תורה, אָדער לפחות ליב צו האָבען תלמידי חכמים.

עס איז אויך געווען איינגעפירט אַז יעדער תלמיד פון א ישיבה זאָל האָבען אין זיין רשות צוויי אינגלעך פון די שטאָטישע בעלי בתים, און זיי מחנך זיין אין גייסט פון תורה און דרך ארץ.

וואָס איז נוגע די ישיבות גופא, האָט מען דאָרט די תלמידים געלערענט ניט בלויז תורה נאָר אויך מידות טובות.

יעדער ישיבה האָט זיך באַמיהט צו האָבען א גדול בתורה פאַר איהר ראש. די ישיבות האָבען דערפאַר פאַקטיש קאָנקורירט צווישען זיך מיט זייערע ראשי ישיבה.

איינער פון די באַרימטסטע ראשי ישיבה פון יענער צייט איז געווען הרב ר' יחיאל היילפערין פון סלוצק, מינסקער גובערניע. ער האָט געהאַט אויפגעבויט א ישיבה וואָס איז באַשטאַנען פון תלמידים מצוינים. זיין ישיבה האָט דערפאַר געקראָגען נאָר א גרויסען שם.

האָבען די גדולי תורה פון מינסק זיך מתקנא געווען אין סלוצק און באשלאָסען איהם ארונטערצובריינגען צו זיך און איהם מאכען ניט נאָר פאר ראש פון אלע מינסקער ישיבות, נאָר אויך פאר ראש בית דין פון שטאָט.

ווען מינסק האָט ארונטערגעבראכט דעם גאון ר׳ יחיאל היילפערין ווי איר רב און ראש פון אלע ישיבות אין שטאָט, האָט די קהילה באש־לאָסען צו מאכען א יום טוב. עס זיינען צו אָט דעם יום טוב פארבעטען געוואָרען די פירער פון דעם דאמאָלסדיגען „ועד הארצות״ און אויך שלוחים פון אלע וויכטיגע קהילות אין פוילען און ליטע.

דאָס צוזאמענקומען זיך פון די גרעסטע גדולי תורה פון יענער צייט האָט געבראכט קיין מינסק אויך הונדערטע בעלי בתים און סתם אידען פון נאָענט און ווייט. דער יום טוב אין מינסק, דאָס אָנטאָן פונ׳ם כתר־רבנות אויפן גאון ר׳ יחיאל, האָט געדויערט זיבען מעת־לעת. דער גאון ר׳ יחיאל האָט געזאָגט תורה, וואָס האָט איבעראשט די לומדישע צוהערער. עס האָבען אויך געזאָגט תורה אנדערע באוואוסטע גאונים וואָס זיינען געקומען צו דער שמחה.

די געלעגענהייט, וואָס אזוי פיל גדולי הדור זיינען זיך צוזאמענ־געקומען, איז אויסגענוצט געוואָרען נישט נאָר פאר פלפול און חדושי תורה, נאָר אויך צו פסקנ׳ען הלכות למעשה וואָס יענע צייט האָט געפאָדערט.

די אָנגעקומענע געסט, די באוואוסטע בני תורה, זיינען אלע אויפגענומען געוואָרען מיט גרויס כבוד פון די מינסקער בעלי בתים. זיי זיינען באזאָרגט געוואָרען מיט דירות און מיט אלע זייערע באדער־פענישען. דריי באזונדערע ועדים (קאָמיטעטען) האָבען געזאָרגט פאר די גייסטיגע און מאטעריעלע הצטרכות׳ן פון די געהויבענע געסט.

אין די דרשות פון די פארזאמעלטע גדולי תורה האָבען זיך אָפגעשפיגעלט די צוויי שיטות, אין וועלכע דער לימוד התורה איז אין יענער צייט געווען צעטיילט — די שיטה פון פלפול, ווי דאָס איז פארשפרייט געוואָרען אין פוילען פון דעם גאון ר׳ יעקב פאָלאַק, דער פריערדיגער רב פון פראג; און די שיטה פון „הגיון״ (לאָגיג) וואָס איז פארשפרייט געוואָרען פון דעם גאון ר׳ שלום שכנא פון לובלין.

ווען ר׳ יחיאל היילפערין האָט זיך איינגעשטעלט ווי דער ראש פון אלע ישיבות אין מינסק, האָט ער אליין געזאָגט א פלפול צוויי מאָל א יאָר — איינמאָל זומער, און א צווייטען מאָל ווינטער. צו

זיין פלפול פלעגען אריינגעלאָזט ווערען נאָר יחידי סגולה. מען האָט געזאָגט, אז די דערלויבעניש צו קומען הערען דעם גאונ׳ס פלפול איז געווען פאררעכענט ווי א הסכמה, אז מ׳איז אליין א גאון.

איינמאָל, ערב דעם טאָג ווען ר׳ יחיאל היילפערין האָט געדארפט זאָגען זיין האלב־יערליכען שיעור, האָט זיך אין בית מדרש באוויזען א יונגער בחור׳ל פון א יאָר פופצען. דער בחור׳ל איז געקומען צוזאמען מיט אנדערע אָרימע וואנדערער וואָס זיינען געגאנגען פון שטאָט צו שטאָט קלייבען נדבות. ווי די אנדערע וואנדערער, איז ער געשלאָפען אין שטאָטישען הקדש.

אָט דער יונגער בחור׳ל, ווען ער האָט געהערט אז דער גאון ר׳ יחיאל דארף זאָגען זיין שיעור, האָט פארלאנגט, אז מען זאָל אים דערלויבען צו זיין צווישען די צוהערער. די וואָס האָבען געהאט צו זאָגען וועגען דעם האָבען אים אָנגעקוקט אין שטוינונג. ער איז געגאנגען קרוע־בלוע, און פון זיין אויסקוק האָט מען אים ניט געקענט אָננעמען פאר א תלמיד חכם. זיי האָבען אים אָפגעזאָגט. דער בחור׳ל האָט זיך געבעטען אז מען זאָל אים כאָטש דערלויבען צו שטיין אין א ווינקעל און זיך צוהערען פון דער ווייטען. אָבער אויך דאָס האָט מען אים אָפגעזאָגט.

האָט זיך דער בחור׳ל אריינגע׳גנב׳עט אין בית מדרש און זיך באהאלטען הינטערן אויווען פון וואנען ער האָט זיך צוגעהערט צו ר׳ יחיאל׳ס תורה.

אין זיין שיעור האָט ר׳ יחיאל זיך אָפגעשטעלט אויף צוויי סתירות, און האָט אויף דעם געזאָגט חדושי־תורה, אָבער די סתירות זיינען געבליבען ניט פארענטפערט. נאָכן שיעור האָבען די גאונ׳ישע צוהערער לאנג זיך מפלפל געווען איבער אָט די סתירות, אָבער זיי האָבען ניט געקענט קומען צו קיין מסקנא וועגען דעם ריכטיגען ענטפער.

דער אומבאקאנטער בחור׳ל, האָבענדיג זיך צוגעהערט צו אלץ, האָט אויף מאָרגען אָנגעשריבען דעם ענטפער בקיצור, און האָט עס איבערגעגעבען צו ר׳ יחיאל׳ס זוהן ר׳ משה, וואָס איז אליין געווען באוואוסט פאר זיין גאונות, און איז באלד נעלם געוואָרען פון בית מדרש.

איידער ר׳ משה האָט נאָך אריינגעקוקט אין צעטעל וואָס דער בחור׳ל האָט אים דערלאנגט, איז אין בית מדרש אריינגעקומען א ווילנער סוחר וואָס איז דורכגעפאָרען מינסק. ער איז געקומען דאָ

דאווגען. מיט א פארכאפטען אָטעם האָט ער דערציילט אז אריינקומענדיג אין בית מדרש האָט ער באגעגענט ארויסגייענדיג דעם יונגען עלוי פון סעליז, ווי דער קינפטינער ווילנער גאון איז פאר זיין חתונה געווען באקאנט. ער האָט אים געוואָלט אפשטעלען, אָבער יענער, קענטיג אָפּריכטענדיג גלות, האָט זיך ניט געוואָלט לאָזען דערקענען.

ר' משה האָט דערפילט, אז דאָס מוז זיין דער זעלביגער בחור'ל וואָס האָט אים איבערגעגעבען בכתב וואָס עס דארף זיין דער ענטפער אויף זיין פאָטער'ס סתירות. ער האָט עס באלד איבערגעגעבען צו זיין פאָטער און יענער איז נשתומם געוואָרען פון די גאונות וואָס דער יונגער בחור'ל האָט דאָרט געהאט ארויסגעוויזען.

איצט איז שוין קלאָר געוואָרען אז דאָס איז געווען דער עלוי פון סעליז, דער קינפטינער ווילנער גאון, וועגען וועלכען דער ווילנער איד האָט גערעדט מיט אזויפיל התפעלות.

מען האָט איצט פרובירט אָט דעם עלוי געפינען. מען האָט אים אָנגעהויבען ארומזוכען איבער מינסק. מ'האָט אים געזוכט אין הקדש און אין אלע בתי מדרשים. אָבער ער איז שוין מער ניט געווען אין שטאָט. ער איז געווען אוועק מיט אנדערע אָרימעלייט און ווי מען האָט זיך דערוואוסט אויפן וועג קיין בריסק.

קב.

אָ באַשערטער שידוך

יונגער גאון פראַוועט גלות און סיגופים. — ר' יוסף יצחק אין וויטעבסק. — די אומדערוואַרטע גזירה.

דער גאון ר' יחיאל האָט געהייסען שפאַנען א קאַרעטע און ער אליין צוזאמען מיט זיין זוהן ר' משה, האָבען זיך ארויסגעלאָזט אויפן וועג קיין בריסק אָנצויאָגען דעם סעלצער עלוי. מיטאָג צייט האָבען זיי ביים ראנד פון א וואלד אָנגעטראָפען א גאנצע מחנה אָרימעלייט אויסגעזעצט אויפן גראָז, עסענדיג זייער אָרימען מאָלצייט. דער יונגער עלוי איז ניט געווען צווישען זיי.

נאָכפרעגענדיג זיך אויף אים האָבען די אָרימעלייט דערציילט, אז דער בחור'ל איז טאַקע מיט זיי, אָבער עס איז תמיד זיין שטייגער, אז ווען זיי זעצען זיך אָפּרוען אָדער עסען, זונדערט ער זיך אָפּ און

באווייזט זיך ערשט ווען זיי דארפען זיך לאָזען אין וועג אריין, קיינער פון זיי האָט נישט געוואוסט פארוואָס ער טוט עס און זיי האָט עס אויך ניט אינטערעסירט. דער בחור׳ל איז בכלל געווען א שווייגער און האָט זיך צו קיינעם פון זיי ניט געהאט ארויסגעגעבען.

ר׳ יחיאל און זיין זוהן זיינען אריין אין וואלד אויפצוזוכען דעם סעלצער עלוי. פון דערווייטען האָבען זיי דערזען עפּעס, וואָס האָט ביי זיי ארויסגערופען גרויס יראת־הכבוד.

ער איז געזעסען אויף א נעסט פון מוראשקעס, לאָזענדיג זיך פון זיי בייסען זיין פלייש און מיט פארמאכטע אויגען האָט ער געלערנט אין דער שטיל, כמעט שעפּטשענדיג אויף אויסוויניג. ר׳ יחיאל האָט געוואָלט ציען דעם עלוי׳ס אויפמערקזאמקייט און ער האָט אָנגעהויבען טרעטען אויף אָפּגעבראָכענע צווייגען. דאָס האָט פאר־אורזאכט א גערויש, און דער יונגער עלוי האָט געעפענט די אויגען און דערזען ווען ער האָט פאר זיך. ער איז געווען פארוואונדערט. ער האָט באלד אויסגעפונען אז זיין סוד איז אנטפּלעקט געוואָרען.

הרב ר׳ יחיאל האָט פארלאנגט, אז דער עלוי זאָל מיט אים צוריקקערן קיין מינסק אין דער קארעטע וואָס האָט אויף אים געווארט, כדי מען זאָל אים צוטיילען דעם געהעריגען כבוד וואָס אים קומט.

מיט טרערען אין די אויגען האָט דער סעלצער עלוי זיך געבעטען, אז מען זאָל אים לאָזען גיין זיין וועג. עס איז געוואָרען א היציגער וויכוח צווישען די צוויי, מיטן אלטען גאון באווייזענדיג אז ער דארף מיט אים צוריקקערען זיך קיין מינסק, און מיטן יונגען עלוי באווייזענדיג, אז ער דארף נאָכפאָלגען זיין אייגענעם דרך. דער סעלצער עלוי האָט סוף כל סוף געמוזט מודה זיין, אז דער אלטער גאון האָט אים מנצח געווען און דער קינפטיגער ווילנער גאון האָט געמוזט צוריקקערען זיך קיין מינסק, וואו אויף דעם קומענדיגען טאָג האָט געזאָלט איינגעאָר־דענט ווערען א קבלת־פּנים ווי עס פּאסט פאר אזא עלוי.

דער סעלצער עלוי האָט זיך פון דעם שטארק מצער געווען און ער האָט זיך אליין געמאכט פאָרוואורפען פארוואָס ער האָט געהאט געענטפערט אויף ר׳ יחיאל׳ס קשיות אזוי, אז ער האָט זיך מיט דעם ארויסגעגעבען און מער ניט געקענט זיך אויסבאהאלטען.

איצט האָט מען אים שוין ניט געלאָזט שלאָפען אין הקדש מיט די אנדערע אָרימעלייט. מ׳האָט אים פארזאָרגט מיט א גרויסארטיגען

חדר און מען האָט אים אויך געבראַכט נייע מלבושים. אין מיטען נאַכט האָט דער סעלצער עלוי פאַרריגעלט די טיר פון זיין חדר און איז נעלם געוואָרען דורך א פענסטער.

אויף מאָרגען פרי זיינען געקומען די ראשי הקהל אים נעמען צום ערשטען מנין און אז זיי האָבען געפונען פאַר זיך א פאַרריגעלטע טיר, האָבען זיי געמיינט, אז דער יונגער עלוי שלאָפט נאָך, האָבען זיי געוואַרט ביים טיר ביז ער וועט זיך אויפכאַפּען פון שלאָף.

אין בית המדרש האָבען דערווייל זיך געהאַט פאַרזאַמעלט די נכבדים פון שטאָט, אלע גדולי תורה מיט ר׳ יחיאל היילפּערין בראש. אלע זיינען געוועזען נייגעריג צו געבען כבוד דעם יונגען עלוי.

אז די צייט האָט זיך פאַרצויגען און דער יונגער עלוי איז נאָך אלץ ניט געוועזען אויף, האָבען די ראשי הקהל אָנגעקלאַפּט אין טיר. זיי האָבען געקלאַפּט איינמאָל, צוויי מאָל און א דריטען מאָל אבער עס איז ניט געקומען קיין ענטפער. איז איינער פון זיי ארוים אין דרויסען אריינצוקוקען אין חדר דורכן פענסטער. דאַמאָלט האָט מען אויסגעפונען וואָס עס איז געשען — דער עלוי איז אנטלאָפען, כדי אויסצומיידען דעם כבוד וואָס אים האָט דערוואַרט.

אָט די געשעעניש האָט געמאַכט א רושם אויף די אידען אין מינסק און אויף די אידען אין דער סביבה, צווישען וועלכע די געשיכטע איז בליץ־שנעל פאַרשפּרייט געוואָרען. פון דאַמאָלט אָן איז ארויס־געגעבען געוואָרען א תקנה אין מינסק און אין אנדערע אידישע קהילות, אז מען זאָל האַלטען אן אויג אויף די אָרימע לייט וואָס גייען דאָרט דורך, כדי מען זאָל ניט פאַרקוקען קיין מעגליכען תלמיד חכם וואָס קומט פאַרשטעלטערהייט.

מיט דעם איז די מינסקער קהילה נאָך ניט געוועזען פאַרטיג. דער רב פון שטאָט ר׳ יחיאל היילפּערין האָט איינגערופען די גדולי תורה פון שטאָט צו אן אסיפה וואו עס איז אָנגענומען געוואָרען א החלטה, אז מען זאָל שיקען שלוחים, באשטייענדיג פון די גרעסטע לומדים פון שטאָט, קיין ווילנע צו באזוכען דעם סעלצער עלוי און אים אפּגעבען כבוד.

דריי שלוחים זיינען אויסגעקליבען געוואָרען פאַר אָט דעם צוועק. איינער פון אָט די שלוחים איז געוועזען דער עלוי פון שאַריי, ר׳ יוסף יצחק, דער זוהן פון דעם אמאָליגען עם הארץ און שפּעטערדיגען נסתר און חסיד פון בעל שם טוב ר׳ יעקב קערפּיל. די שלוחים זיינען

אנגעקומען אין ווילנע אָבער דער סעלצער עלוי, דער קינפטיגער ווילנער גאון איז נאָך ניט געווען צוריק פון זיין אָפּריכטען גלות.

די שלוחים האָבען געוואַרט א לענגערע צייט, אָבער דער יונגער עלוי איז נאָך אַלץ ניט געווען צוריק. קיינער האָט ניט געקענט זאָגען ווען ער וועט זיך צוריקקערען.

עס האָט ניט געהאַט קיין זין, אז זיי זאָלען וואַרטען לענגער, און די שלוחים האָבען אנטוישטע זיך צוריקגעקערט קיין מינסק. פאַר ר׳ יוסף יצחק׳ן איז די אנטוישונג געווען נאָך גרעסער, ווי דאָס האַרץ האָט אים געזאָגט, אז דער סעלצער עלוי וועט שפּעטער, אלס דער ווילנער גאון, ווערען אן אויסגעשפּראָכענער געגנער פון דעם בעל שם טוב׳ס דרך — דעם דרך החסידות.

ר׳ יוסף יצחק, דער פעטער פונ׳ם קינפטיגען גרינדער פון חב״ד, איז שוין געווען אָנגעזאַפּט מיט חסידות, כאָטש דאָס האָט נאָך געדאַרפט בלייבען בסוד.

ר׳ יחיאל היילפּערין און די אנדערע גדולי תורה פון מינסק האָבען דעם עלוי פון שאַרייע שטאַרק מכבד געווען. זיין פּרסום האָט געהאַלטען אין איין וואַקסען. זיין מדריך אין חסידות, און נאַטירליך בשתיקה, איז געווען דער נסתר ר׳ משה ניסן, א תלמיד פון בעל שם טוב.

די חשיבות פון ר׳ יוסף יצחק׳ן איז אזוי געוואַקסען, אז ער איז פון דער סמאַרגאָנער ישיבה וואו ער האָט געלערענט עטליכע יאָר, אויסדערוויילט געוואָרען צו זיין איינער פון אירע צוויי פאַרטרעטער ביי דער אסיפה פון דעם „ועד הארצות״ וואָס האָט געדאַרפט פאָרקומען אין לובלין אין דער צייט וואָס דער יאַריד וועט דאָרט אָפּגעהאַלטען ווערען.

ניט נאָר האָט ר׳ יחיאל היילפּערין מסכים געווען, ר׳ יוסף יצחק זאָל פאָרן צו דער אסיפה פון דעם ועד הארצות, נאָר אויך האָט עס געטאָן זיין חסידישער מדריך, דער נסתר ר׳ משה ניסן. אזוי ארום האָט ר׳ יוסף יצחק אליין געדאַרפט אָנהויבען דורכפירען וויכטיגע שליחות׳ן אויך פאַר די נסתרים און חסידים פון יענער צייט.

ווען דער יונגער עלוי פון שאַרייע האָט זיך צוריקגעקעהרט קיין מינסק פונ׳ם יאַריד אין לובלין, וואו ער איז געשיקט געוואָרען ווי איינער פון די „באי־כח״ (פאַרטרעטער) פון דער סמאַרגאָנער ישיבה ביי דער אסיפה פון ועד הארצות, איז זיין פּרסום אין מינסק געוואָרען נאָך גרעסער. איצט האָט מען שוין געוואוסט, אז ר׳ יוסף יצחק דער

פעטער פונ׳ם קינפטיגען גרינדער פון חב״ד, איז ניט נאָר א גדול בתורה און א בעל מידה, נאָר אויך א בעל מזג טוב און אן עסקן.

מינסק׳ס אייגענע שלוחים צום ועד הארצות, און די תלמידים פון דער סמארגאָנער ישיבה, זיינע חברים, וואָס זיינען געווען זיהן פון מינסקער בעלי בתים אָדער זיינען געוואָרען איידעמס פון מינסקער אידען, האָבען אלע געהאלטען אין ריידען מיט גרויס לויב וועגען דעם יונגען עלוי. דאָס האָט דערפירט דערצו, אז דער רב פון מינסק, ר׳ יחיאל היילפּערין, דער געוועזענער ראש פון דער סלוצקער ישיבה, זאָל אָנהויבען דערנעהנטערען צו זיך דעם עלוי פון שאריי, אזוי אז ר׳ יוסף יצחק האָט געקראָגען גרויס השפּעה אין מינסק און אין דער סביבה.

יעצט אז עס איז געקומען די צייט פון וויטעבסקער יאריד, האָט זיך מינסק אויסגעקליבען א פאָרשטייער, ניט קיין אנדערן ווי דעם שארייער עילוי ר׳ יוסף יצחק.

אזוי האָט זיך עס געפיהרט אין יענע צייטען, אז די צייט ווען א יאריד איז אָנגעגאנגען אין א שטאָט, זיינען זיך צוזאמענגעפאָהרען גדולי תורה פון נאָהענט און פון ווייט צו האלטען אסיפות און מתקן זיין זאכען וואָס זיינען געווען פון גרויס באדייט. מינסק און וויטעבסק זיינען אין דעם פּרט געווען ווי צוויי שוועסטער־שטעט, כאָטש מינסק איז געווען מעהר אונטער דער השפּעה פון די תלמידים פון דער סלוצקער ישיבה, און וויטעבסק אונטער דער השפּעה פון די תלמידים פון דער סמארגאָנער ישיבה.

צוערשט האָט ר׳ יוסף יצחק, וועלכער איז נאָך דאמאָלסט געווען א בחור, נישט געוואָלט פאָהרען קיין וויטעבסק. אפשר האָט ער אָט די נסיעה געהאלטען פאר בטול תורה.

אָבער זיין געהיימער מדריך, דער נסתר, ר׳ משה ניסן, האָט איהם מודיע געווען אין נאָמען פון בעל שם טוב, אז ער זאָל אָט די נסיעה יאָ מאכען, ווייל אין וויטעבסק, האָט ער געזאָגט אין בעל שם טוב׳ס נאָמען, וועט ער געפינען זיין זיווג, וואָס ווי מיר ווייסען שוין איז עס געווען דבורה לאה, די יתומה פון ר׳ שניאור זלמן׳ען און די צדקנית רחל.

ווען די צייט אָפּצופאָהרען נאָך וויטעבסק איז געקומען, האָט ר׳ משה ניסן איבערגעגעבען איהם דעם נסתר ר׳ מלכיאל׳ן, אז ער זאָל איהם באגלייטען און כדי נישט צו דארפען זיך ארויסגעבען צו דער וועלט, זאָל זיך ר׳ מלכיאל אָנגעבען ווי זיין, ר׳ יוסף יצחק׳ס, משרת.

ר' מלכיאל'ס אמת'ע עובדא איז געווען, צו לערנען מיט דעם עלוי קבלה לויט דעם ווי דער בעל שם טוב האט עס געהאט מסדר געווען.

אז ר' יוסף יצחק איז געקומען קיין וויטעבסק האט ער דארט געקראגען א גאר ווארימען קבלת פנים, ווי עס האט פארדינט א עלוי וועמעס נאמען איז שוין דארט געווען באקאנט פון פריהער און וואס איז דערצו געקומען ווי א שליח פון מינסק. וויסענדיג אז ער איז א בחור, האט מען איהם אנגעהויבען פארלעגען פארשידענע שידוכים. אבער דער עילוי האט די אלע שידוכים צוריקגעוויזען.

ר' קדיש, דבורה לאה'ס פעטער, אין וועמעס הויז זי האט זיך אויפגעהאלטען, אבער האט געלעבט פון דעם וואס זי האט פארדינט ווי א נייטארין, האט געהאט געהערט דעם פלפול וואס ר' יוסף יצחק האט געזאגט אין דער גרויסער שוהל פון וויטעבסק און אין זיין מח איז באלד געבארען געווארען א געדאנק, אז דער עילוי װאלט געווען דער געווינשטער זיווג פאר זיין פלימעניצע די יתומה, אבער ער האט מורא געהאט דאס ארויסצוברייגען אויף די ליפען. דבורה לאה איז טאקע געווען א גרויסע מיוחסת און אליין א זעלטען קינד, אבער ווי קומט זי, אן ארימע יתומה, צו אזא גאון ווי ר' יוסף יצחק מיט וועמען עס האט "געקלונגען א וועלט"?

אז א לאנגערע צייט איז אוועק און ער האט געהערט, אז ר' יוסף יצחק האט צוריקגעוויזען אלע פארגעלייגטע שידוכים, האט ר' קדיש געקראגען מעהר מוט און געהאט א שמועס מיט זיין פלונית'טע, פריידע. ער האט אבער נאך אלץ נישט געגלויבט, אז עס איז דא אן אויסזיכט, אז דער עילוי זאל איינגעהן אויף א שידוך מיט דבורה לאה'ן.

— מען האט איהם פארגעלייגט שידוכים מיט די גרעסטע גבירים, לומדים, גדולי הדור און ער האט זיך פון זיי אלע אפגעזאגט — האט ער זיך פאר זיין ווייב אויסגערעדט דאס הארץ, — איז דען מעגליך אז ער זאל מרוצה ווערען חתונה צו האבען מיט דבורה לאה'ן?

פריידע איז געווען מיט דער דעה, אז עס קען גראד זיין יא, ווייל א שידוך איז דאך באשטימט פון הימעל, האט זי געזאגט, און עס קען דאך גרייליך זיין, אז אין הימעל האט מען באשטימט אז דבורה לאה איז זיין ריכטיגער זיווג. זי האט דערפאר גע'עצה'ט איהר מאן, אז ער זאל שיקען א שדכן צו ר' יוסף יצחק'ן.

— איך האב מורא עס צו טאן — האט ער זיך פרובירט ארויסדרייען. — ער קען נאך מעגליך דעם שידוך צוריקוויזען און דעמאלט וועט דבורה לאה דורך דעם פארשעהמט ווערען.

פאר דעם האָט זיין פלונית׳טע אויך געהאט אן עצה. עס זאָל נישט געשיקט ווערען סתם א שדכן, נאָר א מקורב פון דער פאמיליע, א מענש וואָס קען האלטען א סוד. אויב אזוי וועט גאָר נישט געשעהן, אפילו ווען ר׳ יוסף יצחק זאָל זיך אָפזאָגען פון פאָרגעלייגטען שידוך מיט דבורה לאה׳ן, ווייל דאָס וועט בלייבען א סוד.

האָט ר׳ קדיש אָפגעזוכט אימיצען א פארטרויטען מענשען פון דער משפחה און איהם געשיקט צו ר׳ יוסף יצחק׳ן וועמען ער האָט דערציילט וועגען דבורה לאה׳ס יחוס און ווי אזוי זי איז געבליבען א יתומה. דער עילוי פון שאריי האָט באלד דערפילט, אז לויט דעם וואָס דער נסתר האָט איהם איבערגעגעבען אין בעל שם טוב׳ס נאָמען וועגען דעם שידוך וואָס ער דארף געפינען אין וויטעבסק, איז דבורה לאה זיין ריכטיגער זיווג.

אזוי איז דער שידוך געשלאָסען געוואָרען. אין די חנוכה טעג זיינען געשריבען געוואָרען די תנאים און אין ניסן איז פאָרגעקומען די חתונה.

ר׳ יוסף יצחק האָט דערוויל מגלה געווען זיין כלה, אז זיין אזוי גערופענער משרת ר׳ מלכיאל איז א נסתר און האָט מסדר געווען, אז ר׳ מלכיאל זאָל איהר דבורה לאה׳ן באקאָנען מיט׳ן ענין פון די נסתרים.

דערוויל האָט אין וויטעבסק פאסירט עפּעס וואָס האָט אויפגעציטערט די גאנצע קהילה און די אידען אין דער סביבה. דער וואיעוואדא האָט ארויסגערופען צו זיך דעם ראש הקהל ר׳ זלמן ליב׳ן און נאָך דריי פון די שבעה טובי העיר און ער האָט זיי פארהאלטען. קיינער האָט ניט געוואוסט די סיבה און וואָס עס איז מיט די פיר עסקנים געשעהן.

אין זעלבען טאָג זיינען אין הויז פון דעם וויטעבסקער גביר און בעל צדקה ר׳ אברהם סגל ארונטערגעקומען זעלנער און האָבען דאָרט פארנומען גאָר דאָס געלט און אלע פאפירען וואָס זיי האָבען געפונען, און ר׳ אברהם׳ן אליין געבראכט צום וואָיעוואָדע אין קאַנצעלאריע.

ווי א פייער האָט זיך די ידיעה וועגען דעם פארשפרייט איבער׳ן שטאָדט. באלד האָבען קרעמער פארשלאָסען זייערע קלייטען, בעלי מלאכה׳ס האָבען אוועקגעלייגט זייער ארבייט און דער עולם האָט זיך אָנגעהויבען פארקלייבען אין די בתי מדרשים. א רוף איז ארויסגעלאָזט געוואָרען פון שטאָטישען בית דין, אז מען זאָל דעם טאָג מעהר נישט עסען און אז מען זאָל זיך נעהמען זאָגען תהלים.

די בני בית פון די ארעסטירטע אידען זיינען געקומען צו לויפען צום וואָיעוואדא אויסצוגעפינען פארוואָס מען האָט ארעסטירט זייערע מענער און טאטעס. אָבער מען האָט זיי נישט געענטפערט אויף זייערע פראגען. אזוי האָט געהאט אָנגעזאָגט דער וואיעוואדא. דער באפעהל איז געווען אז מען זאָל זיי פשוט פון דאָרט ארויסטרייבען, און טאָמער האָבען געוויסע פרויען מיט געוויין ניט געוואָלט אָפּטרעטען איידער מען גיט זיי ידיעות, האָבען זעלנער און וועכטער זיי ביטער געשלאָגען.

דאָס האָט אין שטאָט ארויסגערופען נאָך א גרעסערע מהומה. אזוינס איז נאָך אין וויטעבסק ניט געהערט געוואָרען.

געוויסע סוחרים און בעלי מלאכה׳ס וואָס האָבען געהאט צו טאָן מיט די העכערע בעאמטע פון דער ממשלה האָבען אויסגענוצט זייער באקאנטשאפט און פרובירט אויסגעפינען אין די "הויכע פענסטער" וואָס דאָס אלץ באדייט, אָבער אויך זיי האָבען גאָר נישט געקענט אויסגעפינען.

אן אסיפה איז איינגערופען געוואָרן פון די ראשי הקהל און עס איז אָנגענומען געוואָרען א החלטה, אז מען זאָל גוזר תענית זיין און אין דער זעלבער צייט זאָלען אלע קלייטען זיין פארמאכט און בעלי מלאכה׳ס זאָלען אוועקלייגען זייער ארבייט. עס איז אויך באשלאָסען געוואָרען, אז אידישע סוחרים וואָס האָבען א צוטריט צו פריצים, זאָלען דורך אָט די פריצים זיך באמיהען ווייכער צו מאכען דאָס הארץ פונ׳ם וואָיעוואדע.

א באזונדערער שליח איז געשיקט געוואָרען צום אידישען רייכען פּאָסעסאָר זאב וואלץ, אז ער זאָל זיך משתדל זיין וואו ער קען אין דער איצטיגער עת צרה פאר די אידען אין וויטעבסק.

שלוחים זיינען דערוויל געשיקט געוואָרען צום וואיעוואָדע אויסצוגעפינען פארוואָס די ראשי הקהל צוזאמען מיט ר׳ אברהם סגל׳ען, זיינען ארעסטירט געוואָרען און וואָס עס איז מיט זיי געוואָרען.

אָבער אז די שלוחים זיינען געקומען אין וואיעוואדע׳ס קאנצעלאריע, זיינען זיי באגעגענט געוואָרען פון באוואָפענטע וועכטער וועלכע האָבען זיי ארייגעפיהרט אין א חדר און זיי געהייסען דאָרט ווארטען.

דער חדר איז געווען א ליידיגער, אפילו קיין בייגקעל ניט צום זיצען, די פענסטער זיינען געווען מיט גראטעס. איינער פון די שלוחים האָט געוואָלט פון א צווייטען חדר אריינברייגנען א פּאָר בענקלעך.

אבער ער האט אויסגעפונען אז די טהיר איז געווען פארשלאסען. הייסט עס, אז אויך די שלוחים זיינען געווען אונטער ארעסט.

דאס האט אויף די שלוחים אנגעיאגט א שרעק. עס האט געשמעקט מיט עפעס א מורא'דיגען בלבול. אבער ווענען וואס עס האנדעלט זיך, האט קיינער ניט געוואוסט. זיינען זיי, די שלוחים, אלע באוואוסטע כלל טוער, געשטאנען אין פארשלאסענעם חדר און נישט געוואוסט וואס צו טאן.

קג.

רדיפות אויף אידען

און עת צרה אין וויטעבסק. — א פארשטערטער ראש השנה. — די באציאונג צו אידען.

אויסגעפונען אז זיי זיינען אליין ארעסטירטע, האבען די שלוחים פון דער וויטעבסקער קהילה וועלכע זיינען געקומען צום וואיעוואדע אויסצוגעפינען וואס עס האט פאסירט מיט די ארעסטירטע ראשי־הקהל, זיך דערפילט שטארק געטראפען. אודאי האט דא געשטעקט עפעס א מסירה און עס האט זיך געהאנדעלט וועגען גזירות אויף די וויטעבסקער אידען.

איינער פון די שלוחים איז געווען דער אלטער למדן און נכבד ר' שלמה אהרן. ער איז געווען דער ערשטער וואס האט געפונען טרייסט־ווערטער פאר די אנדערע.

— פארלאזט זיך אויפן רבונו של עולם. לאמיר טאן תשובה און רופען צו הקדוש ברוך הוא. ער וועט אונז געוויס אויסהיטען פון אלע שלעכטקייטען.

און כדי די אידישע שלוחים, איינגערע פון אים, צו שטארקען זייער בטחון, האט דער זקן דערוויל דערציילט, וואס עס האט אין דער זעלביגער וויטעבסק פאסירט מיט נײנציג יאר צוריק.

עס איז געווען אין דער יונגענט פון זיין זיידען דעם גאון ר' נתן דוב. די אידען פון וויטעבסק האבען זיך צוזאמענגענומען כדי אויפצובויען א גרויסע שוהל אין צענטער פון שטאט.

צו קריגען די דערלויבעניש פאר דעם איז זיי ניט לייכט אנגעקומען. זיי האבען געדארפט אונטערקויפען דעם וואיעוואדע פון שטאט, א

געוויסער סעמיאָן מאנגורקא. אז די שוהל איז ענדלעך אויפגעבויט געוואָרען, איז די פרייד פון די וויטעבסקער אידען געווען ממש אין לשער.

עס זיינען אוועק א היבש ביסעל יאָרען און דער ראש־הקהל פון וויטעבסק איז דאמאָלט געווען ר׳ שלמה אהרנ׳ס פאָטער, ר׳ גבריאל חיים. איינמאָל א ראש השנה, ווען אלע אידען זיינען געווען פארזאמעלט אין שוהל ביים דאווגען, איז אָנגעקומען א שליח פון דעם וואיעוואָדע מיטן באפעל, אז דער ראש הקהל און די שבעה טובי העיר זאָלען זיך באלד צו אים מעלדען.

ווען זיי זיינען אלע געקומען צום וואיעוואָדע האָבען זיי גלייך געקענט מערקען, אז ער איז אין צאָרן. ער האָט זיי געלאָזט וויסען, אז אין משך פון אייניגע טעג צייט וועט ער צושליסען אלע שוהלען און בתי מדרשים אין וויטעבסק און ארויסטרייבען אלע אידען פון שטאָט. א פערטעל פון די אידישע פארמעגענס וועט קאָנפיסקירט ווערען פאר דער מלוכה.

דערוויל האָט ער באפוילען צו פארשפארען אין תפיסה די ראשי הקהל. דעם טעם פאר דעם אלעם האָט דער וואָיעוואָדע ניט אָנגעגעבען.

ווען די ידיעה וועגען דעם ארעסט פון די ראשי־הקהל און די גזירות נעגען אלע אידען איז באקאנט געוואָרען אין שטאָט, האָט צווישען די אידען אויסגעבראָכען א מהומה.

דער ראש השנה, ווי מ׳קען זיך פאָרשטעלען, איז שוין געווען א פארשטערטער. אידען האָבען געוויינט און געקלאָגט. באלד נאָך ראש השנה האָבען זיך אָנגעפאנגען א סדרה תעניתים. אויף א ״כרוז״ פון די רבנים האָט יעדער איינער געדארפט קומען אין קהל־שטיבעל זיך מתודה זיין אויף אלע חטאים. וואָרום ס׳איז אָנגענומען געוואָרען אז צוליב די חטאים פון די אידישע תושבים אין שטאָט איז עס אלץ געשען.

גלייכצייטיג האָט יעדער איד אָנגעהויבען בודק זיין די מזוזה פון זיין וואוינונג, זיינע תפילין און אויך זיינע ציצית. פרויען זיינען געקומען צו די רבנים נעמען תשובות אויף זייערע חטאים.

דער אלטער מגיד פון שטאָט, דער סגי נהור ר׳ גדליה זלמן, האָט געהאלטען אין איין שטראָפען דעם עולם און רופען צו תשובה.

איבער די גאסען פון שטאָט זיינען ארומגעגאנגען די חברה קדישא מיט פושקעס און געשריען „צדקה תציל ממות״.

אויפן פערטען טאָג האָט דער וואָיעוואָדע באַפוילען צו ברענגען צו אים פון תפיסה די אַרעסטירטע ראשי־הקהל. אין דער זעלבער צייט האָט דער וואָיעוואָדע אַרויסגערופען צו זיך דעם העכסטען גלח פון שטאָט.

פאַר די אידען אין שטאָט איז עס געווען אַן אָנזאָג, אַז די ראשי הקהל וועלען באַלד גע׳משפט ווערען. איז די מהומה אין שטאָט געוואָרען נאָך גרעסער, אידען זיינען געלאָפען אין די בתי מדרשים זאָגען תהלים און אַנדערע זיינען געגאַנגען אויפן בית הקברות מתפלל צו זיין אויף די קברים פון די צדיקים.

ווען די אַרעסטירטע זיינען געבראַכט געוואָרען צום וואָיעוואָדע האָבען זיי דאָרטען געטראָפען אַ גרויסע צאָל באַוואָפענטע זעלנער. דער וואָיעוואָדע, מיטן גלח ביי זיין זייט, איז געזעסען אויף אַ באַלעמער, קענטיג גרייט צו זיין דער שופט איבער די אַרעסטירטע ראשי הקהל.

ר׳ גבריאל חיים, איינער פון די ראשי הקהל, וועלכער האָט געקענט גוט ריידען פויליש, איז אַרויס מיט לשון, דערקלערענדיג אַלעמענס אומשולד און פאַרלאַנגענדיג אַן אויפקלערונג פאַרוואָס מען האָט זיי אַרעסטירט.

— איך ווייס אויך — האָט ר׳ גבריאל חיים געזאָגט — אַז די גאַנצע עדה אידען אין שטאָט איז אומשולדיג. נאָר אויב אימיצער דאַרף באַשטראָפט ווערען פאַר אַ חטא וואָס קיינער איז ניט באַגאַנגען, לאָמיר, די ראשי־קהל, עס זיין, און ניט די אידען אין שטאָט.

צו זייער אַלעמענס איבערראַשונג האָט דער וואָיעוואָדע געלאָזט וויסען, אַז אין אמת׳ן זיינען זיי קיינער נישט באַגאַנגען קיין חטא און אַז אַלץ איז געווען אַ טעות.

— איך קען ניט, צוליב געוויסע טעמים, — האָט דער הערשער פון שטאָט געזאָגט, — אייך אויפקלערען פאַרוואָס איר זייט אַרעסטירט געוואָרען. עס איז גענוג, אַז איך וועל אייך זאָגען, אַז איך האָב אייך געלאָזט ברענגען אהער כדי אייך צו זאָגען, אַז איר זייט אַלע אומשולדיג און אַזוי אויך די גאַנצע אידישע קהלה. נאָר אַזוי ווי איך האָב אייך אַלעמען פאַרשאַפט פאַרדרוס, וועל איך אייך שענקען אַ טייל פון אייערע צינזען און קאָפּ־שטייערן. איך וועל אייך איצט שיקען אהיים ווי פרייע מענשען, אין באַגלייטונג פון זעלנער און אַ קאַפּעליע מוזיקאַנטען.

א הויכער באאמטער האָט זיך ארויפגעזעצט אויף א פערד, באגלייט פון דריי אנדערע רייטער. נאָך זיי זיינען געקומען די מוזיקאנטען און דאן די באפרייטע ראשי הקהל, וועלכע זיינען נאָכגע־פאָלגט געוואָרען פון די זעלנער.

איצט איז דער צער פון די וויטעבסקער אידען פארוואנדעלט געוואָרען אין א גרויסער שמחה. עס איז אָנגענומען געוואָרען, אז די גאנצע מהומה איז נאָר געווען כדי אידען זאָלען תשובה טאָן, און ווען דאָס איז געשען זיינען אלע גזירות בטל געוואָרען.

ר' שלמה אהרן האָט דערפאר אויסגעפירט, אז אויך דאָס מאָל איז עס אודאי אן ענין פון תשובה פאר די אידען פון וויטעבסק, איינשליסענדיג אויך זיי, די שלוחים, וועלכע זיינען געשטעלט געוואָרען אונטער ארעסט ניט ווייסענדיג פארוואָס און פארווען.

א צווייטער פון די ארעסטירטע שלוחים, ר' עזריאל יעקב, אז ער האָט געהערט די מעשה וואָס ר' שלמה אהרן האָט דערציילט, האָט ער צו דעם געהאט עפּעס צוצוגעבען.

ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזען, איז דער גאנצער ענין פון דעם ארעסט פון די וויטעבסקער ראשי הקהל און דער סטראשונאָק ארויסצוטרייבען אלע אידען פון שטאָט געקומען ווי א פועל יוצא פון א געוועט צווישען וואָיעוואָדע און דעם העכסטן קאטוילישען גייסטליכען פון שטאָט.

דער וואָיעוואָדע האָט געהאט פאַרגעוואָרפען דעם גלח, אז אידען זיינען מער צוגעבונדען צו זייער אמונה, ווי די גוים צו זייער אמונה און האָט פאר דעם באשולדיגט די גלחים זעלבסט. דער גלח איז אָבער באשטאנען, אז אידישע פרימקייט איז נאָר אן אָנשטעל און אז אין אמת'ן זיינען אידען גאָרניט קיין צדיקים. זאָלען זיי נאָר זיך געפינען אין אן עת צרה און מיינען אז דער אויבערשטער העלפט זיי ניט און זיי וועלען באלד אין אים ווידערשפעניגען, האָט גע'טענה'ט דער גלח.

איז ביי די צוויי באשלאָסען געוואָרען אָנצוזאָגען א שרעק אויף די אידען. דער וואָיעוואָדע האָט געלאָזט ארעסטירען די ראשי הקהל און געלאָזט וויסען, אז אידען וועלען מוזען פארלאָזען וויטעבסק.

דריי טעג זיינען די ראשי הקהל געהאלטען געוואָרען אין תפיסה, און די אידען פון שטאָט אין שרעק פון די גזירות. פאר דער גאנצער צייט זיינען שלוחים פון וואָיעוואָדע און דעם גלח געגאנגען צווישען אידען אויסצוגעפינען וואָס עס קומט פאָר.

לויט דעם גלח, האָבען אידען איצט געדאַרפט ווייזען, אז זיי האָבען וויניג אמונה אין רבונו של עולם. אָבער גראָד דאַמאָלט האָבען אידען אָנגעהויבען רופען צום אויבערשטען. דער וואָיעוואָדע האָט געוואונען זיין געוועט און ער האָט ניט נאָר באַפרייט די ראשי הקהל נאָר אויך געלאָזט וויסען, אז די גזירות ווערען צוריקגערופען.

האָבענדיג געהערט אָט דעם סוף פון דער מעשה האָבען די אַרעסטירטע שלוחים אָנגעהויבען האָפען, אז אויך אין זייער פאַל וועט עס זיך ענדיגען אויף אַן עהנליכען אופן. דערוויי‌ל זיינען אוועק שעה'ן און זיי זיינען נאָך אַלץ געווען אין פאַרשלאָסענעם חדר.

ענדליך איז די טיר אויפגעשלאָסען געוואָרען און אַן עלטסטער חאַט זיך באַוויזען. ער האָט די שלוחים געלאָזט וויסען, אז ער וועט זיי פיהרען צום וואָיעוואָדע, אָבער דער וואָיעוואָדע וועט פאַר זיי ניט זיין פאַרטיג, ביז ער וועט ניט האָבען אויסגעבאָדען און אָנגעקאָרמעט זיין באַליבטען הונט.

עס איז געווען אַן אופן ווי אַזוי די אידען צו דערנידעריגען און זיי צו ווייזען אז דער וואָיעוואָדע האַלט זיין הונט אין גרעסערע חשיבות ווי זיי, די שלוחים פון דער וויטעבסקער קהילה. דאָס האָט די שלוחים אריינגעיאָגט אין א געדריקטער שטימונג.

אָבער זיי האָבען זיך געשטאַרקט און געבליבען וואַרטען אין דעם נייעם חדר וואו מען האָט זיי געבראַכט צו וואַרטען אויפ'ן וואָיעוואָדע, וועלכער האָט צו ערשט געדאַרפט זיך אָפּפאַרטיגען מיט זיין כלב. א לענגערע צייט איז פאַראיבער און דער פריהערדיגער בעאַמטער האָט זיך ווידער באַוויזען פאַר זיי און זיי געלאָזט וויסען, אז ענדליך וועט דער וואָיעוואָדע זיך פאַר זיי באַלד באַווייזען. זאָלען זיי זיין גרייט איהם צו געבען דעם געהעריגען קבלת פנים.

ענדליך האָט זיך די טיר געעפענט צום צווייטען מאָל. צוערשט האָט זיך באַוויזען א כלב. נאָך איהם איז געקומען דער וואָיעוואָדע מיט א קאַנטשיק אין האַנט.

אז דער וואָיעוואָדע האָט דערזעהן פאַר זיך די אידען האָט ער זיך א ווענד געטאָן צו זיין כלב און געזאָגט צו איהם:

— גיב די האַנט צו די געסט און נעהם אויף פון זיי די געשריבענע בקשה און גיב עס צו מיין אַרויסהעלפער — דער בעאַמטער

וואָס האָט דעם וואָיעוואָדע נאָכגעפאָלגט אין חדר אריין. צום בעאמטען האָט דער וואָיעוואָדע א זאָג געטאָן:

— געפין אוים וואָס זיי ווילען.

די שלוחים האָבען באלד דערקלערט אז זייער איינציגער פארלאנג איז אויסצוגעפינען, פארוואָס די ראשי הקהל זיינען ארעסטירט געוואָרען.

דער וואָיעוואָדע האָט זיך אָנגעברוגז'ט:

— זייער חטא וועל איך באקאנט מאכען נאָכדעם ווי זיי וועלען אָפזיצען אין תפיסה א לענגערע צייט — האָט ער געזאָגט מיט חוצפה. איך וועל דאמאָלסט אייך לאָזען וויסען מיט וואָס זיי וועלען קענען אויסקויפען זייער זינד. וואָס איז נוגע דעם בעל טאקסע סגל'ען, קען איך אייך זאָגען אז א שווערע שטאָרף דערוואַרט איהם.

דאָס איז געווען אלץ וואָס דער וואָיעוואָדע האָט געוואָלט זאָגען און ער האָט באלד געהייסען די אידען פארלאָזען דאָס הויז.

קד.

דעם בעל שם טוב'ס רוח הקדש

דעם בעל־שם־טוב'ס שליח. — די געהיימניס פון דער גזירה ווערט אויפגעדעקט. — די משפחה סגל.

דערשלאָגענע זיינען די שלוחים פון דער וויטעבסקער קהלה אוועק פון וואָיעוואָדע. זייער שליחות איז געווען א דורכפאל. זיי האָבען גאָרניט געקענט דערגעהן וועגען דעם חטא און דעם גורל פון די ארעסטירטע ראשי הקהל.

אויך די פארזוכען צו דערגיין עפּעס וועגען די ארעסטירטע אויף אנדערע אופנים, איז ניט געלונגען. די פריצים, וואָס זיינען געווען נאָהענט מיט'ן וואָיעוואָדע און דורך וועמען מ'האָט דערוואַרט צו באנוצען שתדלנות, זיינען דאמאָלט געווען פארנומען מיט'ן יאגד אין די וועלדער, ביי ווילייקע, נישט ווייט פון ווילנע.

דער אידישער פראפעסאר זאב וואלף, אויך באקאנט אלס עטינגער, האט פרובירט אויסצונוצען די קלענערע לאנד באזיצער. אבער זיי האבען געלאזט וויסען, אז זיי ווילען אין אזוינע ענינים זיך ניט מישען.

האבען אידען נאר געקענט ווייטער מתפלל זיין און פאסטען תעניתים.

א באזונדערער כרוז איז ארויסגעגעבען געווארען מצד די רבנים פאר א תענית צבור, וואס זאל זיין חל פאר מענער און ווייבער, יונג און אלט.

אין טאג פון אט־דעם תענית צבור איז געקומען דער נסתר ר' מלכיאל צו דעם עלוי ר' יוסף יצחק פון שאריי און אים מודיע געווען, אז צו די געהיימע חסידים פון וויטעבסק איז געקומען א שליח מיוחס פון בעל שם טוב, אנזאגענדיג זיי, אין נאמען פון זייער מנהיג, צו פאסטען דריי טעג, און אז אויף פארשיידענע וועגען זאלען זיי מעורר זיין דעם אידישען עולם אין שטאט צו האבען בטחון אין רבונו של עולם.

דער שליח מיוחס פונ'ם בעל שם טוב איז געווען דער באוואוסטער צדיק ר' קהת. אין נאמען פון בעל שם טוב האט ר' קהת מודיע געווען, אז אין צען טעג ארום וועט קומען די ישועה פאר די אידען אין וויטעבסק, און דער טרויער וועט פארביטען ווערען אין א שמחה.

דערביי האט דער בעל שם טוב געהאט אנגעזאגט, אז דאס זאל דערוויילע בלייבען דער סוד פון יחידי סגולה.

ר' קהת האט אין זעלביגען טאג פארלאזען וויטעבסק, און די דארטיגע באהאלטענע חסידים האבען אנגעפאנגען דעם דריי־טאגיגען תענית, וואס דער בעל שם טוב האט זיי געהייסען פאסטען.

דאס איז געווען צום ערשטען מאל, וואס ר' יוסף יצחק האט זיך דערוואוסט, אז אין וויטעבסק זיינען פאראן געהיימע חסידים. ער האט געבעטען ביי ר' מלכיאל'ן, אז ער זאל איהם מיט אט־די חסידים צוזאמענפירען. ר' מלכיאל האט איהם אבער געלאזט וויסען, אז ער איז פארזאגט געווארען דאס ניט צו טאן — ניט צוזאמענצוברייננגען דעם עלוי מיט די חסידים פון וויטעבסק ביז ס'וועט קומען פאר דעם אן אנזאג פונ'ם בעל שם טוב.

ר' יוסף יצחק האט זיך פון דעם שטארק מצער געווען. ער האט עס אנגענומען פאר א באווייז, אז ער איז אין בעל שם טוב'ס

אויגען נאָך ניט געווען ראוי צוזאמענגעפירט צו ווערען מיט די באהאלטענע חסידים. מעגליך, אז ער האָט נאָך זיך ניט געהאט דערגרונטעוועט צו דעם נייעם דרך פונ'ם בעל שם טוב.

ער האָט זיך אויסגערעדט זיין הארץ פאר ר' מלכיאל'ן, אָבער יענער האָט אים געזאָגט, אז מסתמא זיינען דערביי אויך דאָ אנדערע טעמים, וואָס ווילען זיך מיט דער צייט אויפקלערען.

ר' מלכיאל האָט איהם דערביי גע'עצה'ט, אז ער זאָל שרייבען צו זיין מדריך אין חסידות, דעם נסתר ר' משה ניסן, און ביי אים פרעגען, וואָס אזוינס ער דארף מתקן זיין, כדי צו קענען דערפילען זיין וואונש און זיך פארבינדען מיט די פארבאָרגענע חסידים פון שטאָט.

דערווייל האָט אין שטאָט עפּעס פּאסירט: איינמאָל שפּעט ביינאכט איז צו איינעם פון די ראשי הקהל געקומען דער פארבער ר' שמערל אייזיק און געהאט עפּעס וויכטיגס צו דערציילען.

ווי א פארבער און אויסקאלכער פון הייזער, פלעגט איהם אויסקומען צו טאָן ארבעט ביי גאָר געהויבענע גוים, אין פּריצישע הויפען און אויך ביים וואָיעוואָדע. גראָד האָט ער אין די לעצטע טעג געהאט אויסצופארבען די ווענט און צו פאררichטען דעם טינק, אין עטליכע חדרים פון דעם וואָיעוואָדע'ס פּאלאץ.

כאָטש א גרויסער אכזר, איז אָבער דער וואָיעוואָדע צו אָט דעם פארבער געווען צוגעלאָזט. ער האָט נאָך געקענט ר' שמערל אייזיק'ס טאטען און זיין פעטער, וועלכע זיינען ביידע געווען פארבער און געטאָן זייער ארבעט אָט ווי ר' שמערל אייזיק, אין רייכע גוי'אישע הייזער.

מיט א טאָג צוריק, אז ר' שמערל אייזיק איז געקומען טאָן זיין ארבעט האָט ער באגעגענט דעם וואָיעוואָדע, וועלכער איז געווען אן אָנגע'ברוגז'טער. פונדעסטוועגען האָט ער איהם געענטפערט פריינטליך אויף זיין "גוט-מאָרגען".

פון דערווייטענס האָט ער זיך צוגעהערט ווי דער וואָיעוואָדע רעדט צו זיין ווייב, סטראשענדיג, אז ער וועט די ארעסטירטע ראשי הקהל און באזונדער דעם רייכען ר' אברהם סגל'ן "שינדען די הויט" און זיי שלאָגען מכת רצח. שפּעטער האָט ער אויסגעפונען, דאָס וואָס קיינער האָט נאָך ביז דאַן ניט געוואוסט, וואָס האָט געשיינט צו זיין די סיבה פאר'ן ארעסט פון די ראשי הקהל מיט סגל'ן אין דער שפּיץ;

און דאָס איז וואָס די פּוילישע ממשלה, וועלכע האָט דאמאָלט געהאט איר זיץ אין קראָקע, האָט פארלאנגט פון סגל׳ן א הלואה אָהן פּראָצענט — א סומע פון הונדערט און פופציג טויזענט גילדען אויף צוויי יאָהר, אָבער סגל האָט זיך אנטזאָגט, דערקלערענדיג, אז ער קען נאָר שאפען א סומע פון צוואנציג טויזענט גילדען.

איצט האָט דער וואָיעוואָדע געוואָרט אויף א געוויסען לודוויק׳ן וואָס האָט געזאָלט אונטערקומען פון קראָקע קיין וויטעבסק, כדי דעם ענין וועגען דער הלואה אויפצונעמען אויף דאָס ניי, מיט סגל׳ן און די אנדערע ראשי הקהל.

ר׳ שמערעל אייזיק האָט עס געהאַלטען פאר זיין חוב, צו קומען דערציילען דאָס וואָס ער האָט אויסגעפונען, צו איינעם פון די ראשי הקהל. דאָס איז געווען די ערשטע ידיעה וועגען דער סיבה פונ׳ם ארעסט, וואָס האָט ארויסגערופען אזא בהלה אין וויטעבסק.

איצט איז שוין אפילו געווען פארשטענדליך פארוואָס מ׳האָט פאר׳ן ארעסט געמאכט אן איבערפאל אויף סגל׳ס הויז און דאָרט פארנומען אלע געלטער און צירונג וואָס מען האָט געפונען. די כוונה איז געווען אויסצוגעפינען אויב סגל האָט טאקע געזאָגט אמת, אז ער איז ניט ביכולת צוצושטעלען דער ממשלה די הלואה אויף הונדערט און פופציג טויזענט גילדען.

דאָס וואָס דער וואָיעוואָדע האָט געוואָרט אויף דעם דערמאָנטען לודוויק׳ן פון קראָקע האָט געזאָלט אָנדייטען, אז ערשט ווען אָט דער לודוויק וועט קומען וועט מען זיך ערשט נעמען צו סגל׳ען און די אנדערע ארעסטירטע ראשי הקהל און דאן צו אלע אנדערע אידישע עשירים פון וויטעבסק, באשטייענדיג, אז זיי מוזען שאפען די הלואה, אין וועלכער די ממשלה האָט זיך גענויטיגט.

אויב אזוי האָט עס געשמעקט מיט א גרויסער סכנה פאר אלע אידען אין וויטעבסק, אידען אין שטאָט האָבען איצט געדאַרפט געוואָרענט ווערען, אז אויב זיי האָבען עפּעס ווערטפוּלעס זאָלען זיי עס באהאַלטען, וואָרום מ׳האָט שוין געהאט געהערט וועגען דעם דערמאָנטען לודוויק׳ן, אז ער האָט זיך "אויסגעטויגט" אין אוועקרויבען פון אידען זייער האָב און גוטס, כדי אָנצופילען די ליידיקע קאַסע פון דער ממשלה.

עטליכע טעג זיינען אוועק און מען האָט ניט געהערט קיין נייע ידיעות וועגען די ארעסטירטע אידישע מנהיגים. אז עס איז געקומען פרייטאָג פארנאכט און אידען האָבען אָנגעפילט די שולען צו קבלת שבת, האָט

זיך אין גרויסען בית מדרש פלוצים באוויזען אויף דער בימה דער קרעמער שמואל דער לאנגער — גערופען האט מען אים לאנגער דערפאר וואס ער איז געווען הויך און דערצו געהאט א הויכען קול — און האט ארויסגערופען: — אידען, איך האב פאר אייך א גוטע בשורה! ר׳ אברהם סגל און זיינע חברים, די ראשי הקהל, זיינען ארוים פריי. זיי געפינען זיך אין זייערע היימען מיט זייערע ווייבער און קינדער.

און כדי דער עולם זאל וויסען, ווי אזוי דאס איז געשעהן, האט שמואל דער קרעמער דערציילט, אז ערשט פאר ליכט־בענטשען איז אין שטאט ארונטערגעקומען דער אידישער פאסעסאר זאב וואלף עטינגער און איז גלייך אוועק צום וואיעוואדע און אויסגעלייזט אויף זיין ערבות די ארעסטירטע מנהיגים.

די גוטע בשורה האט אלעמען שטארק דערפרייט. דאס איז געווען פונקט צען טעג נאכדעם ווי דער שליח פון בעל שם טוב ר׳ קהת האט אנגעזאגט די פארבארגענע חסידים אין שטאט, ווי אויך ר׳ יוסף יצחק׳ן, אז אין צען טעג ארום וועט קומען די ישועה.

פאר דעם ברייטען עולם אין שטאט איז עס אבער געבליבען פארבארגען. זיי האבען נאך ניט געוואוסט פון בעל שם טוב און אויך ניט געוואוסט פון זיין רוח הקודש, מיט וועלכען כח ער האט עס פאראויסגעזאגט.

אבער מיט זייער באפרייאונג איז נאך דער ענין ניט געווען פארענדיגט.

ר׳ אברהם סגל, שוין אויף די עלטערע יאהרען, איז דאמאלט געווען באקאנט איבער גאנץ פוילען. ס׳האבען איהם געקענט אידען און, להבדיל, ניט־אידען. ער איז געווען גאר א גרויסער חשוב אין די העכסטע קרייזען פון דער פוילישער ממשלה. ער האט געהאנדעלט מיט פירשטען און גרויסע שררות.

אין אמת׳ן איז שוין די סגל משפחה געווען באקאנט אין פוילען פאר איבער הונדערט יאהר. נאך ר׳ אברהמ׳ס זיידע, ר׳ מרדכי אהרן סגל, וועלכער האט געהאלטען די טאקסע איבער אלע דיסטילאציעס אין פוילען, מיט זיין שותף ר׳ טעוועל, פלעגען אפט פארלייען גרויסע סכומים געלט צו דער ממשלה. איינמאל האבען זיי די רעגירונג פארזארגט מיט א באזונדער גרויסע סומע געלט אויף גאר לייכטע באדינגונגען.

מיט דעם האבען זיי שטארק אויסגענומען ביי דער ממשלה און געבראכט גוטס פאר די אידען אין לאנד.

ר׳ אברהם סגל איז געגאנגען אין די דרכים פון זיין זיידען, אויך זיין פרסום איז געווען גרויס איבער׳ן לאנד.

בעת מ׳האט ר׳ אברהם׳ן ארעסטירט און געמאכט דעם איבערפאל אויף זיין הויז, האט זיין זוהן, יהודה לייב באלד געלאזט שפאנען זיין קארעטע און זיך אין איילעניש געלאזט קיין ווארשע און פון דארט קיין קראקע, כדי צו זעהן זיך מיט די הויכע שררות און זיי דערציילען וואס ס׳איז געשעהן מיט זיין פאטער און די אנדערע ראשי הקהל, וועלכע מען האט ארעסטירט, אפילו ניט אנגעבענדיג די סיבה פון זייער ארעסט.

די פירשטען ראדזיוויל און ליובאמירסקי, וואס האבען געפירט געשעפטען מיט אידען און זיינען געווען פריינטליך צו אידען, האבען באלד געוויזען זייער גרייטקייט צו העלפען. זיי האבען אפילו פארלאנגט, אז מען זאל דעם ארעסטירטען סגל׳ן באעהרען מיט׳ן טיטעל — שלאכטעץ — כדי ער זאל באלד דארפען באפרייט ווערען, און דער וואיעוואדע אין וויטעבסק, און אנדערע שררות זאלען ניט זיין ביכולת אויסצוזעצען געגען איהם.

קה.

פון טרויער צו פרייד

א נייער בילבול. — ר׳ זאב וואלף עטינגער, דער שתדלן. — פון טרויער צו פרייד.

עס איז געווען א שבת אין דער פריה. די וויטעבסקער אידען זיינען געווען פארזאמעלט אין די שוהלען ביים דאווענען, און מיט אמאל האבען זיך צעקלונגען די גלעקער פון אלע שטאטישע קלויסטערס. אלע האבען געוואוסט וואס דאס מיינט. דאס איז געווען א רוף צום עולם זיך צו פארזאמלען אין דער הויפט־קירך, כדי צו הערען וואס דער הויפט־גייסטליכער האט צו זאגען.

אידען זיינען נאטירליך ניט געגאנגען הערען די דרשה פונ׳ם גלח. זיי האבען אבער זיך משער געווען, אז עפעס שמעקט עס מיט א נייער צרה פאר זיי. ווארום וואו נאר א צרה, געהט עס תמיד אויס צו אידישע קעפ.

די ראשי הקהל מיט'ן בעל טאקסע, דער גביר ר' אברהם סגל, זיינען טאקע פונקט ערב שבת באפרייט געוואָרען, נאָכדעם ווי דער רייכער אידישער פּאָסעסאָר ר' זאב וואָלף, אָדער ווי ער איז אויך געווען באקאנט מיט זיין פאמיליען נאָמען — עטינגער — האָט פאר זיי געגעבען ערבות. אָבער דער ענין איז נאָך ניט געווען דערליידיגט, אפילו וואָס איז נוגע די דאָזיגע ראשי הקהל.

דער וואָיעוואָדע האָט נאָך געהאט גענוג אורזאכען צו זיין אויפגעבראכט אויף אידען פון וויטעבסק. באזונדער האָט זיך איהם געוואָלט נוקם זיין אין די אידען פון שטאָט. זיין צאָרן האָט געברענט אויף זיי.

פיהלענדיג אין פאָראויס, אז עס שמעקט מיט א נייער צרה, האָבען אידען נאָכ'ן דאווגען, זיך איינגעשלאָסען אין זייערע הייזער. זיי האָבען פשוט ניט געוואגט זיך צו ווייזען אין גאַס.

באלד איז געקומען די ידיעה, אז די דרשה פונ'ם הויפט גלח איז געווען א העצערישע געגען אידען. דער גלח האָט געטאָן דעם ווילען פון וואָיעוואָדע. וויסענדיג אז די אידען האָבען געשיקט שלוחים קיין קראָקע דאָרט זיך משתדל זיין, וועגען די ארעסטירטע ראשי הקהל, האָט ער געפיהלט, אז זיין מערכה וועט ניט זיין קיין גאָר גוטע. האָט ער דערפאר געוואָלט פארקאָכען אן אנדער קאשע — אויפרייצען דעם גוי'אישען המון געגען די אידען.

האָט דער גלח אוועקגעלייגט א דרשה וואָס איז געווען איין גרויסער בלבול אויף די אידען: די אידען נארען אָפּ די פריצים. זיי קויפען ביי זיי אָפּ אלע זייערע פראָדוקטען בחצי חנם. דאן בארויבען זיי דעם גוי'אישען המון דורך רעכענען זיי הויכע פרייזען פאר אלץ וואָס די גוים דארפען האָבען פאר זייער געברויך. די אידען ווערען רייכער פון טאָג צו טאָג. עפּעס זאָל געטאָן ווערען צו דעם, האָט דער גלח געפאָדערט.

די גאנצע דרשה האָט געשמעקט מיט פאגראָם. עס האָט געהייסען, אז פאר די גוים בלייבט ניט קיין אנדער ברירה ווי זיך אריינצורייסען אין די אידישע הייזער און זייערע געשעפטען און אוועקרויבען אלץ וואָס זיי וועלען דאָרט געפינען.

דורך אזא איבערפאל אויף אידען, האָט דער וואָיעוואָדע קענטיג געוואָלט זיך ראטעווען ביי דער ממשלה אין קראָקע. זאָל מען דאָרט וויסען, אז אויב דער וואָיעוואָדע האָט געהאנדעלט שטרענג מיט די אידען, איז עס נאָר געווען צו האלטען דעם המון אונטער קאָנטראָל,

אָבער אפילו מיט אַלע זיינע באַמיהונגען האָט ער דעם המון ניט געקענט באַרוהיגען, און איבערפאַלען אויף אידען זיינען דאָך פאָרגעקומען.

ווען די ידיעה פון אָט דער העצערישער דרשה פונ׳ם גלח איז פאַרשפּרייט געוואָרען צווישען די אידען אין וויטעבסק יענעם שבת, זיצענדיג איינגעשלאָסען אין זייערע היימען, האָט אין יעדען הויז אויס־געבראָכען א געוויין.

קיינער האָט ניט געוואוסט מיט וואָס דאָס וועט זיך ענדיגען. דער דערוואַרטער פּאָגראָם האָט געקענט אויסברעכען יעדער שעה.

לויט ידיעות, וואָס מען האָט אידען איבערגעגעבען, האָט דער גלח פאַרענדיגט זיין דרשה מיט אן אָנזאָג צו זיינע צוהערער, אז זיי זאָלען קומען איהם הערען נאָכאמאָל, מאָרגען — זונטאָג. מאַנכע האָבען אין דעם געזעהן א שטיקעל טרייסט. עס האָט געזאָלט הייסען, אז אויב אפילו מען קען זיך ריכטען אויף אן איבערפאַל, וועט עס נישט געשעהן ביז אויפ׳ן צווייטען טאָג.

דאָס האָט געמיינט חיי שעה. א שטיקעל טרייסט איז עס געווען אָבער ניט גענוג, אז אידען אין וויטעבסק זאָלען זיך באַרוהיגען.

ווען אָט די ידיעה האָט דערגרייכט דעם יונגען עלוי ר׳ יוסף יצחק׳ן פון שטאָט, האָט ער זיך געוואונדערט ווי אזוי דעם בעל שם טוב׳ס נבואה וועט דאָ מקוים ווערען. דער בעל שם טוב האָט דורך זיינע שלוחים געהאַט פאָראויס געזאָגט, אז די ישועה פון די אַרעסטירטע ראשי הקהל וועט קומען און זי איז געקומען, אָבער דאָ איז מיט אמאָל געקומען א נייע צרה — און טאַקע פאַר׳ן גאַנצען קהל. ווי אזוי האָט עס זיך געשיקט אין אָנגעזיכט פון דעם וואָס דער בעל שם טוב האָט געהאַט געזאָגט?

האָט ער טאַקע געגלויבט באמונה שלימה, אז אויך צו דער נייער צרה וועט קומען א דערלייכטערונג. ער וואָלט וועגען דעם געלאָזט וויסען די אידען אין שטאָט און זאָלען זיי ניט האָבען קיין פאַרשטערטן שבת. אָבער דער בעל שם טוב האָט געהאַט אָנגעזאָגט צו קיינעם ניט צו ריידען וועגען דעם. עס איז נאָך ניט געקומען די צייט, אז מען זאָל שוין קענען ריידען וועגען בעל שם טוב און זיין רוח הקודש אין דער אָפען.

האָט ר׳ יוסף יצחק געשוויגען. ער האָט וועגען דעם בלויז איבערגערעדט מיט זיין כלה דבורה לאה׳ן. ער האָט וועגען דעם אויך

גערעדט מיט די נסתרים און פארבאהאלטענע חסידים אין וויטעבסק. אָבער דער ענין האָט נאָך גערארפט בלייבען בסוד.

אָבער דער בטחון וואָס ר' יוסף יצחק און די אנדערע באהאלטענע חסידים האָבען געהאט אין בעל שם טוב, האָט זיך באלד ארויסגעוויזען צו האָבען געווען באגרינדעט אויף עפּעס ממשות'דיגס. עס האָט נישט געדויערט לאנג און די גלעקער פון די וויטעבסקער קלויסטערס האָבען זיך ווידער צעקלונגען איבער'ן שטאָט. ווידער האָט מען גערופען דעם המון זיך צו פארזאמלען. אָבער אלע האָבען שוין געוואוסט אז דאָס קלינגען צום צווייטען מאָל איז געווען פון אן אנדער מין.

דאָס ערשטע מאָל האָבען די גלעקער אָנגעזאָגט דעם עולם אויף עפּעס ערענסטעס, עפּעס וואָס האָט געשמעקט מיט שרעק, מיט "טרעוואָגע". איצט האָבען די גלעקער גערופען צו פרייד. עס איז געווען דער אָנזאָג אויף א יום טוב.

וואָס האָט עס געקענט באדייטען? די אידען אין זייערע הייזער האָבען קוים געקענט זיך פאָרשטעלען, אז די לאגע האָט זיך פּלוצים געענדערט צום גוטען. זיי האָבען געמיינט, אז אפשר איז עס נאָר זיי אָפּצונארען, אז זיי זאָלען מיינען אז די געפאהר פאר זיי איז פאָראיבער, בעת אין דער אמת'ן וועלען די גוים ערשט איצט זיי באפאלען, זיי שלאָגען און אפשר אויך מאָרדען און דאן אוועקרויבען זייער האָב און גוטס.

עס האָט געדויערט צייט ביז זיי האָבען זיך דערוואוסט וואָס עס האָט פּאסירט.

צום אלעם ערשטען איז דער פריערדערמאָנטער אידישער פּאָסעסאָר, זאב וואָלף עטינגער געקומען אידען צו הילף. פארברייענגענדיג דעם שבת אין וויטעבסק, נאָכדעם ווי ער האָט אויסגעלייזט פון תפיסה די ארעסטירטע ראשי הקהל, האָט ער זיך איצט פארנומען אויסצואווירקען ביים וואָיעוואָדע, אז ער זאָל זיך אָפּזאָגען פון זיינע רוצח'ישע פּלענער געגען אידען. עטינגער איז געווען א איד מיט גרויס איינפלוס און דערצו אויך א מענש, וואָס האָט געהאט א צוטריט צו די מושלים פון פוילען און ליטע.

האָט ער דערפאר באשלאָסען צו האָבען מיט'ן וואָיעוואָדע א שמועס און איהם לאָזען וויסען, אז ער קען זיך איינקויפען אין לאסקע ביי אידען און טאקע אויך ביי די מושלים אין לאנד, אויב ער וועט מיט די אידען פון וויטעבסק האנדלען מענשליך און מיט הארץ.

אָבער איידער עטינגער איז נאָך פארטיג געוואָרען מיט'ן וואָיעוואָדע, איז אָנגעקומען א קוריער אָנזאָגענדיג, אז אויפ'ן וועג קיין וויטעבסק איז איצט איינער פון די העכסטע מושלים פון לאנד — איינער וואָס איז געשיקט געוואָרען פון קראָקע זיך צו באקענען מיט'ן גאנצען ענין וואָס האָט דעם וואָיעוואָדע געהאט באוואויגען צו ארעסטירען די ראשי הקהל און דעם גביר ר' אברהם סגל'ן. איצט האָט שוין דער וואָיעוואָדע געדארפט האָבען עטינגער'ן ווי זיין ארויסהעלפער. ער וועט פאר איהם דארפען זאָגען א גוט וואָרט פאר'ן הויכן שררה וואָס קומט אין שטאָט אריין. אגב האָט עטינגער יענעם שררה טאקע געקענט פון פריהער. דער וואָיעוואָדע האָט געוואוסט, אז יענער וועט זיך צו עטינגער'ן צוהערען.

דער וואָיעוואָדע האָט אויך געהאט אן אנדער אויפגאבע פאר זיך — צוצוגרייטען א געהעריגען קבלת פנים פאר'ן שררה וואָס קומט אָן אין שטאָט.

אָט פאר דעם צוועק האָבען זיך עם די גלעקער פון קלויסטער אויף דאָס ניי צעקלונגען. זיי האָבען גערופען דעם עולם גוים, אזוי גוט ווי אידען, ארויסצוקומען אין די גאסען, אָנגעטאָן אין זייערע יום טוב'דיגע מלבושים, כדי מקבל פנים צו זיין דעם שררה אין שטאָט אריין.

דער וואָיעוואָדע האָט שוין צעשיקט שלוחים איבער'ן שטאָט מיט געגויע אינסטרוקציעס, ווי אזוי אידען און ניט־אידען זאָלען אויף זייערע באזונדערע אופנים, אויפנעהמען דעם הויך געשטעלטען גאסט.

די גאסען זיינען איצט פול געוואָרען מיט זעלנער און מיט פּאָליציאנטען און סתם מיט א גרויסען יום־טוב'דיגען עולם. די העצע געגען אידען איז פארגעסען געוואָרען.

עטינגער האָט דערווייל שוין געהאט צוגעגרייט א פּלאַן ווי אזוי דער שררה זאָל קריגען צו וויסען אז אידען אין וויטעבסק זיינען גרייט זיך צוזאמענצולייגען א גרויסען סכום געלט און געבען עם דער ממשלה בתורת הלואה. דאָס האָט געדארפט זיין אן אנדער אופן ווי אזוי צו פארגלעטען דעם אָפיציעלען בלבול וואָס איז געמאכט געוואָרען אויף דעם בעל טאקסע סגל'ן, אז ער ענטזאגט זיך צו געבען דער ממשלה איהר פארלאנגטע הלואה.

אויב עס איז אמת, אז סגל קען ניט צושטעלען דעם גאנצען סכום געלט, קומען איהם צו הילף די אנדערע עשירים פון וויטעבסק.

דער שררה איז דערווייל אויפגענומען געוואָרען ביי זיין אריינפאָהרען

אין וויטעבסק, מיט גרויס כבוד. אידען האָבען איהם מקבל פּנים געווען אויף זייער שטייגער און די גוים אויף זייער אייגענעם אופן. דער וואָיעוואָדע האָט זיך געפיהלט שטאָלץ. עס האָט געהייסען אז ער האָט געקענט באווייזען אז אין זיין שטאָט זאָל אזא בכבוד׳יגער גאסט אויפגענומען ווערען מיט׳ן געהעריגען כבוד.

אין אָוועגט האָט דער וואָיעוואָדע געהאט פאר׳ן גאסט איינגעאָרדענט א גרויסען באָל און אויס אנערקענונג צו עטינגער׳ן האָט ער איהם און זיין ווייב איינגעלאַדען צום באָל. עטינגער איז געווען דער איינציגער איד וואָס איז צוגעטיילט געוואָרען דער דאָזיגער כבוד.

די אנדערע אידען אין וויטעבסק האָבען אָבער דעם וואָיעוואָדע מוחל געווען דעם כבוד. זיי זיינען געווען גליקלעך וואָס זיי זיינען ניצול געוואָרען פון א צרה.

ר׳ יוסף יצחק און די אנדערע חסידים פון שטאָט זיינען געווען גליקלעך, וואָס דאָס האָט זיך אלץ אויסגעלאָזט ווי דער בעל שם טוב האָט פאראויס געזאָגט.

וויטעבסק האָט זיך בארוהיגט, און ר׳ יוסף יצחק האָט זיך געגרייט פאר זיין חתונה מיט דבורה־לאה׳ן.

קו.

די סודות פון קבלה

דבורה לאה׳ס טאָגבוך. — די געשיכטע פון קבלה. — די קבלה ספרים פון ר׳ מאיר ן׳ גבאי. — „קבלה מעשיית״ און „קבלה עיונית״.

דער יונגער עלוי פון שאריי ר׳ יוסף יצחק, איז שוין פון וויטעבסק ניט אוועקגעפאָרען. האָבענדיג געפונען דאָרט זיין באשערטע, די יתומה דבורה לאה, איז ער דאָרט געבליבען ביז דער חתונה, און אויף דער עצה פון זיין מדריך דעם נסתר ר׳ מלכיאל אין נאָמען פון בעל שם טוב, אויך נאָך דער חתונה.

פאר דער גאנצער צייט, פון דעם קנס־מאָל ביז צו דער חתונה האָט ר׳ יוסף יצחק געלערנט ביי זיין מדריך קבלה און דעם נייעם דרך החסידות לויט דער אָנווייזונג פון בעל שם טוב. אויף ר׳ יוסף יצחק׳ס

פארלאנג, האט ר׳ מלכיאל זיך אונטערגענומען צו טאן דאס אויסערגע־ווייגליכע — צו לערנען אין געהיים מיט זיין כלה דבורה לאה, וועלכע איז אליין געווען אונטער דער השפעה פון דעם בעל שם טוב׳ס נייע לערע, אבער האט נאך אין אט דער לערע געדארפט זיך מער פארטיפען און מיט איר גרינדליכער זיך באקענען.

ר׳ מלכיאל פלעגט אפט איבערגעבען ר׳ יוסף יצחק׳ן ידיעות וועגען דער פעולה וואס דבורה לאה טוט אין לערנען.

— זי האט גאונישע כשרונות — פלעגט ער וועגען איר ריידען מיט התפעלות — זי האט א מאנסבילשען קאפ, אין איר מוטער רחל, עליה־השלום, געראטען.

ר׳ יוסף יצחק פלעגט פון דעם שטארק הנאה האבען. ער האט דורכאויס געוואלט א ווייב א מלומדת.

איינמאל איז ר׳ מלכיאל צו אים געקומען און דערציילט מיט גרויס התפעלות:

— איך האב ביי דבורה לאה׳ן געפונען א גייסטיגען אוצר, — האט ער דעם עלוי איבערגעגעבען.

אט דער אוצר איז באשטאנען אין כתבים. אט די כתבים ווי ר׳ מלכיאל האט זיך שוין געהאט איבערצייגט, זיינען געווען א מין דברי הימים (א געשיכטע) פון אלע פארגאנגענע דורות פונ׳ם קייט פון די משפחות צו וועלכער די משפחה פונוואנען עס איז געקומען דער קינפטיגער גרינדער פון חב״ד האט געהערט.

דבורה לאה האט פשוט געהאט פארשריבען אלץ וואס איר מוטער האט איר געהאט דערציילט — זי האט דערצו אליין אויך געהאט עפעס צוצוגעבען. זי האט נאכגעפאלגט איר מוטער׳ס ביישפיל און פארצייכענט אלץ וואס זי האט געהערט פון מענשען נאמנים, אזוי אז צוזאמען האבען אט די כתבים אנטהאלטען אזוינע ידיעות וואס מען האט ניט געקענט געפינען אין קיינע ספרים.

ר׳ יוסף יצחק איז געווען נייגעריג צו לייענען די דאזיגע כתבים און ווען ר׳ מלכיאל האט זיי אים געבראכט, האט ער אין זיי ארייגעקוקט און איז געווען פארגאפט. אלץ איז דארט געווען געשריבען ניט נאר מיט א סדר נאר אויך מיט אויסערגעוויינליכער קלארקייט.

וואס ר׳ יוסף יצחק׳ן האט באזונדער אינטערעסירט, איז דאס וואס פון די דאזיגע כתבים האט זיך קלאר ארויסגעוויזען די צעטיילונג

אין דער אידישער מחנה אין משך פון דורות, צווישען די וואָס האָבען געהאלטען פון קבלה און די וואָס זיינען געווען געגען דעם דרך הקבלה. ניט נאָר האָט מען זיך פון די כתבים באקאנט מיטן אונטערשייד צווישען אָט די צוויי שיטות, נאָר אויך מיט דעם וואָס עס האָט געפירט דערצו, אז די אידישע מחנה זאָל צעטיילט ווערען. פאר ר׳ יוסף יצחק׳ן האָט עס אנטפּלעקט אלץ וואָס ער האָט געוואָלט וויסען וועגען דעם, וואָס און ווי אזוי עס האָט געפירט צו דער נייער לערע פון ר׳ ישראל בעל שם טוב וואָס האָט זיך שוין געהאט שטארק פארשפּרייט אין דער אידישער וועלט — א לערע וועלכע ער אליין האָט געהאט נאָכגעפאָלגט.

ר׳ יוסף יצחק האָט דאן, פון זיין זייט, אליין אריינגעבראכט א סדר אין אָט די כתבים אינ׳ם ענין קבלה און עס האָט זיך ארויסבאקומען אזוינס, וואָס האָט געגעבען א גענויע אויפקלערונג וועגען אָט דער לערע, וועלכע איז געווען פארהייליגט ביי אידען, אָבער וועגען וועלכער עס האָט דאָך געהערשט א צעטיילונג אין דער אידישער מחנה.

אז צו דער תורה שבכתב איז אויך פאראן א תורה שבעל־פה, איז קלאָר פאר אלעמען. אָט די תורה שבעל־פה איז איבערגעגעבען געוואָרען פון דור צו דור, אָנפאנגענדיג מיט די סאמע ערשטע דורות. אָבער אויב תורה שבעל־פה איז איצט אויך אין ענין פון נגלה, איז אויך פאראן א תורה שבעל פה וואָס איז אינגאנצען נסתר — קבלה.

עס איז אָנגענומען, אז וואָס איז נוגע קבלה שטאמט אָט די לערע נאָך פון אדם הראשונ׳ען. דער „ספר יצירה”, וואָס אנטהאלט די יסודות פון דער קבלה, איז אָנגענומען אז עס שטאמט פון אדמ׳ן. אָט דער ספר האָט שפּעטער דערגרייכט אברהם אבינו און דאן פון דור צו דור, ביז צו אונזער אייגענעם דור.

קבלה צעטיילט זיך אין צוויי חלקים: אין „קבלה מעשיית” און „קבלה עיונית”.

קבלה קלערט אויף דעם סוד פונ׳ם באשאף און די געהיימנישן פון מעשה בראשית, ווי אויך די „מעשה־מרכבה”, די געהיימנישען פון ג־ט ברוך הוא אליין. דורך דער קבלה קען דער מענש אריינדרינגען אין די סודות פון דער וועלט, צו פארשטיין ווי אזוי עס האָט געקענט ווערען א „יש” פון „אין”, עפּעס פון גאָרניט, און ווי אזוי עס געשטאלט זיך דער גאנצער כח פון דער יצירה, ניט נאָר אין דעם וואָס עס עקזיסטירט. נאָר אויך אין דעם וואָס דאָס עקזיסטירענדיגע רעפּראָדוצירט זיך און איז ממשיך די עקזיסטענץ פון דער יצירה.

״קבלה מעשיית״ דריקט זיך אויס אין די ידיעות וועגן דעם סאמען כח מיט וועלכען די וועלט איז באשאפען געוואָרען. לויט דער קבלה ליגט אַט דער כח אין אן אות אָדער אין דעם צוזאמענשטעל פון געוויסע אותיות. דאָס וואָס די חז״ל זאָגען, אז ״בעשרה מאמרות נברא העולם״, אז דורך צען מאמרים האָט דער אויבערשטער באשאפען די וועלט. אין דעם ליגט דער געדאנק וועגען דעם כח פון די אותיות, וואָס דארפען בלויז געהעריג צוזאמענגעשטעלט ווערען כדי עפּעס צו באשאפען און דאנגען עפּעס צו פאַרניכטען, ווענדענדיג זיך אָן דעם ווי אזוי דאָס באהעפטען (״צרוף״) פון די אותיות ווערט געטאָן.

״קבלה עיונית״, ווידער, איז די לערע צו פארשטיין די געטליכקייט, די פילאָזאָפיע פון דער יצירה. עס איז די פארטיפונג פון מענשליכען געדאנק און די דערהויבונג פון מענשליכען שכל.

אַט די קבלה אין אירע צוויי מדרגות, איז איבערגעגאנגען פון דור צו דור, אַט ווי דאָס ווערט געזאָגט, אז די ״זקנים״ האָבען עס איבערגעגעבען צו די נביאים, די נביאים צו די אנשי כנסת הגדולה, די אנשי כנסת הגדולה צו די תנאים, די תנאים צו די אמוראים, די אמוראים צו די גאונים, און די גאונים צו יחידי סגולה. אלץ איז געטאָן געוואָרען אין דער שטיל, אין הסכם מיטן געדאנק וואָס ווערט ארויסגעזאָגט אין דער מימרא, אז ״אין מגלין אלא לצנועין״, אז די סודות פון דער קבלה ווערען אנטפּלעקט נאָר צו די אויסדערוויילטע יחידים, אזוי איז עס געגאנגען ביז דעם רבינו בחיי און דעם רמב״ן, וועלכע האָבען אין זייערע פירושים אויף דער תורה אויסגעטייטשט זאכען לויט דער קבלה. אַט די צוויי גדולים האָבען זייער חכמה אין דער קבלה איבערגעגעבען צו זייערע תלמידים, וועלכע, פון זייער זייט, האָבען די קבלה ארייגעבראכט אין זייערע למודים און אין זייערע וויסענשאפטליכע מקורות פון אלוועלטליכען כאראקטער.

אזוי איז די ״קבלה עיונית״ געוואָרען דער קנין פון יעדען וואָס האָט געגוג וויסען און געגוג פארשטאנד עס צו באנעמען.

דאגעגען איז ״קבלה מעשיית״ געבליבן ווי תמיד, א סוד וואָס איז אנטפּלעקט בלויז צו יחידים.

די אידישע געלערנטע אין שפּאניע און פּאָרטוגאל האָבען זיך דער עיקר אָפּגעגעבען מיטן געדאנק פון קבלה. דאָרט זיינען געשאפען געוואָרען א סך ספרים באגרינדעט אויף ״קבלה עיונית״. דער גרעסטער פון די שפּאנישע און פּאָרטוגעזישע מקובלים איז געווען ר׳ מאיר ן׳ גבאי,

וועלכער האָט מחבר געווען דריי ספרים: "תולעת יעקב", א פּירוש אויף תפילות; "דרך אמונה", וועגען די צען ספירות פון דער קבלה; און „עבודת הקודש".

אָט די ספרים זיינען ברייט און ווייט פאַרשפּרייט געוואָרען און האָבען געוואונען דעם לויב אין לומדישע קרייזען. דורך די ארויסגע־טריבענע אידען פון שפּאניע זיינען די ספרים געבראכט געוואָרען קיין איטאליע, פראנקרייך, בעהמען, פּוילען, און אנדערע לענדער וואו עס האָבען זיך געפונען אידישע ישובים, און זיינען אויפגענומען געוואָרען מיט גרויס אינטערעס.

די נאָכפאָלגער פון דער קבלה האָבען זיך פארמערט. איבעראל האָבען לומדישע אידען פלייסיג און מיט טיפען אינטערעס געלערנט די דאָזיגע ספרים.

אָבער בעת אין די דערמאָנטע לענדער פון אייראָפּע האָט מען זיך אָפּגעגעבען מיט "קבלה עיונית", די פילאָזאָפישע זייט פון אָט דעם לימוד. האָט זיך אין די אָריענטאלישע לענדער, אין ארץ ישראל, טערקיי, מצרים און תימן, וואו עס האָבען זיך געפונען באדייטענדיגע אידישע ישובים, פארשפּרייט די "קבלה מעשיית". א סך ספרים וועגען דער קבלה פון דעם מין זיינען דערשינען אין כתב־יד און אין דרוק. עס זיינען דערשינען קבלה־ספרים וועגען חכמת היד און פנים, השבעות און הייליגע שמות. אָט די ספרים האָבען געלערנט ווי אזוי צו מאכען אז יחידים זאָלען זיך באנוצען מיט לחשים, ווי מצרף צו זיין אותיות, פּותר זיין חלומות און צו פארטרייבען אלערליי רוחות רעות.

ווען אָט די ספרים האָבען דערגרייכט די אידען אין די אייראָפּעאישע לענדער האָבען די לומדים דאָרט געוויזען זייער געגנערשאפט צו זיי.

נאָך מיט א צייט פריער, אין די צייטען פון רשב"א, איז די לומדישע וועלט צעטיילט געוואָרען אין צוויי מחנות, איינע וואָס האָט געהאלטען, אז מען דאַרף זיך אָפּגעבען דער עיקר מיט נגלה, גמרא און אירע מפרשים, און ניט מיט פארבאָרגענע למודים. די וואָס האָבען געהערט צו דער דאָזיגער מחנה האָבען אפילו ניט געהאלטען פון לערנען אגדה און מדרש.

א צווייטע מחנה האָט גראָד געהאלטען פון אָפּגעבען זיך מיט די סודות התורה. זיי האָבען נאטירלעך אויך געהאלטען פון נגלה, אָבער אגדה און מדרש האָבען זיי געלערנט על פּי קבלה.

ביי דער ערשטער מחנה האָט עס ארויסגערופען התנגדות, אָבער ניט פון אזא פארנעם, אז עס זאָל פירען צו א ווירקליכער מחלוקה אין אידישען לעבען.

אזוי האָט עס געדויערט א משך פון דורות, ביז עס זיינען געקומען די דערמאָנטע ספרים פון די וואָס האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט "קבלה מעשיית", וועלכע האָבען געוואָלט אריינדרינגען אין די סאמע סודות פון דער יצירה.

דאָס האָט שוין ארויסגערופען דעם צאָרן פון די לומדים וואָס האָבען אין אזא מין קבלה געזען א סכנה. עס האָט געזאָלט הייסען, אז דורך אָט די ספרים האָט יעדער איינער זיך געקענט אָפּגעבען מיטן לימוד פון דער "קבלה מעשיית", צי ער איז געווען ראוי דערצו אָדער ניט.

כדי אָפּצושטעלען דעם לימוד פון דער "קבלה מעשיית", האָבען די גאונים אין די אייראָפּעאישע לענדער אויך פארבאָטען דעם צווייטען מין קבלה — "קבלה עיונית", אפילו ווען זיי זיינען אין תוך ניט געווען געגען דעם.

ארום צוואנציג יאָר נאָכדעם ווי עס זיינען איבער אייראָפּע פארשפרייט געוואָרען די קבלה ספרים פון ר׳ מאיר ן׳ גבאי, זיינען געקומען צום אויסדרוק די צוויי שיטות פון דער קבלה: די "קבלה מעשיית" פון דעם אר"י — ר׳ יצחק לוריא און די "קבלה עיונית" פון ר׳ משה קורדובירו.ביידע האָבען געהאט ישיבות אין וועלכע מען האָט געלערנט מיט די ישיבה-לייט די שיטה אין דער קבלה פון דעם באטרעפענדען מקובל.

אויף אזא אופן האָבען די צוויי שיטות פון דער קבלה געקראָגען אן אָנהאלט אין דער אידישער לומדישער וועלט, ווייל ביידע האָבען ארויסגעגעבען נאָכפאָלגער וואָס זיינען געווען אי גרוים אין נגלה אי גרוים אין נסתר.

קז.

פון קבלה צו חסידות

דער אר״י הקדוש און דער רמ״ק. — ר׳ אליהו פון ווירמייזע פארשפרייט קבלה. — געגנער און אָנהענגער פון קבלה.

עס האָט געמוזט זיין אין יאָר שס״ח, ווען דער גרויסער מקובל דער אר״י, וועלכער האָט געלעבט אין מצרים, האָט זיך איבערגעקליבען קיין צפת, ארץ ישראל, וועלכע איז דאמאָלט געווען דער צענטער פון לומדות און קבלה. ר׳ משה קורדובירו, וועלכער האָט נאָכגעפאָלגט זיין אייגענע שיטה אין דער קבלה, איז שוין דאָרט געווען פון פריער. ר׳ משה האָט שוין געהאט גרויס פרסום ווי א מקובל און האָט אויך געהאט א סך תלמידים און סתם נאָכפאָלגער.

כאָטש דער אר״י און ר׳ משה זיינען זיך צעגאנגען אין זייערע שיטות — דער אר״י האלטענדיג פון קבלה המעשיית און ר׳ משה קורדובירו, פון קבלה העיונית, האָבען זיי אָבער ביידע נאָכגעפאָלגט א געמיינשאפטליכן דרך אין דער קבלה. ר׳ משה איז אין א גרויסער מאָס געוואָרען דער אויסטייטשער פון דעם ארי׳ס געדאנקען.

פאר מער ווי צען יאָר האָבען ביידע מקובלים געלערנט צוזאמען, און ר׳ משה קורדובירו האָט אויסגעברייטערט און מבאר געווען דעם ארי׳ס שיטה אזוי, אז ער האָט זיין לערע געבראכט נענטער צום מענשליכען שכל.

דער גאון ר׳ אליהו פון ווירמייזע, באקאנט אויך ווי דער בעל-שם פון ווירמייזע, איז געווען איינער פון די גרויסע מוחות וואָס האָט אויפגענומען און איינגעזאפט די בשותפות׳ע קבלה שיטה פונ׳ם אר״י און פון ר׳ משה קורדובירו. נאָך דאמאָלט ווען ער, ר׳ אליהו, איז געווען א בר־מצוה אינגל, איז ער שוין געווען בא׳הבנ׳ט אין אלע חדרים פון דער דאָזיגער פארוויקעלטער לערע פון דער קבלה.

א גרויסער בעל הגיון, בעל הסברה און דערצו מיט א קלאָרער שפראך און גרויסען טאלאנט ווי א בעל-דרשן, האָט דער בעל-שם פון ווירמייזע, אָט דער שיטה אין קבלה אויך אָנגעהויבען פארשפרייטען צווישען אנדערע. א דאנק אים איז קבלה געוואָרען א לימוד אין א

סך ישיבות פון יענער צייט. פארשטייט זיך, אז כדי צו לערנען נסתר האָט מען צום ערשט געדאַרפט זיין באַלאָדען מיט נגלה.

כדי צו פארשפרייטען דעם לימוד פון קבלה איבער די אידישע תפוצות, האָט ר׳ אליהו פון ווירמייזע פאררופען אן אסיפה פון זיינע תלמידים און נאָכפאָלגער. אויף אָט דער אסיפה איז באשלאָסען געוואָרען צו שאפען אן אגודה פון נסתרים, וועמעס עובדא זאָל זיין אַפצוריכטען גלות, וואנדערן פון שטאָט צו שטאָט, פון דאָרף צו דאָרף און אריינדרינגען צווישען די פשוט׳ע אידען, זיי מעורר זיין לעבודת הבורא און מעשים טובים און צווישען לומדים, זיי צו דערמוטיגען צו לערנען קבלה.

דאָס איז געווען נאָכדעם ווי אין די ישיבות פון אזוינע שטעט ווי ווירמייזע, פראג, לובלין, כעלם און פינסק איז שוין געווען אריינגעבראכט דער לימוד פון קבלה.

וואָס איז שייך די חברים פון דער אגודה פון נסתרים, האָבען זיי אין זייערע וואנדערונגען זיך געדאַרפט אָפגעבען מיט אלע פשוט׳ע מלאכות, ווי האקען האָלץ, טראָגען וואסער, כדי אויף אזא אופן צו קענען זיין נאָענט צו די אידישע פאָלקס-מענשען און זיי לערנען יראת שמים און מידות טובות.

א סך האָבען אָט די נסתרים זיך באנוצט מיט די ספרים פון דעם גאון און מקובל, וועלכער איז שוין דערמאָנט געוואָרען פריער, ר׳ מאיר ן׳ גבאי. די ספרים זיינען שוין געווען געדרוקט. די נסתרים זיינען פשוט געוואָרען די פארשפרייטער פון די דאָזיגע ספרים.

אין משך פון צוואנציג יאָר האָבען די נסתרים אויפגעטאָן וואונדער. זיי האָבען צוגעצויגען טויזענטער צום לימוד פון דער קבלה.

אין יענער צייט איז דערשינען דער ספר „פרדס" פון דעם מקובל ר׳ משה קורדובירו און איז געוואָרען אן אנדער קוואַל פאר די נסתרים און זייערע נאָכפאָלגער.

פון דאמאָלט אָן האָט זיך די אגודה פון נסתרים אָנגעהויבען פארשפרייטען און פארצווייגען, שטייענדיג אונטער דער הנהגה פון דעם גאון און צדיק פון ווירמייזע, וועלכער האָט שפּעטער די הנהגה איבערגעגעבען צו דעם בעל שם פון זאמאשטש ר׳ יואל׳ן און יענער האָט די הנהגה איבערגעגעבען צו ר׳ אדם בעל שם פון ראפשיץ.

ר׳ ישראל בעל שם טוב, אונטער וועמעס הנהגה עס פאנגט זיך אן די פארשפרייטונג פון חסידות, האט די פירערשאפט פון די נסתרים איבערגענומען פון ר׳ אדם בעל שם.

דער יונגער עלוי פון שאריי ר׳ יוסף יצחק האט איצט געהאט א גרינטליכע ידיעה וועגען דער השתלשלות פון די נסתרים און זייערע מנהיגים ביז צו זיין אייגענער צייט. די כתבים פון זיין כלה דבורה־לאה האבען אים אין דעם שטארק ארויסגעהאלפען.

דאס וואס איז נאך פאר אים געבליבען אומפארשטענדליך איז אים אויפגעקלערט געווארען דורך זיין מדריך, וואס דער בעל שם טוב האט פאר אים באשטימט, דער נסתר ר׳ מלכיאל. ר׳ מלכיאל האט אפילו געקענט אויפקלערען א סך ענינים צו דבורה לאה׳ן וועגען איר אייגענער משפחה.

כאטש איר מוטער רחל האט איר אלץ געהאט איבערגעגעבען, האט זי אבער איר נאך ניט אלץ דערציילט וועגען איר, רחל׳ס, פאטער ר׳ משה, דער געוועזענער ראש הקהל אין פויזען, וועלכער האט שפעטער פארלאזט פויזען און איז געקומען קיין פוילען און דערנאך זיך באזעצט אין מינסק.

עס איז מיט ר׳ משה׳ס איבערקלייבען זיך אין פוילען און זיין באזעצען זיך אין מינסק, וואו עס פאנגט זיך אן די פארשפרייטונג פון אט דער יחוס׳דיגער משפחה — א משפחה וואס האט געצויגען איר אפשטאם פון דעם מהר״ל פון פראג — אין פוילען און ליטע און פירט צו דער גרינדונג פון דער נייער שיטה אין חסידות — די שיטה פון חב״ד.

ר׳ מלכיאל האט גוט געקענט ר׳ משה׳ן, דבורה לאה׳ס זיידען. ער האט אים געקענט פון מינסק.

בלייבענדיג א קיילעכדיגע יתומה האט דבורה לאה, ווי מיר ווייסען, זיך ארייננעקליבען צו איר פעטער אין וויטעבסק. זי האט אבער אין קיין פאל ניט געוואלט אוועק פון וויטעבסק דערפאר וואס דארט האבען זיך געפונען די קברים פון איר פאטער און מוטער און זי האט בשום אופן מיט אט די קברים זיך ניט געוואלט שיידען.

דער זיידע, ר׳ משה, וואלט איר גערן גענומען צו זיך אין מינסק. דבורה לאה וועלכע האט סיי־ווי געוואלט זיך דוקא מפרנס זיין פון איר אייגענער פראצע ווי א נייטערין, האט בעסער געוואלט בלייבען אין וויטעבסק. כאטש דאס האט איר אפגעפרעמדט און דערווייטערט פון

איר זיידען, וועלכער איז אליין געווען אן אדם גדול און מיט וועמען עס איז געווען וואס זיך צו יחוס׳ן.

עס איז געווען אויפן אנזאג פון בעל שם טוב, דורך זיינע שלוחים, אז ר׳ יוסף יצחק, דער עלוי פון שאריי, אליין צו יענער צייט א תושב פון מינסק, זאל פארען קיין וויטעבסק כדי דארט צו געפינען זיין באשערטע, וואס האט געפירט צו דעם, אז ר׳ יוסף יצחק זאל זיך משדך זיין מיט דער יתומה דבורה לאה. זייענדיג אין מינסק האט ר׳ יוסף יצחק א סך געהערט פון ר׳ משה׳ן פון פויזען. מינסק האט זיך מיט אים נע׳יחוס׳ט און שטאלצירט.

ער האט אבער מיט אים זיך קיינמאל ניט באקאנט, ניט דאכטענדיג, אז ער וועט ווערען פאר׳קנס׳ט מיט זיין אייניקעל. איצט האט ר׳ מלכיאל דער נסתר געקענט ביידען, אי ר׳ יוסף יצחק׳ן און אי דבורה לאה׳ן אליין איבערגעבען א סך פרטים וועגען אט דעם ר׳ משה׳ן פון פויזען און אזוי ארום פאר זיי ביידען קלארער מאכען די געשיכטע פון דבורה לאה׳ס יחוס׳דיגע משפחה.

ר׳ מלכיאל איז געווען אין מינסק ווען די קהילה דארט האט איינגעארדענט א גרויסען קבלת־פנים פאר ר׳ משה׳ן ווען ער איז אנגע־קומען אין שטאט זיך דארט צו באזעצען.

ר׳ משה איז דאמאלט ניט געווען אליין. ער איז געקומען מיט עטליכע צענדליג אידען פון פויזען, נאכדעם ווי זיי זיינען געווען געצוואונ־גען צו פארלאזען יענע שטאט, וואו זייערע משפחות האבען געהאט געלעבט פאר דורות לאנג.

די מינסקער אידען האבען שוין געהאט א ידיעה וועגען ר׳ משה׳ס גדלות. דאס וואס זיי האבען אליין ניט געוואוסט האבען זיי אויסגע־פונען פון די אנדערע פויזענער אידען, וועלכע זיינען געקומען קיין מינסק צוזאמען מיט ר׳ משה׳ן.

אין דעם קבלת־פנים פאר ר׳ משה׳ן האבען זיך אויך באטייליגט די נסתרים פון מינסק, יענע וועלכע זיינען אין געהיים געווען די נאכפאלגער פון די בעלי שם, די מנהיגים פון די נסתרים — די שפעטער־דיגע חסידים. ביי די נסתרים איז ר׳ משה געווען גאר א גרויסער חשוב, הויפטזעכליך פאר זיין אפשטאם פון מהר״ל.

פארשטייט זיך, אז די נסתרים פון מינסק האבען זיך צו אים ניט ארויסגעגעבען. זיי האבען זיך אבער באצויגען צו אים מיט גרויס דרך ארץ, אויך ר׳ משה האט זיך באצויגען פריינטליך צו די נסתרים.

איינמאָל האָט זיך אָבער ר׳ משה ארויסגעזאָגט געגען דעם לימוד פון קבלה, ווי דאָס איז געטאָן געוואָרען אין יענער צייט. דאָס האָט געמיינט אז ער האָט זיך באטראכט פאר א געגנער פון קבלה, פון די נסתרים און פאָלגליך אויך פון חסידות, ווי דאָס איז פארשפרייט גע־וואָרען דורך דעם בעל שם טוב.

ווי ר׳ מלכיאל האָט איבערגעגעבען, האָבען זיך דאן די נסתרים אין מינסק אָנגעהויבען דערוויטערען פון ר׳ משה׳ן, ביז זיי האָבען אים אינגאנצען אויסגעמידען. עס איז דאמאָלט פאר ר׳ יוסף יצחק אליין געוואָרען קלאָר, פארוואָס קיינער האָט אים אין מינסק ניט מקרב געווען צו ר׳ משה׳ן.

ר׳ משה, הייסט עס, איז פון די חסידים געהאלטען געוואָרען פאר א געגנער און דערפאר האָט קיינער פון זיי מיט אים ניט געוואָלט האָבען קיין מגע ומשא.

הערענדיג דאָס פון ר׳ מלכיאל׳ן, האָט זיך דבורה לאה פון דעם שטארק מצער געווען. איר זיידע איז געווען א מתנגד — א זאך וואָס זי האָט די גאנצע צייט ניט געוואוסט.

דערפאר האָט זי זיך אָבער געטרייסט מיט דעם, וואָס איר צווייטער זיידע ר׳ ברוך, דער מוטער׳ס פאָטער, אָדער ר׳ ברוך בטלן ווי מען האָט אים גערופען אין פויזען, איז געווען אן אָפענער און שטאָלצער נאָכ־פאָלגער פון ר׳ יואל׳ן פון זאמאָשטש און אזוי ארום א צוגרייטער פאר דעם דרך החסידות.

אזוי צי אזוי, ניט נאָר האָט דבורה לאה איצט געדארפט חתונה האָבען מיט א חסיד, א נאָכפאָלגער פון בעל שם טוב, נאָר איז אליין אויך געווען א התלהבות׳דיגע חסידה. וואָס זי האָט נאָך ניט געוואוסט איז, אז איר ברודער ברוך, וועלכער האָט אומגעוואנדערט איבער שטאָט און שטעטלעך, איז געווען באשטימט פון דער השגחה צו זיין דער פאָטער פון ניט קיין אנדערען ווי ר׳ שניאור זלמן, דער גרינדער פון חב״ד.

קח.

תורה און גדולה

די באציאונגען פון די פויפסטען. — רדיפות אין פויזען. — די געשיכטע פון ר' משה פון פויזען. — ר' משה אין רוים.

חתן־כלה, דער עלוי פון שאריי ר' יוסף יצחק און דבורה לאה, דאס אייניקעל פון ר' משה'ן, דער געוועזענער ראש הקהל פון פויזען, זיינען געווארען שטארק פאראינטערעסירט אין אט דעם אידישען מנהיג וועלכער האט זיינע עלטערע יאהרען אויסגעלעבט אין מינסק און פאר־קערפערט אין זיך תורה און גדולה. א שטיק אידישע געשיכטע איז געווען פארבונדען מיט'ן דאזיגען ר' משה'ן און מיט די דורות פון דער משפחה פון וועלכע ער האט געשטאמט.

ר' משה, וועלכער איז געווען אן אור־אור־אייניקעל פון דעם מהר"ל פון פראג, האט געהאט זיין אייגענעם יחוס. די גאנצע אידישע וועלט פון יענער צייט האט געוואוסט וועגען זיינע גרויסע פארדינסטען ווי איינער וואס האט מקדש השם געווען.

נאך פון די צייטען פון מהר"ל, און א צייט פריהער, האבען אידען אין די קאטוילישע לענדער געהאט אויסצושטיין געברענטע צרות. אט די צרות האבען געשטאמט פון די פאפסטען אין רוים און האבען אויך געהאט צו טאן, אין א גרויסער מאס, מיט די הערשער און גלחים אין די לענדער, פראווינצען און שטעט און שטעטלעך וואו אידען האבען זיך געפונען.

כדי צו האבען א ידיעה וועגען דעם, וואס ר' משה האט געהאט אויסצושטיין פון אט די קאטוילישע פאנאטיקער און פארוואס ער האט שפעטער געמוזט פארלאזען פויזען, וועט זיין נויטיג צוריקגעהן עטליכע דורות און זיך באקאנען מיט'ן אלגעמיינעם מצב פון די אידען אונטער די גזירות וואס די פאפסטען אין רוים פלעגען פון צייט צו צייט ארויסגעבען, כדי זיי צו פייניגען.

אין יאהר שכ"ט האט פאפסט פיוס דער פינפטער גוזר געווען אז די אידען, וואס געפינען זיך אין די לענדער אונטער זיין פאפסטליכער הערשאפט, זאלען ארויסגעטריבען ווערען. בלויז אין רוים און אין אנקאנא זיינען אידען דערלויבט געווען צו בלייבען.

נאך זיין טויט אין של"ב איז גרעגאר דער דרייצעהנטער געווארען פאפסט און ער האט די אידען דערלויבט צוריקצוקעהרען אין זייערע פריהערדיגע וואוין ערטער. דערפאר האט ער אבער געהאט ארויסגעגעבען גזירות — בנוגע לערנען תורה און היטען אידישקייט אין אלגעמיין. באזונדער שווער איז געווען די גזירה, אז אידען זאלען קומען שבתים און ימים טובים הערען די גלח'ישע דרשות אין באשטימטע ערטער פאר אט דעם צוועק.

אין די צוועלף יאהר, וואס גרעגאר איז געזעסען אויפ'ן פאפסטליכען טראהן, האט ער געזוכט אלערליי תחבולות ווי אזוי צו צווינגען אידען צוצוהערען זיך צו די גלחים, האפענדיג אז אויף אזא אופן וועט מען זיי באאיינפלוסען צו שמד. באזונדער שווער איז געווען פאר די אידען אין קליינע שטעטלאך און דערפער, וואו זיי זיינען געווען קליין אין צאהל און האבען זיך קוים געקענט אויסבאהאלטען פון די גלחים.

די פאפסטען, וואס האבען געפאלגט נאך גרעגאר'ן, זיינען ניט צו שטארק באשטאנען אויף דער גזירה אז אידען זאלען קומען הערען די גלחים, אבער די גלחים האבען געהאט א פרייע האנט צו קומען צווישען אידען און דרש'ענען פאר זיי וועגען דעם נוצרי און זיינע וואונדער. באזונדער פלעגען זיי זיך צעלאזען מיט זייערע שמד־דרשות אין משך פון די קריסטליכע חגאות.

עפעס ניי איז אויפגעטאן געווארען פון וואטיקאן און דאס איז געווען א באפעהל, אז די העכערע גייסטליכע אין אלע לענדער און פראווינצען זאלען פון צייט צו צייט איינארדענען עפענטליכע ויכוחים צווישען פארשטייער פון דער קירך און פון די אידען. אט די ויכוחים זיינען געווען פארבונדען מיט גרוים סכנה, אפט מיט סכנת נפשות.

די גלחים האבען אט די ויכוחים אויסגענוצט כדי צו פייניגען אידען. עס האט זיך הויפטזעכליך געווענדעט אין דעם כאראקטער פון די מושלים און פון די גלחים וואס האבען אט די ויכוחים איינגעארדענט.

דער הויפט פון דער קאטוילישער קירך אין דער פויזנער געגענט, איז, אין דער צייט ווען ר' משה איז געווען ראש הקהל פון פויזען, געווען א גרויסער צורר היהודים. ער האט ר' משה'ן פשוט פארביטערט דאס לעבען.

די ויכוחים, וואס זיינען איינגעארדענט געווארען אין פויזען, זיינען געווען אויפ'ן באפעהל פון פירשט מאקסימיליאן וועלכער האט

געהערשט איבער יענער פּראָווינץ. די ויכוחים זיינען געווען דער אויסרייד פאר בלבולים אויף אלערליי רשעות'ן. אָט די בלבולים און רשעות'ן האָבען געפיהרט דערצו אז ר' משה זאָל מעהר ניט קענען אויסהאלטען און ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון זיין קהל'שען אמט.

פויזען איז אין יענער צייט געווען באריהמט פאר איהרע לומדים. דאָרטיגע אידען האָבען זיך זייער אָפּגעגעבען, אז זייערע קינדער זאָלען זיין לומדים.

אזוי איז אויך געווען דער פאַל מיט הגאון ר' יהודה לייב דער ראש אב בית דין פון דער שטאָט, האָט ערצויגען זיין זון משה ביי די בעסטע מלמדים, און אריינברייננענדיג אים אין ישיבה האָט ער אים איבערגעגעבען דווקא צו די גרעסטע ראשי ישיבות.

זייענדיג באשאָנקען מיט אויסגעצייכענטע כשרונות, האָט ר' משה מצליח געווען אין לערנען און פיל איבערגעשטיגען זיינע חברים.

דערצו איז ר' משה בכלל געווען א מענש מיט אויסערגעוועהנליכע מעלות וואָס האָבען זיך אויסגעדריקט אין זיין מעטאָדישקייט, געלאסענ־קייט און איינגעשטעלטקייט אין לעבען.

ווען ער איז נאָך געווען א קינד האָט ער זיך שוין געפיהרט ווי א דערוואקסענער. ער איז קיינמאָל ניט אין כעס געוואָרען און האָט קיינמאָל ניט געוויזען קיין אויפרעגונג. ער האָט קיינמאָל ניט געוויינט. אפילו ווען ער האָט זיך צוקאליעטשעט, האָט ער זיך ניט באקלאָגט ווי דאָס איז דער שטייגער מיט קינדער. ער האָט זיך קיינמאָל ניט באקלאָגט אויף קיין צאָהן־ווייטאָג אָדער קאָפּ־ווייטאָג. ער האָט בכלל קיינמאָל גאָר ניט געמאָנט ווי דאָס טוען אנדערע קינדער.

צו דריי יאָהר האָט מען איהם געשיקט אין חדר, ווען ער איז אונטערגעוואקסען און איז שוין געווען מלא וגדוש אין תורה, איז ער געשיקט געוואָרען קיין פאדוא, איטאליע, וועלכע איז געווען א צענטער פון תורה און אויך וועלטליכע לימודים. פאר די אלע יאָהרען האָט ער ממש קיין רגע ניט מבטל געווען. ער איז כסדר געווען פארטאָן אָדער אין לימודי קודש אָדער אין לימודי חול.

אפילו נאָך דער חתונה, ווען ער האָט זיך אָנגעהויבען אָפּגעבען מיט מסחר, האָט ער ניט אויפגעהערט לערנען תורה און וויסענשאפט.

א גרויסע תשוקה האָט ר' משה געהאט צו נאטור־וויסענשאפט און וועלט־געשיכטע. ער איז אויך געווען א גרויסער שפּראכען־קענער.

ער האָט גערעדט פליסיג פראנצויזיש, איטאליעניש, דייטש, גריכיש, לאטיין און אנדערע שפראכען. פון זיין זיידען ר' שמואל'ן, אן אייניקעל פון מהר"ל, האָט ער גע'ירשנ'ט מבינות אויף צירונג און די קונסט פון גאָלד־גיסעריי.

צוליב מסחר האָט ר' משה געמאכט נסיעות אין פארשיידענע לענדער. וואו נאָר ער איז געקומען, האָט ער תמיד באזוכט די דאָרטיגע ביבליאָטעקען און האָט שטודירט כתב יד'ן וואָס ער האָט דאָרט געפונען. צוליב זיין שפראכן־קענטשאפט האָט ער אומעטום געמאכט וויכטיגע באקאנטשאפטען.

פון זיין פאָטער און פון זיין זיידען האָט ר' משה גע'ירשנ'ט א סך תורה און וועלטליכע ספרים. ער האָט כסדר געהאלטען אין צוקויפען נייע ספרים אזוי, אז זיין ביבליאָטעק איז געוואָרען איינע פון די גרעסטע און רייכסטע.

אין יאָהר תע"ה ווען די פארפאָלגונגען פון די קאטוילישע גלחים אויף אידען אין פויזען האָבען איהם שטארק צוגעדריקט, האָט ער זיך אָפגעזאָגט פון זיין אמט אלס ראש הקהל. נאָך א ישוב הדעת מיט זיינע בני בית, איז ער געקומען צו דער החלטה אז ער זאָל פארלאָזען פויזען.

אָפיציעל האָט עס קיינער ניט געטאָרט וויסען, אפילו ניט פארדעכטיגען, אז ער טראָגט זיך ארום מיט אזוינע מחשבות. עס האָט געזאָלט הייסען, אז ר' משה לאָזט זיך ארויס אויף א נייער נסיעה פאר מסחר. אין אמת'ן האָט ער געזאָלט איבערפיהרען זיין פארמעגען אין אן אנדער לאנד און דאָרטן אויסזוכען ערגעץ א מקום מנוחה פאר דער גאנצער משפחה. די משפחה האָט געזאָלט איהם נאָכפאָלגען שפעטער.

ר' משה'ס פארמעגען איז באשטאנען פון גאָלדענע חפצים, פערל, דימאנטען און סתם ווערטפולע אנטיקען. ער האָט אויך געהאַט א היבשען סכום געלט אין מזומנים און דאָן וועקסלען פון פריצים מיט וועלכע ער האָט געהאנדעלט פאר א סך יאָהרען.

עס האָט גענומען ר' משה'ן מעהר ווי א האלב יאָהר ביז ער האָט אריבערגעפיהרט זיין פארמעגען און זיינע ספרים פון פויזען קיין אויסלאנד. דאָן איז ער געפאָהרען קיין פראג, וואו עס האָבען זיך געפונען א סך פון זיין משפחה, אָפשטאמער פון מהר"ל.

פון דאָרט האָט ער זיך פארנומען אויף נסיעות אין א רייהע לענדער. שפּעטער איז זיין הויזגעזינט אָנגעקומען פון פּויזען קיין פראג, פון וואנען זיי האָבען זיך דאן איבערגעקליבען קיין פּוילען און שפּעטער דערנרייכט מינסק, וואו זיי האָבען געמאכט זייער היים.

פארלאָזענדיג פּראג האָט ר' משה באזוכט פּאדוא, איטאליע, וואו ער האָט פארבראכט אין זיין יוגענט און דאָרט געלערנט תורה און וועלטליכע לימודים. בעת ר' משה האָט געהאט ענינים פון מסחר, האָט ער אָבער די מעהרסטע צייט אין פּאדוא אָפּגעגעבען צו ויכוחים אין די דאָרטיגע ישיבות בפרט ווען עס איז געווען איבער וואָס זיך מתוכח צו זיין.

זינט זיין יוגענט ווען ער האָט פארבראכט אין פּאדוא, האָט זיך צווישען די אידישע לומדים אין איטאליע אויך אָנגעהויבען פאר־שפּרייטען דער לימוד פון קבלה. דאָס איז געווען פּונקט צו וואָס ר' משה האָט ניט געוואָלט מסכים זיין. ווארום ער איז געווען א שטארקער געגנער פונ'ם לימוד פון קבלה.

פון פּאדוא האָט ר' משה באזוכט א רייהע אנדערע שטעט אין איטאליע ביז ער איז אָנגעקומען אין רוים. דאָרט האָט ער זיך גענומען די צייט צו באזוכען די ביבליאָטעק אין וואטיקאן, וואָס איז רייך אין ספרים און כתב יד'ן.

באקענענדיג זיך מיט'ן אויפזעהער איבער דער פּאפּסטליכער ביב־ליאָטעק, האָט ר' משה געמאכט א גרויסען רושם אויף דעם דאָזיגען פּארשוין, אליין א גרויסער מלומד. דער פאקט וואָס ר' משה איז געווען א איד האָט יענעם נאָך מעהר אימפּאָנירט.

ער האָט וועגען ר' משה'ן דערציילט צו די קארדינאלען און יענע האָבען געקראָגען חשק זיך צו באקאָנען מיט אָט דעם אידען וועגען וועלכען זיי האָבען זיך אָנגעהערט אז ער איז א גרויסער קענער אין אידישע און אין וועלטליכע לימודים.

נאָך איינינע געשפּרעכען מיט איהם, האָבען די קארדינאלען אויסגעדריקט א ווונש מיט איהם צו האָבען אן עפענטליכען ויכוח. אָבער היות דער ויכוח האָט געדארפט געהאלטען ווערען אין א חדר וואו די ווענט זיינען געווען באדעקט מיט צלמים און די קארדינאלען האָבען געטראָגען צלמים אויף זייערע הערצער, האָט ר' משה ארויסגעש־טעלט א באדינג, אז די צלמים זאָלען ארונטערגענומען ווערען פון די

וועגט און אויך אז די קארדינאלען זאָלען אויסטאָן זייערע צלמים אין דער צייט וואָס דער ויכוח וועט אָנגעהן צווישען איהם מיט זיי.

דאָס האָט די קארדינאלען אריינגעבראכט אין א צאָרן. סטייטש ווי האָט עס א איד אזא חוצפה? עס האָט געזאָלט זיין א באלייזדיגונג פאר אָט די פרינצען פון דער קאטוילישער קירך און דער גאנצער קאטוילישער קירך.

סטראשונקעס זיינען געמאכט געוואָרען צו ר' משה'ן. דאָס האָט אָבער אויף איהם ניט געהאט קיין ווירקונג.

ער האָט קלאָהר געמאכט, אז היות ווי לויט'ן אידישען דין איז פארבאָטען צו בויגען דעם קאָפּ פאר צלמים, קען ער דערפאר בשום אופן ניט מסכים זיין צו האָבען מיט די קארדינאלען דעם ויכוח וואָס זיי פארלאנגען, ווען צלמים וועלען הענגען פאר זיינע אויגען.

כאָטש ר' משה'ס האלטונג האָט די קארדינאלען שטארק דערצאָרענט, האָבען זיי אָבער סוף כל סוף דאָך נאָכגעגעבען זיין פארלאנג.

קט.

דער ויכוח מיט'ן וואטיקאן

קארדינאלן אָן צלמים. — אַ אידישער יונגערמאן צווישן די קארדינאלן. — ר' משה זוכט אַ פארבינדונג.

דער ויכוח צווישען דעם געוועזענעם ראש הקהל פון פויזען, ר' משה, און די קארדינאלען אין וואטיקאן, איז ענדליך צושטאנד געקומען אויף די באדינגונגען פון דעם גרויסען אידישען מלומד: די קארדינאלען האָבען אין משך פון ויכוח ניט געזאָלט טראָגען קיין צלמים אויף זייערע הערצער. אויך אויף די ווענט פון'ם חדר, וואו דער ויכוח איז פאָרגעקומען, האָבען קיין צלמים זיך ניט געזאָלט געפינען.

ארום דרייסיג קארדינאלען און אנדערע הויכע קאטוילישע פערזענליכקייטען פון וואטיקאן זיינען געווען אויף איין זייט, און ר' משה פון פויזען, אויף דער צווייטער זייט. צוועלף פון די דרייסיג קאטוילישע הויכע פערזענליכקייטען זיינען געווען באוואוסטע וויסענשאפטלער.

דער סדר היום און די תקנות פאר'ן ויכוח האט געזאלט איינגע־אָרדענט ווערען אויף א באזיס פון פולער גלייכהייט פאר ביידע צדדים. ר' משה איז אויף דעם באשטאנען און די קאטוילישע קירכליכע פיהרער האבען ניט ווילענדיג, געמוזט אויף דעם איינגעהן.

היות ווי דער ויכוח האט געדארפט זיין וועגען אלע פאזען פון דער אידישער אמונה, האט ר' משה אויסגעפיהרט, אז דאס זעלביגע זאל דעבאטירט ווערען וועגען אלע פאזען פון דער קריסטליכער אמונה. ער איז אויך לכתחילה באשטאנען, אז דער ויכוח זאל געפיהרט ווערען אין ביידע שפראכען — לאטיין און לשון קודש. ער האט געקענט ביידע שפראכען.

אָבער צווישען די קארדינאלען האבען גאר ווייניג געקענט העברעאיש. געווען צווישען זיי אזוינע, וואס האבען קיין וואָרט העב־רעאיש ניט פארשטאנען. זיי האבען דערפאר צוריקגעוויזען ר' משה'ס פארלאנג. אָבער שוין דער פאקט, וואס זיי האבען געמוזט אויסבראקירען העברעאיש, בעת ר' משה האט די שפראך געקענט, איז שוין פאר די קארדינאלען געווען אומבאקוועם, און טאקע א פאטש אין פנים. דער איד האט געקענט זייער לשון און זיינעם, און זיי, די קארדינאלען, האבען עס ניט געקענט.

דער זאל, וואו דער ויכוח איז פארגעקומען, האט זיך געפונען אין איינעם פון די פאלאצען אין וואטיקאן. דארט איז געווען גענוג פלאץ פאר א באדייטענדער צאל געסט אין צוגאב צו די באטייליגטע אין דעם ויכוח — ארום דרייסיג קאדרינאלען פון איין זייט, און ר' משה, פון דער צווייטער.

עס זיינען אויסגעקליבען געוואָרען א פארזיצער, א פראטאקאל סעקרעטאר און א קאמיטעט פון ריכטער, וואס זאל אורטיילען וועגען די ארגומענטען, וואס וועלען ארויסגעבראכט ווערען.

אָבער באלד ביים אנפאנג, ווען עס איז אויפגענומען געוואָרען דער ערשטער פונקט — וועגען דעם אָרט, וואס אמונה פארנעמט אין מענשליכען לעבען — איז געקומען צו א שארפער חלוקי דעות צווישען די קארדינאלען און דעם געוועזענעם פויזנער ראש הקהל.

נאָכדעם ווי דער קאטוילישער צד האט ארויסגעבראכט דאס, וואס ער האט געהאט צו זאגען וועגען אט דעם ענין — און אט דער צד האט גערעדט דער ערשטער און זיך גענומען א סך צייט — איז געקומען צו ר' משה'ס ריי צו ריידען — איינער געגען א סך.

אָבער ר׳ משה האָט צו ערשט זיך פאַרגומען צו באַווייזען אויף ווי ווייט דער ויכוח וועט ניט געפירט אויף א גלייכען באַזיס פאַרביידע צדדים פון סאַמע אָנפאַנג.

ר׳ משה האָט גערעדט אין א קלאָרן און פליסיגען איטאַליעניש און האָט מיט זיינע רייד געמאַכט א טיפען, כאָטש ניט קיין אנגענעמען איינדרוק אויף די הויכע גייסטליכע.

ער האָט זיי פשוט געשטעלט אין א פאַרלעגענהייט מיט זיינע אַרגומענטען, אַז זיי, די קאַרדינאַלען, זיינען באַגאַנגען אומגערעכטיקייטען געגען איהם.

אַט איז איינער געגען דרייסיג, האָט ר׳ משה גע׳טענה׳ט, דאַן אָנווייזענדיג, אַז כאָטש די אידישע אמונה איז מיט וואָסערע זעכצען הונדערט יאָהר עלטער פון דער קריסטליכער אמונה, האָט אָבער דער קריסטליכער צד ניט געגעבען דעם אידישען צד — עס הייסט ר׳ משה׳ן — די געלעגענהייט צו ריידען ערשט וועגען דעם ענין אמונה, באַזונדערס ווען דער, וואָס האָט דער ערשטער עטאַבלירט די אידישע אמונה — דעם גלויבען אין איין גאָט — אויף וועלכען דאָס קריסטענטום האַלט זיך צו זיין באַזירט — איז געווען אברהם אבינו.

דאָס איז געווען אַן אנדער אומגערעכטיגקייט געגען איהם, האָט ר׳ משה גע׳טענה׳ט.

ער איז אויך אַרויס מיט טענות בנוגע שפּראַך: די קאַרדינאַלען האָבען זיך אַנטזאָגט צו לאָזען איהם, ר׳ משה׳ן, אַרגומענטירען אין העברעאיש, ווייל זיי האָבען די שפּראַך ניט געקענט, ניט קימערענדיג זיך צי ר׳ משה קען זייער שפּראַך. אָבער אפילו אויב ער, ר׳ משה, קען יאָ זייער שפּראַך, איז עס נאָך אַלץ זיין רעכט צו באַנוצען העברעאיש אויב ער באַשטעהט אויף דעם, פּונקט ווי די קאַרדינאַלען באַנוצען זייער שפּראַך דערפאַר, וואָס זיי באַשטעהען אויף דעם. זיינע, ר׳ משה׳ס, רייד וואָלטען געקענט איבערגעגעבען ווערען דורך א דאָלמעטשער. אויב עס פעלט גלייכהייט פאַר ביידע צדדים, האָט ר׳ משה אונטערשטראָכען, איז דאָך דער גאַנצער ויכוח זינלאָז.

זיינע רייד האָבען ממש צעטומעלט די קאַטוילישע פירער. אייניגע זיינען אַריין אין א גרימצאָרען און געזאָגט, אַז דער איד ווייזט צו גרויסע חוצפה און דאַרף דערפאַר באַשטראָפט ווערען. די מעהר געלאַסענע האָבען אָבער געמוזט צוגעבען, אַז ר׳ משה איז גערעכט.

אין יעדענפאל איז די זיצונג איבערגעריסען געווארען פאר אן אומבאשטימטער צייט, ביז מ׳וועט באשטימען דעם געניעזן אופן ווי אזוי דער ויכוח זאל אנגעפיהרט ווערען. אזוי צי אזוי, די שטימונג נעגען ר׳ משה׳ן איז געווען אן אנגעצויגענע אין וואטיקאן.

אויב עס זיינען געווען איינינע צווישען די קארדינאלען און די אנדערע הויכע גייסטליכע, וואס האבען אנערקענט די גערעכטיקייט פון דעם אידענ׳ס טענות און האבען אפילו געפילט סימפאטיע צו איהם און זיין אמונה, האבען זיי עס, נאטירליך, ניט געוואגט ארויסצואווייזען אין דער אפען.

איינער פון אט די סימפאטיקער און געהיימער פארעהרער פון ר׳ משה׳ן איז געווען דער קארדינאל, וואס האט געהאט אויפזיכט איבער דער פאפסטליכער ביבליאטעק אין וואטיקאן — דער, מיט וועמען ר׳ משה האט זיך געהאט באקענט אויף זיינע באזוכען אין דער דאזיגער ביבליאטעק. ווי מיר ווייסען שוין פון פריהער איז עס געווען צוליב אט דעם ביבליאטעקער׳ס פארליבען ר׳ משה׳ן פאר די אנדערע קארדי־נאלען, וואס איז געקומען דער צו, אז דער ויכוח זאל ארגאנזשירט ווערען, די כוונה פון ויכוח האט כלומר׳שט געזאלט זיין א פארמעסט אין גייסטיגע כחות, און וויסען. אבער אין אמת׳ן איז גאר די כוונה געווען די אידישע אמונה מבזה צו זיין און דעם אידען, ר׳ משה׳ן, צו דיסקרעדיטירען און וויזען, אז ער וויים ניט וואס ער רעדט.

דער קארדינאל ביבליאטעקער, אין הארצען א פארעהרער פון דער אידישער אמונה און דערפאר פריינטליך געשטימט צו ר׳ משה׳ן, איז געווען שטארק געערגערט פון דער גאנצער געשיכטע. אזוי ווי ר׳ משה האט כסדר באזוכט די ביבליאטעק, זוכענדיג דארט אלטע כתב יד׳ן, האט דער קארדינאל געהאט א געלעגענהייט ניט נאר צו ריידען מיט איהם, נאר אויך איהם מקרב צו זיין, ווי ער וואלט אויף אזא אופן ר׳ משה׳ן געזאלט מפצה זיין, פאר אריינציהען איהם אין דעם ויכוח, וואס האט איהם, ר׳ משה׳ן, דערווייל געהאט פארשאפט עגמת נפש און איהם געשטעלט אין ניט קיין קליינער געפאר.

דערווייל האט עפעס פאסירט, וואס האט שטארק אויפגערודערט ר׳ משה׳ן.

בעת ער האט געהאלטען זיין רעדע ביים ויכוח, וואס האט פאראור־זאכט, אז דער ויכוח זאל איבערגעריסען ווערען, האט ר׳ משה געהאט באמערקט א פנים צווישען דעם עולם צוהערער, וואס האט איהם שטארק אימפאנירט. דאס פנים איז געווען באשטימט א אידישער.

עס איז געווען א יונגערמאן, וואס איז געזעסען צווישען די אנדערע געקליבענע הויכע פערזענליכקייטען פון וואטיקאן, וואס זיינען געקומען בייוואוינען דעם ויכוח. ר' משה האט ניט געהאט גענוג צייט געגוי צו שטודירען דעם דאזיגען אידישען יונגערמאן. פונ'ם אויסדרוק אויף זיין פנים איז געווען קלאר, אז ר' משה'ס רעדע האט אויף איהם געהאט געמאכט א גאר גרויסען רושם.

ר' משה'ן האט זיך געוואלט וויסען: ווי קומט דארט בכלל א אידישער יונגערמאן? וואס טוט ער? פארוואס זיצט ער מיט געהויבענע פארשוינען פון וואטיקאן?

באלד נאך דער סעסיע איז דער יונגערמאן פארשוואונדען. אויף אלע זיינע אנפראגען, האט ר' משה ניט באקומען קיין קלאהרע תשובה. עפעס האט מען איהם געענטפערט מיט רמזים, מיט אנדייטונגען.

ר' משה האט באשלאסען צו פרעגען וועגען דעם דעם קארדינאל-ביבליאטעקער, וועלכער איז צו איהם געווען פריינטליך און צוגעלאזט. גראד דער פאקט, וואס דער דאזיגער קארדינאל האט אים געזאגט, אז דער ענין איז א סוד, און עס איז פארבאטען וועגען דעם צו ריידען, האט ביי ר' משה'ן ארויסגערופען נאך גרעסערע נייגעריגקייט, אז ער זאל אט דעם סוד דערגיין.

עס האט געדויערט עטליכע טעג ביז דער קארדינאל האט באשלאסען צו דערצעהלען ר' משה'ן וואס ער האט געוואוסט וועגען דעם אידישען יונגערמאן.

ער האט געשטאמט פון פוילען און איז געווען א גרויסער מלומד. ער איז געקומען קיין ווענעדיג דארט צו שטודירען אסטראנאמיע און אויך הערען לעקציעס וועגען רעליגיע. קענטיג, אז די כוונה פון אט דעם יונגערמאן איז געווען זיך צו באקענען מיט דער געשיכטע און דער אנטוויקלונג פון פארשיידענע אמונות אויף דער וועלט, אויסער דער אידישער, וועגען וועלכער ער האט געוואוסט פון אידישע מקורות.

דער פראפעסאר וועגען רעליגיע אין דעם ווענעדיגער אוניווערזיטעט, האבענדיג פאר זיך א אידישען יונגערמאן און דערצו נאך א מלומד, האט איהם גע'עצה'ט, אז אויב ער וויל באמת זיך באקענען מיט דעם ענין רעליגיע, זאל ער פאהרען קיין רוים און עס לערנען אין וואטיקאן. דארטען, האט ער איהם פארזיכערט, וועט ער באקומען אלץ, וואס זיין הארץ גלוסט. די כוונה דערביי איז געווען ארייגצושטויסען

דעם אידישען יונגערמאן אין די נעגעל פון די גייציגע קאטוילישע גלחים אין וואטיקאן.

האט אַט דער יונגערמאן אָנגענומען די עצה פון דעם פּראָפעסאָר, מעגליך ניט באגרייפענדיג די געפאר. עס איז שוין געווען מעהר ווי א האלב יאָהר, האט דער קארדינאל-ביבליאטעקער דערציילט ר׳ משה׳ן, אז דער אידישער יונגערמאן איז געזעסען אין וואטיקאן און שטודירט פלייסיג רעליגיעזע ענינים.

אין אָנפאנג, איז ר׳ משה אינפאָרמירט געוואָרען, האט דער יונגערמאן נאָך שטרענג אָפּגעהיט אידישקייט. ביסלעכוויים האט ער עס אָנגעהויבען אויפגעבען. ער האט זיך נאָך געהאלטען ביי שבת און ביי כשרות. זיין צובונד צו אידישקייט איז נאָך ניט געווען אינגאנצען איבערגעריסען, אָבער ער איז שוין געווען אונטער דער השפּעה פון זיינע קאטוילישע לערער, וועלכע זיינען פול מיט האָפענונג, אז גאָר אינגיכען וועלען זיי איהם געווינען פאר׳ן קאטוליציזם און איהם אָפּ׳שמד׳ן אָפיציעל.

כל זמן דער אידישער יונגערמאן פון פוילען האט זיך נאָך ניט געהאט גע׳שמד׳ט און איז בכלל נאָך געשטאנען אויפ׳ן שייד-וועג, האָבען די הויכגעשטעלטע קאטוילישע פירער עס געוואָלט האלטען בסוד, זיי זיינען געווען אזוי נייגעריג ארייינצוכאפּען א אידישע נשמה, בפרט פון אזא הויך-געלערנטען אידען, אז זיי האָבען מורא געהאט טאָמער וועט נאָך אימיצער קריגען א השפּעה אויף איהם און איהם צוריקהאלטען פון שמד.

אז ר׳ משה האט געהערט די דאָזיגע געשיכטע, איז ער שטארק צעשרויפט געוואָרען. ער האט גלייך דערפילט, אז עס איז זיין חוב עפּעס צו טאָן, כדי דעם יונגען פוילישען אידען צו ראטעווען פון שמד.

ר׳ משה האט שוין געהאלטען שטארק אין באדויערען, וואָס ער האט זיך אינגאנצען געוויזען אין דער ביבליאָטעק פון וואטיקאן. אויב ער וואָלט דאָרט ניט געקומען און ניט ארויסגעוויזען זיין גרויסען וויסען צום קארדינאל-ביבליאָטעקער, וואָלט דער לעצטער וועגען איהם ניט גערעדט מיט התפעלות צו די אנדערע קארדינאלען. עס וואָלט דאן ניט געקומען צו קיין ויכוח און ער וואָלט ניט געווען אין קיין צרה.

איצט האט ער אָבער געפילט, אז די השגחה האט איהם אהין געבראכט און נאָר פאר איין צוועק: צו ראטעווען דעם אידישען יונגערמאן פון שמד.

ער האָט איצט אָפּגעגעבען א שבח והודיה צו השם יתברך פאר דער גרויסער מצווה, וואָס איז איהם אונטערגעטראָגען געוואָרען. אָבער ווי אזוי האָט ער געזאָלט ראטעווען דעם יונגערמען פון שמד?

ער האָט איהם נאָך אפילו ניט געהאט באגעגענט און האָט ניט געוואוסט ווי אזוי צו איהם צוצוקומען. בכלל האָט עס ניט געזאָלט זיין קיין לייכטע אויפגאבע דעם יונגערמאן איבערצוציינגען, אז ער שטייט ביים שוועל פון די מ"ט שערי טומאה.

עס האָט זיך איצט אויך געהאט געווענדעט אין דעם, וואָס ס'וועט מצד די קארדינאלען באשלאָסען ווערען, וועגען דעם וויטערדיגען גאנג פון דעם ויכוח.

עטליכע טעג זיינען אוועק און מען האָט ר' משה'ן געלאָזט וויסען, אז, לויט'ן באשלוס פון וואטיקאן, איז דער ויכוח אָפּגעלייגט געוואָרען אויף צוויי וואָכען צייט. ווען דער ויכוח וועט באנייט ווערען וועט ער שוין ניט געפירט ווערען צווישען ר' משה'ן פון איין זייט, און די דרייסיג קארדינאלען פון דער צווייטער זייט, ווי פריהער. אויף אזוי ווייט האָבען די קארדינאלען שוין געהאט איינגעזעהן, אז דער ויכוח איז ניט קיין גלייכער פוןביידע צדדים.

אָנשטאָט דעם האָט געזאָלט באשטימט ווערען איין קארדינאל, א מלומד, וואָס זאָל מיט ר' משה'ן זיך מתוכח זיין — איינער אויף איינעם. ביידע האָבען דאן געזאָלט אויסקלייבען א דריטען, וואָס זאָל זיין דער מכריע.

ר' משה האָט אָבער געהאט צייט ביז דער ויכוח וועט זיך אָנפאנגען, ער האָט פארלאנגט ביי דעם קארדינאל, דעם ביבליאָטעקער, אז ער זאָל איהם באקענען מיט'ן אידישען יונגערמאן, וואָס איז געשטאנען ביים שוועל פון שמד.

קי.

אויפן שוועל פון שמד

ר' משה באַקענט זיך מיט'ן פוילישען יונגערמאַן. — דער פאַרבלאָנדזשעטער סטודענט. — ר' משה'ס השפעה.

צו ערשט האָט דער קארדינאַל, וואָס האָט געהאט אויפזיכט איבער דער ביבליאָטעק אין וואטיקאן, אנטזאָגט ר' משה'ס פארלאנג. ער האָט געזאָגט, אז ער האָט פשוט מורא צו זיין דער וואָס זאָל אים, ר' משה'ן, פאָרשטעלען פאר'ן אידישען יונגערמאן, וועמעס נשמה די קירך האָט געוואָלט פאנגען. שפּיאָנען פון וואטיקאן האָבען תמיד געהאלטען אן אויג אויף יעדען איינעם, ווי הויך איינעמ'ס פּאָזיציע איז ניט געווען, באזונדער האָבען זיי געהאלטען אן אויג אופ'ן אידישען יונגערמאן.

דער קארדינאַל האָט אָבער ר' משה'ן געגעבען וויכטיגע פּרטים וועגען דעם יונגערמאנ'ס הנהגה. איינמאָל א טאָג גייט ער אין א בית מדרש דאוונען. ער האָט נאָך אַלץ ניט געהאט אינגאַנצען אָפּגע־בראָכען מיט דער אידישער אמונה און זיך נאָך ניט אינגאנצען געהאט דערווייטערט פון אידישקייט. ער גייט אויך יעדען טאָג עסען אין א געוויסען אידישען רעסטאָראן, וואָס איז אויך געווען אן אכסניה פאר אורחים. ר' משה האָט אויף אזא אופן אליין געקענט אויסמארקירען, אז ער זאָל זיך מיט אים טרעפען אין איינעם פון די צוויי פּלעצער און דאָרט זיך מיט אים באקאנען אזוי, אז עס זאָל הייסען, אז די באקאנט־שאפט איז געקומען צופעליג און ניט פאר קיין באשטימטען צוועק.

נאָכדעם ווי ר' משה האָט זיך גענוי איבערגעטראכט, האָט ער באשלאָסען אריינצוקלייבען זיך אין יענער אכסניה, וואו דער אידישער יונגערמאן פון פּוילען פּלעגט קומען עסען אין דער וואָכען און באזונדער שבתים. דער בעל אכסניה האָט דאן ר' משה'ן פאָרגעשטעלט פאר אלע אורחים דאָרט און אויך פאר די, וואָס פּלעגען קומען עסן, איינ־שליסענדיג דעם יונגערמאן, וועלכען ער האָט באצייכענט אלס א ווילנער.

ר' משה האָט אָפּגעוואַרט ביז שבת, ווען דער יונגערמאן איז געקומען עסן. ער האָט זיך געוואשען און זיך געזעצט צום טיש. דער־זעענדיג דאָרט ר' משה'ן, וועמען ער האָט געהאט געהערט ריידענדיג

ביים ויכוח מיט די קארדינאלען אין וואטיקאן, האָט זיך דער יונגערמאן אויפגעהויבען און איז צוגעגאנגען צום געוועזענעם ראש הקהל פון פויזען און געזאָגט מיט פולער אויפריכטיגקייט:

— זינט איך האָב געהערט וואָס איר האָט געהאט צו זאָגן צו די קארדינאלען, בין איך אונטער'ן רושם פון אייערע רייד. אייערע רייד האָבען ביי מיר ארויסגערופען גרויסע ספקות אין קריסטענטום, איך האָב וועגען דעם געהאט א לאנגען שמועס מיט מיין לערער. איך האָב געזאָגט, אז ס'וואָלט געווען כדאי מיט אייך, ר' משה, צו האָבען א שמועס. אָבער מיין לערער האָט מיר געהאט געזאָגט, אז איר האָט שוין פארלאָזען רוים.

די תמימות פון דעם יונגערמאן איז געווען קלאָר. ר' משה האָט דערפאר גע'עצה'ט דעם בחור, אז ער זאָל זיין קאטוילישען מדריך ניט דערציילען וועגען זייערע באגעגעניש און דערווייל האָט ער מיט אים אָפגעמאכט צו באגעגענען זיך מיט אים בסוד און שמועסען מיט אים וועגען אמונה אָנגעלעגענהייטען, דאָס, אין וואָס דער יונגערמאן איז געווען אזוי שטארק פאראינטערעסירט.

אויף זייער ערשטער באגעגעניש האָט דער יונגערמאן דערציילט ר' משה'ן, אז ער קומט פון ווילנע. זיין נאָמען אין געווען גדליה משה און זיין פאמיליע נאָמען — גאָרדאָן.

די פּרטים, וואָס אָט דער גדליה משה האָט געהאט צו דערציילען דעם געוועזענעם ראש הקהל פון פויזען האָבען אויפגעוויקעלט א מערק-ווירדיגע געשיכטע וועגען דעם דראנג צו תורה און וועלטליכען וויסען צווישען אידען אין יענער צייט.

גדליה משה'ס פאָטער איז געווען א גרויסער למדן און א דאָקטאָר אין ווילנע, ער האָט זיין דאָקטאָריע געלערענט אין פאדובא, איטאליע, וואוהין ער איז געשיקט געוואָרען אויף די הוצאות פון א באוואוסטען ווילנער נדבן.

אלס רופא האָט ער זיך אין ווילנע געמאכט גרויס פרסום. ער פלעגט אָרימע קראנקע אינגאנצען היילען אומזיסט. דערצו פלעגט ער תמיד אין זיין לוידיגער צייט זיצען און לערנען.

ווי א ווילנער, איז אָט דער למדישער רופא געווען א געגנער פון דעם לימוד פון קבלה. אָבער זייענדיג אין פאדובא, איטאליע, וואו עס זיינען געווען גרויסע לומדים האָט ער ניט נאָר געלערענט דאָק-טאָריע, נאָר אויך תורה. אזוי ווי די דאָרטיגע לומדים האָבען יאָ

געהאלטען פון קבלה, האָט דער ווילנער למדן אויך זיך פאראינטערעסירט אין אָט דעם געהיימען לימוד.

ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט אין ווילנע, האָט ער ווייטער געלערנט קבלה מיט זיינע זין, צווישן זיי אונזער גדליה משה. אָבער פארהערענדיג די מעדיציניש וויסענשאפט פון זיין פאָטער, איז גדלי׳ משה געקומען צו דער איבערצייגונג, אז ער זאָל אויך אָנהויבען לערנען וויסענשאפט, באזונדער אָפּגעבענדיג זיך מיט׳ן לערנען פארשידענע שפּראכען.

כדי זיך צו פארפולקאָמען אין די וויסענשאפטען, אין וועלכע ער איז געווען פאראינטערעסירט, נאָכדעם ווי ער איז שוין געווען מלא וגדוש אין תורה, איז גדליה משה געפאָרען קיין ווענעדיג, איטאליע, וואו ער האָט זיך אָנגעהויבען פאראינטערעסירן אין אמונה און איז, אויף דער עצה פון זיינע וויסענשאפטליכע רביים פון דאָרט, געפאָרען קיין רוים צו שטודירען אין וואטיקאן.

עס איז געווען דאָרטען אין וואטיקאן, וואו גדליה משה איז ארונטער אונטער דער השפּעה פון זיינע קאטוילישע לערער וועגען אמונה, אזוי אז ביסלעכווייז איז ער געוואָרען גענויגט צום קאטאָליציזם. די הויכע גייסטליכע אין וואטיקאן האָבען שוין אויף אים געשאַרפט די ציין דערוואַרטענדיג, אז גאָר אינגיכען זאָל ער שוין גרייט זיין אינ־גאנצען אויסצובייטען דאָס רענדעל.

גדליה משה איז נאָך אָבער ניט געווען פארטיג מיט זיך. ער האָט נאָך געהאט א סך אינערליכע קאמפען בייצוקומען, אויב זיי האָבען בכלל געקענט בייגעקומען ווערען. גדליה משה האָט ר׳ משה׳ן אויך געהאט צו דערציילען וועגען פארשיידענע פּארשוינען אין דער וויסענ־שאפטליכער אינסטיטוציע פון וואטיקאן — סיי וואָס איז נוגע די תלמידים און סיי וואָס איז נוגע די לערער.

סיי צווישען די תלמידים און סיי צווישען די לערער זיינען געווען א היפּש ביסעל אידען, וואָס איז פאר ר׳ משה׳ן געווען א שטיקעל חידוש. פון גדליה משה׳ן האָט ער זיך דערוואוסט וועגן הויכע קאטוילישע גייסטליכע, לערער אין דער וואטיקאנ׳ס לעראינסטיטוציע, וואָס זיינען געווען משומדים. פון דער צווייטער זייט, זיינען דאָרט געווען אזוינע, וואָס זיינען געווען קנאפּע אידען, אָבער אויך ניט קיין קריסטען. דאָס איז באזונדער געווען דער פאל מיט א געוויסען פּראָפעסאָר לעמברען, וועלכער האָט געשטאמט פון פראנקרייך און איז געווען אן אסימילירטער איד, אָבער דאָך ווייט פון קריסטענטום.

אָט דער לעמברען איז געווען גדליה משה׳ס לערער אין מאטעמאטיק. צווישען אָט דעם אסימילירטען לעמברען און די קאטוילישע לערער, אייניגע פון זיי משומדים, וועלכע זיינען געווען גרויסע פאנאטיקער, איז גדליה משה אריינגעפאלען אין ספק וועגען דער אידישער אמונה און האָט זיך געהאלטען אין גליטשען בארג־ארונטער אין תהום אריין צום קאטוליציזם.

עס איז געווען דער ריכטיגער מאָמענט ווען ר׳ משה, פאר וועמען גדליה משה גאָרדאָן האָט געהאט גרויס דרך ארץ, זאָל אים נעמען אין די הענט און מיט לאָגיק און וויסען איבערצייגן, אז דעם ריכטיגען ענטפער אויף אלע פראגען בנוגע אמונה געפינט מען אין דער תורה. ס׳האָט לאנג ניט גענומען און גדליה משה איז צוריק געוואָרען שטארק פארבונדען מיט דער אידישע־אמונה.

ער האָט אפילו אָנגענומען ר׳ משה׳ס עצה ווי זיך אויסצודרייען פון דעם נעץ, וואָס די גלחים האָבען שוין געהאט פארשפרייט כדי אים צו פאנגען פאר דער קאטוילישער קירך.

אָנשטאָט צו וואוינען אין וואטיקאן, אין דער געביידע פאר די סטודענטען פון דער וויסענשאפטליכער אקאדעמיע דאָרט, האָט ר׳ משה אים גע׳עצה׳ט זיך אריינצוקלייבען ביי א אידישער פאמיליע און רוים און בלויז קומען צו די לעקציעס אין דער אקאדעמיע.

אן ענדערונג איז באלד אריינגעטראָטען אין גדליה משה׳ס גאנצער באציאונג צו דעם ענין פון אמונה. גדליה משה, מיט זיין גאונ׳ישער קאָפּ, האָט זיך פארנומען מיט צוויי קורסען אויף אמאָל — א ריין־וויסענשאפטליכען קורס, מאטעמאטיק און אסטראָנאָמיע, און א פילאָזאָפיש־רעליגיעזען — אמונה.

פאר׳ן וויסענשאפטליכען קורס האָט ער געהאט אזוינע לערער, ווי דער אסימילירטער איד לעמברען. דער אָנפירער פון אָט דער וויסענ־שאפטליכער אָפּטיילונג איז געווען א קאטוליק, אָבער אזוינער וואָס האָט געהאט א פארערונג פאר אידישקייט, לפּחות פאר׳ן תנ״ך, וועלכען ער האָט געקענט אין אָריגינאַל.

אין אָט דעם קורס האָט גדליה משה באלד אין אָנפאנג געמאכט גרויס פאָרשריט און עס איז געווען קלאָר, אז ער וועט אים ענדיגען אין גאָר א קורצער צייט מיט גרויס אויסצייכענונג.

אין דעם צווייטען קורס — אמונה — האָט ער שוין געהאט גאָר גלחים פאר לערער און טאקע אזוינע וואָס האָבען געהאט א גרויסע

השפעה אין וואטיקאן. כל זמן אַט די קאטוילישע לערער האָבען געמיינט, אז זיי קענען גדליה משה׳ן געווינען פאר דער קירך, האָבען זיי זיך שטארק געקוואפעט אויף אים און האָבען אים מקרב געווען און אים געוויזען אלערליי לאסקעס.

האָבען זיי אָבער דערזען, אז גדליה משה האלט זיך פעסט ביי זיינע אידישע איבערצייגונגען, און ווער רעדט נאָך ווען ער האָט, נאָך זיינע שמועסען מיט ר׳ משה׳ן, אָנגעהויבען צוריקשלאָגען אלע ארגומענ־טען פון די גלחים געגען דער אידישער אמונה, און האָט עם געטאָן מיט תקיפות און מיט געהעריגען וויסען, האָבען זיי אָנגעהויבען קוקען אויף אים מיט שנאה און האָבען אָנגעפאנגען אים מבזה זיין און פאר־פאָלגען. גדליה משה האָט זיך אָנגעהויבען פילען אן איבעריגער אין אָט דער אָפטיילונג פון דער פּאָפּסטליכער אקאדעמיע.

דעם פארדרוס וואָס ער האָט דערפון געהאט האָט ער פארגיטיגט דורך זיינע וויטערדיגע באגעגענישען מיט ר׳ משה׳ן. אין זיינע שמועסען מיט דעם געוועזענעם ראש הקהל פון פויזען, האָט גדליה משה געפונען טרייסט און שטארקייט, ווערענדיג אלץ מער און מער איבערצייגט אין די אייביגע אמת׳ן פון דער אידישער אמונה.

פאר דער צייט וואָס ר׳ משה האָט נאָך אלץ געוואָרט צו הערען וועגען באנייאונג פון דעם ויכוח צווישען אים און די קארדינאלען, האָט גדליה משה דערווייל פארענדיגט זיינע קורסען, אָבער בעת אין דעם וויסענשאפטליכען קורס האָט ער ניט באגעגענט קיינע שוועריקייטען און האָט פארענדיגט מיט גרויס אויסצייכענונג, קריגענדיג דעם העכסטען טיטול, האָט מען אים אינגאנצען גע׳פסול׳ט פון פארענדיגען דעם קורס וועגען אמונה.

דערביי האָט ער נאָך געקראָגען אויסגעזידעלט פון די גלחים פאר דעם, וואָס ער האָט אין דעם ענין אמונה ארויסגעוויזען זיין אידישען שטאנדפונקט, ווייזענדיג, אז ער איז דער זעלביגער עקשן און "פארפיר־טער" ווי אלע אידען וועלכע זיינען "בלינד" ניט צו זען דאָס אמת׳ע ליכט פון דער "אמת׳ער" אמונה — דער קאטוליציזם.

ווי שטארק דאָס האָט גדליה משה׳ן ניט פארדראָסען, האָט ער עס געמוזט אָננעמען פאר גוט־געלט און זיך באנוגענען מיט׳ן טיטול און די אויסצייכענונגען אין פארענדיגען דעם וויסענשאפטליכען קורס.

זיין צובונד צו ר׳ משה׳ן איז דערווייל געוואָרען שטארקער. ער האָט צו ר׳ משה׳ן זאָגאר אָנגעהויבען ברענגען אנדערע תלמידים פון

דער פאפסטליכער אקאדעמיע — אידישע יונגעלייט, וואס האבען דארט שטודירט פונקט ווי ער.

ניט אלע פון אט די אידישע תלמידים, געקומענע פון פארשיידענע לענדער, זיינען געווען אפגעפרעמדט פון אידישקייט, אדער זיינען געווען באאיינפלוסט פון די קאטוילישע גלחים, וועלכע האבען תמיד אויסגעקוקט אויף א געלעגענהייט צוציען אידישע סטודענטען צום קאטוליציזם. די פאפסטליכע אקאדעמיע אין וואטיקאן איז געווען א צוציאונג פאר א סך אידישע יונגעלייט, דאס רוב גרויסע לומדים, דערפאר וואס זיי האבען קיין אנדער געלעגענהייט ניט געהאט אריינצוטרעטען אין די אוניווערזיטעטען און הויכע לער־אינסטיטוציעס פון יענער צייט, מיט גאנץ קליינע אויסנאמען.

אין וואטיקאן האט מען גראד גערן אויפגענומען אידישע תלמידים — און אן שכר לימוד — ווייל מ'האט געמיינט, אז אויף אזא אופן וועט מען זיי געווינען פאר דער קירך.

אין יעדענפאל, האבען אין וואטיקאן דעמאלט שטודירט צענד־ליגער אידישע יונגעלייט. גדליה משה איז געווען דער, וואס האט צום מערסטען צוגעצויגען אויפמערקזאמקייט צוליב זיינע זעלטענע כשרונות אזוי, אז ער איז געווארען דער שטאלץ פון אלע אידישע סטודענטען. דאס וואס גדליה משה האט זיך, א דאנק ר' משה'ן פון פויזען, צוריק א קער געטאן צו תורה־אידישקייט, האט געמיינט, אז זיין איינפלוס אויף די אידישע תלמידים האט געווירקט לטובת זייער פארנעמען זיך מער מיט אידישע ענינים און מיט דערנענטערען זיך מער צו ריינער אידישקייט.

עס איז געקומען דערצו, אז די אידישע תלמידים האבען אנ־געהויבען האלטען אסיפות און אויף אט די אסיפות האט מען אנגעהויבען ריידען אפען וועגען צוריק געווינען די דערווייטערטע און אפגעפרעמדטע צו אידישקייט. גדליה משה, איצט שוין א גרויסער מיוחס צוליב זיין טיטול און זיינע אויסצייכענונגען, איז געווען אזוי שטארק אונטער ר' משה'ס השפעה, אז זיין איינציגער באגער אין לעבען איז איצט געווען צו ווירקען אויף די אפגעפרעמדטע תלמידים, אז זיי זאלען ווערען ווארימע און בעסערע אידען.

ר' משה, וועלכער האט עס אלץ נאכגעפאלגט מיט גרויס אינטערעס, איז געווען באגייסטערט. ער האט געפילט אז ער האט אין דעם א חלק און האט זיך שטארק געפרייט. עס איז געווען די באלוינונג פאר דעם, וואס ער האט זיך אזוי לאנג אויפגעהאלטען אין רוים.

קיא.

דער אידישער נצחון

דער ויכוח ווערט באנייט. — ר׳ משה׳ס באדינגונגען. — אידישע סטודענטען ווערען בעלי־תשובה.

אין א געוויסען טאָג איז געקומען פון וואטיקאן די באקאנטמאכונג, אויף וועלכער ר׳ משה, דער געוועזענער ראש הקהל פון פויזען, האָט געוואַרט — דער טאָג ווען דער ויכוח צווישען אים און די קארדינאלען וועט באנייט ווערען. דער ויכוח, וועלכער איז פריער איבערגעריסען געוואָרען, האָט איצט געזאָלט געפירט ווערען אונטער גאָר נייע באדינגונגען.

אַנשטאָט ר׳ משה זאָל זיין איינער געגען דריי צענדליג קארדינאלען, האָט ער איצט געזאָלט האָבען נאָר דריי. אָבער איצט האָט ר׳ משה געהאט דעם מוט אָנצואווייזען אויף די אומגערעכטיגקייטען, וואָס די קאטוילישע פירער האָבען געוואָלט באגיין קעגען אים.

קודם האָט ער געלאָזט וויסען, אז ער וועט בשום אופן ניט צושטימען, אז דער ויכוח זאָל געפירט ווערען אין דעם זאל פון פאַפסטליכען פאלאץ, וואָס איז געווען באקאנט ווי דער זאל פון די צלמים בילדער. ר׳ משה האָט געלאָזט וויסען, אז אייגענטליך האָט ער פון סאמע אָנפאנג געהאט געשטעלט א תנאי, אז ער זאָל זיך, אין משך פונ׳ם ויכוח, ניט דארפען געפינען אין א סביבה פון צלמים. ער האָט אפילו געהאט געפאָדערט אז די קארדינאלען אליין זאָלען אין פארלויף פון ויכוח ניט טראָגען קיין צלמים.

מ׳האָט עס אים געהאט נאָכגעגעבען. האָט ער דערפאר געוואָלט וויסען פאר וואָס האָט מען פּלוצים באשלאָסען צו האָבען דעם ויכוח אין דעם „זאל פון צלמים בילדער״?

דאס האָט שטארק דערצאָרענט די קארדינאלען. ס׳טייטש, ווי האָט עס א איד אזא חוצפה? ס׳זיינען געווען אזעלכע, וואָס האָבען געפאָדערט א שווערע שטראָף פאר׳ן אידען. ר׳ משה האָט געדארפט כאפּען א פּסק אז ער זאָל וויסען, אז מ׳דארף האָבען מער דרך ארץ פאר דער קאטוילישער קירך און אירע פירער.

ס'האט שוין געהאלטען דערביי, אז מ'זאל אינגאנצען צוריקרופען דעם ויכוח און געבען ר' משה'ן די שטראף, וואס ער האט, אין דער מיינוג פון די קאטויליקען, געהאט פארדינט. די קארדינאלען האבען זיך איבערלייגט, און נאך א ישוב הדעת באשלאסן נאכצוגעבען ר' משה'ן זיין פארלאנג און דער ויכוח איז איבערגעטראגען געווארען אין איינעם פון די חדרים אין דעם וואטיקאן־ביבליאטעק.

מיט דעם האט עס זיך נאך ניט געענדיגט. די קארדינאלן האבן געוואלט, אז דער ויכוח זאל זיך אנפאנגען פרייטאג.

האט ר' משה געלאזט זיי וויסען, אז פרייטאג וועט ער נאר קענען פארברענגען ביז א געוויסער שעה נאכמיטאג, ווייל ער מוז האבען צייט זיך מכין צו זיין פאר שבת.

דער ויכוח האט זיך דאן אנגעפאנגען פרייטאג פאר מיטאג. דער עלטסטער פון די קארדינאלען האט אנגעפאנגען מיט א רעדע, אין וועלכער ער האט זיך באמיט אויפצוקלערען פארוואס ס'איז נויטיג צו האבען דעם ויכוח און באווייזען פאר דער וועלט, אז אידען זיינען בלינד, וואס זיי האלטען זיך ביי זייער אלטער אמונה און גייען ניט איבער צום קריסטענטום.

אבער אויך דא האט ר' משה געהאט אן איינוועגדונג געגען דעם, וואס דאס ווארט איז געגעבען געווארען צו ערשט צו די קאטויליקען. ער האט געזאגט, אז מ'האט געדארפט ווארפען גורל ווער ס'זאל זיין ערשט און ער האט טאקע געפאדערט אזא גורל. דאן האט ר' משה אויך ארויסגעשטעלט אנדערע פאדערונגען ווי אזוי דער ויכוח זאל געפירט ווערען.

די קארדינאלען האבען עס באטראכט פאר א חוצפה מצד דעם אידען. ביי אייניגע פון זיי וואלט רעכט געווען דעם ויכוח אינגאנצען אויפצוגעבען און ארויסגעבען א דערקלערונג אז דער איד איז באזיגט געווארען. א פאר קארדינאלען האבען דערצו נאך געפאדערט, אז מ'זאל ר' משה'ן שווער באשטראפען.

אבער די מער מיושב'דיגע האבען דאך געפונען א בארעכטיגונג פאר ר' משה'ן און זיינע פאדערונגען. עס איז געווארען א שארפע דיסקוסיע צווישען די קארדינאלען, ביז עס איז געבליבען ווייטער אנצוגיין מיט'ן ויכוח און געבען ר' משה'ן דאס ווארט.

ר' משה האט גערעדט דריי שעה צייט און מיט א קלארער שפראך און שטארקע לאגיק פעסטגעשטעלט די ריכטיגקייט פון דער אידישער

אמונה, פון משה אמת ותורתו אמת. אין דער זעלביגער מאָס וואָס ער האָט פעסטגעשטעלט די ריכטיגקייט פון דער אידישער אמונה, האָט ר׳ משה פון פויזען באוויזען די פאַלשקייט פון דער קריסטליכער אמונה, וואָס איז ניט באַגרינדעט אויפ׳ן גלויבען אין איין ג־ט, נאָר אין א „דריי־איינינקייט".

כאָטש ר׳ משה׳ס רעדע האָט שטאַרק ווייגעטאָן די קאַטוילישע פירער, האָבען זיי אָבער געמוזט מודה זיין, אז ער האָט זיך גלענצענד אויסגעצייכענט מיט זיין ריידען און מיט זיין וויסען. א גאַר גרויסען רושם האָט ר׳ משה׳ס רעדע געמאַכט אויף די אידישע סטודענטען און לערער אין דער וויסענשאַפטליכער אקאדעמיע פון וואַטיקאַן. די מערסטע פון זיי זיינען געווען שטאַרק אונטער׳ן איינפלוס פון דער קירך, אָדער זיינען סתם געווען אָפּגעפרעמדט פון אידישקייט.

די ווירקונג, וואָס ר׳ משה האָט געהאַט אויף דעם ווילנער יונגער־מאַן גדליה משה גאָרדאָן, אזוי אז ער האָט אים געראַטעוועט פון שוועל פון שמד, האָט ער אויך געהאַט אויף אנדערע אידישע יונגעלייט. ר׳ משה, וועלכער האָט זיך פון דעם דערוואוסט, האָט פון דעם געהאַט גרויס נחת רוח. ר׳ משה האָט דאָך זיך געפילט צעבראָכען פונ׳ם גאַנצן ויכוח און די באַדינגונגען, אונטער וועלכע ער האָט אָט דעם ויכוח געדאַרפט פירען. ער האָט מורא געהאַט, אז טאַקע צוליב דעם גרויסען רושם, וואָס ער האָט געמאַכט אויף די קריסטליכע ווי אויף, להבדיל, די אידישע צוהערער, וועט מען אין וואַטיקאַן זיין דערצאָרענט און מ׳וועט וועלען זיך נוקם זיין אין אידען.

פון דער צווייטער זייט האָט ר׳ משה געהאַט גרויס הנאה, וואָס ער האָט געמאַכט אזא רושם אויף די אידישע פּראָפעסאָרען און סטודענ־טען, מיט׳ן פועל יוצא, וואָס זיי זיינען אלע געוואָרען פרום און זיך שטאַרקער צוגעבונדען צו זייער אמונה און פאָלק.

גדליה משה גאָרדאָן פון ווילנע איז געוואָרען זייער פירער. ער, וואָס איז געווען ביים שוועל פון שמד, איז איצט געוואָרען איינער פון די שטאַרקסטע בעלי תשובה. באַהאַווענט מיט לומדות און וועלטליכען וויסען, איז ער געוואָרען דער סאַמע רוח החיים צווישען די אידישע יונגעלייט.

א מערקווירדיגע דערשיינונג איז געווען, וואָס אָט די אידישע יונגעלייט, שטאַמענדיג פון האלב־פאַר׳גוי׳אישטע עלטערען אין פאַרשידענע לענדער, האָבען פלוצים אָנגעהויבען שרייבען צו זייערע עלטערען אין א גאָר נייעם גייסט, אין עכט אידישען גייסט. זייערע עלטערן זיינען געווען

פארוואונדערט: פון וואנען האָט עס זיך גענומען, וואָס זייערע זין זאָלען גראָד אין וואטיקאן זיך פּלוצים אָנזאפּען מיט אידישקייט?

געוועזן עלטערען, וואָס האָבען פון דעם גראָד הנאה געהאט. עס זיינען אָבער אויך געווען אזוינע, וואָס האָבען זיך געביסען די ליפּען. זיי אליין זיינען געווען דערווייטערט פון אידען און אידישקייט, אז זיי זיינען געשטאנען מער אויפ'ן צווייטען זייט פון גרעניץ.

איינע אזא פאמיליע איז געווען א שוועדישע. זי איז געווען אזוי פאר'גוי'אישט, אז בלויז דאָס פאָרמעלער איבערגיין צום קריסטענטום האָט איר געפעלט. דאָס האָט אָבער די דאָזיגע פאמיליע ניט געהאט דעם מוט צו טאָן.

דער זון איז געשיקט געוואָרן שטודירען אין וואטיקאן מיט אן אויסזיכט אז ער וועט דאָרט זיך סוף־כל־סוף שמד'ן און אזוי ארום וועט אָפּגעווישט ווערען די ליניע, וואָס האָט נאָך אָט דער פאמיליע אָפּגעטיילט פון דער קריסטליכער וועלט. און דאָ הויבען גאָר פּלוצים אָן קומען בריוו פון זון, וואָס רופן מיט'ן גייסט פון אידישקייט. ער האָט בפירוש געשריבען, אז ער איז געוואָרען א שומר מצות, און אז ער איז גליקליך, וואָס ער האָט ענדליך זיך באקאנט מיט אידישקייט און איר אמת'ער גייסטיגקייט.

דער טאטע און די מאמע זיינען ממש געווען געפּלעפט, און "אומגליק" האָט זיי געטראָפען: זיי האָבען געוואָלט, אז זייער זון זאָל זיך שמד'ן און אזוי ארום אויך פאר זיי אויסטרעטען דעם וועג צו דער גוי'אישער וועלט, און צום סוף רעדט ער גאָר ווי א פרומער, איבערגעגעבענער איד!

דער פאָטער האָט אוועקגעשריבען זיין זון א לאנגען בריוו מוסר־ענדיג אים פאר דעם "משוגעת", וואָס איז אין אים אריין. ווייסט ער דען ניט, וואָס פאר א שנאה ער וועט ארויסרופען קעגען זיך ביי די גויים מיט זיין האלטען זיך ביי אידישקייט? די האָפענונג איז דאָך געווען פון אים, זיין פאָטער, אז ער וועט זיך שמד'ן, און צום סוף אזא אומדערוואַר־טעטע ענדערונג!

דער פאר'גוי'אישטער איד פון שוועדען האָט געמאכט דעם אויספיר, אז זיין זון האָט געבראכט א "צרה" אויף זיך און אויף זיינע עלטערען.

דער זון איז אָבער זיין טאטען ניט געבליבען שולדיג קיין ענטפער. ער האָט אויף א געלאסענעם אָבער גאנץ שטרענגען אופן

געשריבען, אז די תורה זאָגט טאקע אָז, אז א זון זאָל אָפּגעבען כבוד זיינע עלטערען, ניט רעכענענדיג זיך מיט זייער שטאנד, מאטעריעל און גייסטיג, און דאָס איז ער טאקע גרייט צו טאָן, אָבער דאָס מיינט ניט, אז ער וועט זיך פון זיי לאָזען באאיינפלוסען וועגען אמונה. גראָד אין וואטיקאן, האָט ער געלאָזט וויסען, האָט אים דער אויבערשטער מזדמן געווען מיט מענשען, וואָס האָבען געעפענט זיינע אויגען, אז ער זאָל קענען אונטערשיידען פון אמת און שקר.

דער זון האָט צום סוף גע'עצה'ט זיין טאטען, אז ער זאָל אויס־פארקויפען זיינע עסקים און זיינע נחלאות אין שוועדען און זאָל זיך איבערקלייבען קיין אמסטערדאם, האָלאנד, וועלכע איז דעמאָלט געווען א פרומע אידישע שטאָט. ער, דער זון, וואָס האָט שטודירט מעדיצין, וועט שפּעטער, ווען ער וועט פארענדיגען זיין שטודיום, דאָרט קומען און פּראקטיצירען זיין פּראָפעסיע אלס רופא. קיין שוועדען, האָט ער געשריבען, וויל ער זיך ניט צוריקקערען, ווייל ער וויל ניט אָנקוקען די פאר'גוי'אישטע אידען, צו וועלכע קרייז זיינע עלטערען האָבען געהערט, און ניט די גויים, וואָס האָבען מיט שנאה געקוקט אויף אידען.

די עלטערען זיינען נאָך ווייט ניט געווען איבערצייגט, אז זיי דארפען און זאָלען טאָן וואָס זייער זון פארלאנגט. דער זון האָט שוין אָבער געהאט אָפּגעמאכט מיט דער דעה, וואָס ער זאָל טאָן, און אז ער האָט פארענדיגט זיין שטודיום אלס רופא, האָט ער זיך ניט צוריקגעקערט אהיים צו זיינע עלטערען, נאָר האָט זיך באזעצט אין אמסטערדאם.

דאָרט האָט ער חתונה געהאט מיט דער טאָכטער פון א באוואוסטען אמסטערדאמער נכבד א למדן און א גביר, און איז געוואָרען בארימט ווי א גרויסער רופא און ירא שמים. זיינע עלטערען האָבען דערנאָך זיך אויך איבערגעקליבען קיין אמסטערדאם און זיינען געוואָרען פרום נאָכ־פאָלגענדיג זייער זונ'ס דרך.

עפּעס ענליכעס האָט פּאסירט מיט'ן אידישען סטודענט אנטאָני יאסינאָווסקי, וועלכער האָט געשטאמט פון ווארשע, און איז געווען דער זון פון עלטערען, וועלכע זיינען געווען אזוי פאר'גוי'איִשט, אז זיי האָבען זייער זון אפילו ניט געהאט גע'מל'ט. די יאסינאָווסקים האָבען אויך אויסגעקוקט, אז זייער זון זאָל זיך שמד'ן און אזוי ארום ווערען די „בריק" פאר זיי, איבערצוגיין פון דער אידישער מחנה אין דער גוי'אישער. פאר דער אָדער יענער אורזאך האָבען די עלטערען אליין ניט געהאט דעם מוט איבערצובייטען דאָס רענדל.

אנטאָני האָט שטודירט וויסענשאפט און ער האָט געזאָלט באַש־ליסען, צי נאָך זיין שטודיום זאָל ער בלייבען אין איטאַליע, וואו זיינע עלטערען וועלען זיך דערנאָך איבערקלייבען, און פונקט ווי ער, אנטאָני, איבערגיין צום קריסטענטום, אָדער ער זאָל זיך צוריקקערען קיין פוילען און דאָרט זאָלען זיי אים נאָכפאָלגען אין דער קריסטליכער וועלט.

אנטאָני איז אָבער געווען איינער פון די סטודענטען, וואָס זיינען געוואָרען בעלי תשובה, ער האָט זיך מל געווען און האָט זיך אָנגעהויבען באקאָנען מיט אידישקייט. ער האָט אָבער וועגען דעם ניט געשריבען צו זיינע עלטערען. ער איז אין זיינע בריוו אָפּגעקומען מיט קלייניגקייטען.

ערשט ווען ער האָט געהאט פארענדיגט זיין שטודיום, האָט ער פלוצים געלאָזט וויסען זיינע עלטערען אין ווארשע, אז ער האָט זיך גע׳מל׳ט און רופט זיך איצט אברהם אָנשטאָט אנטאָני. ער האָט אויך געהאט זיין פּלאַן — זיך צוריקצוקערען קיין פוילען, אָבער ניט אין ווארשע, נאָר אין קראָקע, וואָס איז געווען א שטאָט פון תורה און אידען יראי שמים.

די עלטערען זיינען געווען ווי דערשלאָגען פון א דונער, אָבער זיי האָבען גאָרניט געקענט העלפען. אברהם יאסינאָווסקי האָט זיך דאַן באזעצט אין קראָקע, און דווקא אלס איד. ער איז געוואָרען א פּראָפעסאָר פון וויסענשאפט אין דער אקאדעמיע פון פרינץ ראדזיוויל און האָט דאָרט חתונה געהאט מיט א אידישער טאָכטער א גרויסע מיוחסת.

אזוי איז אויך געווען מיט אנדערע סטודענטען.

ר׳ משה האָט געפילט ווי ער וואָלט שוין געהאט זיין שליחות דערפילט אין רוים, ער האָט געהאט בדעה פון דאָרט אָפּצופאָרען קיין לאָנדאָן, האָבענדיג אין זינען איצט געשעפט. ער האָט געזאָלט איינקויפען אין רוים פארשידענע יקר המציאות׳ן און גאנצע קאָלעקציעס פון זיי און דאַן זיי איבערפירען קיין לאָנדאָן.

דערווייל האָט ער זיך אָבער דערוואוסט, אז זיין, ר׳ משה׳ס, נצחון איבער די קארדינאלען האָט דערגרייכט דעם פאפסט אליין און יענער האָט פאראָרדענט, אז ס׳זאָל ארויסגעגעבען ווערען א ספּעציעלע שריפט, אין וועלכער ס׳זאָל באוויזען ווערען די מעלות פון קריסטענטום איבער דער אידישער אמונה. דאָס האָט באוואויגן ר׳ משה׳ן, אז ער זאָל זיך פארטראכטען וועגען דער נויטיגקייט, אז אידען זאָלען אליין ארויסגעבען א שריפט צו איבערציינגען אידען און ניט־אידען אין די אייביגע אמת׳ן פון דער אידישער אמונה.

אַנשטאָט פאָרען קיין לאָנדאָן, איז ר׳ משה געפאָרען קיין מאנטובה, איטאַליע, וואָס איז דעמאָלט געווען אן עיר ואם בישראל, און מיט די דאָרטיגע גדולי ישראל צוגעגרייט די שריפט וואָס ער האָט געפילט דארף ארויסגעגעבען ווערען כדי אָפּצושלאָגען אלע קריסטליכע טענות צום אידענטום.

אין דער זעלבער צייט האָט דער סטודענט גדליה משה פארענדיגט זיין שטודיום און האָט אליין אנגעשריבען אן אָפּהאנדלונג וועגען רעליגיע און איצט פול מיט ראיות וועגען דעם אמת פון דער אידישער אמונה.

גדליה משה גאָרדאָן פון ווילנע האָט איצט געהאט דעם טיטול פראָפעסאָר און לויט פאָרשלאגען וואָס זיינען אים געמאכט געוואָרען, האָט ער געזאָלט פארבלייבען אין רוים.

קיב.

דער נזיר אין רוים

ר׳ משה׳ס וואנדערונגען און פלענער. — דער נזיר קומט זען דעם פויפסט. — דער געהויבענער גאַסט ווערט נעלם.

כאָטש ר׳ משה איז איצט געווען אין מאנטובה, איטאליע, האָט ער זיך אָבער געהאלטען אין צונויפשרייבען מיט דעם יונגען געלערנטען גדליה משה׳ן, אָדער ווי ער האָט זיך שוין גערופען, פראָפעסאָר גאָרדאָן.ביידע האָבען געפילט, אז דורך דעם גערעדטן און דורך דעם געדרוקטען וואָרט, דארף מען אָנפירען אן אנטשיידענע מלחמה געגען דער קריסטליכער וועלט, צו שטארקען די יסודות פון דעם אידישען גלויבען.

פון מאנטובה איז ר׳ משה געפאָרען קיין לאָנדאָן, וואו עס האָבען זיך געפונען צוויי אידישע קהלות, א ספרד׳ישע און אן אשכנז׳ישע, די אשכנז׳ישע קהלה איז אָנגעפירט געוואָרען פון הרב ר׳ אורי מאנהיימער, און די ספרד׳ישע — פון הרב ר׳ דוד נעטא. ביידע זיינען געווען גרויסע לומדים און יראי שמים.

כאָטש ר׳ משה׳ס באזוך אין לאָנדאָן האָט געזאָלט זיין פאר געשעפט, האָט ער זיך אָבער דאָרט אָפּגעגעבען הויפּטזעכליך מיט כלל-

ישראל ענינים, דער עיקר מיט דרוקען זאכען אפצושלאגען די טענות פון קריסטען געגען אידען אין אמונה זאכען.

דאס איז געווען, ווי ר׳ משה איז געווען איבערצייגט, א דרינגענדיגע נויטווענדיגקייט.

פון גדליה משה גארדאנ׳ס בריוו פון רוים האט ער שוין געוואוסט, אז די אידישע סטודענטען אין דער וואטיקאן אקאדעמיע — די מערסטע פון וועלכע זיינען געווען ווייט פון אידישקייט און א סך זיינען געשטאנען אויפ׳ן שוועל פון שמד — זיינען די מערסטע פון אט די סטודענטען שוין געווען בעלי־תשובה. ווי גדליה משה אליין — און גדליה משה האט דערצו א סך מיטגעהאלפען — האבען זיי זיך אנגעהויבען אפגעבען מיט אידישע לימודים און זיינען שוין געווען פולשטענדיג איבערצייגט, אז דער לעבענס־וועג זייערער ליגט אין דער אידישער מחנה און ניט אין דערנענטערען זיך צום קריסטענטום.

ר׳ משה האט געפילט, אז ער האט אין דעם געהאט א חלק. זיין באזוך אין רוים און זיין ויכוח אין וואטיקאן האבען עס געהאט געווירקט פריער אויף גדליה משה׳ן און דאן אויף אנדערע אידישע יונגעלייט, אז זיי זאלען צוריק ווערען איבערצייגטע אידען און פול־גלויביגע אין דער אידישער אמונה.

דער געוועזענער ראש הקהל פון פויזען, וועלכער איז געווען געצוואונגען צו פארלאזען זיין געבורט־שטאט און זוכען פאר זיך אן אנדער מקום מנוחה, צוליב די פארפאלגונגען מצד די קריסטען איבער אמונה זאכען, האט איצט מיט הארץ און זעל געפילט, אז כדי אפצושלאגען אלע טענות פון די קריסטליכע פירער, מוז מען ארויסגעבען וואס מער ספרים און קונטרסים, וואס זאלען אויפקלערען און באגרינדען די אידישע אמונה.

לאנדאן, ווי א גרויסער אידישער צענטער, וואו עס זיינען אויך געווען מעגליכקייטען צו דרוקן אזוינע ספרים און קונטרסים, איז פאר ר׳ משה׳ן געווען ווי געוואונשען. ער האט זיך דארט אפילו געהאט פארנומען מיט ארויסגעבען א פאמפלעט וועגען אידישקייט אין ענגליש מיט אן אויג, ניט בלויז צו שטארקען די אמונה ביי אידען וואס האבען זיך דערוייטערט פון זייער פאלק, נאר אויך און דער עיקר — ביי קריסטליכע ענגלענדער.

ר׳ משה האט נאטירליך געוואוסט, אז דאס קאן אויך ארויסרופען דעם צארן פון ענגלישע קריסטליכע און אנדערע קריסטליכע קנאים. אבער

ער איז שוין געווען איבערצייגט, אז דער איינציגער כלי־זיין, וואָס אידען האָבען, איז דער אמת, און דער אמת איז געווען אויף דער אידישער זייט.

בעת ר' משה האָט זיך אויפגעהאַלטען אין לאָנדאָן און איז געווען פאַרנומען מיט צוזאַמענשטעלען די פאַמפלעטען, וואָס ער האָט זיך באַמיט אַרויסצובריינגען אין א געדרוקטער פאָרמע, האָט ער צוגעקראָגען א סך מוט דורך א בריוו, וואָס גדליה משה האָט אים צוגעשיקט פון רוים, איבערגעבענדיג די סאַמע לעצטע פאַסירונגען דאָרט און אין דעם וואַטיקאַן. איינע פון אָט די פאַסירונגען, וואָס גדליה משה האָט באַשריבען, האָט ר' משה'ן ממש פאַרכאַפּט.

דאָס איז געווען א ווירקליך פאַנטאַסטישע מעשה, וואָס איז אָבער געווען א ווירקליכקייט.

אין רוים האָט זיך פּלוצים געהאַט באַוויזען א גאָר געהויבענער גאַסט — דער אַלטער, גרייז־גרויער קריסטליכער געלערנטער און פילאָזאָף פּראָפעסאָר כריסטיאַן די לעציאַטע. אָט דער פּראָפעסאָר די לעציאַטע איז שוין לאַנג ניט געזען געוואָרען, אָבער מיט יאָרען צוריק האָט זיין נאָמען געהאַט געקלונגען אין דער קריסטליכער וועלט.

ער איז אין זיין יוגענט געווען א תלמיד פון דעם אַרצבישאָף פון גרעגאָר די פּיראַנטאַ פון ווענעציע און האָט דערנאָך געשפּילט א גרויסע ראָל און אַליין א גרויסער גייסטליכער אין דער קאַטוילישער קירך, אין דער קריסטליכער וועלט.

ביי זיין דערשיינען אין רוים האָט די לעציאַטע מודיע געווען, אז ער איז ספּעציעל געקומען זיך זען מיט'ן פּויפּסט. ווען מ'האָט זיך פון זיין אָנקומען אין רוים דערוואוסט אין וואַטיקאַן איז באַלד געשיקט געוואָרען א דעלעגאַציע פון הויכע וואַטיקאַן־פּערזענליכקייטען אים מקבל־פנים צו זיין און אים צו בענטשען, אזוי חשוב איז דער גאַסט געהאַלטען געוואָרען דאָרט. עס איז געווען באַשלאָסען, אז מ'זאָל דעם חשוב'ען גאַסט איינלאַדען אויפצוהאַלטען זיך אין וואַטיקאַן און פאַרנעמען א דירה אין דעם פּאַלאַץ פון פּיוס, וואו ער וועט אפילו האָבען אַן אייגענעם מקום תפילה, און אין עטליכע טעג אַרום וועט פאַר אים צו־געגרייט ווערען אַן אָפיציעלע אויפנאַמע ביים פּויפּסט, אין דער אָנוועזענ־הייט פון די קאַרדינאַלען און די אַנדערע נכבדים פון וואַטיקאַן.

דער גאַסט האָט אָבער די פּויפּסטליכע דעלעגאַציע באַדאַנקט פאַר'ן כבוד, וואָס מ'וויל אים צוטיילען און דערקלערט, אז ער קאָן אָט דעם כבוד ניט אָננעמען, ווייל עס איז שוין מער ווי פינף און דרייסיג יאָר,

וואָס ער פּראַוועט נזירות, פאַסט תעניתים און פירט זיך בכלל גאָר אַנדערש.

זיין פארלאַנג איז נאָר געווען, האָט ער מודיע געווען, צו זען זיך מיט׳ן פּויפּסט פּריוואַט, אויג אויף אויג. ער האָט שוין לאַנג ביי זיך אָפּגעמאַכט, האָט ער געזאָגט, אַז פאַר זיין טויט זאָל ער זיך טרעפן אין יחידות מיט׳ן פּויפּסט און פאַר אים זיך אַראָפּרעדען פון האַרצען און אים אויך איבערגעבן די סודות מיט וועלכע ער קומט צו אים.

דער ענטפער פון דעם אַלטען פּראָפעסאָר די לעציאַטע און זיין מאָדנער פארלאַנג האָט דער פּויפּסטליכער דעלעגאַציע געפּלעפט. זיי האָבען עס קוים געקאָנט משיג זיין. וואָס הייסט, ער זאָגט זיך אָפּ פון אַזאַ כבוד? די דעלעגאַציע האָט אָבער קיין ברירה ניט געהאַט ווי איבער־צוגעבען אַלץ וואָס זי האָט געהערט פון די לעציאַטע׳ס מויל, צו די קאַרדינאַלען.

אַז די לעציאַטע איז געווען אַ נזיר איז געווען קלאָר. ער איז געווען אַ געבוירענער פון ווערָאָנאַ, איטאַליע. ער איז געבליבען אַ קיילעכדיגער יתום און ער איז געווען נאָך גאָר יונג. ער איז דאַן אַריינגענומען געוואָרען אין הויז פון זיינעם אַן אָנקעל, אַ גלח, זיך צו האָדעווען. דער יתום האָט באַלד אַרויסגעוויזען זיינע גרויסע כשרונות אין לערנען. צו צוואַנציג יאָר האָט ער שוין געהאַט דעם טיטעל פילאָזאָף. זיין אָנקעל האָט אים דאַן געשיקט ווייטער לערנען ביי דעם אַרצבישאָף די פּיראַנטאַ אין ווענעציאַ.

אחוץ זיין גרויסען וויסען האָט דער יונגער די לעציאַטע, שוין אַ פּול־באַרעכטיגטער גלח, געהאַט אַ גרויסען טאַלאַנט צו רעדען, און ער איז געוואָרען דער אָנפירער פון די גלחים, וואָס זיינען געווען באַשטימט צו פירען ויכוחים מיט אידען און סתם צו באַווייזען אַלע "ניט־גלויביגע", אַז קריסטענטום איז די אמת׳ע אמונה.

עטליכע יאָר האָט די לעציאַטע געהאַלטען זיינע פייערדיגע רעדעס, באַגרינדענדיג דעם קריסטענטום. ער האָט אַפילו געהאַט אָנגעשריבען גאַנצע אָפּהאַנדלונגען וועגען דעם. ער האָט געקראָגען אַ גרויסען נאָמען און זיין לויב איז געהערט געוואָרען אין וואַטיקאַן.

אַ גאָר גרויסע צוקונפט האָט אים דערוואַרט אין דער קאַטוילישער קירך.

דער אַרצבישאָף די פּיראַנטאַ האָט וועגען אים געשריבען צום פּויפּסט און האָט אים שטאַרק פאַרלויבט. ער האָט באַזונדערס זיך געהאַט

אָפּגעשטעלט אויף די לעציאטע׳ס ויכוחים מיט באוואוסטע אידישע געלערנטע און עס האָט געזאָלט הייסען, אז דער יונגער גלח האָט זיי מנצח געווען.

אָבער פּלוצים איז די לעציאטע נעלם געוואָרען. קיינער האָט ניט געוואוסט קיין שפור וואו ער איז פארשוואונדען. קלאנגען האָבען זיך געהאט פארשפּרייט, אז דער יונגער גלח איז געוואָרען א נזיר און האָט באשלאָסען צו פּראוועןן התבודדות ערגעץ ווייט אוועק. עס איז אויך געווען א ידיעה, אז ער איז אוועק קיין אינדיע, פון וואנען ער האָט זיך שוין מער ניט צוריקגעקערט.

איצט, אין גאָר טיפען עלטער, איז די לעציאטע צוריק דערשינען און דווקא אין רוים. ער האָט געוואָלט זען דעם פּויפּסט, אָבער אויף אן אופן, וואָס איז געווען פּונקט דער היפוך פון דער צערעמאָניאלער אויפנאמע, וואָס מ׳האָט אים אָנגעבאָטען.

אייגענטליך איז די לעציאטע שוין געווען ביים פּויפּסט צוויי מאָל אין זיין יוגענט. דעמאָלט, ווען ער האָט גע׳שמ׳ט פאר זיינע ויכוחים מיט אידען. אויף ארצבישאָף די פּיראנטא׳ס רעקאָמענדאציע האָט מען אים אין וואטיקאן אָפּגעגעבען גרויס כבוד.

איצט האָט ער זיך אָבער אויפגעפירט גאָר אנדערש און געהאט גאָר אנדערע פארלאנגען.

די קארדינאלען האָבען זיך משער געווען, אז דאָס מוז זיין אין הסכם מיט אָט דעם נזיר׳ס הנהגה. שוין די לעציאטע׳ס אויסזען אליין, אין זיין הויכען עלטען, האָט ארויסגערופען יראת הכבוד. ער איז געווען הויך געוואקסען, און כאָטש ער האָט געזאָלט פאסטען תעניתים און זיך פּייניגען אויף אנדערע אופנים, איז זיין פּנים געווען פול און נעלויכטען. ער איז געווען געקליידט אין שווארצען און געטראָגן היל־צערנע סאנדאלען. זיינע האָר זיינען געווען ווייס ווי זילבער און לאנג, ארונטערלאָזענדיג זיך איבער זיינע פּלייצעס, וואָס צוזאמען מיט זיין לאנגער ווייסער באָרד האָט אים געגעבען דעם אויסזען פון א הייליגען.

פון אונטער זיינע לאנגע און געדיכטע ברעמען האָבען ארויס־געקוקט צוויי שווארצע, פייערדיגע און טיף־דורכדרינגענדיגע אויגען.

יעדער, וואָס האָט געוואגט צו באגעגענען זיין בליק, האָט דערפילט א מין ביטול פאר זיך. מ׳האָט געהאט איינעם, וואָס האָט אייך געהאט אָפּגעמאָסטען פון קאָפּ ביז די פּיס.

נאָך א באראטונג האָבען די קארדינאלען איבערגעגעבן דעם נזיר'ס פאָרשלאָג צום פויפסט אליין. דער ענין איז באטראכט געוואָרען און עס איז געבליבן, אז דער ערשטער קבלת פנים פאר דעם אלטען די לעציאטע דארף און זאל זיין א פאָרמאלער, מיט דער גאנצער צערעמאָניע פון אזוינע אויפנאמען אין וואטיקאן. דערפאר וועט אָבער די לעציאטע אויך קאָנען האָבען זיין וואונש און אויפגענומען ווערען א צווייטען מאָל פון פויפסט, שטרענג אין יחידות.

עס איז ביי קיינעם ניט געווען קיין ספק, אז דאָס וועט דעם אלטען נזיר צופרידענשטעלען. אויב אפילו דער כבוד, וואָס מ'וועט אים צוטיילען ביי דעם פאָרמאלען קבלת פנים וועט אים ניט זיין צום הארצען, וועט ער אָבער אודאי פארשטיין, אז דאָס איז ניט אזוי אים צו פארשאפען א הנאה, נאָר צו ווייזען פאר דער וועלט ווי טייער עס ווערען געהאלטען מענשען, וואָס ווידמען זייער לעבען צום קריסטליכען גלויבען, באזונ־דערס אזא ווי די לעציאטע, וועלכע האָט גרויסע פארדינסטען נאָך פון זיינע יונגע יאָרען.

האָט מען געלאָזט וויסען דעם נזיר, וועלכער איז נאָך אלץ געבליבען אויף דער אכסניה אין רוים, וואו ער איז לכתחילה פארפאָרען, ווי אזוי זיין טאָפעלטער קבלת פנים וועט איינגעאָרדענט ווערען. די טעג פון דעם ערשטען ווי פון דעם צווייטען אויפנאם זיינעם, זיינען ביים פויפסט באשטימט געוואָרען.

דער טאָג פון דעם צערעמאָניאלען קבלת פנים פאר פראָפעסאָר די לעציאטע איז געקומען. אויפ'ן אָנזאָג פון פויפסט אליין האָט מען געשיקט צו דער אכסניה, וואו דער נזיר האָט זיך אויפגעהאלטען, דעם פויפסט'ס אייגענע קארעטע געשפאנט צו אכט סוסים. פינף אנדערע קארעטעס, וואָס האָבען באגלייט די פויפסטליכע קארעטע, זיינען געווען באזעצט פון פויפסטליכע שלוחים, וואָס זיינען באאויפטראָגט געוואָרען צו באגלייטען דעם גאסט אין וואטיקאן אריין.

אין צוגאָב זיינען געשיקט געוואָרען רייטער אָנגעטאָן אין זייערע פאָרמאלע פויפסטליכע מונדירען.

אויפ'ן וועג צו דער אכסניה האָט אָט די פראָצעסיע, נאטירליך, צוגעצויגען די אויפמערקזאמקייט פון א גרויסען עולם. דערזעענדיג די פויפסטליכע קארעטע, זיינען א סך פרומאקעס געפאלען אויף די קני און זיך געבוקט און גע'צלמ'ט.

ווי שטארק דערשטוינט איז די דעלעגאציע געווארען, אז ווען גרייכענדיג די אכסניה, האט זי אויסגעפונען, אז דער נזיר די לעציאטע איז דארט ניטא. ער האט גאנץ פרי יענעם טאג זיך אפגערעכענט מיט׳ן בעל־האכסניה, יענעם באצאלט, וואס עס האט אים געקומט און מיט׳ן קלומיק אויף דער פלייצע איז ער אוועק. דער בעל־האכסניה האט ניט געהאט קיין ידיעה וואוהין דער נזיר איז אוועק און פארוואס ער איז אוועק.

דאס איז פאר די פויפסטליכע שלוחים געווען א רעטעניש. זיי האבען ניט געוואוסט וואס צו טאן.

אלץ איז געווען אזוי אויסגערעכענט, אז ווען זיי האבען זיך געזאלט צוריקקערען אין וואטיקאן מיט׳ן נזיר האט אין פויפסטליכען פאלאץ געזאלט זיין אלץ גרייט פאר דעם צערעמאניאלען קבלת־פנים. די קארדינאלען און אנדערע הויכע פערזענליכקייטען, ווי אויך סתם בכבוד׳יגע איינגעלאדענע געסט, האבען דארט געדארפט זיין פארזאמעלט.

איצט האבען זיי געזאלט צוריקקערען מיט ליידיגען! וואס האבען זיי געזאלט טאן?

בלייבענדיג שטיין ביי דער אכסניה, האבען די שלוחים געשיקט א רייטער צוריק אין וואטיקאן איבערצוגעבען וואס עס איז געשען און קריגען אינסטרוקציעס וואס צו טאן.

קיג.

דער גר צדק

די מיספארשטענדניש. — דער נזיר אין פריוואטער אודיענץ ביים פויפסט. — דער גר צדק.

אויסהערענדיג דעם רייטער, וואס עס איז געשען, אז דער אלטער נזיר די לעציאטא איז פארשוואונדען געווארען פון זיין אכסניה אין רוים, און אז די פויפסטליכע שלוחים וואס זענען געשיקט געווארען אים צו באגלייטען אין וואטיקאן ווארטען אויף אינסטרוקציעס וואס ווייטער צו טאן, האבען די קארדינאלען אין וואטיקאן, שטארק געפלעפט, באשלאסען, אז די שלוחים זאלען אויספרובירען אנדערע אכסניות. מעגליך, אז דער אלטער די לעציאטא האט זיך ארויסגעקליבען אין א צווייטער אכסניה.

דער קבלת פנים פאר אים ביים פויפסט האט געזאלט דורכגעפירט ווערען ווי דאס איז געפלאנט געווארען.

צוריקצוקערען זיך אן דעם נזיר וואלט געווען אן אומזין. דער צערעמאניאלער קבלת פנים אין וואטיקאן האט שוין ניט געקאנט צוריק־גערופען ווערען. אלע געהויבענע געסט זיינען שוין געווען פארזאמעלט אין פויפסטליכען פאלאץ פאר דער צערעמאניע. מ׳האט נאר געווארט אויפ׳ן ערן־גאסט, דעם נזיר.

דער רייטער האט איבערגעגעבען צו די שלוחים די אינסטרוקציעס, און זיי האבען זיך אוועקגעלאזט פון איין אכסניה צו דער צווייטער, דערווארטענדיג צו געפינען דעם נזיר. מיט דער פויפסטליכער קארעטע אין פאראויס און אנדערע קארעטעס, באגלייט פון אוניפארמירטע רייטער און פוסגייער, האט עס צוגעצויגען גרויס אויפמערקזאמקייט. די גאסען זענען געווען שווארץ מיט מענשען.

אבער דער נזיר האט זיך אין ערגעץ ניט אפגעזוכט. וואס האט פאסירט? אט וואס:

דער אלטער די לעציאטא האט באשלאסען ניט צו ווארטען, אז מען זאל אים קומען נעמען אין וואטיקאן צום קבלת פנים, נאר איז אהין אליין אוועק און טאקע צופוס. כאטש א העכסט אימפאזאנטע פיגור אין זיינע שווארצע קליידער און זיינע לאנגע ווייסע האר און ווייסער באָרד, האט זיך אבער אויף אים קיינער ניט אומגעקוקט. ער האט אויך באשלאסען ניט צו מעלדען זיך פאר זיין אוידיענץ מיט׳ן פויפסט צו די באשטימטע פערזאנען, וואס האבען צו טאן מיט אזוינע ענינים, נאר איז אריין צו די באדינער פון פויפסט. דארט האט ער איינעם פון די באדינער געזאגט אויף א גאר באשיידענעם אופן, אז ער דארף אויפ־גענומען ווערען פונ׳ם פויפסט און האט פארלאנגט פונ׳ם באטרעפענדיגען באדינער, אז ער זאל אים ווייזען דעם וועג צום פויפסט.

דער באדינער, ניט וויסענדיג, אז אין אנדער טייל פון פויפסטליכען פאלאץ ווערט צוגעגרייט א קבלת פנים פאר א געהויבענעם גאסט, און אז אט דער אלטער איז עס דער, וואס דארף פון פויפסט אויפגענומען ווערען, האט דעם נזיר אריינגעפירט אין איינעם פון די ווארט־צימערען און אים דארט געהייסען ווארטען. ער, דער באדינער, איז אוועק מעלדען א פויפסטליכען באאמטען וועגען דעם אומבאקאנטען פארשוין, וואס ווארט אויפגענומען צו ווערען פון פויפסט.

יענעם באאמטען איז גאָרניט איינגעפאלען צו פארבינדען אָט דעם אומבאקאנטען, וועגען וועלכען דער באדינער האָט גערעדט מיט דעם די לעציאטאָ׳ן אויף וועמען מ׳האָט אין גרויסען פויפסטליכען זאַל געווארט. דער באאמטער איז אויפגעבראכט געוואָרען אויפ׳ן באדינער, וואָס ער האָט ניט געהאט גענוג שכל דעם אומבאקאנטען, ווער עס זאָל ניט זיין, משלח צו זיין און אים ניט הייסען ווארטען, ווי ער וואָלט טאקע געווען בארעכטיגט, אויפגענומען צו ווערען פון פויפסט. דער באאמטער האָט דעם דינער פאר זיין חוצפה און נארישקייט ארונטערגעלאָזט א פאטש און אים אָנגעזאָגט, פון דעם אומבאקאנטען באלד פטור צו ווערען.

דער באדינער נאָך זיין אָפּשניט, האָט איצט אויסגעלאָזט זיין כעס אויפ׳ן נזיר און צוריקקערענדיג צום אלטען, האָט אויף יענעם אָנגע־הויבען שרייען, אז ער זאָל באלד פארלאָזען דעם פאלאץ. אז דער נזיר אין זיין תמימות האָט ניט פארשטאַנען פארוואָס דער באדינער איז אזוי דערצאָרענט קעגען אים, האָט ער אביסעל געצעגערט. איז דער געשלאָגענער באדינער אים באפאלען און האָט אים מיט כוח ארויס־געשטויסען אין קאָרידאָר אריין און פון דאָרט אין דרויסן.

נאָך אזא אָפּשניט איז דער אלטער אריין אין דער ביורא וואו מ׳מעלדעט זיך, געוויינליך, פארמאל פאר אן אוידיענץ ביים פויפסט.

דערווייל האָט די פראָצעסיע, וואָס האָט געזאָלט באגלייטען די לעציאטאָ׳ן אין וואטיקאן, זיך צוריקגעקערט מיט ליידיגן. דער צערע־מאָניען־מייסטער, וואָס האָט געהאט אויפזיכט איבער דעם איינגעאָרדענטען פאראדנעם אוידיענץ פאר׳ן נזיר, האָט קיין ברירה ניט געהאט און געמעלדעט די פארזאמעלטע געסט, אז דער אוידיענץ מיט׳ן פויפסט וועט ניט צושטאנד קומען. די פארזאמעלטע זענען זיך צעגאנגען.

דער שמועס צווישען די פויפסטליכע הויף־לייט איז געווען אז דער נזיר, וועלכער האָט אזויפיל יאָר געהאט געפראוועט התבודדות, האָט מסתמא אין לעצטען מאָמענט דערפילט, אז ער איז נאָך ניט גענוג גערייניגט און געהייליגט צו זיין ראוי אויפגענומען צו ווערען פון פויפסט און איז צוריק אוועק פראווען התבודדות.

אודאי וועט ער זיך אָפּזוכען אביסעל שפעטער.

ווען איינער פון די העכערע וואטיקאן־לייט וועלכער האָט די לעציאטאָ׳ן געקענט, איז שפעטער אריין אין דער מעלדונגס־ביורא, איז ער אויפגעציטערט געוואָרען, ווען ער האָט געזען ווי אויף א באנק איז

געזעסען דער נזיר און געווארט אויף זיין ריי, צו איבערגעבען זיין פארלאנג.

יענער איז באלד צוגעקומען צום נזיר און מיט יראת הכבוד אנגעהויבען זיך פארנאנדערפרעגען וואס ס'האט פאסירט. די לעציאטא האט דערציילט וואס ס'איז מיט אים געשען, אז ער איז אליין געקומען צום קבלת פנים און האט זיך געמעלדעט דורך דער פויפסטליכער דינערשאפט, אבער האט געכאפט אן אפשניט, וואס האט אים באוואויגען צו ווענדען זיך אויף א פארמאלען אופן. אבער דערווייל זיצט ער אוןווארט ביז ס'וועט קומען צו זיין ריי.

ס'איז געווארען א טומעל. עפעס האט געדארפט געטאן ווערען גוט צו מאכען די טעות'ן, וואס זענען באגאנגען געווארען אויףביידע זייטען.

דער ענין האט דערגרייכט דעם פויפסט אליין. די קארדינאלען האבען זיך שנעל פארזאמעלט און א פארמאלער קבלת פנים האט איצט געדארפט געגעבען ווערען דעם אלטען נזיר. דער קבלת פנים האט אבער, צוליב דעם וואס איז געשען, געזאלט זיין נאך פייערליכער ווי פריער.

די לעציאטא האט אבער אויסגעדריקט דעם פארלאנג, אז דער פויפסט זאל אים אויפנעמען ביחידות. ער האט געזאגט, אז ער האט עפעס איבערצוגעבען דעם פויפסט און זיך מיט אים מיישב זיין וועגען א וויכטיגען ענין אונטער פיר אויגען. נאך אט דער באגעגעניש מיט'ן פויפסט, האט דער נזיר געזאגט, וועט ער פארלאזען רוים.

דעם נזיר'ס פארלאנג איז איבערגעגעבען געווארען צום פויפסט און יענער האט איינגעוויליגט אויפצונעמען אים פריוואט. קיינער איז ניט געווען דערביי, ווען דער נזיר איז אריינגעקומען צום פויפסט אין קאבינעט. קיינער האט ניט געוואוסט וואס עס איז געשען און וואס זיי האבען גערעדט צווישען זיך.

דער נזיר איז פארבליבען מיט'ן פויפסט ניט מער ווי א צוואנציג מינוט. ווען ער איז ארויסגעקומען פון פויפסט'ס קאבינעט, האבען אויף אים געווארט די קארדינאלען. ער איז אבער מיט זיי ניט פארבליבען קיין רגע. ער האט באלד פארלאזט דעם פויפסטליכען פאלאץ, צו דער פארוואונדערונג פון די קארדינאלען און איז פארשוואונדען.

די קארדינאלען האבען זיך איבערגעווארפען מיט בליקען פון פארוואונדערונג. איינער פון די קארדינאלען איז אריין צום פויפסט אין

קאבינעט און ער האָט אים געפונען שטארק דערשלאָגען. זיינע אויגען זענען געווען פארוויינט און אויסגעדריקט טיפען טרויער.

דער פויפסט האָט צום קארדינאל קיין וואָרט ניט געזאָגט, און דער לעצטער האָט ניט געוואגט פרעגען וואָס דאָס אלץ האָט באדייט, פארוואָס ער איז אזוי פארטרויערט און דערשלאָגען.

ער האָט דעם פויפסט איבערגעלאָזט און שפעטער דערציילט די אנדערע קארדינאלען וואָס ער האָט געזען. זיי האָבען זיך געבראָכען די קעפ אויסצוגעפינען וואָס עס איז פאָרגעקומען צווישען נזיר די לעציאטא און דעם פויפסט.

עפעס האָט דער אלטער געמוזט ברענגען דעם פויפסט אַ טרויעריגע בשורה פון ערגעץ וואו.

א קורצע צייט איז אוועק און אין וואטיקאן האָט מען זיך געהאלטען אין סוד׳ן, פארשידענע קלאנגען האָבען זיך געהאלטען אין פארשפרייטען.

אלץ האָט זיך געהאנדעלט וועגען דעם אלטען נזיר די לאציאטא און זיין באזוך ביים פויפסט.

די קארדינאלען זענען ארומגעגאנגען פארטרויערטע. דער פויפסט האָט זיך געהאט פארשלאָסען פאר עטליכע וואָכען צייט און קיינער האָט צו אים ניט געקענט צוקומען. אפילו זיינע סאמע נאָנטסטע האָבען צו אים ניט געקענט צוקומען.

נאָכדעם ווי דער פויפסט האָט צוריק אָנגעהויבען צולאָזען מענשען צו זיך, איז צווישען אים און די קארדינאלען אָפגעהאלטען געוואָרען אַ געהיימע אסיפה. וועגען אָט דער אסיפה האָט מען זיך גע׳סוד׳עט ניט וויניגער ווי וועגען דעם אלטען נזיר און זיין באזוך ביים פויפסט.

ס׳איז געווען אלץ אין שייכות מיט׳ן דאָזיגען נזיר.

ענדליך האָט מען זיך דערוואוסט דעם סוד, וואָס איז געווען פארבונדען מיט׳ן נזיר די לעציאטע און זיין מיסטעריעזען באזוך ביים פויפסט. ס׳איז באמת געווען א שטוינענדיגע געשיכטע.

ווען דער נזיר איז אריינגעקומען צום פויפסט אין קאבינעט, האָט דער הויפט פון דער קאטוילישער קירך צו אים אויסגעשטרעקט דעם צלם, וואָס דער גאסט האָט געזאָלט א קוש טאָן, ווי א צוגרייטונג צום שמועס וואָס האָט געדארפט פאָלגען.

די לעציאטא האָט זיך אָבער אנטזאָגט צו קושען דעם צלם. ער האָט זיך אויך אנטזאָגט צו קניען פאר׳ן פויפסט און צו קושען די פאלע פון זיין פויפסטליכען מלבוש.

דער פויפסט איז געווען דערשטוינט. וואָס זאָל עס באדייטען? איז די לעציאטא געוואָרען אויס קריסט?

יאָ, דאָס איז טאקע געווען דער פאל.

אודאי האָט די לעציאטא זיך מיט פינף־און־דרייסיג יאָר צוריק אויסגעצייכענט אין די וויכוחים וואָס די קירך האָט געפירט מיט אידען. ער האָט א סך אידען מנצח געווען אין די דאָזיגע וויכוחים.

אָבער אין משך פון דער צייט האָט עפעס פאסירט מיט די לעציאטא׳ן. ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, אז אייגענטליך איז גאָר דער אמת מיט די אידען.

האָבענדיג געפירט אזוי לאנג וויכוחים מיט אידען און פרובירט באשרייבען, אז די אידישע אמונה איז פאלש, איז די לעציאטא אליין איבערצייגט געוואָרען, אז די אידישע אמונה איז די ריכטיגע.

מיט אָט דער איבערצייגונג האָט די לעציאטא מער ניט געוואָלט פארבלייבען אין ווענעציא, וואו ער איז געוואָרן בארימט און פון וואנען זיין פרסום האָט געהאט דערגרייכט דעם וואטיקאן, וואו מ׳האָט אים געהאט אויפגענומען און צוגעטיילט גרויס כבוד. ער האָט ניט געוואָלט דערציילען זיינע קריסטליכע פריינט וועגען דער מסקנא צו וועלכער ער איז געקומען — אז די אידישע אמונה איז די ריכטיגע.

קיינער האָט ניט געוואוסט וואו ער איז פארשוואונדען. בעת לעגענדעס זענען פארשפרייט געוואָרען, אז ער איז געוואָרען א נזיר און איז אוועק אין אינדיע פראווען התבודדות, האָט ער גאָר אין דער אמת׳ן באשלאָסען צו ווערען א איד.

ער איז אוועק קיין אמסטערדאם, האָלאנד, וועלכע איז דעמאָלט געווען א גרויסער אידישער צענטער און פול מיט גרויסע לומדים. דאָרט האָט ער זיך מגייר געווען און זיך, ווי א גר צדק, א נאָמען געגעבען אברהם.

ער איז שוין פון אמסטערדאם ניט אוועק, נאָר איז דאָרט געזעסען און געלערנט תורה, פריער מיט א רבי׳ן און נאָכדעם אליין.

ווען ער האָט דערגרייכט דעם עלטער פון זיבעציג יאָר, האָט ער באשלאָסען צו באזוכען דעם פויפסט, אָבער מיט איין ציל — צו דערציילען אים, אז ער איז שוין לאנג א איד און אים דערקלערען, אז ער און אויך אנדערע קריסטען זענען געקומען צו דער איבערצייגונג, אז די אידישע אמונה איז די ריכטיגע. היינט פארוואס זאָל די קאטוילישע קירך פארפאָלגען אידען און פארגיסען אידיש בלוט.

דער גר האָט געוואָלט אויג אויף אויג אויפפאָדערען דעם פויפסט, אז ער זאָל זיך אליין שטעלען צו דער פראגע און אליין באשליסען אויב די אידישע אמונה איז ניט די ריכטיגע.

דאָס האָט ער ענדליך דערפילט און אין די צוואנציג מינוט, וואָס ער האָט פארבראכט מיט'ן פויפסט האָט ער דעם הויפט פון דער קירך איינגעטיילט א פאָרציע מוסר, וואָס האָט יענעם ממש געפלעפט.

דער פויפסט איז געווען אזוי איבעראשט פון אָט דעם באזוך, אז ער איז געבליבען זיצען א געפלעפטער. לאנג נאָכדעם ווי דער גר האָט אים פארלאָזען, איז ער געזעסען ווי א דערשלאָגענער און טרערען האָבען זיך געקייקעלט איבער זיינע באקען.

ער האָט צוערשט קיינעם ניט געוואָלט אנטפלעקען, וואָס עס האָט פאסירט. שפעטער האָט ער דערציילט, וואָס עס איז געשען און מ'האָט אין וואטיקאן אָנגעהויבען זוכען וועגען און מיטלען ערשטענס ווי אזוי צו פארבאהאלטען פון דער וועלט, וואָס עס איז געשען מיט'ן גייסטליכען כריסטיאן די לעציאטא, וועלכער האָט זיך מגייר געווען. קענטיג אז צווישען די קאטוילוקען האָט זיך אריינגעכאפט א געוויסע מאָס אומגלויבען און עס איז אין וואטיקאן געבליבען, אז מ'מוז פארשטארקען די אגיטאציע פאר'ן קאטוליציזם און אז מ'מוז אויסרייסען מיט די וואָרצלען אלע סימנים פון שוואכקייט אין דער אמונה.

אָבער וואָס דער וואטיקאן האָט ניט געטאָן כדי אָפצושוואכען דעם רושם וועגען דעם וואָס דער גלח די לעציאטא איז געוואָרען א איד, איז אָבער די געשיכטע פארשפרייט געוואָרען צווישען אידען און דאָס האָט שטאַרק דערפרייט אידישע הערצער.

קיד.

ר' משה ווערט פאַרלאָזן פון חסידים פון מינסק

רדיפות אין פויזען. — פון פראַג קיין פוילען. — ר' משה אין מינסק. — אַ געגנער פון קבלה.

ר' משה, דער געוועזענער ראש הקהל פון פויזען איז געווען שטארק איבערראשט פון אָט דער געשיכטע מיט'ן גר צדק, וואָס דער יונגער אידישער געלערנטער, גדליה משה גאָרדאָן, האָט אים דערציילט אין אַ בריוו פון רוים. דאָס האָט ביי אים געשטארקט דעם גלויבען, אז מ'דארף ארויס־געבען אין פארשידענע שפּראכען "קונטרסים" (פּאמפלעטען) צו שטאר־קען דעם גלויבען אין זייער אייגענער אמונה ביי אידען און צו איבער־ציינגען ניט־אידען, אז די אידישע אמונה איז די ריכטיגע.

דער יונגער געלערנטער גדליה משה האָט געדארפט געשטעלט ווערען אין דער שפּיץ פון אן אגודה, וואָס זאָל זיך אָפּגעבען מיט די דאָזיגע ענינים. גדליה משה, וועמען עס איז אָנגעבאָטען געוואָרען א פּראָפעסאָר־שטעלע אין דעם סארבאן אוניווערזיטעט אין פּאריז, איז געווען גרייט זיך אפּצוזאָגען פון אָט דער פּראָפעסאָר־שטעלע כדי צו דינען די אינטערעסען פון דער אידישער אמונה און דעם כלל ישראל.

ר' משה וועלכער האָט געוואוסט, אז דאָס איז געווען דורך זיין איינפלוס, וואָס גדליה משה האָט זיך צוריקגעקערט צום אידישען דת דאמאלט, ווען ער איז שוין געווען אויפ'ן שוועל פון שמד, רחמנא לצלן, האָט זיך עס געהאלטען פאר א חוב צו העלפען דעם יונגען געלערנטען אין זיינע פּלענער.

א לענגערע צייט איז ר' משה פארבליבען אין לאָנדאָן, וואו ער האָט צוגעגרייט דעם באָדען פאר דער אגודה צו באשיצען די אידישע אמונה, פון וועלכער גדליה משה, אָדער ווי ער איז שוין געווען באקאנט אלס פּראָפעסאָר גאָרדאָן, האָט אנגעפירט. די וויכטיגקייט פון דער אגודה איז באלד אָנערקענט געוואָרען פון די אידישע פירער אין א רייע לענדער.

א גרויסע איבערראשונג איז געווען פאר ר' משה'ן און דעם פּראָפעסאָר גאָרדאָן, וועלכער איז שוין צו יענער צייט געווען אין

לאנדאן, צו דערהאלטען א בריוו פון דעם גר אברהם, דער געוועזענער גלח כריסטיאן די לעציאטא, אז ער פארשפרייט איצט דעם אידישען גלויבען וואו נאר ער קאן. ניט קוקענדיג אויף זיין הויכען עלטער און זיין שוואכען געזונט, דערציילט ער אין דער עפענטליכקייט ווי אזוי ער איז אמאל געווען א גלח און שטארק אנגעזען אין וואטיקאן, וואו דער פויפסט האט אים געהאט אויפגענומען און באערט פאר די וויכוחים, וואס ער האט געפירט מיט אידען צו באווייזען זיי, אז זייער אמונה איז פאלש. ער איז אבער געקומען צו דער איבערצייגונג, אז די אידישע אמונה איז די ריכטיגע און האט אפילו געוואגט קומען צום פויפסט און עס אים זאגען אין פנים.

ר׳ משה וואלט זיך שוין מעגליך אינגאנצען אפגעגעבען צוזאמען מיט פראפעסאר גארדאנ׳ען, מיט דער טעטיגקייט פון דער אגודה צו פארשפרייטען און צו באפעסטיגען די אידישע אמונה. ער האט אבער אנגעהויבען קריגען באאומרואיגענדיגע בריוו פון זיין משפחה אין פויזען, וואו די רדיפות אויף אידען מצד די קאטאליקען האבען זיך פארשטארקט. אידען האבען זיך אנגעהויבען צו צעלויפען פון פויזען, פילענדיג, אז די רדיפות וועלען נאך ווערען גרעסער.

ווי זייער הארץ האט זיי געזאגט, איז טאקע געקומען א טאג, ווען אויף די אידען אין פויזען איז דורכגעפירט געווארען א ווירקליכער פאגראם. איצט האבען אידען אנגעהויבען אנטלויפען פון פויזען וואו די אויגען האבען זיי געטראגען.

ר׳ משה׳ס פאמיליע האט זיך איבערגעקליבען קיין פראג, וואו ער, ר׳ משה, האט נאך אין פאראויס צוגעגרייט א מעמד. צוריקקערענדיג קיין פראג און צוזאמענקומענדיג זיך מיט דער משפחה, האט ער פאר א צייט פרובירט דארט איינארדענען זיך פאר שטענדיג. ער האט דארט געפירט מסחר ווי תמיד און האט אין מסחר אריינגענומען אויך זיינע זין און איידעמס. נאר זיין אינגסטער זון, דער גאונ׳ישער ר׳ שניאור זלמן, האט זיך מיט מסחר ניט געוואלט אפגעבען און האט זיך גענומען צו מלמדות.

ר׳ משה האט אבער געפילט, אז פראג איז ניט דער פאסיגער ארט צו מאכען א שטענדיגע היים פאר זיין גרויסער משפחה און ער האט זיך אוועקגעלאזט קיין פוילען צו געפינען א פאסיגען מקום מקלט. עס האט אים גענומען א לענגערע צייט ביז ער איז געקומען צו דער מסקנא, אז מינסק איז די שטאט, וואו ער זאל זיך באזעצען און דארט אריבער־ברענגען זיין משפחה.

צוערשט האָט גאָר קראָקע געזאָלט זיין די שטאָט, וואו ר׳ משה זאָל מאכען זיין היים. ר׳ משה׳ן איז קראָקע שטארק געפעלען געוואָרען צוליב איר לומדות און איר זעלטענע איינשטעלונג. די אידען זיינען דאָרט געווען אָרגאַניזירט אין אגודות לויט זייער מסחר און זייער מלאכה. אזוי איז דאָרט געווען אן אגודה פון פוטערוואַרג סוחרים, פון וואָל סוחרים, וואלד סוחרים, תבואה סוחרים און אזוי ווייטער. דאָרט זיינען אויך געווען אגודות לויט די פארשיידענע מלאכות. יעדע אגודה האָט זיך געהאט איר פרנס און אירע אויפזעער, וועמעס עובדא עס איז געווען אויפצופאסען, אז די חברים זאָלען לערנען תורה און אָפּהיטען ווי ס׳באדאַרף צו זיין אלע מצוות.

אויף ר׳ משה׳ן האָט געמאכט א גרויסען רושם דאָס, וואָס אין קראָקע איז געווען איינגעפירט, אז יעדער, וואָס נעמט אן איידעם, זאָל ער זיין א בן תורה, און אז פאר ניט ווייניגער ווי דריי יאָר זאָל דער איידעם קריגען קעסט. דאָס האָט געמוזט זיין אזוי סיי מיט אן עושר און סיי מיט אן אָרימאַן. דערווייל זיינען די איידימס אין משך פון דער צייט, וואָס זיי זיינען געזעסען אויף קעסט, זיך עוסק געווען אין תורה און דאָס האָט דערמעגליכט, אז קראָקע זאָל ווערען א שטאָט פון לומדות און וואו לערנען תורה איז געווען א טעגליכע דערשיינונג.

דאָס האָט ר׳ משה׳ן שטארק באגייסטערט. אָבער איין זאך האָט אים פארטריבען פון קראָקע — פארוואָס אידען האָבען זיך דאָרט אָפּגעגעבען מיט׳ן לימוד פון קבלה, און ר׳ משה איז געווען א מתנגד פון קבלה.

אָט דערפאר האָט ער באשלאָסען זיך בעסער צו באזעצען אין מינסק, וואָס איז אויך געווען א שטאָט פון תורה, אָבער ניט פון קבלה. אלע זיינע קינדער און איידעמס זיינען געקומען מיט אים קיין מינסק.

זיין זון ר׳ שניאור זלמן האָט זיך אָבער איבערגעקליבען קיין וויטעבסק, ווייל די עלטערען פון זיינע תלמידים האָבען זיך אלע באזעצט אין יענער שטאָט. אָט אזוי איז ר׳ משה׳ס משפחה צעטיילט געוואָרען.

אין מינסק האָט ר׳ משה זיך אויפגעהערט צו קהל׳ן און איז געוואָרען א יושב אוהל, אָפּגעבענדיג זיך מיט לערנען תורה און פארשיי־דענע חכמות, אין וועלכע ער איז געווען פאראינטערעסירט, באזונדער שפּראַכען.

דאָס האָט אים געמאכט פאר א יוצא מן הכלל. עס איז אין מינסק, א שטאָט מיט גרויסע בני תורה, ניט געווען קיין אנדערער,

וואָס זאָל צו זיין גדלות אין תורה אויך זיין א גדול אין וועלטליכע חכמות ווי דאָס איז געווען ר׳ משה.

די גדולי תורה פון מינסק האָבען ר׳ משה׳ן שטארק פארערט. זיי האָבען געוואוסט פון זיין גרויסען יחוס — דאָס וואָס ער שטאמט פון מהר״ל פון פראָג, און זיי האָבען אים אויך פארערט פאר זיין גרויס חכמה.

עס איז אָבער קוים געווען אימיצער אין מינסק, מיט וועמען ר׳ משה זאָל זיך קאָנען דורכרעדען וועגען וועלטליכער חכמה. דאָס האָט אים פארשאפט צער. ער האָט זיך געפילט איינזאם און פרעמד אפילו אין דער אידישער מינסק.

ר׳ משה פלעגט דערפאַר אָפט מאכן נסיעות קיין אויסלאַנד — איטאליע, פראנקרייך און ענגלאנד. אָט די נסיעות האָט ער געדארפט מאכען צוליב מסחר. ער האָט זיי אָבער אויך געמאכט ווייל דאָרט האָט ער זיך געקאָנט טרעפען מיט אידישע געלערנטע און מיט זיי געקאָנט פארברענגען, דאָרט האָט ער אויך געקאָנט אויפקויפען פון פארשידענע ביכער און וועלטליכע חכמות.

אויף זיינע נסיעות אין אויסלאנד פלעגט ער זיך אויך טרעפען מיט׳ן פראָפעסאָר גאָרדאָן, דער אמאָליגער גדליה משה, וועלכער האָט שוין געהאט זיין היים אין פאריז און האָט דאָרט זיך געוואונען גרויס פרסום. ר׳ משה און פראָפעסאָר גאָרדאָן פלעגען זיך אויך אָפט צוזאַ־מענשרייבען אזוי, אז דער בונד צווישען זיי איז תמיד געווען א גאָר שטארקער.

ר׳ משה איז געווען א פארערער פון שיינקייט. ער פלעגט זאָגען, אז אייגענטליך איז שיינקייט אן ענין פון דער תורה. זיין פארערונג פאר שיינקייט האָט דערגרייכט אזוי ווייט, אז אפילו א שיינער כתב איז ביי אים געווען א וויכטיגער ענין. ער פלעגט זאָגען, אז ניט נאָר דארף דער אינהאַלט זיין שיין, נאָר אויך דער כתב. א שיינער כתב־יד איז ביי אים דערפאר תמיד געווען אן ענין.

אָט די פארערונג פאר שיינקייט האָט זיך אויך גענומען פון דעם, וואָס ער האָט אייגענטליך געהאַנדעלט מיט חפצים פון שיינקייט, מיט אנטיקען און קונסט־זאכען. ר׳ משה איז בטבע אויך געווען א קינסטלער.

זיין הויז אין מינסק איז נאטירליך געווען א בית ועד לחכמים. דער פאקט, וואָס צו זיין לומדות איז ער אויך געווען א גביר און

א גרויסער בעל־צדקה, האָט נאַטירליך גורם געווען, אַז מען זאָל צו אים קומען פון אַלע זייטען.

ר׳ משה האָט, נאַטירליך, אַלעמען אויפגענומען בסבר פנים יפות. דער עיקר האָט ער מקרב געווען אָרימע און נויטבאַדערפטיגע.

זיין פרוי, וועלכע איז געווען א גרויסע בעלת־צדקה, האָט זיך באַזונדערס אָפּגעגעבען מיט באַזאָרגען אָרימע ישיבה־בחורים. זי אַליין האָט געשפּייזט אין הויז יעדען טאָג פון פופצען ביז צוואַנציג ישיבה־בחורים. שבתים און ימים טובים איז די צאָל געווען נאָך א גרעסערע.

ר׳ משה און זיין פרוי האָבען אויסגעהאַלטען באַזונדערע מענשען, כדי זיך אָפּצוגעבען מיט די באַדערפעניש׳ען פון די ישיבה־בחורים.

ר׳ משה וואָלט אין מינסק אויסגעלעבט זיינע יאָרען רואיג. וואָרים, ווי געזאָגט, דאָס, וואָס עס האָט אים געפעלט אין מינסק, האָט ער געפונען אויף זיינע נסיעות אין אויסלאַנד.

ווען ער האָט דערגרייכט דעם עלטער פון פינף און זיבעציג יאָר האָט ער אויפגעהערט מאַכען זיינע נסיעות אין אויסלאַנד און האָט זיך אָפּגעגעבען מיט לערנען ביי זיך אינדערהיים אין מינסק. אַלץ וואָלט געווען כשורה. איז אים אָבער באַשערט געווען צו האָבען צער פון דעם, וואָס די באַהאַלטענע חסידים, די געהיימע נאָכפאָלגער פון בעל־שם־טוב, האָבען אָנגעהויבען קוקען אויף אים קרום און זיך פון אים דערווייטערען.

מינסק איז, אייגענטליך, געווען א מתנגד׳ישע שטאָט, און מיט אַט די מתנגד׳ישע לומדים איז ר׳ משה גאַנץ גוט אויסגעקומען. זיין צדקות, זיין לומדות, זיינע מעשים טובים האָבען אים שטאַרק באַליבט געמאַכט ביי זיי.

צוערשט האָבען זיך מיט אים אויך גע׳חבר׳ט די באַהאַלטענע חסידים, פון וועלכע ר׳ משה ניסן דער מלמד און ר׳ אברהם אבא דער בעקער זיינען געווען די מנהיגים. זיי זיינען עס געווען די נסתרים פון מינסק. אָפט פלעגען זיי פאַרשווינדען אויסצופירען געהיימע שליחות׳ן פאַר׳ן בעל־שם־טוב און דאַן פלעגען זיי ווידער דערשיינען אין מינסק.

זיי האָבען אויך געהאַט זייערע געהיימע עובדות אין מינסק גופא. בלויז די נאָכפאָלגער פון דעם בעל־שם־טוב האָבען וועגען דעם געוואוסט און דאָס אויך בלויז יחידי סגולה.

פאר דער וועלט זיינען זיי געווען אידען בני תורה און בעלי־מידה. פארשטייט זיך, אז זיי האָבען זיך שטארק געפריינדעלט מיט ר׳ משה׳ן, באזונדער ווען זיין הויז איז געווען פאר אלעמען.

דערוויסענדיג זיך, אז ר׳ משה שטאמט פון דעם מהר״ל, איז ער ביי זיי געוואָרען נאָך חשוב׳ער. דער מהר״ל איז געווען שטארק פארערט ביי די נסתרים, מקובלים און שפּעטער ביי די נאָכפאָלגער פון בעל־שם־טוב.

דער בעל־שם־טוב האָט באזונדער געהאלטען פון מהר״ל, און אויף זיין אָנזאָג פלעגען דעם מהר״ל׳ס ספרים געלערנט ווערען פון חסידים. עס איז דערפאר געווען צו דערווארטען, אז די באהאלטענע מינסקער חסידים מיט ר׳ משה ניסנ׳ען און ר׳ אברהם אבא׳ן בראש, זאָלען פילען א פארערונג פאר ר׳ משה׳ן ווי דער אָפּשטאמער פון מהר״ל.

פלעגען זיי קומען צו אים אין הויז און פארברענגען מיט אים אין לאנגע תורה־שמועסען און ויכוחים. דערווארט האָבען זיי, אז ר׳ משה זאָל זיך פריער־שפּעטער צו זיי אנטפּלעקען, אויב ניט ווי איינער פון זיי, לפּחות א פארערער פון קבלה און פון די דרכים פון נסתרים.

ר׳ משה אָבער האָט פאר א צייט גארניט אנטפּלעקט וועגען זיין באציאונג צום ענין פון קבלה. זייענדיג א געגנער פון קבלה, האָט ער אָבער וועגען דעם ניט גערעדט און פאר א צייט האָבען די באהאלטענע חסידים ניט געוואוסט ווי זיי האלטען מיט אים.

אָבער נאָך לאנגע באמיאונגען דאָך ארויסצובאקומען פון אים ווי אזוי ער באציט זיך צו דעם ענין קבלה, האָט ר׳ משה אָנגעהויבען זיי ווייזען זיין התנגדות, ביז ער האָט זיי אָפען דערקלערט, אז ער האלט מיט די חכמי התלמוד, אז לימוד פון קבלה דארף זיין נאָר פאר יחידי סגולה, אָבער ניט פאר דעם המון.

ר׳ משה איז נאָך געגאנגען ווייטער און געזאָגט, אז עס איז דאָ א סכנה, אז די, וואָס גיבען זיך אָפּ מיט קבלה, זאָלען פארפירט ווערען פון איבערגעבליבענע שבתי צבי׳ניקעס. דאָס איז געווען פונקט דער היפוך פון דעם ווי חסידים האָבען געהאלטען.

די חסידים האָבען ענדליך זיך איבערצייגט, אז ר׳ משה איז זייערער א געגנער און דאָס האָט זיי שטארק פארדראָסען, בפרט אז ער איז געווען אן אָפּשטאמער פון מהר״ל.

האָבען זיי אָנגעהויבען פון אים זיך דערוויטערען. זיי האָבען אויפגעהערט קומען צו אים אין הויז און האָבען מיט אים מער קיין מגע ומשא ניט געהאט.

יענע חסידים, וועמעס זין, ישיבה־בחורים, עס פלעגען קומען עסען אין ר׳ משה׳ס הויז, האָבען זייערע זין אָנגעזאָגט מער דאַרט ניט צו קומען. ר׳ משה האָט געזאָלט פון אַלע חסידים אויסגעוויכט ווערען. ער האָט נאָך געקאָנט זיי אָנשטעקען מיט התנגדות, און וויסענדיג ווי גרויס עס איז זיין חכמה און זיין לומדות און דערצו אויך זיין כח הדיבור, האָבען זיי פאַר אים פשוט מורא געהאט.

אָט אזוי איז ר׳ משה פאַרלאָזען געוואָרען פון די חסידים אין מינסק, און דאָס האָט דעם אַלטען למדן און קענער פון וועלטליכע חכמות שטאַרק מצער געווען.

קטו.

זיידע און אייניקלעך

דבורה־לאה און ברוך זיינען דערוויטערט פון זייער זיידען ר׳ משה. — ברוך וויל באַזוכען מינסק. — ברוך׳ס פריינטשאַפט מיט דעם דאַבראָמיסלער שמיד׳ס איידעם.

ס׳איז פאַר א סך אוודאי געווען אומפאַרשטענדליך, ווי אזוי ס׳איז געקומען דערצו, אז ר׳ משה, דער געוועזענער ראש הקהל פון פויזען, וועלכער האָט געשפּילט אזא וויכטיגע ראָל אין זיין נייער היים אין מינסק וואו ער האָט זיך באַזעצט אויף דער עלטער, זאָל אָפּגעפרעמדט און דערוויטערט ווערען פון זיינע אייניקלעך, דבורה לאה און ברוך, די קינדער פון זיין זון ר׳ שניאור זלמן, נאָך אומפאַרשטענדליכער דאַרף עס זיין דערפאַר, וואָס אָט די צוויי אייניקלעך זיינען געבליבן קיילעכדיגע יתומים.

ווי מיר ווייסען שוין האָט ר׳ שניאור זלמן זיך קיינמאָל ניט געוואָלט אָפּגעבען מיט מסחר ווי די אנדערע ברידער. אָנשטאָט דעם האָט ער זיך גאָר אָפּגעגעבען מיט מלמדות. דאָס האָט געפירט דערצו, אז ער זאָל זיך אָפּזונדערען פון זיין פאָטער נאָכדעם ווי יענער האָט זיך באַזעצט אין מינסק און זאָל זיך מיט זיין פרוי רחל׳ען און זיינע קינדער דבורה לאה און ברוך באַזעצען אין וויטעבסק.

דאָרט האָט ר׳ שניאור זלמן זיך אויסגעגעסען זיין הארץ לער־נענדיג מיט זיינע תלמידים און איז פאַר דער צייט געשטאָרבען. אויך זיין ווייב, די גרויסע מלומדת רחל, איז געשטאָרבען.

דבורה לאה, דערצויגען אין גייסט פון איר מוטער און אונטער׳ן איינפלוס פון איר פאָטער׳ס צדקות, האָט תמיד געגאַרט זיך אליין צו דערנערען און זי האָט עס ווי גאָר אַ יונגע מיידעל געטאָן פון נייטעריי.

דאָס אליין איז געוועזן פאַר איר אַן אויסרייד ניט צו פאָרען קיין מינסק צו איר רייכען און בכבוד׳ן זיידען ר׳ משה׳ן, וועלכער וואָלט איר, נאַטירליך, גערן אריינגענומען צו זיך אין הויז און געזאָרגט פאַר איר ביז זי וועט חתונה האָבען און אפילו נאָך איר חתונה דורך אויסהאַלטען איר און איר מאַן מיט קעסט. דבורה לאה האָט אפילו גע־וויכט פון איר פעטער און מומען אין וויטעבסק גופא און האָט איינגעוויליגט זיך אריינצוקלייבען צו זיי ערשט דעמאָלט ווען זיי האָבען אָנגענומען איר תנאי, אַז זי וועט זיך דערנערען פון איר אייגענער פּראַצע, וואָס זי האָט געטאָן ביז איר חתונה מיט דעם גאונ׳ישען יונגען מאַן ר׳ יוסף יצחק, באַקאַנט ווי דער עלוי פון שאַריי, און דאַן אָנגעהאַלטען איר נייטעריי אפילו נאָך דער חתונה.

וואָס איז שייך דבורה לאה׳ן האָט זי אויך געהאַט אַן אַנדער טעם פאַרוואָס זי האָט ניט געוואָלט אוועק פון וויטעבסק און פאָרען קיין מינסק צו איר זיידען, זי האָט זיך ניט געוואָלט שיידען מיט איר טאַטע־מאַמע׳ס קברים אויפ׳ן וויטעבסקער בית עלמין.

איר אינגערער ברודער ברוך, דער שפּעטערדיגער פאָטער פון דעם גרינדער פון חב״ד, דער „בעל התניא״, איז אוועק פון וויטעבסק נאָך אַלס יונגער אינגעל. אויך ער האָט געהאַט אַפגעמאַכט מיט דער דעה צו גיין מיט זיין אייגענעם דרך און צו לעבען פון דער פּראַצע פון זיינע אייגענע הענט, אין דער זעלביגער צייט, וואָס ער ווידמעט זיך צו תורה און עבודת הבורא. ברוך האָט אפילו געוויכט פון זיין אייגענער שוועסטער און האָט זיך זעלטען געוויזען פאַר איר, אפילו ווען אין זיינע וואַנדערונגען, איז ער געקומען אויף אַ געוויסער צייט אין וויטעבסק.

אויך ברוך האָט קענטיג ניט געוואָלט באַזוכען מינסק כדי ניט צו דאַרפען קומען צו זיין זיידען און מעגליך זיין ״געצוואונגען״ נהנה צו זיין פון זיין עשירות, אָדער אפילו זיך צו דאַרפען לאָזען באַאיינפלוסען פון דער שיטה אין אידישקייט, וואָס ער האָט נאָכגעפאָלגט. ברוך האָט געוואָלט צו ערשט אליין אויסגעפינען וואָס פאַר אַ שיטה אין אידישקייט און עבודת הבורא ער זאָל נאָכפאָלגען.

זיינען אויף אזא אופןביידע איינינקלעך דערוויטערט געוואָרען פון זייער יחוס'דיגען און גדלות'דיגען זיידען. זיי האָבען ממש אים ניט געקענט און קוים געוואוסט וועגן זיין חשיבות. אויב זיי האָבען שפּעטער יאָ אָנגעהויבען זיך דערוויסען וועגען ר' משה'ס חשיבות און זיין ראָל אין מינסק, האָבען ביידע, דבורה לאה און ברוך, אויף באַזונדערע אופנים געהאַט סבות צו זיין אין ספק אויב זיי דאַרפען אָדער זאָלען זיך צו אים דערנענטערן.

דבורה לאה האָט זיך דערוואוסט פּרטים וועגען איר זיידען פון ניט קיין אַנדערן ווי איר אייגענעם מאַן נאָך דעמאָלט ווען זיי זיינען געווען חתן־כלה. ר' יוסף יצחק, דער עלוי פון שאַריי, און אַ באַהאַלטענער חסיד, אַ נאָכפאָלגער פון בעל שם טוב איז געקומען קיין וויטעבסק פון מינסק וואו ער איז פּאַקטיש אויסגעוואַקסען. ער האָט גוט געקענט ר' משה'ן, כאָטש זייענדיג אין מינסק האָט ער אפילו ניט געהאַט גע'חלומ'ט, אַז ער וועט ווען ווערען פּאַר'קנס'ט צו זיין, ר' משה'ס אַן איינינקעל און אַז דאָס זאָל געשען דוקא אויפ'ן וואָרט פון ניט קיין אַנדערען ווי דעם בעל שם טוב.

אין מינסק האָבען די דאָרטיגע, צו יענער צייט באַהאַלטענע, חסידים, און ר' יוסף יצחק בתוכם, צו ערשט זיך געהאַט געפריינדעלט מיט ר' משה'ן. זיי האָבען געמיינט, אַז צוליב זיין אָפּשטאַם פון מהר"ל פון פּראָג, וועלכער איז ביי חסידים געווען שטאַרק פאַרהייליגט, איז ער אַליין אויך נאָענט צו דער חסיד'ישער לערע פון בעל שם טוב. ווען זיי האָבען אָבער אויסגעפונען אַז ר' משה איז אַ געגנער פון קבלה און פון נסתרים און די גאַנצע לערע אויף וואָס חסידות איז געווען באַגרינדעט, האָבען זיי זיך פון אים אָנגעהויבען דערווייטערן.

דבורה לאה, אַליין אַ נאָכפאָלגערין פון בעל שם טוב און דערמיט אַ גייסטיגער שותף פון איר מאַן, האָט אָנגעהויבען פילען אַ קעגנערשאַפט צו איר זיידען. ס'זיינען געווען צייטען ווען זי האָט אפילו מורא געהאַט אַז איר מאַן וועט עס האַלטען ווי אַ חסרון פון איר זייט, וואָס זי האָט אַזאַ זיידען — איינער וואָס איז אַזאַ אויסגעשפּראָכענער מתנגד.

אַזוי צי אַזוי, דבורה לאה, האָט אפילו נאָכדעם ווי זי האָט שוין חתונה געהאַט און געפירט מיט איר מאַן אַ בעל הבת'יש לעבען, ניט געהאַט קיין באַגער צו באַקענען זיך מיט איר זיידען אין מינסק.

ברוך, פון זיין זייט, האָט זיך וועגען זיין זיידען אין מינסק דערוואוסט אַ סך פּרטים, פון זיין פריינט, ר' יצחק שאול'ן אין דאָבראָמיסעל, דער איידעם פון דאָרטיגען שמיד פון וועמען ער האָט געשעפּט זיינע

ידיעות וועגען חסידות. ר' יצחק שאול, שטאמענדיג פונ'ם שטעטל האָרקי וועלכע איז פאַר יאָרען געווען אַ צענטער פון נסתרים און שפּעטער חסידים, נאָכפאָלגער פון בעל שם טוב, איז פון זיין פאָטער, א נסתר, אליין דערצויגען געוואָרען ווי א חסיד. ר' יצחק שאול האָט פאַר א צייט געלערנט אין מינסקער ישיבות און האָט דאָרט געהאַט אין געהיים חסידים, אלס זיינע גייסטיגע מדריכים.

ברוך, וועלכער האָט טאַקע צוליב ר' יצחק שאול'ן מיט וועמען ער האָט זיך באַפריינדעט, לאַנג פאַרבראַכט אין דאָבראָמיסעל, האָט פון אָט דעם יונגען חסיד זיך אַ סך אָנגעהערט וועגען דעם נייעם חסיד'ישען דרך אזוי, אז ער האָט זיך אָנגעהויבען שטאַרק אינטערעסירן אין חסידות, פילענדיג ווי ער אליין ווערט נוטה צו אָט דעם נייעם דרך אין עבודת הבורא. ברוך האָט ר' יצחק שאול'ן געהאַלטען פאַר אן אומדערשעפּליכען קוואַל פון ידיעות וועגען חסידות.

ווי איינער וואָס האָט לאַנג פאַרבראַכט אין מינסק, האָט ר' יצחק שאול ניט נאָר געהאַט צו דערציילען גאָר אַ סך וועגען די נסתרים פון מינסק, נאָר אויך וועגען די פירענדיגע פיגורען אין אידישען לעבען דאָרט, צווישען זיי אויך ר' משה'ן, דער געוועזענער ראש הקהל פון פויזען. צום ערשטען מאָל, אז ברוך האָט געהערט וויכטיגע פּרטים וועגען זיין זיידען און כאָטש ר' יצחק שאול האָט ניט גערעדט צו פריינטלעך וועגען ר' משה'ן, דערפאַר וואָס ר' משה איז געווען אַ קעגנער פון חסידות, האָט אָבער ברוך, ווי איינער וואָס האָט נאָך גאָדאַרפט אליין איבערגעצייגט ווערען, וועלכער דרך איז דער ריכטיגער, געקראָגען א באַגער צו באַזוכען מינסק און זיך באַקענען מיט זיין זיידען. ער איז געווען בטוח, אז ער וועט פון אים קענען אַ סך לערנען. ער האָט קיין ספק ניט געקענט האָבען, אז זיין זיידע איז א גדול אין תורה און אין וועלטליכע חכמות.

בכלל האָט ברוך געקראָגען א באַגער צו זיין אין מינסק. דאָס וואָס ר' יצחק שאול האָט אים געהאַט צו דערציילען וועגען די באַוואוסטע און ניט באַוואוסטע לומדים און צדיקים פון מינסק האָט ברוך'ן ממש פאַרגאַפט.

אָבער טאַקע דערפאַר וואָס ער האָט פון דעם דאָבראָמיסלער שמיד'ס איידים, ר' יצחק שאול'ן, געקענט אזויפיל שעפּען, האָט ברוך זיך פון אים ניט געקענט אָפּרייסען און איז פאַרבליבען אין יענעם שטעטל כדי ווייטער צו ציען זיינע שמועסען מיט דעם יונגען חסיד. ניט נאָר האָט ר' יצחק שאול געהאַט זעלטענע מעשיות צו דערציילען, נאָר האָט אויך

נעקענט איבערזאָגען תורה'ס פון בעל שם טוב און אַנדערע חסיד'ישע גדולים.

ביי ברוך'ן האָט זיך שוין געהאַלטען אין אויסשעפּען דאָס ביסעל געלט, וואָס ער האָט געהאַט אָפּגעשפּאָרט פון פאַרשיידענע ארבייטען און אזוי ארום געדאַרפט אָנהויבען טראַכטען פון זוכען נייע קוואַלען וואו צו פאַרדינען אויף חיונה. ער האָט שוין אויך זיך אָנגעהויבען זאָרגען וועגען זיין צוקונפט. טאַקע דערפאַר וואָס ער איז געווען אַנטשלאָסען אָנצוהאַלטען זיין דרך — צו לעבען פון זיין אייגענער ארבייט, פון זיין "זיעת אפּיו", האָט ער געוואָלט זיין זיכער, אז ער וועט קיינמאָל ניט נכשל ווערן און דאַרפען אָנקומען צו עמיצען אפילו ניט צו זיינע נאָענטסטע קרובים.

ער האָט אַ סך געהאַט נאָכגעטראַכט וועגען באַזוכען מינסק. עפּעס האָט אים דאָך געצויגען צו זיין זיידען. אָבער אין מינסק וואָלט ער אין דעם פאַל ניט געוואָלט אפילו עסען ביי זיין זיידנ'ס טיש, טאַקע דערפאַר וואָס יענער איז אַן עושר און וואָלט גערן געווען זיין אייניקעל אויסצוהאַלטען.

אויב קומען קיין מינסק האָט ער געדאַרפט זיין פאַרזיכערט ניט נאָר מיט הוצאת הדרך און צידה לדרך, ביז ער וועט גרייכען יענער עיר ואם בישראל, ער האָט אויך געדאַרפט זיין פאַרזיכערט, אז ער וועט האָבען אויף אויסקומעניש דאָרט אין שטאָט.

אין ערגסטען פאַל האָט ברוך געקענט ערגעץ וואו, אפילו אין דאָבראָמיסעל, אָדער אין אַן אַנדער שטעטעל, זיך פאַרדינגען פאַר אַ וועלכער עס איז מלאכה — און ער איז אין אזוינע זאַכען קיינמאָל ניט געווען איבערקלייבעריש — און אָפּשפּאָרען גענוג געלט פאַר זיין נסיעה נאָך מינסק. ער האָט עס אויך געקענט טאָן שטופּענווייז, אָפּשטעלענדיג זיך אין פאַרשידענע מקומות אויפ'ן וועג קיין מינסק.

דאָס וואָלט אָבער געפאָדערט אַ לענגערע צייט, עס איז ניט געווען לייכט פאַר אים צו פאַרדינען אויף חיונה און דערצו האָבען גענוג אָפּצושפּאָרען אויף שפּעטער.

ברוך האָט זיך ניט געקימערט פאַר שווערע מלאכות. ער האָט אָבער ניט געוואָלט אוועקגעבען קיין פולע צייט פאַר מלאכה. ער וואָלט דאַן ניט געהאַט קיין צייט צו לערנען תורה און זיך ניט געקענט אָפּגעבען אזויפיל ווי ער וואָלט געוואָלט מיט עבודה.

זיין תנאי איז תמיד געווען מיט די ביי וועמען ער האָט זיך פארדונגען, אָפּצוגעבען פאר זיינע עובדות נאָר געוויסע שעה'ן פון טאָג אָדער נאכט, די איבעריגע צייט האָט ער גערארפט זיין פריי.

פאר אזא סאָרט ארבעט האָט מען, פארשטייט זיך, געצאָלט ווייניג, אָפט האָט ברוך געמוזט ארבייטען א סך שווערער ווי געוויינליך און דערביי קריגען באלוינט א סך ווייניגער ווי דאָס איז ווערט געווען, כדי ער זאָל דאָך האָבען א קוואל פון וועלכען צו שעפען זיין פרנסה.

אָבער אין דער צייט ווען ברוך האָט געהאלטען אין מאכען זיינע אויסרעכענונגען — און ער האָט תמיד געלעבט מיט א חשבון, לויט א געוויסען פּלאן, האָט ער דערוויל יעדען טאָג זיך געטראָפען מיט ר' יצחק שאול'ן און געהאט מיט אים לאנגע שמועסען. ר' יצחק שאול האָט ברוך'ן גאנץ געוען נעהאט, וויל ער איז אין דאָבראָמיסעל געווען כמעט דער איינציגער, וואָס האָט זיך צוגעהערט מיט גרויס אינטערעס וועגען נסתרים און חסידים. ברוך איז געווען ווי א דורשטיגער, וואָס קען ניט שטילען זיין דורשט.

חסידות האָט געצונדען זיין פאנטאזיע, אָבער ער האָט זיך נאָך ניט געקענט באטראכטען פאר קיין חסיד, כל זמן ער האָט אָט די תורה ניט געקענט גרינטלעך. ער האָט געמוזט וואָס מער ידיעות ארויסקריגען פון ר' יצחק שאול'ן.

האָט ברוך מיט גרויס שפּאנונג זיך צוגעהערט צו ר' יצחק שאול'ס נייעסטע מעשה, וואָס האָט פארבונדען דעם רב און די רביצין פון זיין, ר' יצחק שאול'ס, געבורטס שטעטעל הארקי מיט מינסק, עס איז געווען א מעשה, וואָס האָט געפאנגען ברוך'ס הארץ.

קטז.

דער מינסקער בעדער און זיין זון

דאָס שטעטל הארקי. — אַ מגיפה אין שטעטעל. — די שטעטעלשע „מאמע" און „באָבע". — דער מינסקער בעדער.

הארקי איז געווען א קליין שטעטל. איר אידישע קהילה האָט איינגאנצען געציילט ארום אכציג משפחות. אָבער אָט די קליינע הארקי האָט געשפּילט א גאָר גרויסע ראָל אין דער געשיכטע פון די נסתרים און מקובלים און שפּעטער אין דער געשיכטע פון חסידות.

די אידען אין הארקי האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייער יראת־שמים. א גרויסע צאָל פון די דאָרטיגע אידען זיינען געוועזן מופלגי תורה. אפילו די בעל־מלאכות אין הארקי זיינען געוועזן לומדים.

עס איז אומגעגאנגען א ווערטל, אז אין הארקי זיינען ניט די לומדים בעל־מלאכות, נאָר די בעל־מלאכות לומדים. אפילו די פשוט'סטע פון די פשוט'ע אידען אין הארקי זיינען ניט געוועזן אינגאנצען קיין עם־הארצים.

זלמן דער שינדער, צדוק אלי' דער אגארנודניק, זעליג צבי דער קצב און אברהם יאָסע און משה אהרן די בעלי־עגלה, אפילו זיי האָבען געקענט אריינקוקען אין א ספר. אין יראת שמים האָבען זיי זיך געקאָנט פארגלייכען מיט די גרעסטע לומדים.

אין גאָר א גרויסער מאָס האָט מען פאַר דעם, וואָס הארקי איז געוועזן א לומדישע און ירא־שמים'דיגע שטעטעל, געהאַט צו פארדאנקען דעם דאָרטיגען רב ר' נחמן יצחק און זיין ווייב, די צדקת שרה רבקה.

ר' נחמן יצחק איז געזעסען אין הארקי אויפ'ן כסא־הרבנות ניט ווייניגער ווי זעכציג יאָר און אין אָט די זעכציג יאָר האָט ער איינגע־פלאנצט אין די דאָרטיגע אידען יראת שמים, זיי געלערנט מידות טובות און זיי טאַקע אויך מדריך געווען אין לערנען תורה, אזוי, אז יעדער איד דאָרט האָט געקענט די שווארצע פינטעלעך.

ר' נחמן יצחק איז געוועזן א זעלטענער מענש. ער האָט געשטאמט פון מינסק און איז דאָרט, אין סך הכל, געוועזן דער זוהן פון דעם שטאָטישען בעדער, וועלכער איז כמעט כל ימיו געהאלטען געוואָרען פאַר א פּראָסטען מענשען, אָבער שפּעטער האָט זיך ארויסגעוויזען, אז ער איז געוועזן גאָר א גרויסער למדן און צדיק — אן אמת'ער נסתר.

אָבער וועגען אָט דעם וואונדערליכען בעדער וועלען מיר נאָך דערציילען אביסעל שפּעטער. דאָ ווילען מיר זיך גענויער אָפּשטעלען אויף זיין זון, ר' נחמן יצחק'ן, דער רב פון הארקי, וועלכער איז, א חוץ זיין גרויסע לומדות, בכלל געוועזן א זעלטענער מענש.

עס איז געוועזן דער סאמע ביישפּיל פון גוטסקייט און גערעכטיגקייט. די בעלי־בתים פון הארקי, וועלכע האָבען אים געקענט אזוי פיל יאָרען, האָבען געזאָגט, אז זיי האָבען פון זייער רב קיינמאָל ניט געהערט קיין הארב וואָרט געגען וועמען ניט איז. ער האָט צו אלעמען געהאַט ליבע און אלעמען געוויזען דרך ארץ.

אפילו ווען ער האָט אימעצען, א זינדיגען, געוואָלט מוסר'ן, האָט ער עס געטאָן מיט גרויס ליבע און מיט רחמנות, ווי עס וואָלט אים ווייגעטאָן דאָס הארץ, וואָס ער דאַרף אַ אידען זאָגען שטראָף־רייד.

זיין גרויסע צדקות האָט הרב נחמן יצחק געוויזען, ווען אין הארקי האָט געהאט אויסגעבראָכען א מגפה, רחמנא לצלן, א סך זיינען פון דער וועלט אוועק.

האָט דער רב איינגערופען א גרויסע אסיפה. די גאנצע עדה אידען איז גערופען געוואָרען, מענער, פרויען און קינדער, יונג און אלט.

דער רב איז ארויף אויף דער בימה און געזאָגט בזה הלשון:

ס'איז קלאָר פאר אלעמען, אז אָט די מגפה איז געקומען צוליב די חטאים אין שטעטל. השם יתברך וואָלט דאָך ניט געבראכט קיין מגפה אויף אידען, אויב זיי וואָלטען זיך ניט געהאט שטארק פארזינדיגט, אָבער ווער האָט דאָ דען געקאָנט באגיין אזא זינד, אז עס זאָל דארפען קומען א מגפה? איך קען זיך גאָר ניט משער זיין, אז דאָ אין שטעטל זאָל זיין אזא בעל־עבירה'ניק. ניט אנדערש, אז איך בין דער זינדיגער, אָט ווי רש"י זאָגט אויף "ואשימם בראשיכם", די עלטסטע, די פירער, זיינען די שולדיגע, ווייל זיי האָבען זיך פארזינדיגט.

דערהערט אָט די עניוות'דיגע רייד פון זייער רב, האָבען אלע פארזאמעלטע זיך פארגאנגען אין א געוויין.

ר' נחמן יצחק האָט זיך באצויגען צו די אידען פון זיין קהילה, ווי א פאָטער צו זיינע קינדער. עס איז ביי אים ניט געווען קיין חילוק פון איינעם ביז'ן צווייטען, אָט ווי א פאָטער מאכט ניט קיין אונטערשייד פון איין קינד און א צווייטען. צו אלעמען האָט ער גערעדט מיט גרויס איינזעעניש און ליבע, און אלעמען האָט ער מדריך געווען אין מידות טובות.

אויף א מערקווירדיגען און שכל'דיגען אופן האָט ער איינגעשטעלט די צוועלף קרעמער, וואָס זיינען געווען אין שטעטל. נאָר אין א מארק־טאָג, ווען ס'פלעגען זיך אין שטעטל צוזאמענפאָרען די פויערים פון די ארומיגע דערפער, זיינען אלע צוועלף קראָמען געווען אָפען. אין געוויינליכע טעג, ווען דער פדיון איז געווען קליין, האָט דער רב איינ־געפירט, אז נאָר דריי קראָמען זאָלען זיין אָפען. דאָס האָט מעגליך געמאכט, אז די אנדערע קרעמער זאָלען זיך קענען אָפגעבען מיט רוחניות־דיגע זאכען און בכלל ניט דארפען זיצען און ארויסקוקן אויף א קונה און

צוליב דעם אפט נכשל ווערען, וואס ניט פארגינענדיג דעם צווייטען קרע־מער, וואס האט יא ארייננעקראגען א קונה, מיט אים זיך קריגען אדער סתם אים מקנא זיין.

אין אזוינע פאלען פלעגט אויך געשען, אז קרעמער האבען קאנקור־רירט איינע מיט די אנדערע און אפט פארקויפט אונטער׳ן מקח, נאר דעם צווייטען שאדען צו טאן.

דער רב האט אויך איינגעפירט, אז אלע קרעמער זאלען זיין שותפים צו דעם, וואס מען האט געדארפט צושטעלען פארשידענע סחורות אין די דריי פריצישע הויפען, וואס האבען זיך געפונען לעבען הארקי. נאר אין צייט פון יאר, ווען די פריצים פלעגען זיך פארזאמלען אין הארקי פאר זייער גרויסען יאגד אין די ארומיגע דערפער, האבען אלע אידען אין שטעטעל געהאט סחורות צו פארקויפען די דאזיגע יעגער און אזוי ארום געהאט פרנסה.

אזא איינשטעלונג צווישען די קרעמער דורך די באמיאונגען פון דעם רב, האט מעגליך געמאכט אז אין שטעטל זאל זיין שלום און אז די דארטיגע אידען זאלען ניט וויסען פון קיין קנאה און שנאה.

גאר א סך צו דער פרומקייט און גוטסקייט אין שטעטעל האט בייגעטראגען ר׳ נחמן יצחק׳ס רביצין שרה רבקה. די רביצין איז געווען א זעלטענע פרוי. זי האט זיך בסדר אפגעגעבען מיט אזוינע ענינים ווי הכנסת כלה, ביקור־חולים און גמילות חסדים. וואו נאר עס איז געווען א שמחה, ווי א ברית, א בר מצוה, א קנס־מאל, אדער גאר א חתונה, האט די רביצין אכטונג געגעבען, אז די שמחה זאל געהעריג באשיינט ווערען. ווידער, פארקערט, איז ביי אימיצען געווען טרויער אנשטאט א שמחה, אט ווי א לויה, פאר קיין אידען געדאכט, האט די רביצין שרה רבקה געזען, אז יענעמ׳ס צער און טרויער זאל געטיילט ווערען פון אלע אנדערע אין שטעטעל. זי איז תמיד געווען די ערשטע, ביי די וואס זיינען געווען אין צער, צו טרייסטען און צו העלפען.

שרה רבקה האט דערהויפט געלערענט די ווייבער מידות־טובות, זיי זאלען זיך ניט קריגען צווישען זיך און ניט שילטען איינע די אנדערע, זיי זאלען ניט ריידען קיין רכילות און קיין לשון הרע און סתם ניט ווייזען קיין קנאה און קיין שנאה צו אנדערע.

טאמער איז צוגעקומען א נייע תושב׳טע אין הארקי — א פרוי פון ערגעץ אנדערש, וועמעס מידות זיינען ניט געווען אזוי גוט ווי פון די פריערדיגע תושבים — האט זיך די רביצין מיט יענער אפגעגעבען אזוי לאנג, ביז זי האט איר געענדערט.

אין די זומערדיגע טעג פלעגט די רביצין, אין געוויסע שעה'ן פון טאג, זיצען אויפ'ן גאניק פון איר הויז, וואס האט זיך געפונען אין מיטען שטעטעל, און פארזאמלען ארום זיך ווייבער, און זיי דערציילען מעשיות פון חומש, פון מדרש און אנדערע ספרים. זי פלעגט די ווייבער געגוי מבאר זיין די טיפע גערדאנקען פון אט די מעשיות און ארויסברענגען דעם מוסר־השכל פאר אלעמען.

אין די ווינטערדיגע טעג, ווען מען האט ניט געקאנט זיצען אין דרויסען, פלעגט זי צוזאמענגעמען די ווייבער ארום זיך אין הויז און אנגיין מיט אירע סיפורים, וועלכע האבען דורך איר הסברה געמאכט א גרויסען רושם אויף די צוהערערינס.

די רביצין איז דערפאר געווען שטארק באליבט און טיף געאכטעט צווישען די ווייבער אין שטעטל. די עלטערע פרויען פלעגען איר רופען "מאמע", די אינגערע האבען איר גערופען "באבע". אין אלגעמיין האט מען שרה רבקה'ן גערופען אין הארקי און אין די שטעטלעך ארום: "די הייליגע רביצין".

שרה רבקה, ווי איר מאן, ר' נחמן יצחק, דער מרא דאתרא פון הארקי, האט אויך געשטאמט פון מינסק. איר פארגאנגענהייט איז געווען ניט ווייניגער אינטערעסאנט, ווי פון איר מאן.

איצט קומען מיר צום מינסקער בעדער, וועמעס זוהן ר' נחמן יצחק איז געווען.

שמעון ליב האט מען גערופען דעם דאזיגען בעדער. כאטש זיין א בעדער פון דער שטאטישער באד אין מינסק האט געזאלט זיין א גאנץ בכבוד'ער ענין, האט מען אבער פון שמעון ליב'ן ניט שטארק געהאלטען אין מינסק. צו זיין א בעדער איז פארט א שפל'ער ענין.

שמעון ליב איז טאקע געווען א זעלטענער הדרת פנים. זיין פנים האט געלויכטען, זיין בארד האט אים צוגעגעבען גרויס חן. דערצו האט ער געהאט אויגען, וואס האבען אויסגעדריקט חכמה און פארשטאנד.

ער איז אבער דאך געווען ניט מער, ווי א בעדער, און ווער וועט זיך דען אומקוקען אויף א בעדער?

פארשטייט זיך, אז מען האט אים געהאלטען פאר א פראסטען מענשען. מען האט פון אים קיינמאל ניט געהערט קיין מאמר חז"ל, אפילו ניט קיין פסוק פון חומש, אט ווי ער וואלט געווען אן אמת'ער בור דאורייתא. אלץ וואס מען האט געוואוסט וועגען אים איז אז ער

צאָלט וואָכער אין דער חברה תהלים און אז ער קומט אָפּט, צו אָט דער חברה זאָגען בציבור תהלים.

אזוי ווי ניט אלע טאָג האָט מען געהייצט די באָד, פלעגט שמעון ליב זיך אָפּט גאנצענע טעג ארומשלעפּען איבער די גאסען, און דאָס האָט פארשטארקט דעם איינדרוק, אז ער איז א איד, וואָס בטל׳ט זיין צייט און חבר׳ט זיך מיט פּראָסטאקעס, גאסען־יונגען. דאָס האָט אים ניט צוגעגעבען קיין חשיבות אין די אויגען פון די וואָס האָבען אים געקענט.

מיט איין זאַך האָט זיך שמעון־ליב דער מינסקער בעדער יאָ אויסגעצייכענט, און גאָר א סך האָבען פון דעם געוואוסט. דאָס ביסעל געלט, וואָס ער האָט געהאט — קענטיג אָפּגעשפּאָרט נאָך א סך יאָרען — האָט ער שטענדיג געהאלטען אין אויסלייען צו אָרימעלייט.

טאקע דורך דעם, וואָס ער האָט זיך ארומגעדרייט אין די גאסען, האָט ער שטענדיג געוואוסט, ווער עס נויטיגט זיך אין אביסעל געלט, כדי עפּעס איינצוקויפען און דורך דעם פארדינען זיין פרנסה פאר ווייב און קינדער.

שמעון לייב׳ס מידה איז געווען נאָך גרעסער דערמיט, וואָס ער האָט ניט געוואַרט, אז אימיצער זאָל קומען צו אים פאר א גמילת חסד. ער האָט עס יענעם צוגעטראָגען, אָט ווי ער וואָלט געוואוסט גענוי, ווען יענער נויטיגט זיך אין דעם.

אן אנדער מידה, מיט וועלכער דער בעדער האָט זיך אויסגעצייכענט, איז געווען דאָס וואָס ער פלעגט תמיד ברענגען א זעקעל קארטאָפעל אָדער מעל צו אן אָרימען תלמיד־חכם אין הויז, צו אן אלמנה, אָדער סתם אן אָרימאַן.

הויך און שלאנק, און קענטיג ביי אלע זיינע פּולע כחות, האָט שמעון לייב די זעקלעך מיט קארטאָפעל אָדער מעל, געטראָגען אָט ווי זיי וואָלטען געווען לייכטע פּעקלעך און דערמיט האָט ער געבראַכט פרייד אין די הייזער פון א סך נויט־באַדערפטיגע.

אָבער אפילו מיט דעם אלעם האָט מען זיך אין מינסק קוים גערעכענט מיט אָט דעם פּארשוין, וועלכער האָט דאָך אויסגעקוקט צו זיין אן עם־הארץ, און אין דער לומד׳ישער מינסק האָט קיין עם הארץ קיין באַטרעף ניט געהאט.

קיז.

דער שמש און זיין בת יחידה

אַ געהיימער שידוך. — אַ מערקווירדיקע חתונה. — די נסתרים פון מינסק. — אַ בעדער'ס זון אַ גאון.

ר' יונתן דער שמש און באשע רחל וואָלטען, נאַטירליך, בעסער געוואָלט האָבען אַ בן זכר. אָבער, אַז דער אויבערשטער האָט זיי געבענטשט מיט אַ טאָכטער, איז זי אויך געווען אָנגעלעגט ביי זיי.

איין זאַך האָבען טאַטע־מאַמע באַלד אָפּגעמאַכט צווישען זיך: זיי זאָלען זייער טעכטערל, שרה רבקה'ן, דערציען ווי זי וואָלט געווען אַ אינגעל. דאָס מיינט, אַז מען זאָל מיט איר לערנען תורה פון איר פריס־טער יוגענט, ניט רעכענענדיג זיך מיט דעם, וואָס אנדערע, ווי דער שטייגער איז געווען, האָבען מיידלעך קיין תורה ניט געלערענט.

ר' יונתן אַליין האָט מיט איר געלערענט און איז מיט שרה רבקה'ן געגאַנגען בהדרגה — צום ערשט עברי, דאַן חומש און תנ"ך, איבערגייענדיג צו משנה און דערנאָך צו גמרא, אגדה און מדרש.

דער שמש און די שמש'טע האָבען עס אָבער געהאַלטען בסוד. די מינסקער אידען, דער עיקר, די אידען, וואָס האָבען געדאַווענט און געלערנט אין בית מדרש, וואו ר' יונתן איז געווען שמש, זיינען געווען עלול צו טראַכטען מי יודע וואָס, אויב זיי וואָלטען געוואוסט, אַז מען לערענט מיט שרה רבקה'ן תורה.

אַזוי זיינען אַוועק יאָרען און שרה רבקה איז אויסגעוואַקסען אַ למדנית. פאַרשטייט זיך, אַז זי איז אויך דערצויגען געוואָרען אין גייסט פון מוסר און מידות טובות. איר גוטסקייט און איר צניעות האָבען שוין אַלע געזען, אָבער דאָס איז שוין געווען צו איר אייגענעם לויב און צום לויב פון אירע עלטערען.

ווען שרה רבקה איז געוואָרען זיבעצען יאָר אַלט, האָט איינער פון די מתפּללים אין ר' יונתן'ס בית מדרש, ר' מאיר נתן דער קרעמער, געשיקט אַ שדכן צום שמש. ער האָט געוואָלט די גוט־האַרציגע און צניעות־דיגע שרה רבקה'ן פאַר אַ שנור. ער האָט נאַטירלעך געוואוסט, אַז ר' יונתן האָט ניט קיין נדן צו געבען און קיין קעסט אוודאי ניט.

די חתונה וואָלט געדאַרפט זיין אויף זיין חשבון. דער קרעמער וואָלט אויך געדאַרפט באַזאָרגען דער כלה מיט אן אויסשטייער. ער איז אָבער געווען גרייט אויף אַלץ, אבי צו האָבען אזא כשר'ע אידישע טאָכטער פאַר זיין זון.

ר' יונתן האָט אָבער דעם שדכן אוועקגעשיקט מיט גאָרנישט. ער האָט ניט געזאָגט "יאָ" און ניט געזאָגט "ניין".

ר' מאיר נתן האָט עס אָבער ניט אָנגענומען ווי דער שמש וואָלט זיך אנטזאגט פון שידוך. אזוי ווי ר' יונתן איז געווען באַקאַנט פאַר א שותק, האָט דער קרעמער געמיינט, אז דאָס איז געווען צוליב זיין טבע ניט צו ריידען, אָבער אין דער אמת'ן איז ער אוודאי מסכים צום שידוך.

אין דער אמת'ן האָט עס דאָך געדאַרפט זיין, ווי ר' מאיר נתן האָט גערעכענט א גליק־שידוך פאַרן קבצנ'ישן שמש. אז דער שדכן האָט גערעדט צו ר' יונתן א צווייטען און א דריטען מאָל און האָט אַלץ ניט געקאָנט ארויסקריגען קיין קלאָרע תשובה פון אים, האָט ר' מאיר נתן באַשלאָסען צושיקען איינעם פון זיינע מקורבים, שוין ניט מער דעם שדכן, און ניט צו שרה רבקה'ס טאַטען, דעם שותק, נאָר צו איר מאַמען, באַשע רחל'ן, וועלכע איז געהאַלטען געוואָרען פאַר מער בר־דעת ווי איר שוויגעדיגער און בטלנ'ישער מאַן.

און באַשע רחל האָט טאַקע געגעבען א קלאָרע תשובה אויף "ניין" און דערביי אויך אויפגעקלערט, פאַרוואָס זי זאָגט זיך אָפּ פונ'ם פאַרגע־לייגטען שידוך פאַר איר טאָכטער. שרה רבקה איז בשתיקה שוין געווען פאַרקנאַסט. מען האָט איר פאַר'קנס'ט ווי א סגולה צו אריכת ימים, האָט די מוטער מסביר געווען, און געשען איז עס, ווען שרה רבקה איז נאָך געווען אן עופה'לע.

הייסט עס, אז דאָס איז ניט געווען דערפאַר, וואָס טאַטע־מאַמע האָבען אויסבראַקירט ר' מאיר נתנ'ען. די סיבה איז געווען א גאָר אנדערע.

באַשע רחל האָט בעת מעשה נישט ארויסגעגעבען צו וועמען שרה רבקה איז פאַר'קנס'ט געוואָרן אַלס עופה'לע. קיינער איז בעת מעשה אויך ניט געווען צודרינגלעך עס אויסצוגעפינען. עס איז קיינעם ניט איינגעפאַלען, אז דאָס איז געווען פאַרבונדען מיט א מעשה פּלא.

וואָרים, מ'שטיינס געזאָגט, וואָס פאַר א סודות האָבען דאָ געקאָנט זיין, א חוץ דעם, וואָס טאַטע־מאַמע, ווי א סגולה פאַר זייער קינד'ס

אריכת ימים, האָבען זיי מיט אימיצען פאַר איר געשריבען תנאים, אזוינע זאכען האָבען אָפּט פּאסירט.

עס זיינען פארגאנגען א פּאָר חדשים און עס איז באקאנט געוואָרען צו וועמען שרה רבקה איז פאר׳קנס׳ט געוואָרען באלד נאָך איר געבורט. דאָס איז געווען ניט קיין אנדערער ווי דער עלוי׳שער ר׳ נחמן יצחק, דער זון פון דעם בעדער ר׳ שמעון ליב, וועגען וועמען מען האָט אויסגעפונען ערשט נאָך זיין פּטירה, און דורך זיין גאונ׳ישן זון, אז ער איז געווען א נסתר.

פארשטייט זיך, אז דער שידוך איז געשלאָסען געוואָרען צווישען די טאטעס פון די צוויי קינדער, ר׳ שמעון ליב דער בעדער, און ר׳ יונתן דער שמש.

אויב אזוי האָט מען ערשט אָנגעהויבען פארשטיין, אז ר׳ שמעון ליב דער נסתר, וואָלט זיך ניט משדך געווען מיט אבי־וועמען. אויב ער האָט אויסגעקליבען ר׳ יונתן׳ס טאָכטער פאר זיין זוהן, איז מסתמא ר׳ יונתן אליין געווען א באהאלטענער צדיק.

גאנץ מינסק האָט איצט גערעדט פון דעם שידוך. א סך האָבען ר׳ יונתן פּשוט מקנא געווען. דער יונגער עלוי ר׳ נחמן יצחק, איז געגאַרט געוואָרען פון די גרעסטע עשירים און גדולי־תורה, צו זיין זייער איידים, און דאָ ווערט ער גאָר דער איידים פון דעם שמש ר׳ יונתן!

אלע האָבען איצט אָפּגעגעבען דעם שמש א ברייטען "מזל טוב". ר׳ יונתן האָט אָבער קוים געענטפערט אויף די אלע ברכות, ער איז געבליבען דער זעלביגער שותק, וואָס תמיד. און אויב אימיצער האָט באמערקט, אז ער מוז האָבען א גרויסען זכות, וואָס אזא גאונ׳ישער איידים איז אים אָנגעקומען, האָט ער אויף דעם אויך ניט געענטפערט, נאָר א לייכטער שמייכעלע האָט זיך צעגאָסען אויף זיינע ליפּען.

דער טאָג פון דער חתונה איז באשטימט געוואָרען. א סך האָבען זיך געריכט, אז צוליב דעם געהויבענעם חתן, וואָס ער האָט אריינגעקראָגען, וועט ר׳ יונתן דער שמש פּראווען א גאָר וואזשנע חתונה.

ער איז טאקע געווען אן אָרימאן, ניט מער ווי א שמש, אָבער מיט די פּארדינסטען פון זיין פּלונית׳טע וועלכע איז געווען א הייבאם, וואָלט ער נאָך ווי־ניט־איז געקאָנט צוזאמענגעמען גענוג ממתקים פאר א גע־העריגער חתונה. ר׳ יונתן וואָלט געקאָנט גאנץ לייכט קריגען הילף פון די מתפּללים פון זיין בית מדרש. זיי וואָלטען זיך גערן צוזאמענגעלעגט

פאר דער חתונה, ניט אזוי צוליב זייער שמש, ווי צוליב ר׳ נחמן יצחק׳ן דעם חתן. פון דעם חתנ׳ס גאונות האָט דאָך גערעדט די גאנצע שטאָט.

ר׳ יונתן וואָלט אָבער ניט געדאכט פון נעמען ביי אימיצען וואָס איז ווערט כחוט השערה, אפילו ווען דאָס וואָלט געמיינט צו באשיינען די חתונה פון זיין טאָכטער. אליין האָט ער אויך ניט געמאכט קיין באזונדערע אָנשטרענגונגען פאַר דער חתונה.

די מחותנים וואָס ער האָט פארבעטען צו זיין בת יחידה׳ס חתונה, זיינען געווען גאָר מאָדנע. פיר מחותנים, וואָס זיינען פארבעטען געוואָרען צו דער חתונה, האָבען זיך אויפגעהאַלטען אין שטאָטישען הקדש. דאָס זיינען געווען אידען מיט אַלטע, אָפגעריבענע קאפאָטעס, אויף וועלכע קיינער האָט זיך קיינמאָל ניט אומגעקוקט.

אין צוגאָב צו אָט די פיר פון שטאָטישען הקדש, האָט ר׳ יונתן צוזאמענגערופען א זעקס־זיבען אנדערע אידען פון צווישען די אָרימעלייט, וואָס זיינען געגאנגען איבער די הייזער אין מינסק בעטען נדבות. צוויי זיינען געווען סתם אורחים, וואָס האָבען זיך אויפגעהאַלטען אין דעם זעלביגען בית מדרש, וואו ר׳ יונתן איז געווען שמש.

אָט די צוויי אורחים זיינען געווען די מסדרי קדושין. איינער פון זיי האָט דערנאָך ביי דער סעודה נאָך דער חופה, געזאָגט די שבע ברכות.

א סך פון די מינסקער בעלי בתים האָבען אפילו ניט געוואוסט אז די חתונה קומט פאָר. דערוואוסט וועגען דער חתונה האָט מען זיך ערשט אויף מאָרגען, ווען אַלץ איז געווען פאָראיבער.

דאָס יונגע פאָרעל האָט זיך אויפגעהאַלטען אין דער וואוינונג פון דעם באַלעבעסעל׳ס מוטער, די אלמנה. אזוי ווי זי האָט נאָך געהאַלטען די שטאָטישע באָד, הייסט עס, אז זיי האָבען געוואוינט ביים באָד.

אויף מאָרגען נאָך דער חתונה, זיינען די גדולי התורה פון מינסק געקומען צום יונגען באַלעבעסעל ר׳ נחמן יצחק׳ן, אים אָפצוגעבען א מזל טוב. מען האָט זיי קיינעם ניט געבעטען צו דער חתונה, זיינען זיי געקומען נאָך דער חתונה.

אָנשטאָט די דרשה ביי דער חופה־וועטשערע, האָט ר׳ נחמן יצחק געוויזען זיין לומדות אויף מאָרגען נאָך דער חתונה פאַר אָט די גדולי תורה, וואָס זיינען אים געקומען געבען זייערע ברכות. דער יונגער גאון האָט אַלעמען איבערראשט מיט דער טיפקייט פון זיין תורה.

א קורצע צייט איז אוועק, און מינסקער בעלי־בתים האָבען אָנגעהויבען טראַכטען, ווי אַזוי צו באַזאָרגען דעם יונגען גאון מיט פּרנסה. מען האָט אים פאַרגעלייגט צו ווערען א ראש ישיבה. מינסק האָט דעמאָלט געהאַט א סך ישיבות און ר׳ נחמן יצחק וואָלט גערן אָנגענומען געוואָרען אין וועלכער עס איז פון די דאָזיגע ישיבות. ער האָט זיך אָבער פון דעם אנטזאגט.

ער האָט אין ענוות געזאָגט, אז ער איז נאָך נישט ראוי צו לערנען מיט אנדערע. ער דאַרף נאָך א סך אליין לערנען — האָט ער געזאָגט.

אין אמת׳ן איז ער טאַקע ווייטער געזעסען און געלערענט און נאָך מיט גרעסערער התמדה און התלהבות, ווי פאַר דער חתונה.

דערווייל האָט מען אין מינסק אָנגעהויבען מער אינטערעסירען זיך מיט ר׳ יונתן דעם שמש, ר׳ נחמן יצחק׳ס שווער. איצט האָט מען זיך געכאַפּט, אז מסתמא איז ער נישט אבי ווער. אויב דער נסתר ר׳ שמעון לייב, דער בעדער, האָט אָנגעזאָגט פאַר זיין טויט, אז זיין זון דער גאון׳ישער ר׳ נחמן יצחק זאָל זיך משדך זיין נישט מיט קיין אנדערע, ווי ר׳ יונתנ׳ס טאָכטער שרה רבקה, איז מסתמא ר׳ יונתן אויך א נסתר.

האָט דאָך זיין ווייב, באַשע רחל, דערציילט, אז דער שדוך צווישען ר׳ נחמן יצחק׳ן און זייער רבקה׳ן איז געשלאָסען געוואָרען, וועןביידע זיינען נאָך געווען עופה׳לעך. דאָס האָט נאָר געקענט מעגליך זיין ווען אויך ר׳ יונתן זאָל זיין א פאַרבאָרגענער צדיק, ווי דאָס איז געווען דער בעדער ר׳ שמעון לייב.

דאָס וואָס ר׳ יונתן איז געווען א שותק און האָט זיך אַזוי געהיימניספול אויפגעפירט, האָט געשטאַרקט דעם גלויבען, אז ער איז א נסתר.

מ׳האָט זיך איצט דערמאָנט, אז יאָרענלאַנג איז ער מיט זיין ווייב געווען צעטיילט און אז ביידע זיינען געשלאָפען אין בית מדרש, ר׳ יונתן, אונטער דער הרובע ביי די מאַנסבילען און זי, באַשע רחל, אין עזרת נשים.

האָט מען איצט פון ר׳ יונתנ׳ען ניט ארונטערגענומען קיין אויג. אויך באַשע רחל׳ען האָט מען ניט אָפּגעלאָזט. מען האָט נאָכגעקוקט וואָס זי טוט און זיך צוגעהערט צו יעדעם וואָרט, וואָס קומט ארויס פון איר מויל.

דער שמש און זיין ווייב איז עס געוואָרען איבערדריסיג. זיי האָבען נישט געוואָלט, אז מ׳זאָל זיי שענקען אזויפיל אויפמערקזאמקייט. אוודאי האָבען ביידע געהאט וואָס צו באהאלטען. די צייט נתגלה צו ווערען איז נאָך ניט געקומען און אפשר האָט ר׳ יונתן געהאט ביי זיך אָפּגעמאכט אויסצולעבן זיינע יאָרען ווי א נסתר.

אין א געוויסען טאָג האָט מען זיך ארומגעזען, אז ביידע, ר׳ יונתן און זיין פּלונית׳טע באשע רחל, זענען נעלם געוואָרען. זיי האָבען פארלאָזען מינסק. קיינער האָט ניט געוואוסט וואו זיי זענען אוועק.

מ׳האָט אָבער אָנגענומען, אז ווי א נסתר האָט ר׳ יונתן מער ניט געוואָלט בלייבען אין מינסק.

זייער טאָכטער איז נאטירליך געבליבען מיט איר מאן אין מינסק. אָבער אפילו דעמאָלט האָבען נאָך גאָר ווייניג געוואוסט וואָס פאר א גרויסע מלומדת שרה רבקה איז. צו וואָס באוואונדערען דאָס ווייבעל, אז איר מאן האָט געקראָגען אלעמענס אויפמערקזאמקייט מיט זיין גאונות.

אלע האָבען געוואוסט, אז דאָס פּאָרעל לעבט אויף דער הכנסה, וואָס ר׳ נחמן יצחק׳ס מוטער, די אלמנה האָט פון דער שטאָטישער באָד. בעת ר׳ נחמן יצחק איז געזעסען על התורה ועל העבודה, האָט זיין פרוי שרה רבקה, ארויסגעהאָלפען דער שוויגער מיט דער באָד.

מינסקער אידען, מענער און פרויען, וואָס פלעגען קומען אין באָד, האָבען געהאט שטאַרק מיטלייד מיט די צוויי פרויען, די שוויגער און די שנור, וואָס זיי דארפען זיך אָפּגעבען מיט אזא עבודת פרך. אָבער יענע וואָלטען ניט געטראכט פון זוכען א נייעם קוואל פון פרנסה.

עס זענען אוועק עטלעכע יאָר און שרה רבקה איז שוין געווען א מוטער פון צוויי קינדער. זייער לעבענס שטייגער האָט זיך אָבער מיט גאָרניט געענדערט. ר׳ נחמן יצחק האָט ווייטער געלערנט תורה און די צוויי פרויען, זיין מוטער און זיין ווייב האָבען זיך ווייטער אָפּגעגעבען מיט דער באָד.

קיח.

פון בעדער צו רבנות

דער בעדער אַנטזאָגט זיך צו ווערען ראש ישיבה. — פּאַרלאָזט מינסק. — רב און מלמד אין הארקי. — ברוך שעפּט פון דעם שמיד'ס איידעם.

פיר יאָר האָט דער יונגער גאון ר' נחמן יצחק און זיין פרוי, שרה רבקה, געוואוינט מיט זיין מוטער, די אלמנה, וועלכע האָט אָנגעפירט מיט דער קהל'שער באָד, אין מינסק. פאַר דער צייט האָט שרה רבקה געבראַכט אויף דער וועלט צוויי קינדערלעך, אַ זון און אַ טאָכטער.

בעת ר' נחמן יצחק האָט געלערנט מיט גרוים התמדה, האָט שרה רבקה ארויסגעהאָלפען דער שוויגער אין הויז און אין באָד. די אלמנה פון דעם נסתר איז אָבער געשטאָרבען און פאַר די ראשי הקהל פון מינסק זענען אויפגעשוואומען צוויי פראַגען:

וואָס צו טאָן מיט דער באָד און ווי אזוי צו פאַרזאָרגען דעם יונגען גאון, וועלכער האָט געדאַרפט מפרנס זיין אַ ווייב מיט צוויי קינדער.

די ראשי הקהל האָבען שוין לאַנג גע'טענה'ט, אז עס איז ניט לפי כבודו פאַר ר' נחמן יצחק'ן צו זיצען ביי זיין מאַמען און אויסגעהאַלטען ווערען פון דער הכנסה, וואָס די באָד האָט אריינגעבראַכט. זיי האָבען געוואָלט, אז ר' נחמן יצחק זאָל ווערען אַ ראש ישיבה.

אָבער אז ר' נחמן יצחק האָט גאָר געוואָלט זיין מיט דער מאַמען און איז אויך באַשטאַנען, אז די מאַמע זאָל ווייטער אָנהאַלטען די באָד, האָבען די ראשי הקהל אים נאָכגעגעבען. איצט איז אָבער די מאַמע געווען טויט און די ראשי הקהל האָבען געהאַלטען, אז די צייט איז געקומען ווען דער יונגער גאון זאָל זיך ארויסקלייבען פון דער דירה לעבען דער באָד און מיט דער באָד מער ניט האָבען צו טאָן.

האָט אָבער ר' נחמן יצחק זיך ווידער אנטזאָגט פון דעם. קיין ראש ישיבה האָט ער נאָך אַלץ ניט געוואָלט ווערען און אויפגעבען די באָד אויך ניט. ער האָט געהאַט אַ תירוץ, אז לפּחות פאַר די צוועלף חדשים פון אבילות אויף זיין מוטער זאָל ער פאַרבלייבען אין דער אַלטער דירה כדי דאָרט אָנצוהאַלטען אַ מנין און לערנען אַלע טאָג מיט'ן עולם משניות.

זיין פארשטארבענע מוטער איז שוין איצט ביי דער שטאט אויך געווען פארהייליגט. דאס ווייב פון דעם נסתר ר׳ שמעון לייב און די מוטער פון אזא זון ווי דער גאון ר׳ נחמן יצחק — האט זי אליין געמוזט זיין א גרויסע צדקת. האט מען דערפאר שטארק מיטגעפילט מיט׳ן זון, וואס האט געוואלט ערען דעם אנדענק פון דער מוטער.

האט מען איינגעוויליגט, אז ר׳ נחמן יצחק זאל בלייבען אין באד פאר א יאר צייט, און בעת זיין פרוי שרה רבקה, אליין א גרויסע מלומדת, האט אכטונג געגעבען אויף דער באד, האט ר׳ נחמן יצחק אליין געלערנט און דאן געלערנט מיט׳ן מנין, וואס איז געקומען דאווגען אין הויז.

זיין לערנען משניות מיט׳ן עולם האט ארויסגערופען גרויס אינטערעס אין שטאט. די גרעסטע לומדים פון מינסק זענען געקומען הערען ווי ר׳ נחמן יצחק לערנט מיט׳ן עולם משניות. און עס איז געווען וואס צו הערען. ר׳ נחמן יצחק פלעגט דערביי זאגען גוואלדיגע חדושי תורה, אזוי אז זיין גאונות האט געקראגען נאך א גרעסערען פרסום.

די מינסקער בעלי בתים האבען איצט געווארט, אז דאס יאר פון אבילות זאל זיך ענדיגען. זיי זענען געווען זיכער, אז נאכדעם ווי די צוועלף חדשים וועלען זיין פאראיבער, וועט ר׳ נחמן יצחק ענדליך איינוויליגען צו ווערען א ראש ישיבה אין איינע פון די ישיבות אין שטאט. מ׳איז אפילו געווען גרייט פאר אים צו עפענען א באזונדערע ישיבה. זיין גאונות איז געווען אזוי גרויס, אז ס׳וואלטען זיך געפונען א סך תלמידים וואס וואלטען געווען נאכגיביג צו הערען זיינע שיעורים.

מינסק איז אבער געווען געפלעפט אויסצוגעפינען, אז ר׳ נחמן יצחק אנטזאגט זיך צו ווערען א ראש ישיבה. די ראשי הקהל פון מינסק האבען געמיינט, אז זיי וועלען דאך ביי אים עפעס פועל׳ן, ווען זיי וועלען ווייזען עקשנות און זיך קאטעגאריש אנטזאגען אים צו פארדינגען די באד.

עס איז ניט געווען דערלאזבאר, אז אזא גאון זאל בלייבען א בעדער.

זעענדיג, אז ער קען גארניט מאכען מיט די ראשי הקהל, האט ר׳ נחמן יצחק גענומען ווייב און קינדער און האט פארלאזען מינסק. ער האט זיך אריבערגעקליבען קיין לעמבערג.

מינסק האט זיך עס גענומען שטארק צום הארצען. ס׳האט זיך די דארטיגע אידען ניט געוואלט פארלירען אזא גאון. אבער פארפאלען,

קיינער האָט דאָ גאָרניט געקענט מתקן זיין. ר' נחמן יצחק האָט זיך געהאט זיין איינענעם דרך און האָט זיך צו קיינעם ניט צוגעהערט.

פארוואָס האָט ר' נחמן יצחק עפּעס גראָד אויסגעקליבען לעמבערג פאר זיין מקום מנוחה? דאָס איז געווען פּשוט צוליב דעם, וואָס זיין שוועער, ר' יונתן, דער געוועזענער שמש פון מינסק, אליין א נסתר, האָט זיך געפונען אין לעמבערג. ער האָט זיך דאָרט איבערגעקליבען נאָכדעם ווי ער האָט פארלאָזן מינסק דערפאר, וואָס מ'האָט דאָרט שוין אויף אים געקוקט ווי אויף אן אנטפּלעקטען נסתר.

ארום צען יאָר איז ר' נחמן יצחק פארבליבען אין לעמבערג צוזאמען מיט זיין שוועער. שוועער און איידעם זענען אויסגעהאלטען געוואָרען פון זייערע ווייבער. באַשע רחל, די שוויגער, איז געווען א הייבאם, און די טאָכטער, שרה רבקה, האָט דער מוטער ארויסגעהאָלפען. דעמאָלט ווען זיי האָבען ניט געהאט קיין קימפּעטאָרינס האָבען זיי זיך אָפּגעגעבען מיט נייטעריי און ס'איז געווען פרנסה. ביידע, ר' יונתן און ר' נחמן יצחק, האָבען געקענט זיצען און לערנען.

אויפ'ן עלפטען יאָר האָבען שוועער און איידעם באשלאָסען, אז זיי וועלען זיך ארויסלאָזען איבער דער וועלט אָפּצוריכטען גלות. זיי האָבען געוואָלט דורך דעם מתקן זיין זיך און מתקן זיין די וועלט.

צוויי יאָר האָבען זיי געוואנדערט איבער דער וועלט, ניט גענעכ־טיגט דאָרט וואו זיי האָבען געטאָגט און ניט געטאָגט וואו זיי האָבען גענעכטיגט. זיי האָבען זיך שטארק געהיט, אז זיי זאָלען זיך ניט ארויס־געבען פאר קיין לומדים אָדער סתם בכבוד'יגע אידען.

א סברא, אז זיי האָבען אויך געהאט וויכטיגע שליחות'ן אויסצו־פירען אין זייערע וואנדערונגען.

ענדליך זענען זיי אָנגעקומען אינ'ם שטעטעל הארקא און ר' נחמן יצחק האָט זיך דאָרט אָפּגעשטעלט. ער האָט זיך צוערשט אָפּגעגעבען מיט מלמדות און דאן אויך מיט פּסק'ענען שאלות פאר די שטעטעלשע תושבים. הארקא האָט דעמאָלט ניט געהאט ניט קיין מלמד און ניט קיין מורה הוראה. ר' נחמן יצחק האָט זיך אונטערנומען צו זיין ביידע אויף אמאָל.

וועגען שכירות האָט אים ווייניג וואָס געקימערט. אז ער האָט איינגעזען, אז מ'האָט אים דאָרט גערן האָט ער אויך געשיקט נאָך זיין ווייב און קינדער, און אזוי איז ער געוואָרען דער מרא דאתרא אין

קליינעם שטעטל הארקא, אין א צייט, ווען ר' נחמן יצחק וואלט געקענט זיין רב אין דער גרעסטער אידישער קהלה.

ר' נחמן יצחק איז פאר הארקא געווען מער ווי א רב. ער איז געווען א מדריך פאר יונג און אלט. די רביצין, שרה רבקה, האט אים ארויסגעהאלפען. בעת ר' נחמן יצחק האט געלערנט מיט די מאנסבילען פון אלע עלטערס, האט שרה רבקה געלערנט מיט די פרויען. ער איז געווען צו אלעמען ווי א פאטער און זי ווי א מוטער.

און די תושבים פון שטעטל האבען זיך טאקע צו זיי באצויגען ווי צו א טאטען און מאמען. די תושבים פון הארקא האבען זיך פארמערט און מיט דעם איז געוואקסען די חשיבות פון דער קהלה.

ר' נחמן יצחק האט זיך באמיט, אז אידען זאלען לערנען תורה אזוי, אז אין משך פון יארען זענען פראסטע אידען געווארען לומדים. ווי דער רב פון שטעטל, האט ער אכטונג געגעבען, אז יעדער וואס טוט א שידוך מיט זיין טאכטער זאל אויסקלייבען א לומד'ישען יונגערמאן פאר אן איידעם. מיט דער צייט האט הארקא צוגעקראגען צענדליגע יונגעלייט, לומדים, וואס זענען געוואקסען אין זייער לומדות אדאנק דעם, וואס זיי האבען געהאט קעסט און זענען אין משך פון די קעסט געזעסען און געלערנט.

ר' נחמן יצחק האט אין הארקא אליין געעפענט א ישיבה און די לומד'ישע תלמידים האט ער זיך באמיט חתונה צו מאכען מיט די טעכטער פון שטעטלשע בעלי בתים. אט די ישיבה האט ארויסגעגעבען גרויסע לומדים, וועלכע האבען שפעטער געהאט א השפעה אויפ'ן שטעטל און אויף דער גאנצער סביבה.

ר' יצחק שאול, דער איידעם פון דעם דאבראמיסלער שמיד, מיט וועמען ברוך, דער פאטער פון דעם קינפטיגען גרינדער פון חב"ד, האט זיך געח'חבר'ט און האט פון אים געשעפט די ערשטע ידיעות וועגען חסידות, איז אליין געווען א תלמיד פון אט דער ישיבה. דורך דעם וואס יצחק שאול האט איבערגעגעבען די פרטים וועגען דעם רב און רביצין פון הארקא, האט ער פאר ברוכ'ן פארבונדען מינסק, פון וואנען ר' נחמן יצחק און זיין רביצין האבען געשטאמט, מיט הארקא, דאס שטעטל, וואס האט זיך אויסגעצייכענט מיט אירע ערשטע חסידים.

מינסק האט ברוכ'ן שטארק אינטערעסירט דערפאר, וואס דארט האט זיך געפונען זיין זיידע, ר' משה, דער געוועזענער ראש הקהל פון פויזען, און ברוך האט זיך געשלאגען מיט דער דעה צי ער זאל באזוכען מינסק און זיך באקענען מיט זיין יחוס'דיגען זיידען.

אָבער איידער ברוך איז געווען גרייט צו פאַרלאָזען דאבראָמיסעל האָט ער נאָך געוואָלט ארויסקריגען פון זיין פריינט ר' יצחק שאול'ן מער ידיעות וועגען חסידות און די וואָס האָבען חסידות פאַרשפּרייט. ר' יצחק שאול האָט געהאט א סך צו דערציילען ניט נאָר וועגען די נאָכפאָלגער פון בעל שם טוב, צווישן וועלכע ס'איז אויך געווען זיין פאָטער, נאָר אויך וועגען בעל שם טוב אליין.

ר' יצחק שאול האָט אָבער דעם בעל שם טוב אליין קיינמאָל ניט באַגעגנט. ער האָט עם שטארק באדויערט, און צוהערענדיג זיך צו אים, האָט ברוך עם אויך באדויערט. ער האָט געפילט, אז אויב ר' יצחק שאול וואָלט געהאט באַגעגנט דעם בעל שם טוב, וואָלט ער פון אים געקענט ארויסבאקומען געגנוג פּרטים וועגען דעם פאַרשפּרייטער פון חסידות, אז ער וואָלט געקענט האָבען א גענויעם באגריף פון דעם צדיק און זיין הנהגה.

איצט האָט ער נאָר געדארפט אורטיילען פון די אָפּקלאנגען פון בעל שם טוב, וואָס ר' יצחק שאול האָט צו אים געקענט ברענגען. פאַר דער פאַרשענדינער נשמה פון ברוכ'ן איז עס נאָך ניט געווען גענוג. דאָס איז נאָך ניט ביי אים געווען גענוג ערשטהאנטיג אזוי, אז כאָטש זיין הארץ האָט געצויגען צו חסידות, האָט ער אָבער געפילט, אז ער דארף נאָך א סך לערנען און פאַרשען איידער ער וועט קענען קומען צו דער מסקנא, אויב ער זאָל זיך שוין אינגאנצען באטראכטען פאַר א חסיד, א נאָכפאָלגער פון בעל שם טוב.

ברוך האָט באַשלאָסען צו בלייבען לענגער אין דאָבראָמיסעל, כדי צו זיין נאָענט צו זיין פריינט ר' יצחק שאול'ן און ווייטער שעפּען פון דעם קוואל, וואָס ער האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט פאַר ברוכ'ן. אגב, האָט ברוך געהאט אַן אנדער כוונה דערביי. ער האָט געוואָלט דערווייל עפּעס פאַרדינען, סיי פאַר זיין אויפהאלט אין דאָבראָמיסעל און סיי עפּעס אָפּצושפּאָרען פאַר זיינע ווייטערדיגע וואנדערונגען.

האָט ער א רייד געטאָן מיט ר' יצחק שאול'ן וועלכער האָט פאַרדינט אויף חיונה דורך דעם, וואָס ער האָט ארויסגעהאָלפען זיין שווער אין דער קוזניע. ר' יצחק שאול האָט ביי דער צייט זיך שוין אזוי גוט אויסגעלערנט די מלאכה פון א שמיד, אז ער האָט גאָר גוט פאַרדינט דערביי, דער עיקר נאָכדעם ווי ער האָט ארויסגעוויזען צו זיין א גרויסער קינסטלער, אין מאַכען נייע און פאַרריכטען אַלטע אקערס און בראָנעס. פּויערים און פּריצים האָבען אים און זיין שווער פּשוט פאַרוואָרפען מיט ארבעט.

ברוכ'ן איז איינגעפאלען אז ער וואלט זיך גוט אויסגעטויגט ביים ארויסהעלפען ר' יצחק שאול'ן און זיין שווער אין דער קוזניע. ר' יצחק שאול איז געווען צופרידען און האט אים באלד אנגעבאטען א געהעריגע באלוינונג פאר דעם.

ברוך האט שוין געהאט באשלאסן צו בלייבן א צוויי חדשים אין דאבראמיסעל, ארויסהעלפענדיג אין דער קוזניע און דאן לערנענדיג תורה אין די פרייע שעה'ן. דאס האט שטארק צופרידענגעשטעלט ר' יצחק שאול'ן, ווארים דער יונגער שמיד האט געהאט א גאר באזונדערע כוונה צו האלטען לעבען זיך ברוכ'ן פאר עטליכע חדשים.

ער האט עס ברוכ'ן ניט געזאגט, נאר א געדאנק איז אים אריין אין קאפ, אז ברוך וואלט געווען א גוטער שידוך פאר זיין שוועסטער. ברוך איז שוין געווען א דערוואקסענער בחור'ל. ר' יצחק שאול האט וועגען דעם געהאט געשריבען צו זיין פאטער, אבער איידער זיין בריוו וועט גרייכען זיין פאטער און איידער ער וועט פון זיין פאטער קריגען א תשובה, האט געדארפט נעמען וואכען. האט ר' יצחק שאול געוואלט, אז ברוך זאל דערווייל זיין לעבען אים, ווארים זאגען אים אין פאראויס, אז ער וואלט אים וועלען האבען פאר א שוואגער איידער ער האט געהערט פון זיין פאטער, אז יענער איז מרוצה אויפ'ן שידוך, האט ער ניט געוואלט.

האט ער עס געהאלטען בסוד פון ברוכ'ן. ברוך, ווידער, האט געהאלטן בסוד פון ר' יצחק שאול'ן, אז אייגענטליך איז ער, ברוך, שוין אזוי גוט ווי פאר'קנס'ט און אז ער וואנדערט איצט איבער דער וועלט כדי צו געפינען דעם דרך צו עבודת הבורא, וואס זאל באפרידיגען זיין בענקענדיגע נשמה.

אזוי צי אזוי, ברוך איז געבליבען אין דאבראמיסעל און איצט ניט נאר פארבראכט מיט ר' יצחק שאול'ן אין לערנען און אין שמועסין, נאר אויך צוזאמען מיט אים געארבעט אין קוזניע.

ברוך האט זיך איינגעשטעלט זיינע שעה'ן פאר ארבעט און אויך זיינע שעה'ן פאר לערנען. ער האט אויך געהאט זיין צייט, ווען ער האט פארבראכט מיט ר' יצחק שאול'ן אין לערנען און שמועסען, און ווען ער האט, ווי זיין שטייגער איז געווען, געפראוועט התבודדות.

קיט.

געזיכערט מיט גן עדן

ברוך הערט וועגן זיין שוואָגער. — אַ מעשה מיט אליהו הנביא׳ן. — ברוך דערוויסט זיך וועגן אַנדערע מיוחסים אין זיין משפחה.

פון זיין פריינט, דעם יונגען, לומד׳ישען שמיד, ר׳ יצחק שאול, האָט ברוך, דער פאָטער פון אַלטען רבי׳ן ר׳ שניאור זלמן זצ״ל, שוין געהאט א סך געהערט וועגן זיין אייגענעם זיידען, ר׳ משה׳ן, דער געוועזענער ראש הקהל פון פּויזען. ברוך האָט אָבער קוים דערוואַרט, אַז זייענדיג אין דאָבראָמיסעל און ארויסהעלפענדיג ר׳ יצחק שאול׳ן אין קוזניע, וועט ער אויך הערען וועגן זיין שוואָגער, זיין שוועסטער דבורה לאה׳ס מאַן, ר׳ יוסף יצחק, באַקאַנט אַלס דער עלוי פון שאריי, וועלכער איז נאָך דער חתונה געוואָרען ראש ישיבה אין וויטעבסק.

ברוך אליין איז געווען שטארק איבערראַשט וואָס ס׳קומט אים אוים צו הערען וואָס מ׳דערציילט פון זיין שוואָגער, דער עיקר ווער ס׳דערציילט און ווי אזוי דאָס ווערט דערציילט. דערביי איז עס נישט אינגאנצען אָפּגעלאָפען גלאַטיג.

אין אמת׳ן איז אין זיין געגענוואַרט און טאָקע אין דער קוזניע, וואו ר׳ יצחק שאול און ער, ברוך, האָבען געטאָן זייער ארבייט, פאָרגעקומען א גאַנצער וויכוח איבער זיין שוואָגער אין וויטעבסק. ברוך האָט זיך צו דעם צוגעהערט און האָט, אין הסכם מיט זיין דרך, אפילו זיך נישט אָפּגערופען מודיע צו זיין, אז אָט דער עלוי פון שאריי, וועגען וועלכען מ׳איז זיך מתווכח, איז זיין שוואָגער.

ברוך האָט בכלל קיינמאָל נישט גערעדט וועגן זיך אָדער וועגן זיין יחוס׳דיגער משפחה. זיין עובדא איז געווען צו הערען זאכען פון אנדערע, צו לערנען פון וועמען ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט לערנען, אָבער ארויסגעבען זיך אַלס מיוחס, שיינען מיט זיין אייגענער תורה אָדער מיט דער תורה פון זיינע נאָענטע קרובים — דאָס נישט.

אין הארצען איז אָבער ברוך געווען שטארק צופרידן, וואָס אפילו אין דעם פּאַרוואָרפענעם שטעטעל דאָבראָמיסעל האָט זיך דער־טראָגען דער שם פון זיין שוואָגער, בפרט אז דאָס וואָס ער האָט געהערט וועגען אָט דעם שוואָגער זיינעם האָט אים באַלד איבערצייגט, אז ר׳

יוסף יצחק איז נישט סתם א למדן — איינער ביי וועמען לערנען תורה איז דער עיקר, נאָר א בעל מדה און א איש־מעשה, איינער פון די וואָס האָט, לויט ברוכ׳ס השערה, געזאָלט געהערען צו די נאָכפאָלגער פון בעל שם טוב, ווי זיין פריינט ר׳ יצחק שאול.

געקומען צו רייד וועגען ר׳ יוסף יצחק׳ן, ברוך׳ס שוואָגער, איז אויף אזא אופן:

אין קוזניע, וואו מיט׳ן אָנפאנג פון פרילינג איז געווען א סך ארבייט, ווייל פויערים זיינען געקומען מיט זייערע אקערס און בראָנעס זיי צו פאַרריכטען און אויך צו שמידען זייערע פערד און פאַרריכטען זייערע וועגענער, פלעגען זיך אויך פארזאמלען אידען, האלבע אָדער גאנצע ליידיגגייער. דער עיקר פלעגען דאָרט זיך פון צייט צו צייט אריינכאפען לומד׳ישע אידן, ווי ר׳ ירוחם פישעל. אָט דער ר׳ ירוחם פישעל, וואָס איז געווען באאיינפלוסט מיט פיל געגנערשאַפט צו דעם נייעם דרך החסידות, האָט נאָך נישט געוואוסט, אז ר׳ יצחק שאול איז אליין א חסיד. ער האָט פון אים געהאלטען צוליב זיין לומדות.

ר׳ יצחק שאול, וויסענדיג, אז ביי אזא פארשוין, ווי ר׳ ירוחם פישעל, וועט ער ווייניג געווינען, אויב ער וועט מיט אים רעדען וועגען דעם נייעם דרך, וועגען בעל שם טוב, האָט ער זיינע שמועסען מיט אים באגרעניצט נאָר צו לומדות.

דער יונגער ברוך האָט אויך געטאָן דאָס זעלביגע.

פון דער צווייטער זייט איז דעם לומד׳ישען ר׳ ירוחם פישעל׳ן געווען די קוזניע צום הארצען, ווייל זי האָט דאָך געהערט צום שמיד אליעזר ראובן, ר׳ יצחק שאול׳ס שווער, און אָט דער אליעזר ראובן, כאָטש אליין א פּראָסטער איד, האָט באוויזען חתונה צו מאכען אלע זיינע דריי טעכטער צו לומדים, און זיין איינציגען זון, שמואל נחום׳ען, געשיקט אין א ישיבה. די קוזניע איז געוואָרען א מין ״בית ועד לחכמים״.

שמואל נחום איז אויף דעם נייעם זמן, יענעם נאָך פסח, געפאָרען לערנען אין איינער פון די ישיבות אין וויטעבסק. געפירט אים קיין וויטעבסק האָט זבולון בנימין, וועלכער איז אמאָל געווען א שינדער פון נבלות און א גרויסער עם הארץ, אָבער איז דורך דער התקרבות פון דעם שמיד אליעזר ראובן, געוואָרען א שטיקעל יודע ספר.

זבולון בנימין האָט זיך איצט געהאט צוריקגעקערט פון וויטעבסק און האָט דערציילט אין קוזניע ווי אזוי שמואל נחום האָט אויסגעקליבען

ר׳ יוסף יצחק׳ס ישיבה צו לערנען. פון אַלע ישיבות אין וויטעבסק, איז די ישיבה פון ברוכ׳ס שוואָגער, שמואל נחומ׳ען געווען מער צום הארצען.

אַט אזוי איז פלוצים דערמאָנט געוואָרען ברוכ׳ס שוואָגער, כאָטש ברוך האָט קיינעם נישט געהאט געזאָגט, אז דאָס רעדט זיך וועגען זיין שוואָגער.

דאָס איז נאָך אָבער ניט געווען אַלץ. דער פשוט׳ער און טאקע אויך פּראָסטער זבולון בנימין, רעדענדיג וועגען דעם עלוי פון שאריי, דער ראש ישיבה פון וויטעבסק, האָט זיך פון אַט דעם יונגען גאון נישט געקענט אָפּלויבען פאר דער תורה וואָס ער האָט פון אים געהערט.

— אַט דאָס איז ביי מיר א למדן, — האָט זבולון בנימין געזאָגט, — אפילו אזא פּראָסטאק ווי איך האָב אים געקענט פארשטיין.

ער האָט דערציילט ווי אזוי ער האָט אין דער ישיבה פון אַט דעם עלוי פון שאריי געבראכט שמואל נחומ׳ען און דערווייל געהאט דעם שעת הכושר צו הערען דעם אריינפיר צו א שיעור פון אַט דעם עלוי. צו אַט דעם אריינפיר זיינען געקומען, ווי דאָס איז תמיד אזוי געווען, מענשען פון גאס, לומדים און פשוט׳ע אידען.

וואָרים ר׳ יוסף יצחק האָט זיך נוהג געווען צו זאָגען אין אַט די אריינפירען אָדער פתיחות נישט סתם תורה, נאָר אויך דברי מוסר, וואָס אַלע האָבען געקענט פארשטיין, אפילו פּראָסטע אידען. לומדות איז ביים עלוי פון שאריי געווען איין זאך, און אגדה — א צווייטע זאך. ער האָט תמיד געהאט צו זאָגען אן אגדה, וואָס האָט מיט זיך אנטהאלטען א טיפען מוסר השכל.

האָט טאקע דער פּראָסטער אָבער ערליכער זבולון בנימין גערעדט מיט גרויס אנטציקונג וועגען דעם וואָס ער האָט געהערט פון ר׳ יוסף יצחק׳ן.

— ס׳איז דאָך פשוט א מחיה צו הערען אים — האָט זבולון בנימין דערציילט מיט גרויס התפעלות. — שטעלט זיך פאָר, אז איך זיץ צווישן ישיבה בחורים און בעלי בתים לומדים, הער זיך צו דעם עלוי׳ס רייד און איך פארשטיי יעדעס וואָרט, וואָס קומט ארויס פון זיין מויל. איך האָב זיך אליין נישט געוואָלט גלויבען, אז איך האָב אַלץ פארשטאנען. אָבער אַט וועל איך אייך איבערדערציילען וואָס איך האָב געהערט, און זעט אליין אויך, צי ס׳איז געווען צו שווער פאר מיר צו פארשטיין! ס׳איז, אין סך הכל, געווען א סיפור המעשה וואָס אויך

מיין קאָפּ האָט באַנומען. איר ווילט טאַקע וויסן וואָס דער עלוי האָט געזאָגט? אָט האָט איר עס:

אַ איד, אַ גרויסער למדן, איז געקומען אין אַ פרעמדער שטאָט, האָט ער דאָרט באַגעגנט אליהו הנביא׳ן. פרעגט ער אליהו׳ן, ער זאָל אים זאָגן, ווער פון די שטאָטישע תושבים איז גענוג פרום און גוט, אַז ער זאָל זיין געזיכערט מיט גן־עדן, מיט אַ חלק עולם הבא. מסתמא איז עס דעם למדן געגאַנגען שטאַרק אין לעבן אויסצוגעפינען וועגן דעם, כדי ער זאָל וויסן מיט וועמען זיך צו חבר׳ן, אין וועמען זיך צו פּאַרטרויען.

זאָגט צו אים אליהו הנביא:

— דאָס דאַרפסט איר מיך גאָרנישט פרעגן, איר קענט עס אַליין אויסגעפינען. ס׳דאַרף נישט זיין שווער פאַר אַ מענשען מיט פאַרשטאַנד אויסצוגעפינען ווער ס׳איז אַן ערליכער איד און ווער נישט. ווער ס׳פאַרדינט זיך גן־עדן און ווער נישט.

אליהו הנביא האָט אָט דעם לומד׳ישען אורח פּשוט געשטעלט צו דער פּראָבע. זאָל ער אַליין ווייזען זיין מבינות אויף מענשען, געבען זיין אָפּשאַצונג וועגן דעם, וועמען ס׳קומט גן־עדן און וועמען נישט.

איז דער אורח אַוועק איבער׳ן שטאָט זוכען די פאַרדינסטפולע מענשען. ס׳פאַרשטייט זיך, אַז געגאַנגען איז ער קודם אין בית מדרש אריין. וואָרום וואו דען וועט ער געפינען גוטע און פרומע אידען, יראי שמים און בעלי מידה ווי אין בית מדרש?

אליהו הנביא איז אים נאָכגעגאַנגען. קענטיג, אַז אליהו הנביא האָט געוואָלט זען וועמען אָט דער פרעמדער איד וועט אויסקלייבען אַלס די וואָס פאַרדינען גן־עדן.

אריינקומענדיג אין בית מדרש האָט דער אורח פאַר זיך געהאַט אַ סך אידען וואָס זיינען געזעסען ביי גמרות און אַנדערע ספרים און געלערענט מיט גרויס התמדה. אַלע זיינען זיי געוועזען הדרת פּנים׳דיגע אידען. פון זייער עוסק׳ן זיך אין תורה איז דער אורח געוועזען איבערצייגט, אַז תורה איז ביי אָט די אידען אַלץ, און אויב תורה איז ביי מענשען אַלץ, — קענען נאָך זיין שענערע און בעסערע מענשען פון זיי? אוודאי זיינען אָט די אידען, די וואָס זיינען אין פאָראויס געזיכערט מיט גן־עדן! ווייסען מיר דאָך אַ כלל, אַז „תלמוד תורה כנגד כולם״!

רופט זיך אָפּ צום אורח אליהו הנביא:

— אוודאי האָבען אָט די אידען זיך פארדינט עולם הבא מיט זייער תורה. דאָס איז אָבער נאָך נישט אלץ. קומט איך וועל אייך ציינען אידען וואָס פארדינען זיך עולם הבא פאר זייערע מעשים.

אליהו הנביא האָט גענומען דעם אורח אין גאס אריין און אים געבראכט אויפ׳ן מארק. דאָרט האָט ער אים אָנגעוויזען אויף צוויי אידען, אָרימע לייט. זייערע פנים׳ער זיינען געווען איינגעפאלען פון נישט דערעסען און זייערע קליידער זיינען געווען אָפּגעטראָגען און פארלאטעט. זיי זיינען געווען ארומגעגארטעלט מיט שטריק און האָבען זיך מיט גאָרנישט אויסגעצייכענט פון די אנדערע אָרימעלייט, וואָס האָבען זיך קרוע בלוע ארומגעדרייט אין גאס.

אָט די צוויי אידען האָבען ארום זיך ארומגעקליבען עלטערע און אינגערע מענשען, וואָס זיינען געווען דערשלאָגען פון זייער גרוים אָרימקייט. אָט די צוויי האָבען צום געזעמעל דערשלאָגענע אָנגעהויבען ריידען. ביידע האָבען געקענט דערציילען מעשיות און וויצען. באלד האָבען די פארטרויערטע און פארזאָרגטע אידען אין גאס, צוהערענדיג זיך צו די מעשיות און וויצען פון די צוויי אידען, אָנגעהויבען לאכען און זיינען פשוט אויפגעלעבט געוואָרען.

— זעט איר אָט די צוויי אידען? — האָט אליהו הנביא געפרעגט דעם אורח. — אָט די צוויי אידען האָבען זיך איינגעקויפט גן־עדן. די אידען זיינען אָרים און קאָנען קיינעם נישט מיט גאָרנישט העלפען. זיי העלפען אָבער מרי־נפש מיט זייערע רייד, מיט זייערע מעשיות און משמח זיין. זיי זיינען די פארזאָרגטע אידען משמח. די אָרימע פארגעסען דורך דעם זייער אָרימקייט און די קראנקע זייערע יסורים.

זבולון בנימין האָט דאן איבערגעגעבען ווי אזוי דער עילוי פון שאריי האָט פון אָט דער מעשה ארויסגעדרונגען א מוסר השכל און מבאר געווען, אז כדי צו זיין אן ערליכער איד דאַרף מען נישט דווקא זיין קיין למדן. מ׳קען עס זיין דורך מעשים טובים — און טאַקע דורך פשוט׳ע און גאַנץ געוויינליכע מעשים.

פאר אָט דעם פשוט׳ן און פּראָסטען זבולון בנימינ׳ען איז עס געווען ווי אָנגעמאָסטען. עס האָט אים אָנגעצייכענט א וועג ווי זיך צו פירען אין לעבען. ער האָט טאַקע דעם גאונ׳ס רייד אויך גוט פארשטאַנען, און דערפאר איז ער געווען אין גרוים התפעלות פאר דעם ראש ישיבה פון וויטעבסק.

ר' יצחק שאול האט אויסגעהערט זבולון בנימינ'ען און האט געשמייכעלט. עס איז געווען צוגעפאסט צו זיין אייגענעם געדאנקען־גאנג. אויך ברוך האט געפילט אן אינערליכע פרייד פון דעם וואס זבולון בנימין האט דערציילט. ס'איז אויך געווען צוגעמאסטען צו זיין בליק אויף זאכן.

ברוך'ס פרייד איז געווען אויך גרויס, כאטש ער האט עס ניט ארויסגעוויזען — דערפאר וואס דאס איז אלץ דערציילט געווארען וועגען זיין שוואגער. ער האט זיין שוואגער אזוי ווייניג געקענט. אבער פון דעם וואס ער האט איצט געהערט פון זבולון בנימינ'ען האט ער זיך שוין געקענט משער זיין, אז זיין שוועסטער'ס מאן איז נישט סתם א למדן, נאר איינער וואס זוכט, אדער האט שוין געפונען א נייעם דרך אין עבודת הבורא.

אין קוזניע, ווען זבולון בנימין האט איבערגעגעבען דאס וואס ער האט געהערט אין וויטעבסק פונ'ם עילוי פון שאריי, האט זיך אויך געפונען דער לומד'ישער ר' ירוחם פישעל. אט דער ר' ירוחם פישעל, וועלכער האט געקענט זבולון בנימינ'ען אלע יארען, האט אים באטראכט פאר נישט מער ווי אן עם הארץ, אן אמת'ער בור דאורייתא. אים האט פשוט ארויסגעבראכט פון די כלים וואס א פראסטאק, ווי ער, זבולון בנימין, רעדט בכלל וועגען אזא למדן ווי דער עילוי פון שאריי און פארמעסט זיך אפצושאצען זיין גדלות דורך איבערדערציילען פון אים א פשוט מעשה'לע, זאל עס אפילו זיין א מעשה'לע מיט א מוסר השכל.

איז ר' ירוחם פישעל שטארק דערצארענט געווארן אויף זבולון בנימינ'ען און האט אים שטארק אויסגעזידעלט, אים איינגעטיילט א פארציע זלזולים, גארנישט ווי דאס וואלט געקומען פון א למדן ווי ער.

אלע אין קוזניע, באזונדער ר' יצחק שאול און ברוך, זיינען געווען שטארק געפלעפט וואס דער לומד'ישער ר' ירוחם פישעל איז אזוי ארויס פון די כלים, פאר זיי איז עס געווען אן אנדער באווייז, אז די לומד'ישע אידען, וואס האלטען בלויז פון לומדות, זיינען ווייט פון שלמות און טיילען זיך איינגאנצען אפ פון די וואס האלטען פון דעם נייעם דרך, אט ווי דער בעל שם טוב האט עס געהאלטען אין לערנען.

ר' יצחק שאול און ברוך האבן דערנאך געהאט א סך צו רעדען צווישען זיך וועגען דעם. זיי האבען אפילו פרובירט שפעטער טרייסטען זבולון בנימינ'ען און אים דערמוטיגען, אז ער זאל נישט זיין געפאלען ביי זיך פון די זלזולים וואס ער האט געהערט פון ר' ירוחם פישל'ען.

ברוך'ן איז אבער באשערט געווען אין דאבראמיסל אויך צו דערוויסען זיך וועגען אנדערע מיוחסים פון זיין משפחה.

קכ.

אַ קאָלאָניע פון מקובלים

אַ ישוב פון אידישע פויערים. — מזל׳דיגע סחורה. — ר׳ ברוך בטלן׳ס שוואָגער ר׳ דוד און זיין זון קדיש.

ברוך, וועמען די השגחה האָט באַשטימט צו זיין דער פאָטער פון דעם גרינדער פון חב"ד׳ישער חסידות, איז געווען אַזוי דערוויַיטערט פון זיין משפחה, אַפילו פון זיין שוועסטער, אַז ער האָט זיך געדאַרפט דערוויסען וועגען זיין גרויסען יחוס פון פרעמדע, דערהויפּט דאַמאָלט, ווען ער האָט זיך געפונען אין דאַבראַמיסעל לעבען זיין פריינט ר׳ יצחק שאול, פון וועמען ער האָט געלערענט אַ סך וועגען חסידות און וועמען ער האָט אויך אַרויסגעהאָלפען אין קוזניע. צו אָט דעם יונגען חסיד ר׳ יצחק שאול, איז אויך דערגאַנגען אַ סך מעשיות וועגען ברוך׳ס משפחה.

האָט ברוך זיך צוגעהערט אין שטוינען, אָבער אויך מיט ניט ווייניג הנאה, וועגען זיין פעטער ר׳ קדיש, וועלכער האָט געוואוינט אין וויטעבסק און ביי וועמען אין הויז זיין שוועסטער, דבורה לאה, האָט חתונה געהאַט.

ר׳ קדיש האָט געהערט צו זיין מוטער׳ס משפחה, ער איז געווען דער זון פון ר׳ דוד׳ן — אַ ברודער פון זיין מוטער׳ס טאַטען און ברוך׳ס זיידען, וועמעס נאָמען איז אויך געווען ברוך — ר׳ ברוך בטלן, ווי מען האָט אים גערופען אין פויזען, וואו די גאַנצע משפחה האָט זיך געפונען.

ר׳ דוד, ווי זיין ברודער ר׳ ברוך, האָט אויך געהערט צו די מקובלים און איז געווען אַ נאָכפאָלגער פון דעם בעל שם פון זאַמאָשטש, ר׳ יואל. ר׳ דוד האָט זיך אָבער אַ סך אַנדערש נוהג געווען פון זיין ברודער ר׳ ברוך בטלן. ר׳ דוד האָט געוואוינט אויף אַ דאָרף אַרום פופצען מייל פון פויזען. צוזאַמען מיט עטליכע אַנדערע אידען האָט ער זיך דאָרט אָפּגעגעבען מיט ערד־אַרבעט. אַלע אָט די ערד־אַרבעטער זיינען געווען מקובלים און האָבען זיך נוהג געווען ווי זייערע אבות אבותינו, וועלכע האָבען נאָכגעפאָלגט דעם דרך הקבלה, ווי די מערסטע אָפּשטאַמער פון שפּאַניע און פּאָרטוגאַל.

די פירונג פון די מקובלים אין יענער צייט, איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס זיי האָבען געהאַט אַ נטיה צו פרישות, נזירות און התבודדות.

אָבער אָט די מקובלים ערד־ארבייטער פון לעבען פויזען, זיינען ניט געווען ניט קיין פרושים און ניט קיין נזירים. זיי האָבען אויך ניט געפראוועט קיין התבודדות. דאָך האָבען זיי זיך אין זייער שטייגער לעבען אויפגעפירט ווי זיי וואָלטען יאָ געהאַלטען פון התבודדות.

זיי האָבען זיך געהאַלטען אָפּגעזונדערט איינער פון אנדערען און האָבען געהאט אַ שייכות איינער צום אַנדערן נאָר אויף אַזוי ווייט, ווי אידען דאַרפען זיין צוזאַמען, עס הייסט, האָבען אַ מנין.

כאָטש אַ פאַרערער פון ר׳ יואל בעל שם, איז אָבער ר׳ דוד צו אים, ר׳ יואל׳ן, געפאָרען ניט בקביעות און גאָר זעלטען, ניט ווי זיין ברודער, ר׳ ברוך, וועלכער איז צו זיין רבי׳ן געפאָרען אין באשטימטע צייטען.

ר׳ דוד מיט די אנדערע אידישע ערד־ארבייטער זיינען געווען באקאנט אין דער גאנצער סביבה. זיי האָבען ניט געדאַרפט פירען די תבואות, פרוכט און גרינסען פון זייערע פעלדער, סעדער און גערטנער, אָדער די וואָל פון זייערע שאָף, אין די דערבייאיגע שטעט דאָרט זיי צו פארקויפען. אין זייער פאַל, איז מען געקומען צו זיי אין דאָרף אריין קויפען זייער סחורה.

ווען אָט דער ישוב פון אידישע פויערים איז אַלט געוואָרען צען יאָר, איז אהין געקומען אַ סוחר פון פראג, גרייט אָפּצוקויפען פון די אַלע אידען זייער גאנצע סחורה אויף אַמאָל. דערביי האָט דער סוחר זיי אויך אָנגעבאָטען אַ גאַנץ אָנציענדיגען מקח. די אידישע פויערים־מקובלים זיינען זיך צוזאַמענגעקומען אויף אַן אסיפה, כדי צו באטראכטען דעם אָנבאָט. ביז דאַמאָלט פלעגען זיי זייער סחורה פארקויפען ביסלעכוויז צו אַ סך סוחרים.

אויף דער אסיפה זיינען די דעות געווען צעטיילט. געווען אַזוינע, וואָס האָבען געזאָגט, אַז מיט דעם וועט מען אוועקנעמען פרנסה ביי די סוחרים, וואָס פלעגען קויפען זייער סחורה טיילוויז. דער ענין איז איבערגעגעבען געוואָרען צו די עלטערע פון דעם ישוב און אויך צו די צוויי מלמדים, וואָס האָבען זיך דאָרט געפונען. די החלטה איז געווען, אַז ניט געקוקט אויף דעם וואָס דער אָנבאָט פון פראגער סוחר איז געווען אַזאַ גוטער, טאָר מען אָבער ניט בארויבען די אנדערע סוחרים פון זייער פרנסה.

שפּעטער האָט מען זיך דערוואוסט, פון וואַנען עס האָט זיך גענומען, אַז דער דערמאָנטער סוחר זאָל קומען אַזש פון פראג, גרייט

אָפּצונעמען זייער סחורה אויף אַמאָל און פאר אזא גוטען פרייז. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אז דאָס איז געווען דערפאר, וואָס אין פראג האָט זיך פארשפּרייט די ידיעה, אז די סחורות פון די מקובלים־פּויערים זיינען זעהר מזל'דיג.

דעם ישוב, וואָס זיי האָבען געשאפען און וואו יעדערער האָט געהאט זיין נחלה, האָט מען גערופען ארץ החיים. איבער דער גאנצער סביבה האָט מען גערעדט, ווי וועגען א באשטימטע זאך, אז וואָס נאָר עס קומט פון די פעלדער, גערטנער, סעדער, אָדער שטאלען, פון אָט די מקובלים, ברענגט הצלחה.

מען האָט שוין אפילו געהאלטען אין דערציילען וואונדער וועגען דעם. אָט, למשל, האָט מען דערציילט, אז ר' פּרץ, וואָס האָט פארקויפט משקה, אז ער האָט געקויפט קארטאָפעל און קאָרן פון די מקובלים, האָט ער פון דעם ארויסגעקראָגען פיר און פינף מאָל אזויפיל משקה, ווי פון געוויינליכע קארטאָפעל און קאָרן. די משקה איז דערצו אויך געווען א סך בעסער און געשמאקער.

מען האָט אויך דערציילט וועגען ר' שמעון דעם קרעמער, אז ער האָט געקויפט אויסגעשפּונענעם וואָל און פלאַקס פון די מקובלים און ער איז פּשוט דערפון נתעשר געוואָרען.

אז אָט די מעשיות האָבען דערגרייכט פויזען, האָבען זיך שוין געפונען א סך בעלנים אויף די סחורות פון דעם ישוב ארץ החיים. עס איז פּשוט געוואָרען א געלאַף אויף דער סחורה פון יענעם ישוב, און מ'איז געקומען אין ישוב. די מקובלים וואָלטען געקאָנט ארויפציען דעם מקח אויף זייער סחורה. זיי האָבען אָבער נאָר פארקויפט צו די פריערדיגע סוחרים אויף געוויינליכע מקחים. זיי האָבען, ווי מיר ווייסען שוין, זיך אויך אנטזאגט צו האנדלען מיט'ן סוחר פון פראג, וואָס האָט געוואָלט איינער אליין אָפּקויפען זייער גאנצע סחורה פאר א גאָר הויכען פרייז.

א געוויסער סוחר פון פויזען האָט זיך געקליגט און האָט אָפּגעקויפט א שטח לאַנד אין די גרעניצען פון דעם ישוב „ארץ החיים" און געוואָלט אָט דעם ישוב אויסברייטערען. ער האָט אָנגעבאָטען די מקובלים, אז זיי זאָלען באארבעטען אויך זיין שטיק ערד. ער האָט געוואָלט אויסשטיין אלע הוצאות און זיך באנוגענען נאָר מיט א טייל פון די רווחים.

די מקובלים האָבען אָבער זיך אנטזאגט פון דאָזיגען אָנבאָט. דאָס איז ניט געווען אין הסכם מיט זייער אויפפאסונג, וועגען דעם ווי מענשען דארפען זיך פירען.

אין אָט דעם מערקווירדיגען ישוב האָבען זיך געפונען צוויי מלמדים פאַר די קינדער פון די מקובלים־פּויערים. איינער איז געווען ר׳ נפתלי, אַ דרדקי־מלמד, און ר׳ שמעון, אַ גמרא־מלמד. דאָרט איז אויך געווען דער זקן ר׳ יעקב קאָפּעל, וועלכער האָט געזאָגט אַ שיעור פאַר דערוואַקסענע בחורים. אַלע דריי זיינען אויך געווען חברים פון די מקובלים און נאָכפאָלגער פון דעם בעל שם פון זאַמאָשטש.

אָט די מלמדים האָבען זיך נוהג געווען, אַז ביז זייערע תלמידים זיינען ניט אַלט געוואָרען קיין אַכצען יאָר, האָט מען מיט זיי ניט געלערנט קיין קבלה. פונדעסטוועגען האָט זיך אָבער דער גייסט פון קבלה שוין געפילט אין לערנען מיט די תלמידים, לאַנג איידער זיי זיינען געוואָרען אַכצען יאָר אַלט. דאָס איז געווען ניט נאָר אין די אגדות, וואָס די מלמדים האָבען דערציילט זייערע תלמידים, נאָר אויך אין די מידות וואָס מען האָט אין זיי איינגעפלאַנצט.

אפילו דער דרדקי מלמד, ר׳ נפתלי, האָט זיך באַמיט איינצופלאַנצען אין זיינע תלמידים, באַלד ביים אָנפאַנגען מיט זיי דעם אלף־בית, אַ געפיל, אַז אין די אותיות גופא איז פאַראַן אַ באַזונדערע קדושה.

— מיינע צאַן קדשים, — פלעגט ר׳ נפתלי ריידען צו די קינדערלעך, — איר לערענט דעם אלף־בית, אָט אַ די הייליגע אותיות, מיט וועלכע דער רבונו של עולם האָט באַשאַפען די וועלט און מיט זיי האָט דער אויבערשטער אויך געגעבען זיין תורה צום פאָלק ישראל דורך זיין קנעכט משה רבנו.

ר׳ שמעון, דער גמרא מלמד, פלעגט דערציילען זיינע תלמידים, אַז דורך דעם וואָס מען זאָגט איבער חדושי־תורה פון אימיצען, מעג יענער שוין לאַנג זיין אויפ׳ן עולם־האמת, אַזוי הויבען יענעמ׳ס ליפּען זיך אָן באַוועגען, ליגענדיג אין קבר, און זייערע נשמות צעגייען זיך פון תענוג אין גן עדן. זיי בענשען דאַן די וואָס זיינען זיך עוסק אין דער תורה. אָט דערפאַר, פלעגט ר׳ שמעון זאָגען זיינע תלמידים, האָבען אונזערע חז״ל אונז געלערענט, אַז אויב מען זאָגט איבער אין נאָמען פון דעם, וואָס האָט עס געזאָגט, איז פונקט ווי יענער וואָלט פאַר אונז געשטאַנען. די תנאים און די אמוראים, וועלכע מיר דערמאָנען אין לערנען, געפינען זיך אַלע מיט אונז און מיר דאַרפען דערפאַר וויזען גרויס יראת־הכבוד אין זייער אָנוועזענהייט.

אין אָט דעם ישוב — „ארץ החיים" — איז ר׳ קדיש געבאָרען געוואָרען. זיין פאָטער ר׳ דוד איז געווען פאַררעכענט פאַר אַ גדול צווישען

די אנדערע מקובלים פון ישוב. ער איז געהאַלטען געוואָרען פאַר א גדול אין נגלה ווי אין נסתר.

ר׳ דוד איז געווען א מענש פון גייסט, אָבער א קאַלטער און אויסגערעכענטער מענש. ער האָט זיך קיינמאָל ניט אויפגערעגט פון קיין זאַך. ער האָט זיך משתתף געווען אין אימיצענ׳ס א שמחה אָדער אין אימיצענ׳ס צער נאָר דערפאַר, וואָס אַזוי האָט אָנגעזאָגט די תורה, אָבער ניט דערפאַר, וואָס אַזוי האָט ער געפילט. דעם צווייטענ׳ס שמחה אָדער צער האָט אים ניט אָנגערירט. ער האָט ניט געקאָנט לאַכען פונקט ווי ער האָט ניט געקאָנט וויינען. קיין זאַך האָט אים ניט גערירט. ער איז געווען טרוקען ווי א שאַרבען.

געפירט האָט זיך ר׳ דוד לויט די מידות, וואָס זיינען אָנגעוויזען געוואָרען אין די הייליגע ספרים — די מידות וואָס דער געזונטער פאַרשטאַנד האָט געלערענט, אַז זיי זיינען גוטע מידות, וואָס האָבען ניט געפאָדערט קיין געפיל. ער האָט זיך געפירט ווי די תורה האָט געהייסען, אָבער אָן וועלכער עס איז וואַרימקייט. ער איז געווען טרויעריג תשעה באב און פרייליך שמחת תורה, אָבער נאָר ווייל אַזוי האָט זיך עס געפאָדערט און אַזוי איז פאַרזאָגט געוואָרען. ער האָט אין דעם אפילו אריינגעגעבען אַלע כוונות פון דער קבלה, אָבער אינערליך און אויסערליך איז ער געבליבען קאַלט.

קדיש, ר׳ דוד׳ס זוהן, האָט באַלד אין זיין קינדהייט געוויזען, אַז ער האָט גרויסע כשרונות. זיין מוטער צביה האָט אים שטאַרק געצערטעלט, ווייל ער איז געווען א בן־יחיד. דאָס קינד איז געווען אַנדערש פון זיין טאַטען. ער האָט זיך גיכער איינגעגעבען אין דער מוטער, וועלכע איז געווען א פרייליכע און א גוטמוטיגע. אָבער זעענדיג זיין טאַטען, ווי ער איז צוריקגעהאַלטען, קאַלט און אָנגעכמורעט, איז אויך קדיש אַזוי געווען, אפשר געגען זיין ווילען און געגען זיין נאַטור.

זיין דערציאונג איז געווען ניט אַנדערש פון די אַלע קינדער אין דעם ישוב „ארץ החיים״. אָנגעפאַנגען האָט ער צו לערנען ביי דעם דרדקי־מלמד ר׳ נפתלי׳ן און נאָכדעם איז ער געשיקט געוואָרען צו ר׳ שמעונ׳ען דעם גמרא־מלמד. שפּעטער איז ער אָנגעקומען צו ר׳ יעקב קאָפּל׳ען און האָט זיך שטאַרק אויסגעצייכענט אין לערנען.

קדיש איז קוים זעכצען יאָר אַלט געווען ווען זיין פאָטער איז נפטר געוואָרען.

זיין מוטער, די אלמנה צביה, האָט דאן באשלאָסען צו פארלאָזען דעם ישוב און זיך באזעצען אין פויזען. זי האָט דערביי דערהויפּט געהאט אין זינען איר זוהן קדיש. זי האָט געוואָלט, אז ער זאָל לערנען אין א ישיבה און זיין צווישען די לומדים, מיט וועלכע פויזען האָט זיך אויסגעצייכענט. באזונדערס האָט זי געוואָלט, אז קדיש זאָל זיין אונטער דער השגחה פון איר שוואָגער ר' ברוך בטלן, איר פארשטאָרבענעם מאנ'ס ברודער.

זי האָט געהאט בדעה צו פארקויפען די נחלה אין „ארץ החיים", וואָס איר מאן האָט זי איבערגעלאָזט, און מיט'ן געלט זיך איינאָרדענען אין פויזען א קליינעל, פון וועלכען זי זאָל קאָנען ציען פרנסה פאר זיך און איר בן־יחיד. אָבער די מנהיגים פון דעם ישוב זיינען געווען קעגען דעם. זיי האָבען געזאָגט, אז דאָס איז ניט אין הסכם מיט זייערע תקנות, וואָס זיי האָבען, לכתחילה, ביים גרינדען דעם ישוב, אָנגענומען. לויט אָט די תקנות האָבען די חברים פון דעם ישוב געדארפט, צוזאמען מיט די אבלים, לערנען און מתפלל זיין פאר דער נשמה פון א נפטר. דאָס האָט געזאָלט דויערען, לפחות, דעם גאנצען יאָר פון אבלות.

די אלמנה און דער יתום האָבען ניט געוואָלט איבערטרעטען די מסקנא פון די מנהיגים פון ישוב און זיי זיינען דאָרט געבליבען. אין ר' דוד'ס חדר איז דאן איינגעאָרדענט געוואָרען א מנין צו דאווענען און צו לערנען, לויט די תקנות פון דעם ישוב.

לויט די תקנות פון דעם ישוב, זיינען אלמנות און יתומים געווען פריי פון באארבייטען זייערע נחלאות. די דאָזיגע עובדא איז געטאָן געוואָרען פון די אנדערע חברים פון ישוב. א גורל איז געוואָרפען, און אויף וועמען דער גורל איז געפאלען, דער האָט געדארפט טאָן די ארבייט פאר דער אלמנה און דעם יתום, פאר'ן גאנצען יאָר פון אבלות, כדי די אבלים זאָלן זיין פריי אָפּצוגעבן זיך מיט תורה און גוטע מעשים פאר אַן עלי' פון דעם נפטר'ס נשמה.

אין משך פון אָט דעם יאָר, האָט קדיש דערוויל געלערענט. אין זיין פאַל, כאָטש ער איז נאָך ניט געווען קיין אכצען יאָר אַלט, האָט מען אים אָבער דערלויבט צו לערנען קבלה.

אין משך פון דעם יאָר האָט אין ישוב, „ארץ החיים", עפּעס פּאסירט. אין דער צייט, וואָס אומעטום איז יענער זומער געווען א גרויסע טריקעניש, און אַלץ וואָס איז געווען אויף די פעלדער און אין

די גערטנער איז ממש אלץ פאר'שרפה'ט געווארען, איז אין „ארץ החיים" געווען געגנוג רעגען און די גערטעניש איז געווען גרויס.

דאס האט געשטארקט דעם גלויבען אומעטום, אז דאס האט גורם געווען דער פאקט, וואס מען האט דא געהאט צו טאן מיט א ישוב פון מקובלים.

בעת צוליב דער שלעכטער גערטעניש אומעטום, האבען די פויערים אין דארף און די סוחרים אין די שטעט און שטעטלעך, גערעכענט געוואלד הויכע מקחים פאר שפייז, האבען די מקובלים פון „ארץ החיים" זיך אנטזאגט צו העכערען א פרוטה אויף די מקחים פון זייער סחורה. זיי וואלטען ממש געקאנט נתעשר ווערען, אבער זיי האבען פון דעם נישט געוואלט הערען און זען.

נאך מער, זיי האבען אויסגענומען א תנאי מיט די סוחרים, ווען זיי האבען פארקויפט זייער סחורה, אז אויך זיי, די סוחרים, זאלען ניט רעכענען מער צו זייערע קונים, פונקט ווי מען האט זיי ניט גערעכענט מער ביים קויפען זייער סחורה.

דאס האט ארויסגערופען גרויס לויב פאר די מקובלים.

אז דאס יאר פון אבלות איז געווען פאראיבער, האבען די מקובלים דערלויבט דער אלמנה און איר יתום צו פארקויפען זייער נחלה און זיך אריבערצוקלייבען קיין פויזען. לויט די תקנות פון דעם ישוב, האט די נחלה ניט געקאנט פארקויפט ווערען צו קיין פרעמדען, נאר צו אימיצען פון די תושבים אין דעם ישוב, פאר אן איידעם אדער א זוהן.

אין יעדענפאל, וואס איז נוגע דער אלמנה צביה און איר יתום קדיש, האבען זיי ענדליך געקאנט פארלאזען דעם ישוב.

קכא.

ליבע צו קינדער

ר' ישראל חיים און זיין פרוי. — צער גידול בנים. — דער „מטורף".

מיט'ן געלט, וואס ר' דוד'ס אלמנה האט געקראגען פאר איר נחלה אין „ארץ החיים", די קאלאניע פון די מקובלים, האט זי זיך, מיט איר זון, קדיש, איבערגעקליבען קיין פויזען, וואו זי האט געהאט איר

שוואָגער, איר פאַרשטאָרבענעם מאַנ'ס ברודער, ר' ברוך'ן, אָדער ווי מ'האָט אים אין פויזען און איבער דער גאַנצער סביבה גערופען ר' ברוך בטלן.

כאָטש פונ'ם נאָמען וואָלט עס געקענט אויסזען, אז ר' ברוך איז א „בטלן", איז ער אָבער, א חוץ זיין גרויסע לומדות און צדקות, געווען גאָר א גרויסער און רייכער סוחר. אין דער לומדישער וועלט האָט מען אים געהאַלטען פאר א גאון און אין דער סוחרישער וועלט פאַר אַ גרויסען מוצלח.

אין אַלגעמיין איז ר' ברוך בטלן געווען א גרויסער בעל מידה און א מזג טוב. צי צווישען לומדים, צי צווישען סוחרים, צי סתם אידען, מ'האָט אים שטאַרק ליב געהאַט און רעספּעקטירט.

ר' ברוך האָט זיין שווענערין, די אלמנה, און איר יתום אויפגענומען מיט ליבע און אינטערעס. ער האָט געזאָרגט זיי ביידען איינצואָרדענען אין דער נייער היים און סביבה.

דער אלמנה האָט ער צוזאַמענגעבראַכט מיט א צווייטער אלמנה און האָט זיי ביידען געמאַכט פאַר שותפ'טעס אין א געשעפט פון פרויען קליידער, וואָס האָט זיי ביידען געדאַרפט געבען פרנסה בכבוד. דעם יתום קדיש האָט ער אריינגעגעבען אין א ישיבה און אים פאַרזאָרגט מיט א חבר. דערצו האָט ער איינגעאָרדענט, אליין צו לערנען מיט אים א שיעור גמרא.

קדיש וועלכער האָט זיך נאָך געהאַט אויסגעצייכענט אין לערנען זייענדיג אין דער מקובלים קאָלאָניע „ארץ החיים", סיי אין גמרא און סיי אין קבלה, האָט באלד אָנגעהויבען צו איבערראַשען סיי די ראשי הישיבות און סיי זיין פעטער ר' ברוך'ן.

ר' ברוך האָט בכלל באוואונדערט זיין פּלימעניק, ווייל זיין אייגענער זון בנימין, עטוואָס איננער פון קדיש'ן, איז געווען ווייט הינטערשטעליג סיי אין לערנען און סיי אין מדות פון זיין שוועסטער־קינד דעם יתום. ר' ברוך האָט זיין זון בנימינ'ען געהאַט געשיקט אין אַ ישיבה אין פּראַג. דאָס האָט ער געטאָן אויף דער עצה פון דעם בעל שם פון זאַמאָשטש, וועמענס א נאָכפאָלגער ער איז געווען.

פון זיין פעטער ר' ברוך'ן האָט קדיש זיך דערוואוסט וועגען זיין פאַרשטאָרבענעם פאָטער'ס משפחה. ער האָט זיך פון אים אויך דערוואוסט פרטים וועגען אנדערע באוואוסטע מענשען אין פויזען.

קדיש איז באזונדער באווירקט געוואָרען פון א ספור המעשה, וואָס ער האָט געהערט פון ר' ברוך'ן וועגען ר' משה'ן, דעם ראש הקהל פון פויזען, און מיט וועמען ר' ברוך האָט זיך שפעטער משדך געווען, חתונה מאכענדיג זיין טאָכטער רחל'ען מיט ר' משה'ס זון ר' שניאור זלמנ'ען.

ר' משה איז געווען א תלמיד פון דעם גאון ר' אשר יהונתן, וועלכען מ'האָט גערופען „דער אייזערנער קאָפ". אָט דער ר' אשר יהונתן איז געווען א זון פון איינעם מיט'ן נאָמען ר' ישראל חיים, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכענט מער מיט זיינע מעשים טובים ווי מיט זיין לומדות.

מיט דעם ווי אזוי אָט דער גאון ר' אשר יהונתן איז געקומען צו זיין נאָמען איז פארבונדען א געשיכטע, וואָס ווען קדיש האָט עס געהערט פון זיין פעטער, האָט עס אויף אים געמאכט א געוואלדיגען רושם. די געשיכטע האָט אים באקאנט מיט זאכען, פון וועלכע ער האָט פון לערנען תורה קוים געהאט א באגריף.

אָט דער ר' ישראל חיים וואָלט קוים זוכה געווען צו פרסום אין פויזען, א שטאָט, וואָס איז געווען בארימט מיט אירע גדולים אין תורה און אין חכמה, ווי אויך אין מעשים. ער האָט זיך אָבער דאָך פארדינט, אז די גאנצע שטאָט זאָל פון אים ריידען און לויבען אים פאר זיינע מעשים.

דאָס איז געווען פאר דער גרויסער ליבע און אינטערעס, וואָס ער האָט ארויסגעוויזען צו קליינע קינדער — קינדער, וואָס זיינען געגאנגען אין חדר און וועלכע מ'האָט געדארפט מדריך זיין אין אידישקייט. ר' ישראל חיים פלעגט יעדען פרייטאָג נאָכמיטאָג, איידער די מלמדים האָבען פריי געלאָזט אויף שבת זייערע קינדער, קומען אין די חדרים און געטיילט די קינדער זיסקייטען, ווי טויגלעך, צוקערקעס און ראָזענקעס און מאנדלען. דאָס, האָט ער געזאָגט, איז לכבוד שבת. דערביי האָט ער ניט פארגעסען אָנצוזאָגען די קינדערלעך ניט צו פארפעלען קומען אין בית מדרש צו קבלת שבת און מאָרגען פרי צו שחרית און מוסף.

אין בית מדרש איז ר' ישראל חיים געקומען דער ערשטער און ער האָט זיך ארומגעקליבען די קינדערלעך און אכטונג געגעבען, אז זיי זאָלען אלע הויך אויפ'ן קול זאָגן „אמן", „ברוך הוא וברוך שמו" און אויך זאָגען קדושה און אלע אנדערע זאכען, וואָס קליינע קינדער קענען זאָגן אָדער נאָכזאָגען.

ר׳ ישראל חיים האָט אויך געלערנט די קינדערלעך צו שפּרינגען קדוש ביי קדושה און זיך פאַרנייגען צו „ברכו״. ער האָט מיט זיי אויך געזאָגט קריאת שמע.

ווען ערגעץ אין שטאָט איז געווען אַ קימפּעטאָרין, פלעגט ר׳ ישראל חיים צונויפנעמען דאָס קליינוואַרג און מיט זיי גיין צו דער געווינערין זאָגן קריאת שמע. ער האָט אויך אכטונג געגעבען, אַז קינדערלעך זאָלען פון זייער פריסטער יוגענט וויסען צו טראָגען היטלען אויף די קעפּ, צו האָבען פאות און בכלל זיך צו פירען ווי אידען דארפען זיך פירען.

דאָס, וואָס זייערע אייגענע טאטעס און מאמעס און אפילו זייערע מלמדים האָבען אָפט פאַרפעלט צו טאָן, האָט ר׳ ישראל חיים געטאָן און ער האָט עס געטאָן מיט פרייד און מיט גרויס ליבע, מאכענדיג קלאָר, אַז ער האָט הנאה פון דעם אַלעס, און אַז ער האַלט עס פאַר אַ גרויסע זכיה, וואָס ער קען מחנך זיין אידישע קינדערלעך צו זיין גוטע, פרומע אידען.

דאָס איז אַלץ געווען מיט קינדער, וואָס האָבען געהאט טאטע־מאמע. ווענגען קינדער יתומים איז דאָך אָפּגערעדט. צו זיי איז ר׳ ישראל חיים געווען ווי אַ טאטע. אויך זיין פלונית׳טע איז געווען שטאַרק איבערגעגעבען צו יתומים און האָט זיי אָפּגעהיט ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פון אויג.

דערביי דאַרף געזאָגט ווערען, אַז ר׳ ישראל חיים און זיין פלונית׳טע האָבען אַליין געהאט צער גידול בנים. פאַר קיין אידען געדאכט, האָבען זיך ביי זיי קיין קינדער ניט געהאַלטען. באַלד ווי זיי זיינען געבוירען געוואָרען, זיינען זיי געשטאָרבען.

עס האָט ר׳ ישראל חיים׳ען ניט געהאָלפען קיין תפילות און אפילו ניט קיין ברכות פון גוטע אידען. עס האָבען אים און זיין ווייב אויך ניט געהאָלפען קיין אנדערע תחבולות. קינדער האָבען זיך ביי זיי פשוט ניט געהאַלטען.

האָבען מאַן און ווייב יעדעס מאָל ווען אַ קינד איז געשטאָרבען, געזאָגט „ה׳ נתן וה׳ לקח״ און האָבען ניט מתרעם געווען קעגען דער פירונג פון הקדוש ברוך הוא, אוודאי ווייסט דער אויבערשטער וואָס ער טוט.

איינער פון ר׳ ישראל חיים׳ס קינדער, אַ אינגעלע, האָט דערצויגע, ביז פינף יאָר. שמחה איז געווען זיין נאָמען. טאטע־מאמע האָבען געהאָפט,

אז ער וועט מאריך ימים זיין. אָבער אויך שמחה איז קראנק געוואָרען און האָט אויסגעהויכט זיין נשמה.

גראָד איז עס געווען אַ פרייטאָג — אָט דעמאָלט ווען ר׳ ישראל חיים פלעגט גיין איבער די חדרים אויסצוטיילען זיסקייטען, ראָזינקעס מיט מאנדלען און אנדערע גוטיגקייטען צו די קינדערלעך, די תינוקות של בית רבן לכבוד שבת. יענעם פרייטאָג איז, פארשטייט זיך, ר׳ ישראל חיים שוין אין די חדרים ניט געגאנגען. ער האָט באדארפט גיין צו דער לויה פון זיין פאר דער צייט פארשטאָרבענעם זון.

אין גאנץ פויזען האָט געהערשט גרויס צער. ר׳ ישראל חיים און זיין ווייב זיינען געווען באליבט און באוואוסט. אלעמענס הערצער זיינען פאר זיי אויסגעגאנגען.

די לויה פון זייער קינד איז געווען אַ גרויסע. פון די גרעסטע גדולי תורה ביז די פשוט׳סטע אידען פון שטאָט זיינען געקומען צו דער לויה. אין אלעמענס אויגען זיינען געווען טרערען. נאָר ר׳ ישראל חיים און זיין ווייב האָבען זיך געהאלטען שטארק, אָט ווי זיי וואָלטען מקבל באהבה געווען דעם אויבערשטענ׳ס רצון.

דער גאנצער עולם האָט באגלייט דעם טויטען אינגעל אויפ׳ן בית עולם. אז דער עולם איז אזוי גרויס האָט מען זיך, פארשטייט זיך, קוים אומגעקוקט ווער ס׳איז יאָ דאָ און ווער ניט. אוודאי האָט מען זיך ניט שטארק אומגעקוקט דאָס וואָס צווישען עולם געפינט זיך אויך אַ געוויסער זקן, וועמען מ׳האָט אין פויזען געקענט מיט׳ן נאָמען אשר יהונתן.

אין אמת׳ן האָט מען אָט דעם אָשר יהונתן׳ען געהאלטען פאר אַ מטורף און, פארשטייט זיך, אַז מ׳האָט ווייניג חשיבות צו אים צוגעגעבען.

וואָלט עס ניט געווען קיין לויה און נאָך אזאַ לויה, וואָס האָט דעם עולם אַזוי שטארק גערירט, וואָלטען זיך מסתמא געפונען אזוינע, וואָס וואָלטען פרובירט טרייבן לצנות אויפ׳ן חשבון פון אָט דעם אלטען מטורף.

ווי אלט אין יאָרען אָט דער אשר יהונתן איז געווען, אזאַ גרויסער אָרימאַן איז ער געווען. פאר די אלע יאָרען, וואָס מ׳האָט אים געקענט אין פויזען — ווייל ער איז מיט אַ סך יאָרען צוריק געקומען קיין פויזען פון דער פרעמד — האָט ער זיך אויפגעהאלטען אין בית מדרש, וואו ער האָט געשלאָפען און אפילו געגעסען — אויב ער האָט בכלל געגעסען.

קיינער האָט זיך אויף אים ניט אומגעקוקט. מ׳האָט נאָר געוואוסט, אַז ער פירט זיך אויף מאָדנע און טאקע דערפאר האָט מען אים געהאַלטען פאַר, און גערופען „מטורף״.

אשר יהונתן פלעגט דאווגען מיט׳ן ערשטען מנין „ותיקין״ און באַלד ארויף אויפ׳ן בוידעם פון בית מדרש און דאָרט אָפט פארבלייבען א גאַנצען טאָג. וואָס ער האָט געטאָן אויפ׳ן בוידעם האָט קיינער ניט געוואוסט. קיינער האָט זיך ניט גענומען די מי אויסצוגעפינען. טאקע דערפאַר, וואָס מ׳האָט אים געהאַלטען פאַר א מטורף האָט זיך קיינער ניט אינטערעסירט א קוק צו טאָן, וואָס ער טוט אויפ׳ן בוידעם, צי ער איז דאָרט מתפלל, זאָגט תהלים, לייענט, אָדער שלאָפט.

פון וואַנען ער לעבט האָט מען אויך ניט געוואוסט און זיך ניט אינטערעסירט. געבעטען האָט ער ביי קיינעם ניט. ער האָט ביי קיין פרעמדען טיש קיינמאָל ניט געגעסן און קיינער האָט אים צום טיש צו זיך ניט געבעטען, אפילו ניט שבתים און ימים טובים.

דאָס איז אוודאי געווען דערפאר, וואָס ער האָט בכלל מענשען אויסגעמידען, האַלטענדיג זיך מער אויפ׳ן בוידעם ווי אין בית מדרש צווישען די מתפללים. דערצו האָט אשר יהונתן קיינמאָל מיט קיינעם ניט גערעדט. אויב אימיצער האָט צו אים גערעדט, האָט ער יענעם אָנגעקוקט אין פאַרוואונדערונג און באַלד אוועקגעדרייט דעם קאָפּ און מיט קיין וואָרט ניט געענטפערט.

מ׳איז אפילו ניט געווען זיכער אויב ער איז ניט קיין שטומער. זיכער איז ער געווען א שותק אָבער, ווי מ׳האָט עס געהאַט אָנגענומען, ניט צוליב א וועלכען עס איז טעם, נאָר ווייל ער איז א שוטה און א מטורף.

געקומען קיין פּויזען איז אָט דער אשר יהונתן מיט א יאָר פופציג צוריק. דאָס מיינט, אַז ביי דער צייט ווען אָט דער ספור המעשה איז זיך פאַרלאָפען איז ער שוין געווען א יאָר ניינציג. ווייל ווען ער איז געקומען אין שטאָט אריין האָט מען אים געשאצט צו זיין ארום פערציג יאָר אַלט.

אשר יהונתן איז אָנגעקומען קיין פּויזען אין דער צייט ווען עס איז אין דער אידישער וועלט אָנגעגאַנגען די מחלקה צווישען געוויסע גאונים פון יענער צייט, מיט ר׳ אליהו בעל שם פון ווירמייזא וועגען דעם לימוד פון קבלה. פּויזען, ווי אַלע אנדערע אידישע שטעט, איז געווען צעטיילט אין אָט דער גרויסער מחלקה.

קיינעם איז, נאטירליך, ניט איינגעפאלען, אז אט דער ניי־געקומענער אשר יהונתן, וואס האט זיך באלד פארקליבען אין בית מדרש און האט זיך אזוי מאדנע אויפגעפירט, אז ער האט א וועלכען עס איז שייכות צו אט דער מחלקה, וואס האט צעטיילט אידען אין צוויי מחנות, און צוגעגרייט דעם באדען פאר דעם קומענדיגען דרך החסידות. דער אשר יהונתן איז לכל הפחות ביי אלעמען אין די אויגען געווען ניט מער ווי א מטורף.

פארשטייט זיך, אז ווען איינער ווערט געהאלטען פון א גאנצער שטאט פאר א מטורף אזוי פיל יארען, האט מען קוים געמאכט א ווען, וואס אט דער אשר יהונתן איז ארונטער פון בוידעם און איז געקומען צו דער לויה פון ר׳ ישראל חיים׳ס פינף יאריגען אינגעלע, שמחה, וועלכער איז אין אן ערב שבת געבראכט געווארען צו קבורה.

קכב.

דעם צדיק׳ס תנאי

דער „מטורף" אויף דער לוי׳. — א מערקווירדיגער תנאי. — דער צדיק געזעגענט זיך.

אז מ׳האט שמחה׳לעס טויטען קערפער געבראכט אויפ׳ן בית עולם, האט זיך דער גרויסער עולם אויסגעשטעלט ארום דעם אפענער קבר. דער יונגער מת איז ארונטערגעלאזט געווארען, און בעת דער עולם האט פארגאסען טרערען אויפ׳ן אומגליק פון ר׳ ישראל חיים׳ן און זיין פלונית׳טע, זיינען טאטע־מאמע געבליבען רואיג.

ביידע, מאן און ווייב, האבען מיט גרוים אנטשלאסענקייט געזאגט „ד׳ נתן וד׳ לקח" און האבען מצדיק את הדין געווען.

— מיר האבען זיך געריכט, — האבען ביידע געזאגט, — אז מיר וועלען זוכה זיין אונזער קינד פירען צו דער חופה, האט אבער דער אויבערשטער גוזר געווען, אז מיר זאלען אים פירען צום קבר. זאל דעם אויבערשטענ׳ס נאמען זיין געבענשט.

געהערט אזוינע דיבורים פון טאטע־מאמע, האט זיך צווישען עולם דערהערט א געמורמעל. געווען אזוינע, וואס האבען אנגעהויבען מתרעם זיין אויפ׳ן אויבערשטענ׳ס דרכים. סטייטש, ווי אזוי ווערט עס באגאנגען אזא אומגערעכטיגקייט געגען גאטס־פארכטיגע מענשן, ווי ר׳ ישראל חיים און זיין ווייב?

עס האט מענשען פשוט ווי געטאן דאס הארץ.

עס איז געווען דאמאלט, ווען גאר אומדערווארט האט זיך דער זקן ר׳ אשר יהונתן, ווען אלע האבען געהאלטען פאר א מטורף, דורכגעריסען דורך דער מענגע מענשען און האט זיך אוועקגעשטעלט ביים אפענעם קבר פון דעם פינף־יאריגען שמחה׳לען. מיט א באוועגונג פון זיינע הענט האט ער איינגעשטילט דעם עולם.

רבותי! — האט ער אויסגערופען — איך וויל איר זאלט זיך גוט צוהערען צו מיינע ווערטער.

אלע האבען אין גרויס פארוואונדערונג אויסגעשטעלט מויל און אויערען. קיינער האט נישט געוואלט פארפעלען א ווארט וואס קומט ארויס פון דעם אלטענ׳ס מויל, אפילו ווען מ׳האט פון אים אזוי ווייניג געהאלטען. עפעס האט ער דאך טאקע געהאט וואס צו זאגען.

און דער אלטער ר׳ אשר יהונתן האט זיך צערעדט:

— עס איז שוין אן ערך פון פופצען יאר ווי דער בעל דבר, זאל ער נישט געדאכט ווערען, האט זיך מתקנא געווען אין ר׳ ישראל חיימ׳ען דעם קרעמער, וואס ער פירט זיך אזוי גוט און פרום. דער עיקר האט דער שטן נישט געקאנט פארטראגען וואס ר׳ ישראל חיים גיט זיך אזוי שטארק אפ מיט די חדר־קינדער, היט זיי אפ ווי דאס אויג אין קאפ און פאסט אויף זיי אויף, אז זיי זאלען זיך אויפפירען ווי ס׳באדארף צו זיין.

מיט א אידען א בעל מידה, ווי ר׳ ישראל חיים, האט נאך דער שטן געקענט אונטערגעשלאגען ווערען אין זיין „פרנסה". די אידישע מעשים טובים וועלען נאך אריבערוועגען זייערע חטאים.

האט דער שטן זיך אוועקגעשטעלט פאר דער פמליא של מעלה און פארלאנגט דורכאויס, אז מ׳זאל אים געבען רשות ר׳ ישראל חיימ׳ען צו שטעלען אויף דער פראבע. ער וועט אים אוועקשטעלען פאר שווערע נסיונות און דאן וועט מען זען צי ער איז טאקע אזוי גוט און פרום. זאל ער און זיין ווייב האבען דעם אמת׳ן צער גידול בנים, און ערשט דעמאלט וועט מען קענען זען צי זיי האבען נאך אלץ אמונה אין רבונו של עולם און האלטען זיך נאך אלץ אין דער תורה.

ר׳ אשר יהונתן האט זיך פאר א ווילע אפגעשטעלט, ווי צו כאפען דעם אטעם. נאך א קורצען שטילשווייגען האט ער ווייטער געזאגט:

— איך בין איצט פיר־און־ניינציג יאָר אַלט. אין צוויי חדשים ארום וועל איך שטארבען. איך זאָג אייך צו, אז אויפ׳ן עולם האמת וועל איך רופען דעם בעל דבר, וואָס האָט ר׳ ישראל חיימ׳ען און זיין ווייב געבראכט אזוי פיל צער און יסורים, צו א דין תורה. זיין קטרוג אויף אָט די ערליכע און גוטע מענשען איז געווען אָן א בארעכטיגונג.

אויף ר׳ ישראל חיימ׳ען און זיין פלונית׳טע וועל איך מליץ טוב זיין. איך וועל באשטיין, אז דער אויבערשטער זאָל זיי מזכה זיין מיט א בן זכר, וואָס זאָל האָבען אריכת ימים און זאָל זיין באשאָנקען מיט גרויסע כשרונות און זאָל אויסוואקסען א גדול בישראל. איך שטעל אָבער א תנאי: דער זון וואָס וועט זיי געשאָנקען ווערען, זאָל גערופען ווערען אויף מיין נאָמען — אשר יהונתן.

דער אלטער האָט געהאט פארענדיגט וואָס ער האָט געהאט צו זאָגען און האָט זיך אָפגערוקט פון אָפענעם קבר.

דער עולם איז געבליבען פארגאפט. מ׳האָט צוערשט קוים געוואוסט ווי זיך צו פארהאלטען צו דעם וואָס מ׳האָט געהערט פון דעם אלטענ׳ס מויל. האָט עס גערעדט א „מטורף״, רחמנא לצלן, אָדער א הייליגער צדיק, וועלכער האָט זיין צדקות ביז אהער באוויזען אויסצובאהאלטען פון ברייטען עולם?

א לאנגע צייט האָט מען זיך אָנגעקוקט איינער דעם צווייטען אין שטילשווייגען. אויך ר׳ ישראל חיים און זיין ווייב זיינען געשטאנען אין שטילשווייגען. מ׳האָט פשוט דעם ענין נישט געקענט אויפקלערען.

דער קבר איז פארשאָטען געוואָרען. די אבלים און דער עולם, וואָס איז געקומען אויפ׳ן בית עולם, זיינען זיך צעגאנגען אהיים.

איצט איז עס אלץ צעטראָגען געוואָרען אין פויזען. די גאנצע שטאָט, קינד און קייט, האָבען גערעדט וועגען דעם. ווי דער שטייגער איז — האָט מען נאָך צוגעגעבען צו דעם וואָס איז אין דער אמת׳ן געשען. צו ר׳ אשר יהונתנ׳ס ווערטער איז נאָך א סך צוגעגעבען געוואָרען.

איז אין שטאָט שיער נישט געקומען צו קיין מחלוקה, געווען אזוינע וואָס זיינען געווען איבערצייגט, אז ר׳ אשר יהונתן איז א פארבאָרגענער צדיק. עס זיינען אָבער אויך געווען אזוינע וואָס האָבען גע׳טענה׳ט, אז ער איז נישט מער ווי א מטורף און אז מ׳דארף קוים נעמען ערנסט זיינע רייד.

די וואָס האָבען פּלוצים אָנגעהויבען גלויבען אין זיינע פאַרבאָרגענע צדקות, האָבען אפילו געהאט מופתים צו דערציילען פון אים. מ׳האָט שוין אויך גערעדט וועגען זיין גרויס לומדות אין נגלה און אין נסתר.

בעת אין שטאָט האָט מען זיך פשוט ארומגעקריגט איבער אים, האָט זיך ר׳ אשר יהונתן ווייטער געפירט ווי אין די פריערדיגע טעג. ער האָט זיך אויפגעהאַלטען אויפ׳ן בוידעם פון בית מדרש, האָט דאָרט פאַרבראַכט ממש טאָג און נאַכט, און האָט מיט קיינעם קיין וואָרט נישט אויסגערעדט ווען ער האָט זיך באַוויזען אונטען אין בית מדרש.

ר׳ ישראל חיים און זיין ווייב האָבען געהערט צו די וואָס האָבען יאָ געגלויבט אין ר׳ אשר יהונתנ׳ס רייד. צי זיי זיינען טאַקע געווען איבערצייגט אין דעם, צי זיי האָט זיך עס געוואָלט גלויבען, זיי האָבען אלענפאלס געפונען אַ טרייסט אין זיין צוזאָג, אז זיי וועלען געבענשט ווערען מיט אַ זון.

כדי, חלילה, נישט צו פאַרזינדיגען זיך מיט עפּעס, אַזוי אַז דער צוזאָג פון אַלטען זאָל צוליב דעם, חלילה, נישט מקוים ווערען, האָט זיך דאָס פּאָרל שטאַרק געהיט נישט ארויסצוזאָגען קיין שלעכט וואָרט און נישט צו באַגיין אוועלכען עס איז אומרעכט. זיי האָבען נאָך מיט מער איבערגעגעבענקייט זיך אָפּגעגעבען מיט קינדער, מיט אלמנות און יתומים און סתם נויטליידענדיגע.

ר׳ ישראל חיים און זיין ווייב האָבען איצט געוואָלט זיך דער־נענטערן צו ר׳ אשר יהונתנ׳ען. זיי וואָלטען אים מקרב געווען, אריינגענומען צו זיך אין הויז און אים אויסגעהאַלטען מיט כל טוב. זיי וואָלטען אים גערן כאָטש געבראַכט עסן אויפ׳ן בוידעם פון דעם בית מדרש, וואו ער האָט זיך אויפגעהאַלטען, אים באַזאָרגט מיט בעטגעוואַנט און אַלע אנדערע הצטרכות׳ן. אָבער ר׳ אשר יהונתן האָט זיי ביידע צו זיך נישט צוגעלאָזט. אַז ר׳ ישראל חיים האָט צו אים גערעדט, האָט ער אים נישט געענטפערט.

ר׳ ישראל חיימ׳ס ווייב האָט אים אָפּגעוואַרט, ווען ער איז ארונטער פון בוידעם, און זי האָט זיך פאַר אים פאַנאַנדערגעוויינט.

— זאָגט מיר ר׳ אשר יהונתן, אויב איר האָט מיר שוין יאָ צוגעזאָגט אַ זון, ווי אַזוי זאָל איך זיך פירען ביז איך וועל פאַרשווענגערן, ווי אַזוי זאָל איך זיך פירען נאָכדעם ווי איך וועל פאַרשוועגנערן און ווי אַזוי זאָל איך זיך נוהג זיין מיט׳ן קינד וואָס וועט קומען?

ר׳ אשר יהונתן האט פון איר אפגעקערט דעם קאפ און איז אוועק, ווי ער וואלט גארנישט געהאט געהערט וואס זי האט אים געפרעגט.

זייטיגע מענשען, וואס האבען עס געזען, האבען אויף אט דעם סמך פרובירט באווייזען, אז דער אלטער איז אין דער אמת׳ן נישט מער ווי א מטורף.

עס איז געקומען דער חדש אב. אין א געוויסען פרימארגען נאכ׳ן דאווענען, איידער די מתפללים זיינען זיך צעגאנגען פון בית מדרש, איז ר׳ אשר יהונתן ארויף אויף דער בימה און מיט א קול, וואס האט געקלונגען ווי ער וואלט געהאט א פרייליכע בשורה אלעמען אנצוזאגען, האט ער אויסגערופען:

— רבותי, היינט פארלאז איך אייך. זייט מיר אלע מוחל. אפשר האב איך אימיצען פוגע בכבוד געווען, אדער אפשר האב איך גורם געווען, אז אימיצער זאל האבען צער. איך וויל אויך באדאנקען די גבאים און די בעלי בתים פון בית מדרש וואס זיי האבען מיך פאר אזוי פיל יארען געלאזט זיך דא אויפהאלטען.

פארענדיגט וואס ער האט געהאט צו זאגען, איז ער ארונטער פון דער בימה. א סך האבען געמיינט, אז דער אלטער האט בדעה צו פארלאזען פויזען. מעגליך, אז ער האט געהאט בדעה זיך איבערצוקלייבען אין אן אנדער שטאט.

ר׳ אשר יהונתן איז פון בית מדרש געגאנגען אין א דערבייאיגען קלייט און האט געקויפט דריי ליכט. דאן האט ער געבראכט א פעסעל און עס אנגעפילט מיט וואסער.

פארטיג געווארען מיט דעם האט ער זיך געשטעלט דאווענען מנחה גדולה. געדאווענט האט ער מיט גרויס כוונה, אבער עס איז געווען צו זען, אז ער איז מתפלל מיט חדווה אנשטאט עצבות.

נאך מנחה האט ער געבעטען איינעם פון די אידען, וואס זיינען געזעסן און געלערענט אין בית מדרש, אז ער זאל גיין צו דער חברה קדישא און לאזען וויסען דעם גבאי, אז ער, ר׳ אשר יהונתן, גוסס׳ט און אז די חברה קדישא זאל זיך אונטעראיילען און קומען, כדי נישט צו פארשפעטיגען יציאת הנשמה.

יענער איד איז אין איילעניש אוועק אויספירען די שליחות. דערווייל האט ר׳ אשר יהונתן, נאך אלץ ביי זיינע חושים, זיך געווענדעט צו א

צוויטען אידען אין בית מדרש און אים אנגעזאגט אנצוצינדען די דריי ליכט, וועלכע ער האט געהאט געקויפט א ווייל פריער, און זיי אוועק־שטעלען אים צוקאפענס נאך יציאת הנשמה.

ער האט אויך אנגעזאגט, אז באלד נאך יציאת נשמה זאל מען אים אוועקלייגען אויף דער ערד. איין ליכט זאל מען שטעלען ביי אים צו־קאפענס און די אנדערע צוויי ליכט — איינע רעכטס און די צווייטע — לינקס.

אין בית מדרש האבען זיך דעמאלט געפונען א סך יונגע לייט, וואס זיינען געזעסען און געלערענט. הערענדיג און זעענדיג ווי ר' אשר יהונתן איז זיך עוסק מיט זיין אייגענער גסיסה, איז אויף זיי א גרויס פחד געפאלען. זיי האבען נאך אזוינס קיינמאל נישט געהערט און נישט געזען.

עפעס האט עס זיי אויסגעזען צו זיין נישט גלאטיג. אפשר האט דאס אליין געוויזען, אז ר' אשר יהונתן איז נישט ביים פולען פארשטאנד. וואָרים, לויט אלע סימנים, איז ער געווען געזונט אויף אלע אברים. עס האט נישט געקענט געמאלט זיין, אז ער זאל טאקע האלטען ביי יציאת נשמה.

— וואס רעדט איר עפעס וועגען טויט? — האבען זיי אים געפרעגט דערשראקענע.

— איך בעט אייך, טענה'ט נישט מיט מיר איין, — האט זיך דער אלטער ביי זיי געבעטען, — ס'איז נישטא קיין צייט צו פארלירען. טוט וואס איך פארלאנג פון אייך, און אז איר וועט אויספירען אלע מיינע בקשות וועל איך נאך האבען צייט אייך צו געבען מיין ברכה, איידער איך פארלאז אייך.

אפגעזאגט זיינס, האט ער מער ניט גערעדט און האט אנגעהויבען זאגען ווידוי.

ר' אשר יהונתן האט געזאגט ווידוי מיט א קלארער שטימע, יעדעס ווארט איז ארויס פון זיין מויל, ווי געציילט.

די יונגע לייט אין בית מדרש זיינען געווען אין טויט שרעק, אבער קיינער האט שוין דעם אלטען נישט געשטעלט קיין שאלות. זיי האבען דערפילט דעם אלטענ'ס אלע בקשות.

עס האט געדויערט א שעה, און עטליכע פון דער חברה קדישא זיינען אנגעקומען. ר' אשר יהונתן האט זיך אויסגעצויגען אויף דער

באנק און האט געבעטען, אז מ׳זאל אים צוטראגען דאס זעקעל, אין וועלכען ער האט געהאלטען זיינע חפצים.

ער אליין האט פון זאק ארויסגענומען פארטיגע תכריכים און זיי דערלאנגט צו איינעם פון די שמשים פון דער חברה קדישא. דאן האט ער ווידער אריינגעשטעקט זיין האנט אין זעקעל און פון דארט ארויס־גענומען א קניפעל, וועלכעס ער האט פאנאנדערגעבונדען און ארויס־באקומען פון דארט דריי גאלדענע רענדלעך.

— דאס גיט אפ דעם גבאי פון דער חברה קדישא, — האט ער געזאגט, — זאל עס זיין פאר מיין קבר און פאר קבורה געלט.

דער קבר, האט ער ווייטער געזאגט, זאל זיין ביים גדר, אין צפון־זייט. דארט איז די ערד פול מיט פעלזען און מ׳קאן קוים גראבען קברים. וועט עס דערפאר דער חברה קדישה ווייניג וואס קאסטען אויב איך וועל דארט באערדיגט ווערען. איך וויל ליגען אליין, האט ער געזאגט, איך קען נישט פארטראגען דעם ריח פון מתים, און זייערע שמוץ פון פארגעניגענס עסן. דאס איבעריגע פון מיין געלט צעטיילט אויף צדקה.

ר׳ אשר יהונתן האט דאן צוזאמענגעלייגט זיינע מלבושים און געבעטען אז מ׳זאל זיי אפשיקען צו זיינע קרובים אין פראג. ער האט אויך געבעטען צו דערמאנען ר׳ ישראל חיים׳ען און זיין ווייב, אז זיי זאלען נישט פארגעסען צו געבען זייער זון, וואס וועט קומען, א נאמען נאך אים.

ער האט דאן געבעטען מחילה ביי אלע אידען פון פויזען און בענשענדיג אלעמען האט ער אויסגעדריקט דעם פארלאנג, אז באלד ווי ער וועט שטארבען זאל מען אים מטהר זיין מיט׳ן וואסער וואס ער האט אליין צוגעגרייט און מ׳זאל אים אין זעלביגען טאג מקבר זיין. ער האט דאן אויסגערופען „שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד", און אויסגעהויכט זיין נשמה מיט א לייכט שמייכעלע אויף די ליפן.

קכג.

דאָס וואונדער קינד

אַ גאָמען נאָכ'ן צדיק. — אַ וואונדער קינד. — נחת פון עלטערן.

די ידיעה, אַז ר' אשר יהונתן איז נפטר געוואָרען, און ווי אַזוי ער איז נפטר געוואָרען — אַז ער האָט אַליין געמאַכט די הכנות פאַר זיין פטירה און האָט געגעבן אָנגעזאָגט, ווי מען זאָל אים מקבר זיין — האָט זיך בליץ־שנעל פאַרשפּרייט איבער פוויזען.

איצט האָט שוין קיינער ניט געוואָגט צו זאָגען, אַז דער אַלטער איז געווען אַ „מטורף", רחמנא לצלן, ווי מען האָט עס געזאָגט פאַר זיין לעבען. אַלע זיינען שוין געווען איבערצייגט, אַז מען האָט דאָ געהאַט צו טאָן מיט אַ גרויסען צדיק אַ נסתר, וואָס האָט ניט געוואָלט נהנה זיין פון פרעמדע און האָט אפילו ניט געוואָלט, אַז מען זאָל אים אָפּגעבען כבוד פאַר זיין צדקות.

האָבענדיג אָנגעזאָגט, אַז מען זאָל אים ברענגען צו קבורה אין זעלביגען טאָג, אָהן שהיות, האָט די גאַנצע שטאָט געוואוסט, אַז די לויה וועט באַלד פאָרקומען און קיינער האָט ניט געוואָלט פאַרפעלען צו זיין ביי דער לויה פון אַזאַ צדיק. האָבען קרעמער באַלד אָנגעהויבען פאַרשליסען זייערע קלייטען און בעל־מלאכות האָבען אוועקגעלייגט זייער אַרבעט.

מלמדים האָבען פריי־געלאָזט זייערע תלמידים. ווייבער האָבען אוועקגעלעגט אַלע הויז־אַרבייטען אָן אַ זייט. קינד און קייט האָבען זיך געלאָזט צום בית מדרש, וואו דער אַלטער צדיק איז נפטר געוואָרען.

דאָס וואָס ר' אשר יהונתן האָט פאַר יציאת נשמה אָנגעזאָגט, אַז מען זאָל דערמאָנען ר' ישראל חיים'ן און זיין ווייב, וועגען דעם תנאי וואָס ער האָט מיט זיי אויסגענומען, האָט אָפּגעפרישט אין אַלעמענס זכרון דאָס וואָס דער אַלטער האָט מודיע געווען אויפ'ן בית עולם, דאַמאָלט, ווען ר' ישראל חיימ'ס פינף־יאָריגער זינדעל, שמחה'לע, איז געבראַכט געוואָרען צו קבורה — אַז דאָס פאַרפאַלק וועט געבענשט ווערען מיט אַן אַנדער זון — און אַזאַ וואָס וועט האָבען אריכת־ימים, בתנאי, אַז זיי זאָלען זייער זון אַ נאָמען געבען נאָך אים — ר' אשר יהונתן. אַ סך האָבען שוין אין דעם געהאַט פאַרגעסען, אָדער עס פּשוט געהאַט אוועק־געמאַכט מיט דער האַנט, ווי די רייד פון איינעם וואָס איז ניט ביים פולען פאַרשטאַנד.

דאָס האָט די עדה אידן אין פויזען נאָך מער געשפּאַנט. אַזאַ נפטר האָט מען געמוזט אָפּגעבען דעם געהעריגען כבוד. דאָס, וואָס מען האָט ניט געטאָן ביי זיין לעבען, האָט מען געטאָן נאָך זיין טויט.

די גאַסען ארום בית מדרש, פונוואַנען מען האָט ארויסגעטראָגען דעם נפטר, זיינען געווען שווארץ מיט מענשען. עס האָט אויסגעזען, ווי אין פויזען וואָלט ניט געבליבען אַ קינד אין וויג.

מיט גרויס טרויער און יראת הכבוד איז דער עולם נאָכגעגאַנגען די מיטה. ווען די לויה האָט זיך געהאט דערנענטערט צום בית עולם, האָט זיך דער הימל פּלוצים באַצויגן מיט וואָלקענס. אין מזרח זיינען די וואָלקענס געווען באַזונדער שווער און שווארץ. אַ רעגענבויגען אין אַלע זיינע בלייענדיגע קאָלירען האָט זיך באַוויזען. אין דער זעלבער צייט האָט עס אָנגעהויבען בליצען און דונערן. די בליצען האָבען דורכגעשניטען די וואָלקענס און געבלענדעט די אויגען, די דונערען האָבען ממש אויפגעציטערט די לופט און פארטויבט די אויערן.

דער עולם איז געווען פארציטערט. מען האָט עס אָנגענומען פאר אַ באַוויז, אַז אין הימעל רעכענט מען זיך מיט'ן גרויסען נפטר און אַז דאָס איז דער אופן, ווי אַזוי מען איז אים מקבל פנים ביים איבערגיין פון איין וועלט אין דער צווייטער.

דער קבר איז געווען צוגעגרייט דאָרט וואו דער נפטר האָט געהאט אָנגעוויזען פאר יציאת נשמה. מען האָט דעם קערפּער ארונטערגעלאָזט אין קבר און דעם קבר פארשאָטען.

עס איז געקומען דער מאָמענט, ווען מען זאָגט קדיש נאָך אַ נפטר ביים פריש־פארשאָטענעם קבר. אָבער ווער זאָל זאָגען קדיש נאָך דעם צדיק? ער האָט ניט געהאט קיין קרוב און קיין גואל. קיינער פון עולם האָט ניט געוואגט זיך ארויסרוקען און זיך אָנבאָטען צו זאָגען קדיש.

מיט אַמאָל האָט זיך פון געדיכטען עולם ארויסגערוקט דער „איין־אויגיגער סטאָליער", ווי מען האָט אים גערופען אין פויזען. זיין אמת'ן נאָמען האָט קיינער ניט געוואוסט און זיך ניט אינטערעסירט אויסצוגעפינען.

מען האָט אים אין פויזען געהאלטען פאר אַ פרעמדען. מיט פופצען יאָר צוריק איז ער דאָרט געקומען פון דער פרעמד. אַזוי ווי ער איז געווען מיט איין אויג — ווייל דאָס צווייטע אויג איז ביי אים געווען פארמאַכט — האָט מען אים אַ נאָמען געגעבען דער „איין־אויגיגער סטאָליער", און אַזוי האָט מען אים גערופען זינט דאַמאָלט.

קיין גרויסען אינטערעס אין אים האָט קיינער ניט גענומען. ער האָט ניט געטשעפּעט קיינעם און קיינער האָט אים ניט געטשעפּעט.

ארויסגערוקט זיך פון צווישן עולם, איז דער סטאָליער, מיט איין אויג, צוגעגאנגען צום קבר, און ניט זאָגענדיג קיין וואָרט, האָט ער אָנגעהויבען זאָגען קדיש.

פון דאַמאָלט אָן האָט אָט דער סטאָליער פאַר די עלף חדשים פון אבלות געזאָגט קדיש נאָך דעם נפטר. פון צייט צו צייט האָט ער זיך אין דער „פּועלי צדק" שולכל, וואו ס'האָבען געדאַוונט די בעלי מלאכות, צוגערוקט צום עמוד און געדאַוונט, ווי דאָס טוען אנדערע אבלים. קיינער האָט אים ניט געפרעגט וועגען זיין שייכות מיט'ן נפטר און ער אליין האָט קיינעם גאָרניט דערציילט. עס האָט געזאָלט הייסען, אז דאָס איז ניט מער ווי אַ צופאַל.

דערווייל האָט עפּעס פּאַסירט, וועגען וואָס די גאַנצע שטאָט האָט גערעדט מיט גרויס אינטערעס. עטליכע חדשים נאָך ר' אשר יהונתנ'ס פּטירה. האָט ר' ישראל חיים דער קרעמער געקראָגען צו וויסען פון זיין ווייב, אַז זי איז אויף דער צייט. צו־ערשט האָבען עס מאַן און ווייב געהאַלטען פאַר אַ סוד: זאָל מען דער מעוברת ניט געבען קיין עין־הרע.

אָבער נאָך עטליכע חדשים פון שוואַנגערשאַפט האָט דער סוד מער ניט געקאָנט געהאַלטען ווערען. אַלע האָבען שוין געוואוסט, אַז זי איז מעוברת און די גאַנצע שטאָט האָט גערעדט וועגען דעם.

האָבענדיג אין זינען, אַז דאָס האָט אַ שייכות מיט דער ברכה פון דעם צדיק ר' אשר יהונתן, האָבען אַלע געוואַרט מיט גרויס שפּאַנונג אויסצוגעפינען, וואָס דאָ וועט געשען.

צום יאָר נאָך דער פּטירה פון ר' אשר יהונתן, האָט ר' ישראל חיים'ס פלונית'טע זיך געלייגט אין קימפּעט און האָט געבוירען אַ בן־זכר. באַלד פון אָנפאַנג האָט מען געקאָנט זען, אַז מען האָט דאָ אַ געזונט קינד.

ר' ישראל חיים האָט באַלד באַזאָרגט, אַז חדר־אינגלעך זאָלען קומען זאָגען קריאת־שמע ביי דער קימפּעטאָרינס בעט און אַז ס'איז געקומען צום אכטען טאָג האָט מען דעם בן זכר מל געווען און מען האָט אים אַ נאָמען געגעבען אשר יהונתן, נאָכ'ן צדיק, וואָס האָט פאָראויסגעזאָגט דאָס קינד'ס געבורט.

דאָס קינד איז געווען געזונט און שטאַרק אויף אַלע אברים. טאַטע־מאַמע זיינען געווען גליקליך, כאָטש זייערע הערצער האָבען זיי

שטענדיג געשראָקען. זיי זיינען, נעבעך, געווען אזוינע געשטראָפּטע. ווער וויים, וואָס עס קאָן פּאַסירען.

אין הארצען האָבען זיי אָבער געהאט פולן בטחון אין דער ברכה פון דעם פארשטאָרבענעם צדיק.

ווען אשר יהונתן איז געווען אכט יאָר אלט, האָט ער אויסגעקוקט ווי א אינגעל פון א יאָר צוועלף. דערצו האָט ער געהאט א קלאָרען לשון און איז געווען באגאבט מיט גרויסע כשרונות.

אז ער איז געוואָרען צען יאָר אלט, האָט ער שוין געהאט פארענדיגט זיינע לימודים אין דער ישיבה פאר יונגווארג, וואוהין זיינע עלטערען האָבען אים געהאט אריינגעגעבען. דער ראש ישיבה האָט גע׳עצה׳ט זיין טאטען, אז ער זאָל אשר יהונתן׳ען לאָזען לערנען פאר זיך.

באלד האָט מען אין פויזען אָנגעהויבען ריידען פון דעם יונגען אינגעל ווי פון אן עילוי. ער האָט אלעמען איבעראשט מיט בקיאות און חריפות.

עס איז געקומען די צייט, אז דער יונגער עילוי זאָל דערפילען א באגער צו פאָרען אין די גרויסע ישיבות פון יענער צייט און דאָרט לערנען תורה ביי די גרויסע גאונים פון דור. די ישיבות פון פוילען און ליטע האָבען גע׳שמ׳ט איבער דער אידישער וועלט.

אשר יהונתן האָט אנטפלעקט זיין באגער צו זיין פאָטער און יענער האָט מסכים געווען, אז ער זאָל ארויספאָרען כדי זיך צו באקאָנען מיט דער תורה־וועלט.

אשר יהונתן׳ס פאָטער האָט דערביי אויך געהאט אן אנדער כוונה. זיין זוהן האָט אינגיכען געדארפט ווערען בר־מצוה, אין פויזן האָט מען זיך געגרייט צו אָט דער בר־מצוה. ר׳ ישראל חיימ׳ן וואָלט צוגעטיילט געוואָרען גרויס כבוד צו דער געלעגענהייט פון זיין זונ׳ס בר־מצוה און דאָס האָט ער ניט געוואָלט.

עס האָט אים אלץ געשראָקען דאָס הארץ, טאָמער גיט מען זיין זון אן עין־הרע. אזא געראָטען קינד, שיין און געזונט אין קערפּער און אזוי וואונדערליך אין גייסט. די גאנצע שטאָט האָט באוואונדערט זיין לומדות. מען האָט שוין גערעדט וועגן אשר יהונתן׳ס גדלות אין תורה אין אנדערע שטעט און שטעטלעך. זיין פרסום האָט שוין אפילו געהאט דערגרייכט אנדערע לענדער.

אין א געוויסען טאג, איז פויזען געווען פארוואונדערט צו הערען, אז דער עילוי אשר יהונתן האט פארלאזען די שטאט און קיינער האט ניט געוואוסט וואו ער איז אוועק. אז מען האט געפרעגט טאטע־מאמע, וואו זייער זון איז אוועק, האבען זיי געזאגט, אז זיי אליין ווייסען עס ניט. ער איז אוועק זוכען א מקום־תורה און פאר א צייט וועט ער, בכלל, אפריכטען גלות, ווי דאס איז געווען דער שטייגער אין יענער צייט.

זעקס יאר צייט האט אשר יהונתן אפגעריכט גלות. פאר דער צייט איז ער אויסגעווען אין פארשידענע ישיבות. ער האט פארבראכט אין די דאמאלט־בארימטע ישיבות פון פראג, קראקע, לובלין און בריסק. ער האט אויך באזוכט די גאונים אין דייטשלאנד און פראנקרייך.

נאך די זעקס יאר האט זיך אשר יהונתן צוריקגעקערט אין פויזען צו זיינע עלטערען. זיין טאטע, ר׳ ישראל חיים, האט אים דאמאלט פאר׳שדכ׳נט מיט דער טאכטער פון איינעם פון די גרויסע עשירים פון שטאט. דער שווער האט זיך מתחייב געווען אויסצוהאלטען דאס פארעל פאר אן אומבאשטימטער צייט, כדי דער גאונ׳ישער יונגער באלעבעסל, זאל קאנען זיצען און לערנען.

איצט האט אים שוין גאנץ פויזען גערופען ר׳ אשר יהונתן. מען האט אים אפגעגעבען דעם כבוד וואס עס קומט א גאון.

פאר צען יאר צייט האט זיך דער יונגער גאון אפגעשלאסען אין דעם בית מדרש, וואס זיין שווער האט פאר אים געהאט אויסגעבויט נעבען זיין דירה. ר׳ אשר יהונתן איז געזעסען און געלערנט יומם ולילה.

פון צייט צו צייט פלעגט ער צולאזען צו זיך עמיצען פון די יונגע און עלטערע גאונים, וואס האבען מיט אים געוואלט ריידען תורה. ווארים א סך זיינען צו אים געקומען מיט קשיות און סתם מיט שאלות.

איין חסרון האט ר׳ אשר יהונתן געהאט ארויסגעוויזען: ער האט געקוקט מיט ביטול און גערעדט מיט ביטול וועגען אלע גדולי תורה פון יענער צייט. ער האט זיך געהאלטען פאר א גרעסערן בקי און גרעסערן חריף פאר זיי אלעמען.

א סך האבען געמיינט, אז דאס איז טאקע אזוי, ווארים צו ר׳ אשר יהונתנ׳ס לומדות איז קיין גרעניץ ניט געווען.

זיין תפיסה און זכרון האבען קיין פארגלייך ניט געהאט. ער האט געדענקט אלץ וואס ער האט געלערנט און געהערט און געזען פון זינט ער איז געווען צוויי יאר אלט.

ער האָט אפילו גערענקט, ווי ר׳ יוסף ישראל דער צימבלער, ווי מען האָט אים גערופען אין פראג און האָט געוואוינט מיט זיין פאָטער אין שכנות, פלעגט פאר אים איבערזאָגען פסוקים פון תנ״ך און אָפט גאנצע קאפיטלעך, און ער, אשר יהונתן, האָט באלד זיי איבערגעזאָגט אויף אויסווייניג. אָט דאמאָלט האָט מען עס אין פויזען אָנגעהויבען ריידען מיט גרוים באוואונדערונג וועגען אשר יהונתן און מען האָט פאָראויסגעזאָגט, אז פון אים וועט אויסוואקסען א גדול בישראל.

ר׳ יוסף ישראל דער צימבלער איז געווען א זעלטענער מענש. כאָטש מען האָט אים גערופען „דער צימבלער״ איז ער אָבער ניט געווען קיין כלי־זמר, ווי עס וואָלט זיך געקאָנט דוכטען. אָט דעם נאָמען האָט ער געקראָגען אין פויזען, דערפאר וואָס ער האָט געקאָנט זעלטען־שיין שפילען אויפ׳ן צימבעל און האָט זיין גרוים קענטעניס ארויסגעוויזען נאָר ביי חתונות, כדי משמח צו זיין חתן־כלה.

אזוי האָט ר׳ יוסף ישראל זיך געהאלטען ווייט פון מענשען, אָבער אז ס׳איז געקומען צו א חתונה, דאן איז ער געוואָרען א גרויסער מעורב עם הבריות.

געווען איז ער א גאָלדשמיד און ניט סתם א גאָלדשמיד, נאָר איינער וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט די וואונדערליכע צירונג וואָס ער פלעגט מאכען, באזונדערס, מיט די גאָלדענע און זילבערנע כלים, אויף וועלכע ער האָט אויסגעגראווירט אלערליי וואונדערליכע בילדער.

זיינע חפצים פלעגען ממש צעצוקערט ווערען. ער האָט זיין מלאכה געהאט געלערענט ביי זיין פאָטער, וועלכער איז געווען ניט וויינינגער באַ־קאָנט ווי ער, פאר דער קונסט־ארבייט אין גאָלד און זילבער.

ווי גרוים עס איז געווען זיין גדלות אַלס גאָלדשמיד, אזוי איז אויך געווען זיין גדלות אין לומדות. ער האָט געקאָנט תנ״ך אויף אויסווייניג, אזוי אויך די זעקס סדרים משניות און א סך מסכתות גמרא.

אז ער איז געזעסען און געארבייט ביי זיינע גאָלדענע און זילבערנע כלים, האָט ער דערוויל געלערענט אויף אויסווייניג. פארשטייט זיך, אז וואָס מער ער האָט געלערענט אויף אויסווייניג, אלץ מער האָט ער געקאָנט.

באמערקענדיג, ווי גרוים עס איז אשר יהונתנ׳ס זכרון אַלס קינד, האָט ר׳ יוסף ישראל אים אָפט איבערגעזאָגט פסוקים און קאפיטלעך תנ״ך און יענער האָט עס באלד פארשלונגען און זיי שוין מער קיינמאָל ניט פארגעסען.

זיצענדיג אויף קעסט ביי זיין רייכען שווער, האָט ר׳ אשר יהונתן זיך איינגעהאַנדעלט פאַרשיידענע ספרים, כתבי יד, אויף אַלע ענינים פון דער תורה. ער האָט נאָר געדאַרפט אין זיי אַריינקוקען און ער האָט זיי שוין קיינמאָל ניט פאַרגעסען.

קכד.

רבי און תלמידים

דער פעהיגער ראש הקהל. — די אידישע דעלעגאַציע. — ר׳ משה דערשרעקט זיך ניט.

די גאונות פון דעם יונגען ר׳ אשר יהונתן האָט קיין גרעניץ ניט געהאַט. יעדעס יאָר, ערב שבועות, האָט ער געמאַכט א סיום אויף ש״ס בבלי און ירושלמי. אין צוגאָב האָט ער אויך פאַרשלונגען אַנדערע ספרים.

געהערט האָט ר׳ אשר יהונתן צו די וואָס זיינען געווען נעגען דער שיטה פון די מקובלים. אויף דער עצה פון פויזנער לומדישע בעלי בתים, וואָס האָבען געהאַט זין מחנך צו זיין, האָט ר׳ אשר יהונתן געעפענט א ישיבה פאַר יונגעלייט מצוינים פאַר וועלכע ער האָט געזאָגט א שיעור.

עס איז געווען אַט אויף דעם אופן וואָס ר׳ משה, דער קינפטיגער ראש הקהל פון פויזען און דער זיידע פון ברוך׳ן, דער פאָטער פון דעם גרינדער פון חב״ד, איז געוואָרען ר׳ אשר יהונתן׳ס א תלמיד. נאָכפאָלגענדיג די שיטה פון זיין רבי׳ן, איז ר׳ משה אויך געווען א געגנער פון קבלה.

דאָס האָט אָבער ר׳ משה׳ן ניט געשטערט שפּעטער זיך משדך צו זיין מיט ר׳ ברוך בטלן, וועלכער איז געווען אַן אָפענער נאָכפאָלגער פון ר׳ יואל בעל שם טוב פון זאַמאָשטש. ר׳ משה האָט פאַר׳שדכנ׳ט זיין לומדישען זון ר׳ שניאור זלמנ׳ען צו ר׳ ברוך׳ס לומדישער טאָכטער רחל.

מיר וועלען נאָך האָבען צו דערציילען ווי אַזוי ס׳איז צו דעם געקומען. זאָל דאָ דערווייל באַמערקט ווערען, אַז ר׳ משה, דער תלמיד, האָט, פּונקט ווי זיין רבי ר׳ אשר יהונתן, „פאַרשלונגען״ אַלץ וואָס ער האָט געלערענט — און געלערענט האָט ער ניט נאָר תורה נאָר אויך וועלטליכע חכמות. ער איז אויך געווען, ווי מיר ווייסען שוין, א קענער פון עטליכע שפּראַכען, וואָס האָט אים א סך געהאָלפען צו שפּילען די גרויסע ראָלע וואָס ער האָט געשפּילט.

ר' משה איז געווען ניט מער ווי פינף־און־דרייסיג יאָר אַלט, ווען מען האָט אים אויסגעקליבען פאַר'ן ראש הקהל פון פויזען. ווי דער ראש הקהל פון אַזאַ גרויסער און וויכטיגער קהלה האָט ר' משה באַלד אַרויס־געוויזען זיינע גרויסע פעהיגקייטען, באַזונדער וואָס איז נוגע דאָס ווערען זיך געגען די צורר היהודים'דיגע גלחים, וועלכע האָבען כסדר געזוכט תחבולות ווי אַזוי אידען שלעכטס צו טאָן, ניט אָפּשטעלענדיג זיך פאַר קיין שענדליכע בלבולים און שקרים.

אַ דאַנק זיין הדרת פנים און זיינע גרויסע קענטניסען, איז ר' משה געוואָרען באַליבט און פאַרערט ניט נאָר צווישען אידען נאָר אויך צווישען ניט־אידען. אַ דאַנק זיינע גרויסע מסחרים און די קהל'שע ענינים פון שטאָט האָט ער געדאַרפט קומען אין באַרירונג מיט גרויסע שררות און אויך הויכע גייסטליכע. אַלע האָבען אים אַרויסגעוויזען גרויס רעספּעקט. ער האָט יעדען פּשוט באַצויבערט.

אפילו די צוררי היהודים האָבען געוויזען פאַרערונג פאַר אים.

צוליב זיינע מסחרים איז ר' משה'ן אויסגעקומען צו מאַכען נסיעות אין אַ סך לענדער, ווי איטאַליע, דייטשלאַנד און פּוילען. דאָס האָט אים געמאַכט פאַר אַ וועלט־מענש מיט ברייטע ידיעות וועגען פעלקער און לענדער אַזוי, אַז מענשען, וואָס האָבען מיט אים גערעדט, זיינען פּשוט געווען אַנציקט פון דעם אומדערשעפּליכען קוואַל פון זיינע ידיעות.

ווי גרויס עס זיינען געווען זיינע ידיעות אַזוי גרויס איז געווען זיין ענוות. ער איז אויך געווען אַ זעלטענער בעל מידות.

צוליב זיינע נסיעות אין פאַרשידענע לענדער, וואו ער איז אומעטום געקומען אין באַרירונג מיט אידישע ווי ניט־אידישע גדולים, איז ר' משה געוואָרען באַקאַנט אומעטום. מ'האָט געקענט זאָגען, אַז מ'האָט אים געקענט מער אין אויסלאַנד ווי אין פּויזען, זיין אייגענע שטאָט, וואו צוליב זיין ענוות און צניעות האָבען אַ סך זיך גאָר ניט פאָרגעשטעלט, אַז ער איז אַזוי מלא וגדוש אין אידישע און וועלטליכע ידיעות און חכמות.

עס איז געקומען אַ מאָמענט און גאַנץ פּויזען האָט געהערט און געשטוינט פון ר' משה'ס אַן עובדא. דאָס איז געווען ווען איינער פון די הויכע קאַטוילישע גלחים האָט באַשלאָסען זיך צו פאַרמעסטען געגען די אידען. געווען איז אָט דער גלח אַ גרויסער שונא ישראל. דערצו האָט ער זיך געהאַלטען פאַר אַ גרויסען תקיף, צוליב דעם וואָס ער איז געווען אַ קרוב פון דאַמאָלסדיגען פּויפּסט.

בכלל האט ער געהאט אין זינען ניט אזוי צו טאָן אידען רשעות ווי ארויסצושלעפען פון זיי געלט. ער האט געוואוסט, אז ווי נאָר מען פאר־טשעפעט זיך מיט אידען און מ׳ווייזט זיי, אז מ׳וויל זיי שלעכטס טאָן, דערשרעקען זיי זיך און קומען באלד מיט א „מתנת יד״, כדי די שונאים צו פארמאכען די מיילער.

אָט דער גלח האט גוט געוואוסט, אז אין דער פויזנער קהלה איז דאָ גרייט א באזונדערער פאָנד פאר אזא צוועק — צו אונטערשמירען צוררי היהודים ווען זיי פארמעסטען זיך שלעכטס טאָן אידען.

דער גלח האט ניט געוואוסט, אז זינט ר׳ משה איז געוואָרען ראש הקהל האט ער בטל געמאכט אָט דעם פאָנד און ער האט אים, מיט דער גוטהייסונג פון די „שבעה טובי העיר״ פארברויכט פאר גאָר אן אנדער צוועק — צו לערנען אידישע קינדער מלאכות. אָבער דעם גלח האט עס ניט געקימערט, ווייל ער האט דערוואַרט, אז ווען מ׳וועט אידען א בריק טאָן וועלען זיי שוין שאפען געלט, פון דעם אָדער יענעם קוואל.

אזוי צי אזוי, אזוי שנעל ווי דער ראש הקהלה האט זיך דערוואוסט, אז ס׳קלייבען זיך וואָלקענס איבער אידישע קעפּ און אז דאָס קומט פון די גלחים, האט ר׳ משה געלאָזט וויסען די הויפּט פון די גלחים, אז די אידישע קהלה האט באשטימט א ספּעציעלע דעלעגאציע, מיט אים, ר׳ משה׳ן, בראש, צו באזוכען די גלחים און מיט זיי זיך דורכצוריידען. ר׳ משה האט דערפאר פארלאנגט א באשטימטע צייט ווען זיין דעלעגאציע וועט אויפגענומען און אויסגעהערט ווערען.

ביי דער צייט איז שוין געווען קלאָר, אז די גלחים האָבען ניט נאָר בדעה זיך פארמעסטען געגען אידען, נאָר האָבען שוין א פארטיגען בלבול אויף א פול־צוגעגרייטער באשולדיגונג.

די סאמע ווענדונג פון ר׳ משה׳ן צו די גלחים מיט א שריפטליכען פארלאנג אויפצונעמען א אידישע דעלעגאציע האט געוויזען אויף א שינוי, וואָס האט די גלחים שטארק איבערראשט. וואָרום פריער וואָלט צוערשט, מצד די אידען, געקומען עפּעס אין האנט אריין. אויב אימיצער פון דער אידישער קהלה האט זיך געוויזען באלד ווי ס׳איז באקאנט געוואָרען אז א גזירה ווערט צוגעגרייט געגען אידען, איז עס געווען אין דער שטיל, מיט דעם צוועק די שונאי ישראל צו פארמאכען ס׳מויל.

און דאָ קומט גאָר א פאָרמעלע בריוו פון דעם ראש הקהל, און דערצו נאָך געשריבען אין א פערפעקטען פויליש, פארלאנגענדיג אז א

אידישע דעלעגאציע זאָל אויפגענומען ווערען, ווי ס'וואָלט געווען מיט די אידען עפּעס צו פאַרהאַנדלען אָדער אויסצוהערען זייערע א טענה. אָבער דער הויפּט פון די גלחים האָט גע'עצה'ט אז מ'זאָל זיך מאַכען ניט וויסענדיג און נאָכגעבען דעם פאַרלאַנג פון דעם ראש הקהל ר' משה און באַשטימען א צייט פאַר דער אידישער דעלעגאַציע צו דערשיינען פאַר די גלחים.

און אויב שוין יאָ אויפנעמען א אידישע דעלעגאַציע, האָט עס געדאַרפט געטאָן ווערען מיט'ן געהעריגען פּאָמפּ — אין דעם גרויסען פּאַלאַץ, לעבען דעם אַלטען קאַטעדראַל, אין דער אָנוועזענהייט פון אַלע גלחים און געלאַדענע געסט פון דער הויכער קריסטליכער אַריסטאָקראַטיע. קודם, האָבען די אידען געדאַרפט זען, אז ס'דאָ פאַר וועמען דרך ארץ צו האָבען און דאַן האָט די קירכע בכלל געדאַרפט ווייזען איר גלאַנץ, ווי אויך איר גנעדיגקייט וואָס זי וויליגט איין אויסצוהערען אפילו די „שפל'ע" אידען.

ווען דער טאָג און די שעה איז געקומען פאַר דער אידישער דעלעגאַציע אויפגענומען צו ווערען, איז אין פּאַלאַץ געקומען דער ראש הקהל ר' משה און צוויי אנדערע פון די ראשי הקהל. מ'האָט זיי אויפגענומען מיט כבוד, ווי צו ווייזען, אז אפילו מיט אידען באַגייען זיך די גלחים איידעל און קאָרעקט.

מ'האָט די אידישע פאַרטרעטער אָנגעוויזען אויף בכבוד'דיגע פּלעצער צו זיצען און דאַן האָט זיך איינער פון די פירענדיגע גלחים צו זיי געווענ־דעט מיט אָט די ווערטער:

— אוודאי איז אייך באַקאַנט דער גרויסער חטא וואָס אידען זיינען באַגאַנגען געגען אונזער אמונה. דאָס געשטאַלט פון דעם אותו האיש איז אַרונטערגעריסען געוואָרען פון דעם צלם וואָס איז געשטאַנען אין מיטען שטאָט און איז אַריינגעשליידערט געוואָרען אין א קופּע מיסט. אזא סקאַנ־דאַל איז נאָך קיינמאָל ניט באַגאַנגען געוואָרען דאָ אין שטאָט. דאָס טאָר ניט און קען ניט פאַרשוויגען ווערען.

אויף דעם האָט ר' משה געענטפערט בזה הלשון:

— אוודאי האָבען מיר געהערט וואָס עס איז געשען מיט איינעם פון די צלמים. עס איז אמת, אז אָט די קריסטליכע הייליגקייט איז צעשמעטערט געוואָרען און איז אַריינגעשליידערט געוואָרען אין מיסט. אָבער קיינער פון אונז ווייסט ניט, אז דאָס האָט געטאָן א איד. טאַקע דערפאַר זיינען מיר אהער געקומען — אויסצוגעפינען אויף וועלכען גרונט האָבען די שונאי

ישראל ארויסגעלאָזט דעם קלאַנג אז אידען האָבען עס געטאָן, בעת אלע וויסען, אז אידען זיינען אָפּגעהיט ניט מבזה צו זיין די היילינגטימער פון אנדערע רעליגיעס.

ר׳ משה האָט גערעדט ניט נאָר קלאָר, נאָר אויך מיט א טאָן פון תקיפות און זיכערקייט. אזוינע רייד האָבען די צוררי היהודים נאָך קיינ־מאָל ניט געהערט פון א אידען. זיי זיינען אויך איבערראשט געווען פון דער פליסיגקייט מיט וועלכער ער האָט גערעדט זייער אייגענעם לשון. ר׳ משה איז ניט געווען סתם א איד, נאָר איינער, וואָס מאכט א טיפען איינדרוק מיט זיין ריידען! פאר איניגע מינוטען זיינען די גלחים און די געלאַדענע קריסטליכע געסט געבליבען זיצען געפּלעפטע, אָן לשון. אלע־מענס בליקען זיינען געווען געריכטעט אויף ר׳ משה׳ן.

פּלוצים האָט זיך א הויב געטאָן איינער פון די אינגערע גלחים. זיין פּנים האָט געפלאַמט פון צאָרן און זיינע אויגען זיינען געווען פארלאָפען מיט בלוט. עס איז געווען קלאָר, אז ער איז אין גרוים רציחה.

רעוועגדיג, האָט ער אויסגעשריען:

— וואָס פאר באוויז דארף מען האָבען פאר אזא נבלה וואָס די אידען האָבען אָפּגעטאָן? עס איז פּשוט א חוצפה פון אָט דעם כלומר׳שטען אידישען פירער צו קומען אהער און זאָגען, אז ניט נאָר זיינען אידען ניט די שולדיגע און דארפען דערפאר גאָרניט טאָן כדי מכפּר צו זיין אויף אָט דעם פארברעכען, מיט אן אָנבאָט פון א געהעריגער סומע געלט, נאָר ער וואגט נאָך אויך פאָדערען פון אונז באוויז, ווי דאָס וואָס אונזער היילינגקייט וואלגערט זיך אין אָפּפאל און שמוץ וואָלט ניט געווען גענוג. אזא חוצפה קענען נאָר וויזען אידען, וואָס האָבען געקרייציגט אונזער גאָט!

די אנדערע צוויי ראשי הקהל, וואָס האָבען באגלייט ר׳ משה׳ן, זיינען געוואָרען פארציטערטע. זיי האָבען זיך משער געווען, אז אזא אויס־ברוך פון א יונגען גלח קען אָנצינדען א פייער פון רציחה אין אלע פאר־זאמעלטע און דאָס וועט זיך גאָר שלעכט אָפּרופען אויף די אידען.

ר׳ משה איז אָבער געבליבען רוהיג. א ליכטער, איראָנישער שמייכעל האָט געשוועבט אויף זיינע ליפען.

ער איז אפילו געבליבען רוהיג ווען די איבעריגע גלחים האָבען טאקע אָנגעהויבען ווייזען סימנים פון אויפרעגונג, ווי א רעזולטאט פון דעם יונגען גלח׳ס אויסברוך. זיי האָבען אָנגעהויבען ריידען צווישען זיך אז די אידען קענען דאָך באמת ווערען געפערליך. באלד וועלען זיי באפאלען די קלויס־

טערם און פארשוועכען די קריסטליכע הייליגטימער. ס'איז געקומען די צייט, אז מ'זאל די אידען אַנלערנען.

ס'איז געווען דעמאלט ווען ר' משה האָט זיך געגעבען א שטעל אויף אין זיין גאנצער הויך און מיט זיין קלינגענדיגער שטימע האָט ער א געשריי געטאָן:

— זאל זיין שטיל, פראים! וואָס מאכט איר דאָ פאר א טומעל!

די פעסטקייט פון זיין שטימע און דער קלאנג פון זיינע ווערטער האָט עפעס אן אימה אָנגעיאָגט אויף די גלחים און זיי זיינען אנשוויגען געוואָרען.

ר' משה האָט איצט גערעדט צום הויפט פון די גלחים, וועלכער, ווי געזאָגט, איז געווען א קרוב פון פויפסט און דערפאר איינער וואָס האָט גערעדט איטאליעניש. דער ראש הקהל האָט צו אים גערעדט אין א קלאָרען און פליסיגען איטאליעניש:

— שאנדע פאר דעם וואָס לאָזט זיך ארוים אויף יאגד און קען ניט קאָנטראָלירען זיינע הינט. איך ווייס וואָס די שונאי ישראל זיינען דאָ אויסען — ארויסצוקריגען פון אונז געלט. וויל איך דאָ אָבער לאָזען וויסען, אז מיר וועלען קיינעם ניט פּרובירען אונטערקויפען, ווייל די באשולדיגונג איז א פאלשע. אידען האָבען מיט אָט דעם פארברעכען גאָרניט געהאט צו טאָן.

קכח.

דער שטאָלצער איד

גויאישע האָס. — דער אמת'ער שולדיגער. — קעגען־זייטיגע משפחות ווערן פאראייניגט דורך זייערע קינדער.

ר' משה, דער ראש הקהל פון פראג, האָט קענטיג זיך געוואָלט באנוגענען מיט דעם, וואָס ער האָט קאטעגאָריש אָפּגעלייקענט די באשולדיגונג פון די גלחים, אז אידען האָבען געשענדעט דעם צלם מיט דער פיגור פון זייער גאָט. ער האָט זיך משער געווען, אז נאָכדעם ווי די גלחים וועלען זיך איבערצייגען, אז זיי קאָנען פון די אידען ניט ארויספרעסען קיין געלט — ווי ער האָט עס זיי געמאכט אזוי קלאָר — וועלען זיי במילא אויפגעבען זייער לעכערליכע באשולדיגונג, אז אידען האָבען באשמוצט די קריסטליכע הייליגטימער.

כדי די גלחים זאָלען ניט מאכען קיין טעות און זיין איבערצייגט, אז זיי האָבען אין אים, ר' משה'ן, א שטאָלצען אידען, וואָס באשטייט אויף זיין רעכט און וואָס לאָזט זיך נישט אָנשרעקען דורך פאלשע בלבולים, האָט דער ראש הקהל געהאט געגעבען צו פארשטיין די גלחים, אז וועגען די אלע געלטער וואָס אידען האָבען אין די פריערדיגע יאָרען אונטערגערוקט די גוים, כדי זיי צו פארמאכען די מיילער, זיינען פאראן באוויזע שווארץ אויף ווייס, און אז די דאָזיגע באוויזע, אין דער פאָרמע פון דאָקומענטען, געפינען זיך אין זיכערע הענט אויסער פוויזען.

דאָס האָט געזאָלט זיין א וואָרנונג צו די גלחים, אז אויב נויטיג, וועלען אָט די באוויזע צוגעשטעלט ווערען וואו מען דארף און זיי, די גלחים, וועלען צוגענאָגעלט ווערען צום שאנד־קלאָץ, ווי כאבארניקעס, וואָס טראכטען אויס בלבולים אויף אידען כדי פון די אידען צו קריגען געלט.

אין דעם פרט האָט זיך אָבער ר' משה טועה געווען. די חוצפה פון די גלחים איז געווען גרויס גענוג, אז זיי זאָלען וואגען צו פארקוקען דעם ראש הקהל'ס וואָרנונג.

דער יונגער גלח'ל, וואָס האָט שוין פריער געהאט אויסגעבראָכען אין א צאָרן, איז אויפגעשפרונגען אויפדאָסניי.

ער האָט אָנגעהויבען ווארפען שמוץ אויף אידען מיט קולי־קולות.

— עס איז א העזה פון די אידען צו מאכען אזא אָנשטעל פון אומשולד, — האָט ער געליארעמט. — נישט אנדערש, אז מען דארף די אידען טאקע וויוזען ווער עלטער איז, זיי באפאלען און שלאָגען און מיט געוואלט אוועקנעמען זייער האָב־און־גוטס. קיין אנדער לשון פארשטייען זיי ניט!

און פאָכענדיג מיט'ן קולאק צו די אידישע שלוחים, האָט ער מיט ווילדער רציחה אויסגעשריען:

— אייערע קעפ וועלען זיין די ערשטע אָפגעהאקט צו ווערען, ווען גאָטספאָרכטיגע קריסטען וועלען זיך נוקם זיין אין די אידען פאר דער עוולה, וואָס עס איז פון זיי באגאנגען געוואָרען געגען אונזערע הייליגטי־מער!

דער יונגער גלח האָט מיט ווילדער שנאה צו אידען אונטערגעגעבען חשק די אנדערע גלחים, אז אויך זיי זאָלען אָנהויבען מאכען אלערליי סטראשונקעס צו די אידישע שלוחים.

— מען וועט אייך אלעמען אויסקוילען ווי די שאף! — האבען זיי געשריען. — מען וועט פון אייערע הייזער ניט איבערלאזען קיין שטיין אויף א שטיין.

און כדי צו ווייזען די ראשי־הקהל, אז דאס איז ניט סתם א סטראשונאק, האבען די גלחים אנגעהויבען זידלען און שילטען זיי, שרייענדיג:

— טראגט זיך באלד אפ פון דאנען, אויב איר ווילט ניט זיין די ערשטע קרבנות פון אונזער צארן!

אייניגע גלחים, די איגגערע, האבען זיך שוין אפילו אנגעהויבען דערנענטערען צו זיי מיט אויפגעהויבענע פויסטען, גרייט די ראשי הקהל אנצוגרייפען.

עס האט שוין געהאלטען דערביי, אז די ראשי הקהל זאלען אטאקירט ווערען. דער עלטסטער פון די גלחים האט אבער צוריקגעהאלטען די אויפגעהעצטע יונגע גלחים. ער האט זיי אפילו אנגעהויבען מאכען שארפע פארוואורפען פאר זייער שלעכטער אויפפירונג, פאר דעם וואס זיי האבען געוויזען אזא שלעכטען ביישפיל.

דערווייל האט ר׳ משה געקראגען א געלעגענהייט ווידער געהערט צו ווערען.

— מיר זיינען דא ניט געקומען זיך מתוכח זיין אין רעליגיעזע ענינים, — האט ער געזאגט מיט א פעסטער שטימע. — אגב האב איך שוין אמאל ביי א ויכוח מיט איינעם פון די קארדינאלען אין רוים, דערקלערט, אז מיט פיזישען כוח קאן מען קיין גלויבינגען ניט איבערצייגען, נאר מיט וויסען און מיט שכל. דער פויפסט אליין האט מסכים געוועזען מיט מיר.

די דאזיגע ווערטער, וואס די גלחים האבען געוואוסט זיינען אמת, האבען אויף זיי געמאכט א טיפען איינדרוק.

ר׳ משה האט גערעדט ווייטער:

— איך וויל ניט ווידערהאלען, אז עס איז געגען אידישער איבערצייגונג מזלזל צו זיין אין די הייליגטימער פון אנדערע אמונות. וואס איך וויל יא זאגען, איז אין שייכות מיט דעם, וואס איך האב פריער דערמאנט, אז דער פויפסט אליין האט מיר געגעבען גערעכט. דער פויפסט, וועלכער איז געוועזען דערביי, ווען איך האב זיך מתוכח געוועזען מיט׳ן קארדינאל,

האַט נאָכ'ן וויכוח צו מיר אויסגעשטרעקט זיין האנט און האָט מיר צוגעזאָגט שוץ וואו איך וועל זיך נאָר געפינען.

צו באשטעטיגען זיינע רייד, האָט ר' משה ארויסגעצויגען פון קעשענע א בריוו און אים צוגעטראָגען צום עלטסטען פון די גלחים. עס איז געווען א בריוו געשריבען פון א קארדינאל אין נאָמען פון פויפסט.

אינ'ם בריוו האָט דער פויפסט זיך ארויסגעזאָגט מיט גרוים לויב פאר ר' משה'ן, פאר זיין חכמה און וויסען ביים פארטיידיגען זיין אמונה.

די גלחים זיינען געבליבען געפּלעפטע. זיי האָבען געהאט פאר זיך ניט קיין פשוט'ן אידען.

— איצט האָב איך בדעה, — האָט ער געזאָגט, — צו פאָרען קיין רוים און זיך ווענדען דירעקט צום פויפסט צו מאכען א סוף צו אלע בלבולים, וואָס ווערען כסדר געמאכט אויף אידען אין פוילען און בעהמען.

און נאָך א קורצען שטילשווייגען האָט ער צוגעלייגט:

— אויב איר ווילט באמת משפּט'ן דעם וואָס האָט געשענדעט דעם צלם און די פיגור פון אייער גאָט, אָט שטייט דער שולדיגער פאר אייך — און ער האָט מיט'ן פינגער אָנגעוויזען אויפ'ן יונגען גלח, וואָס האָט זיך אזוי געקאָכט אויף אידען. — אָט איז ער! משפּט אים!

האָבענדיג אָפּגעזאָגט זיינס, האָט ער זיך געזעגענט מיט'ן עלטסטען פון די גלחים און איז ארוים פון זאל נאָכגעפאָלגט פון די אנדערע צוויי ראשי הקהל.

ארויסגייענדיג אין דרויסען, האָט ר' משה פארשוואָרען זיינע צוויי באגלייטער, אז זיי זאָלען קיינעם נישט דערציילען, וואָס עס האָט פּאסירט. עטליכע טעג זיינען פאַראיבער און אלץ איז איינגעשטילט געוואָרען. די גוים האָבען מער ניט גערעדט וועגען דעם וואָס אידען האָבען געטאָן צו זייערע הייליגטימער און אידען האָבען ניט געהאט פארוואָס זיך צו שרעקען.

די אידען אין פויזען זיינען געווען אָנגענעם איבערראשט. זיי האָבען שטארק געוואָלט אויסגעפינען וואָס אזוינס עס האָט פּאסירט, אָבער די שלוחים האָבען קיין וואָרט ניט געזאָגט.

די אידען אין פויזען האָבען בלויז געוואוסט, אז א דאנק ר' משה'ס שטאָלץ און אנשלאָסענקייט זיינען זיי געראטעוועט געוואָרען פון א גרויסער צרה.

ר' משה און זיין פרוי שרה האָבען געהאט דריי זין און איין טאָכטער. די עלטסטע פון די קינדער איז געווען די טאָכטער פריידע. אברהם איז געווען דער עלטסטער פון די זין. דער צווייטער איז געווען יעקב און דער בן־זקונים — שניאור זלמן.

בעת פאר די זין האָט מען געהאלטען די בעסטע מלמדים און מען האָט זיי ממש „געשטאָפּט" מיט תורה און חכמה, האָט מען דער טאָכטער, פריידע'ן, געלערענט ניט מער ווי צו זאָגען עברי, כדי זי זאָל קאָנען דאווענען און זאָגען א קאפּיטעל תהלים.

דאָס איז געווען אין הסכם מיט ר' משה'ס שיטה, — אז מיידלעך דאַרף מען קיין תורה ניט לערנען. ווי מיר ווייסען שוין, איז ר' משה'ס שיטה געווען פּונקט דער היפּך פון דער שיטה וואָס עס האָבען נאָכגע־פאָלגט די נסתרים און מקובלים.

ר' משה אליין איז דערצויגען געוואָרען אין גייסט פון די געגנער פון קבלה. אזוי האָט ער אויך דערצויגען זיינע קינדער. אָבער פאר דער צייט האָט זיך די לאַגע א סך געענדערט אין פּויזען.

אין שטאָט האָט זיך פארמערט די צאָל נאָכפאָלגער פון ר' יואל'ן, דער בעל שם פון זאמאשטש. אין דעם פּרט האָט א סך משפּיע געווען ר' ברוך בטלן, וועלכער, ניט קוקענדיג אויפ'ן נאָמען „בטלן", איז אָבער שוין גאָרניט געווען קיין בטלן. ער איז ניט נאָר געווען א גרויסער געלע־רענטער אין תורה, נאָר אויך א גרויסער סוחר. אין א גרויסער מאָס איז ער געווען א סך ענליך צו ר' משה'ן.

ווי געגנעריש ר' משה איז ניט געווען צו די נאָכפאָלגער פון ר' יואל בעל שם טוב, האָט ער אָבער רעספּעקטירט ר' ברוך'ן און במילא האָט עס אָפּגעשוואכט זיין התנגדות צו די נסתרים און מקובלים. פונדעסט־וועגען האָט ער תמיד געהאלטען אן אויג אויף זיינע בנים, אז זיי זאָלען זיך ניט חבר'ן מיט די וואָס האלטען פון קבלה.

אָבער ווי שטארק ר' משה האָט ניט אכטונג געגעבען אויף זיינע קינדער, אז זיי זאָלען ניט ארונטערפאלען אונטער השפּעה פון די מקובלים, האָט ער דאָך ניט געקאָנט איינהיטען, אז זיי זאָלען זיך דערנענטערען מיט צוויי בחורים'לעך פון זייער אייגענעם עלטער, וואָס זיינען יאָ געווען נוטה צו דער שיטה פון די מקובלים.

איינער איז געווען בנימין, ר' ברוך'ס אייגענער זון, און דער צוויי־טער איז געווען קדיש דער יתום פון דעם מקובל ר' דוד, ר' ברוך בטלן'ס

א ברודער. ביידע זיינען געווען באשאנקען מיט זעלטענע כשרונות און זייער פרסום אין פוויזען איז געווען גרויס.

עס וואלט געווען אומפארשטענדליך, אויב ר׳ משה, וועלכער האט אזוי שטארק פארערט בני תורה, זאל צוריקהאלטען זיינע זין פון חבר׳ן זיך מיט בנימין׳ען און קדיש׳ן.

אגב, זיינען געווען אויך אנדערע סיבות, וואס האבען פארבונדען אין זייערע דרכים די אזוי פארשיידענע משפחות, די פון ר׳ משה׳ן און די פון ר׳ ברוך׳ן.

ר׳ משה׳ס ווייב, שרה, איז געווען א גרויסע בעלת־צדקה. זי האט זיך באזונדערס אפגעגעבען מיט שטיצען יורדים און סתם ארעמעלייט. כדי צו וויסען ווער עס איז אין א געדריקטען מצב, האט שרה זיך שטענדיג געפריינדעלט מיט די וואס האבען געהאט א צוטריט צו די ארימערע שיכטען פון די אידישע קהלה.

שרה איז געווארען באזונדער נאענט מיט דער אלמנה צביה, קדיש׳ס מוטער, ניט קוקענדיג אויף דעם וואס איר פארשטארבענער מאן האט גע׳שמ׳ט פאר א מקובל און נאכפאלגער פון דעם בעל שם ר׳ יואל. צביה האט שוין געהאט איר אייגענע נייטעריי און דערפון געהאט פרנסה בריוח. ווי א נייטערין האט זי געהאט א מגע ומשא מיט צענדליגער ווייבער און האט שטענדיג געוואוסט וועלכע משפחות ס׳נויטיגען זיך אין אונטער־שטיצונג.

פאר שרה׳ן איז צביה געווען ווי אן אבן טוב. דערצו איז צביה סתם געווען א מלומדת און א צדקת, אזוי, אז די צוויי פרויען זיינען געווארען גאר נאענט איינע צו דער אנדערער. פארשטייט זיך, אז איין פרוי האט געוואוסט וואס ביי דער צווייטער טוט זיך. שרה האט געוואוסט גענוי וועגען צביה׳ס גרעסטענעם בן יחיד קדיש און צביה האט געוואוסט גענוי וועגען שרה׳ס בת יחידה פריידעל.

דערצו האט פריידעל אליין געוויזען א נייגונג צום דרך פון די מקובלים און נסתרים. כאטש דאס קינד פון אזא גביריש הויז, אבער דערפאר וואס מען האט זי ניט געלאזט לערנען קיין תורה, האט זי באשלאסען צו לערנען זיך א מלאכה — נייטעריי.

אין יענער צייט האט די קהלה אין פוויזען, טאקע אונטער ר׳ משה׳ס פירערשאפט, איינגעפירט א שולע, וואו מען האט געלערנט ארימע מיידלעך מלאכות. מען האט אויף אזא אופן געוואלט פארזארגען ארימע יתומות און סתם ארימע קינדער.

פריידעל האָט אָפּגעמאכט מיט דער דעה, אז אויך זי זאָל זיך לערנען א מלאכה. ניט איר פאָטער און ניט איר מוטער האָבען געהאט אויסצוזעצען געגען דעם, כאָטש א סך בכבוד׳ע בעלי בתים האָבען געמיינט, אז דאָס דארף זיין געגען זייער ווירדע. קוקענדיג אויף פריידלען האָבען אויך אנדערע טעכטער פון רייכע און מיוחס׳דיגע משפחות אָנגעהויבען זיך אָפּצוגעבען מיט א מלאכה, באזונדערס נייטעריי.

א דאנק איר נייטעריי, האָט פריידעל זיך שפּעטער דערנענטערט צו דער אלמנה צביה, וועלכע האָט זיך אָפּגעגעבען, ווי געזאָגט, מיט נייטעריי, כדי צו מפרנס זיין זיך און איר זון, דעם וואויל-לערנער קדיש. פריידעל האָט אויך געהאט א געלעגענהייט זיך צו באפריינדען מיט ר׳ ברוך בטלנ׳ס טאָכטער רחל.

רחל, ווי די טאָכטער פון איינעם וואָס פאָלגט נאָך די שיטה פון די מקובלים, איז געווען א מלומדת. ר׳ ברוך בטלן האָט גראָד געהאלטען, ווי אלע נסתרים און מקובלים, אז מען מעג און מען דארף מיידלעך לערנען תורה.

איז רחל, א דאנק אירע זעלטענע כשרונות, אויסגעוואקסען א מלומדת. אָבער זי האָט אויך געוואָלט האָבען א מלאכה אין האנט, און אזוי איז זי זיך צוזאמענגעקומען מיט דער וויניג, אָדער גאָרניט, געלערנטער פריידעל.

די קינדער האָבען אויף אזא אופן דערנענטערט די צוויי משפחות — די משפחה פון ר׳ משה׳ן און די משפחה פון ר׳ ברוך בטלן — כאָטש זיי האָבען געהערט צו, אזוי גערופענע, צוויי געגנערישע מחנות.

רחל און פריידעל פלעגען זיך אָפט צוזאמענקומען. פון פריידלען האָט רחל זיך דערוואוסט א סך וועגען איר אינגסטען ברודער שניאור-זלמנ׳ען, און פריידעל, ווידער, האָט זיך פון רחל׳ען דערוואוסט וועגען איר ברודער בנימין און איר שוועסטערקינד קדיש.

די השגחה האָט שוין געהאט באשטימט, אז רחל זאָל מיט דער צייט חתונה האָבען מיט שניאור זלמנ׳ען און פריידעל מיט קדיש׳ן. די צוויי משפחות, כאָטש אזוי ווייט איינע פון דער אנדערער, האָבען זיך דאָך פאראייניגט דורך שידוכים. ר׳ משה איז אָבער נאָך אלץ געבליבען דער געגנער פון קבלה.

קכו.

צוויי שידוכים

ר' יונה שמואל'ס התמדה. — קדיש איז מנצח. — ר' משה קלייבט זיך אויס דעם בעסטן בחור פאַר אַן איידעם. — ר' ברוך בטלן'ס מערקווירדיגער שידוך.

אין יענער צייט איז דער אַלטער גאון ר' יונה שמואל דער פרוש, קראַנק געוואָרען. גאַנץ פויזען האָט וועגען דעם גערעדט, ווייל אָט דער גאונ'ישער פרוש איז געווען גוט באַקענט און אויך באַליבט אין שטאָט.

ר' יונה שמואל, דער פרוש, איז געווען א ידיד פון דעם גאון ר' אשר יהונתן, דער רבי פון דעם פויזענער ראש הקהל ר' משה.

ר' יונה שמואל איז ניט געווען באַשאָנקען מיט כשרונות, וואָס זאָלען אים מיט וואָס ניט־איז אויסצייכענען. דערפאַר איז ער אָבער געווען א גרויסער מתמיד. זיין התמדה האָט פשוט קיין גלייבען ניט געהאַט. פון קינדהייט אָן איז ער געזעסען און געלערענט יומם ולילה. ער האָט קיינמאָל ניט גערעדט קיין דברי־חול און האָט ממש קיין איינציגע רגע ניט גע'בטל'ט.

מ'האָט אים אָנגעהויבען רופען „פרוש", נאָך דאַמאָלט, ווען ער איז געווען א יונגער אינגעל.

אויף דער עלטער האָט ער אינגאַנצען פאַרלאָזען זיין היים און האָט זיך אריינגעקליבען אין בית־מדרש אויף דער פּאָרטוגאַלער גאַס, אויף וועלכער עס האָט געוואוינט ר' ברוך בטלן. דעם בית מדרש האָט ר' יונה שמואל שוין מער ניט פאַרלאָזען.

אז ער איז קראַנק געוואָרען און האָט מער ניט געקאָנט שטיין אויף די פיס, האָט מען אים געוואָלט אריינגעמען ערגעץ אין א הויז, וואו ער וואָלט געהאַט א באַקוועמען געלעגער און באַדינט געוואָרען. ער האָט זיך אָבער פון דעם אנטזאָגט. ער איז געלעגען אויף א באַנק אין איינער פון די שטיבלעך אין פּאָליש פון בית מדרש, און די יונגעלייט, וואָס האָבען דאָרט געלערענט האָבען אים באַדינט.

אָבער אפילו ליגענדיג אויסגעצויגען אויפ'ן באַנק א קראַנקער, האָט ר' יונה שמואל ניט אויפגעהערט לערנען. ביסלעכווייז איז ער אָבער אזוי אָפּגעשוואַכט געוואָרען, אז ער האָט שוין ניט געקאָנט לערנען מיט דער

זעלביגער התמדה. האט ער זיך שטארק מצער געווען אויף דעם, וואס ער בטל׳ט אוועק די צייט.

האט ר׳ יונה שמואל געבעטען איינעם פון די לומדי׳שע יונגעלייט פון בית מדרש, אז יענער זאל זיצען און לערנען לעבען אים, בכדי ער זאל באטש זיין אין די „דלת אמות של הלכה".

צווישען די לערנער אין יענעם בית מדרש זיינען געווען די צוויי יונגע בחורים: קדיש, צביה׳ס זון, און בנימין, ר׳ ברוך בטלנ׳ס זון.

די יונגעלייט פלעגען זיך בייטען. יעדער האט געהאט אן אנדער משמר, אזוי, אז דער קראנקער פרוש האט כסדר געהערט ווי מען לערנט תורה.

דער חולה האט זיך אבער ניט באנוגענט בלויז מיט דעם, וואס ער האט געהערט ווי אנדערע לערנען, נאר ער האט נאכגעפאלגט יעדער סוגיה וואס מען האט געלערענט און ער האט תמיד געהאט עפעס צו זאגען א חידוש. ער פלעגט איבערזאגען די קשיות און תירוצים פון זיין אמאליגען רבי׳ן, און די יונגעלייט, וואס האבען עס פון אים געהערט, האבען שטארק הנאה געהאט.

גאר אפט פלעגט דער קראנקער פרוש האבען געהויבענע געסט, וואס זיינען אים געקומען מבקר־חולה זיין. צווישען זיי איז אויך געווען דער ראש הקהל ר׳ משה. די וואס פלעגען קומען מבקר חולה זיין דעם פרוש האבען שטארק הנאה געהאט פון דעם וואס ר׳ יונה שמואל פלעגט איבער־זאגען תורה׳ס, בעת די בחורים לעבען אים זיינען געזעסען און געלערענט.

איינמאל, אז ר׳ משה איז געקומען מבקר חולה זיין דעם פרוש, האט ער באמערקט, אז דער חולה איז שטארק אויפגערעגט. ער האט זיך מפלפל געווען מיט איינעם פון די יונגעלייט, בעת די איבעריגע זיינען געשטאנען דערביי אין א געזעמעל און זיך צוגעהערט.

ר׳ משה איז געווען שטארק פאראינטערעסירט און האט זיך צוגע־הערט וועגען וואס זיי זיינען זיך מפלפל. דער חולה האט אלעמען ממש איבעראשט מיט זיין בקיאות און חריפות.

דער יונגער בחור, מיט וועמען דער קראנקער פרוש האט זיך מפלפל געווען, איז געווען קדיש. דריי שעה האט געדויערט דער גראנגעל צווישען קדיש׳ן און דעם פרוש ר׳ יונה שמואל׳ן, אויך ר׳ משה און אנדערע לומדי׳שע אידען, וואס זיינען געקומען מבקר חולה זיין ר׳ יונה שמואל׳ן,

זיינען אריינגעצויגן געוואָרען אין דעם תורה־וויכוח. אָבער אלע האָבען געמוזט צוגעבען, אז דער מנצח איז געווען דער יונגער קדיש.

ר׳ משה האָט נאָך קדיש׳ן ניט געהאט געקענט. דער בחור׳ל איז דאמאָלסט איינגאנצען געווען א יאָר ניינצען. ר׳ משה האָט גענוי באטראכט קדיש׳ן און איז געווען שטארק פארוואונדערט. ער האָט נאָך ביי אזא יונגענמאנטשיק ניט געהאט געזען אזוי פיל בקיאות און חריפות, אז ער זאָל קאָנען מנצח זיין אזא גאון ווי דער פרוש. וואָס האָט ר׳ משה׳ן ממש פארגאפט, איז דאָס וואָס קדיש האָט זיך געהאלטען גאָר רואיג און האָט גערעדט מיט גרויס איבערלייגונג און איינגעהאלטענקייט. נאָכדעם ווי קדיש איז ארויס פון ויכוח מיט נצחון, האָט ער ניט געוויזען די מינדסטע מאָס פון גדלות. ער האָט זיך צוריקגעקערט צו זיין אָרט ביי דער גמרא און אויף דאָס ניי זיך פארטיפט אין לערנען, ווי עס וואָלט גאָרניט געהאט פאסירט.

ר׳ משה האָט זיך שטארק פאראינטערעסירט אין דעם בחור׳ל. ער האָט געפרעגט, ווער ער איז און מען האָט אים געזאָגט, אז זיין נאָמען איז קדיש, אז ער איז א יתום און איז א פלימעניק פון ר׳ ברוך בטלן.

אין עטליכע טעג ארום איז ר׳ משה ווידער געקומען מבקר חולה זיין דעם פרוש. ר׳ יונה שמואל איז שוין געווען זעהר שוואך. ער האָט קוים געקענט נעמען א חלק אין דעם, וואָס אימיצער פון די יונגעלייט האָט צו יענער צייט פאר אים געלערענט.

ר׳ משה האָט איצט געהאט א נייעם אינטערעס אין בית מדרש. ער האָט אויפגעזוכט קדיש׳ן. קדיש איז געזעסען און געלערענט, אָבער ניט אליין. ער האָט געלערענט מיט זיין שוועסטערקינד, ר׳ ברוך בטלנ׳ס זון בנימינ׳ען. זיי האָבען זיך מפלפל געווען אין א געוויסער סוגיה. ר׳ משה האָט זיך אריינגעמישט אין זייער ויכוח.ביידע יונגעלייט האָבען שטארק אויסגענומען ביי אים.

ר׳ משה איז געקומען אין בית־מדרש נאָך עטליכע מאָל און יעדעס מאָל וואָס ער איז געקומען, האָט ער געשמועסט אין תורה מיט די צוויי יונגע בחורים — קדיש און בנימין. עס איז געווען קלאָר, אז ער איז אין זיי שטארק פאראינטערעסירט.

אין א געוויסען טאָג האָט ר׳ משה פארפירט א שמועס מיט זיין ווייב שרה׳ן. עס איז שוין געווען צייט צו טראכטען וועגען א שידוך פאר זייער בת־יחידה פריידעל. ר׳ משה האָט איצט געהאט צוויי יונגעלייט וועלכע צו נעמען אין באטראכט — קדיש און בנימין.

ביידע זיינען אים געווען שטארק געפעלען, אָבער פאר בנימינ'ען האָט ר' משה עפעס „מורא" געהאט. ער איז דאָך געווען א זון פון ר' ברוך בטלן. ער האָט דעם טאטען גוט געקענט און שטארק געהאלטען פון אים. עס איז געווען א פאַל פון תורה און גדולה, אָבער ר' ברוך איז געווען א נאָכפאָלגער פון ר' יואל בעל שם פון זאמאָשטש, בעת ר' משה האָט פון דעם בעל שם ניט געהאלטען. ער איז בכלל געווען א געגענער פון דעם דרך הקבלה. זאָל ער פאר'קנס'ן זיין טאָכטער צו א זון פון איינעם, מיט וועמען ער איז ניט איינשטימיג?

אנדערש איז אָבער געווען קדיש. זיין פארשטאָרבענער טאטע איז געווען ר' דוד, א תושב פון דער קאָלאָניע פון מקובלים „דרך החיים". ר' דוד איז געווען ר' ברוך'ס א ברודער. ער איז אויך געווען א נאָכפאָלגער פון דרך הקבלה, אָבער איז דאָך ניט געגאנגען אזוי ווייט ווי זיין ברודער ר' ברוך.

ר' משה האָט דערפאר זיך ארויסגעזאָגט, אז ער וואָלט בעסער געוואָלט האָבען קדיש'ן פאר אן איידים. אויך קדיש איז געווען גענויגט צום דרך הקבלה. ר' משה האָט עס געוואוסט.

ער האָט אָבער געדענקט, אז קדיש איז פון אזא ליים געקנאָטן, אז אויב ער וועט זיצען ביי זיין, ר' משה'ס, טיש און וועט זיין אין אן אנדער סביבה, וועט ער זיך ענדערען.

שרה, זיין ווייב, האָט מסכים געווען מיט איר מאן. זי האָט נאָר געקאָנט צוגעבען, אז זי קען גוט קדיש'עס מאמע'ן, צביה די נייטאָרין. זי איז אן אמת'ע צדקת.

— זאָלסט אָבער ניט דענקען, מיין מאן, — האָט שרה געגעבען צו וויסען ר' משה'ן, — אז קדיש וועט זיצען ביי דיר אויף קעסט און אז דערפאר וועסט אויף אים קאָנען משפיע זיין. ווי איך האָב אויסגעפונען פון זיין מאמע'ן, האָט אָט דער בחור'ל זיין אייגענעם דרך אין לעבען. ער וועט קיינמאָל ניט פארלאָזען זיין מאמע'ן, דער אלמנה. אגב, זאָלסטו וויסען, אז צביה האָט פרנסה בריוח פון איר נייען, און זי וועט אליין ניט וועלען שיקען איר זון אויף קעסט.

דאָס וואָס זיין ווייב האָט אים איבערגעגעבען, האָט אָבער קיין אונטערשייד ניט געמאכט פאר ר' משה'ן. איייניגע חדשים זיינען אריבער און ר' משה און שרה האָבען זיך משדך געווען מיט צביה'ן. א קנס-מאָל איז געפראוועט געוואָרען צווישען פריידלען, ר' משה'ס און שרה'ס בת יחידה און קדיש'ן, צביה'ס בן יחיד.

ר׳ משה האָט צוגעזאָגט א גרויסען נדן און עס איז באַשטימט געוואָרען, אז דאָס יונגע פּאָרעל זאָל איינגעאָרדענט ווערען ביי צביה׳ן. אַנשטאָט קעסט ביי זיך, האָט ר׳ משה אויסגעצאָלט א גרויסען סכום געלט, וואָס קעסט אויף א סך יאָרען האָבען געדאַרפט באַטרעפען.

פריידעל, וועלכע האָט זיך געהאַט אויסגעלערענט נייען, האָט נאָך דער חתונה ארויסגעהאָלפען איר שוויגער. קדיש האָט ווייטער געלערענט תורה.

פאר א צייט האָט קדיש ווייטער געלערענט מיט זיין חבר און שוועסטערקינד בנימין. עס איז אָבער געקומען א צייט, ווען די צוויי חברים האָבען זיך געדאַרפט צעשיידען. אויך בנימין האָט געדאַרפט חתונה האָבען.

א סך האָבען געמיינט, מי יודע, וואָס פאר א שידוך ר׳ ברוך בטלן וועט אָפּזוכען פאר זיין זון. אזא גביר און אזא למדן און דערצו א זון אזא געראָטענער, ער האָט פאר אים געקאָנט קריגען א שידוך צו גאָט און צו לייט.

שדכנים האָבען ממש אָפּגעשלאָגען זיין שוועל. זיי זיינען געקומען צו אים פון מרחקים, וואָרום בנימינ׳ס פּרסום האָט געגרייכט זעהר ווייט.

ר׳ ברוך האָט אָבער זיך אנטזאָגט אָנצונעמען וועלכען עס איז שידוך. צוערשט האָט ער געוואָלט הערען וואָס זיין רבי — ר׳ יואל דער בעל שם פון זאמאשטש — וועט אים זאָגען.

ער האָט געמאַכט א ספּעציעלע נסיעה צו זיין רבי׳ן און עס איז געווען אויף ר׳ יואל׳ס עצה, וואָס ר׳ ברוך האָט זיך משדך געווען מיט׳ן מלמד ר׳ אהרן.

ר׳ אהרן, אן אָרימער מלמד, האָט געהאַט א טאָכטער, און אָט די טאָכטער איז עס באַשטימט געוואָרען פון דעם בעל שם צו זיין בנימינ׳ס זיווג. אלץ וואָס מען האָט געוואוסט איז, אז ר׳ אהרן איז אויך איינער פון דעם בעל שם׳ס נאָכפאָלגער.

ווען עס איז אין פויזען באקאנט געוואָרען, אז ר׳ ברוך בטלן האָט זיך משדך געווען מיט ר׳ אהרן דעם מלמד, איז די שטאָט ממש געגאַנגען אויף רעדלעך. אזא זאך פּאסירט ניט צו אָפט. אזוינע מיוחסים, ווי ר׳ ברוך, זיינען זיך ניט משדך מיט אָרימע מלמדים!

ר׳ אהרן איז געווען באקענט פאר איינעם פון די גאָר גוטע מלמדים, אָבער אפילו אין זיין מלמדות האָט ער קוים באַקומען דאָס וואָס אן אַנ-

דערער אויף זיין אָרט וואָלט באקומען אין שכר לימוד. ער וואָלט געקאָנט האָבען גאָלע גביר׳ישע קינדער פאר תלמידים און יענע וואָלטען אים געצאָלט א פיינעם שכר־לימוד. די גאנצע שטאָט האָט געוואוסט, אז ער איז א גרויסער בעל־פעולה און פלאנצט איין אין זיינע תלמידים ניט נאָר תורה, נאָר אויך מידות טובות.

ר׳ אהרן האָט זיך אָבער געפירט, אז צום ערשט האָט ער גענומען תלמידים אָרימע קינדער, וועמעס טאטעס האָבען קוים געקאָנט צאָלען שכר לימוד. צו זיי האָט ער דאן צוגעזעצט קינדער פון בעלי בתים, וואָס האָבען יאָ געקאָנט צאָלען שכר־לימוד אָבער א גאנץ קליינעם שכר־לימוד.

ערשט, אז ער האָט נאָך געהאט אן אָרט פאר איינעם אָדער צוויי תלמידים, האָט ער אויך מסכים געווען, אז זיי זאָלען קומען פון רייכע עלטערן. מען קאָן זיך שווין משער זיין, אז דער דלות איז ביי ר׳ אהרנ׳ען געווען גרויס. ווען ניט זיין וויב, וואָס האָט ארויסגעהאָלפען מיט דער פּרנסה, דורך זיין א הייבאם און א קעכין אויף חתונות, וואָלט מען אין הויז ממש געהונגערט.

אין צוגאָב צו דעם אלעם, האָבען ר׳ אהרן און זיין פּלונית׳טע געהאט צער גידול בנים. אלע זייערע קינדער זיינען אויסגעשטאָרבען. געבליבן איז זיי נאָר א בת יחידה.

בטבע איז ר׳ אהרן געווען אן עניו. נאָך פון זיין יוגענד האָט ער זיך געהאלטען נידעריג און קליין. זיין איינציגע עובדא אין לעבען האָט אויסגעזען צו זיין: צו לערנען תורה מיט קינדער און זיי צוגרייטען פאר א לעבען פון תורה און מעשים טובים.

זיין עניוות און שפלות איז געווען אזוי גרויס, אז נאָכדעם ווי מען האָט זיך דערוואוסט, אז זיין טאָכטער האָט געטאָן אזא גליק־שידוך, און פון אלע זייטען איז מען אים באפאלען און אָפּגעגעבען מזל־טוב, האָט ער קאלט און רואיג, מיט אן אראָפּגעלאָזטען קאָפּ, אָפּגעענטפערט אויף די ברכות, ווי עס וואָלט גאָרניט געשען, אָדער ווי דאָס וואָס עס איז געשען וואָלט געווען א גאנץ געוויינליכע זאך.

די אידען פון פויזען האָבען א סך געהאט צו ריידען וועגען אָט דעם שידוך. זיי זיינען נאָך אָבער ניט געווען פארטיג.

גרויסע איבערראשונגען האָט זיי נאָך דערוואַרט.

קכז.

דעם בעל שמ'ס שליח

דעם שליח'ס פארדינטער כבוד. — ר' משה'ס בושה. — ר' ברוך בטלן'ס גליק.

ר' ברוך בטלן, א בכבוד'ער בעל־הבית אין פויזען און א חסיד פון ר' יואל בעל שם פון זאמאשטש, האט איצט געוואלט ווייזען דער וועלט, אז ער האט מיט זיין זון בנימינ'ען נישט געטאן קיין געוויינליכען שידוך. ר' אהרן מלמד, מיט וועמעס בת־יחידה ער האט פאר'קנס'ט זיין זון, האט טאקע געמעגט אויסזען אין אלעמענס אויגען ווי א מלמד מיט אלע מלמדים. ר' ברוך האט אבער געוואלט, אז די תנאים פון זיין זון און ר' אהרנ'ס טאכטער זאלען געפראוועט ווערען אויף א גרויסארטיגען אופן.

אבער נאך איידער די תנאים זיינען געפראוועט געווארען האט זיך אין פויזען באוויזען א איד, וואס איז אהין געשיקט געווארען, ווי א שליח מיוחד פון דעם בעל שם פון זאמאשטש. זיין שליחות איז געווען איינצואָרדענען דעם קנס־מאל און צו זיין ביי דער פאר'קנס'ונג פון דעם בעל שמ'ס פארטרעטער.

פארשטייט זיך, אז דאס איז געווען אן אנדער אורזאך, פארוואס ר' ברוך בטלן זאל זיך באמיען, אז די תנאים זאלען געפראוועט ווערען אויף א גאר געהויבענעם שטייגער. ער האט צוגעגרייט א גרויסע סעודה, צו וועלכער עס זיינען געלאדען געווארען די פני פון פויזען, און, פארשטייט זיך, אז ר' משה, דער ראש־הקהל און ר' ברוכ'ס מחותן, איז אויך געווען צווישען די פארבעטענע געסט.

ר' אהרן מלמד, דער אבי הכלה, איז, ווי מ'קאן זיך משער זיין, געווען פון די הויפט מחותנים. אבער אין זיין עניוות האט ער ניט געוואלט זיצען אויבען־אן ביים טיש. מען האט אים דערצו פשוט געצוואונגען און עס איז געווען קענטיג, אז ער האט דערפון עגמת־נפש.

דעם בעל־שמ'ס שליח, פארשטייט זיך, איז אויך געזעצט געווארען אויבענאן. עס איז געווען קלאר, אז ר' ברוך צאצקעט זיך מיט אים.

דער חתן, בנימין, האט געזאגט א פלפול, און אלע מחותנים, צווישען וועלכע עס זיינען געווען די גרעסטע לומדים פון פויזען, זיינען פשוט אריין אין התפעלות פון בנימינ'ס חריפות און בקיאות. אלע האבען זיך דאן מתוכח געווען וועגען די ענינים, וואס דער חתן האט באריהרט אין

זיין פלפול, און יעדער האָט דערביי געוויזען זיין אייגענע לומדות. ר' ברוך בטלן, ר' אהרן מלמד און ר' משה דער ראש הקהל — אלע האָבען ארויס־געוויזען זייער לומדות.

דער איינציגער, וואָס האָט קיין וואָרט ניט געזאָגט, איז געווען דעם בעל שמ'ס שליח. פון זיין אויסזען האָט עס אויסגעקוקט, ווי ער וואָלט בכלל געווען א קליינער למדן און פון דעם אופן ווי ער איז געזעסען און געשוויגען בעת אלע אנדערע ארום אים האָבען זיך מתוכח געווען אין לומדות, וואָלט מען געקאָנט אָננעמען, אז ער האָט פשוט ניט באנומען די טיפע תורה, וואָס האָט זיך דערטראָגען צו זיינע אויערן.

ר' משה, וועלכער איז זיך מיט זיין מחותן ר' ברוכ'ן צעגאנגען אין דעם ענין קבלה און האָט, פאָלגליך, וויניג־וואָס געהאלטען פון דעם בעל שם פון זאמאשטש, האָט מער ווי אימיצער אנדערש געהאלטען אן אויג אויף דעם בעל שמ'ס שליח ביים טיש. ער האָט פשוט ניט געקאָנט באנעמען, ווי אזוי זיין מחותן, ר' ברוך, איז אזוי פארקאָכט אין בעל שם, פאָלגט אוים וואָס ער הייסט אים ביים משדך זיין זיינע קינדער, און מאכט אזא וועזען פון דעם בעל שמ'ס שליח, כאָטש לויט אלע סימנים, איז ער א גאָר פשוט'ער איד.

ר' משה איז געווען זיכער, אז אויב ר' ברוך האָט זיך משדך געווען מיט ר' אהרן דעם מלמד, איז עס געווען נאָר אויפ'ן פארלאנג פון בעל שם. אויב אזוי, האָט ער זיך געפרעגט, האָט דאָך ר' ברוך זיך משדך געווען מיט אים, ר' משה'ן, אויך נאָר דערפאר וואָס דער בעל שם פון זאמאשטש האָט אזוי געהייסען.

— איך בין דאָך אָבער א געגנער פון בעל שם? — האָט ער זיך געפרעגט. — היינט פארוואָס זאָל דער בעל שם דווקא וועלען אז ר' ברוכ'ס טאָכטער זאָל חתונה האָבען מיט מיין זון?

אָבער ר' משה האָט קיין צייט ניט געהאט צו זוכען דעם ענטפער אויף דער פראגע. עס זיינען פאָרגעקומען זאכען ביים טיש, וואָס האָבען געצויגען זיין אויפמערקזאמקייט.

אז עס איז געקומען צום בענשען, האָט ר' ברוך צוגערוקט דעם כוס ווייין צו זיין מחותן ר' אהרן מלמד און אים מכבד געווען מיט'ן בענשען.

האָט זיך ר' אהרן אויפגעשטעלט און אזוי געזאָגט:

— רבותי! אין אמת'ן בין איך דאָך ניט מער ווי דאָס גראָז וואָס וואקסט אויף א וואנט. איך וואָלט ניט געהאט די העזה אפילו ארויפצולאָזען

אויף דער מחשבה, אז איך קאָן זיך משדך זיין מיט׳ן טענענבוים פון לבנון, דער עילוי׳שער זון פון דעם גאון דעם נגיד, גרויסען מיוחס, ר׳ ברוכ׳ן, וועלכער שטאמט פון צדיקים און קדושים. אויך ר׳ ברוכ׳ן וואָלט מסתמא ניט איינגעפאלען זיך משדך צו זיין מיט אזא עני ואביון און א נישטיגער צווישען נישטיגקייטען, ווי איך, אהרן מלמד. נאָר וואָס דען? אונזער הייליגער רבי און מורה־דרך, ר׳ יואל בעל שם פון זאמאשטש, האָט אָנגעזאָגט אהרנ׳ן זיך משדך צו זיין מיט ר׳ ברוך׳ן, און דאָס זעלביגע האָט ער אָנגעזאָגט ר׳ ברוכ׳ן זיך משדך צו זיין מיט אהרן מלמד. זיינען די רייד פון אונזער הייליגען רבי׳ן קודש קדשים און מיר טוען ביידע, ווי ער האָט אונז אָנגעזאָגט.

— דער הייליגער רבי אונזערער, — האָט ר׳ אהרן ווייטער געזאָגט, — האָט דאָ זיין שליח, און שלוחו של אדם כמותו. על כן, וויל איך מיט דעם רשות פון דעם מחותן ר׳ ברוכ׳ן איבערגעבען דעם כוס צום בעל שמ׳ס שליח און זאָל ער האָבען דעם כבוד צו בענשען.

האָט ר׳ ברוך געטאָן וואָס ר׳ אהרן האָט געזאָגט, און ער האָט מכבד געווען מיט בענשען דעם בעל שמ׳ס שליח.

איצט זיינען אלעמענס בליקען געווען אויף אָט דעם אידען, וואָס איז געזעסען ביים טיש ווי דעם בעל שמ׳ס שליח. ר׳ יהודה זוסע איז געווען זיין נאָמען.

ר׳ יהודה זוסע האָט קענטיג זיך געפילט אין א פארלעגענהייט.

— איך בין ניט געוואוינט צו בענשען פאר א גרויסען עולם, — האָט ער געזאָגט, און ער האָט געבעטען זיך דערלאנגען א סידור. — איך בין געוואוינט צו דאווענען און צו בענשען פון סידור — האָט ער מוסיף געווען.

דאָס אליין איז געווען גענוג, אז די גרויסע לומדים, נכבדים ביים טיש, וואָס זיינען צו אזא זאך ניט געווען געוואוינט, זאָלען זיך איבער־ווארפען מיט בליקען, אויסדריקען פארוואונדערונג.

באלד זיינען זיי געוואָרען נאָך מער פארוואונדערט. ר׳ יהודה זוסע האָט אָנגעהויבען בענשען פון סידור ארויס, אָבער דער אופן ווי ער האָט געזאָגט עברי איז געווען ניט אנדערש ווי פון א וויסטען עם הארץ, וואָס וויים ניט קיין פירוש המילות.

אפילו זיין קול איז געווען ווי פון א פארגרעבטען מענשען. אזא עברי הערט מען פון א בעל עגלה, א בור־דאורייתא.

די גאונ'ישע געסט ביים טיש, באזונדערס ר' משה דער ראש הקהל און ר' ברוכ'ס מחותן, האָבען ארונטערגעלאָזט די קעפּ אין בושה. ר' משה האָט דערפילט, ווי ער דאַרף זיין מחותן ר' ברוכ'ן מיט עפּעס טרייסטען און איבערבוויגענדיג זיך צו אים, האָט ער אים סימפּאַטיש אריינגעשושקעט אין אויער, אז ער, ר' משה איז זיך משתתף אין זיין צער איבער דעם, וואָס זיין רבי, דער בעל שם פון זאמאשטש, האָט אים פארשאפט אזוינע בזיונות, שיקענדיג צו זיין שמחה אן עם־הארץ, א שטיק האָלץ?

— האָט דען אייער רבי ניט געקענט שיקען אימיצען וואָס זאָל ניט פארשטערען די שמחה? — האָט ער געפרעגט.

ר' ברוך האָט אָבער, קענטיג, זיך גאָר ניט גענויטיגט אין די טרייסטווערטער פון זיין געהויבענעם מחותן.

— זייט ניט באַזאָרגט, מיין טייערער מחותן, — האָט ער צו אים געזאָגט. — אויב דער רבי מיינער האָט געשיקט אהער אָט דעם אידען, האָט ער זיכער אויסגעקליבען דעם פּאַסיגסטען פאר אָט דער שליחות. ס'פאלט מיר גאָר ניט איין אויף קיין רגע, אז אָט דער שליח האָט, חלילה, מיט עפּעס מיר פארשעמט און ווער רעדט פון האָבען פארשטערט די שמחה!

און ווי ר' ברוך וואָלט זיך מיט דעם נאָך ניט געהאַט באנוגענט, האָט ער ווייטער געזאָגט:

— אויב מיין רבי, דער הייליגער בעל שם, וואָלט מיר געהייסען נעמען פאר מיין זון די טאָכטער פון ווערען ניט־איז, וואָלט איך ניט איבערגעטראכט קיין רגע און וואָלט געטאָן ווי ער האָט מיר געהייסען. סיי איך, סיי מיין ווייב און סיי מיין זון זיינען מיט אָט דער זעלביגער דעה, בנוגע דעם בעל־שם. און אויב דער בעל שם האָט אויסדערוויילט פאר מיין זון ר' אהרנ'ס געראָטענע טאָכטער, זיינען מיר ממש גליקליך. די כלה איז באמת א געראָטען קינד און וואָס איז נוגע ר' אהרנ'ען, איז ער א מענש וואָס האָט זיך מוסר נפש געווען פאר הרבצת תורה. איך באַטראַכט עס פשוט פאר א גרויסען זכות, וואָס מיין זון וועט ווערען ר' אהרנ'ס איידים.

ר' משה האָט אויסגעהערט זיין מחותן און איז געווען געפּלעפט. ער האָט מער קיין וואָרט ניט געזאָגט. אויב ביי ר' ברוכ'ן איז עס אלץ געווען ניחה, וואָס האָט ער דאָ געהאַט צו זאָגען?

אָבער אויב ר' ברוך בטלן האָט אלץ אָנגענומען פאר גוט, אפילו וואָס איז נוגע דעם בעל שמ'ס שליח צו דער שמחה, איז אָבער ר' משה ניט געווען דער איינציגער, וואָס האָט אויסגעדריקט פארוואונדערונג. געווען

אפילו צווישען דעם בעל שמ'ס נאכפאלגער אין פויזען אזוינע, וואס האבען געהאלטען, אז עפעס איז ר' יהודה זוסע ניט געווען דער פאסיגער מענש, וואס זאל פארטרעטען דעם בעל שם.

זיין הילוך און זיין אויסזען זיינען געווען מגושמ'דיג, גראב און פראסט. זיין הנהגה איז געווען ווי פון אן עם־הארץ. ווען ניט די בריוו וואס ער האט געהאט מיט זיך פון דעם בעל שם, וואלט מען אים איינפאך ניט געגלויבט, אז ער איז טאקע דעם בעל שמ'ס שליח?

ר' משה, כאטש ער האט פון ר' ברוכ'ן געקראגען אן ענטפער, וואס האט קלאר געוויזען, אז ער, ר' ברוך, איז פולשטענדיג צופרידען סיי מיט'ן שידוך און סיי מיט'ן בעל שמ'ס שליח, האט אבער דעם ענין ניט געקאנט פארגעסען. ער האט זיך געוואונדערט אויב זיין מחותן ר' ברוך איז ניט פארבלענדעט און איז פשוט פארפירט געווארען.

דער ראש הקהל האט אבער ניט געהאט קיין אנדער ברירה, ווי צו ריידען וואס ווייניגער וועגען אט דעם ענין. אין א געוויסער מאס, איז עס אויך געווען זיין שאנדע, ער איז דאך געווען ר' ברוך'ס א מחותן.

דערווייל האט מען זיך געהאלטען אין גרייטען צו דער חתונה. פארשטייט זיך, אז די חתונה, פונקט ווי די תנאים, האט געדארפט זיין אויף ר' ברוכ'ס חשבון. ר' אהרן איז געווען צו ארים, אז ער, כאטש ער איז פון דער כלה'ס צד, זאל פראווען די חתונה.

און אויב ר' ברוך האט געפראוועט אזא גרויסארטיגען קנס־מאל, ווי האט שוין געדארפט זיין די חתונה?

איז טאקע די חתונה געווען אזא, פון וועלכער פויזען האט געהאט לאנג צו ריידען. אזוי פיל גדולי תורה, אזוי פיל נכבדים, זיינען נאך קיינמאל פריער ניט צוזאמענגעבראכט געווארען צו א חתונה.

ווידער איז ר' משה, דער ראש־הקהל, געווען צווישען די הויפט־מחותנים. כאטש ער האט נאך גוט געדענקט, וואס עס איז געשען צו די תנאים מיט דעם בעל שמ'ס שליח, האט ער אבער קיין ווארט ניט געזאגט און איז געקומען צו דער חתונה. אין הארצען האט ער זיך אבער געפרעגט: וואס וועט זיין איצט מיט'ן בעל שמ'ס שליח?

וועט דער זעלבער ר' יהודה זוסע ווידער געשיקט ווערען פון בעל שם צו דער החתונה, אדער וועט עס זיין עמיצער אנדערש און טאקע איינער וואס וועט ניט זיין אזא עם־הארץ ווי ר' יהודה זוסע?

צו ר' משה'ס איבערראשונג און צו דער איבערראשונג פון א סך אנדערע, איז צו דער חתונה געקומען, ווי דעם בעל שמ'ס שליח, דער זעלביגער ר' יהודה זוסע.

וועט דאס מאל כאטש ר' ברוך זיין פארזיכטיג און אים ניט מכבד זיין מיט בענשען, אדער מיט עפעס אנדערש, וואו ער זאל דארפען פאר אלעמען ארויסווייזען זיין עם־הארצות?

צו אלעמענס גרויסן וואונדער, איז ר' יהודה זוסע צו דער חתונה געקומען אנגעטאן ניט אין קיין פראסטע מלבושים, ווי צום קנס מאל, נאר אין דעם וואס מען רופט אויף גמרא לשון א „איצטלא דרבנן", רבנ'ישע קליידער, און אן אטלעסענע זשופיצע און מיט א שטריימעל, אט ווי לומדישע אידען גייען אנגעטאן.

וואלט ר' יהודה זוסע כאטש געווען אין זיינע וואכענדיגע און עם־הארצ'דיגער הלבשה, וואלט ער מער קיין אויפמערקזאמקייט ניט צוגעצויגען.

קכח.

אייגענע און קהל'שע צרות

דער שליח אנטפלעקט זיין אמת'ן פנים. — ר' משה'ס אידים פארליערט זיין זכרון. — ר' שניאור זלמן בייט אום עשירות אויף עניות.

דעם בעל שמ'ס שליח, ר' יהודה זוסע, אויף דער חתונה פון ר' ברוכ'ס זון, בנימין, האט אויפגעריסען די אויגען פון אלע מחותנים, צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען די סאמע פני פון פויזען. צום קנס־מאל איז ר' יהודה זוסע געקומען אנגעטאן ווי אן עם הארץ און האט זיך געהאלטען ווי אן עם הארץ.

דער חידוש איז דאמאלט געווען, וואס ר' יואל, דער בעל שם פון זאמאשטש, האט דוקא אויסגעקליבען אזא עם הארץ ווי ר' יהודה זוסע, אים צו פארטרעטען אויף אזא געהויבענער שמחה. איצט איז דער חידוש געווען, וואס דער זעלביגער שליח האט געוואגט צו קומען צו דער חתונה אנגעטאן אין אן אטלעסענער זשופיצע און מיט א שטריימעל, ווי אן אמת'ער תלמיד חכם.

דער עולם האט נאך גוט געדענקט, ווי אט דעם בעל שמ'ס שליח האט געבענשט אויף דעם קנס־מאל. ער האט ממש זיך געבראכען די ציין זאגענדיג די עברי אפילו ווען ער האט עס ארויסגעלייענט פון א סידור.

איצט האָט ער זיך ארומגעדרייט צווישען די מחותנים, מעשה תלמיד־חכם.

ר' ברוך, ווי עס וואָלט קיין זאך ניט געשען, האָט זיין רבינ'ס שליח, ר' יהודה זוסע'ן, אויפגענומען מיט גרויס כבוד און אים געזעצט אויבענ־אָן, ביי דער רעכטער האנט פון חתן.

די מחותנים ארום, אלע גרויסע לומדים, האָבען גערעדט תורה. ר' יהודה זוסע האָט דאָס מויל ניט געעפענט.

נאָך דער חופה־וועטשערע האָט דער חתן געהאלטען א לומד'ישע דרשה. בנימין האָט אין זיין דרשה ארויסגעוויזען גרויס לומדות.

ווי דער שטייגער, האָט מען דערוואַרט, אז נאָך דעם חתנ'ס דרשה זאָלען די לומד'ישע מחותנים זיך אָנהויבען מפלפל צו זיין טאקע וועגען די ענינים, וועלכע בנימין האָט באריירט אין זיין דרשה.

אָבער נאָך איידער אימיצער פון די מחותנים האָט באוויזען צו עפענען דאָס מויל, האָט ר' יהודה זוסע געבעטען רשות ביי די צוויי בעלי־שמחה, דעם חתנ'ס פאָטער, ר' ברוכ'ן, און דער כלה'ס פאָטער, ר' אהרן מלמד, עפעס צו זאָגען, און ער האָט אָנגעהויבען צו פרעגען קשיות אויף דעם וואָס דער חתן האָט געזאָגט אין זיין דרשה, און דאן, צו אלעמענ'ס שטוינען, אָט די קשיות פארענטפערט.

די קשיות, וואָס ר' יהודה זוסע האָט געשטעלט, האָבען שוין אליין געוויזען זיין גרויסע בקיאות און חריפות. די תירוצים וואָס ער האָט דערנאָך געגעבן האָבען אלעמען ממש געפּלעפט מיט דער אומדערוואַרטעטער לומדות וואָס ער האָט ארויסגעוויזען.

הייסט עס, אז ר' יהודה זוסע, דעם בעל שמ'ס שליח, איז גאָרניט געווען דער עם הארץ פאר וועלכען מען האָט אים, לכתחילה, געהאַט אָנגענומען. דער „איצטלא דרבנן" (רבנ'ישע קליידער), וואָס ער האָט גע־טראָגען צו דער חתונה, איז געווען אויפ'ן ריכטיגען אָרט.

נאָך מער האָט דער עולם געשטוינט פון דעם וואָס ר' יהודה זוסע האָט זיין לומד'ישען שמועס געפירט מיט א קלאָרען לשון, גאָרניט ווי ביים קנס־מאָל, ווען ער האָט געזאָגט עברי ווי א בעל־עגלה!

ר' משה, דער ראש הקהל פון פויזען, ר' ברוכ'ס מחותן, און די אנדערע לומד'ישע מחותנים, האָבען איצט אָנגעקוקט איינער דעם צווייטען און פשוט ניט געוואָלט גלויבען וואָס זיי הערען און וואָס זיי זעען.

איצט האָבען אָט די לומד׳ישע מחותנים געהאט וואָס זיך מפלפל צו זיין ניט נאָר וועגען דעם, וואָס דער חתן האָט געזאָגט, נאָר אויך וואָס ר׳ יהודה זוסע האָט געזאָגט.

ר׳ משה האָט ביי זיין מחותן ר׳ ברוכ׳ן געבעטען מחילה, פאר דעם וואָס ער האָט אויפ׳ן קנס-מאָל זיך אויסגעדריקט מיט גרינגשעצונג וועגען דעם בעל שמ׳ס שליח, אָננעמענדיג אים פאר אן עם הארץ. ר׳ משה האָט פשוט געדענקט, אז דער בעל שם האָט געבראכט ר׳ ברוכ׳ן חרפות און בזיונות, דורך שיקען צו זיין שמחה אזא פארשוין ווי ר׳ יהודה זוסע.

איצט האָט ער שוין געוואוסט, אז די נאָכפאָלגער פון ר׳ יואל בעל שם האָבען א גאָר אנדער דרך. ניט אומעטום און ניט אלעמאָל וויזען זיי זיך ארוים מיט זייער לומדות.

אידען אין פויזען און אין דער סביבה האָבען לאנג געהאט וועגען וואָס צו ריידען. דאָס וואָס ר׳ יהודה זוסע האָט זיך ארויסגעוויזען צו זיין א גרויסער למדן, און דערצו נאָך דער אופן ווי אזוי ער האָט זיין לומדות ארויסגעוויזען, איז פאר׳ן עולם געווען אן אנטפלעקונג.

ר׳ משה און א סך אנדערע, וואָס זיינען תמיד געווען געגנער פון בעל שם און זיינע נאָכפאָלגער, האָבען איצט אָנגעהויבען זיך צו באציען צו זיי מיט מער יראת הכבוד.

צוויי יאָר צייט איז בנימין מיט זיין פרוי, ר׳ אהרן מלמד׳ס טאָכטער, געבליבען ביי זיין פאָטער׳ס טיש. פאר דער צייט האָט ער ווייטער געלערענט תורה.

ער איז דאן אָנגענומען געוואָרען פאר א רב אין גראָדנע, וועלכע איז דאן געווען א שטאָט באריממט מיט אירע גרויסע לומדים. ר׳ בנימינ׳ס פרסום איז פון דאָרטען געוואָרען גרוים איבער גאנץ פוילען און ליטע און אויך אין אידישע קהילות אויסער די גרעניצען פון יענע לענדער.

ר׳ משה איז שפעטער נאָך ענגער פארבונדען געוואָרען מיט ר׳ ברוכ׳ן. בעת זיין אינגסטער זון, שניאור זלמן, האָט חתונה געהאט מיט ר׳ ברוכ׳ס לומד׳ישער טאָכטער רחל, האָט זיין טאָכטער פריידעל חתונה געהאט מיט ר׳ ברוכ׳ס עילוי׳שען פלימעניק קדיש.

מיט קדיש׳ן, וועלכער האָט אזוי שטארק גע׳שמ׳ט מיט זיין לומדות, איז שפעטער געשען אן אומגליק. ווען ער איז געווען פינף און דרייסיג יאָר אלט איז ער פלוצים קראנק געוואָרען און איז א לאנגע צייט געלעגען באוואוסטלאָז.

מען האָט פאַר אים מתפלל געווען און געטאָן פאַר אים אַלערליי סגולות. עס האָט גענומען חדשים ביז קדיש איז אַרויס פון סכנה.

ער איז פון דער קראַנקהייט אַרויס אַזוי אָפּגעשוואַכט, אַז ער האָט ניט געהאַט קיין כוח צו ריידען. אויך זיין זכרון איז אָפּגעשוואַכט געוואָרען. ער האָט פשוט פאַרגעסען אַלץ וואָס ער האָט געלערענט. ער האָט אפילו פאַרגעסען ווי אַ ברכה צו מאַכען.

אַז ער איז אַרונטער פון בעט, האָט זיך זיין זכרון נאָך ניט געהאַט צוריקגעקערט. ער האָט געמוזט דאַווגען פון סידור און אויך מאַכען אַ ברכה פון סידור.

צוליב זיין צושטאַנד האָבען דאָקטוירים ר' קדיש'ן פאַרבאָטען אַריינצוקוקען אין אַ ספר. עס האָט גענומען אַ יאָר ביז די דאָקטוירים האָבען אים דערלויבט אַריינצוקוקן אין אַ ספר און ר' קדיש האָט ביסלעכ־ווייז אָנגעהויבען לערנען, אָבער זיין פריערדיגע לומדות האָט זיך שוין צו אים ניט צוריקגעקערט.

ביי יענער צייט איז שוין ר' קדיש'עס מוטער געווען אויפ'ן עולם האמת. פיל מאָל פלעגט ר' קדיש מיט גרויס צער זאָגען, אַז ער דאַנקט דעם אויבערשטען, וואָס זיין מוטער האָט ניט דערלעבט צו זען אים אין אַזאַ צושטאַנד, אַז ער זאָל האָבען פאַרגעסען זיין תורה.

זיין מוטער, די אַלמנה, וועמעס טרייסט ר' קדיש איז געווען, וואָלט איר זונ'ס מחלה פשוט צעבראָכען. אָבער אויב ר' קדיש האָט ניט געהאַט קיין מאַמען, וואָס זאָל זיך צוליב זיין מצב מצער זיין, האָט ער געהאַט אַ שווער און אַ שוויגער און אויך אַ ווייב. ער האָט נאָך אויך געהאַט זיין פעטער ר' ברוכ'ן.

זיין שווער ר' משה, דער רייכער ראש הקהל פון פויזען, האָט נאַטירליך, געמוזט טראָגען דעם גאַנצן עול פון ר' קדיש'ן און זיין ווייב. עס הייסט, ר' משה'ס טאָכטער פריידעל. דאָס וואָס ר' משה האָט געדאַרפט אויסהאַלטען זיין אײדים און זיין טאָכטער איז, נאַטירליך, געווען אַ קלייניגקייט.

וואָס האָט ר' משה'ן פאַרשאַפט צער, איז וואָס ר' קדיש, וועלכער האָט אַזוי גע'שמ'ט מיט זיין לומדות, איז פשוט פאַר־עם־הארצ'ט געוואָרען. עס איז געוואָרען אַ צער צו קוקען אויף ר' קדיש'ן. ער, וואָס איז געווען אַן עוקר־הרים אין דער לומדישער וועלט, האָט זיך געדאַרפט מאַטערען

איבער א פרשה חומש, א קאפיטל נ״ך און א פרק משניות. א בלאט גמרא איז ממש געווען איבער זיין השגה.

ר׳ משה האט אויך גרוים נחת ניט געהאט פון זיין אייגענעם זוהן, ר׳ שניאור זלמן, דער איידים פון ר׳ ברוכ׳ן. וואס איז שייך לומדות, האט ער זיך אויף ר׳ שניאור זלמנ׳ען ניט געהאט וואס צו באקלאגען. ר׳ שניאור זלמן איז אויסגעוואקסען גאר א גרויסער למדן. ער האט אין לומדות איבערגעשטייגט זיינע אנדערע צוויי ברידער.

דאס האט ר׳ משה׳ן דוקא פארשאפט גרוים נחת־רוח. ר׳ משה האט אבער דערוואַרט, אז זיין זון זאל ניט זיין נאר א גדול בתורה, ער האט געוואלט אז ר׳ שניאור זלמן זאל זיין ווי ער, תורה וגדולה במקום אחד.

ווי מיט די אנדערע צוויי זין זיינע, האט ר׳ משה געוואלט פון ר׳ שניאור זלמנ׳ען מאכען א סוחר. ער האט אפילו אים באזארגט מיט א גאנץ היבשען סכום געלט און אים מדריך געווען אין מסחר.

ר׳ משה האט ארויסגעקוקט, אז ר׳ שניאור זלמן זאל זיך אויסטויגען צו מסחר און זאל מיט דער צייט קאנען שטיין אויף די אייגענע פיס. דאס איז אבער ניט געווען דער פאל.

ר׳ שניאור זלמן האט פשוט געלאזט וויסען זיין פאטער, אז ניט נאר טויג ער זיך ניט אוים צו מסחר און וויל זיך ניט אויסטויגען, נאר ער האט בכלל ניט געוואלט האבן צו טאן מיט דער וואכעדיגער וועלט.

האט ער זיך בעסער גענומען צו מלמדות.

ר׳ משה איז געווען געפלעפט.

— מיין זון א מלמד? — האט ער געפרעגט. — דו וועסט דאך פשוט בלייבען אן אייביגער ארימאן!

ר׳ שניאור זלמן האט אויף דעם געענטפערט:

— איך וויל בעסער זיין א מלמד אן ארימאן, א מחוסר לחם, איידער א סוחר א גביר און זיך באדען אין עשירות.

ר׳ משה איז נאך אבער מיט זיין זון ניט געווען פארטיג.

— גוט, דו ביסט א בטלן און דערצו א שמח בחלקך, אבער וואס איז מכח דיין ווייב, רחל? זי קומט פון א רייך־הויז. זי איז געוואוינט צו

אלע נויטיגקייטען. פון מלמדות וועסטו איר אפילו מיט קיין געגוג ברויט ניט קאָנען באזאָרגען!

ר׳ משה האָט געמיינט, אז ער האָט דאָ זיין זון געפאנגען, צוגע־נאָגעלט צום וואנט. ער וועט ניט קאָנען אָפקומען מיט אבי וועלכען תירוץ.

ר׳ שניאור זלמן האָט אָבער געהאט א גאנץ קלאָרע תשובה וועגען אלעם.

רחל אליין האָט צוגעשטימט צו לעבען מיט אים אין דחקות אלס מלמד, איידער אין עשירות אלס סוחר.

— רחל איז א כשר׳ע און ריינע נשמה, — האָט ר׳ שניאור זלמן מסביר געווען זיין פאָטער. — איך האָב איר צו גאָרניט געדארפט צוריידען. זי איז מיט מיר מסכים אין אלץ. זי איז די כשר׳ע אידישע טאָכטער וואָס טוט „רצון בעלה".

הערענדיג אזוינע דיבורים פון זיין זון, האָט ר׳ משה שוין געוואוסט, אז ער וועט מיט אים גאָרניט מאכען, ער וועט אים ניט קאָנען איבעררייידען צו פארנעמען זיך מיט מסחר. ר׳ משה האָט אויך געוואוסט, אז אויב אפילו ער זאָל זיך יאָ פארנעמען מיט מסחר וועט ער אויך ניט האָבען קיין הצלחה. ער טויג זיך צו דעם פשוט ניט אויס.

כל זמן ער, ר׳ משה, האָט געלעבט, און איז געווען דער גרויסער עושר, האָט ער נאָך געקאָנט זאָרגען פאר זיין זון, אָבער וואָס וועט זיין לאחר מאה ועשרים שנה? האָט ער זיך געפרעגט.

דאן איז עס ניט געווען נאָר א פראגע פון לאחר מאה ועשרים שנה. ווי רייך איינער זאָל ניט זיין, וואו איז די פארזיכערונג, אז ער וועט אין א געוויסען טאָג ניט ווערען קיין יורד?

אגב האָט שוין משה לאנג געפילט, אז אויף פויזען רוקען זיך אָן שווערע טעג. ער האָט געפילט בחוש, אז דער טאָג דערנענטערט זיך, ווען א סך אידען וועלען פשוט מוזען אנטלויפען פון פויזען.

א איד, ווי רייך ער איז ניט געווען, האָט קיינמאָל ניט געקאָנט זיין זיכער, אז זיין עשירות וועט אָנהאלטען. עס האָבען אויף אים געלויערט געפארען פון אלע זייטען.

און אויף פויזען האָבען זיך טאקע אָנגעהויבען רוקען אלערליי צרות.

פאר א לאנגער צייט האט ער, ר׳ משה, ווי דער ראש הקהל פון שטאט, טאקע באוויזן אפצואווייכן פארשידענע געפארען פאר דער אידישער קהלה.

עס איז אבער געקומען א צייט ווען ר׳ משה האט געמוזט אנהויבען פרעגען „מאין יבוא עזרי?”

קכט.

גוי׳אישע גוטסקייט און רשעות

א נייער בישאף און א נייע וועג ווי צו פאנגען אידישע נשמות. — די געפאר פון אויסמישונג. — דער „גוטער” בישאף ווייזט זיינע אמת׳ע קאלירען. — ר׳ משה פארלאזט פויזען.

איינע פון ר׳ משה׳ס העלדישקייט איז געווען, ווי מיר ווייסען שוין, וואס ער האט באוויזן צו פארשטאפען די מיילער פון די צו ווילדע־וועטע גלחים, ביי א פארזאמלונג, ווען עס האט זיך געהאנדעלט וועגען דער באשולדיקונג געגען אידען, אז זיי האבען פארשוועכט די קריסט־ליכע „הייליקייט” אראפרייסענדיג דעם אותו האיש פון דעם צלם אין מיט׳ן שטאט, און אריינוווארפען עס אין מיסט.

ר׳ משה אלעס דער הויפט פון דער אידישער דעלעגאציע, וואס איז געקומען צום פארזאמלונג, האט ממש מיט וואונדערליכע שטאלצקייט באוויזן צו אפשטעלען דעם גרויסען אומגליק וואס האט געלויערט איבער די אידען אין פויזען.

מיט דעם האט עס זיך אבער נאך ניט פארענדיגט. דער עלטסטער פון די גלחים, נאכפאלגענדיג די באשולדיקונג פון ר׳ משה׳ן, אז ניט קיין אנדערער ווי דער יונגער גלח וואס האט אזוי געשטורימט געגען די אידען, מער פון אלע אנדערע פארזאמעלטע גלחים, איז גאר אליין דער, וואס האט אפגעטאן די שמוציגע שטיקעל ארבעט.

אויסגעפינענדיק דאס, האבען די עלטערע גלחים ניט געקענט אים פארגיבען אויף דעם. כאטש זיי האבען צוגעשטימט צו זיין כוונה, וואס עס איז דאך געווען אן אויסגעצייכענטער פלאן צו אנשרעקען די אידען, אבער זיינע מעשים; צוברעכען מיט די אייגענע הענט אזא „הייליקייט” און אריינוווארפען עס אין שמוץ, דאס קען אים שוין אין קיין פאל ניט פארגעבען ווערן.

אויך זיינע חברים, די יונגע גלחים האָבען זיך אָנגעפאנגען צו דערוויטערן פון אים.

דער יונגער פארזינדיקטער גלח, פאר'נזוף'ט פון די עלטערע גלחים, און דערצו נאָך דערוויטערט פון זיינע חברים, האָט באשלאָסען צו פארלאָזען פויזען, ער האָט זיך אוועקגעלאָזט צום קריסטליכען צענטער אין רוים.

גראדע דאָרטען האָט ער דווקא אויסגענומען, אין משך פון זיין פאראהלטען זיך דאָרטען עלעף יאָר, האָט ער זיך גוט אויסגעלערנט דרש'ענען, און אויספירען פארשידענע מיסיאָנען, אזוי אז ווען עס איז דערגאנגען די ידיעה צום פויפסטליכען פאלאץ, וועגן דעם טויט פון'ם בישאָפּ פון פויזען, איז גלייך אויסגעקליבען געוואָרען ניט קיין אנדערער ווי דער באגאבטער יונגער גלח צו פארנעמען די פירערשאפט פון פויזען, זייענדיק אליין א געבאָרענער פון דאָרט.

ווען עס איז באקאנט געוואָרען צו די אידען ווער דער נייער בישאָפּ איז, איז דאָס אליין שוין געווען גענוג אורזאך צו בייאומרואיקען און צו דערשרעקען די שטאָט, ערווארטענדיג פון אזא שונא ישראל דאָס ערגסטע, עס איז ביי קיינעם קיין צווייפל ניט געווען, אז ער וועט אָנווענדן אלע מיטלען שלעכטס צו טאָן אידען.

צום אלעמענס איבעראשונג, האָט דער נייער בישאָפּ גאָר אָנגעפאנגען צו פריידיגען לטובת די אידען, און רופען אלע גוים צו דערנענטערען זיך וואָס מער צו די אידען, ער איז נאָך געגאנגען אזוי ווייט ווי צו פארלאנגען פון די גוי'אישע יוגענט צו אויסמישען זיך מיט די אידען, צו ווערן מיט זיי איין פאָלק.

זייענדיג א גלענצענדער רעדנער האָט דער נייער בישאָפּ געהאט גרויס השפעה אויפ'ן גוי'אישען המון, און אז עס איז נאָר אדורך איין יאָר, האָט זיך שוין באלד ארויסגעוויזען די פריינטשאפט צווישען די אידישע און גוי'אישע יוגענט, צום צער פון די רבנים און ראשי הקהל און אלע פאראנטוואָרטליכע אידען.

עס האָט ניט לאנג גענומען, און עס האָט זיך געמאָלדען צום בית דין פון פויזען א יונגער גוי, מיט'ן פארלאנג צו מגייר זיין אים.

דער אב בית דין מיט דער קהלה האָבען צוריקגעוויזען זיין פארלאנג, שטיצענדיג זיך אויף די דינים, אונטער וועלכע אומשטענדען מען מעג אָננעמען גרים, און ווען מען טאָר ניט.

די פאסירונג איז שנעל פארשפרייט געוואָרען, און עס איז געוואָרען א טומעל פון די גלחים און קריסטליכע פירער, סטייטש! אזא חוצפה! צוריקצווייזען א פארלאנג אריינצוקומען אין דער אידישער מחנה! ?

די אידען אין פויזען זיינען געווען געפלעפט. אזוינס האָט נאָך קיינמאָל ניט געהאט פאסירט פריער: קריסטליכע יונגעלייט זאָלען זיך וועלען מגייר זיין און די גלחים און אנדערע קריסטליכע פירער זאָלען נאָך באשטיין, אז אידען זאָלען אָט די גרים אריינגעמען אין זייער מחנה.

באזונדער איז דאָ געווען געפלעפט דער ראש הקהל פון פויזען, ר' משה. ר' משה איז געווען א וועלט־מענש. ער איז געווען גוט באקאנט מיט דער קריסטליכער וועלט. ער האָט געוואוסט ווי להוט די קאטוילישע קירך איז געווען צו פאנגען אידישע נשמות. איצט וויל גאָר די קירך, אז קריסטען זאָלען איבערגיין צום אידענטום און טאָמער זיינען אידען ניט געגרן מגייר צו זיין אָט די קריסטען, מאכען די גלחים א ויצעקו.

ר' משה האָט, נאטירליך, גוט געוואוסט, אז דאָס אלץ שטאמט פון דעם בישאָף. אָבער טאקע דערפאר איז ער געווען אזוי פארוואונדערט.

ר' משה האָט גוט געדענקט, וואָס פאר א צורר היהודים אָט דער בישאָף איז געווען אין די פריערדיגע יאָרען און ווי אזוי ער האָט שיער ניט געבראכט א גרויסען אומגליק אויף אידען. זיכער איז דער בישאָף ניט געוואָרען פלוצלינג קיין אוהב ישראל. אוודאי האָט עפעס געשטעקט אין זיין איבערקערען דעם פעלץ און אין פריידיגען חבר'שאפט צווישען אידען און קריסטען.

און כאָטש ר' משה האָט זיך געקענט משער זיין, אז די אמת'ע כוונה איז דאָ סוף כל סוף אָפצו'שמד'ן אידען אַנשטאָט מגייר צו זיין גויים, האָט ער אָבער זיך ניט געקענט דערגרונטעווען צו דעם וואָס אין דעם אלעם האָט געשטעקט. דער גאנצער ענין איז פאר אים געווען א מיסטעריע.

מאכט זיך, אז ר' משה דארף מאכען א נסיעה קיין אויסלאנד צוליב מסחר. ער האָט אזוינע נסיעות געמאכט גאנץ אָפט. ער האָט באזוכט דייטשלאנד, פראנקרייך און אויך איטאליע.

אז ער איז געווען אין איטאליע האָט ער צווישען אנדערע שטעט אויך באזוכט רוים. ווי תמיד האָט ער זיך דאָרט געטראָפען מיט הויכע גייסטליכע, גרייכענדיג אזש צום פויפסטליכען פאלאץ. דאָרט האָט ער מיט די הויכע גייסטליכע דיסקוטירט פארשיידענע ענינים וועגן אמונה און אלגעמיינע וועלט־ענינים.

ר' משה האָט דאָ געהאט א געלעגענהייט נאָכצופרעגן זיך וואָס אזוינס ס'קען שטעקען אין דער טאקטיק פון דעם פויזנער בישאָף, וועלכער האָט זיך פארנומען אויף א דרך פון פריינטליכקייט צו אידען. ר' משה האָט ניט באהאלטען דעם פאקט, אז די אידען אין פויזען פילען זיך שטארק צערודערט איבער דעם. וואָס האָבען אָבער געהאט צו זאָגען וועגען דעם די הויכע גייסטליכע פון דער קאטוילישער קירך?

צו ר' משה'ס שטוינען האָט ער אויסגעפונען, אז אין אמת'ן שטאמט עס גאָר ניט פון דעם פויזנער בישאָף, דעם אמאָליגען שימפער פון אידען, נאָר פון וואטיקאן גופא. די קאטוילישע קירך, וועלכע האָט פאר א סך יאָרען מיט אן אייזערנער האנט פרובירט ארויפצוצווינגען שמד אויף אידען, האָט ענדליך איינגעזען, אז מיט בייזען קען מען ביי אידען גאָרניט אויספירען. מ'מאכט גאָר ערגער. וואָס שטרענגער מ'באגייט זיך אלץ פאר'עקשנ'טער ווערען אידען.

אידען האָבען זיך ניט דערנענטערט צום קריסטענטום דערפאר וואָס די גלחים האָבען ארויסגעלאָזט קעגען זיי די שווערסטע גזירות. האָבען די גייסטליכע זיך פארטראכט און געקומען צו דער מסקנא, אז מ'דארף גאָר מיט אידען אומגיין מיט גוטען. מ'דארף זיי אָנהויבען באהאנדלען ווי גלייכע און ניט ריידען קיין שלעכטס אויף דער אידישער אמונה.

מ'דארף גאָר די קריסטען זאָגען, אז אויב זיי ווילען זאָלען זיי אליין ווערען אידען. די אויסרעכענונג דערביי איז, אז אויב דאָ און דאָרט וועט א קריסט טאקע איבערגיין צו דער אידישער אמונה, וועלען דערפאר צענדליגער אידען איבערגיין צום קריסטענטום. הכלל, מ'וועט אידען גיכער פאנגען דורך גוטסקייט איידער דורך בייזקייט.

ר' משה איז געווען א פארציטערטער. ענדליך האָט ער זיך דער־וואוסט וועגען דעם גאנצען פינסטערען פלאן, וואָס די קאטוילישע קירך האָט פארטראכט. האָט ער עפּעס געקענט טאָן וועגען דעם?

דערווייל האָט, אין ר' משה'ס אָפּוועזענהייט, דער בישאָף אין פויזען ווייטער געהאלטען זיינע כלומר'שט אידען־פריינטליכע דרשות און גערופען די קריסטען צו זיין אזוי נאָענט מיט אידען, אזש צו זיין גרייט מיט זיי זיך צו פארמישען. אויב דאָס ווערט געטאָן דורך אָננעמען דעם אידישען גלויבען, איז אין דעם אויך ניט קיין בייז, האָט דער בישאָף פארזיכערט.

נאָכדעם ווי דער אָב־בית דין פון פויזען האָט זיך אנטזאָגט מגייר צו זיין דעם קריסטליכען יונגערמאן, וואָס איז צו אים געקומען פאר אָט דעם

צוועק, האָט זיך אָפּגעזוכט א שיקסע, וועלכע האָט זיך אויך אָנגעבאָטען אָנצונעמען דעם אידישען גלויבען.

פארשטייט זיך, אז דער ראש בית דין האָט זיך אויך אנטזאָגט מגייר צו זיין דער שיקסע. ער האָט געפונען גענוג תירוצים אָנצוגעבען פארוואָס ער קען ניט דערפילען איר פארלאנג.

פארשטייט זיך, אז אונטער אזוינע באדינגונגען איז עלול אז עפּעס אומדערוואַרטעטעס זאָל פּאסירן און אזוי איז טאקע געווען. דאָס וואָס ס׳האָט פּאסירט האָט אויפגעברויזט די געמיטער פון די אידען אין פּויזען און פון דער גאנצער סביבה.

פּאסירט האָט אָט וואָס:

אין א דאָרף, ניט ווייט פון פּויזען, האָבען געוואוינט עטליכע אידישע משפּחות. א יונגערמאן, וועמענס טאטע און מאמע זיינען אים געשטאָרבען, איז געוואָרען דער יורש פון זיין פאָטער׳ס שענק. אָט דער יונגערמאן איז געווען אן אמת׳ער עם הארץ. זיין טאטע אליין א פּאר־גרעבטער דאָרפס־מענש, האָט זיין זון קיינמאָל ניט געשיקט צו קיין מלמד. ער האָט דערפאר אפילו קיין צורת אלף ניט געקענט.

איבערנעמענדיג דעם שענק האָט ער דערפילט, אז ס׳וועט זיין לייכ־טער ווען ער וועט חתונה האָבען און האָבען א ווייב אים ארויסצוהעלפען.

אין שענק האָט געדינט א שיקסע, וועלכע האָט זיך גוט אויסגעטויגט צום געשעפט. דער אידישער יונגערמאן האָט שוין אויף איר לאנג געהאט געוואָרפען אן אויג.

האָט ער מיט איר חתונה געהאט. האָט ער דאן דערביי אָנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען, אָדער האָט די שיקסע אָנגענומען דעם אידישען גלויבען? הערט און שטוינט.ביידע האָבען צווישען זיך אָפּגעמאכט, אז יעדער וועט בלייבען ביי זיין אָדער איר אייגענער אמונה.

אז אידען פון זעלביגען דאָרף האָבען אים אויסגערעדט און אים פאָרגעוואָרפען, אז דאָס מיינט זיין ניט קיין איד און ניט קיין גוי, האָט דער יונגערמאן אויסגעדריקט זיין פארוואונדערונג.

— וואָס הייסט? אָט האָב איך דאָך אליין געהערט פון גלח, אז אידען און גויים מעגען חתונה האָבען איינער מיט די אנדערע ניט צו דארפען איבערגיין צום צווייטענס גלויבען. דאָס האָבען דאָך אויך מתיר געווען די רבנים, האָב איך געהערט!

אז מ'האט אים אויפגעקלערט, אז דער „היתר" קומט נאר פון די גלחים, האט ער ניט געוואלט גלויבען.

נאכטראכטענדיג האט ער א זאג געטאן:

— און אויב יא, איז וואס? איז דאך א סימן, אז די גלחים פאר־שטייען אן עסק!

ס'איז שוין געווען קלאר אויף ווי ווייט ס'גרייכט דער איינפלוס פון דער קירך אויף געוויסע אידען, טאקע א דאנק דער כלומר'שטער גוטס־קייט, וואס ס'איז צו אידען געוויזען געווארען.

ווען ר' משה האט זיך צוריקגעקערט פון זיין נסיעה קיין פויזען איז די שטאט געגאנגען כאדאראם. גרויס אויפרעגונג האט געהערשט צווישען פאראנטווארטליכע אידישע פירער. זיי האבען שוין אלע געהאט איינגעזען, אז די קאטוילישע קירך האט פארשפרייט א געפערליכען נעץ, אין וועלכען צו פאנגען אידען.

וואס האט געקענט געטאן ווערען קעגען דעם?

די ראשי הקהל און די רבנים און דיינים האבען געהאלטען איין אסיפה נאך דער צווייטער, ביז זיי זיינען געקומען צו דער מסקנא, אז מ'מוז עפעס טאן כדי צו פארצוימען דעם וועג פאר אידען, וואס האלטען זיך אין ארייננגליטשען אין דער קריסטליכער מחנה.

ס'זיינען ארויסגעלאזט געווארען קול קורא'ס צום אידישען עולם און עס איז דערנאך ארויסגעגעבען געווארען א חרם קעגען די, וואס ברעכען דעם גדר און גייען אריבער צו די גויים.

עס איז אויסדריקליך פארבאטען געווארען אידען צו האבען צופיל צו טאן מיט גויים. נאר אין ענינים פון מסחר האבען אידען געמעגט זיך חבר'ן מיט ניט־אידען. אין אלע אידישע ענינים — אזעלכע וואס האבען צו טאן מיט דת, — האבען זיי געזאלט זיך האלטען פון די גויים פון דער ווייטענס.

אין דער זעלביגער צייט האט די אידישע קהלה פון פויזען זיך געווענדעט צו די גלחים מיט א פראטעסט פאר דעם, וואס זיי האנדלען אזוי, אז ס'פירט צו דעם, אז אידען זאלען אנהויבען פארשוועכען זייער אייגענעם גלויבען.

די ווירקונג וואס דאס האט געהאט אויף די אידען אין פויזען און אומגעגענט, איז געווען א באלדיגע. אידען האבען זיך אנגעהויבען דער־

ווייטערען פון די גלחים. ווי גרויס עס איז געווען די התקרבות אין מסחר, האָבען זיי אָבער געזעלשאַפטליך זיך געהאַלטען פון דערווייטען.

דער בישאָף פון פויזען האָט שוין געזען, אז זיין גאַנצע מי, צו געווינען אידען מיט גוטען, איז געווען אן אומזיסטע. ערשט איצט האָט ער זיך אָנגעהויבען ארויסצואווייזען אין זיינע אמת'ע קאָלירען.

דער בישאָף איז איצט געקומען צום פירשט פון פויזען מיט פשוט'ער מסירה אויף אידען.

איצט האָט ער שוין ניט געהאט קיין סיבה צו זיין „גוט" צו אידען. ער האָט געקענט ווייזען זיין אלטע שנאה צו זיי.

ער האָט ווידער אויסגעטראכט א בלבול אויף אידען. דאָס מאָל איז עס געווען, אז די אידען האָבען פארלוימדעט די קריסטליכע אמונה. כדי צו באשטעטיגען זיינע רייד, האָט ער דעם פירשט צוגעשטעלט אן איבער־זעצונג פון דעם „קול קורא", וואָס די אידישע קהלה פון פויזען האָט ארויסגעלאָזט, וואָרענדיג אידען זיך צו האלטען אין זייער אייגענעם אידישען גדר און ניט אויסצומישען זיך מיט די גויים.

פארשטייט זיך, אז די איבערזעצונג איז געווען פול מיט פעלשונגען, כדי אלץ זאָל אויסזען ווי ער האָט עס געוואָלט. דער בישאָף האָט געפאָדערט, אז אויף די אידען זאָל געלייגט ווערען א שווערע געלט־שטראָף און אז בכלל זאָל מען מיט זיי האנדלען „ביד חזקה".

מ'האָט זיי שוין געוויזען גענוג „גוטסקייט" און „פריינטליכקייט", האָט דער בישאָף גע'טענה'ט. איצט מוז מען די אידען ווייזען ווער עלטער איז.

ס'האָט זיך אָנגעהויבען א סעריע פון גזרות און רדיפות. אידען אין פויזען האָבען געהאט גרויסע צרות אויסצושטיין.

צוויי יאָר האָט עס אזוי אָנגעהאַלטען — אין די יאָרן תע"ח און תע"ט. אידען האָבען זיך שווער געראנגעלט מיט זייערע שונאים. זיי האָבן אויספרובירט אלערליי מיטלען כדי צו זיכערען זייער קיום. אָבער ס'האָט גאָרניט געהאָלפען.

ר' משה'ס אלע חכמות האָבען ניט געקענט צעשטערען די ביזוויליגע פלענער פון דעם בישאָף און זיינע חברים. ר' משה האָט שוין קלאָר געזען, אז די כוונה מצד די גלחים איז געווען אים און די אנדערע רייכע אידען

אין פּויזען פּשוט צו באַרויבען פון אַלץ וואָס זיי פאַרמאָגען, כדי זיי צו רעדוצירען צו הילפלאָזיגקייט.

וואָס לענגער זיי וואָלטען געוואַרט אַלץ ערגער וואָלט געוואָרען. ר׳ משה האָט דערפאַר איינגערופען אַן אסיפה פון אַלע מנהיגים אין פּויזען און האָט מודיע געווען, אַז לויט ווי ער זעט עס, איז קיין אַנדער ברירה ניטאָ ווי צו פאַרלאָזען פּויזען.

— זאָל יעדער ראַטעווען אַזוי פיל פון זיין פאַרמעגען ווי ס׳לאָזט זיך, — האָט ר׳ משה גע׳עצה׳ט. — אויב איר וועט לענגער וואַרטען, מיינענדיג אַז איר וועט שפּעטער ראַטעווען מער וועט איר זיין ביטער אַנטוישט. איר וועט פאַרלירען אַלץ וואָס איר פאַרמאָגט און וואָס איר האָט אָנגעזאַמעלט מיט אַזוי פיל שווערע מי. בעסער פאַרלאָזט פּויזען וואָס גיכער.

כדי דאָס זאָל ניט ווערען אויפפאַלענדיג די שונאי ישראל, האָט ר׳ משה גע׳עצה׳ט, אַז דאָס זאָל געטאָן ווערען מיט גרויס פאָרזיכטיגקייט און געהיימניספולקייט, כדי ניט אויפצורייצען די אויגען ביי די צוררי היהודים, וואָס האָבען געלויערט אויף די אידען און זיי געהיט אויף שריט און טריט.

עס איז אויסגעאַרבעט געוואָרען אַ פּלאַן, אַז דאָס איבערקלייבען זיך פון פּויזען זאָל צוגיין לויט אַ סדר און אַ רייע. מ׳האָט געזאָלט וואַרפען גורל, ווער ס׳זאָל אַרויס פון דאָרט פריער און אין וועלכער אָרדענונג דאָס זאָל געטאָן ווערען.

קל.

אידען אַנטלויפען פון פּויזען

ר׳ משה באַזעצט זיך אין מינסק און אַ טייל פון זיין משפחה אין וויטעבסק. — ברוך דערוויסט זיך וועגן זיין אייגענער משפחה פון פרעמדע. — אַ באַגער צו באַקענען זיך מיט זיין אייגענעם זיידן.

די אידישע קהלה פון פּויזען איז, אונטער ר׳ משה׳ס פירערשאַפט, געווען איינגעשטעלט אויף אַ מערווירדיגען אופן. דער געדאַנק פון „כל ישראל ערבים זה בזה" — אַז אידען טראָגען אַן אחריות איינער פאַר׳ן צווייטען — איז געווען דער יסוד פון אַלע תקנות, וואָס דער ראש הקהל האָט איינגעפירט פאַר דער קהלה.

סיי, אין גוטע צייטען און סיי, רחמנא לצלן, אין שלעכטע צייטען, זיינען די אינטערעסען פון קהל שטרענג אָפּגעהיט געוואָרען. דער יחיד האָט זיך געמוזט אונטערוואַרפען צום כלל.

איצט, אז עס זיינען פאַר די פויזנער אידען געקומען ביטערע צייטען, און עס איז געוואָרען קלאָר, אז דאָס בעסטע וועט זיין די שטאָט צו פאַר־לאָזען און צו זוכען א מקום מנוחה אנדערשוואו, האָט מען געמוזט שטאַרק אכטונג געבען, אז ס'זאָל ניט אויסברעכען קיין בהלה אין שטאָט און אַלע זאָלען זיך לאָזען לויפען פון שטאָט.

ס'האָט בכלל געמוזט געהאַלטען ווערען בסוד, אז אידען קלייבען זיך ארויס פון שטאָט. דאָס פאַרלאָזען פויזען האָט געמוזט זיין א בהדרגה'־דיגע, א קוים באַמערקבאַרע.

דאָס האָט געמיינט, אז בלויז איינצעלנע האָבען געדאַרפט פאַרלאָזען פויזען און זיי האָבען עס געזאָלט טאָן לויט א סדר. פאַר אָט דעם צוועק איז איינגעפירט געוואָרען א גורל. מ'האָט געוואָרפען גורל און ווער ס'האָט ארויסגעצויגען דעם „זכה בגורל" האָט געהאַט דאָס רעכט צו פאַרלאָזען די שטאָט און אויך דאָס האָט געמוזט זיין פאַרשטעלטערהייט. ס'האָט אָדער געזאָלט הייסען, אז מ'פאָרט אוועק צייטווייליג פאַר מסחר, אָדער אז מ'קלייבט זיך איבער אין אן אנדער שטאָט אויף א געוועגליכען שטייגער.

וואָלטען די צוררי היהודים זיך דערוואוסט, אז אידען פאַרלאָזען די שטאָט, וואָלטען זיי באַלד פּרובירט פאַרכאַפּען די אידישע פאַרמעגענס אָדער טאַקסירען די אידען אזוי, אז ס'וואָלט פון זייערע פאַרמעגענס סיי ווי גאָרניט געבליבען.

אָבער אויב די אידען האָבען זיך אויסגעהיט, אז זייערע פאַרמע־גענס זאָלען ניט אריינפאַלען צו די שונאי ישראל, האָבען זיי אָבער אליין ניט געוואָלט, אז די רייכע זאָלען אוועק מיט אַלץ, וואָס זיי האָבען פאַרמאָגט און איבערלאָזען אין פויזען די אָרימע אידען און יענע זאָלען דאַרפן אויסשטיין צרות.

אויף אן אסיפה, וואָס ר' משה דער ראש הקהל, האָט איינגערופען, איז אָנגענומען געוואָרען א החלטה, אז יעדע משפחה וואָס פאַרלאָזט פויזען זאָל א פערטיל פון פאַרמעגען אָפּגעבען פאַר קהל. אויף אזא אופן האָבען די רייכע ניט געקענט זיך ראַטעווען אויפ'ן חשבון פון די אָרימע.

אז עס איז געקומען צו ר' משה'ן, אז ער זאָל פאַרלאָזען פויזען, האָט אויך ער געדאַרפט אָפּגעבען א פערטעל פון זיין פאַרמעגען.

ר׳ משה האָט שוין געהאט אויסגעקליבען מינסק פאר זיין נייע היים. מינסק איז אין יענער צייט געווען א וויכטיגער האנדעלס־צענטער. די שטאָט איז אויך געווען באוואוסט פאר איר תורה און חכמה.

ר׳ משה׳ס קינדער זיינען שוין געווען אויסגעגעבענע און ניט אלע האָבען געוואָלט זיך באזעצן אין מינסק. אויף אזא אופן האָט זיך ר׳ משה׳ס פאמיליע צעטיילט.

עס איז געווען אין יאָר ת״ף ווען ר׳ משה האָט פארלאָזען פויזען. זיין זון ר׳ שניאור זלמן, וועלכער האָט קיינמאָל ניט געוואָלט זיין קיין סוחר האָט זיך אָפּגעטיילט פון דער משפחה און האָט מיט זיין ווייב, די מלומדת רחל, זיך באזעצט אין וויטעבסק.

ר׳ שניאור זלמן, א חלוש, איז אָבער געווען א גרויסער מרביץ תורה. אָנשטאָט זיך צו נעמען צו מסחר האָט ער זיך אָפּגעגעבען מיט מלמדות. ער האָט זיך אָבער אנטזאָגט צו נעמען שכר־לימוד. ער האָט זיך אויך אנטזאָגט צו נעמען שטיצע פון זיין פאָטער.

ער האָט מיט׳ן ווייב געלעבט פונ׳ם ביסעל געלט, וואָס זיין פאָטער האָט אים געהאט געגעבען נאָך דער חתונה, כדי מיט דעם זיך צו קענען איינאָרדענען אין לעבען.

אזוי ווי פון אָט דעם געלט האָט ער געדארפט איבערלאָזען א פערטל פאר דער פויזנער קהלה און פון איבעריגען האָט ער געוואָלט נהנה זיין נאָר פון קרן, כדי ניט דורכצופאלן אפילו אין א ווייטן חשש פון רבית, האָט ער, פארשטייט זיך, געמוזט לעבען בצמצום. אין וויטעבסק האָט זיך אויך געהאט באזעצט ר׳ קדיש, ר׳ שניאור זלמנ׳ס שוואָגער.

ר׳ קדיש איז געווען שטארק צוגעבונדען צו ר׳ שניאור זלמנ׳ען. ווי מיר ווייסען שוין, האָט ר׳ קדיש, נאָך א שווערער קראנקהייט, פארגעסען זיין לערנען. עס האָט אים גענומען יאָרען ביז ער האָט זיך דערוואָרבען נייע ידיעות אין לערנען. אָבער ער איז שוין מער קיינמאָל ניט געווען דער חריף און בקי וואָס אמאָל.

ר׳ שניאור זלמן האָט אים תמיד מקרב געווען און אויך מיט אים געלערענט. ר׳ קדיש איז דערפאר צו אים געווען צוגעבונדען בלב ונפש.

ר׳ קדיש איז נאָך דער קראנקהייט אין אלע זיינע יאָרען געבליבען שוואך. ער האָט זיך אָבער דאָך אָפּגעגעבען מיט מסחר און איז דערפאר געווען אין א בעסערען גשמיות׳דיגען מצב ווי זיין שוואָגער ר׳ שניאור זלמן.

מיט אָט די אַלע ידיעות וועגן זיין משפחה האָט ברוך, ר׳ שניאור זלמנ׳ס זון, געקראָגן א געגוויעם באַגריף וועגען זיין זיידען ר׳ משה׳ן, זיינע פעטערס און אפילו זיין אייגענעם טאַטען. ער האָט איצט אויך אָנגעהויבען בעסער פארשטיין זיין שוועסטער דבורה לאה׳ן, וועלכע, ווי מיר ווייסען, איז אין וויטעבסק געווען פארהייראַט צום עלוי פון שאַריי, דעם ראש ישיבה ר׳ יוסף יצחק.

ברוך האָט באַלד נאָך בר מצווה פארלאָזען וויטעבסק. בלייבענדיג א קיילעכדיגער יתום, האָט ער געפילט ווי ער וואָלט מיט זיין שוועסטער, דבורה לאה׳ן, וועלכע איז געווען עלטער פון אים, קיין שייכות ניט געהאַט. ער האָט זי קיינמאָל ניט פארשטאַנען און זיך צו איר ניט צוגעהערט.

ער איז אַוועק איבער דער וועלט זוכען זיין אייגענעם דרך אין לעבען און עבודת הבורא.

ברוך האָט גוט געדענקט ווי זיין שוועסטער האָט אים, נאָך זייער מוטער׳ס טויט, געהאַט געגעבען א כתב־יד (א מאַנוסקריפּט), געשריבען פון איר, דבורה־לאה׳ן אַליין. זי האָט צו אים אַזוי געזאָגט:

— לייען איבער וואָס איך האָב דאָ פארשריבען אין עברי־טייטש אַלץ וואָס איך האָב געהערט פון אונזער מוטער, עליה השלום. אונזער מוטער איז געווען א גרויסע מלומדת. זי האָט געוואוסט דעם גאַנצען סדר היוחסין פון אונזער פארצווייגטער משפחה. אַלץ וואָס זי האָט מיר דערציילט, האָב איך פארשריבען כדי אויך אַנדערע זאָלען עס ווויסען. לייען איבער וואָס דאָ איז פארשריבען און דו וועסט זיך א סך דערוויסען.

וואָלט ברוך טאַקע געטאָן וואָס זיין שוועסטער האָט פון אים פאַר־לאַנגט, וואָלט ער זיך דאַן דערוואוסט זאַכען, וועלכע ס׳האָבען אים שפּעטער גענומען יאָרען אויסצוגעפינען. מעגליך, אַז ער וואָלט געקראָגען א גאָר אַנדער באַציאונג צו זיין שוועסטער און, דורך איר, צו דער גאַנצער משפחה.

עס איז ניט אויסגעשלאָסען, אַז אונטער אַזוינע באַדינגונגען וואָלט ער גאָרניט פארלאָזען וויטעבסק און ער וואָלט זיך געשפּאָרט יאָרען פון וואַנדערונג.

ער האָט אָבער דעמאָלט געהאַט א מין ווידערגעפיל צו זיין שוועסטער.

קודם האָט ער זי ווייניג פארשטאַנען. דאַן איז זי דאָך ביי אים געווען א „אשה״. דאָס וואָס זי איז געווען זיין שוועסטער האָט קיין חילוק ניט געמאַכט.

טאטע־מאמע, וואָס האָבען זיי ביידען פאַרבונדען, זיינען געווען טויט. האָט ער מיט זיין שוועסטער קיין געמיינזאַמעס ניט געהאַט.

דאָס ביכעל, געשריבען אין אידיש, האָט פאַר אים קיין באַדייט ניט געהאַט.

— דאָס איז דאָך עברי־טייטש. — האָט ער צו דבורה־לאה'ן אַ זאָג געטאָן, צוריקגעבענדיג איר דעם כתב־יד. — דאָס איז גוט צו לייענען פאַר ווייבער, אָבער ניט פאַר מאַנסבילן. אַ מאַנסביל לייענט ניט קיין מעשה־ביכלעך אין עברי־טייטש. ער לייענט גמרא און אַנדערע הייליגע ספרים.

מיט דעם האָט ער זיך אָפּגעשניטען פון אַ שפּרודעלדיגען קוואַל, וואָס וואָלט אים ממש די אויגען געעפענט. ער וואָלט באַקאַנט געוואָרען מיט אַ גאַנצער ריי פּערזענליכקייטען פון כמה דורות: זיידעס, עלטער־זיידעס ביז הונדערטער יאָרען אויף צוריק. ער וואָלט אויך באַקאַנט געוואָרען מיט אַלץ, וואָס ס'האָט פּאַסירט מיט זיי און מיט די געדאַנקען, וואָס האָבען זיי באַהערשט.

ברוך וואָלט מעגליך געפונען אַן ענטפער צו אַ סך פון די פראַגען, וועלכע האָבען געמאַטערט זיין מוח.

אָבער דער מסבב כל הסבות האָט געוואָלט, אַז ברוך זאָל וואַנדערן איבער אידישע שטעט און שטעטלעך און זאָל, אין דאָבראָמיסעל פון דעם דאָרטיגען שמיד'ס איידים, ר' יצחק שאול, וועלכער איז געווען אַ חסיד, זיך דערוויסען זאַכען, וואָס האָבען אים דערפירט צו זיין אייגענעם זיידען, ר' משה'ן, וועלכער האָט זיך דעמאָלט געפונען אין מינסק, אַזוי אַז ברוך זאָל אפילו אָנהויבען טראַכטען וועגען באַזוכען מינסק און זיך דאָרט באַקענען מיט זיין אייגענעם זיידען.

די פרעמדקייט, וואָס ער האָט געהאַט געפילט צו זיינע אייגענע, האָט אָנגעהויבען פאַרשווינדען. ער האָט זיך געפילט נענטער צו זיי און דערפאַר אַ באַגער זיי גענויער צו קענען.

ברוך איז שוין ביי דער צייט ניט געווען מער דער בר מצווה אינגעל. ער איז שוין געווען אַ דערוואַקסענער בחור'ל. עס איז שוין אפילו געווען צייט צו טראַכטען וועגען אַ שידוך.

ר' יצחק שאול פון דאָבראָמיסעל האָט געהאַט זיינע אייגענע פּלענער פאַר ברוכ'ן. ער האָט אים געוואָלט פאַר'שדכנ'ען מיט זיינער אַ שוועסטער און פאַר אָט דעם צוועק האָט ער זיך פּרובירט צוזאַמענשרייבען מיט זיין פאָטער, איינער פון די נאָכפאָלגער פון ר' ישראל בעל שם טוב.

ר' יצחק שאול האָט אָבער נאָך ניט געהאט קיין ענטפער פון זיין פאָטער און מיט ברוכ'ן האָט ער ניט געוואָלט ריידען וועגען זיין שוועסטער אויף זיין אייגענע אחריות.

וואָס ר' יצחק שאול האָט ניט געוואוסט איז, אז ברוך איז אייגענט־ליך שוין געווען אזוי גוט ווי פאר'קנס'ט.

ר' אברהם דער גערטנער און סאדאָווניק, ביי וועמען ברוך האָט זיך פאר א צייט געהאט פארבונדען ווי א שומר, האָט שוין פון לאנג געהאט אן אויג אויף אים. ער האָט געהאט א טאָכטער רבקה און ער האָט געוואָלט ברוכ'ן פאר איר מאן.

ר' אברהם האָט שוין, אויף זיינע באזוכען אין וויטעבסק, געהאט געמאכט א חקירה ודרישה וועגען ברוכ'ן און זיין אָפּשטאם. וואָס ער האָט אויסגעפונען האָט אים איבערצייגט, אז וואָס איז נוגע יחוס, איז ברוך דער פאסיגער שידוך פאר זיין טאָכטער.

וויסענדיג שוין, אז ברוך איז א בחור'ל, וואָס טוט אלץ לויט זיין אייגענעם פארשטאנד, האָט ר' אברהם שוין געהאט א שמועס וועגען דעם שידוך מיט ברוכ'ן אליין. אָבער מאָדנע, אין דעם פאל פון א שידוך האָט ברוך אליין ניט געוואָלט שטעלען אויף זיך און געזאָגט, אז וויבאלד זיין שוועסטער דבורה־לאה איז שוין געווען פארהייראט, זאָל זי דערפאר זיין די וואָס זאָל דעם ענין שידוך באשטימען פאר אים.

פאר ר' אברהמ'ען האָט עס געמיינט אזוי גוט ווי צו דארפען זיך ווענדען צו דבורה־לאה'ן און איר מאן, דעם עלוי פון שאריי, פון וועמען ער האָט שוין אזוי פיל געהאט געהערט, און מיט זיי ריידען וועגען דעם פאָרגעלייגטען שידוך צווישען ברוכ'ן און רבקה'ן. ר' אברהמ'ען איז עס געווען ניחא. ער האָט געוואוסט, אז דבורה־לאה און איר מאן זיינען געזעצטע מענשען און אז סוף כל סוף וועט ער זיך מיט זיי דעררריידען.

אָבער וואָס וועט זיין מיט ברוכ'ן אליין?

ער האָט זיך אין דער לעצטער צייט אינגאנצען ניט געוויזען. דאָ איז ער געווען אין איין שטעטעל און דאָ אין א צווייט. ער איז טאקע אויף זיינע וואנדער־וועגען תמיד געזעסען על התורה ועל העבודה, אָבער קיין געזעצטער מענש איז ער נאָך ניט געווען און מ'האָט אפילו ניט געקענט וויסען געגנוי וואו אים צו געפינען.

פונדעסטוועגען האָט ר' אברהם דאָך געהאט אמונה, אז ברוך וועט ניט פארשווינדען און אז פריער, שפּעטער וועט ער זיך אָפּזוכען.

קלא.

תורה און מלאכה

ברוך טרעפט זיך מיט זיין משפחה. — פאַרטרויט זיין שוועסטער צו שליסען שידוך. — דעם צוקונפטיגענס שווער׳ס יחוס. — פינסקער ישיבות. — טעוועל דער פשוט׳ער אָבער פרומער בחור׳ל.

ס׳האָט געדויערט מער ווי דריי און א האלב יאָר ביז ברוך האָט זיך אָפּגעזוכט. ער האָט זיך פּלוצים באוויזען אין וויטעבסק. ער האָט זיך געזען מיט זיין שוועסטער דבורה לאה׳ן און איר מאַן, דעם ראש ישיבה, ר׳ יוסף יצחק. ער האָט אויך אָפּגעזוכט זיין פעטער ר׳ קדיש און זיין מומען פריידע.

יענע האָבען שוין געוואוסט, אז ר׳ אברהם דער גערטנער פון נעבען ליאזנע וויל ברוכ׳ן פאר אן איידים, פאר זיין טאָכטער רבקה.

צו דבורה לאה׳ס איבערראשונג האָט ברוך, וועלכער האָט זיך די גאנצע צייט געהאלטען פרעמד צו איר, דערקלערט, אז ער לאָזט עס אלץ איבער צו איר, זיין שוועסטער, און צו פריידע׳ן, זייער מומען. זאָלען זיי זיך איבערצייגען אויב דער שידוך איז א פאסיגער.

דבורה לאה האָט איצט געפילט א גרויסע אחריות. זי האָט געדארפט באשטימען צי דער שידוך מיט רבקה׳ן איז פאסיג פאר איר ברודער. זי האָט איצט געדארפט זיין צו איר ברודער — מאמע און טאטע.

צוזאמען מיט דער מומען פריידע, האָט דבורה לאה געמאכט א נסיעה קיין ליאזנע און פון דאָרט פארפאָרן צו ר׳ אברהמ׳ען, וועלכער האָט געוואוינט אויסערן שטאָט, וואו ער האָט געהאט זיינע גערטנער, פון וועלכע ער האָט געצויגען זיין חיונה. דבורה לאה האָט געוואָלט אויסגעפינען ניט נאָר ווי ר׳ אברהם און זיינע בני בית פירען זיך, נאָר אויך וואָס פאר א מענשען זיי זיינען. דער עיקר האָט זי געוואָלט זיך באקענען מיט רבקה׳ן און אויסגעפינען אויב זי איז ראוי צו זיין איר שוועגערין. דבורה לאה האָט זיך באלד איבערצייגט, אז רבקה איז א פאסיגער זיווג פאר ברוכ׳ן.

זי איז טאקע געווען א פשוט מיידעל, א גאנץ קליינע מלומדת, אָבער דערפאר מיט א גאָלדען הארץ — צו גאָט און צו לייט. ר׳ אברהם האָט געהערט צו די, וואָס האָבען געהאלטען, אז פרויען דארפען ניט לערנען קיין תורה און אז וואָס ווייניגער זיי זיינען געלערענט איז אלץ בעסער.

דבורה לאה'ן איז עס געווען פרעמדלעך. איר מאמע איז געווען א גרויסע מלומדת, און טאקע פון איר האט זי זיך עס אויסגעלערנט די שווארצע פינטעלעך.

זינט זי האט חתונה געהאט מיט איר מאן, דעם עילוי פון שאריי, האט דבורה לאה געלערנט טעגליך א שיעור. איר מאן האט מיט איר כסדר געלערנט גמרא און פוסקים.

דבורה לאה איז אין משך פון עטליכע יאר געווארען א למדנית. פונדעסטוועגען האט זי שטארק אפגעשאצט רבקה'ס פשטות. דאס וואס ס'האט איר געפעלט אין לומדות, האט זי געהאט אין דער פולער מאס אין מדות טובות.

רבקה האט ביי דבורה לאה'ן באזונדערס שטארק אויסגענומען מיט דעם, וואס זי האט זיך אין איר פארטרויט, אז ניט קוקענדיג וואס איר פאָ־טער איז קעגען דעם, אז זי זאל לערנען תורה, גארט זי אבער, צו קענען אריינקוקען אין א ספר און וואלט אפילו געוואלט קענען גמרא.

דבורה לאה האט איר צוגעזאגט צו זיין באהילפיג אין דערוועבען ידיעות אין אידישע לימודים און האט טאקע באלד אנגעהויבען מיט איר צו לערנען, כדי איר צוצוגרייטען, אז זי, רבקה, זאל שפעטער קענען פאר־זעצען די לימודים אליין, אן אימיצענס הילף.

דבורה לאה, און דאס זעלביגע די מומע פריידע, האבען געגעבען זייער הסכמה צום שידוך. זי האט אבער געוואלט, אז דער קנס־מאל זאל פארקומען אין וויטעבסק, ביי איר אין הויז.

פאר אט דעם צוועק האט ר' אברהם, זיין פלונית'טע שרה און זייער טאכטער רבקה געזאלט מאכען א נסיעה קיין וויטעבסק און דארט פראווען די תנאים אויף אן אימפאזאנטען שטייגער. ר' אברהם און זיין משפחה האבען איינגעוויליגט צו קומען קיין וויטעבסק, און אין דער באשטימטער צייט זיינען זיי טאקע געקומען.

ברוך האט ניט געהאט אויסצוזעצען צו דעם, וואס זיין שוועסטער און מומע האבען מסכים געווען צום שידוך. ער איז אבער באשטאנען, אז די חתונה זאל נאך אזוי גיך ניט פארקומען. ער האט געוואלט כאטש נאך א יאר צייט צו קענען אומוואנדערן און דערגיין דאס וואס זיין הארץ האט אזוי שטארק געגארט אויסצוגעפינען — וואס איז דער ריכטיגער דרך אין עבודת הבורא.

ער האָט דערפאר געוואָלט, אז די תנאים זאָלען אָן אָפּהאלט באלד פאָרקומען, כדי ער זאָל וואָס שנעלער קענען פארלאָזען וויטעבסק און אָנפאנגען וואנדערן איבער אידישע שטעט און שטעטלעך אויף דאָס ניי.

אָבער בעת דער חתן ברוך איז נעלם געוואָרען, איז די כלה רבקה געבליבן אין וויטעבסק ביי איר צוקונפטיגער שוועגערין דבורה לאה און האָט דערוויל ביי דבורה לאה'ן כסדר געלערענט, דערפילענדיג איר געהיימען באגער צו ווערען א מלומדת. כל זמן ברוך איז געווען אוועק האָט, נאטירליך, ניט געקענט זיין קיין רייד פון באקענען זיך נענטער מיט אים. ר' אברהם האָט שוין אָבער, קענטיג, געהאט א געהעריגען באגריף וועגן זיין קינפטיגען אײדים. ער האָט דורכאוים געגלויבט אין זיינע כשרונות און אין זיין צדקות. ברוך, פון זיין זייט, האָט נאָך גאנץ וויניג געקענט זיין קינפטיגען שווער און אויך זיין כלה.

דאנעגען האָט דבורה לאה'ס מאן, דער עילוי פון שאריי, געהאט א געלעגענהייט אויסצוגעפינען פון אברהמ'ען זיין יחוס און דעם מהות מענשן, וואָס ער האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט. ר' אברהם האָט זיך פאר אים אנטפלעקט.

עס האָט זיך אויסגעוויזען, אז אין ר' אברהמ'ען האָבען מיר געהאט דעם מענשען, וואָס האָט פארבונדען תורה און מלאכה. א גרויסער למדן און צדיק, האָט ער האָבער געוואָלט ציען זיין חיונה פון זיין אייגענער פראצע, גערטנעריי איז געווען דער קוואל פון זיין פרנסה. און ער האָט ליב געהאט זיין פרנסה. ער האָט געפילט, אז אויף אזא אופן איז ער מקיים דעם „בזיעת אפיך תאכל לחם".

ר' אברהם האָט געשטאמט פון א יחוס'דיגער פאמיליע. ער איז געווען דער פערטער דור פון דעם גאון ר' אברהם חיים, דער מחבר פון די ספרים „תורת חיים" און „צאן קדשים". ר' אברהמ'ס פאָטער איז געווען ר' נפתלי הירץ, פון דער משפחה פון דעם „בכור שור", וועלכער האָט אין פערטען יאָרהונדערט איינגעוואנדערט קיין פוילען פון מעהרען.

ר' נפתלי הירץ, וועלכער איז ארויסגענומען געוואָרען פון א ישיבה און איז געוואָרען דער אײדים פון א גרויסען גביר אין פאָלאָצק, איז פערציג יאָר געזעסען ביי זיין שווער אויף קעסט. ער האָט כסדר געלערענט. זיין איינציגער צער איז געווען, וואָס ער האָט געהאט טעכטער אָבער ניט קיין זין. אז ער איז געוואָרען אכט און זיבעציג יאָר אלט האָט ער חתונה געהאט צום צווייטען מאָל און האָט מיט זיין צווייטען זיווג געהאט א זון — ר' אברהמ'ען, וועלכער איז צו בר־מצוה געוואָרען א יתום.

אויפ'ן אָנזאָג פון זיין פאָטער פאר זיין פטירה האָבען ר' אברהם און זיין מוטער זיך איבערגעקליבען קיין בעשנעקאָוויץ און דאָרט געלערנט תורה ביי זיין פאָטער'ס פריינט ר' אברהם זאב, א גרויסער למדן. זיין מוטער, די אלמנה, האָט זיך דערוויל געשפייזט פון א קלייט, וואָס זי האָט געהאט געעפענט.

זיין מוטער, וועלכע איז נאָך געווען א יונגע פרוי, האָט שפעטער חתונה געהאט מיט א ראש ישיבה און האָט מיט'ן צווייטען מאן געהאט א זון און א טאָכטער. דער זון איז געוואָרען א באוואוסטער רב און די טאָכטער האָט חתונה געהאט מיט'ן גאון ר' אריה ליב וועלכער האָט געלערענט צוזאמען מיט דעם עילוי פון סעלץ, וועלכער איז שפעטער געוואָרען וועלט-בארימט אלס ווילנער גאון.

אָבער בעת ר' אברהם האָט דורך זיין שטיף-שוועסטער'ס מאן געהאט, אזוי צו זאָגען, א פארבינדונג מיט'ן ווילנער גאון, האָט ער אויך דורך זיין רבי'ן אין בעשנעקאָוויץ געהאט ידיעות וועגען די בעלי שם פון פארשיידענע צייטען און וואָס זיינען איינע נאָך די אנדערע געוואָרען די מנהיגים פון די אמאָליגע נסתרים, די וואָס האָבען צוגעגרייט דעם וועג צו חסידות.

ר' אברהם האָט אויף אזא אופן געהאט א סך צו דערציילען פון גאונים און צדיקים פון פריערדיגע דורות און פון גאונים און צדיקים פון זיין אייגענער צייט.

ר' יוסף יצחק, דער עילוי פון שאריי, צו וועמען ר' אברהם האָט זיך אנטפלעקט, איז געווען שטארק פאראינטערסירט אין דעם, וואָס דער קינפטיגער שווער פון זיין שוואָגער ברוך, האָט געהאט צו דערציילען.

אזוי צום ביישפיל, האָט ר' אברהם געהאט צו דערציילען וועגען א באזוך אין פינסק פון דעם אמאָליגען בעל שם פון ווירמייזע, דער גרינ-דער פון די מקובלים און די נסתרים. פינסק איז דעמאָלט געווען בארימט מיט אירע ישיבות.

באזונדערס האָבען דעמאָלט אין פינסק גע'שמ'ט דריי ישיבות: די ישיבה אויפ'ן נאָמען פון ר' טעוועל און זיין ווייב חוה דבורה, ר' שמעונ'ס ישיבה און דער באָבע גאָלדע לאה'ס ישיבה.

גאָר א סך האָט ר' אברהם געוואוסט צו דערציילען וועגען דער ישיבה אויפ'ן נאָמען פון ר' טעוולען און זיין פלונית'טע חוה דבורה. ר' טעוועל איז געווען גאָר אן אינטערעסאנטער פארשוין.

ער איז געבוירען געוואָרען אין קאָברין, וואָס געפינט זיך אויף דער 2טער זייט פון טייך דווינע און איז דורכ׳ן טייך געווען אָפּגעטיילט פון פינסק. ער האָט פון זיין פאָטער געהאט גע׳ירשנ׳ט א שטיק ערד מיט בינשטאָקן און האָט פון דעם האָניק, וואָס ער האָט ארויסגעקראָגען פון די בינשטאָקן געהאט א גרויסע הכנסה.

זיין שטח ערד איז געווען פארוואָקסען מיט אלערליי בלומען, וואָס בינען האָבען ליב איינצוזויגען זייער זאפט און עס דערנאָך אָפּגעבען אין האָניק.

אויף זיין שטיק לאנד האָט טעוועל געהאט ניט ווייניגער פון הונדערט און צוואנציג בינשטאָקען. דער האָניק וואָס ער האָט פון אָט די בינשטאָקן ארויסגעקראָגען איז געווען געווען גענוג אים אריינצוברענגען א שלל מיט געלט.

זיין מוטער איז געשטאָרבען ווען ער איז געווען א קליין קינד. זיין פאָטער האָט ער פארלוירען ווען ער איז שוין געווען א בחור׳ל פון א יאָר זיבעצען.

כאָטש ער איז געווען א גאנץ פשוט בחור׳ל, איז ער אָבער געווען זעהר א פרומער. ער האָט דריי מאָל א טאָג געדאווענט מיט גרויס כוונה און איז דערצו געווען אָפּגעהיט אָפּצוגעבען א צענטעל פון זיין הכנסה אויף צדקה.

זיין נחלה, וואָס איז געווען א גאנץ פיינער גוט, האָט זיך געפונען א קורצען מהלך פון קאָברין.

ווען ער האָט געהאט פרייע צייט, האָט ער געזאָגט תהלים מיט גרויס התלהבות. מער ווי עברי זאָגען האָט ער ניט געקענט. פון גאָר ווייניג פון דעם, וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער געוואוסט דעם פירוש המלות.

זייענדיג נאָך גאָר יונג, האָט ער אָבער פארשטאנען ווי צו פירען זיינע עסקים, אכטונג געבען אויף די בינשטאָקן און דעם האָניק און דאן דעם האָניק פארקויפען. ער האָט אויך געוואוסט, אז עס איז „געזינטער״, אז זייטיגע מענשען זאָלען ניט וויסען ווי גרויס עס איז זיין ריווח פונ׳ם פארם. זאָל קיינער ניט דארפען אים מקנא זיין און מעגליך אים אויס קנאה עפעס אָפּטאָן.

דערפאר אָבער האָט ער זיין ריווח ניט „פארבאהאלטען״ פון רבונו של עולם און האָט מדקדק געווען, אז ניט ווייניגער פון א צענטל פון זיין ריווח זאָל אוועק אויף צדקה.

איין זאך האָט אים שטארק מצער געווען: ער האָט ניט געוואוסט אויף וועלכע צדקות אוועקצוגעבען דעם צענטל פון זיין ריווח. ניט נאָר איז ער געווען יונג און אומדערפארען. ער איז אויך געווען אומוויסענד.

א חוץ דעם האָט ער געוואָלט געבען נאָר מתן בסתר.

וואָס טוט מען?

קלב.

די יתומה

טעוועל'ס ברייטע האַנט אין מתן בסתר. — חוה דבורה בלייבט אַ קיילעכדיגע יתומה. — פון אַ שלעכטען באַלעבאָס צו אַן ערגערען.

טעוועל האָט אָנגעהויבען זוכען עצות. פאַרשטייט זיך, אז אין אזא פאַל האָט ער זיך ניט געוואָלט פאַרלאָזען אויף זיך. ער איז נאָך אַלעם געווען נאָך גאָר יונג, צו יונג צו אנטשיידען אין אזוינע ענינים.

איז ער אוועק צו ר' משה יפה, דער רב פון פינסק, וועלכער האָט גע'שמ'ט פאר זיין גאונות. פינסק איז נאָך אַלעם דעם געווען א שוועסטער־שטאָט פון קארלין און ער, טעוועל, איז געווען אזוי נאָענט צו קארלין.

האָט דער פינסקער רב אים געהייסען ברענגען זיינע חשבונות — די חשבונות פון הכנסה און הוצאה און ר' משה יפה האָט אליין אויסגע־רעכענט וויפיל ריוח טעוועל האָט געהאט און דאן דעם סכום, וואָס מעשר באטרעפט.

פון אָט דעם מעשר האָט טעוועל ניין חלקים איבערגעגעבען צום פינסקער רב, אז ער זאָל עס צעטיילען אויף צדקה. דעם צענטען חלק אָדער א צענטעל פון דעם צענטעל האָט ער אליין פארטיילט.

פינף יאָר איז אזוי אוועק און טעוועל איז נתעשר געוואָרען. וואָס מער צדקה ער האָט צעטיילט, אַלץ גרעסער איז געוואקסען זיין ריווח.

טעוועל האָט דאן זיין געלט אָנגעהויבען אויסלייען צו די בעלי בתים אויפ'ן חשבון פון די תבואות פון זייערע פעלדער, און אויך אין דעם האָט ער מצליח געווען. דער יונגער טעוועל איז געוואָרען א גרויסער גביר.

אין פינסק האָט זיך דעמאָלט געפונען א גרויסע ישיבה וועלכע איז געגרינדעט געוואָרען מיט א 40 יאָר צוריק. שמעון, א חבר פון מהרש"ל,

דעם גאון ר' שלמה לוריא, איז געווען דער ראש פון דער דאָזיגער ישיבה. נאָך אים האָט זיין זון ר' רפאל איבערגענומען די הנהלה פון דער ישיבה. ווען ר' משה יפה איז אויפגענומען געוואָרען אלם רב אין פינסק איז ער אויך געוואָרען דער ראש ישיבה.

די תלמידים פון דער ישיבה זיינען אלע געווען יונגעלייט מצוינים. מערסטענס זיינען שוין געווען פארהייראטע וואָס האָבען אויף זיך אנגענומען צו לערנען בפרישות געציילטע יאָרען, אָפּגעשיידט פון זייערע פרויען.

ר' משה, דער ראש ישיבה, האָט געזאָרגט פאר אלע גשמיות'דיגע הצטרכות'ן פון די יונגעלייט. דריי חלקים פונ'ם געלט, וואָס ער האָט געקראָגען פון טעוולען, האָט ר' משה אוועקגעגעבען פאר דער ישיבה.

א דאנק אָט דעם געלט האָט די ישיבה געקענט שטייגען אין איר חשיבות און ס'זיינען דאָרט אריינגענומען געוואָרען א סך מער תלמידים ווי פריער.

אין יענער צייט פלעגט קיין פינסק פון צייט צו צייט קומען ר' יהודה ליב פוכאוויצער, דער רב פון ביכאָוו, רייסין, וועלכער איז געווען מפורסם פאר א גרויסען בעל דרשן. ער פלעגט פאָרען איבער שטעט און שטעטלעך מעורר זיין אידען צו עבודת הבורא. איינמאָל, ווען ר' יהודה לייב איז געווען אין מינסק זיינען צו אים געקומען די ראשי הקהל פון קארלין און אים פארבעטען אז ער זאָל קומען צו זיי אין שטאָט האלטען א דרשה. ר' יהודה לייב האָט צו דעם מסכים געווען. ער איז געקומען אויף א שבת קיין קארלין און אין דאָרטיגען בית מדרש געהאלטען א דרשה.

א חוץ א גרויסער בעל דרשן איז ער אויך געווען א גרויסער הדרת פנים. דאָס האָט גורם געווען, אז ער זאָל אויף זיינע צוהערער האָבען נאָך א גרעסערע השפעה. ער האָט מיט זיינע דרשות משפיע געווען ניט בלויז אויף לומד'ישע אידען, וואָס האָבען געקענט נאָכפאָלגען זיין דרש, נאָר אפילו אויף פּראָסטע אידען, וואָס האָבען אים קוים פארשטאנען.

צווישען גרויסען עולם וואָס איז אים געקומען הערען אין קארלינער בית מדרש איז אויך געווען טעוועל. אויף טעוולען האָט ר' יהודה לייב'ס דרשה געמאכט א גרויסען רושם. ער האָט דעם הדרת פנים'דיגען בעל דרשן פארבעטען צו זיך אויפ'ן גוט.

דער בעל דרשן האָט טעוולען דערציילט, אז ער קלייבט זיך פאָרען קיין ווענעציא דאָרט צו דרוקען זיינעם א ספר. טעוועל האָט אים גלייך

אַנגעבאַטען צו דעקען די קאָסטען פון זיין נסיעה און פון דרוקען דעם ספר. ער האָט געשטעלט נאָר איין תנאי, און דאָס איז: אז דאָס זאָל אלץ בלייבן א סוד. טעוועל איז געווען פון יענע בעלי צדקה, וואָס האָט געהאַלטען פון מתן בסתר.

ר' יהודה לייב האָט אָבער ניט געקענט האַלטען דעם סוד און וועגען דעם דערציילט ר' משה יפה'ן, דעם פינסקער רב, וועלכער האָט צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און באַמערקט, אז עפּעס האָט ער געהערט אויף דעם בחור טעוועל, אז ער איז א גרויסער בעל צדקה.

אין יעדער אידישער קהלה האָט זיך געפונען אימיצער וואָס האָט פאַר קהל געהאָדעוועט די אָרימע יתומים און יתומות. אזוינער איז אויך געווען אין פינסק. ר' מרדכי לייב האָט ער געהייסען. ער מיט זיין פרוי פלעגען האָדעווען יתומים און יתומות. די אינגלעך פלעגט ער אויסהאַלטען ביז בר־מצווה. די וואָס האָבען ניט געהאַט קיין באַזונדערע כשרונות און זיך ניט אויסגעטויגט ביים לערנען האָט ער אוועקגעגעבען לערנען א מלאכה. אויף אזא אופן פלעגען זיי אָנקומען אלס לערן־אינגלעך ביי פאַרשידענע בעלי מלאכה און דאָרט עסן און שלאָפן ביז זיי האָבען זיך אויסגעלערנט די מלאכה און געקענט אליין פאַרדינען זייער ברויט.

די מיידלעך, אז זיי האָבען דערגרייכט א געוויסען עלטער, זיינען געשיקט געוואָרען צו פאַרשידענע בעלי־בית'ישע משפּחות צו טאָן הויז־אַרבעט, אָדער צו אידישע גוטבאַזיצער אַרויסצוהעלפען אויף די פעלדער אָדער אין די גערטנער, ביים מעלקען די בהמות אָדער ביים טאָן אַנדערע אַרבעטען.

אין פינסק האָט זיך געהאַט געפונען א סטאָליער מיט'ן נאָמען ר' יעקב. ער איז געווען א פּשוט'ער איד, אָבער זעהר א פרומער. ער האָט געדאַווענט בציבור און האָט געהערט צו א חברה, וואָס האָט געדאַווענט מיט'ן ערשטען מנין. זיינע פאַרדינסטען זיינען געווען קליינע און האָט געהאַט קוים אויף אויסקומעניש.

אַרבעטענדיג ביי א נייעם בנין איז אויף אים אַראָפּגעפאַלען א באַלקען און אים צעבראָכען דעם נאַקען. עטליכע וואָכען איז ער אָפּגעלעגען אין בעט און איז געשטאָרבען. 3 חדשים נאָך זיין טויט האָט זיין אלמנה געבאָרען א מיידעל און האָט איר א נאָמען געגעבען חוה דבורה.

ווען חוה דבורה איז אלט געוואָרן דריי יאָר, איז איר מוטער געשטאָרבען און זי איז געבליבען א קיילעכדיגע יתומה, האָט די קהלה די יתומה'לע איבערגעגעבען צו ר' מרדכי לייב'ן איר צו האָדעווען.

זי איז ביי ר' מרדכי לייב'ן פארבליבען ביז זי איז געוואָרען צוועלף יאָר אלט. חוה דבורה איז אריינגעגאנגען צו איינעם פון די פינסקער בעלי בתים צו העלפען אין דער הויז־ארבעט.

זעקס יאָר איז חוה דבורה די יתומה געווען אין הויז פון אָט דעם בעל הבית. דאָס זיינען געווען זעקס שווערע יאָר.

איינמאָל איז צו אָט דעם בעל הבית אין פינסק געקומען זיינער א ברודער, וואָס האָט געהאלטען א קרעטשמע ניט ווייט פון דאָרט, וואו טעוועל האָט געהאט זיין גוט. דער קרעטשמער האָט צוגעזען ווי חוה דבורה טוט איר ארבעט אין הויז און זי איז אים שטארק געפעלען געוואָרען.

זי איז געווען ארבעטזאם. ער האָט שטארק זיך גענויטיגט אין זיין קרעטשמע אין אזא ווי חוה דבורה'ן.

ער האָט זיך געווענדט צו זיין ברודער און פון אים פארלאנגט, אז ער זאָל אים אָפּגעבען חוה דבורה'ן. ער האָט געהאט א סך זאכען פאר איר צו טאָן. זי וואָלט אים שטארק צוניץ געקומען.

חוה דבורה'ס בעל הבית האָט זיך לאנג ניט געלאָזט בעטען. ער האָט באלד מסכים געווען אָפּצוגעבען דאָס מיידעל צו זיין ברודער. אז מ'דארף אויך פרעגען וועגן דעם חוה דבורה'ן, דאָס איז אים אפילו נישט איינגעפאלען.

חוה דבורה'ן האָט עס פארדראָסען. האָט זי שוין איבער זיך אינ־גאנצען ניט געהאט קיין דעה? זי האָט אָבער פארביסען די ליפּען און געשוויגען. א יתומה, האָט זי ניט געהאט ווער עס זאָל זיך אָננעמען איר קריוודע. קיין לייטיש געלעכטער האָט זי ניט געוואָלט מאכען.

אגב, האָט זי נישט געהאט זיך וואָס צו באקלאָגען, וואָס זי דארף פארלאָזען איר פריערדיגען בעל הבית. זי האָט ביי אים געהאט קאלט און וואָרעם. ערגער וועט איר ביי זיין ברודער שוין אוודאי ניט זיין.

האָט זי שלום געמאכט מיט איר גורל. זי האָט געוואָלט, אז דער נייער בעל הבית אירער זאָל איר אָפּלאָזען פאר איין טאָג, כדי זי זאָל קענען גיין צו אירע עלטערן אויף קבר אבות. אָבער דער קרעטשמער האָט איר אויסגעלאכט.

— אויב דו וועסט ניט גיין צו דיין טאטע־מאמע, וועלען זיי קומען צו דיר אין חלום, — האָט ער איר געזאָגט, און ממש איר געצוואונגען אריינצוגיין אין דעם וואָגען און איז מיט איר אוועקגעפאָרען.

פאר די זעקס יאָר, וואָס זי האָט געטאָן עבודת פרך פאר דעם פינסקער בעל הבית, האָט זי קיין פרוטה ניט באקומען. ס'האָט געזאָלט הייסן, אז איר בעל הבית האלט זי אויס מיט עסען, נאכטלעגער און קליידונג.

זי האָט אָבער אין איר הילפסלאָזיגקייט ניט געמאכט קיין ווען. בכלל איז חוה־דבורה געווען א שטילע און גאָטספאָרכטיגע. זי האָט זיך אליין אויסגעלערנט עברי און האָט אָפּגעהיט צו דאווענען דריי מאָל א טאָג. זי האָט אויך געלייענט דעם טייטש חומש און מיט כוונה געזאָגט די תחינות. חוה דבורה איז אויך געווען א גוטהארציגע. איר הארץ איז אויסגעגאנגען מיט רחמנות פאר יעדען נויטבאדערפטיגען.

די ארבייט ביי איר נייעם בעל הבית, דעם קרעטשמער, איז נישט געווען קיין לייכטע. סיי דער בעל הבית און סיי די בעל הבית'טע האָבען אויף איר אָנגעוואָרפן וואָס מער ארבייט, דערצו האָבן זיי זי נאָך געזידעלט און סתם פארגאָסען איר בלוט צען מאָל א טאָג.

באזונדערס האָט זיך אין דער רשעות צו איר אויסגעצייכענט די קרעטשמערקע, א אידענע מיט א גיפטיגען צונג. חוה דבורה פלעגט זיך צוהערען צו איר בעל הבית'טעס זידלערייען און קללות און קיין וואָרט ניט געזאָגט.

ערשט ביים דאווענען, מיט זון־אויפגאנג אינדערפרי, און פארנאכט צו מנחה, און דאן צו מעריב, פלעגט זי אויסגיסען איר ביטער הארץ. זי פלעגט דאווענען מיט גרויס כוונה און דערביי פארגיסען א סך טרערן.

דער איינציגער רו־טאָג, וואָס זי האָט געהאט, איז געווען שבת. זי האָט זיך שוין געהאט אָפּגעקליבען אן אָרט, אונטער איינעם פון די ביימער ניט ווייט פון דער קרעטשמע, וואו זי פלעגט זיצען שבת א גאנצן טאָג און זאָגען תהלים אָדער לייענען דעם טייטש חומש.

שבת האָט זי זיך געהיט ניט צו פארגיסען קיין טרערען. זי האָט געוואוסט, אז שבת טאָר מען ניט וויינען. פונדעסטוועגען פלעגן זיך שבת אויך א גאָס טאָן טרערען פון אירע אויגן. איר הארץ איז געווען אזוי אָנגעלאָדען. זי האָט זיך אזוי פיל געהאט אָנגעליטען.

חוה דבורה האָט שוין געהאט איינגעזען איר טעות, ווען זי האָט געמיינט, אז ערגער ווי ביי איר ערשטן בעל הבית וועט איר שוין ניט זיין. ביים צווייטען בעל הבית איז איר געווען א סך ערגער. אחוץ וואָס זי האָט געטאָן אמת'ע עבודת פרך ביי אים, האָט זי אויך, ווי שוין געזאָגט, כסדר אריינגעכאפט פאָרציעס זידלערייען און קללות.

אין צוגאָב האָט זי זיך מצער געווען, וואָס אירע נייע בעלי בתים זיינע סתם פּראָסטע, פארגרעבטע מענשען, וואָס לעבען צווישען גויים און פירען זיך ווי גויים, ריידען ווי זיי און לעבען ווי זיי.

ביי איר פריערדיגען בעל הבית איז זי געווען, לכל הפחות, צווישען א סך אידען. שבתים און ימים טובים פלעגט זי גיין אין בית מדרש און פון דער ווייבערשער שוהל געהערט א חזן און אויך געהערט א דרשה פון א מגיד. דאָ איז זי געווען אָפּגעשניטען פון דער אידישער וועלט. זי האָט געקענט זיין נאָר מיט זיך אליין.

זי האָט זיך פון דעם שטארק געערגערט, אין אירע תפילות האָט זי תמיד געבעטען ביים רבונו של עולם, אז ער זאָל זיך אויף איר דערבאַרימען און איר אויסלייזען פון איר גלות.

קלג.

דער שידוך

טעוועל הערט ווי חוה דבורה די יתומה גיסט אויס איר האַרץ פאַר'ן אויבערשטן. — דער רב ווי אַ פאָטער צו די יתומים און אַ שדכן. — טעוועל האָט תתונה מיט חוה דבורה'ן. — ברייגגען אַראָפּ צו זיך אַ רבי'ן צו לערנען תורה בסוד.

דער צער פון דער יתומה חוה דבורה איז געווען גרויס. זי איז נעבעך ביטער אריינגעפאלען דורך דעם וואָס זי האָט זיך געלאָזט אוועקנעמען פון פינסק אין דער קרעטשמע אריין. צו דער שלעכטקייט פון אירע נייע בעלי-בתים איז גאָר קיין גרעניץ ניט געווען. זיי האָבן זיך פשוט איזדזשעקעוועט איבער איר, געפייניגט איר מיט שווערער ארבעט.

חוה דבורה האָט אפילו ניט געהאט קיין קרוב און קיין גואל פאר וועמען אויסצוריידען זיך דאָס הארץ אָדער זיי צו רופען פאר הילף. דער איינציגער איז געווען דער אויבערשטער און פאר אים האָט זי אויסגעגאָסען דאָס הארץ אין אירע תפילות, באזונדער אין די זומער-טעג, ווען זי פלעגט מיט זונען-אויפגאנג ארויסגיין אין גאָרטען און, אונטער'ן פרייען הימעל דאווגען מיט גרויס כוונה אָדער זאָגען תהלים מיט גרויס תחנונים.

די יתומה איז געווען זיכער, אז קיין ילוד אשה, א חוץ דער רבונו של עולם אליין, הערט איר ניט און טאקע דערפאר האָט זי זיך געפילט אזוי פריי אין אויסלאָדען איר פארביטערט הארץ.

איינמאָל, אין א פרימאָרגען, אז טעוועל, וועלכער האָט געהאַט זיין גוט אין שכנות פון דער קרעטשמע, איז געגאַנגען קיין קאַרלין דאַוונען מיט'ן ערשטען מנין, ווי ער האָט זיך נוהג געווען און איז פאַרבייגעגאַנגען די קרעטשמע, האָט זיך צו זיינע אויערען דערטראָגען דער וויינענדיגער קול פון א פרוי, וואָס איז געווען פאַרטאָן אין תפילה. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט כדי זיך צוצוהערען צו דעם דאָזיגען הארציגען געבעט.

טעוועל איז געווען שטאַרק פאַרוואונדערט פון דער דאָזיגער הארציגער תפילה. ווער האָט עס געקענט זיין? זיכער איז עס ניט געווען דעם קרעטשמער'ס ווייב. ער האָט גוט געקענט אי דעם קרעטשמער און אי די קרעטשמערקע. ביידע זיינען געווען פּראָסטע, מגושמ'דיגע מענשען. זיי זיינען פשוט ניט געווען פייאיג צו טאָן תפילה צום רבונו של עולם מיט אזא השתפכות הנפש.

אז דער קרעטשמער האָט ארונטערגעבראַכט א דינסטמיידעל, וואָס דאַוונט מיט אזא כוונה, האָט טעוועל נאָך ניט געוואוסט און אויך ניט געדאַכט. ער האָט ביי זיך אָפּגעמאַכט, אז ער מוז אויסגעפינען ווער דאָס איז.

אזוי ווי ער האָט ניט געוואָלט פאַרשפּעטיגען דעם מנין האָט ער עס איבערגעלאָזט אויף שפּעטער, ווען ער וועט זיך צוריקקערען פון דאַוונען. אזוי האָט ער טאַקע געטאָן.

אויפ'ן וועג צוריק האָט זיך טעוועל אָפּגעשטעלט אין דער קרעטשמע. ער האָט געטראָפען דעם קרעטשמער זיצענדיג ארומגערינגעלט מיט פּויערים און טרייבענדיג מיט זיי, אויף זיין דאָרפישען, פאַר'גוי'אישטן שטייגער, לצנות. נאָך איידער טעוועל האָט באַוויזען זיך פאַנאַנדערצורעדען מיט'ן קרעטשמער, האָט זיך צו אים דערטראָגען דער קרעטשמערקע'ס קול, זידלענדיג און שילטענדיג מיט טויטע קללות דער יתומה חוה דבורה.

— געהערט אביסעל, א דינסט א רביצי'ן! — האָט די קרעטשמערקע זיך געקאָכט. — וויל ניט טאָן קיין שטאָך ארבעט און פאַרנעמט זיך גאָר מיט דאַוונען און זאָגען תהלים! ווער האָט עס געהערט, אז א מויד זאָל דאַוונען און זאָגען תהלים! זאָל איך דיך כאַפּען נאָך מיט'ן סידור! — האָט שוין די בעל הבית'טע גערעדט דירעקט צו דער יתומה, — וועל איך דיר צעברעכען האַלז און נאַקען. וועסט כאַפּען פון מיר אזא פּאַרציע, אז דו וועסט האָבען צו געדענקען דיין גאַנצען לעבען, דו מיאוס'ע מויד.

טעוועל האָט שוין מער ניט געדאַרפט פרעגען. עס איז פאַר אים געווען קלאָר וואָס דאָ קומט פאָר. זי איז געשטאַנען פאַר דער בעל־הבית'טע און איבערגעשראָקענע, ווי זי וואָלט זיך געריכט, אז יענע זאָל טאַקע באַלד זיך אויף איר וואַרפען שלאָגען.

— ווער האָט עס געהערט, אז ווייבער זאָלען אינגאַנצען דאַווענען?

— האָט די אידענע זיך ניט געוואָלט בארואיגען.

פון דעמאָלט אָן האָט שוין טעוועל, דורך פאַרשידענע אויסריידען, זיך אָפּטער אָפּגעשטעלט אין דער קרעטשמע און תמיד אכטונג געגעבען, אז ער זאָל קענען בעסער אָנקוקען חוה דבורה'ן. איינמאָל האָט ער אפילו שוין מיט איר געהאַט פאַרפירט אַ שמועס. דאָס איז געווען שבת נאָכמיטאָג. חוה דבורה האָט דעמאָלט גערוט. געוויינליך, פלעגט זי אין יענער צייט זיצען אין דרויסען, אונטער אַ בוים, און זאָגען תהלים אָדער תחינות.

טעוועל האָט מיט איר געקענט שמועסען אָן אַ שטער און דער שמועס זייערער האָט געדויערט ממש אַ גאַנצען טאָג. ער האָט געוואָלט הערען אַלץ וואָס זי האָט געהאַט צו דערציילען און חוה דבורה האָט טאַקע געהאַט אַ סך צו דערציילען. צום ערשטען מאָל, אז זי האָט געהאַט אימיצען וואָס איז געווען וויליג און פאַראינטערעסירט זי אויסצוהערען און דערצו נאָך מיט גרויס סימפּאַטיע.

חוה דבורה האָט אים אפילו דערציילט פון איר גורל ביי איר צווייטען בעל־הבית. עס איז איר געווען אַ סך ערגער ווי ביים ערשטען, דעם קרעטשמער'ס ברודער.

טעוועל האָט שוין איצט געוואוסט אַלץ וואָס ער האָט געדאַרפט און געוואָלט וויסען. ער איז ווידער אוועק צום פינסקער רב, דעם גאון ר' משה יפה'ן, דורך וועמען ער האָט פאַרטיילט דעם גרעסטען חלק פון די געלטער, וואָס ער האָט באַשטימט פאַר צדקה. ער האָט דעם גאון דערציילט אַלץ וואָס ער האָט אויסגעפונען וועגען דער יתומה חוה דבורה'ן.

ער האָט זיך אין גאון פאַרטרויט, אז די יתומה געפעלט אים און וואָלט געוואָלט זי האָבען פאַר אַ ווייב. ער האָט געוואָלט הערען וואָס דער גאון האָט צו זאָגען וועגען דעם און וואָס ער עצה'ט אים צו טאָן.

חוה דבורה איז אים דורכאויס געווען געפעלען, האָט טעוועל געזאָגט. נאָר איין זאַך האָט אים געדריקט אויפ'ן האַרצען, פון דעם וואָס ער האָט אויסגעפונען, האָט חוה דבורה געקענט מער די שווארצע פינטעלעך ווי ער. ער, טעוועל, איז געווען אינגאַנצען אַן עם־הארץ, נאָר

זיין הארץ איז געווען גוט. ער האָט אָבער קוים געקענט עברי. חוה־דבורה האָט געקענט דאווגען פון סידור און זאָגען תהלים און לייענען עברי־טייטש.

טעוועל׳ס הארץ איז געווען אזוי גוט, אז ער איז געווען גרייט, אויב דער רב ר׳ משה יפה וועט זאָגען, אז זי דאַרף גאָר חתונה האָבען מיט אימיצען אנדערש, צו געבען איר נדן און אן אויסשטייער כדי חתונה צו האָבען מיט׳ן ריכטיגען זיווג.

דער עיקר, טעוועל האָט געוואָלט, אז די יתומה זאָל וואָס גיכער אוועקגענומען ווערען פון די אכזריות׳דיגע בעלי־בתים אירע, וועלכע פארפינסטערען איר דאָס לעבען.

געהערט אזוינע רייד פון דעם יונגען גוט־באזיצער, האָט דער פינסקער רב באַלד געשיקט רופען צו זיך דעם קרעטשמער און דער יתומה.

צום קרעטשמער האָט דער רב געזאָגט, אז ער זאָל באַלד פריילאָזען די יתומה, און צו חוה דבורה׳ן האָט ער געזאָגט, אז זי דאַרף מער ניט בלייבען ביים קרעטשמער.

באפרייט פון דעם קרעטשמער און זיין ווייב די מרשעת, האָט דער רב געשיקט חוה דבורה׳ן צו איינעם פון די פינסקער בעלי־בתים, אז זי זאָל יענעם ארויסהעלפען אין זיין קלייט און דערווייל איר האלטען ביי זיך אין הויז. דער רב האָט קענטיג געוואָלט האָבען מער צייט זיך געגויער צו דערקונדיגען וועגען דעם מהות פון דער יתומה.

טעוועל האָט געוואָלט מיט איר חתונה האָבען, האָט זי פארדינט צו ווערען זיין ווייב? איז זי געווען דער ריכטיגער זיווג פאר אים און איז ער געווען דער פאסיגער שידוך פאר איר?

ר׳ משה יפה האָט געפילט די פאראנטוואָרטליכקייט, וואָס ער נעמט אויף זיך, בפרט אז טעוועל האָט זיך אינגאנצען פארלאָזען אויף אים. ער האָט איצט געדאַרפט זיין א פאָטער אי צו טעוולען און אי צו חוה דבורה׳ן. ביידע זיינען געווען אָן טאטע־מאמע.

אין עטליכע וואָכען ארום — און דער פינסקער רב האָט דערווייל זיך גענוי דערקונדיגט וועגן חוה דבורה׳ס אויפפירונג און וועגען איר גאנצען מהות — האָט ער געשיקט רופען טעוולען.

— מיט׳ן אויבערשטענ׳ס הילף — האָט דער רב אים מודיע געווען — איך בין געקומען צו דער מסקנא, אז חוה דבורה איז דיין ריכטיגער זיווג.

טעוועל איז געווען מלא שמחה.

— אז איך בין מרוצה, ווייסט איר, רבי, — האָט ער געזאָגט. — איצט געפינט אוים אויב חוה דבורה, איז אויך מרוצה אויפ׳ן שידוך.

דער רב האָט איצט געשיקט רופען חוה דבורה׳ן און האָט איר מודיע געווען, אז טעוועל באַט זיך אָן מיט איר חתונה צו האָבען. חוה דבורה האָט נאַטירליך באַלד מסכים געווען צום שידוך, און ביים רב אין הויז זיינען געשריבען געוואָרען די תנאים און עס איז באַשטימט געוואָרען דער טאָג פון דער חתונה.

א חוץ די געוויינליכע תנאים איז טעוועל באַשטאַנען, אז ס׳זאָל אָפּגעשריבען ווערען צווישען אים און זיין כלה, אז ביז דער חתונה זאָל יעדער פון זיי אליין האָבען די פולע מצוות פון געבען צדקה. אָבער נאָך דער חתונה זאָל אלץ צווישן זיי זיין שותפות, א העלפט פאַר אים און א העלפט פאַר איר. טעוועל האָט געוואָלט, אז חוה דבורה זאָל זיין די פולע שותפ׳טע אין זיין לעבען, סיי וואָס איז נוגע עולם הזה און סיי וואָס איז נוגע עולם הבא. זיין גאַנצען פאַרמעגען — און טעוועל איז ביי יענער צייט שוין געווען א גביר א איד — האָט ער אָפּגעשריבען פאַר ביידען ווי גלייכע שותפים.

כדי, אז אלץ זאָל שטימען און חוה דבורה זאָל טאַקע קריגען די ריכטיגע העלפט פון זיין פאַרמעגען, האָט טעוועל געלאָזט דעם פינסקער רב מאַכען די חשבונות און לויט די חשבונות האָט ער א העלפט איבערגע־געבען צו חוה דבורה׳ן.

חוה דבורה האָט דאַן א פינפטעל פון איר העלפט אוועקגעגעבען אויף צדקה.

נאָך דער חתונה האָבען זיי ביידע געוואוינט אויף טעוועל׳ס גוט׳ נעבען קאַרלין.

אזוי ווי טעוועל איז געווען אן עם הארץ און חוה דבורה איז געווען א שטיקעל מלומדת, האָט זי יעדען טאָג מיט אים אָנגעהויבען לערנען דאָס, וואָס זי האָט אליין געקענט. אין משך פון א יאָר האָט שוין טעוועל געקענט לייענען א פרשה חומש, זאָגען תהלים און פאַרשטיין אביסעל פירוש המלות.

— איצט — האָט חוה דבורה געזאָגט, — לאָמיר ביידע נעמען א רבי׳ן. — און זיי האָבען אויף זייער גוט אראָנטערגעבראַכט איינעם פון די

יונגעלייט פון ר' משה יפה'ס ישיבה, וועלכער איז געווען פארהייראט און ווען מען הייסט חוה דבורה האט גוט געקענט.

ר' נתן אריה איז געווען דער נאמען פון דאזיגען יונגערמאן. טעוועל און חוה דבורה האבן אויסגעהאלטען דעם דאזיגען ר' נתן אריה'ן מיט זיין ווייב, כדי ער זאל מיט זיי ביידען לערנען.

טעוועל און חוה דבורה האבן דאס פארעל אויסגעהאלטען מיט גרויס כבוד און מיט אלע זייערע הצטרכות'ן און תמיד מוסיף געווען אויף ר' נתן אריה'ס שכירות, אבי ער זאל מיט זיי טאג־איין, טאג־אויס לערנען.

פופצען יאר כסדר האבען טעוועל און חוה דבורה געהאט אפגע־געבען צום פינסקער רב און ראש־ישיבה די געלטער, וואס, לויט די חשבונות האבן געוויזען, זיי האבען געדארפט אפגעבען פאר צדקה. דערנאך האט ר' משה יפה פארלאזט פינסק און זיין ארט האט פארנומען ר' נפתלי כ"ץ, פון פראג. מיט טעוועל'ס צושטימונג האט ר' משה יפה אנטפלעקט צו ר' נפתלי'ן דעם סוד וועגען טעוועל'ס און חוה דבורה'ס מתן בסתר און די צדקה איז דאן געגאנגען דורך ר' נפתלי'ס הענט.

דערווייל איז טעוועל אליין געווארען א למדן. זיין רבי ר' נתן אריה האט אין משך פון עטליכע יאר מיט זיין תלמיד געטאן א גרויסע פעולה. דאס זעלביגע איז געשען מיט חוה דבורה'ן. אויך זי איז אין משך פון דער צייט געווארען א מלומדת.

אבער פונקט ווי זיי האבען ניט געוואלט, אז די „וועלט" זאל וויסען וועגען זייער צדקה, אזוי האבען זיי אויך ניט געוואלט, אז אימיצער זאל וויסען, אז זיי לערנען תורה. ר' נתן אריה האט געמוזט צוזאגען צו האלטען בסוד דאס, וואס ער האט מיט זיי געלערנט תורה. פאר דער וועלט זיינען זיי ביידע געווען ניט מער ווי פשוט'ע מענשען, וואס זיינען גוטהארציג און ערליך, אבער ניט מער.

פאר דער צייט זיינען זיי אויך געבענשט געווארען מיט קינדער און האבען זיי שפעטער חתונה געמאכט. זיי אליין האבען ווייטער געלערנט בשתיקה און האבען ווייטער געגעבען צדקה בסתר.

פון צייט צו צייט האבען ביידע, מאן און ווייב, זיך ארויסגעלאזט אויף א נסיעה און באזוכט די גרויסע ישיבות פון יענער צייט, ווי די ישיבות אין אוסטרא, בריסק, סלוצק, מינסק, ווילנע, קראקע און פראג. אומעטום האבען זיי איבערגעלאזט פאר די ישיבות געלט, אבער אויך מיט'ן תנאי, אז דאס זאל בלייבען א סוד.

קיינער האָט דערפאר ניט געוואוסט ניט אז טעוועל און חוה דבורה זיינען יודעי ספר און אויך ניט, אז זיי זיינען געבענשט מיט גרויס עשירות — דער עיקר, אז זיי פארטיילען א גרויסען חלק פון זייער פארמעגען אויף תורה און צדקה.

פינף און צוואנציג יאָר איז ר׳ נפתלי כ״ץ געווען רב אין פינסק. אז ער האָט פארלאָזען די שטאָט און זיין כסא הרבנות איבערגעגעבען צו ר׳ נפתלי הערצ׳ן פון פויזען, האָט ר׳ נפתלי כ״ץ ממש געצוואונגען טעוועל׳ן און זיין פלונית׳טע, אז זיי זאָלען אים דערלויבען צו אנטפלעקען פאר דער וועלט וועגען דער צדקה, וואָס זיי האָבען אין געהיים פארטיילט פאר אזוי פיל יארען. עס איז געווען דעמאָלט ווען דער ברייטער עולם האָט זיך דערוואוסט, אז מ׳האָט דאָ געהאט צו טאָן מיט א פאָרפאָלק נסתרים.

קלד.

דער אוצר

דער סוד פון טעוועל און חוה דבורה׳ס צדקה ווערט אַנטפלעקט און די ישיבה באַקומט זייער נאָמען. — אַ צווייטע ישיבה אין פינסק וואָס טראָגט דעם נאָמען פון ר׳ שמעון בעל האוצר. — וואָס מערער ר׳ שמעון טיילט צדקה אַלץ מער וואַקסט זיין עשירות. — ר׳ שמעון אַנטדעקט אַן אוצר.

פאר איבער פערציג יאָר האָבען טעוועל און זיין ווייב חוה דבורה אויסגעהאלטען די ישיבה אין פינסק דורך מתן בסתר און קיינער האָט ניט געוואוסט פון דעם. אָבער נאָכדעם ווי די ישיבה איז איבערגענומען געוואָרען פון ר׳ נפתלי הערץ פון פויזען, און ער האָט זיך דערוואוסט וואָס פאר א זעלטענע בעלי־צדקה טעוועל און זיין ווייב זיינען, איז דער נייער ראש־ישיבה באשטאנען ניט אנדערש, אז מען זאָל אנטפלעקען פאר דער וועלט וועגען זייערע מעשים.

ר׳ נפתלי האָט זיך אויך אָנגעהויבען גריבלען אין דעם אָפּשטאַם פון טעוועל׳ן און חוה דבורה׳ן. ער האָט אויסגעפונען, אז חוה דבורה׳ס פאָטער, וועלכער איז געשטאָרבען ווען זי איז געווען א קליין קינד, איז געווען א פארבאָרגענער צדיק. דאָס איז אזוי אויך געווען מיט טעוועל׳ס פאָטער.

— איר זייט ניט נאָר בעלי־צדקה, נאָר אויך גרויסע מיוחסים, — האָט ר׳ נפתלי געזאָגט צו טעוועל׳ן און זיין ווייב, וועלכע זיינען שוין געווען

אויף די עלטערע יארען. — זאל די וועלט וויסען פון אייך און זיך אראפ־נעמען א מוסר השכל.

טעוועל און חוה דבורה האבען אבער ניט געוואלט איינגיין אוי דעם, סיידען אז זיי זאלען דערנאך פארלאזען די געגענט.

האבען זיי פארקויפט זייער „גוט" און באשלאסען זיך אריבער־צוקלייבן קיין קראקע. אבער איידער זיי זיינען אפגעפארען קיין קראקע האט ר׳ נפתלי פאר זיי איינגעארדענט אן אסיפה אין דער ישיבה און האט דארט דערציילט, אז די ישיבה, וועלכע האט פאר דער צייט געקראגען א וועלט־נאמען, איז פאר די אלע יארען אויסגעהאלטען געווארען פון טעוועל׳ן און זיין ווייב.

אויף אט דער אסיפה איז אנגענומען געווארען די החלטה, אז די ישיבה זאל פון דאמאלסט אן און ווייטער גערופען ווערען אויפ׳ן נאמען פון טעוועל׳ן און זיין ווייב חוה דבורה׳ן.

אויף אזא אופן האט פינסק באקומען א ישיבה מיט אט דעם זעלטענעם נאמען.

א צווייט בארימטע ישיבה אין פינסק האט זיך גערופען אויפ׳ן נא־מען פון ר׳ שמעון דער בעל אוצר.

אט דער ר׳ שמעון איז געווען א פלימעניק פון מהרש״ל (ר׳ שלמה לוריא). זיין פאטער, ר׳ ישראל, איז געווען א גרויסער גביר, א למדן און בעל־צדקה. אז מען האט דעם מהרש״ל פאר א פעטער און דער מהרש״ל האט אנגעפירט מיט א ישיבה, איז ר׳ שמעון געשיקט געווארען צו לערנען אין זיין פעטער׳ס ישיבה.

ר׳ שמעון האט זיך אבער נישט אויסגעצייכענט מיט זיינע כשרונות. זיין גאונ׳ישער פעטער האט אים וויניג־וואס געקענט העלפען.

דערפאר האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט זיין יראת־שמים און מיט זיינע מידות טובות. ער האט פון זיין יוגענט אן ארויסגעוויזען א באזונ־דערע נייגונג צו החזקת התורה. נאך אלס אינגעל פלעגט ער אפשפארען יעדע פרוטה וואס ער האט אריינגעקראגען און עס אוועקגעגעבען פאר מוסדות התורה.

אזוי האט עס אנגעהאלטען ביז מען האט אים אנגעהויבען ריידען שידוכים. ר׳ שמעון איז דורך זיין פאטער פאר׳שדכנ׳ט געווארען צו א רייכער און מיוחס׳דיגער פאמיליע אין פינסק. דער שווער האט געהייסען זלמן ברוך. ער האט געהאט די „טאקסע" אויף זאלץ און ליכט.

ר׳ שמעונ׳ס חתונה האָט זיך אויסגעצייכענט מיט דעם וואָס איינע־ פון די הויפּט מחותנים אויף איר איז געווען דער מהרש״ל.

כאָטש ר׳ שמעון איז געזעסען אויף קעסט ביי זיין רייכען שווער, האָט ער אָבער אליין זיך אָנגעהויבען אָפּגעבען מיט מסחר. ער האָט זיך פאַרנומען מיט׳ן האנדעל פון גאָלדענע און זילבערנע חפצים און מיט דימאַנטען און אנדערע איידעל־שטיינער. אָט דעם מסחר האָט ער זיך גע־ האַט אויסגעלערענט ביי זיין טאַטען. ער פלעגט מיט זיין סחורה קומען אין די הויפען פון רייכע פּריצים און לאַנד־באַזיצער און דאָרט געהאַט גרויס ריוח.

אזוי ווי ער איז געווען א מענש א בעל בטוח און דערצו א מזג־טוב. האָט ער אומעטום געהאַט א צוטריט און געקראָגען א גוטען נאָמען.

ר׳ שמעון האָט ביי זיך אָפּגעמאַכט, באַלד ווי ער האָט זיך גענומען צו מסחר, אז היות ווי ער אליין איז באַזאָרגט פאַר דעם צייט וואָס ער זיצט ביים שווער אויף קעסט, זאָל ער דעם ריוח וואָס ער האָט אין מסחר, אוועקגעבען פאַר צדקה — ניינציג פּראָצענט פאַר הרבצת התורה, פון וועלכע איין דריטעל זאָל גיין פאַר ישיבות וואָס עקזיסטירען פון פריער, און צוויי־ דריטעל — צו גרינדען נייע ישיבות. די אנדערע צען פּראָצענט פון דעם ריוח האָט ער אוועקגעגעבען פאַר אנדערע מינים צדקה.

דער מהרש״ל האָט געהאַט א תלמיד מובהק, וועמעס נאָמען איז געווען ר׳ אליעזר שמואל. אגב, האָט דער דאָזיגער ר׳ אליעזר שמואל אויך געהערט צו דער משפחה.

ר׳ שמעון האָט אָנגעבאָטען דעם דאָזיגען ר׳ אליעזר שמואל׳ן, אז ער זאָל זיך אריבערקלייבען קיין פינסק און דאָרט גרינדען א ישיבה, וואָס ער, ר׳ שמעון וועט אויסהאַלטען. פאַרשטייט זיך, אז אויך אים, ר׳ אליעזר שמואל׳ן, האָט ר׳ שמעון צוגעזאָגט אויסצוהאַלטען מיט אלע זיינע הצטר־ כות׳ן.

ר׳ אליעזר שמואל האָט צו דעם מסכים געווען און איז ארונטער־ געקומען קיין פינסק און דאָרט געעפענט א נייע ישיבה צו וועלכער ער האָט צוגעצויגען יונגעלייט מצוינים. אָט די ישיבה איז גערופען געוואָרען אויף ר׳ שמעונ׳ס נאָמען.

אין יענער צייט האָט מען די ישיבה אויף ר׳ טעוועל און חוה־ דבורה׳ס נאָמען שוין גערופען „די אלטע ישיבה״, צו אונטערשיידען איר פון ר׳ שמעונ׳ס נייער ישיבה.

ביידע ישיבות זיינען געפירט געווארען אין גייסט פון די וואס זיינען געווען געגען דעם דרך הקבלה און די נסתרים. ביידע ישיבות האבען געהאט א גרויסע השפעה אויף פינסק און במילא האט עס געפירט דערצו, אז פינסק זאל ווערען א שטאט פון געגנער, געגען די וואס האבען אויס־געטראטען דעם וועג פאר חסידות, וואס האט נאך געדארפט קומען אין די שפעטערדיגע יארען.

דערפאר איז אבער געווען אנדערש מיט קארלין, וואס געפינט זיך אויף דער זייט פון דעם טייך דווינע, געגענאיבער פינסק. קארלינער אידען זיינען גראד יא געווען אונטער דער השפעה פון די מקובלים און נסתרים, און דאס איז געווען הויפטזעכליך דערפאר, וואס דארט האבען זיך געהאט באזעצט עטליכע משפחות פון די אידען, וואס זיינען ארויסגעטריבען געווארען פון שפאניע און פארטוגאל. אט די גולי־שפאניע און פארטוגאל האבען אלע נאכגעפאלגט דעם דרך הקבלה.

בעת ר׳ שמעון האט זיך עוסק געווען אין באפעסטיגען די ישיבה וואס האט זיך גערופען אויף זיין נאמען, זיינען דערווייל זיינע עסקים געוואקסען. ער איז מיט יעדען יאר געווארען רייכער און רייכער.

א חוץ מיט הרבצת התורה האט ר׳ שמעון און זיין ווייב זיך אויך אפגעגעבען מיט הכנסת אורחים. זייער הויז איז געווען אפען פאר אורחים תלמידי חכמים און פאר סתם אורחים. ווער ס׳איז נאר געקומען צו זייער טיר, איז אויפגענומען געווארען בסבר פנים יפות.

אבער זייער הויפט צוועק אין לעבען איז געווען צו העלפען ישיבות, אונטערשטיצען יענע מוסדות התורה, וואס האבען שוין עקזיסטירט, און גרינדען נייע ישיבות אין פארשיידענע שטעט און לענדער.

ווען ר׳ שמעון האט פארענדיגט די קעסט ביי זיין שווער, איז ער שוין געווען א גביר אדיר אויף זיין אייגענעם חשבון. ער האט געהאט ארונטערגעבראכט פון מרחקים א גרויסען קינסטלער, וואס האט פאר אים אויסגעארבייט אלערליי צירונג, אזוי, אז ר׳ שמעונ׳ס מסחרים, און דאס מיינט אויך ריווחים, האבען זיך שטארק אויסגעשפרייט. זיין נאמען איז געווארען באקאנט אין א סך מדינות.

צוליב זיינע מסחרים האט ר׳ שמעון געדארפט מאכען נסיעות איבער א סך לענדער. אומעטום וואו ער איז געקומען אויף די נסיעות, האט ער תמיד באזוכט די דארטיגע ישיבות און האט פאר זיי איבערגע־לאזט היבשע סכומים געלט.

איינמאָל האָט ר' שמעון געמאכט אַ לענגערע נסיעה איבער פּוילען און ליטע. ער האָט געזען די אָרימקייט וואָס האָט געהערשט אין אַ סך שטעט און שטעטלעך. ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט אהיים האָט ער איבערגעגעבן זיין ווייב וואָס ער האָט געזען.

די אידען אין פּוילען און ליטע זיינען געווען דורשטיג נאָך תורה, אָבער האָבען ניט געהאט קיין געלט מיט וואָס צו גרינדען ישיבות און דערנאָך די ישיבות אויסצוהאַלטען.

— וויסטו וואָס, מיין מאַן, — האָט זיך זיין פּלונית'טע אָפּגערופען.
— מיר זיינען שטיין רייך, אונזערע געשעפטען גייען גוט. לאָמיר אוועקגעבען אונזער גאנצען פארמעגען כדי צו גרינדען דאָרט ישיבות.

ר' שמעון האָט מסכים געווען, און באלד האָבען זיך אין פּוילען און ליטע אָנגעהויבען עפענען ישיבות. אָבער וואָס מער זיי האָבען אוועקגעגעבען אויף תורה, אַלץ גרעסער זיינען געוואַקסען זייערע ריוחים. וויפיל זיי האָבען געגעבען פאר ישיבות, אַלץ גרעסער איז געווען זייער באַגער צו געבען מער.

אז זיי זיינען געקומען אויף די עלטערע יאָרען, האָבען ר' שמעון און זיין ווייב זיך געקויפט ערטער אויפ'ן בית הקברות און זיי האָבען זיך נוהג געווען, אז אין טאָג פון ר' שמעונ'ס געבורט, וואָס איז אויסגעפאַלען אין זומער, זאָלען זיי באַזוכען די דאָזיגע ערטער, וואָס זיינען געווען באַשטימט פאר זיי לאחר מאה ועשרים שנה.

פאַר ר' שמעונ'ען און זיין ווייב איז עס געווען אַ טאָג פון חשבון הנפש. וואָרום ווען מען קומט אויפ'ן בית־הקברות און מען קוקט אָן דאָס שטיקעל ערד וואו מען וועט מיט דער צייט דארפען ליגען באַגראָבען מוז מען ווערען באַהערשט פון ערנסטע געדאַנקען, פון הרהור תשובה.

דער פינסקער בית הקברות האָט זיך געפונען אַן ערך אַ מייל אויסערן שטאָט. ביים בית הקברות האָט זיך געפונען אַ קליין וועלדל, דורך וועלכען זיי פלעגען גיים צום אייביגען אָרט.

איינמאָל אין אזא געבורטס־טאָג זיינען ר' שמעון און זיין פרוי געגאַנגען דורכ'ן וועלדל צוריק אהיים פון זייער באַזוך אויפ'ן בית הקברות. מיט אַמאָל האָט ר' שמעון באַמערקט ווי אַ חיה'לע ראַיעט זיך אין דער ערד. צוקוקענדיג זיך האָט ער דערזען, ווי פון אויפגעגראָבענעם ערד שטעקט אַרויס עפּעס אַ כלי. צוקומענדיג נענטער און אַ גראָב־טועענדיג אַליין, האָט זיך פאר אים אַנטפּלעקט אַ ליימענער קרוג וועלכער איז געווען

אָנגעפילט מיט גאָלדענע מטבעות. ר׳ שמעון האָט אָנגעהויבן ווייטער גראָבן, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז דאָרט זיינען געווען באַגראָבען אַ סך ליימענע כלים מיט גאָלדענע מטבעות.

ר׳ שמעון האָט פשוט אנטדעקט אַן אוצר.

— זעסטו, מיין ווייב, — האָט ער זיך געווענדעט צו זיין פלונית׳טע וועלכע איז געשטאַנען דערביי און זיך צוגעקוקט אין שטוינען. — דער אויבערשטער האָט אונז צוגעשיקט אַן אוצר. דענקסטו ניט, אַז ער האָט עס געטאָן פאַר אַ באַשטימטען צוועק? דער אויבערשטער האָט דאָך ניט בדעה אונז צו געבען מער עשירות, בעת מיר זיינען שוין מיט עשירות געבענשט פון פריער!

— ביזט גערעכט, מיין מאַן, — האָט די פרוי געזאָגט. — מיר מוזען דעם אוצר מקדיש זיין פאַר תורה. מיר האָבען פאַרטיילט אַ סך געלט פאַר תורה ביז אהער. איצט וועלען מיר אַלץ וואָס דער אוצר באַטרעפט אוועקגעבען פאַר תורה.

ר׳ שמעון האָט מסכים געווען מיט זיין ווייב.

זיי האָבען דעם אוצר געבראַכט אהיים און שפּעטער אוועק צום רב פון שטאָט און אים געלאָזט אויסשרייבען אַ „שטר", אין וועלכען זיי האָבען זיך פאַרפליכטעט דעם אוצר צו ווידמען פאַר הרבצת התורה.

ר׳ שמעון איז פון דאַמאָלט אָן גערופען געוואָרען דער בעל־האוצר.

הונדערטער ישיבות האָבען נהנה געווען פון דאָזיגען אוצר. די תורה האָט געפונען אַן אָנהאַלט אין אַ סך קהילות און אין אַ סך לענדער, ווי אַ פועל־יוצא פון דאָזיגען אוצר.

קלה.

גאָלדע לאה׳ס ישיבה

גאָלדע לאה גיט זיך אָפּ מיט פאַרשידענע מצוות. — מאַכט פון מרחץ כמעט אַ חדר. — שטיצט אַ נייע ישיבה וואָס טראָגט איר נאָמען.

אויסער די צוויי ישיבות, וועגען וועלכע עס איז דערציילט געוואָרען פריער, האָט פינסק אויך געהאַט אַ דריטע ישיבה אויפ׳ן נאָמען פון דער צדקנית גאָלדע לאה.

גאָלדע לאה איז באמת געווען אַ זעלטענע פרוי. גערופען האָט מען זי „גאָלדע לאה די הייבאם", „גאָלדע לאה די באָבע" און אויך „גאָלדע

לאה די טוקערין". דאָס איז געווען אויפ'ן חשבון פון דעם, וואָס זי האָט זיך אָפּגעגעבן מיט הייבאמעריי און מיט טוקעריי.

איר מאן איז געווען זלמן הירש דער שניידער. פון זיין שניידעריי האָט זלמן הירש קוים פארדינט געגוג אויף חיונה און גאָלדע לאה האָט געדארפט ארויסהעלפען מיט דער פּרנסה. איז זי געווען א הייבאם און א סך מענער און פרויען, יונגע און דערוואקסענע, האָבען איר גערופען „באָבע", ווייל זי האָט זיי „אָפּגענומען" ביים געבורט.

א חוץ א הייבאם, איז גאָלדע לאה אויך געווען א טוקערין אין מרחץ, אָבער דאָס האָט זי שוין געטאָן אָהן צו קריגען פאר דעם באצאָלט.

זי פלעגט זיצען אין מרחץ ווען פרויען פלעגען קומען זיך טובל זיין און זי האָט די פרויען, די גאָר יונגע און די מיטל־יאָריגע באדינט און אכטונג געגעבען, אז זיי זאָלען זיך טובל זיין ווי עס באדארף צו זיין, אָט ווי דער אידישער דין פאָדערט.

א חוץ אָפּצוגעבען זיך מיט די פרויען ביים גיין אין מקוה זיך טובל זיין — און ווי געזאָגט האָט זי עס געטאָן פון מצוה וועגען — האָט גאָלדע לאה אויך זיך אָפּגעגעבען מיט א צווייטער מצוה — ביקור חולים. דאָ האָט איר שוין אויך ארויסגעהאָלפען איר מאן.

דער עיקר האָבען זיי זיךביידע אָפּגעגעבען מיט מבקר חולה זיין אָרימע חולאים, מענער און ווייבער. גאָלדע־לאה האָט זיך ווייט ניט באַ־נוגענט מיט קומען און נאָכפרעגען זיך וואָס דער חולה מאכט. זי האָט די חולאים באדינט.

דאָ האָט זי אָפּגעקאָכט א געקעכץ דעם חולה צו דערקוויקען. דאָ האָט זי איינגעהייצט דעם אויוועז כדי ווארים צו מאכען אין הויז. וואו מען האָט געדארפט האָט זי דאָס הויז אויפגעראמט.

איז אין בעט געלעגען די פרוי, די ווירטין פון הויז, אזוי האָט גאָלדע לאה איבערגענומען די גאנצע בעל הבית'שקייט. זי האָט געמאכט עסען פאר'ן מאן און די קינדער, האָט קליינוואַרג אָנגעטאָן און ארומגע־וואשען, און ווען נויטיג זיי געשיקט אין חדר אריין.

האָט מען געדארפט פארריבטען מייטעקס אָדער א קאפּאָטקעלע, האָט זי געהאט איר זלמן הערש'ן ביים זייט. האָט מען געדארפט פארצירע־ווען א זאָק אָדער עפּעס אנדערש טאָן, האָט זי עס אליין געטאָן.

דאָרט וואו דער מאן איז געווען דער חולה און אין הויז האָט געפעלט דער ברויטגעבער, האָט גאָלדע לאה געזאָרגט, אז אין שטוב זאָל

נאָרניט פעלען, ניט פאַר׳ן חולה און ניט פאַר די בני־בית. זי האָט באַזאָרגט מיט די רפואות און זי האָט באַזאָרגט מיט די הצטרכות׳ן פון דער משפחה.

דאָס וואָס גאָלדע לאה האָט ניט געקאָנט געבען פון אירע אייגענע און איר מאנ׳ס אָרימע פאַרדינסטען, האָט זי צונויפגעקליבען ביי אַנדערע. די אָרימע קראַנקע אין שטאָט האָבען שוין געוואוסט, אַז פריער דער אויבערשטער און דערנאָך גאָלדע לאה און איר מאַן, זיי האָבען שוין די אָרימע חולאים ניט געלאָזט פאַלען.

האָט גאָלדע לאה געמעגט זיין מי־יודע ווי פאַרנומען, האָט זי נאָר דערהערט, אַז אימיצער איז ערגעץ קראַנק, איז זי באַלד אַהין געלאָפען און מיטגענומען איר זלמן הירש׳ן מיט זיך. זי האָט זלמן הירש׳ן אוועקגעריסען פון דער אַרבייט.

— די אַרבייט קאָן וואַרטען — פלעגט זי אים זאָגען — דער חולה איז בילכער.

אין מרחץ ביים טובל זיין די פרויען, האָט גאָלדע לאה זיך ניט באַנוגענט נאָר מיט דעם ענין טבילה. זי האָט די פרויען דערציילט מעשיות פון די הייליגע אמהות און פון אַנדערע פרויען צדקניות, כדי אויף די פרויען משפיע צו זיין, אַז זיי זאָלען זיך פירען ווי עס באַדאַרף צו זיין און נאָר טראַכטען פון אָפּהיטען דאָס געבאָט פון דער תורה. זי פלעגט די פרויען לערנען מידות טובות, ווי אומצוגיין זיך מיט זייערע מענער, קינדער און אפילו אויך מיט זייערע שכנ׳טעס און אין מאַרק. זי האָט זיי אָנגעזאָגט זיך ניט אַרומצוקריגען און ניט צו טאָן קיינעם קיין שלעכטס.

— דער עיקר, היט אייערע מיילער, — פלעגט זי לערנען די ווייבער.
— שילט זיך ניט. רעדט מיט געלאַסענקייט, מיט אַכטונג און מיט ליבע.

עס איז געווען צו פאַרדאַנקען גאָלדע לאה׳ן, וואָס דער ווייבערשער מרחץ האָט באַקומען אַ גאָר אַנדער פּנים. אָנשטאָט די ווייבער זאָלען דאָרט ריידען רכילות און לשון הרע און סתם אַרומקריגען זיך, איז עס גאָר געוואָרען אַ מין „חדר”, וואו גאָלדע־לאה האָט געקנעלט מיט די ווייבער ווי זיך אויפצופירען.

יעדע פרוי, ווען זי פלעגט אַרויס פון מקוה, האָט געקראָגען פון גאָלדע לאה׳ן אירע ברכות. מיט דער צייט האָבן פרויען דורכאויס געוואָלט אירע ברכות, ווייל זיי האָבען געזאָגט, אַז גאָלדע לאה׳ס ברכות ווערען מקוים.

וועמען נאָר גאָלדע לאה האָט געבענטשט מיט געזונטע און געראָטענע קינדער, האָבען זיי טאַקע געהאַט אַזוינע קינדער. פרויען, וואָס האָבן פריער

מפיל געווען אָדער בכלל געהאט קינדער וואָס האָבען זיך ניט געהאלטען לאנג, האָבען דורך גאָלדע לאה׳ס ברכות זוכה געווען צו האָבען דאָס וואָס זיי האָבען זיך אליין געוואונשען.

אין משך פון דער צייט האָט גאָלדע לאה געקראָגען א נאָמען ניט נאָר איבער גאנץ פינסק, נאָר אויך אין דער סביבה. פון נאָענט און פון ווייט זיינען ווייבער געקומען צו איר זיך בענשען. עס זיינען אפילו געקומען עקרות זיך בענשען, אז זיי זאָלען האָבען קינדער און ווען גאָלדע לאה האָט זיי געגעבען איר ברכה האָבען זיי טאקע געהאט קינדער און געראָ־טענע דערצו.

פאר די אלע זאכען האָט גאָלדע־לאה ביי קיינעם קיין פרוטה ניט גענומען. ווייבער האָבען איר אָנגעהויבען טראָגען געלט אנטקעגען.

— איך בעט אייך, נעמט עפּעס פון מיר, איר וועט מיר טאָן א נחת־רוח, — האָט מען זיך ביי איר געבעטען.

גאָלדע לאה האָט זיך אָבער אנטזאגט:

— סטייטש, פארוואָס זאָל איך נהנה זיין פון דעם אויבערשטענס געשאנק? — פלעגט זי זאָגען. — איך בענש אייך עפּעס מיט מיינם אייגענם? איך ווינטש אייך נאָר אָן, אז דער אויבערשטער זאָל דערפילען אלע אייערע בקשות, היינט פארוואָס זאָל איך פאר דעם קריגען באצאָלט? איר קומט מיר אפילו ניט קיין דאנק. דאנקט דעם אויבערשטען.

האָבען ווייבער איר אָנגעהויבען אריינרוקען אין האנט אריין מטבעות און דערביי געזאָגט:

— זאָל עס זיין פאר׳ן רבונו של עולם.

האָט גאָלדע לאה דאָס געלט געגעבען אויף צדקה.

דער עיקר האָט זי דאָס געלט אוועקגעגעבען פאר דער נייער ישיבה וואָס איז געגרינדעט געוואָרען אין פינסק.

די פריערדיגע צוויי ישיבות זיינען דער עיקר געווען פאר יונגעלייט, פארהייראטע, וואָס האָבען איבערגעלאָזט זייערע ווייבער אין דערהיים, אָדער זיינען אין פינסק געזעסען אויף קעסט.

די נייע ישיבה איז געווען פאר בחורים. אָט די ישיבה איז געווען יונג. זי האָט נאָך ניט געהאט דעם מקור פון וואנען צו קריגען גענוג פאר איר קיום.

איז גאָלדע־לאה דערשינען ווי דער מלאך, וואָס האָט אָט דער ישיבה דערהאַלטען.

גאָלדע־לאה האָט שוין פון די ווייבער אריינגעקראָגען א היבשען סכום געלט. וואָס גרעסער עס איז געוואַקסען איר פּרסום, אַלץ גרעסער איז געוואַקסען דער סכום געלט וואָס זי האָט אריינגעקראָגען וואָך־איין וואָך־אויס.

גאָלדע־לאה האָט פון דעם געלט ניט געוואָלט נהנה זיין אפילו א פּרוטה. אירע אייגענע באַדערפניסען האָט זי נאָך אַלץ באפרידיגט דורך איר מאַנ'ס אָרימע פאַרדינסטען פון שניידעריי און פון אירע אייגענע פאַר־דינסטען אַלס הייבאַם — און דאָס אויך האָט זי גענומען באַצאָלט נאָר ביי בעלי בית'שע מענשען. ביי אָרימעלייט האָט זי קיין געלט אינגאַנצען ניט גענומען.

דאָס גאַנצע געלט וואָס זי האָט אריינגעקראָגען, האָט זי געבראַכט אין דער ישיבה. ניט קיין וואונדער, אַז מען האָט דער ישיבה אָנגעהויבען רופען אויפ'ן נאָמען פון גאָלדע לאה'ן די באָבע — גאָלדע לאה דער באָבע'ס ישיבה.

די ישיבה איז כסדר געוואַקסען, ביז זי האָט זיך געקאָנט פאַרגלייכען מיט איר פאַרנעם און איר מהות מיט די אַנדערע צוויי ישיבות.

עס איז געווען אַן ערך אין יאָר שע"ה, ווען דער גאון ר' זונדעל איז אויפגענומען געוואָרען ווי דער ראש פון גאָלדע לאה דער באָבע'ס ישיבה. דער דאָזיגער ר' זונדעל איז אויך געווען א געגנער פון דער קבלה און דער שיטה פון די נסתרים. אין דעם האָט ער זיך צוזאַמענגעטראָפען מיט די וואָס האָבען אָנגעפירט מיט די אַנדערע ישיבות אין פּינסק.

פּינסק איז אויף אַזא אופן געווען א צענטער פון מתנגדים. פאַרש־טייט זיך, אַז די השפעה פון פּינסק איז געווען אויך אויף אַנדערע שטעט.

פּינסק איז בכלל געווען א עיר ואם בישראל. מיט דריי גרויסע ישיבות, וואָס האָבען אַרויסגעשיקט יונגעלייט איבער דער גאַנצער סביבה, ממש אין אַלע אידישע תפוצות, איז איר השפעה געוואַקסען פון טאָג צו טאָג.

א ישיבה האָט תמיד געהאַט א גרויסען באַדייט ביי אידען, בפרט צוויי און דריי ישיבות, וואָס האָבען נאָכגעפאָלגט די זעלביגע שיטה — התנגדות צו די מקובלים און נסתרים. וואָס גרעסער עס איז געוואַקסען די

צאָל תלמידים אין די דאָזיגע דריי ישיבות, אלץ גרעסער איז געוואקסען די השפעה פון די ישיבות.

פינסק איז געוואָרען א פעסטונג פון התנגדות. די נאָכפאָלגער פונ'ם דרך הקבלה האָבען אָנגעהויבען באטראכטען פינסק ווי אן אייזערנע וואנט וואָס שטייט זיי אין וועג. כדי צו מנצח זיין מיט זייער שיטה, האָבען זיי געמוזט מנצח זיין פינסק.

די צייט ווען אָט די דערמאָנטע דריי ישיבות אין פינסק האָבען גע־שפילט א גרויסע ראָלע און געהאט א גרויסע השפעה, איז געווען די צייט ווען ר' אליהו בעל שם האָט נאָך געלעבט.

ר' אליהו בעל־שם, וועלכער איז פריער געווען אין ווערמייזע און שפעטער אויף די עלטערע יאָרען אין פראג, איז געווען דער פאָטער פון אָט דער באוועגונג פון די מקובלים און נסתרים, — א באוועגונג וואָס האָט זיך שפעטער פאַרוואָרצעלט אין דעם דרך־החסידות.

ר' אליהו בעל שם האָט שוין לאנג געפילט, אז כדי זיין דרך הקבלה זאָל געפינען אן אָנהאלט אין ליטע און אין פוילען, האָט צו־ערשט געמוזט „איינגענומען" ווערן פינסק מיט אירע דריי ישיבות. דאָס איז אָבער ניט געווען קיין לייכטע אויפגאבע.

די דאָזיגע ישיבות זיינען געשטאנען אונטער דער השפעה פון גרויסע גאונים. יעדער פון זיי איז געווען פאר'עקשנ'ט.

וואָס האָט געקאָנט און געדארפט געטאָן ווערען? ר' אליהו בעל־שם האָט באשלאָסען אליין ארונטערצוקומען קיין פינסק.

קלו.

דער נצחון איבער מתנגד'ישער פינסק

פינסקער גאונים אין התפעלות פון ר' אלי' בע"ש'ס גאונות. — זיינע אָפטע באַזוכער בלייבען שוין זיינע תלמידים מקובלים. — מתנגד'ישע צאָרען און קאַמף געגען די מקובלים.

ווען ר' אליהו בעל שם האָט באשלאָסען ארונטערצוקומען קיין פינסק כדי דורכצוברעכען א וועג פאר זיין לימוד פון קבלה און דערמיט צוגרייטען פאר חסידות, וואָס איז געקומען שפעטער, איז דער צדיק און מקובל שוין געווען א בן שבעים. א נסיעה פון פראג קיין פינסק האָט פאר זיין עלטער, ניט געדארפט זיין קיין לייכטע אונטערנעמונג.

ר' אליהו, וועלכער האָט זיך אויך גערופען אויפ'ן נאָמען פון דער שטאָט ווירמייזע, וואו ער איז צום ערשט געוואָרען מפורסם, — ר' אליהו בעל שם פון ווירמייזע — האָט זיך אָבער פאר גאָרניט אָפּגעשטעלט און זיך ארויסגעלאָזט אין וועג אריין.

אז ער איז אָנגעקומען קיין פינסק איז ער שוין געווען א פשוט'ער אורח, איינער פון די פילע אידישע וואנדערער פון יענער צייט. ער האָט קיינעם ניט אָנגעגעבען זיין נאָמען, און האלטענדיג זיך פאר אן אָרימאן ווי אלע אנדערע אָרימע אורחים, איז ער פארגאנגען אין שטאָטישען הקדש, וואו וואנדערענדיגע אָרימעלייט האָבען זיך אויפגעהאלטען.

אָבער אויב ר' אליהו בעל שם האָט געקאָנט באהאלטען זיין נאָמען און האָט באהאלטען זיין חשיבות, האָט ער אָבער ניט געקאָנט באהאלטען זיין הדרת פנים. עס איז געווען געגנוג אים אָנצוקוקען און מען זאָל, טראָץ זיינע אָרימע קליידער און זיין פשוט'ע האלטונג, פילען, אז מען האָט פאר זיך ניט קיין אבי ווער.

אייניגע אין הקדש האָבען דערשמעקט, אז דאָס איז א איד א בן־תורה.

אין יענער צייט זיינען געווען א סך באהאלטענע צדיקים און גאונים וואָס האָבען אָפּגעריכט גלות. מען האָט שוין געוואוסט, אז זיי גיבען ניט ארויס זייערע נעמען און אז אפילו ווען מען דערוויסט זיך וועגען זייער לומדות, בלייבען זייערע נעמען א סוד.

האָט מען געלאָזט וויסען די ראשי הקהלה, אז אין הקדש געפינט זיך א זקן וואָס קוקט אויס צו זיין א גרויסער למדן. האָט מען וועגען דעם מודיע געווען צום דאמאָלסדיגען רב פון שטאָט, ר' נפתלי כ"ץ און יענער האָט אויסגעקליבען צוויי יונגעלייט וועמען ער האָט געשיקט אין הקדש צו פארפירען א שמועס מיט'ן אורח און אויסגעפינען צי ער איז טאקע א למדן, ווי זיין הדרת פנים דייטעט אָן.

עס איז געווען אָנגענומען, אז אויב ס'זוכט זיך אָפּ א לומד'ישער אורח, גיט מען אים דעם געהעריגען קבלת פנים לויט דער מדרגה פון זיין לומדות. מען האָט אזא אורח דאמאָלט ניט געלאָזט בלייבען אין הקדש און אים באזאָרגט מיט א געהעריגער דירה.

געווען פאלען, ווען דער באטרעפענדיגער אורח, וואָס האָט דוקא געוואָלט בלייבען א נעלם, האָט פרובירט באהאלטען זיין לומדות און געמאכט דעם אָנשטעל ווי ער וואָלט קוים פארשטאנען אין תורה עניינים.

ווען די צוויי לומד׳ישע יונגעלייט זיינען געקומען אין הקדש און אָנגעהויבען ריידען תורה מיט דעם פארשטעלטען ר׳ אליהו׳ן, האָט דער בעל שם אפילו ניט פרובירט באהאלטען זיין לומדות. דעם פינסקער רב׳ס שלוחים זיינען פשוט איבערראשט געוואָרען פון דעם אורח׳ס גרויסע לומדות. עס איז פאר זיי מער קיין ספק ניט געווען, אז זיי האָבען פאר זיך א גדול הדור.

ווי דער שטייגער, האָבען זיי ניט געוואָלט זיין צודרינגליך אויסצוגע־פינען ווער ער איז. פאר זיי איז געווען קלאָר, אז זיי האָבען דאָ איינעם וואָס ריכט אָפּ גלות.

זיי האָבען וועגען דער לומדות פון דעם אורח געמעלדעט דעם רב און עס איז באלד איינגעאָרדענט געוואָרען א קבלת־פנים פאר אים אויף א גרויסארטיגען שטייגער.

ווען דער רב פון שטאָט און די פינסקער לומדים האָבען זיך פאנאנדערגערעדט מיט׳ן אורח אין לומדות זיינען זיי פון זיין גאונות נאָך מער נתפעל געוואָרען.

דער אורח איז איינגעלאדען געוואָרען צו זאָגען א שיעור אין איינע פון די דריי בארימטע פינסקער ישיבות. ענליכע איינלאדונגען זיינען דאן געקומען פון די אנדערע צוויי ישיבות.

ר׳ אליהו בעל־שם האָט פארלאנגט, אז צו ערשט זאָלען די ראשי ישיבות אליין זאָגען שיעורים כדי ער זאָל זיך באקאָנען מיט׳ן דרך פון זייער לימוד. ער האָט דאן אליין געזאָגט א פלפול.

ר׳ אליהו׳ס חדושי־תורה האָבען שטארק אויסגענומען. די עלטערע לומדים, אזוי גוט ווי די אינגערע זיינען אריין אין גרוים התפעלות.

ר׳ אליהו איז געווען דער גאסט פון איינעם פון די פיינסטע בעלי־בתים פון פינסק. דאָס הויז איז איצט געווען פול מיט באזוכער, עלטערע און אינגערע לומדים, וואָס האָבען זיך פשוט ניט געקאָנט אָנזעטיגען מיט׳ן בעל שם׳ס תורה, וואָס איז געווען פול מיט בקיאות און חריפות.

קיינער האָט ניט געוואגט צו פרעגען ביי אים זיין נאָמען און קיינער, אויסער איינער, האָט ניט געוואוסט ווער ער איז, דער איינער איז געווען דער רב פון שטאָט ר׳ נפתלי כ״ץ.

דריי וואָכען זיינען אוועק זינט ר׳ אליהו איז געקומען קיין פינסק. ער האָט שוין געהאט זיך דערוואָרבען א צאָל תלמידים וואָס זיינען פון אים

ממש ניט אָפּגעטראָטען. זיי האָבען אים באטראכט פאר זייער רבי'ן און זיך געהאַלטען פאר זיינע תּלמידים.

ר' אליהו בעל שם איז קענטיג טאקע געווען גערן צו האָבען תּלמידים וואָרום יעדען טאָג האָבען זיי זיך פארזאמעלט ארום אים און ער האָט פאר זיי געזאָגט א שיעור.

אין א קורצער צייט ארום האָט ר' אליהו זיך געדונגען א דירה, וואו ער האָט כּסדר אויפגענומען זיינע תּלמידים און פאר זיי געזאָגט זיינע שיעורים. עס האָט ניט גענומען לאַנג און עס איז שוין קלאָר געווען, אז זיין דרך־הלימוד איז דער דרך פון דער קבּלה, און אז ער האָט פּשוט זיך דערוואָרבען א צאָל תּלמידים — טאקע אזוינע וואָס זיינען פריער געווען תּלמידים פון די פּינסקער ישיבות, וואו מען האָט פּשוט באקעמפט דעם דרך הקבלה — וואָס זיינען שוין געווען התלהבות'דיגע נאָכפאָלגער פון דער קבּלה.

איצט האָבען זיך די ראשי־ישיבה און די אנדערע לומדים פון פּינסק, שטארקע מתנגדים פון דער קבּלה, געכאפּט, אז דער אורח האָט זיך געוואונען א צאָל נאָכפאָלגער פון זיין דרך. דאָס האָט שטארק דערצאָרענט די ראשי ישיבה און די אנדערע לומדים.

דער אורח האָט זיי פּשוט אָפּגעטאָן א שפּיצעל. ער איז אריינגע־דרונגען אין דער מתנגד'ישער פּינסק און זיך געוואונען פארערער און נאָכפאָלגער.

עס זיינען אין פּינסק געווען אזעלכע, וואָס האָבען אלע זייערע יאָרען געפירט מלחמה געגען דעם דרך־הקבלה. זיי זיינען געווען זיכער, אז אין זייער שטאָט וועט אָט דער דרך ניט געפינען קיין אָנהאַלט, און צום סוף איז ממש די ערד פון אונטער זייערע פיס פארשוואונדען.

עפּעס האָט געדארפט געטאָן ווערען דערצו, אָבער וואָס האָבען זיי דען געקאָנט טאָן? וואָס גרעסער עס איז געוואָרען זייער צאָרן געגען ר' אליהו בעל־שם, אלץ מער תּלמידים האָט ער צוגעקראָגען. א סך תּלמידים פון די באוואוסטע דריי פּינסקער ישיבות האָבען שוין אָפען זיך אָנגע־שלאָסען אין ר' אליהו בעל־שם און געוואָרען זיינע שטארקסטע פארטיידיגער.

ר' אליהו בעל־שם איז מער נישט געווען אליין. ער האָט געהאט א צד — און א שטארקען צד — אין פּינסק. א וועלכער עס איז פארמעסט געגען אים, האָט אויך געמיינט צו האָבען געגען זיך ר' אליהו'ס תּלמידים.

פארשטייט זיך, אז אין פינסק איז שוין קיין שלום ניט געווען. די ויכוחים זיינען געווען היציגע. דעם בעל שם׳ס נאָכפאָלגער האָבען שוין געהאט דעם כוח און די אנטשלאָסענקייט איינצושטעלען זיך פאר זייער צד.

צוויי יאָר זיינען אוועק און ר׳ אליהו בעל־שם האָט אָנגעפירט מיט זיין אייגענער ישיבה אין פינסק — א ישיבה וואו זיין דרך איז געלערענט געוואָרען צו די תלמידים. ניט קוקענדיג אויף אלע באמיאונגען פון די מתנגד׳ישע ראשי ישיבה צו מאכען צו־נישט זיין דרך, האָט ר׳ אליהו געהאט אלץ א גרעסערען דערפאָלג. זיין פרסום איז געוואָרען גרויס. די צאָל פון זיינע נאָכפאָלגער איז געוואָקסען.

ר׳ אליהו האָט זיך באזונדערס באמיט אָפצוקלייבען א פופציג יונגעלייט, וועלכע ער האָט ניט נאָר דערצויגען אין זיין אייגענעם דרך, נאָר האָט אין זיי אויך אריינגעגעבען דעם כוח און דעם ווילען צו ווערען די פארשפרייטער פון דעם דרך הקבלה. די דאָזיגע יונגעלייט האָבען דערנאָך דערוואָרבען הונדערטער אידען, וואָס זיינען געוואָרען פייערדיגע אָנהענגער פון דעם דרך הקבלה.

אין פינסק האָט זיך געפונען איינער פון די מתנגד׳ישע לומדים מיט׳ן נאָמען ר׳ גבריאל. איז ער געווען ניט בלויז א גדול בתורה, נאָר אויך א גרויסער בעל־כוח אין גשמיות׳דיגען זין. ער איז געווען הויך געוואקסען און שטארק — ממש א גבור. ער איז דערצו אויך געווען א גרויסער בעל־דברן, אזוי, אז ער האָט אָנגעהויבען האלטען פייערדיגע דרשות, רופענדיג יונג און אלט צו א פשוט׳ער מלחמה געגען ר׳ אליהו בעל־שם און זיינע נאָכפאָלגער.

ר׳ אליהו האָט אָבער געהאט אָנגעזאָגט זיינע תלמידים, אז זיי זאָלען זיך האלטען רואיג און ניט ענטפערען די מתנגדים מיט קיין וואָרט. זאָלען די מתנגדים זיך קאָכען, זאָלען זיי שרייען און ליארמען, די בעלי־הקבלה זאָלען שווייגען, ווי ניט זיי מיינט מען עס.

אויך די געוויינליכע נאָכפאָלגער זיינע אין שטאָט האָט ער אָנגעזאָגט ניט צו לאָזען זיך אריינציען אין קיין מחלוקה, נאָר הערען און שווייגען, זיך צוקוקען און ניט עפענען דאָס מויל, ווי עס וואָלט זיי ניט נוגע געווען.

אָבער דאָס שטילשווייגען פון ר׳ אליהו׳ס תלמידים און פון זיינע נאָכפאָלגער האָט די מתנגדים נאָך מער דערצאָרענט. סטייטש, זיי, די מתנגדים, מאכען געוואלדען, זידלען זיי און רופען זיי מיט די שענדליכסטע נעמען און יענע זאָגען קיין וואָרט ניט.

די מתנגדים זיינען צוליב דעם נאָך מער דערצאָרענט געוואָרען. זיי האָבען עס מצד די בעלי הקבלה באטראכט פאר א „חוצפה", א מין גרינגשעצונג פון זייער זייט, צו די מתנגדים.

האָבען זיך מתנגדים אזוי לאנג געהיצט ביז זיי זיינען באפאלען דעם בעל שמ׳ס תלמידים און זיי געשלאָגען, יענע האָבען ניט געענטפערט אויף צוריק, זיי האָבען זיך ניט פארטיידיגט, האָבען די אויפגעברויזטע מתנגדים זיי נאָך מער געשלאָגען.

דאָס האָט אויפגערודערט פינסק. די מתנגדים האָבען, נאטירליך, געגעבען גערעכט די שלעגער, אָבער די פארערער און נאָכפאָלגער פון ר׳ אליהו בעל־שם האָבען געהאלטען, אז דאָס איז א מורא׳דיגע נבלה וואָס טאָר ניט פארשוויגען ווערען.

די בעלי־הקבלה האָבען איצט באשלאָסען עפּעס צו טאָן וועגען דעם, אָבער ניט דורך ענטפערען מיט קלעפּ אויף קלעפּ, נאָר דורך רופען די שלעגער צו א דין־תורה.

די שלעגער האָבען זיך אָבער „געלאָזט בעטען". זיי האָבען מיט צאָרן צוריקגעשליידערט די הזמנה פונ׳ם געקריוודעטען צד און געזאָגט, אז זיי וועלען מיט זיי ניט גיין צו קיין דין תורה. די קלעפּ האָבען זיי כשר פארדינט, האָבען זיי געזאָגט.

האָבען אָבער די בעלי הקבלה אויך ניט געשוויגען און אָנגעהויבען סטראשען די מתנגדים מיט אריינלייגען זיי אין חרם. אנטזאגען זיך צו גיין צו א דין תורה איז עפּעס אזוינס פארוואָס עס קומט חרם.

צווישן די בעלי־הקבלה אין פינסק זיינען שוין געווען א סך גרויסע לומדים, בעלי בתים, גבירים און סתם גרויסע בעלי־דעה אין שטאָט.

די מתנגדים האָבען געהאט א שטארקען צד געגען זיך. מען האָט אָט דעם צד ניט געקאָנט אוועקמאכען מיט דער האנט. באשר די בעלי־הקבלה געהאט דעם אָנזאָג פון בעל־שם, ניט צו ענטפערען אויף די מתנגד׳ישע אָנגריפען, אודאי ניט זיך מיט זיי פארמעסטען כחות און שלאָגען זיך. וואָלטען די בעלי־הקבלה עס יאָ געטאָן, וואָלטען די מתנגדים שלעכט אָפּגעשניטען.

איצט האָט עס זיך אָבער נאָר געהאנדעלט וועגען ברענגען זיי צו א דין־תורה.

קלז.

אין גאַנג פון די דורות

ר׳ אלי׳ בעל־שם פאַרלאָזט פּינסק. — די השפעה פון די געגנער צו קבלה אויף ר׳ אברהס׳ן. — ר׳ אברהמ׳ס משפּחה. — ר׳ ברוך׳ס שווער.

ר׳ אליהו בעל שם פון ווירמייזע האָט שוין געפילט, אז ער האָט געהאט א נצחון אין פּינסק. די ווענט פון דער מתנגד׳ישער פעסטונג זיינען דורכגעבראָכען געוואָרען. פּינסק איז שוין מער ניט געווען אונטער דער השפּעה פון די מתנגד׳ישע רעדעל־פירער.

ער, דער בעל שם, וואָס איז ארונטערגעקומען קיין פּינסק נאָר פאר׳ן צוועק די מתנגדים אָנצולערנען, האָט זיינס געהאט דערגרייכט. ער האָט איצט געקאָנט פארלאָזען פּינסק און זיך צוריקקערען קיין פּראג.

ר׳ אליהו האָט וועגען דעם אין פאָראויס געלאָזט וויסען זיינע נייע נאָכפאָלגער. פּינסק איז, אייגענטליך, איצט געווען אין מיטען פון א מחלוקה. צוליב דעם איבערפאל אויף ר׳ אליהו׳ס נאָכפאָלגער מצד די מתנגדים, איז פּינסק צעטיילט געוואָרען אין צוויי מחנות. די נאָכפאָלגער פון דרך הקבלה, די אָנגעגריפענע, האָבען געפאָדערט די מתנגד׳ישע אָנגרייפער צו א דין־תורה.

ר׳ אליהו האָט איצט צוזאמענגערופען זיינע נאָכפאָלגער אין פּינסק און צו זיי אזוי געזאָגט:

— איך וואָלט ניט וועלען, אז איר זאָלט צאָלען די מתנגדים מיט דער זעלביגער מטבע, עס הייסט, זיי שלאָגען אויף צוריק, אָדער אפילו פירען מיט זיי מחלוקת דורך זידלערייען. איך בין געגען וועלכע עס איז מחלוקת׳ן. די שאלה איז, ווי אזוי וועט איר זיך קאָנען צוריקהאלטען פון ענטפערען אייערע אָנגרייפער, אויב זיי האלטען אָן די מחלוקה געגען אייך? האָב איך פאר אייך אן עצה: זאָלען די וואָס קאָנען ניט פארטראָגען די מתנגד׳ישע רדיפות, מיר נאָכפאָלגען קיין פּראג. איך וועל זיי ארייננעמען דאָרט אין מיין ישיבה און זיי אויסהאלטען מיט זייערע הצטרכות׳ן.

אָט די ווערטער פון ר׳ אליהו בעל שם האָבען געמאכט א גרויסען רושם אין פּינסק. וויפיל געגנער דער נייער דרך הקבלה האָט נאָך ניט געהאט אין פּינסק — צום גרייז גרויען, הדרת פנים׳דיגען און גאונ׳ישען בעל שם, האָבען די מערסטע תושבים פון שטאָט געפילט דעם גרעסטען דרך ארץ.

זיינע זעלטענע מדות טובות, זיין גוטסקייט, זיין בנעימות׳דיגע האלטונג און זיין צדקה, האבען אים ארייגגעבען א גרויס נאכפאלגערשאפט.

די וואס האבען זיך קוים געקענט פאנאנדערקלייבען אין דעם צי מען דארף יא לערנען קבלה צי ניט, האבען פארעהרט ר׳ אליהו בעל שם פאר זיינע סגולות און רפואות צו פארשידענע חלאת׳ן. מ׳האט אים דערפאר ניט געוואלט אוועקלאזען פון שטאט.

בקשות זיינען געקומען פון רעבטס און לינקס, אז ער זאל דארט פארבלייבען, אבער ר׳ אליהו בעל שם האט זיך צו קיינעם נישט געוואלט צוהערען און האט פארלאזען פינסק. מיט אים זיינען פון פינסק אוועק ארום צוואנציג פון זיינע תלמידים.

א סך פון די לומד׳ישע פינסקער תושבים און בעלי בתים, וואס זיינען פאר דער צייט געווארען זיינע נאכפאלגער, האבען דעם בעל שם געגעבען א גאר ווארימען צאתך לשלום ביים פארלאזען די שטאט. אויך די תלמידים, וואס האבען אים באגלייט, זיינען צוגעטיילט געווארען גרויס כבוד.

פארשטייט זיך, אז די מתנגדים זייערע זיינען געווען גראד צופרידן, וואס ר׳ אליהו פארלאזט פינסק. זיי האבען זיך אויך ניט גענומען צום הארצען, וואס ער האט מיטגענומען זיינע פאר צענדליג תלמידים.

וואס זיי האט געערגערט איז, וואס מיט דעם איז נאך פינסק ניט אויסגעליידיגט געווארען פון די בעלי הקבלה. אין פינסק זיינען געבליבען א סך נאכפאלגער פון בעל שם און גראד צווישען דעם אינגערען דור. אט די יונגע־לייטלעך זיינען איצט אריין אין די דארטיגע ישיבות און אריינגע־בראכט דארט א נייעם גייסט — דעם גייסט פון די בעלי הקבלה.

צוערשט האבען זיי זיך אפגעגעבען מיט קבלה אין געהיים. ביסלעכווייז האבען זיי זיך פארמערט אין צאל אזוי, אז דער דרך הקבלה איז נאכ־געפאלגט געווארן פון די ישיבה־לייט אפילו, ווען די ראשי ישיבה זיינען געווען געגען דעם.

איניגע יאר זיינען פארגאנגען און די בעלי הקבלה האבען זיך אלץ מער און מער פארשפרייט אין פינסק. דערווייל איז דער ראש־ישיבה ר׳ זונדעל נפטר געווארען און אויף זיין ארט איז אויפגענומען געווארען דער גאון ר׳ גבריאל. אט דער ר׳ גבריאל האט נישט געוואלט צוקוקען אין האלבען שטילשווייגען ווי די ישיבה־לייט גיבען זיך אפ מיט קבלה און ער האט קעגען די בעלי־הקבלה אויפגעהויבען א ביטערען קאמף.

ר' גבריאל האט געהאט א געטרייען תלמיד און גרויסער עלוי און זיין נאמען איז געווען ר' אברהם זאב. ער האט נאכגעפאלגט זיין רבי'ן און אויך געפירט מלחמה קעגען די בעלי הקבלה.

ר' גבריאל האט זיין תלמיד ר' אברהם זאב'ן חתונה געמאכט מיט דער טאכטער פון א חשוב'ען בעל הבית אינ'ם שטעטעל בעשנעקאוויץ. דארט האט ר' אברהם זאב געעפענט א ישיבה, וועלכע האט געזאלט דערציען ביטערע געגנער פון דער קבלה. אבער דאס איז אים ניט אינגאנצען געלונגען, ווייל ביי יענער צייט זיינען שוין געווען א סך נאכפאלגער פון דער נייער שיטה און די אידישע מחנה איז געווען צעטיילט.

אט דער ר' אברהם זאב איז שפעטער געווען דער רבי פון ר' אברהמ'ן דער גערטנער, וועלכער איז געווארען דער שווער פון ברוכ'ן, דער פאטער פון ר' שניאור זלמנ'ען, גרינדער פון חב"ד.

אט דער „שלשלת היוחסין" איז, ווי מיר ווייסען פון פריער, טאקע איבערגעגעבען געווארען פון ר' אברהמ'ען אליין, ווען ער איז געקומען קיין וויטעבסק זיך באקאנען מיט ברוכ'ס משפחה. ר' אברהמ'ס פארגאנגענהייט וועט אבער נישט זיין פארפולקאמט אן די פאלגענדיגע פרטים.

בעת ר' אברהמ'ס רבי איז געווען דער דערמאנטער ר' אברהם זאב, א תלמיד פון ר' גבריאל'ן האט ר' אברהם זאב געהאט א חבר, אויך א תלמיד פון זעלביגען ר' גבריאל'ן, וועמענס נאמען איז געווען ר' ישראל יצחק.

אט דער ר' ישראל יצחק, בטבע א חלוש, אבער א גוטהארציגער מענש. דאס איז געווען דערפאר, וואס די קינדער, וואס זיין ווייב רחל האט אים געבראכט אויף דער וועלט האבען זיך, פאר קיין אידען געדאכט, נישט געהאלטען. פון אלע קינדער איז זיי געבליבען נאר א טאכטער שרה.

אט די שרה איז עס פון זיין רבי'ן אויסגעקליבען געווארען פאר ר' אברהמ'ען אלס כלה. כאטש ר' אברהם האט געזאלט קריגען קעסט ביי זיין שווער, האט ער אבער באשלאסען זיך אליין מפרנס צו זיין און דווקא דורך גערטנעריי. זיין ווייב שרה האט אים דערביי שטארק ארויסגעהאלפען.

שרה, די טאכטער פון א גרויסען למדן, איז דערצויגען געווארען אזוי, אז זי האט קוים געקענט זאגען עברי אדער לייענען א טייטש חומש. דערפאר האט זי געהאט א גאלדן הארץ. זי איז געווען א בעלת צדקה. און דאן האט זי זיך געהאט איינגעגעבען אין איר מוטער.

איר מוטער האָט זי נאָך אלס קינד איינגעוואוינט זיך אָפּצוגעבען מיט העלפען אָרימעלייט. זי איז אָבער, קענטיג, אוועק א סך ווייטער ווי איר מוטער.

רחל, איר מוטער, האָט שרה'ן געהאט אוועקגעגעבען איר צירונג, כדי זי זאָל עס האָבען פאר נאָך דער חתונה, אָבער אָהן איר מוטער'ס וויסען האָט זי די צירונג פאר'משכנ'ט און דאָס געלט צעטיילט צווישען אָרימע לייט.

ערשט שפּעטער נאָך דער חתונה, האָט זי די צירונג אויסגעלייזט.

באַלד ווי איר מאַן, ר' אברהם, האָט זיך גענומען צו גערטנערייַ, האָט שרה אים מיטגעהאָלפען מיט אלץ, וואָס זי האָט נאָר געקענט. אחוץ פירען די בעל הבית'שקייט אין הויז און דערציען די קינדער, האָט זי אויך אריינגעלייגט ארבייט אין די גערטנער. אכטונג געגעבען אויף די גרינסען און אויף די סעדער, וואָס ר' אברהם פלעגט אָפּדינגען ביי די פּריצים.

ביידע, ר' אברהם און שרה, זיינען געווען גרויסע בעלי צדקה און אויך מכניסי אורחים. זיי זיינען מיט דער צייט אויך געוואָרען עשירים.

פאר זייער גרעסטער עשירות האָבען זיי באַטראַכט די קינדער, מיט וועלכע זיי זיינען געבענשט געוואָרן. דאָס זיינען געווען פיר זין און צוויי טעכטער.

די זין זיינען געווען: שמעון, דער בכור, דניאל, דאַן די טאָכטער רבקה, א זון מאיר, א צווייטע טאָכטער רחל, און א פערטער זון, דער בן־זקונים, ישראל יצחק.

טראָץ אלע באַמיאונגען מצד זייער פאָטער זיינען די זין ניט אויס־געוואקסען קיין גרויסע לומדים ווי ר' אברהם וואָלט עס געוואָלט.

די טעכטער האָט ר' אברהם דערצויגען אין פּשוט'ן, געוויינליכען דרך, פון די וואָס האָבען געהאַלטען, אז פרויען דארפען ניט לערנען קיין תורה. אַנשטאָט תורה האָט ער די טעכטער געלערענט מדות טובות.

איז דערפאר רבקה אויסגעוואקסען א גאָר זעלטענע בעלת מדה. ר' אברהם און שרה זיינען געווען שטאָלץ מיט איר.

איצט האָט ר' אברהם געוואָלט האָבען נחת פון זיין גרעסטענער טאָכטער דורך דעם, וואָס ער וועט פאר איר אויסקלויבען דעם ריכטיגן מאַן. און ער האָט זיך ניט געקענט ווינשען קיין בעסערען און גרעסטענערען זיווג פאר איר ווי ברוכ'ן.

ביי ברוכ׳ן אליין וואָלט ער קוים געקענט פועל׳ן צו באשליסען אויפ׳ן שידוך. פאר א צייט האָט ער זיך געהאלטען ווייט פון אזוינע פראקטישע ענינים. ער האָט עס אלץ דערפאר איבערגעלאָזט צו זיין שוועסטער דבורה לאה׳ן און איר מאן ר׳ יוסף יצחק, דער עלוי פון שאריי. און שוועסטער און שוואָגער, ווי אויך די אנדערע פון דער משפחה האָבען שוין געהאט געגעבען זייער ברכה צום שידוך, קוים חלומ׳ענדיג דעמאָלט, אז פון אָט דעם שידוך וועט ארויסקומען אזוינס, וואָס וועט לייגען אויף אייביג א חותם אויפ׳ן גאנג פון אידישען לעבען — די גרינדונג פון א נייער ריכטונג אין עבודת הבורא — די ריכטונג פון חב״ד, ווי דאָס איז אויסגעצייכענט געוואָרען פון „בעל התניא״, דער אלטער רבי ר׳ שניאור זלמן פון לאדי — און פון ברוכ׳ן און רבקה׳ן.

הוספות און באַמערקונגען*

●

צו זייט 9:

א תורה פון מורנו הבעל שם טוב וואָס שמואל נחום האָט איבער־געזאָגט, ווי עס איז פאַרצייכנט ביים רבי'ן מהוריי"צ נ"ע אין זיינע זכרונות:

פירוש המשנה שנים אוחזין בטלית כמו שלומדים אותה במתיבתא דרקיע:

בכל דבר שברא הקב"ה בעולם הזה יש בו ניצוץ דקדושה וכשאדם עושה מצוה בדבר ההוא, מעלה את הניצוץ דקדושה לשרשו לאותו העולם שמשם הורידו הקב"ה. ועל ידי זה שהאדם מעלה את הניצוץ — הוא זוכה לשכר טוב כפי פסק ההלכה שבתורה בזכות כל מצוה ומצוה. ואם מצוה אחת נעשית על ידי שני אנשים אז הנה שכר המצוה נחלק לשניהם.

ובפסק הלכה זו דמצוה שעשאוה שני אנשים ועל ידי שניהם נתעלה הניצוץ דקדושה שהי' בהדבר ההוא הנה בזה הוא הלימוד במתיבתא דרקיע: שנים, שני אנשים ואחד מהם, ראובן למשל, ידע כי שמעון נטה מדרך הישר וצריכים להחזירו למוטב, וסיפר ראובן ללוי על אודות שמעון והלך לוי והתעסק עם שמעון והחזירו למוטב, ונעשה בעל תשובה גמור ונתעלו ניצוצות הקדושה על ידי ראובן שסיפר ללוי ועל ידי לוי שהתעסק עם שמעון, והם שנים האוחזין בטלית, שהטלית הם ניצוצות הקדושה ושנים אוחזין בה זה אומר אני מצאתי', ראובן, על דרך משל, אומר אני הוא שספרתי על אדות שמעון שצריכים להחזירו למוטב וא"כ כולה, כל השכר, שלי הוא. וזה — לוי על דרך משל — אומר אני הוא שעסקתי עם שמעון להחזירו למוטב וכולה שלי, כל השכר שלי, הנה פסק ההלכה הוא ששניהם זוכים בשכר**.

---

*) אַ טייל פון די הוספות זיינען געבראַכט אין זייער אָריגינעלן טעקסט — אין לשון הקודש.

**) זע אויך ד"ה רבי אומר, הש"ת (ס' המאמרים הש"ת). קונטרס לימוד החסידות ע' 20.

צו זייט 27:

די תורה פון בעל שם טוב, ווי זי איז פערצייכנט ביים רבי'ן מהוריי"צ נ"ע אין זיינע זכרונות:

כתיב יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים, בתיבת אני' יש ב' פירושים, אני' ספינה, אני' מספר. יורדי הים קאי על הנשמה היורדת להתלבש בגוף שהיא בדוגמת הים כמו מי הים מכסים על מה שבתוכם כן הגוף מכסה על הנשמה האלקית שבתוכו, וביורדי הים, היינו בנשמות היורדות יש ב' אופני ירידה, יש ירידה הגם שהיא ירידה בים, בכל זה יש לו ספינה והוא חינוך וסביבה, של בני תורה ושומרי מצוה, אבל ישנה ירידה של תאני' ואני', הנשמה היורדת בגוף של ישראל שאינו בסביבה של בני תורה ושומרי מצוה אבל ישנם העושי מלאכה במים רבים, והם אלו הנשמות שצריכות לרדת לים, לעשות מלאכה גם במים רבים להציל את אלו הנשמות אשר ירדו בתאני' ואני'.

צו זייט 38:

דעם ספור וועגן ר' ברוך וויאזנער — ביז זייט 62 — זע אויך קונטרס אבות החסידות, געדרוקט אין „התמים" חוברת ה', ו'.

צו זייט 59:

וועגן דעם מנהג אז אין חודש אלול איז מען מרבה אין ענינים פון יראת שמים און תשובה, אפילו אויב צוליב דעם דארפן אראפנעמען פון לערנען —

זע טור ברקת לשו"ע או"ח סי' תקפ"א. ברכי יוסף חלק או"ח סימן תקפ"א. אלף למטה — לרא"ז מרגלית — סימן תקפ"א ס"ק י"ג.

צו זייט 91:

וועגן מגידים מוסר זאָגערס — זע אויך לקוטי דבורים כרך ב' (ע' ריב סעי' טו און ווייטער).

צו זייט 96:

וועגן ר' אדם בעל שם און ר' ישראל בעל שם טוב — זע „התמים" חוברת א'. קונטרס ח"י אלול ה' תש"ג ע' 19 און ווייטער.

צו זייט 142 :

(נאך דעם קטע ר' משה יצחק א. ז. וו. איז פערצייכנט אין די רשימות פון רבי'ן (מהוריי"צ) נ"ע דאָס פאָלגענדע) :

אבל מתאוננים אנחנו על העונש הקשה שאבינו שבשמים מעניש אותנו, על אשר אין אנו שמים לב לשוב אל ה' באמת ובתום כאשר העיד בנו נביאנו הראשון משה רבינו ואחריו כל נביאנו בשם האל יתברך.

האמין לי אדוני כי אין אני ולא שאר היהודים דואגים לפרוסת לחמנו, חכמי התלמוד אמרו מאן דיהיב חיי יהיב מזוני, אותה פרוסת הלחם הזעומה שאנו אוכלים במדינה זו בחסדי השם יתברך נאכל גם במדינה אחרת, אבל מפני מה מגרשים עם חרוץ. הלב מתפלץ על עיוות הדין באופן גם ואכזרי כזה.

זה כשלשים שנה שהנני מכירך — אמר הארכידוכוס — ומעולם לא שמעתי ממך ביטוים חריפים כאלו.

אחרי הודעת המלך על דבר גירוש היהודים — השיב הרמ"י — החלטתי אשר בהזדמנות הראשונה אתך אדוני עלי לפקוח עיניך על מצב המוסרי של בני גילך וגם על מצבו המוסרי של הכהן המתימר בקדושתו ובאהבתו אליך ושבע תועבות בלבו.

חמשים שנות עבודתי באחוזת אדוני הנסיך הגדול הישר באדם, שקירב אותי ואת אחי היהודים ולא פעם ושתים הגין עלינו כלנו להציל אותנו נשינו וטפינו מידי היעזואיטים שואפי דם — מחייבות אותי לעשות כל אשר ביכלתי להציל את טוהר עדינת לב אדוני מלהתגאל במי הבצה של העדה הרעה מעדת האצילים והנסיכים שנלכדו בפח הנוכלים.

ובדברי אלה — מלאתי את חובתי המוסרית אל הנסיך אדוני השר הגדול, רב התשבחות, ותבדל לחיים טובים את חובתי המוסרית אליך אדוני, ואבן מעמסה אשר זה כחמש עשרה שנה, מעת היותך לאיש בן עשרים שנה, העיקה על לבבי פן ואולי גם אתה אדוני תם הלב תלכד חלילה בפח, נגולה מעלי ורוח לי, ואתה אדוני צלח ורכב על דבר אמת ויעזרך אל עולם.

צו זייט 144 :

(פאר'ן קטע ביי דער ערשטער, איז פערצייכנט דאָס פאָלגענדע) :

האם איש שיבה הוא ראש הרבנים — שאל הארכידוכוס — שתכבד עליו נסיעה של שלשים פרסאות במרכבה טובה.

לא — השיב הרמ״י — ראש הרבנים הוא במבחר שנותיו כבן ארבעים וחמש. בהיותו בן שתים עשרה כבר התהללו בו גדולי חכמי ישראל וכעשרים שנה למד בכל בתי לימוד היותר גדולים באשכנז ובפולין, וזה כעשר שנים אשר קהל עדת ישראל בפראג זכתה אשר הסכים לקבל משרת ראש הרבנים בפראג הבירה.

בודאי — אמר הארכידוכום — הוא מקבל שכירות גדולה והכנסותיו מרובות.

ראש הרבנים — השיב רמ״י — נדב את שכירותו לטובת החזקת בית לימוד לבחורי היהודים הלומדים תורה תחת הנהלתו של אחד המורים הגדולים אשר מינה ראש הרבנים ורק את בית ועד ראש הרבנים מחזיק הקהל על הוצאותיו.

ובמה מתפרנס ראש הרבנים — שאל הארכידוכום.

פרנסתו — השיב רמ״י — ממסחר השותפות עם אחד היהודים בחנות של מכולת ועם סוחר עורות אחד, ומשני העסקים הללו פרנסתו מצוי׳ לו בריוח ולילה כיום הוא שוקד בתורה, ועשרות עשרות אגרות הוא מקבל יום יום מגדולי הרבנים במדינות הקרובות והרחוקות הפונים אליו בשאלותיהם וספקותיהם בהלכות שונות.

הארכידוכום התענין לדעת פרטי ארחות חיי היהודים וארחות חיי הרבנים וראש הרבנים, ורמ״י ספר לו דבר דבר על אופנו.

צו זייט 145 :

(פאר׳ן קטע ווען די זומער חדשים, איז פארצייכנט דאָס פאלגענדע) :

באחד הימים שאל הארכידוכום את מהר״ל לאיזה סבה למד חכמת הטבע חכמת החשבון חכמת הצמחים וחכמת הנפש, ממי ומאיזה ספרים למדם ולאיזה צורך והמה לו הלא על דרך הרגיל הנה האדם בוחר בחכמה אחת או שתים ולומדם על בורין ומתחזק בהן לפתחן ולשכללן, וכשהדבר עולה בידו אם רב או מעט הוא קונה לו שם טוב ונוחל כבוד רב ונעשה מפורסם לבעל מקצוע במדע ההוא ומה היא חכמת התורה.

חכמת התורה — הסביר לו מהר״ל — היא הוראת וידיעת המצות אשר צוה הבורא עולם לבני אדם, מאדם הראשון אשר ברא האלקים עד מעמד הר סיני, שבע מצות ציוה האל לכל בני אדם ולעם ישראל צוה שש מאות ושלש עשרה מצות ושבע מצות מה שבאו בקבלה וביחד שש מאות ועשרים מצות.

מצות הבורא נחלקות לשני סוגים, א' מה שצוה לעשות, ב' מה שהזהיר שלא לעשות, ובשביל קיום המצות עלינו לדעת ולהיות בקי בחכמות שונות כמו חכמת החשבון לקביעות ראשי חדשים וזמני המועדים. חכמת הצמחים וחכמת הטבע לעניני כשרות האוכל, וידיעת חכמת הנפש הוא בשביל קנין המדות הנעלות.

וביותר, להבין — עד כמה שמות האדם יכול להשיג — את הבורא ברוך הוא המחי' את כל היצירה כמו שהנפש מחי' את הגוף, (רק ההבדל הוא להיות שהנפש מחי' את הגוף ואינה בוראו, והבורא ב"ה הוא ברא הכל ומחי' אותם), אם כן איפה הנה ראשית האפשרות לגשת אל הידיעה השכלית בהמושגים הכי דקים בחקירה אלקית — נעטליכקייט — היא ידיעת חכמת הנפש.

כל החכמות הללו והנוסף עליהם משארי החכמות ברפואה ועוד ישנם בחכמת התורה שהיא כליל המדעים ועטרת תפארתם, מהם מפורשים בסדר מסודר ומהם אמורים בתורה רק ברמז ובאות בקבלה איש מפי איש כגדולי חכמי ישראל שהם בעלי המסורה והמקבלים מדור לדור, ובכל דור ודור הנה ראשי החכמים כותבים ביאוריהם על ספר להסביר את דברי התורה וחכמתה לפי מהות כשרונות אנשי דורם, ומזרזים את האומה לקנין מדות טובות, וכבר יש לנו ספר מיוחד מפתגמי החכמים בכל דור ביחס הנהגת האדם בין אדם לבוראו וביחס הנהגת האדם בינו ובין חבריו.

לפי אשר הואלת לספר לי — אמר הארכידוכוס למהר"ל — תולדות ימי ישראל, הנה מיום אשר הבורא כרת את הברית עם אברהם, במשך הששה דורות עד מתן תורה על ידי משה עברו ארבע מאות ושלשים שנה, רובם ימים של עוני וגלות ומעת אשר יהושע יורש משה הביא את ישראל לארץ כנען עד גלות בבל עברו שמונה מאות ותשעים שנה וגם אז היו מלחמות שונות ומגלות הראשון עד השני עברו רק כחמש מאות שנה, וזה כאלף ארבע מאות שמונים ושבע שנה אשר עם ישראל עזב את ארצו ונודד בגולה במדינות שונות תחת עולם הקשה של מנגדי דת היהודים, איך לא שכח העם את תורתו.

אבינו הראשון — השיב מהר"ל — סמל המוסר נפשו בעד פרסום אל אחד בורא העולם ומלואה ומנהיגו, נגד דעת נמרוד הכופר באלקים, הנחילנו את האומץ לב ואת תוקף הדעת להאמין באמונה שלמה באל יחיד המשגיח על כל החי אשר ע"פ האדמה ובשמים, מחי' אותם ומנהיגם ואת המסירת נפש על קדושת השם יתברך.

וירושה קדושה הלזו, תוקף הדעת ואומץ הלב, מבלי התחשב עם

מי שהוא הבא עלינו להפריענו מאמונתינו ודתינו, בין אם הוא חכם הבא להסיתנו ולהדיחנו מארחות חיינו ע"פ התורה ובין אם הוא מלך ושר הבא עלינו בזרוע, אנחנו מתאמצים לעמוד חזק על עמדנו, ומוסרים את בשרינו בעד טוהר נשמתינו.

הישיבה — בית לימוד לצעירים — היא אם כל החי בישראל, אבותינו אברהם יצחק ויעקב החזיקו בתי לימוד ללמד את בני דעת לפרסם את הבורא עולם וברדת יעקב אבינו למצרים שלח את בנו יהודה להכין לו בית לימוד לרבים מבני משפחתו ולמי שרצה להקשיב לקחו בשיעורי הלימודים. משה רבינו יסד ישיבה שבה למד הוא אהרן אחיו ובניהם, יהושע והזקנים.

בכל דור ודור הנה מבלי התחשב עם מצב הכלכלי השתדלו היהודים לשמור את התקנה* שנתתקנה כאלף שש מאות וחמשים שנה מלפנים אשר בכל עדה קיבוץ וישוב מבני ישראל יהי' חדר של לימוד עם מורה מומחה לילדים מבני חמש ומעלה, נוסף על הישיבות בשביל בחורים ואברכים.

החדרים והישיבות הן המה שהגינו על האמונה והדת, והן המה שהעמידו ומעמידים אנשים בעלי מדע ויושר לומדי תורה ושומרי מצוה במסירות נפש.

צו זייט 161:

(פאר'ן קטע דער זוהן משה, איז פערצייכנט (איבערזעצונג דורך ארויסגעבער)):

חברי הקהלה האבן אויסגעקליבן אלס ראש הקהל, דעם גאון ר' יהודה ליב, ער זאל פארנעמען דעם פלאץ און אמט פון זיין פאטער ר' שמואל. הגאון ר' יהודה ליב האט אבער צוריגעוויזען זייער בקשה, זאגענדיג דערביי אז אים פעלן די נויטיגע שלימות אויף צו פארנעמען אזא שטעלע.

א יאהר נאך זיין פאטער'ס פטירה איז ר' יהודה ליב געווארען אן אלמן אויך פון זיין צווייטע פרוי.

פאר זיין פטירה, האט דער גאון און מקובל ר' אליהו געזאגט צו זיין תלמיד ר' יהודה ליב, אז ער זעט פאר אים א גוטע צוקונפט אין דער שטאט פויזען, און האט אים געבענטשט מיט אריכות ימים.

---

*) כנראה הכוונה לתקנת יהושע בן גמלא (ב"ב כא, א).

דריי יאהר נאך דעם, האט מען אים פארגעליינגט א שידוך מיט די טאכטער פון דעם גרויסן למדן און גביר ר׳ חיים פון פויזען, וועמענס נאמען איז געווען שרה. אין יאהר ת״כ האט ר׳ יהודה ליב זיך אריבער־געקליבן אין פויזען. און זיבען יאהר נאך זיין חתונה — אין יאהר תכ״ז — איז ביי זיי געבוירן געווארן זייער זון הגאון ר׳ משה.

צו זייט 162 :

שורה המתחלת שרה, נדפס: ר׳ שלמה זלמנ׳ען, וצריך להיות: ר׳ שניאור זלמנ׳ען.

צו זייט 164 :

שורה המתחלת אין יאהר, נדפס: ש״ך, וצריך להיות: ש״נ.

צו זייט 167 :

(פאר׳ן קטע רחל האט אבער, איז פארצייכנט דאס פאלגענדע):

ועתה בתי — אמרה הרבנית רחל — כשאת יודעת את אופן חינוכו של אביך בסביבה של גאוני עולם ויראי אלקים אבל מנגדים בכל תוקף ללמד את בנותיהם תורה, ואנכי חונכתי בסביבה של גאונים בעלי הקבלה ובעלי מוסר המחבבים גם אנשים פשוטים ודעתם מוחלטת אשר גם הנשים רשאות ללמוד תורה *.

ובכן הנה שני אופני חינוך המה הבאים משתי שיטות מיוחדות שהן שתי דעות בגמרא, האחת מחייבת את האדם ללמד תורה גם את בתו והשני׳ חולקת, וגם הדעה השני׳ אינה אוסרת את הלימוד לנשים אלא סוברת שלא לבד שאינו חייב ללמוד את בתו תורה אלא שעוד עלול להזיק.

במה עלול ללמוד התורה לנשים להזיק — שאלה הבורה לאה את אמה — מפני מה הנערים חייבים בלימוד וכל המתמיד בלימוד הרי זה משובח ולנערות הלימוד עלול להזיק.

טבעי בני אדם — אמרה הרבנית רחל — שונים המה, וכך שנו רבותינו במשנה מפורשת במסכת סנהדרין שבני אדם חלוקים זה מזה בפרצופיהם תוארם ומראיהם.

כל הנבראים שברא הקב״ה בעולמו נחלקים לארבעה מינים כוללים, דומם כמו אבנים ועפר ומתכות וכדומה. צומח כמו אילנות

---

*) ראה הלכות ת״ת לרבנו הזקן סוף פ״א. וש״נ.

דשאים ועשבים וכדומה. חי כמו בהמות חיות ועופות שקצים ורמשים. ומדבר הוא מין האדם אשר לו יתרון בהיצירה על כל השלשה סוגים שקדמו לו.

ארבעה סוגים הללו, דומם צומח חי ומדבר, הנה כלם בעלי נפש הם, כי כל אשר ברא אלקים בארץ בין ברואים שביבשה בין ברואים שבמים ובין ברואים שבשמים כמו השמש הירח וכוכבים ומלאכים בראם הקב"ה בגוף ונפש. הנפש מחי' את הגוף ובכל נברא ונברא הנה נפשו לפי גופו ואין לדמות נפש הצומח לנפש הדומם ואין לדמות נפש המדבר לנפש החי, וכן נבדלים הם נפשות המלאכים מנפשות צבא הרקיע כשמש ירח וכוכבים.

נבדלים המה צבא הרקיע שמש ירח וכוכבים מצבא הארץ ומצבא השמים המלאכים בזה כי צבא הרקיע הוא מחומר דק יותר מכמו חומרם של צבא הארץ והצד השוה שבהם — בין ברואי הארץ וברואי הרקיע — הוא מה ששניהם מורכבים מארבעה יסודות אש רוח מים עפר, אבל צבא השמים שהם המלאכים הנה חומרם הוא רק משני יסודות היותר דקים והם רוח ואש, כאמור עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט.

כאמור אשר ארבעה סוגי הנבראים דומם צומח חי ומדבר כולם בעלי נפש המה ובכל נברא הנה מעלת נפשו הוא לפי אופן חומרו, אם כן הרי בהכרח שיהיו ארבעה סוגי נפשות, נפש הדוממת, נפש הצומחת, נפש החיונית ונפש המדברת, ועם היות שבהכרח לומר שאינו דומה הבדל הנפשי — כלומר בין הארבע נפשות — להבדיל הגופני — שבין הארבעה סוגים דדומם צומח חי ומדבר — אבל עם זה הנה מוכרח הדבר שיש הבדל ביניהם.

והנה כל אחד מהשלשה סוגים דומם צומח חי הנה כל אחד מהם יש בו כל השלש נפשות של דומם צומח וחי אלא שעיקרו הוא הנפש שהוא לפי ענינו כמו האבן הוא דומם הנה יש בו גם נפש הצומחת שצומח מקטנות לגדלות וכן יש בו נפש החיונית שהוא חי אלא ששתי נפשות אלו הן בו בהעלם ובלתי ניכרים כל כך כי הצמיחה שבאבן הוא במשך שנים רבות וכן חיותו הוא בלתי תנועה ועיקרו הוא נפש הדוממת, ובצומח הנה גופו הוא דומם ויש בו גם נפש החיונית ועיקרו נפש הצומחת וזה ניכר בנברא זה ביותר מכמו נפשות הדוממת והחיונית. והחי הנה גופו דומם וצומח מקטנות לגדלות ועיקרו הוא נפש החיונית הבאה בתנועת האברים כהכלל הידוע דכל חי מתנענע.

האדם הוא בחיר הנבראים ולא זו בלבד אשר קבע בו הקב"ה נפש השכלית נוסף על שלשת הנפשות הדוממת הצומחת והחיונית הנה

יתרונו הוא בנפש השכלית שתוצאותי' להשכיל ולהבין ולהעמיק בכל דבר מדע וחכמה ולגלותה ברבים בדבור בשפה ברורה, ועוד יותר בעצם מהות נפשו הוא מסוג גבוה יותר אפילו ממלאכי השרת.

האדם הוא בריאה התיכונית בכל היצירה כולה וחכמי הגמרא אמרו ששה דברים יש באדם, שלשה מהם כבעלי חיים ושלשה כמלאכים, וכלל ידוע הוא אשר חיבור שני דברים שונים זה מזה והרכבתם הוא על ידי כח עליון משניהם והיא הנשמה העליונה אשר היא היתרון האמיתי בעם הנבחר על כל העמים אשר על פני האדמה המתגלה רק ע"י לימוד התורה וקיום מצות האל ב"ה.

האדם עם היותו בעל כשרון בחכמה ומדע הנה עם זה הרי אין דעותיהם שוות, יש שכשרונותיו מתעלמים ויש שכשרונותיו מתפתחים, ושניהם — התעלמות הכשרונות והתפתחותם — באים על ידי סבות שונות בתולדה הדרכה וחינוך.

מין המדבר, המחונן בחסד אלקים להיות בריאה התיכונית בכל היצירה כולה — נחלק לשני מינים, אנשים ונשים, והחלוקה הלזו איננה רק חילוק גופני שגוף האיש חלוק מגוף האשה אלא שהיא גם חילוק רוחני ונפשי, בטבעם מדותיהם שכלם ומהלך נפשם.

האיש בראו הקב"ה טבעו קשה, והאשה בראה הקב"ה טבעה רך. הקשיות והרכות שתי מדות הן בטבעי בני אדם, וכמובן אשר בכל אחד מהם יש מעלה וחסרון, אבל בהנוגע אל רכישת המדע וידיעתה וההנהגה המסודרת הנה הקשיות יש לה יתרון על הרכות העלולה להשתנות, נוסף על חלישות הדעת לעומת טבע הקשה העומד חזק על דעתו.

האלקים כשנתן לנו את התורה הכוללת מצות המתיחסות אל האנשים והנשים אמר למשה רבינו כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל. הנשים שהם רכי הטבע צוה האלקים לדבר אליהם בלשון רכה שהיא האמירה והאנשים שהם קשי הטבע צוה האלקים לדבר אליהם בדבור הקשה כגידים.

ולהיות הנשים בטבע הרך, וטבע הרך עלול להשתנות, לכן הנה ישנם מן החכמים בחכמי הגמרא החושבים אשר לימוד התורה שעיקרה היא הוראה בהלכה במצות עשה ומצות לא תעשה אין ראוי ללמדה לנשים אשר מצד טבען טבע הרך לא יוכלו להתעמק בעמקי ההלכות ועלולות לטעות נוסף על מה שאין להם אותו התוקף בהנהגה מסודרת כמו לאנשים שהם בטבע הקשה.

דבורה לאה הנה מבלי התחשב עם שנותי' הצעירות הבינה בטוב

את דברי אמה, ובגודל שמחתה נשקה את ידי אמה על גודל חסדה עמה להסביר לה את יסודי טעמי מנגדי לימוד התורה לנשים, ותבקש את אמה שתואיל לספר לה על אודות חינוכה והדרכתה ואיך התנהגה בילדותה ובימי נערותה ואז הנה גם היא תתאמץ בכל כחה להתנהג ככה ותוסיף לנשק ידי אמה.

הרבנית רחל בראותה את תשוקת בתה דבורה לאה ללמוד תורה, והרושם העז שעשו עלי' הספורים שספרה לה בכל לילה במשך השבוע וטיב הבנתה בכל מה שהסבירה לה בטבעי בני אדם הבטיחה לבתה אשר בכל יום כשתהינה לבדן בבית תקבע לה זמן לספר לה מחינוכה הדרכתה והנהגתה בימי ילדותה ונערותה ומבואה בברית האירוסין ונשואין עם אבי', רק איש לא ידע מזה, וגם לאחי' ברוך לא תספר.

דבורה לאה, שבטבעה היתה מתונה ביותר והצנע לכת גם מאמה שלא ידעה כי כבר התלמדה את מעשה הכתב, כשראתה שבן שכנתה שמשון — נער כבן חמש עשרה מעיין בספר וכותב, חקרה ונודע לה שהוא ספר דקדוק ומורה דרך להתלמד לכתוב בלשון עבר צח ותשיג גם היא ספר כזה ובמשך כשנה התלמדה לכתוב לשון עבר צח ובכתב נאה — הנה כל אשר שמעה מאמה בכל לילה ולילה במשך השבוע — הספורים האמורים — כתבה על ספר ותחזור עליהם פעמים רבות ורוחה טובה עלי' במאד בתקוה טובה על עתיד מזהיר שאמה תתרצה לקבוע עמה שיעור בלימוד התורה.

צו זייט 168:

(צו קטע „זי פלעגט" איז פארצייכנט):

נאך איידער דאס קינד איז אלט געווארן א חודש האט מען זיך שוין געהיטן אויף צו וואשן מיט אים אדער איר נעגל-וואסער אויפ-באפענדיק זיך פון שלאף סיי באנאכט סיי באטאג.

די זהירות אין נעגל-וואסער סיי פאר די עלטערן סיי פאר די קינדער איז געווען לויט'ן אנווייזונג פון הצדיק ר' יואל בעל שם, זאגענדיג, אז אין צוגאב צו דער הלכה אז פאר נעגל וואסער טאר מען ניט טאן קיין זאך, איז דאס אפגיסן נעגעל-וואסער זייער נוגע צום געזונט פון קינד און אז מען דארף אפגיסן דריי מאל יעדער האנט איבער-היפענדיג.

צו זייט 169 :

(פאר'ן קטע „רחל האט באזונדער" איז פארצייכנט דאס פאלגענדע) :

כשהתחלתי לדבר — מספרת רחל לבתה דבורה לאה — למדתנו אימא לומר בכל בקר מודה אני, שמע ישראל, ברוך שם, תורה צוה, וכשהייתי בת שלש כבר ידעתי את הברכות דברכות הנהנין, הייתי נוטלת ידי לסעודה ומברכת על הנטילה ועל הלחם, ובסוף הסעודה ברכת בריך רחמנא וכשהייתי בת ארבע ואחי פחות מבן שלש הנה אנכי למדתיו את הברכות וגם הוריתי לו קריאת אותיות האלף בית עם הנקודות קמץ אלף אָ וכן כלם.

אבי הי' כליל המעלות, למדן מופלג, חכם גדול, מתון ובעל מזג טוב, ולכל לראש הצנע לכת וענו מאין כמוהו. מעולם לא מצא מי שהוא את אבי לומד כי הי' סגור בחדרו ומשים לילות כימים בלימוד התורה וכשדפק מי שהוא על פתחו הי' סוגר את הספר ומעמידו בארון הספרים ואח"כ הי' פותח את הדלת ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות. מעולם לא התוכח עם מי שהוא באיזה ענין בלימוד להראות את גאונותו, הוא אהב לשמוע חידושי תורתם של אחרים אבל את חדושיו הוא — שנשארו אחריו מאות גליונות — לא גילה רק לפרקים ובקיצור נמרץ.

מרגלא הי' בפומי' דאבא מאמרו של חכם קדמון שאמר, טובה הפרישות עם הבריות והבדידות בתוך בני אדם, זאת אומרת אשר האדם הישר יתחזק ללכת בשביל האמצעי שהוא שביל הזהב לא יהי' פרוש מבני אדם ומתבודד ולא יהי' צוהל ומאבד זמנו בשיחות בטילות, ובהיותו עם הבריות ובין בני אדם יתענין בכל הדרוש אבל עם זה יהי' פרוש ומתבודד.

המאמר הזה הי' יסוד מוסד בארחות חיי אבי. בקטנותי אף גם בנערותי לא הבנתי את זאת אבל בבחרותי עמדתי על דבר זה וראיתי אשר גם מראה פני אבא ותנועותיו מראה לדעת אשר גם בהיותו עם הבריות ובין בני אדם הי' פרוש ומתבודד, פניו המאירות, החמלה הנסוכה עליהם, ובת הצחוק הטבעי המרחף על שפתיו ועיניו השחורות והעמוקות נתנו לו הדרת חן מיוחד. וירהיבו את עין הרואה אותו.

אבא סיפר אשר כשהי' בן עשר הי' עוסק בגמילות חסדים, כי הוריו נתנו לו סכום כסף והוא הי' מלוה לבעלי מסחר עניים וכשחזר מהישיבה ובא בברית האירוסין והפריש מעשר מהנדוניא שנתנו לו הפריש חלק ידוע לקופת גמ"ח שבעיר ואחרי נשואיו עם אמי יסד לו קופה גמילות חסד פרטי שהי' מלוה לסוחרים בלי שום הטבה עד כי עמדתי — סיפר לה אבי' — על בורי' של מצות גמ"ח בגופו נוסף על ממונו — לטרוח בשביל טובת הזולת.

אהוב הי' אבא לכל, בלי הבדל המעמד והמצב, אם גדולי התורה או המונים עשירים ועניים, הנה כלם כאחד היו אוהבים את אבא ומהדרים בכבודו, גם המנגדים לחכמת הקבלה ודרכיהם של הנסתרים — שכפי שידעת מסיפורים הקודמים שאבא הי' תלמיד ותיק של הצדיק ר' יואל בעל שם ומהעוסקים בלימוד תורת הקבלה ומחבב את הנסתרים ומחזיקם — הנה גם הם כיבדו את אבא במאד, ואנשי העיר כינו את אבא בשם ר' ברוך בטלן.

בהיותי ילדה שמעתי קוראים את אבא ר' ברוך בטלן, אותי קראו רחל בת ר' ברוך בטלן ואת אחי קראו בנימין בן ר' ברוך בטלן, דמיתי בתום לבבי אשר בטלן הוא כינוי משפחתינו כמו שקראו את חברותי הילדות בשמות ברנדים קלובר שפייער.

מודע הי' לנו ר' שמעון ארי' שמו והוא קרוב רחוק של אמי. הוא הי' איש צוהל ואהב להכעיסני, פעם הי' קורא אותי בשמי רחל־ע הילדה הקטנה שבקטנות ופעם הי' קורא אותי בשם כבוד וגדולה הגברת רחל פארטוגאלי ואנכי הייתי בורחת ממנו, פעם הכעיסני מאד לקרא אותי בשם רחל פארטוגאלי פעם שתים שלש ויותר ואבכה מקירות לבי, כשמוע אבא את בכייתי יצא מחדרו וישאלני מה אני בוכה אמרתי לו שר' שמעון ארי' מכעיסני לקראני בשם רחל פארטוגאלי הלא בטלן הוא שם משפחתינו ולמה הוא מכנה אותי בשם אחר, הלא בתך אני ואם שמך ר' ברוך בטלן הנה גם שמי רחל בטלן.

אבא הרגיעני ולא אמר לי מאומה ורק שחוק קל עבר על שפתיו, אבל כשנתגדלתי מעט נודע לי שכינוי משפחתינו הוא פארטוגאלי והכינוי בטלן הוא אשר אנשי העיר כינו את אבא בשם בטלן והוא אות כבוד לאמר, אשר מגודל עוצם מעלותיו הנשגבות הכל — הלמדנים והגבירים וכו' — מתבטלים לפניו.

אבא — אמרה הרבנית רחל — לא עשה דבר הן בעסקיו והן בארחות חייו והנהגת ביתו בלתי שאל את עצת מורו הצדיק ר' יואל בעל שם והוראתו.

אמי — שאלה דבורה לאה — את הזהרתני אשר אם לא אבין איזה דבר מאשר תספר לי לשאול אותך תיכף ולא לדחות על לאחר זמן שאוכל לשכוח את שאלתי ולהשאר בלתי יודעת, והנה זה איזה פעמים הזכרת בספוריך את הצדיק ר' יואל בעל שם מהו תואר בעל שם אם הוא תואר כללי ככינוי משפחה או תואר פרטי שרק האיש ההוא נקרא כן.

התואר בעל שם — השיבה הרבנית — הוא תואר כפול, כללי וגם פרטי.

כל דבר המעולה במינו או בבני גילו הוא מתואר בתואר בעל שם, וכך שנינו במשנה מפורשת במסכת פאה כל זית שיש לו שם בשדה, שהאילן ההוא הוא מופלא משאר האילנות בין שהוא עושה זתים יתר מהאילנות האחרים או שזתיו מלאים שמן יותר משארי הזתים או שמקום עמידתו הוא מקום מובחר, הנה ע"י סבות כאלו והדומה להן יש לאילן זה שם מפורסם, וכן הוא בכל דבר מארבעה הסוגים הדומם צומח חי ומדבר שיש לו איזה יתרון הנה היתרון ההוא עושה לו פרסום ונקרא בעל שם.

זהו כינוי כללי לכל דבר מארבעה הסוגים, אבל הצדיק ר' יואל נקרא בעל שם לטעם כפול, נוסף על סבת וטעם פרסום יתרונו לגבי שאר בני אדם, והוא לפי שהי' בקי בתורת הקבלה ובחכמת תורתו זאת הי' עושה מופתים כמו שספרתי לך אדות גירוש הלא טובים ורפואת החולים ולכן נקרא בעל שם.

אלקינו ית' אדון עולם יש לו כמה שמות, מהם שבעה שמות הגלוים לנו ואנו מזכירים אותם בנוסח תפלותינו ובקשותינו, פעם אנו קוראים לאבינו שבשמים בשם זה ופעם בשם אחר כפי אשר קבעו לנו אנשי כנסת הגדולה שהם ידעו ע"פ הקבלה המסורה להם מדור לדור טעמי השמות, וכל שם ושם פועל פעולה מיוחדת, וצריכים לדעת בכל שם ושם אופן פעולתו ואופן קריאתו במבטא המותר והצדיק ר' יואל ידע את תוארי השמות קריאתם ופעולתם ומשום זה נקרא בתואר בעל שם שידע לכוין בשמותיו של הקב"ה ולפעול על ידם מופתים.

האם גם אביך — שאלה דבורה לאה — עשה מופתים, מאחר שהי' תלמיד ותיק של הר"י בעל שם הלא בודאי גם הוא ידע את השמות ויכול לעשות מופתים כמורו.

בטח — השיבה הרבנית — גם אבי ידע איזה שמות כפי שהם כתובים בספרי הקבלה, אבל ודאי לא נשתמש בהם לעשות מופתים, כי בהשמוש בשמותיו של הקב"ה רשאי רק מי שניתן לו רשות או שנצטוה מבי"ד הגדול שבשמים, וגם הוא — מי שניתנה לו רשות מבי"ד הגדול שבשמים — אינו רשאי להשתמש בהם לצרכיו הפרטים אלא לטובת הרבים ולקידוש שם שמים.

הלקח הזה — בביאור ענין בעל שם ושמותיו של הקב"ה — עשה רושם עז על דבורה לאה אשר מעולם לא שמעה אודות זה, ואף כי זה כמה שנים שהיא מתפללת ובתפלתה מזכרת את שם הקב"ה בכינויים שונים אבל לא שמה לבה לזה, כן שמעה כמה פעמים אודות בי"ד הגדול של מעלה אבל הענין לא הי' ברור לה כל צרכו עד היום,

אבל עם זה נשארו לה דברים בלתי ברורים ותניח זאת לזמן אחר אבל דבר אחד לא יכלה לדחות ותפנה לאמה בשאלתה:

את אמרת לי, אמא, אשר הא־ל ית' פועל הפעולות על ידי קריאת שמות, ומבטא קריאת השמות הלא הוא רק ליחידי סגולה היודעים את מבטאם, אם כן מה ענין התפלה ופעולתה לאלו שאינם יודעים לכוין בהשמות.

שאלה גדולה שאלת בתי — אמרה הרבנית — ושאלתך זאת מראה לי שתים, שאת מקבלת בטוב מה שהנני מספרת לך ואשר את מקיימת מה שהוריתיך שתשאלי כל דבר המסופק לך אפילו ספק קל.

דעי בתי כי אין לך מעולה מן האמונה הפשוטה בבורא ב"ה, ואין לך משובח יותר מתום הלב. האמונה הפשוטה בתום לב בא־ל אחד שהוא הבורא ומנהיג את עולמו בחסד ובריותיו ברחמים הנה זהו מהותו ועצמו של היהודי, ומכיון שהיהודי מתפלל בתום לב לאבינו שבשמים הנה תפלתו נשמעת — גם אם אינו יודע לכוין בשם — להספיק הדרוש לו במחי' וכלכלת גופו ומזונות נפשו המוסרי' ורק הדברים היוצאים מגדר הרגיל באים ע"י קריאה בשם בכוונה על ידי הצדיקים.

ואמשול לך משל למה הדבר דומה, לאב המספיק מזונו הכלכלי והמוסרי של ילידו, ואין הילד צריך רק לקרא בשם אביו, אבא פרנסני, אבא החלימני. אבל כשיש לו להיליד בקשה מיוחדת היוצאת מדרך הרגיל, אז הנה הוא צריך לשדל את אביו לקרותו בכמה שמות להתרפס לפניו ולהתחנן לו עד אשר האב ממלא את בקשת בנו, ולפעמים הנה לסבה מן הסבות אין האב ממלא בקשת ילידו רק על ידי אמצעות אחר המבקש רחמים עבורו.

אבי שהי' תלמיד ותיק של הצדיק ר' יואל בעל שם הי' מחבב מאד את האנשים ההמונים יראי האלקים בפשטות, תמימים ומקיימי מצות בזריזות ובהידור מבלי דעת לא עניני וטעמי המצות ורק באשר שהיא מצות הא־ל, והוה מרגלא בפומי' דאבא שיש לו הדרת יראת הכבוד מפשטותו של ר' ליב שאול העגלון יותר מהפלאת חדושיו של ר' שלמה ליב העילוי מפראג.

וכך הוא דרכם של לומדי חכמת הקבלה ומתנהגים בדרכי הנסתרים לחבב את הפעולה הבאה מתום הלב מבלי הבדל מי הוא הפועל אם איש או אשה כי בסוד הנשמות הלא אב אחד לכלנו, ואבא בגודל חכמתו הסתכל במהלך נפשי ויבן כי עליו ללמדני תורה וישכור לי מורה שלמדני בסדר מסודר ורק נזהר שלא יתפרסם הדבר.

במשך חמש שנים הספקתי לרכוש לי ידיעה טובה בתנ"ך עב המפרשים ומשנה סדר זרעים עם פי' הר"ש והרמב"ם, וכשהייתי בת שתים עשרה התחלתי ללמוד גמרא לעיונא, ועם זה העמים עלי אבי את צרכי הבית בבישול אפי' וכביסה, וככה התנהגתי עד אשר באתי בברית הנשואין עם אביך ואני אז בת תשע עשרה, כי אביך קשיש ממני בארבע שנים.

צו זייט 170:

וועגען דעם מנהג פון שבלי הלקט — זע דארט ענין שבת סימן קז.

צו זייט 171:

וועגען דעם דין אין שלחן ערוך — זע שולחן ערוך אורח חיים סימן רסו. שג.

צו זייט 172:

דער ירושלמי זאגט: כתובות פרק ה' הלכה ט'.

צו זייט 184:

צום קטע „אין א געווסן טאג" איז אין די רשימות פון רבי'ן מהוריי"צ נ"ע פארצייכנט:

ר' הערש ליב מיט זיינע תלמידים זיינען געזעסן ביי דעם טיש וואס איז געשטאנען אין דרום זייט פון שוהל — עס איז א מנהג בכל תפוצות ישראל אז ביים דרום וואנט פון שוהל שטייט א לאנגער טיש מיט צוויי לאנגע בענק ביי די זייטן, און ביי דעם טיש לערנט מען די שיעורים.

צו זייט 187:

וועגען מצות מעשר — איז פארצייכנט אין די רשימות פון רבי'ן מהוריי"צ נ"ע דאס פאלגענדע:

רגיל הוא ר' הערש ליב שכל מה שהוא לומד עם מי שהוא, הנה לבד זה שהוא מבאר לתלמידו את דבר הלימוד בשפה ברורה גם מסבירו במשל מתאים אל הלימוד ההוא בכדי שדבר הלימוד יצטייר יפה במוח התלמיד, ואם נמצא איזה ספור באגדה או מדרש השייך לענין ההוא הי' ר' הערש ליב מספר לתלמידו בידעו אשר על ידי זה יוקבע הענין ההוא בלב תלמידו.

כשסיפר ר׳ הערש ליב ליעקב קערפיל אודות מצות מעשר ביאר לו אשר ארבע הפרשות צריך האדם להפריש מפרי כרמו ויבול שדותיו. הפרשה ראשונה היא התרומה הניתנת לכהן והיא מצוה הנוהגת רק בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ. אחרי׳ באות הפרשת מעשר ראשון, מעשר שני ומעשר עני. ויבאר לו את ההבדל שבין מעשר ראשון למעשר שני, שראשון שייך ללוים והשני שייך גם להבעלים אבל צריכים להעלותו לירושלים ולאכלו שם עם בני ביתו, ומעשר עני מתחלק לעניים, ומהא דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך כל הרוחים במשמע וסדר המעשר הוא שפעם הראשון צריכים להפריש חומש מן הקרן — שמכנים בעסקו — ואחר ניכוי ההוצאות שעלה לו — בעסקו — אז נותנים אחוז אחד מעשרה.

ר׳ הערש ליב סיפר ליעקב קערפיל את הסיפור המסופר בתוספות במסכת תענית דף ט׳ בשם המדרש, מעשה באדם אחד שהי׳ זהיר ומהדר במצות מעשר ועשתה שדהו אלף כורין — כור הוא שלשים סאה — והי׳ האיש ההוא מעשרה כדינה מאה כורין לשנה, ככה עשה כל ימי חייו, ויתעשר האיש ההוא עושר רב, וכשהגיעה עת פקודתו קרא לבנו ויאמר לו שדה פלונית שהוא מנחיל לו היא שדה גדולה וטובה ועושאת שנה שנה אלף כורין ויספר לו אודות המעשר ויצו עליו לשמור לעשרה כדין ונפטר לעולמו. בשנה הראשונה עשתה השדה אלף כור כמו שהיתה עושה בחיי אביו והפריש הבן מאה כורין כפקודת אביו, לשנה האחרת צרה עיני הבן בהמעשר ויאמר כי רב הוא ויחליט שלא לעשרה ותעש השדה רק מאה כור — כרגיל בשדה כזו — ויצטער האיש על זה, וכששמעו קרוביו באו כלם לבקרו ויהיו מלובשים בגדים לבנים, שמחים ורוחם טובה עליהם. אמר להם האיש במדומה לי שאתם שמחים בצרתי שהגיע לי היזק גדול כזה שאבדתי תשע מאות כורין תבואה טובה שהיתה השדה עושה תחלה אלף כור ועכשו רק מאה ומאה אלו הם זבורית לעומת האלף הקודמים שהיו עידית ויאמרו לו קרוביו אתה בעצמך גרמת לך היזק זה לפי שנתת עיניך בהמעשר בשעה ששמרת להפריש את המעשר הי׳ הקב״ה הכהן ואתה הבעל הבית ונתן לך הקב״ה חלקך וכשלא הפרשת מעשר נעשה הקב״ה בעה״ב ואתה הכהן ונתן לך את חלקך אחוז אחד מעשרה וזיבורית.

יעקב קערפיל סיפר לאשתו על אדות המעשר ויחליטו להפריש את המעשר כדינו ואשר יעשו זבח משפחה — זכר לחגיגה שהיו עושין בזמן שבית המקדש הי׳ קיים — מבלי להגיד סבת השמחה, ויאסוף יעקב קערפיל וציפא ברכה אשתו את כל רכושם, בכסף מזומן

ובשטרי חובות, ויספרו וימנו ויפרישו חלק חמישי לצדקה ויעשו סעודה גדולה, וכעבור שנה עשה יעקב קערפיל חשבון מדויק מהריוח שהרויח במשך השנה, וינכה את הוצאותיו על עסקו ויפריש הוא ואשתו את המעשר בשמחה רבה וכן עשה בשנה השני'.

צו זייט 193:

אין די רשימות פון רבי'ן מהוריי"צ נ"ע זיינען די איינצלהייטן פון דעם פרק צח און אָנהויבּס פון פרק צט מער אויספירליך.

צו זייט 200:

וועגן ר' ישראל בעל שם טוב'ס אַרבעט אַלס צדיק נסתר — זע אויך ספר השיחות ה'תש"א ע' 152 און ווייטער. ח"י אלול ה'תש"ג ע' 18 און ווייטער. ע' 31 און ווייטער. ובכמה מקומות.

צו זייט 245:

וועגן ר' אליהו בעל שם פון ווירמייזע — זע אויך ספר השיחות ה'תש"א ע' 155. לקו"ד פערטער באַנד ע' תקד און ווייטער. ספר הזכרונות — ערשטער טייל פרק נו, נז, סא.

צו זייט 298:

וועגן שטאָט הארקי און דער רב ר' נחמן יצחק — זע ספר הזכרונות ערשטער טייל פרק נו, סא. צווייטער טייל פרק סה, סו, קיח.

צו זייט 288:

וועגן ר' משה'ס איבערקלייבן זיך פון פויזען א. א. וו. — מער אויספירליך וועגן דעם, מיט אייניגע ענדערונגען, זע ווייטער ע' 376 און ווייטער.

פערזאָנען-אינדעקס

(איינגערינגלט קומט געבורט־, אָדער וואוין־שטאָט. נאָכדעם — דער קאַפּיטל).

●

אביגדור טוביה (פויזען). פ, פא.
אברהם אבינו. צ.
אברהם — ב״ר ברוך וויאזנער. עד, עו.
אברהם — בן ר׳ משה — (פויזען). קכה.
אברהם דער גערטנער (ליאזנע). קל—קלא, קלז.
אברהם סגל (וויטעבסק). קב, קד, קה.
אברהם אבא, דער בעקער (מינסק). קיד.
אברהם זאב (בעשענקאָוויץ). קלא, קלז.
אברהם חיים — בעל „תורת חיים״ ו„צאן קדשים״. קלא.
אברהם יאָסע, דער בעל עגלה (האר־קי). קטז.
אברהם מענדל (הארקי). סד.
אברהם משה, דער שמש (דובראָוונע). סב, סג.
אברהם שאול (בריסק). סח.
אדם, בעל שם (ראָפּשיץ). עד, עה, עו, עז, עח, עט, צט, קז.
אדם, הראשון. קו.
אהרן, מלמד (פויזען). קכו־קכח.
אהרן דוד (בראד). צט.
אהרן יעקב, ב״ר יוסף (פינטשאוו). עו, עח.
אורי, מאנהיימער (לאָנדאָן). קיב.
אחיה השילוני. עח.
אלחנן (סלוצק). סז.
אלחנן, בראנדיס (פראג). פט.
אליהו, בעל שם (ווירמייזע). עב, עג, עה, פ, צא, קז, קכא, קלה־קלו.
אליהו, הנביא. קיט.
אליהו שלמה. סח.
אליהו שמואל (שאריי). צו.
אליעזר ראובן (דאבראמיסל). ארייג־פיר־ג, סב, סז, קיט.
אליעזר שמואל (פינסק). קלד.
אנטאָני — אברהם — יאסינאָווסקי (וואַרשע). קיא.
אפרים — דער עוללות אפרים — (פראג). פו.
אריה ליב. קלא.
אשר יהונתן (פויזען). קכא־קכג.
אשר יהונתן — „דער אייזערנער קאָפּ״ — (פויזען). קכא, קכג־קכד, קכו.
באשע רחל (מינסק). קיז, קיח.
בחיי. עו, קו.
בנימין — ב״ר ברוך בטלן — (פויזען). פג, צג, קכא, קכה־קכח.
בענעדיקט — פרינץ ראדזיוויל. סה, קד, קיא.
בצלאל, אבי המהר״ל. פג.

בצלאל, בן המהר"ל. פו, צא, צב.
ברוך, בטלן (פויזען). פ־פג, צב, צג, קז, קכ, קכא, קכד־קכח.
ברוך — דער פּאַטער פון אַלטען רבי'ן.
אריינפיר ב־ג, סב, סד, סז, עט־פ, צד, צט, קז, קטו, קיח־קכ, קכד, קל־קלא, קלז.
ברוך, וויאַזינער (איליא). סז־עט.
גאלדע לאה (פינסק). קלה.
גבריאל (פינסק). קלו, קלז.
גבריאל חיים (וויטעבסק). קג.
גדליה זלמן (וויטעבסק). קג.
גדליה משה, גאָרדאָן (ווילנע). קי־קיב, קיד.
געציל שלמה (הארקי). סד.
גרעגאָר, די פיראנטא (ווענעציע). קיב.
גרעגאָר, דער דרייצענטער (רוים). קח.
גרשון יצחק. צז־צט.
דבורה לאה (וויטעבסק). עט, פ, פג, צב־צה, צט, ק, קב, קה־קח, קטו, קיט, קכ, קל־קלא, קלז.
דוד. צז־צט, ק.
דוד (ארץ החיים). קכ, קכא, קכה, קכו.
דוד, המלך. פג.
דוד, נעטאַ (לאָנדאָן). קיב.
דניאל — ב"ר אברהם — (ליאזנע). קלז.
דער „איין אויגיגער סטאָליער" (פוי־זען). קכג.
הערש לייב. צה־צט.
זאב וואָלף, עטינגער. קב, קד, קה.
זבולון בנימין (דאָבראָמיסל). קיט.
זונדעל (פינסק). קלה, קלז.
זונדעל משה (דובראָוונע). סג.
זיגמונד, דער ערשטער — קעניג פון פוילען. קא.
זלמן, דער שינדער (הארקי). קטז.
זלמן ברוך (פינסק). קלד.
זלמן הירש, דער שניידער (פינסק). קלה.
זלמן חיים שרגא. ע.
זלמן ליב. ע.
זלמן ליב (וויטעבסק). קב.
זעליג צבי, דער קצב (הארקי). קטז.
חוה דבורה (פינסק). קלא־קלד.
חיים (דובראָוונע). סב, סג.
חיים — אביו זקנו של המהר"ל. פג.
חיים — אחי המהר"ל. פג.
חיים אורי (בריסק). סח.
חיים ישראל. ע.
חיים משה (פינטשעוו). צה.
חיים שמואל (הארקי). סד.
טילע — בת המהר"ל. פו.
טעוועל. קד.
טעוועל (פינסק). קלא־קלד.
יאָהאַן, הערצאָג פון מעהרען. פז־פח.
יהודה זוסע. קכז־קכח.
יהודה ליווא (ווערמייזא). פג.
יהודה ליוואי — מהר"ל מפראג. פג־פח, צ־צב, קז, קח, קיד.
יהודה לייב — ב"ר שמואל נכד המהר"ל. צא, צב, קח.
יהודה לייב, סגל (וויטעבסק). קד.
יהודה לייב, פוכאָוויצער (ביכאָוו). קלב.
יואל, בעל שם (זאמאשטש). עב־עג, עד, עה, עז, עח, פ־פג, קז, קכ, קכד־קכח.
יום טוב, העליר — דער תוספות יום טוב. צה.

יונה שמואל (פויזען). קכו.
יונתן, דער שמש (מינסק). קיז, קיח.
יוסף (איליא). סז.
יוסף — ב"ר ברוך וויאזנער. עד, עו.
יוסף אברהם, דער אויוועך־מאכער (סמילע). עב.
יוסף יצחק — דער ליובאוויטשער רבי נ"ע — אריינפיר, א־ב.
יוסף יצחק (וויטעבסק). סז, עט, פ, צד־צה, צט, ק, קב, קד־קח, קטו, קיט, קל־קלא, קלז.
יוסף יצחק (שאריי). צה.
יוסף ישראל, דער צימבלער (פויזען). קכג.
יחיאל, היילפערין — דער סדר הדורות — (מינסק). קא־קב.
יחיאל גרשון (בריסק). סט.
יעקב (פינסק). קלב.
יעקב, אבינו. צ.
יעקב — בן ר' משה — (פויזען). קכה.
יעקב, מרגלית (נירענבערג). פג.
יעקב, פאָלאק (פרעמישלע). פג, קא.
יעקב, קערפיל (שאריי). צה־ק, קב.
יעקב, רייך (פראג). פג.
יעקב קאָפּעל (ארץ החיים). קכ.
יצחק (קראקע). פד־פה.
יצחק, אבינו. צ.
יצחק, כ"ץ — איידעם פון מהר"ל. צא.
יצחק, לוריא — אר"י. עו, קו, קז.
יצחק, קלובער (ווירמייזא). פג, פד, צא.
יצחק שאול (הארקי). אריינפיר־ג, סב, סד, עט, קטו, קיח, קיט, קכ, קל.
ירוחם פישל (דאַבראָמיסעל). קיט.
ישמעאל, דער תנא. עו.
ישראל (פינסק). קלד.
ישראל, איסערליש (קראקע). פה.
ישראל, בעל שם טוב. אריינפיר־ב, סב, סד, סה, עה, עח, עט, פ, צד, צט, קו, קז, קל.
ישראל אליי. ע.
ישראל חיים, דער קרעמער (פויזען). קכא־קכג.
ישראל יצחק. קלז.
ישראל יצחק — ב"ר אברהם — (ליאזנע). קלז.
כריסטיאן — אברהם — די לע־ציאטע (ווערֿאָנא — איטאליע). קיב־קיד.
לודוויק (קראקע). קד.
לוי — רלב"ג. ע.
ליובאָמירסקי. קד.
ליפט — בת ר' בצלאל בן המהר"ל. פו.
ליפע ברוך (הארקי). סו.
ליפע וואָלף (וויאזין). סז.
לעמברעו, פראָפעסאָר (רוים). קי.
מאיר — ב"ר אברהם — (ליאזנע). קלז.
מאיר, דער תנא. עו.
מאיר, ז' גבאי. קו, קז.
מאיר, קאצענעלענבאגען — מהר"ם (פאדובא). פג.
מאיר נתן, דער קרעמער (מינסק). קיז.
מאקסימיליאן — פירשט. קח.
מאקסימיליאן — פרינץ. פח־צא.
מלכיאל (מינסק). קב, קד, קו, קז.
מנחם — ב"ר בצלאל בן המהר"ל. פו.
מנחם מענדל — דער ליובאוויטשער רבי שליט"א. אריינפיר־א.

מנשה — ב"ר שלמה משה (פויזען).
פב, פג.
מנשה ישראל (סמילע). עג, עד, עו,
עז, עח.
מרדכי. צט.
מרדכי דובין. אריינפיר־ב.
מרדכי, זאלצהיים (דייטשלאנד). פו.
מרדכי, מייזעל (פראג). פט, צ, צא.
מרדכי, צמח (פראג). פט, צא.
מרדכי אהרן, סגל. קד.
מרדכי לייב (פינסק). קלב.
משה (פויזען). פג, צא־צב, צד, קז,
קח־קיב, קיד, קטו, קיח, קיט, קכא,
קכד־קל.
משה — ב"ר יחיאל (מינסק). קא.
משה, בן ר' ישראל איסערליש —
רמ"א (קראקע). פד.
משה — רמב"ם. עו.
משה — רמב"ן. עו, פד, קו.
משה, יפה (פינסק). קלב, קלג.
משה, קורדובירו — רמ"ק. עו, קו,
קז.
משה אהרן, דער בעל עגלה (הארקי).
קטז.
משה יצחק, סאבעל (פראג). פז־פט.
משה ניסן (מינסק). ק, קב, קד, קיד.
נח, דרדקי מלמד (וויטעבסק). פ.
נחום אהרן, דער שניידער (סמילע).
עב.
נחום מאיר (סמארגאן). ק.
נחמן יצחק (הארקי). סד, סה, קטז־
קיח.
ניסן (הארקי). אריינפיר־ג, סב, סה,
עט.
נפתלי, דרדקי מלמד (ארץ החיים).
קכ.
נפתלי הירץ. קלא.
נפתלי הערץ (פויזען). קלג.
נפתלי, כ"ץ (פראג). קלג, קלו.
נתן אריה (פינסק). קלג.
נתן דוב (וויטעבסק). קג.
סיני — אחי המהר"ל. פג.
סעמיאָן מאגורקא (וויטעבסק). קג.
עזריאל יוסף (הארקי). סד.
עזריאל יעקב (וויטעבסק). קג.
פאול, דער פערטער (רוים). צא.
פיוס, דער פערטער (רוים). צא.
פיוס, דער פינפטער (רוים). קח.
פייוויש הענעך (דובראָוונע). סב.
פייווע זלמן (שאריי). צו.
פיער לואי. סה.
פנחס זעליג (שפייער). עה.
פסח, דער פראנצויז (הארקי). סה.
פסח צבי (הארקי). סה.
פערדינאנד, דער ערשטער (פראג).
פו־פח.
פערדינאנד, פרינץ. פז־צא.
פערל — אשת המהר"ל (פראג). פג־
פו, צא, צב.
פריידע (וויטעבסק). קב, קכה, קכח,
קלא.
פרץ. קכ.
צבי (פאָלאָצק). עח.
צביה (ארץ החיים). קכ, קכה, קכו.
צדוק אליי, דער אגארנודניק (הארקי).
קטז.
צדוק יחיאל (שווינציאן). עז־עח.
ציפע ברכה (שאריי). צה, צט, ק.
קדיש (וויטעבסק). צד, קב, קכ, קכא,
קכה, קכו, קכח, קל־קלא.
קהת. צט, קד.
רבקה (ליאזנע). קל־קלא, קלז.
רודאָלף, דער צווייטער (פראג). צב.
רחל. קלז.

רחל (וויטעבסק). פ, פג, צב־צד, קב, קו, קז, קטו, קכא, קכד, קכה, קכח, קל.
רחל — בת ר' אברהם (ליאזנע). קלז.
רייכיל — בת המהר"ל. פו.
רייצע (פינסק). קלא.
רעאלינס — בת המהר"ל. פו.
רפאל (פינסק). קלב.
שאול (וויאזין). סז.
שבתי צבי. צא, קיד.
שלום שכנא (לובלין). סז, פג, פה, קא.
שלמה (בריסק). סח־עב.
שלמה — רשב"א. קו.
שלמה, זיגמונד זעליגמאן (קראקע). פד־פה.
שלמה, בן יחיאל לוריא — מהרש"ל (בריסק). פג, פד, צא, קלב, קלד.
שלמה אהרן (וויטעבסק). קג.
שלמה חיים (לעמבערג). צט.
שלמה משה (פויזען). פא־פג.
שלמה שמואל (פאלאצק). עה.
שמאי זונדעל — ב"ר פנחס זעליג. עה.
שמואל — ב"ר בצלאל בן המהר"ל. פו, צא, קח.
שמואל, דער לאנגער (וויטעבסק). קד.
שמואל, רייך (פראג). פג, פו־פז.
שמואל אליעזר הלוי, איידיל'ס — מהרש"א (אוסטרא). צא.
שמואל גדליה (פינסק). סט, ע.
שמואל נחום (דאבראמיסל). ארייגפיר־ג, סב, סז, קיט.
שמואל עקיבא (שאריי). צה, צו.
שמחה (פויזען). קכא־קכב, קכג.
שמעון (פינסק). קלב.
שמעון, בעל האוצר (פינסק). קלא, קלד.
שמעון — ב"ר אברהם (ליאזנע). קלז.
שמעון, גמרא מלמד (ארץ החיים). קכ.
שמעון, דער קרעמער. קכ.
שמעון ליב, דער בעדער (מינסק). קטז, קיז.
שמערל אייזיק (וויטעבסק). קד.
שמריהו, גור אריה — איידעם פון ליובאוויטשער רבי'ן. ארייגפיר־ב.
שמשון — אחי המהר"ל. פג.
שניאור זלמן — דער אלטער רבי. ארייגפיר־ב, סב, פ, צא, קז, קיט, קלז.
שניאור זלמן (פויזען). פ, פג, צא, צב־צד, קב, קיד, קטו, קכא, קכד, קכה, קכח, קל.
שרה (ליאזנע). קלא, קלז.
שרה (פויזען). צא, קכה, קכו.
שרה גיטל (פויזען). פ, פא.
שרה רבקה (הארקי). קטז־קיח.

ספר זה נדפס על ידי

ר' שמואל שי' ב"ר נחום מאיר וחי' זעלדא ע"ה
קאראקאווסקי

שו"ב דמאנטרעאל, קאנאדא

•

לעילוי נשמות

הוריו, חותנו וחמותו

•

ולעילוי נשמת

זוגתו
מרת פייגא לאה בת ר' יצחק דוד ושרה פרומא ע"ה

נפטרה כ"ג אייר, ה'תשכ"ב